IOANA BOGDAN CĂTĂNICIU

MUNTENIA

ÎN SISTEMUL DEFENSIV AL IMPERIULUI ROMAN
sec. I-III p. Chr.

WALLACHIA

IN THE DEFENSIVE SYSTEM OF THE ROMAN EMPIRE
1ST-3TH centuries A.D.

IOANA BOGDAN CĂTĂNICIU

MUNTENIA

ÎN SISTEMUL DEFENSIV AL IMPERIULUI ROMAN
sec. I-III p. Chr.

WALLACHIA

IN THE DEFENSIVE SYSTEM OF THE ROMAN EMPIRE
1ST-3TH centuries A.D.

ALEXANDRIA
1997

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

REDACTORI:
IOANA BOGDAN CĂTĂNICIU - INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIA ARTEI - CLUJ NAPOCA
ECATERINA ȚÂNȚĂREANU - MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN

ACEST VOLUM ESTE EDITAT DE MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN CU SPRIJINUL MINISTERULUI CULTURII.

TOATE DREPTURILE ASUPRA ACESTEI EDIȚII SUNT REZERVATE MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN.

ISBN 973-0-00509-5

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

PREFATA

Timpul, un parametru fără de care nu ne putem desfășura studiile de istorie... Timpul, o coordonată a vieții noastre...

Au trecut, aproape 17 ani de când a fost redactată forma inițială a acestui volum, forma care a constituit teza de doctorat susținută la Universitatea din București, sub conducerea profesorului Dionisie.M.Pippidi.

Cei mai multi cărora mă simt datoare cu multumirile pentru că am scris această carte, nu se mai află decât spiritual alături de noi....

Mi-a fost rezervată șansa de a fi eleva profesorilor Constantin Daicoviciu si Mihail Macrea la Universitatea din Cluj si de a continua să mă formez alături de profesorii Radu Vulpe, Bucur Mitrea, Hadrian Daicoviciu si Dumitru Protase ca să îi pomenesc doar pe cei de aceeași specialitate. Această favoare de a mă fi bucurat de influenta celor mai puternice personalități contemporane, a compensat lipsa de perspective si modestia posibilitătilor materiale, de care se putea beneficia în conditiile specifice "timpurilor".

Cred că o bună parte din rezultatele pe care le-am obtinut s-au datorat faptului că având întotdeauna extrem de putine mijloace materiale pentru a face cercetări de teren si săpături, am fost constrânsă să reiau tot ce s-a acumulat ca date obiective, în legătură cu subiectul propus spre studiu. Rămân recunoscătoare profesorilor mei, care mi-au stârnit dorința de a mă apropia de adevăr, de a nu accepta șabloane si idei preconcepute.

Dar, dacă a fost posibil să-mi desfășor cercetările, a fost datorită prieteniei si întelegerii pe care mi-au acordat-o profesorii si colegii din Germania si Anglia, care mi-au furnizat mereu studiile de specialitate sau mi-au făcut invitatiile la călătorii de studii, la unele din care mi s-a si permis să plec.

Un cuvânt de multumire, este doar o vagă afirmare a recunoștinței că am fost sustinută psihic prin negarea izolării în care ar fi trebuit să existăm.

Rezultatele studiilor mele, tributare numeroaselor limitări obiective si subiective, ar trebui apreciate ca punct de plecare pentru dezbateri stiintifice, ale întrebărilor, care de multe ori nici nu se mai pun, fiind o axiomă necunoașterea răspunsurilor...

Datorez prieteniei si sprijinului doamnei Catrinel Angelescu Țânțăreanu, directoarea Muzeului de Istorie din Alexandria, cu care am împărtăsit initial vitregiile vietii de santier, posibilitatea materială de a publica acest volum.

Pregătind manuscrisul pentru tipar, am considerat că nu trebuie să refac textul (de fapt nici nu ar fi fost timpul fizic), ci am adăugat câteva din reflexiile pe care mi le-au prilejuit rezultatele cercetărilor în domeniu atât la noi, cât mai cu seamă, în celelalte provincii ale Imperiului. Mă grăbesc să spun că am inclus si o parte din rezultatele cercetărilor mele din acest răstimp. Dar, repet, nu mi-a stat nici în intentie, nici în putință, să dezbat totalitatea ipotezelor, rezultatelor apărute după 1980.

Această carte, se constituie într-un multumesc pentru toti cei care mi-au fost sprijin, atunci când am redactat lucrarea, s-au acum când am finalizat-o pentru a putea apare.

20 august 1997

Ioana Bogdan Cătăniciu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

CUVÂNT INAINTE

Sunt aproape o sută de ani de când, ajutat de fidelul său colaborator, inginerul Pamfil Polonic, Grigore Tocilescu, profesor de istorie veche la Universitatea din București si director al Muzeului Național de Antichități, punea bazele studiului frontierei de est a Olteniei romane, cercetând cu râvnă îndoitul șir de castre înălțate de trupele imperiale de-a lungul ambelor maluri ale Oltului inferior: așa-zisul Limes alutan, pe malul drept al râului, între Izlaz si Castra Traiana (astăzi Sâmbotin) si perechea lui, Limesul transalutan, de-a lungul malului stâng, între Flămânda si Rucăr.

Pe măsură ce investigatia făcea progrese, rezultatele obtinute se publicau de harnicul înainta într-o serie de comunicări la Académie des Inscriptions din Paris, grupate ulterior în volumul *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, apărut la București în 1900, precum si în alte memorii si articole, tipărite sau inedite, cele mai multe păstrate printre manuscrisele învățatului de la Biblioteca Academiei Române.

Pe urmele lui Tocilescu si ale lui Polonic, alti cercetători s-au angajat în cercetarea celor două linii de apărare ale Daciei Inferioare, în special limesul alutan, de a cărui exploatare e legat îndeosebi numele profesorului D.Tudor, ajutat de o echipă de arheologi mai tineri, cei mai multi elevi ai săi. Fără să lipsească, în lunga perioadă care ne desparte de aparitia cărtii lui Tocilescu, investigatiile de-a lungul limesului transalutan, ele au îmbrăcat un caracter sporadic, întreprinse de cercetători izolati, la date diferite si cu mijloace restrânse.

Ceea ce e mai grav, aceste cercetări erau totodată lipsite de o viziune de ansamblu a sistemului de apărare desfășurat de-a lungul malului stâng al Oltului, ca si de o conceptie unitară despre functiunea sa strategică în ansamblul politicii de apărare a Imperiului. In asemenea conditii au lucrat, în ultima jumătate de veac, Vasile Christescu la Săpata de Jos, Gh.Cantacuzino la Băneasa, iar de la un timp, pe urmele lui Tocilescu, Emilian Popescu la Jidava, lângă Câmpulung.

Asa stând lucrurile, nu-i de mirare că până azstăzi cunostintele noastre despre apărarea granitei de răsărit a Olteniei în veacurile II-III e.n. lasă încă de dorit si că unele probleme speciale, cum ar fi raportul cronologic dintre *Troian* (cum i se spune de localnici limesului transalutan) si *Brazda lui Novac* (denumirea populară a valului de nord a Munteniei) suscită încă discutii. Concluzia acestor sumare consideratii ar fi că - pentru o vreme, cel putin - cercetările limesului transalutan sunt sortite să continue si că, până la continuarea investigatiilor de-a lungul limesului însusi si a adâncirii cunostintelor despre conditiile militare si politice în spatiul dintre Dunăre si Carpati sub împăratii din familia Antoninilor si Severilor, o rezolvare a problemelor privitoare la frontiera estică a Daciei Inferior în secolele II-III e.n. nu-i cu putintă decât în cadrul unor ipoteze de lucru susceptibile să ofere explicatii deopotrivă situatiilor cunoscute si celor numai postulate.

Ioana Bogdan Cătăniciu, care a închinat un număr apreciabil de ani încercărilor de a răspunde nedumeririlor trezite de sistemul de apărare creat de romani la răsărit de Olt, nu nutreăte iluzia că le-ar fi lămurit fără exceptie si e constientă de impasul în care se găsesc pentru moment cercetările referitoare la această problemă. Si totusi, înainte de a fi cules chiar toate datele pe care i le-ar putea oferi o exploatare exhaustivă a terenului, își propune să ne explice geneza si structura liniei de fortificatii transalutane în functie de rolul său în conceptia autorităților imperiale despre apărarea Dunării de jos, la rândul ei determinată de situatiile în permanentă schimbare la această frontieră primejduită. Principala caracteristică a tezei ce ni se prezintă e astfel nu numai continua corelare a datelor desprinse din săpături cu informatiile oferite de textele literare si epigrafice (metodă îndeobște folosită în cercetările de istorie veche), dar mai ales tendinta autoarei de a încadra, aș zice, componenta arheologică a studiului său într-o viziune de ansamblu a desfășurărilor istorice din Dacia si Moesia în primele veacuri ale erei noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Sub acest raport, sunt de retinut indicatiile oferite de Ioana Bogdan Cătăniciu în paginile de început ale tezei, unde expunând stadiul prezent al cercetărilor în problema studiată si calea pe care-si propune s-o urmeze în investigatiile proprii, mărturiseste:

"în primul plan (al cercetării) stă necesitatea cunoasterii desfăsurării topografice a tuturor elementelor constitutive (ale sistemului de apărare studiat) - stabilirea tipurilor de fortificatii, studierea particularitătilor lor de constructie, a tehnicii specifice fiecărui element în parte si stabilirea functiilor acestora în cadrul sistemului fortificat. Apoi ca o fază calitativ superioară, urmează examenul amănuntit al materialelor arheologice descoperite, în scopul de a obtine preciziuni în legătură cu datarea elementelor fortificate, cu privire la factorul uman care a folosit sistemul defensiv. Prin lărgirea sferei se trece la studierea evolutiei în spatiu si timp a diferitelor elemente de apărare, la datarea complexului de fortificatii si la punctarea istoriei acestuia. Limesul roman astfel conceput oglindește relatiile pe care Imperiul le-a avut cu populatiile limitrofe. Pentru întelegerea cât mai apropiată de realitatea istorică a urmelor materiale care constituie obiectul studiului nostru, trebuie permanent valorificate rezultatele cercetărilor arheologice privind populatiile neîncadrate în Imperiu. Analiza circumstantelor istorice ale ridicării si functionării întăriturilor de granită, cicumstante cunoscute pe baza izvoarelor literare,epigrafice, numismatice, precum si încadrarea sistemului fortificat din sud-estul Daciei în limesul imperial, cu adâncirea relatiilor dintre civili si militari, ca aspect al romanizării, urmează a se face prin sintetizarea tuturor cunostintelor actuale în acest domeniu".

Asemenea metodologie, inspirată de complexitatea problemei studiate, îsi găseste oglindirea nemijlocită în planul lucrării, care se compune din cinci capitole, osebit de paginile de introducere si de încheiere. Capitolul I schitează legăturile Imperiului cu populatia din Muntenia, între Augustus si Traian. Capitolul II, vicisitudinile aceluiasi teritoriu în timpul războaielor dacice si în primele două decenii ale secolului II e.n. Abia cu capitolul III, autoarea îsi fixează atentia asupra frontierei din sud-estul Daciei, examinând pe rând structura celor două linii de apărare - alutană si transalutană - desprinzând din acest examen elementele de datare a fortificatiilor si precizând fazele lor de existentă. Capitolul IV si V sunt consacrate populatiei civile din regiunea de granită si Muntenia, îndeobăte în timpul provinciei Dacia.

Simlpe în aparentă, dificultătile oferite de capitolul I sunt totusi considerabile, din pricina impreciziei stirilor privitoare la ţelurile politicii dunărene ale întemeietorului Imperiului, la cronologia operatiilor militare si la rezultatele concrete ale unor strămutări de populatii de amploarea celor atribuite lui Sextus Aelius Catus si Tiberius Plautius Silvanus Aelianus. Inainte ca si după întemeierea provinciei Moesia, ceea ce se desprinde fără greutate din politica lui Augustus si a urmasilor lui, până la Domitian, e tendinta de a despărti pe geto-daci de semintiile trace de pe malul drept al Dunării, ca si efortul de a despopula o bună parte a malului stâng, creând aci un *no man`s land*, un spatiu de sigurantă făcut să ferească granita fluviului de atacurile neprevăzute.

La aceste măsuri sesizabile fără greutate si verificate prin cercetări de teren în diferite puncte ale sesului muntean, Ioana Bogdan Cătăniciu adaogă, încă din prima fază a prezentei romane la Dunărea de jos, ipoteza unor tratate de clientelă încheiate cu locuitorii "barbari" ai acestor meleaguri: daco-geti, roxolani sau costoboci. In sine, presupunerea nu e absurdă, are chiar aparente de verosimilitate, dar dovezile concrete ale unor asemenea legături lipsesc cu totul, nici nu se vede limpede cum le putem concilia cu măsura romanilor de a crea două rânduri de stavile în calea accesului spre Dacia Inferior.

Despre sistemul acesta de fortificatii din sud-estul Daciei autoarea apreciază că ar fi fost creat în zilele lui Hadrian, cu scopul de a stăvili pătrunderile dinspre răsărit în directia Daciei inferioare . Totodată ni se spune: "fortificatiile erau menite să asigure desfăsurarea permanentă a circulatiei dintre Sudul Dunării si Dacia intracarpatică. Legătura - vitală din punct de vedere strategic - dintre Sudul Dunării si Dacia intracarpatică, realizată prin Muntenia si pasul Bran, ori cea de-a lungul Oltului, pusă în valoare prin arta constructorilor romani, au constituit baza sistemului defensiv si controlul lor n-a putut fi niciodată neglijat".

Din punct de vedere cronologic, precizează în alt loc Ioana Bogdan Cătăniciu, analiza datelor ce ne-au stat la dispozitie duce la concluzia că primele elemente de fortificatie de la răsărit de Olt,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

pe drumul transalutan, au fost initiate în timpul războaielor dacice si în prima jumătate a secolului II, pentru ca printr-o dezvoltare progresivă să atingă forma pe care le-o cunoastem azi. Chiar fără a dispune de elementele necesare pentru elaborarea unei istorii generale a limesului pe acest sector, putem sustine existenta a cel putin două faze pentru acele forturi care au format de pe acum obiectul unor săpături arheologice. Tinând seamă de totalitatea elementelor privind întăriturile de pe linia transalutană, se poate respinge definitiv idea constructiei ei la sfârsitul secolului II-începutul secolului III, ca o dublare târzie si de scurtă durată a limesului de pe Olt".

Pentru a ajunge la asemenea încheieri categorice, candidata noastră a cercetat cu luare aminte, în măsura în care i-a fost cu putintă, vestigiile arheologice ale întregului limes, între Flămânda, la sud si Rucăr, la nord, expunând limpede propriile sale investigatii în punctele unde a avut posibilitatea să facă săpături si analizând cu luare aminte observatiile ocazionale consemnate de înaintasi. In legătură cu acestea din urmă, Ioana Bogdan Cătăniciu nu o dată e adusă să formuleze observatii aspre, cum e îndeobste tendinta cercetătorilor tineri, când au prilejul să examineze lucrările altora mai vârstnici. Dar buna ei credintă nu mi se pare că ar putea fi pusă la îndoială si, asteptând momentul când propriile sale metode de lucru vor fi judecate cu o ascutime egală, socot că nu greșim luând de bune judecătile de care suntem îndemnati a ține seamă.

Firește, de o analiză pas cu pas a perieghezelor Ioanei Bogdan Cătăniciu nu poate fi vorba aci, mai ales că în unele cazuri situatiile s-au schimbat pe parcurs, iar în altele n-au fost limpezi din capul locului, după cum singură mărturiseste. De retinut, oricum e împrejurarea că din zilele lui Tocilescu Ioana Bogdan Cătăniciu e poate singura care a parcurs traseul limesului cu mijloace proprii, descriind peisajul, identificând ruinele si procedând în fiecare caz la o comparatie a propriilor observatii cu cele ale înaintasilor. In asemenea conditii, divergentele dintre spusele domniei sale si ale celor ce au precedat-o (ca în cazul unui castellum pe valea Bascovului) se înscriu la activul cercetătoarei noastre, până la confruntarea cu observatiile altui perieget, într-un viitor mai mult sau mai putin depărtat.

Cât vorbim de observatiile de teren ale Ioanei Bogdan Cătăniciu, nu poate fi trecută cu vederea împrejurarea semnificativă că, ori de câte ori a avut putinta să o facă, domnia sa a procedat la comparatii între releveurile topografice mai vechi sau mai noi si fotografiile aeriene pe care si le-a putut procura cu o râvnă demnă de laudă. E o metodă a cărei utilitate abia dacă mai are nevoie să fie subliniată si pe care ne place să credem că nu numai Ioana Bogdan Cătăniciu va putea-o utiliza în continuare, dar si alti cercetători angajati în studiul frontierei Daciei, de cele mai multe ori redusi la simple observatii de suprafată.

Date fiind greutătile întâmpinate în cursul cercetării, rezultând uneori din carenta informatiei, alteori din împrejurări fortuite asupra cărora autoarea nu sovăie să ne atragă atentia, era firesc ca încheierile la care aceasta se opreste să fie nu o dată formulate cu o legitimă rezervă: " Concluziile pe care le-am tras - scrie domnia sa la p.5 a tezei - nu au un caracter definitiv, ci sunt menite să puie problemele si să le indice pentru cercetarea viitoare". La fel într-un alt loc: "In absenta studiilor aprofundate privind materialele arheologice de pe limes si din pricina neglijării observatiilor minutioase ale nivelurilor superioare, suntem încă în situatia de a nu cunoaste obiectiv ultimile decenii de existentă ale provinciei Dacia". In sfârsit, în legătură cu aspectele din cele mai interesante ale cercetării în ansamblu: "Incercarea noastră de a adânci istoria populatiei muntene si raporturile ei cu Imperiul, am strâns laolaltă toate informatiile care o pot elucida...plecând de la convingerea că Imperiul roman a avut o fermă preocupare de asigurare a controlului unei regiuni care deschidea drumul popoarelor barbare spre interior. Credem că rostul principal al unei astfel de cercetări e de a releva unele probleme pe care abia continuarea studiilor arheologice va fi în măsură să le rezolve".(Parte din referatul de conducător de doctorat).

București, 20 ian.1981 Dionisie M.Pippidi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

METODA DE LUCRU PROPUSA SI FOLOSITA IN STUDIUL LIMESULUI DIN SUD-ESTUL DACIEI

Viabilitatea concluziilor unei cercetări este determinată fără tăgadă de seriozitatea cu care se urmăreste o metodă de cercetare, cu principii temeinice, adecvat alese. Folosirea cu consecventă a unei riguroase metode de cercetare permite utilizarea datelor brute, a rezultatelor stiintifice si în cazul că, prin dialectica cercetării apar elemente noi care modifică concluziile initiale.

Etica cercetătorului are la bază tocmai respectul fată de fenomenul studiat si grija pentru introducerea în procesul de analiză al acestuia a tuturor datelor minutios si obiectiv strânse, pentru a nu se pierde, pentru a nu se altera valoarea lor în elaborarea unor ipoteze si concluzii, în vederea cunoasterii lui. Desigur, în procesul cunoasterii intervin elemente subiective, derivând din stadiul general de dezvoltare al stiintei respective, a mijloacelor de investigare în momentul desfăsurării cercetării, dar si din formarea specialistului, din conceptia sa profesională si filosofică.

Arheologia, la granita dintre stiintele sociale si stiintele exacte, privită ca o stiintă complexă, nu numai ca o anexă a studiului istoric[1], are metode specifice a căror neglijare nu numai că atrage după sine deformarea imaginii fenomenului studiat, dâr ceea ce este o circumstantă agravantă - distruge, partial sau total, urmele materiale ale fenomenului economic, social, cultural etc., care a avut loc în trecutul îndepărtat si despre a cărui desfăsurare nu se mai poate lua cunostiintă ulterior.

De aceea la baza oricărei cercetări arheologice trebuie să stea o serioasă pregătire în executarea cercetărilor de teren, a săpăturilor arheologice, a înregistrărilor tuturor datelor obtinute si clasificării materialelor descoperite.

Amatorismul si goana după descoperiri spectaculoase, cu neglijarea urmelor materiale specifice vietii cotidiene în antichitate, poate lipsi cercetarea de una din cele mai importante si complexe surse ale cunoasterii, desigur surse ce se lasă valorificate doar în urma unor migăloase lucrări de analiză, comparare si sintetizare a nenumăratelor categorii de materiale.

Dacă pentru studiul fiecărui tip de monument trebuiesc epuizate toate mijloacele de investigare, pentru studiul unei serii de monumente, reflectare a unui fenomen complex, trebuiesc făcute conexiuni cu toate aspectele implicate în acest fenomen, sau care au avut tangentă cu el, determinându-l sau influentându-l.

Propunându-ne studiul sistemului fortificat din sud-estul Daciei am plecat de la realitatea că un aspect extrem de important al civilizatiei romane din Dacia, cu însemnate consecinte în desfăsurarea ulterioară a vietii pe teritoriul României a scăpat cercetării sistematice si riguroase.

[1] R.Bianchi Bandinelli, *Arheologia e Cultura*, Milano,1961, 5 - " quando si considera l'archaeologia non soltanto scienza informativa ausiliaria della storia, ma quando essa riceve pretesa e ragione di una parte integrante dell'interpretazione storica del passato..."

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Natura monumentelor ce constituie linia de fortificatii din vestul Munteniei, alcătuirea lor din cele mai perisabile materiale - lemn si pământ - este cea care, desi nu s-a neglijat importanta lor, a făcut să se întârzie cercetarea, care se prevede de lungă durată si de multă migală, fără rezultate frapante la prima vedere.

Tocmai natura monumentelor, natura lor prisabilă amenintarea ce o constituie fiecare brazdă de plug, fiecare arătură adâncă, face necesară grabnica lor cercetare, grabnica lor protejare.

In functie de stadiul în care ajunsese cercetarea limes-ului dacic pe portiunea sud-estică propusă spre studiu si în raport cu nivelul general atins de cercetările în domeniul limesului roman, care s-au constituit ca o sferă largă a istoriei antice, ne-am fixat obiectivele si ne-am precizat modalitătile de cercetare.

In prim plan stă necesitatea cunoasterii desfăsurării topografice a tuturor elementelor constitutive, stabilirea tipurilor de fortificatii, studierea particularităților lor de constructie, a tehnicii de constructie specifică fiecărui element în parte si stabilirea functiilor acestora în cadrul sistemului de fortificatii.

Apoi, ca o fază calitativ superioară, urmează cercetarea amănuntită a materialelor arheologice descoperite, cu scopul de a obtine preciziuni în legătură cu datarea elementelor fortificate, cu privire la factorul uman care a servit sistemul defensiv. Prin lărgirea sferei se trece la studierea evolutiei în spatiu si timp a diferitelor elemente de fortificatii, la datarea complexului de fortificatii si punctarea istoriei acestuia. Limes-ul roman astfel conceput oglindeste relatiile pe care Imperiul le-a avut cu populatiile libere limitrofe. Pentru întelegerea cât mai apropiată de adevărul istoric a urmelor materiale care constituie obiectul studiului nostru, trebuie permanent valorificate rezultatele cercetărilor arheologice privind populatiile neîncadrate în Imperiu. Analiza circumstantelor istorice ale ridicării si functionării întăriturilor de granită, circumstante cunoscute pe baza izvoarelor literare, epigrafice, numismatice, precum si încadrarea sistemului fortificat din sud-estul Daciei în limesul imperial, cu adâncirea investigatiei asupra relatiei dintre civili si militari, ca aspect al romanizării, urmează a se face prin sintetizarea tuturor cunostiintelor actuale în acest domeniu.

Evident, realizarea acestor obiective se poate face în timp si cu colaborarea mai multor specialisti. Lucrarea de fată este preambulul unei cercetări, care desigur, va progresa într-un ritm mai accentuat, capabil să depăsească procesul de degradare a monumentelor(1).

Ca urmare a parcurgerii tuturor materialelor bibliografice referitoare la fortificatiile romane din vestul Munteniei am ajuns la încheierea că pentru dezvoltarea studiului trebuie pornit prin a se folosi cele mai noi metode în reperarea pe teren a tuturor (în măsura posibilului) elementelor componente. In acest scop am folosit hărtile militare din sec. XVIII-XIX, care ne-au fost accesibile si care într-o mare măsură au înregistrat urmele arheologice ce se bucurau de privilegiul de a fi vizibile la suprafata terenului. De mare folos sunt toponimele păstrate pe aceste hărti, toponime locale care de cele mai multe ori referă asupra unor realităti istorice sau arheologice[2].

Studiul fotografiilor aeriene, metodă care este folosită cu rezultate extraordinare în investigarea monumentelor arheologice, încă din prima jumătatea a secolului nostru[3], ne-a fost cu

[2] Nu pentru că am neglijat importanta documentelor de arhivă, nu am folosit si această sursă, ci din lipsa de timp. Este de asteptat ca în actele de proprietate păstrate să aflăm date despre Troian, movile, etc., care de obicei au fost folosite ca repere în delimitarea proprietătilor.

[3] A.Poidebard, *La trace de Rome dans le désert de Syrie, Le limes de Trajan à la conquête arabe*, Paris, 1926; J.Baradez, *Fossatum Africae*, 1958 sunt exemplele clasice.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

putintă numai în măsura în care înregistrările aero-fotogrametrice militare sau civile[4], făcute cu alte scopuri, au avut nororcul să fie executate cu respectarea normelor necesare pentru a surprinde obiective arheologice. Zboruri speciale efectuate cu rostul fotografierii zonelor arheologice, la sacră mare (1:100000 - 1:2000), în diferite anotimpuri si sub unghiuri de lumină, ne-ar fi permis obtinerea unei documentări complete asupra urmelor romane din zona cercetată de noi(2).

Rezultatele acestor studii de laborator au fost partial controlate pe teren, prin cercetări de suprafată, alcatuind un bogat material ce va trebui valorificat stiintific prin sondaje si săpături arheologice.

După obtinerea tabloului topografic al complexului arheologic am trecut la studierea elementelor constitutive. Diversitatea si multitudinea lor, ne-a obligat la clasificarea lor pe criterii de: asezare geografică, mărime, functie etc. Dată fiind extinderea lucrării ce ne-am propus, timpul si mujloacele materiale la dispozitie, ne-am putut opri la cercetarea prin săpături arheologice doar a câte unui reprezentant al fiecărui tip. Am ales de fiecare dată acel element al tipului care ni s-a părut, în urma analizelor preliminare, mai bogat în semnificatii, capabil să ne aducă o varietate mai mare de informatii.

Concomitent, am alcătuit cataloagele materialelor arheologice descoperite în săpăturile noastre, în săpăturile anterioare sau descoperiri întâmplătoare; covârsitoarea majoritate a descoperirilor o constituie materialele ceramice. Regretăm că lipsa de atentie acordată acestor descoperiri în deceniile trecute ne lipsesc de datele necesare privind materialele rezultate din săpăturile efectuate în castella de la Băneasa, Săpata de Jos, Izbăăeăti si Urluieni. De asemenea este regretabilă absenta publicatiilor complete asupra rezultatelor săpăturilor, foarte ample desfăsurate pe "limesul alutan" si care, ca bogat material de comparatie, ar fi putut permite încheieri interesante.

Insuficienta stirilor literare si epigrafice măresc valoarea istorică a acestor descoperiri mărunte. Marturiile numismatice cu deosebită pondere în elucidarea problemelor esentiale, cronologice ne-au fost foarte utile, dar le-am folosit cu prudentă, deoarece privite izolat, rupte din contextul descoperirii si de ambianta generală din Imperiu, falsifică grav realitătile istorice.

Asadar, am adunat si analizat toate datele stiintifice din descoperirile si cercetările anterioare si din propriile noastre săpături si ne-am creat baza pentru a face încheierile sintetice permise în acest moment al cercetării. După cum se va vedea, concluziile pe care le-am tras nu au un caracter definitiv, ci sunt menite să pună problemele si să le indice pentru cercetarea viitoare.

Cum am avut la îndemână doar o cantitate relativ mică de informatii, am recurs la analogii cu alte sectoare ale limes -ului imperial din provincii, unde cercetările sunt mai avansate si datele mai explicite.

In cazul în care lucrarea de fată va reusi să impună concluzia că este absolut necesară continuarea amplificată a cercetărilor pe limesul din sud-estul Daciei, cu mai multă acribie, socotim că am îndeplinit telul ce ne-am propus(3).

[4] Multumesc cu deosebire ofiterilor Directiei Topografice Militare si colectivului de aerofotografie de la I.G.F.C.O.T. pentru sprijinul pe care mi l-au dat în conditiile anilor `70, ca să pot studia si să pot obtine copii ale fotografiilor aeriene de care am avut nevoie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

(1). Astfel ne exprimam în 1980, când am redactat aceste rânduri; ar fi nedrept azi, 1997, să spun că suntem în acelasi stadiu de cercetare, dar tocmai completând manuscrisul pentru tipar sunt pradă unui sentiment de jale pornit din compararea eforturilor făcute si rezultate. Un prim motiv de nemultumire este lipsa de întelegere pentru monumente - si acolo unde ele au putut fi cercetate, sau partial protejate, faptul s-a datorat solicitudinii unor persoane, mai mult sau mai putin implicate procesului de conservare si punere în valoare a acestor monumente. Toate demersurile făcute, precum si anualul leitmotiv că vallum transalutan si castella de pe această linie trebuiesc scoase urgent din circuitul agricol au rămas fără ecou. In celălalt sens, cercetările mele s-au desfăsurat cu un minimum de fonduri si practic, fără dotarea tehnică normală. Comparativ, Muzeul Militar, initial sub conducerea lui D.Tudor, ulterior sub cea a lui Cr. Vlădescu a dezvoltat cercetări de mare amploare, nu numai pe linia alutană, dar si în toată Oltenia. Raportate la posibilitățile de care s-a dispus si la nivelul la care a ajuns arheologia fortificatiilor romane, rezultatele sunt precare si nici ceea ce s-ar putea obtine printr-o publicare exhaustivă a rezultatelor nu ne este oferit, căci s-au alcătuit doar sumare rapoarte preliminare, sau concluzii fără sustinerea cu argumente obtinute în săpătură; de la o vreme, un colectiv de tineri ai Muzeului Militar au început cercetări, unele fără aprobarea Comisiei Arheologice, în castella de pe linia transalutană; făcând totală abstractie de faptul că cercetez si eu această linie, trecând peste experienta obtinută de-a lungul deceniilor se preferă colaborarea epigrafistului (de bun renume!) C.C.Petolescu, urmările sunt vizibile deja în sumarele rapoarte prezentate, pe care vom avea prilejul a le analiza.

(2). In 1984, ca urmare a preconizării unei colaborări cu Sectia aerospatială a CNST, datorită sprijinului ing.C.Mândescu si acordului prof.Ioan Ursu, s-a efectuat o înregistrare foto a două sectoare ale liniei transalutane. Zborul a fost inclus unui alt proect si a fost efectuat în iunie, dar din păcate la ora 12 si într-o zi cu nori, asa că rezultatul a fost mediocru; chiar si în aceste conditii fotogramele au fost utile. Cuvine-se să multumesc aici pentru acest ajutor, cu atât mai mult cu cât, întreaga cercetare se desfăsura ca o initiativă individuală

(3). Sustinerea tezei în apr.1981 a fost urmată de două momente nefaste - plecarea profesorului D.M.Pippidi de la directia Institutului de Arheologie din București si ca urmare transferul meu la Institutul de Istorie si Arheologie din Cluj. Interesul stârnit la sustinerea tezei s-a irosit, si chiar dacă am reusit să obtin fonduri pentru reînceperea săpăturilor de la Urluieni, ele au fost insuficiente si nu am mai putut continua cercetările întrerupte de la Flămânda si Putineiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

RELATIILE IMPERIULUI CU POPULATIILE DIN MUNTENIA
între Augustus si Traian

Pe măsură ce stăpânirea romană din Balcani se întinde spre nord, sporesc si datele literare antice privind populatiile geto-dace, care singure sau în aliante temporare zădărniceau stabilirea "păcii romane" în noile provincii. Pentru interpretarea relatărilor sumare privind evolutia relatiilor dintre poporul roman si populatiile nord-dunărene - geto-dace - sau pus la contributie atât datele epigrafice, cât si cele numismatice si arheologice[1].

Cronologic, incursiunilor sporadice geto-dace în Macedonia, respinse de generalii romani, le urmează o perioada de contact direct, care se va încheia prin transformarea în provincie romană a celei mai mari părti din teritoriile locuite de geto-daci.

Studiile de drept roman au pus în evidentă faptul că pentru romani "natürliche Feindschaft"[2] fată de populatiile "barbare" putea fi înlăturată numai pe baza unor reglementări între cele două părti.

Th.Mommsen a fost primul care a sintetizat informatiile antice, deducând principiile juridice care au stat la baza acestui sistem de a forma o zonă "din exterior, în dependentă practic fată de Roma, fără a fi în interior"[3].

Amplificarea studiilor de limes au dus la constatarea că granitele fortificate nu erau decât marcarea teritoriului propriu al Imperiului(1); chiar în cazul politicii defensive se caută ca linia de apărare să fie departe, în afara granitelor propriu zise, folosindu-se în acest scop popoarele, care în virtutea unui tratat cu Roma se obligau să-si apere propriul teritoriu, precum si teritoriul roman[4], limitele acestor state alcătuiau astfel "granitele invizibile" ale Imperiului.

Pornind de la principiul *divide et impera*, Roma initiază o varietate de forme de tratate cu aceste state de granită. J. Klose, elevul lui Kornemann, dedică un studiu extins formelor de tratate încheiate cu populatiile din zona granitelor de pe Rhin si Dunăre, analizând toate stirile literare antice[5].

[1] C.Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Süd-osteuropa*, Wien, Leipzig,V.1 *passim*; V.Pârvan, Getica, 68-130;731-735; R.Syme, *Danubian Papers*,1971, *passim*; D.M.Pippidi, *Din Istoria Dobrogei*, I,1965, 288 sqq; R.Vulpe, *Din Istoria Dobrogei*, II, 1968, 13-59

[2] Th.Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, III, Leipzig, 1887, 590-591; A.Heuss, *Die völkerrechtlichen Grundlagen der römischen Aussenpolitik in republikanischer Zeit în Klio*, XXXI, 1933, Beiheft 4, n.1; Neumann, RE, 1909, *sv. foedus*

[3] Th. Mommsen, *Staats Recht*, III, 1, 1887, 590

[4] E.Kornemann, *Die unsichtbaren Grenzen der römischen Kaiserreich*, Budapest, 1934, 3 sqq

[5] *Roms Klientelrandstaaten am Rhein und an der Donau,Beiträge zu ihrer Geschichte und rechtlichen Stellung im 1 und 2 Jh, Breslau*, 1934; R.Syme, *Danubian Papers*, Bucureşti, 1971, 145-151; un punct de vedere, bazat pe o reinterpretare a formelor juridice ce au stat la baza relatiilor dintre Roma si diferitele *gentes*, aduce W.Will, *Römische 'Randstaaten' am Rhein?*, BJ,187,1987,1-77.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Importanta subiectului continuă să-l mentină în atentia cercetătorilor politicii romane fată de populatiile de dincolo de granită, în perioada Principatului[6], ori în a celor care se ocupă de sectoare speciale ale granitei imperiale[7].

Izvoarele antice permit interpretări deosebite ale caracterului juridic pe care l-au îmbrăcat aceste relatii dintre Imperiu si "barbarii" de la granită. Dacă Th.Mommsen, E.Kornemann si J.Klose socot că aceste relatii se bazează pe tratate prin care populatiile de granită erau *in fidem recepti* si nu supusi unui act de *deditio*, B.Paradisi si M.Lemosse arată că textele antice permit observatia că, cel mai frecvent, la baza relatiilor cu aceste state exterioare granitelor stă un act de *deditio*, care însă "sous le Principat permettait d'obtenir les mêmes résultats que le *foedus*, tout en présentant au surplus des avantages incontestables"[8].

Impreună cu K.Christ, suntem totusi de părere, că mai degrabă există o multitudine de forme[9], potrivite elastic intereselor romane, indiferent dacă se consideră că există o opozitie între *deditio* si *foedus*[10], sau nu; rezultatul acestor forme diverse ca aspect si continut juridic este după cum s-a observat mereu acelasi - crearea unei dependente politice si militare si a unei autonomii interne. Existenta autonomiei interne este conditionată de recunoasterea de către poporul Roman, prin reprezentantul său, a autorităţii respectivului stat asupra propriului teritoriu[11], ca urmare a unui tratat, ori ca o cedare către cei care au fost primiti *in dicionem populi romani*(2).

Obligatiile militare, care decurg pentru statele `clientelare` pot fi si ele variate, în functie de interesele romane. Credem, chiar că poate fi urmărită o evolutie în timp a acestora de la epoca republicană, când exista o reciprocitate a obligatiilor de ajutor militar[12], la faza în care trupe "nationale" erau obligate a lupta în teritoriile vecine[13], sau cea mai evoluată în cadrul căreia un stat primeste subsidii pentru a apăra granitele, ori a se abtine de la invazii în Imperiu[14]. Această evolutie merită a constitui obiectul unui studiu larg si aprofundat, care însă iese din cadrul acestei lucrări.

Pentru regiunile vestice ale granitei de nord a Imperiului s-au dezbătut, si s-a creat un tablou destul de precis al evolutiei relatiilor dintre diferitele *gentes* si Roma[15]; pentru zona de la

6 B.Paradisi, *Dai `Foedera iniqua` alle `Crisobulle`bizantine*, în SDHI XX,1954,8-15; M.Lemosse, *Les rélations internationales dans le Haut Empire Romain*, Paris,1968; K.Christ, în *Saeculum*,10, 3, 1959, 273 sqq

7 R.Syme în *Danubian Papers*, Bucuresti,1971, 147; J.Dobias, în *Corolla memoriae Erich Swoboda dedicata*, Graz-Köln,1966,117sqq; *Roman and Native in North Britain*, Edimbourg,1958; F.Kiechle, în, *Historia*, XI, 2, 1962, 176; F.Krizek în *Limes Konferenz*, Nitra,1959,49 sqq; M.Rachet, *Rome et les Berbères*, în Col. *Latomus*,110.1970; Elizabeth W.B.Fentress, *Numidia and the Roman Army, Social Military and Economic Aspects of the Frontier Zone*, BAR, Int.S.53, 1979; După 1981, au mai apărut: J.J.Wilkes, *Romans, Dacians and Sarmatians in the First and Early Second Centuries*,în *Rome and her Northern Provinces*, B.Hartley,J.Wacher (Eds),1989; contributiile lui C.R.Whittaker si M.Fulford în vol editat de J.C.Barrett, A.P.Fitzpatrick, L.Macinnes, *Barbarians and Romans in North-West Europe*, BAR,int.S.471,1989; Blagg, King(Eds) *Military and Civilian in Roman Britain*, BAR,136, 1984; L.Keppie, *Beyond the Northern Frontier, Roman and Native in Scothland*,în *Britannia*, Monograpf.S,11,London, 1989,61 sqq.

8 M.Lemosse, op.cit.23

9 *Saeculum*, 10,3,1959,278; A.N.Sherwin-White, *Roman Foreign Policy in the Est*,168 BC to AD 1,London,1984,58-69 revede critic absolutizările decurgând din interpretarea unor surse care nu sunt de caracter juridic.

10 A.Heuss,op.cit.64

11 Th. Mommsen,op.cit.596,830

12 Roles care îsi ajută aliatul roman (Cassius Dio,LI,24,7) este la rândul său ajutat de Crassus (Cassius Dio, LI,26)

13 Tacit, Ann,IV,46,1 *causa motus super hominum ingenium, quod pati delectus, et validissimum quemque militiae nostrae dare adspernabantur;...aut si mitterent auxilia, suos ductores praeficere, nec nisi adversum accolas belligerare.*

14 Vezi mai jos tratatul de pace dintre Domitian si Decebal (Cassius Dio LXVII,7,4) si dintre Imperiu si roxolani (SHA, Hadr. 6,8); J.Klose, op.cit,133 sqq schitează această evolutie, dar suntem de părere că ea poate fi aprofundată.

15 J.Klose, op.cit,124-130; G.Walser, *Rom,das Reich und die Fremden Völker*, Baden-Baden,1951; R.Syme, în *Roman Papers*,III,1984; W.Will,B.J.187,1987,1 sqq; J.Kunow,B.J,187,1987,63-77; D.Braund, *Rome and Friendly King*, London,1984; idem,*The King of the northern Frontier în Barbarians and Romans in NW Europe*, BAR,471,1989.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Dunărea de jos, însă, analiza este mai putin profundă, trecându-se cu vederea acele stiri literare si epigrafice, care fac doar aluzii la relatiile de clientelă încheiate de Imperiu cu getii si dacii, de la sfârsitul sec. I a. Chr. până la Domitian[16].

Istoriografia românească(3) a abordat doar tangential si numai în cadrul unor subiecte generale aspectele juridice ale relatiilor dintre aceste populatii si romani, asa încât considerăm necesar să încercăm o trecere în revistă a tuturor momentelor în care se pot bănui astfel de relatii, puse în lumină de cercetările arheologice, care vin să clarifice si să exemplifice mentiunile din izvoare, mult prea sărace în precizări.

Vecinătatea tot mai strânsă între daco-geti si romani în cursul secolului I a.Chr -I p.Chr. implică o tot mai diversă gamă de relatii politice si militare. Izvoarele amintesc de obicei în mod incomplet, sugerând doar aspectele îmbrăcate de aceste relatii; dacă initial sunt înregistrate numai conflictele militare prilejuite de incursiuni daco-gete în proaspetele teritorii balcanice ale Imperiului[17], curând atât romanii, cât si dacii adaptează actiunile lor politice evenimentelor des schimbătoare din viata internă a dusmanului, cu scopul de a-l câstiga, slăbi sau intimida[18].

Pentru întinderea statului dac si a diferitelor formatiuni tribale din care a fost alcătuit, suntem încă într-o fază a ipotezelor, cu toate că prin cercetările din ultimile decenii s-au făcut încercări de a stabili criteriile stiintifice care să poată lămuri diferentele zonale si să poată stabili delimitările formatiunilor politice pentru care izvoarele nu aduc precizări[19].

Am întreprins o reevaluare a datelor antice despre regatele dacice si a stirilor arheologice privind întinderea în spatiu a acestora, pornind de la studiile făcute până în prezent, dar înlăturând greseala de a considera că Ptolemeu însiră triburile dacice anterioare cuceririi[20], si constatând că de fapt sursele antice nu ne transmit, anterior cuceririi, nume de triburi gete sau dace cu exceptia *apuli*-lor.

Am considerat cu alt prilej[21] că acest fapt ar fi rezultatul unei timpurii centralizări a triburilor dacice si getice. Toate sursele care ne dezvăluie contacte între daco-geti si romani ne transmit numele "regelui" respectivei formatiuni statale si aproape nici o indicatie topografică. Toate localizările acestor *reges* s-au făcut în functie de contextul în care era referirea la evenimentul anume[22].

16 R.Syme, în *Danubian Papers*,Bucuresti,1971,148-151.

17 Frontin,Strat.II,4,3; Strabon,VII,3,3; Florus,I,39,6; Cassius Dio,LI,25,5; Velleius Paterculus,HR,II,59,4.

18 Appian, Bell.Civ,III,25; Cassius Dio, LI,22; Plutarch, Antonius,63; Suetoniu.Aug.LXIII,4.

19 K.Horedt,*Die dakische Sielberfunde* în *Dacia*,NS,XVII,1973,127-167; C.Preda, *Monedele geto-dacilor*,Bucuresti,1973, cu observatiile luditei Winkler în,ActaMN,V,1968; eadem ActaMN,VI,1969; M.Chitescu,*Numismatic aspect of the History of the Dacian State,The Roman Republican Coinage in Dacia and Geto-Dacian Coins of Roman Type*, BAR,112,Oxford,1981; M.Babes, *L'unité et la diffusion des tribus géto-daces à la lumière des données archéologiques (II-e siècle av.n.e.-I-er siècle de n.e.)* în *Actes du II Congrès Intern. de Thracologie*, Bucuresti, II, Histoire, Archéologie, 1980, 7-25

20 Vezi studiul nostru în *Dacia* XXXIV,1990,p.223-234,bazat pe observatiile lui G.Schütte,*Ptolemy's maps of Northern Europe*, Kopenhagen,1917, 77-110 si cercetările recente ale lui P.Schmitt, în *Colloque internationale sur la cartographie archéologique et historique*,Tours,1972 ed.R.Chevallier în care reanalizând, în conformitate cu noile date epigrafice, descrierea geografică a Daciei am ajuns la concluzia că ne aflăm în fata datelor privind provincia în perioada de la sfârsitul epocii lui Traian si începutul epocii lui Hadrian. Este deosebit de important să acceptăm, sursele - prototipurile preconizate de G.Schütte, căci la baza tuturor interpretărilor făcute de istoricii români a stat asertiunea că fiind vorba de limitele largi ale spatiului locuit cu triburi geto-dace atunci si populatiile si orasele însirate sunt cuprinse în acest teritoriu vast, or, cel putin două extreme Porrolissum si Angustia sunt de localizat în interiorul provinciei. După cum am remarcat în studiul nostru, orasele din teritoriile dacice din Moldova de sud nu sunt incluse între cele ale Daciei, cum ar fi fost firesc, dacă Ptolemeu s-ar fi referit la Dacia liberă.

21 *La Dacie et la stratégie romaine face aux ménaces de l'Est*, comunicarea noastră la Limes Congres, Rolduc, Olanda,1995

22 Gr.Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*,Bucuresti,1880, 426-438; V.Pârvan, *Getica*,84-90; H.Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la Decebal*, Cluj,1972,20-30;95-111

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Cronologic, dispunem de date despre un *histrianorum rex*, a cărui localizare este aproape unanim considerată pe cursul inferior al Dunării, numele căreia, în variantă locală (Plinius,NH,IV,12,78) trebuie să fi definit regatul necunoscutului rege, dar este dificil de spus dacă acesta se întindea pe ambele maluri ale Istrului, doar în Dobrogea sau doar în Muntenia[23].

Despre o formatiune politică de o oarecare importantă aflăm cu ocazia conflictelor cu regatele eleniste a căror actiuni militare se întind până la nordul Dunării[24].

Abia în sec.I a.Chr. izvoarele se ocupă mai constant de formatiunile politice geto-dace ajunse în contact cu posesiunile romane din Balcani. Burebista, prin amploarea cuceririlor făcute, ocupă un rol deosebit în structurarea unui întins stat geto-dac[25]. Despre Burebista se discută încă, unde si-a avut centrul initial de putere, si dacă a alcătuit marele său stat geto-dac prin bună învoială sau cu forta armelor[26]. Deja R.Vulpe[27] si-a exprimat convingerea că regatul lui Burebista s-a dezmembrat în cele patru, apoi cinci părti constitutive; considerăm că ele acoperă aria centrală a imperiului lui Burebista.

M.Babes constată pe baze arheologice că există o arie centrală si o arie periferică a culturii specifice dacilor[28]. Pentru noi rămâne să încercăm delimitarea în aria centrală de dezvoltare a dacilor cele patru formatiuni politice care au putut sta la baza regatului dac si în care s-a si divizat. Nu facem decât să ducem mai departe si să interpretăm o parte din observatiile peremptorii făcute de specialistii în cultura dacilor care au pus în evidentă patru arii majore: 1 cea din centrul Munteniei; 2 cea din Moldova de sud la care se adaugă probabil estul Transilvaniei; 3 cea din Transilvania, cu sau fără Banat si 4 cea din Oltenia centrală si de est[29].

Pe baza tipurilor monetare bătute de daco-geti, (Fig. 1) se poate constata că în afară de uniunea tribală din Oltenia, nici una din aceste patru arii principale de răspândire a monetelor dace

23 R.Vulpe,*Histoire ancienne de la Dobroudgea*,1937,55-56; D.Berciu,*Din Istoria Dobrogei*,I,1968,129-130

24 Pausanias,I,9,6; Strabon,305; V.Pârvan,op.cit,55-56; R.Florescu,nota 78 la V.Pârvan, *Getica*, editia îngrijită în 1982, propune localizarea lui Dromichaites în zona dintre Prut si Siret.

25 C.Daicoviciu,*Istoia României*,I,1960,282 sqq; R.Vulpe, *Le Géte Burébista*, chef de tous les géto-daces,în Studia thracologica,1976,39-61; H.Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la Decebal*,55-91; idem, *Epoca lui Burebista în Potaissa*, II,1980,5-10; I.H.Crisan,*Burebista si epoca sa*,Bucureşti,1975; D.M.Pippidi,în *Mélanges d'archéologie et d'histoire offerts à J.Carcopino*, Paris,763-770; idem, *Parerga*, Bucureşti, Paris,1984,183.

26 C.Preda, *Cu privire la data si cauzele disparitiei unor davae geto-dace sud-carpatice, în Thraco-dacica*,VI,1-2,1985,86-92 -sunt trecute în revistă doar problemele legate de ipoteza că centrul initial al lui Burebista se afla în uniunea tribală din centrul si vestul Munteniei.

27 *Studia thracologica*, Bucureşti,1976, 53;130.

28 SCIVA,30,3,1979,328-343. Remarcabil la Ptolemeu sunt prezente aceste arii, cea extinsă Geogr.III,6; cea centrală III,8,1; în această din urmă sunt transmise date despre provincia Dacia, în care sunt prezentate *civitates* si orasele - III, 8,3-4 si teritoriile estice, din vecinătatea Moesiei Inferior - III,10,7-8.

29 V.Pârvan,*Getica*,1926,81 sqq; *Istoria României*,I,1960,241;R.Vulpe,*Getul Burebista*,în *Studia Thracologica*,1978.46; H.Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la Decebal*, 1972,111 sqq; Al.Vulpe, RESEE, 16,4,1978,627-628; M.Chiţescu,*Numismatic Aspects of the His tory of the Dacian State. The Roman Republican Coinage in Dacia and Geto-Dacian Coins*, BAR,Int.S,112,1981,62 sqq. In toate aceste lucrări se acceptă aceste patru arii principale pentru formatiunile politice geto-dace, dar fiecare autor citat oscilează în definirea exactă a celor patru arii; despre formatiunea statală din Oltenia, care se întinde de ambele maluri ale Oltului, probabil si la nord de Carpati, au adus o contributie elocventă săpăturile recente din cetătile Bâzdâna, Coţofeni, Polovraci, Ocnita, Cetăteni. D.Berciu, *Regele Thiamarcus si traditia statală geto-dacică*,în SCIVA,30,3, 1979,347-358; F.Preda,în *2050 de ani de la făurirea de către Burebista a primului stat independent si centralizat al geto-dacilor*, Em.Condurache, D.Berciu, C.Preda Eds., Universitatea Bucuresti, 1980,41-42; eadem,în *Drobeta*,IV,1980, 59-72

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

nu se suprapune peste ariile în care anterior se bătuseră si răspândiseră monede de tip celtic[30], ceea ce ni se pare a se constitui într-un argument, că desi anihilate din punct de vedere politic, formatiunile tribale celte si-au păstrat o oarecare individualitate, dacă nu chiar autonomie fată de uniunile tribale dace. Nu credem că a avut loc o dislocare a populatiei, ci o "dacizare" a culturii lor materiale, sau o asimilare partială a celtilor în masa dacilor din regiune.

Luând în considerare că stirile din epoca lui Augustus despre "regatele" dace sau gete, trebuie să se refere la aceste patru formatiuni politice determinate pe baza monedelor si confirmate ca relativ stabile (Fig.2) pe baza altor categorii de materiale[31] si interpretând stirea că "împărtirile vremelnice" (Strabon,VII,3, 11) se produc prin unirea sau redesmembrarea lor în diferite combinatii în functie de luptele dintre dinasti, dar si prin raporturi de familie, credem că se pot revedea stirile antice pentru epoca lui Augustus[32].

Ca succesori directi ai lui Burebista, au fost priviti Cotiso[33], Dicomes[34], Coson[35] si desigur, Deceneu[36].

30 C.Preda, *Monedele geto-dacilor*,1973,41-42,432. Rezultatele cercetărilor asupra tipurilor de monede geto-dace este umbrit de idea preconcepută că triburile dace sunt cele transmise de Ptolemeu. Este surprinzător, cu cât dezinvoltură se afirmă existenta celor patru mari grupe de monede, care circumscriu patru formatiuni politice mari si apoi se selectionează din lista "populatiilor" lui Ptolemeu, cele care ar trebui să fie cele patru de mai mare rezonantă; selectia nu are nici un temei, este absolut subiectivă... Din punctul nostru de vedere este foarte important să observăm că ariile de răspândire a fiecărui tip monetar, fie din prima, fie din a doua etapă de dezvoltare a acestor monede au o arie principală de răspândire si descoperiri în zone mai mult sau mai putin depărtate; aria centrală de răspândire este grăitoare pentru limitele formatiunii emitente; deoarece nu avem la dispozitie alte materiale mărunte cu o semnificatie mai mare în această actiune de delimitare a teritoriilor, credem că trebuie să subliniem că "Tipul Banat" (C. Preda, op.cit,Fig.2) marchează o formatiune politică celtă în Banat si vestul Olteniei; limitele acestui teritoriu sunt determinate si de aria formatiunii emitente de monedă tip Aninoasa-Dobre_ti, ceea ce ne face să postulăm contunuitatea unor formatiuni politice în cadrul acelorasi limite.

31 Cetătile dacice cunoscute (secolul I a.Chr - I p.Chr.) se grupează, ele însele în aceste patru arii - I.Glodariu,*Arhitectura dacilor*, Fig.36. Studiul lui B.Mitrea, (*Thraco-dacica*,VI,1985,50 sqq, fig.1) pune în lumina centrele acelorasi formatiuni politice, cu precizarea că în Transilvania sunt evidentiate, pentru această epocă timpurie, două centre - cel de pe Mures si cel din sudul Transilvaniei. C.Preda, în SCN,V, 1971,76 - se ocupă în mod expres de aria "uniunii de triburi" din Muntenia cuprinsă între Vedea si Ialomita. Aspectul arheologic este sintetizat de G.Trohani, *Contributii la istoria geto-dacilor din centrul Câmpiei române*, în *Studii dacice*, Cluj,1981, 94-102. Aria acestei formatiuni este circumscrisă ulterior si de masiva pătrundere a monedei Macedonia Prima si Thasos, în Muntenia tocmai între aceste limite. Monedele Macedonia I si Thasos marchează (I.Bogdan Cătăniciu, SCN,VI,1975,186-187) teritoriul uniunii de triburi din Muntenia centrală si cea din sud-vestul Transilvaniei, cu specificarea că se extinde si în aria ocupată de monetăria celtă din nordul basinului intracarpatic; remarcăm faptul că Banatul si vestul Olteniei nu fac parte din aria de circulatie si tezaurizare a acestor tipuri de monede. Aria de răspândire a acestui tip de monede la nord de Haemus s-ar putea să definească aria uniunii de triburi a tribalilor (ipoteză publicată în ActaMN,XX,1983,70,unde, o regretabilă greseală a apărut din cauză că nu am văzut corecturile, fiind la santier); la est de această arie clar delimitată de descoperirile numeroase de monede sau tezaure Macedonia I si Thasos, se conturează o zonă în care se cuprinde si Dobrogea, practic fără legături comerciale cu aceste două orase, si pe care o putem defini tocmai prin această orientare. Nu ni se pare întru totul nefondat să considerăm că aria defineste teritoriul getic, care după spusele lui Cassius Dio,LI,22,6;Strabo, VII,3,2 se numeste "al moesilor"

32 Stirile antice atent exploatate de C.Patsch, *Beiträge*, V/1, 1937,42-122 si F.Miltner, în *Klio*,3o,1937,213-226

33 Florus,II,28,18; Cassius Dio,LI,23,2; Strabon,VII,3, 11 (304); 5,2 (314); Horatiu,C.III,8; C.Daicoviciu în *Istoria României*, I,1960,274,289 - l-a localizat în Banat si vestul Olteniei; R.Vulpe,*Studia Thracologica*,1976,130 si M.Babes, SCIVA,25,2,1974, 224 îl localizează în Muntii Orăstiei 4; A.Mocsy,*Historia*,15,1966, 511 consideră că este regele dac cu care se va confrunta Lentulus; or, din lista populatiilor cu care vine-n contact acesta, actiunea sa trebuie localizată în estul teritoriilor moesice

34 Plutarch,Antonius,LXIII; Appian,Bel.Civ.II,25; este în general localizat în Muntenia - *Istoria României* I,1960, 274,289; D.Protase, SCIV,21,1,1970,145-155 îl consideră rege al formatiunii politice din Muntenia centrală, cu sediul la Popesti pe Arges; doar M.Chitescu, SCIV,XIX.4,1968.655-664 îl localizează în Moldova centrală

35 *Suetoniu*,Aug,63,2; H.Daicoviciu, *Dacia*,1972,107-109; idem, ActaMN,II,1967,109-110; I.H.Crisan,*Burebista si epoca sa*,1975,126

36 Iordanes,XI,73; Strabo,VII,3,5; H.Daicoviciu,*Dacia*,102; idem, *La continuité de l'état dace de Burebista à Décébale*, în *Actes du II Congr.Int.de Thracologie*,II,Bucureşti,1980,97-103

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Monedele Coson au fost descoperite cu precădere în zona de sud a Transilvaniei[37], si desi, nu este exclus să fi ajuns aici din sudul Carpatilor, credem că poate fi mai degrabă un indiciu că sediul lui Coson se afla în această zonă si probabil pe cursul Muresului, fiind vorba de apuli (*Consolatio ad Liviam*,385), una din cele două formatiuni dace din Transilvania[38]; faptul că sunt pomeniti apulii, singura *gens* dacică este probabil tocmai o urmare a faptului că s-au desprins recent dintr-un stat dac. Temporara sciziune este subînțeleasă si în relatarea atitudinii dacilor fată de Octavian și Antoniu (Cassius Dio,LI,22,8). Apulii, de altminteri s-au manifestat ostil fată de Roma, fiind într-o legătură neprecizabilă tocmai cu zona pontică; o dezmembrare "vremelnică" (Strabon,VII,3,11) tocmai avusese loc atunci când Augustus trimise o armată împotriva dacilor. Această referire s-ar putea pune în legătură cu stirea fără alte precizări despre începutul campaniei lui Crassus (Cassius Dio,LI.23) contra dacilor si bastarnilor[39]. In acest sens s-ar putea întelege drumul scurt al apulilor spre Pont, prin pasul Oituz (?), probabil în urma unei conventii cu bastarnii de a ataca sudul Dunării. Crassus nu are, însă, în continuare, lupte cu dacii si s-ar putea presupune că acestia ajunsi în Pont, au trebuit să facă drumul înapoi, din cauza izbucnirii unor noi lupte pentru putere, favorizate de lipsa războinicilor apuli - eventual cu această ocazie ajung monedele Coson în Muntii Orăstiei.

Campania lui Crassus prilejuieste o cunoastere mai amănuntită a realitătilor de la Dunăre. Avem dintr-o dată referire la trei dinasti geti. In general, toti acesti regi au fost localizati în Dobrogea[40]. Or, chiar dacă am considera că Dobrogea ar fi fost foarte intens populată, tot este greu de imaginat să fi putut furniza forta militară si economică pentru trei formatiuni politice suficient de puternice pentru a fi semnalate în descrierea campaniei lui Crassus. Această observatie de bun simt, este sprijinită, după opinia noastră, de celelalte date transmise de Cassius Dio.

Atacul Bastarnilor a început în Moesia, (Fig.3) din fata regatului lor - deci în Dobrogea, fie că s-a atacat frontal, prin nord, fie că, mai plauzibil, s-a preferat estul Munteniei, mai accesibil, din punct de vedere al vadurilor de trecere a fluviului; atacul continuă spre vest, de-a lungul Dunării până în tara triballilor, ca apoi să se îndrepte spre sud pe calea naturală dintre Dunăre, prin pasul Dragoman spre Pautalia, contra denteletilor. Ca răspuns Crassus urmează traseul în sens contrar, cucerind *Segetica*[41] , apoi devastând Moesia, înainte de a lupta cu Bastarnii; acest amănunt este cu o deosebită valoare în întelegerea evenimentelor, dacă această Moesia este cea din vecinătatea bastarnilor, deci zona dintre Balcani si Dunăre. Crassus atacă pe moesi, tăind calea de înapoiere a bastarnilor, si astfel se lămureste, de ce ei s-au asezat în tabără pe *Cebros* - Ciabrus[42]; luptele continuă în vecinătatea Dunării, unde, numai cu ajutorul regelui get - Roles, Crassus cucereste o cetate, care-i rezistase, câteva zile; amestecul lui Roles pare surprinzător numai dacă nu avem în vedere că prin blocarea drumului din sudul Dunării de către trupele lui

37 I.Winkler,*Consideratii despre moneda Koson*, SCIV.23,2, 1972,173-199,harta,fig.1; se pare că se poate sustine că monedele au fost chiar bătute în Dacia loc cit 196

38 Vezi B.Mitrea,loc.cit.

39 E.Chirilă,*Relatiile dintre daci si romani până la expeditia lui Marcus Vinicius*, în ActaMN,I,1964,135

40 Doar Rholes este localizat de Pârvan,*Getica*,88 si de R.Vulpe,*Din Istoria Dobrogei*,II,1968,33 la sud de Dunăre,la est de triballi; în aceeasi manieră Al.Suceveanu,*Thraco-dacica*,II,1981,217 îl localizează pe Roles mult mai spre vest,în afara Dobrogei (?)

41 In opinia generală Serdica - C.Patsch,*Beiträge*, V. 1, 1932, 71

42 In text Cedros, interpretat ca Cebros, transcriere pentru Ciabrus; lectura lui Pârvan (*Getica*,87,n.2) Cebros pentru un pârâu din zona Callatis este de nesustinut,tocmai datorită faptului că evenimentele se petrec în vest, baza de plecare a lui Crassus fiind explicit Macedonia

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Crassus, bastarnii trebuiau să treacă prin Muntenia, prin regatul getic de pe Argeș; acesta ar fi unul din argumentele noastre că Roles va fi fost rege get din nordul Dunării, chiar al Munteniei centrale.

In primăvara următoare, bastarnii reluând atacurile contra denteletilor îi dau prilejul lui Crassus să ajute pe Roles, *devenit amicus et socius*[43] al lui Octavian, atacat de un alt rege get. Relatarea ne îngăduie să considerăm că la Corint, între Roles si Octavian s-a încheiat un *foedus aequum*, pentru ajutorul acordat (Cassius Dio LI,24,7); faptul credem că a fost subestimat atunci când s-a afirmat că Roles era un mărunt rege din sud-estul Dobrogei; titlul primit[44], precum si amploarea ajutorului dat ne face să-l considerăm un urmas, nu neapărat direct, al lui Burebista, în unul din statele în care s-a dezmembrat imperiul acestuia.

Am repetat toate aceste evenimente descrise de Cassius Dio, pentru că mi se pare că putem deduce localizarea regatului lui Roles în nordul Dunării, în Oltenia, sau mai probabil, în centrul si vestul Munteniei.

Teritoriul din dreapta Dunării, la est de Oescus, trebuie să fi fost devastat de Crassus; despre Moesia (LI,23,3) aflăm mai sus (LI,22,7) că era locuită de "daci"sau geti, la fel ca si nordul fluviului, dar că aici ei se numesc *moesi*. Că Moesia înseamnă zona de la răsărit de triballi, reiese din faptul că bastarnii au pornit din Moldova[45], au supus Moesia si ulterior pe tribali. Această Moesia, este definită cam în aceiasi termeni si de Strabon, VII,3,2 (295) "elinii i-au considerat pe geti de neam tracic. Acesti geti locuiau si pe un mal si pe celălalt al Istrului, ca si misii, care sunt si ei traci" si 3,13(304), amănunt care ne face să credem, nu numai că ambii autori au folosit una si acceasi sursă, dar că faptul era o realitate bine cunoscută.

Această zonă a fost devastată de romani (Cassius Dio, LI,23,5); Tara dintre Dunăre si Haemus, a fost teatru de războiu, începând din 29 p.Chr. si acesta este motivul pentru care nu putem lua în considerare localizarea tocmai în zona de la est de Iantra[46] a celui care a fost capabil să-i ajute substantial lui Crassus.

C.Patsch consideră că Roles a trebuit să ajungă pe câmpul de luptă de la Ciabrus, pe Dunăre de undeva de la est[47], evident ca urmare a faptului că sesizase si el, cât de multe argumente se înlănțuie în a nega localizarea lui Roles la sud de Dunăre.

Din punct de vedere arheologic se poate constata o uniformitate a culturii materiale în zona de la nord de Haemus si până la Dunăre, inclusiv Dobrogea de vest[48]. In această zonă este de presupus regatul lui Dapyx; acesta poate fi unul din acei "moesi" pe care Crassus nu i-a zdrobit

[43] J.Klose,*Klientelrandstaaten am Rhein und an der Donau*,Breslau, 1934; D.Nörr,*Aspekte des römischen Völkerrechts*,München,1988, 17.

[44] Descoperirea de la Oberaden S.v.Schnurbein, *Dakisch-thrakische Soldaten im Römerlager Oberaden* în *Germania*, 64,1986,2,409-431 databilă în 11-9/8 a.Chr.confirmă participarea în calitate de aliati a soldatilor lui Roles, singurul care la acea dată putea intra în discutie, la campaniile lui Drusus (vezi nota 31).

[45] O.Fiebiger OJh,XIV,1911 Beibl.61-76; D.M.Pippidi,OJh,XLIII, 1956,Beibl,63-76; M.Babes, *Die Poienesti Lukasevka-Kultur, Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum Oestlich der Karpaten in den letzten Jahrhundert vor Christgeburt*, Bonn,1993,Fig.2

[46] Vezi mai sus n.40.

[47] Beiträge,V,1,73,77

[48] D.Berciu,*Sunt getii traci nord Dunăreni?*,SCIV,XI,2,1960, 277sqq discută aspectele arheologice ale culturii traco-gete în aria de la nord de Haemus si Carpatii meridoinali,la începutul latène-ului; o diferentiere culturală a getilor nord-dunăreni se va produce abia către mijlocul sec.I a.Chr. Din păcate o serie de probleme puse de izvoarele antice nu s-au bucurat de o cercetare dirijată pentru a le verifica si arheologic; este totusi remarcabil că teritoriul dintre Haemus si Dunăre si Dobrogea de vest a beneficiat, în epoca romană, de aceeiasi situatie, de acelasi tratament. Dacă admitem că răspândirea monedelor Macedonia I si Thasos numai în anumite regiuni ascunde relatii politice si economice proprii unor formatiuni statale, atunci absenta acestor monede în anumite arii, pot delimita celelalte formatiuni politice (vezi n 31).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

si nu i-a înduplecat înainte de a se retrage la tracii clienti, în iarna lui 29 a.Chr.; si acest rege este tot get. O luptă între formatiuni politice gete trebuie să fi ascuns rosturi de pradă, chiar dacă altul era pretextul; or, starea de război dintre Roles si Dapyx, putea fi motivată de nevoia celui de al doilea de a prăda recoltele din Câmpia Munteană, după ce statul său fusese câmp de război. Absenta lui Roles din descrierea amănuntită a campaniei lui Crassus ne dă dreptul să înțelegem că nu în regatul său se dădeau luptele, ci numai în al lui Dapyx. Se pare chiar că acesta, nici nu se afla în propriu-i teritoriu când este atacat de Crassus. Este absolut evident că Licinius Crassus n-a sărit în ajutorul unui minuscul rege din Dobrogea, împotriva unui la fel de mic vecin al acestuia; sunt la mijloc interese romane, si nu cel mai putin însemnat este acela de a pune limita naturală - Dunărea - posesiunilor balcanice. In această modalitate de a interpreta datele deosebit de detaliate furnizate de Dio Cassius, romanii au desfăsurat sub conducerea lui Crassus unul din cele mai importante războaie, învingerea lui Dapyx fiind doar o etapă, urmată de atacarea celorlalti geti, desi între Dapyx si ei nu era nici o legătură. Deslusim aici actiunea romană de a ajunge *ad ripam fluminis Danuvii* (Res gestae,V,30). Crassus continuă campania atacând Genucla, fortăreată de pe malul Dunării, unde găsi steagurile armatei lui Hybrida luate de bastarni; deci cea de a treia formatiune statală, era în vecinătatea Dunării, avea relatii cu bastarnii, la care s-a refugiat Zyraxes. Localizarea traditională este Dobrogea de nord, dar poate la fel de bine să fie vorba de formatiunea statală din sudul Moldovei, si, în acest caz, Genucla era pe malul nordic al fluviului; textul nu permite în nici un caz concluzia că întreg "statul" lui Zyraxes a fost supus.

In această interpretare a textului transmis de Cassius Dio, credem că Roles poate fi înscris între urmasii lui Burebista, din nordul Dunării. Statul lui Dapyx a fost complet supus, romanii au atins Dunărea inferioară indiferent dacă Genucla este la sud, sau la nord. Ceea ce a rezultat din campania lui Crassus, după ce acesta învinge din nou moesii răsculati si "alte neamuri încă nici când învinse", este descris de Cassius fără echivoc LI,27,2-3: *Mai înainte vreme, moesii si getii locuiau întreg tinutul dintre Haemus si Istru, dar cu trecerea vremii unii îsi schimbară numele* (reamintim LI,22,7 - geti se vor numi aici moesi). *Apoi denumirea de Moesia a fost dată întregii regiuni, despărtită de Pannonia prin râul Sava, care se varsă în Istru, regiune asezată deasupra Dalmatiei, Macedoniei si Thraciei.* Textul arată succint, dar cât se poate de exact fazele prin care trece regiunea dintre Haemus si Dunăre între epoca în care getii îsi întindeau dominatia si în sudul fluviului, momentul când aici Crassus îi găseste pe moesi si apoi faza mai târzie când această regiune împreună cu regiunile din vest, până la râul Sava vor forma provincia Moesia. Textul a fost înteles ca o transpunere a situatiei târzii, contemporană guvernatorului Pannoniei, dar ni se pare că de fapt este o prezentare a fazelor prin care s-a ajuns la provincia Moesia, în primii ani de domnie ai lui Tiberiu.

M.Licinius Crassus trecuse deci, la ofensivă împotriva regilor geti, coordonând actiunea de supunere armată cu cea de dezbinare a lumii barbare, de atragere pe bază de *foedus* în sfera influentei "statelor" limitrofe[49].

Gratie actiunilor lui Licinius Crassus tot nord-estul Balcanilor a fost supus militar; nu avem nici o referire explicită la rămânerea în zonă a unor trupe menite să asigure dominatia

[49] Numai în acest sens se poate interpreta Casius Dio,LI,24, 6-7 - *Roles a mers la Impărat si pentru aceasta a fost numit prieten si aliat al acestuia*. In ce măsură la baza *amicitiae* există un act initial de *deditio* (A.Heuss,loc.cit.), rămâne neclar. După definitia lui M.Lemosse (op.cit.,18), *foedus* constă tocmai în reciprocitatea obligatiilor, reciprocitate, care în acest caz ne-a fost transmisă (Cassius Dio LI,26)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

romană, cu toate că acel neidentificat Lucius Caius va respinge pe sarmatii care au prădat sudul Dunării (Cassius Dio, LIV,20,3)[50].

Afirmatia lui Augustus: *imperia populi Romani subiecti protulique fines Illyrici ad ripam fluminis Danuvii* este prin consens, limitată la partea vestică a nordului peninsulei, chiar dacă în frazele următoare Augustus expune campaniile făcute contra dacilor la nord de Dunărea inferioară, unde se actionează si contra bastarnilor si sarmatilor.

S-a apreciat că teritoriile dintre Haemus si Dunare au fost lăsate în grija lui Roles si apoi în a regelui odrizilor[51], singurul dintre traci[52], care, în iarna 29 a.Chr., nu s-a manifestat ostil.

Augustus va inaugura o nouă etapă în relatiile Imperiului cu populatiile din nordul Dunării, ca urmare a dorintei de a stabili demarcarea naturală, firească pentru peninsula Balcanică. Lentulus continuă actiunea progresivă de înstăpânire la Dunărea inferioară, actiune care nu mai are caracterul incidental propriu etapei anterioare, ci devine un program urmărit pas cu pas, pentru alungarea si supunerea getilor (Tacit,Ann,IV,44,1), care treceau adesea Dunărea (Iordanes,R,247) si pentru creara pe malul fluviului a unor puncte întărite cu garnizoane (Florus,II,28,18-19). Pentru desfăsurarea subiectului nostru este mai putin important în ce functie a adus Lentulus aceste contributii la instaurarea păcii în nordul Balcanilor - ca legat al Illyricului[53], sau ca legat imperial cu prerogative militare speciale în regiunile care vor alcătui provincia Moesia[54]; ni se impune, însă să aflăm care sunt regiunile în care a actionat el, se restrângeau ele doar la partea vestică, la teritoriul viitoarei Moesia Superior, sau si cele până la Mare?

Legarea actiunii sale împotriva daco-getilor (la Tacit, explicit, împotriva getilor) de acea măsură de îndepărtare a sarmatilor de Dunăre (Iordanes,loc.cit) trebuie să ne indice câmpia munteană[55], sau mai degrabă Dobrogea[56].

Aelius Catus[57], contemporan cu Lentulus, transferă în "Thracia" un număr însemnat de geti (Strabon,VII,3,10); noul apelativ pentru acesti geti - iar numele lor este moesi - trebuie să fie doar o precizare geografică asupra locului în care au fost asezati, precizare fată de notiunea

50 E.Ritterling,RE.XII,129 si C.Patsch,op.cit,91 - citesc Lucius Tarius Rufus; opinia cel mai ades împărtăsită apartine lui v.Premerstein care consideră că este L.Aelius Catus; D.M.Pippidi consideră că este L.Calpurnius Piso

51 A.von Premerstein,*Die Anfänge der Provinz Moesien*, în JOAI, Wien,I, 1898,146-195; R.Vulpe, *Histoire ancienne de Dobroudgea*, 1937, 107,111; C.Patsch, *Beiträge*,V,1,81-82; D.M.Pippidi, *Din Istoria Dobrogei*, I, 301-307

52 Cassius Dio,LI,25; C.Patsch,loc.cit,81

53 R. Syme,*Danubian Papers*, 1970,56-57; asupra acestei păreri revine în 1972 în *Vestigia*,17,1972.596 sqq

54 C.Patsch,op.cit, 91-94; M.Kos, *Role of Macedonia from the civil wars to the Establishment of the Moesian Limes în Limes*, Szekesfehervar 277 sqq, fig.2 - campaniile lui L.Crassus ; K.Wachtel,în *Limes*, Szekesfehervar, 1979,377. Credem că titlul cel mai probabil poate fi cel de *legatus augusti pro praetore exercitus*, prin analogie cu tinuturile de pe Rhin (A. Mocsy, *Gesselschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior*,Budapest,1970,48, pentru epoca lui Tiberius, comandament pus sub autoritatea guvernatorului Macedoniei)

55 C. Patsch,loc.cit.

56 Sarmatii,în această epocă nu puteau fi decât în stepele nord-pontice - C.Patsch, op.cit. 164 si Gh. Richir,*Peuce*,II,1971, cu toată bibliografia anterioară. Stim de la Ovidiu că la începutul erei noastre sarmatii supuneau orasele grecesti unei permanente presiuni. Socotim că actiunea lui Lentulus era menită să îndepărteze tocmai aceste incursiuni ale cetelor sarmate. R.Syme,care optase pentru plecarea lui Lentulus din Illyricum, consideră acum că acesta avea ca bază Moesia (vezi nota 53); pentru discutia asupra prezentei sarmatilor în Muntenia vezi D.M.Pippidi,*Contributii*,308; A.Simonenko, în *Specimina Nova*,IX,1,1993, 59 sqq are aceleasi concluzii pe baza cercetărilor sarmatice din nordul Pontului.

57 J.H.Oliver, *Classical Philology*, LXII,1,41 - Aelius Catus este legat al Moesiei si proconsul simultan; Aelius Catus îi succede lui Caecina Severus (AE,1966,379)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

generică Thracia[58]. Aceste actiuni a căror amploare nu pare să fie minoră, au asigurat, după câte a dedus C.Patsch[59] linistea de-a lungul întregului curs inferior al Dunării, dar aproape unanim se afirmă că urmarea a fost cedarea teritoriului din estul regiunilor triballilor[60], până la Marea Neagră, cu exceptia oraselor grecesti, regelui thrac client. Această alipire la Thracia a ceea ce sub raport fiscal va fi *ripa Thraciae*[61] este sustinută pe baza relatării lui Ovidiu că getii au cucerit Aegyssus apărat de traci (ex P.I,8 si IV,7,25) si pe baza Inscriptiilor de la Callatis si Abrittus.

După cum spune Tacit,Ann,II,64 - "*Igitur Rhescuporim quoque, Thraciae regem, astu aggreditur. omnem eam nationem Rhoemetalces tenuerat; quo defuncto Augustus partem Thraecum Rhescuporidi fratri eius, partem filio Cotyi permisit. in ea divisione arva et urbes et vicina Graecis Cotyi, quod incultum ferox adnexum hostibus, Rhescuporidi cessit*". Textul a fost interpretat ca dovadă că Rhescuporis a detinut si regiunile de la nord de Haemus, viitoarea Ripa Thraciae[62]. Dacă eliminăm descrierile autorilor antici privind extinderea populatiilor trace, si luăm textul *ad litteram*, trebuie să întelegem doar că lui Cotys i-au revenit câmpiile Hebrului si orasele grecesti din sud[63], iar unchiului său muntii Rhodope si zona până la Haemus.

Impărtirea între urmasii lui Rhoemetalces nu se poate referi la orasele grecesti, cunoscute ca făcând parte din Pentapolis, apoi Hexapolis[64], ci se referă doar la orasele grecesti de pe litoralul sudic, apartinând Thraciei propriu-zise. Aparitia pe o inscriptie de la Callatis a regelui odrid nu poate avea semnificatie decât pentru a ilustra relatiile bune dintre doi "aliati" romani, Callatis, fiind în acel moment oras foederat. Bunăvointa regelui odrid este căutată si de Ovidiu (ex P.II,9,4)[65] tot datorită trecerii pe care acesta o avea ca fidel *amicus Populi Romani*. Situatia Tomis-ului si a Callatis-ului nu pot fi aduse ca argumente pentru întinderea autoritătii lui Cotys

[58] D.M.Pippidi,*Contributii*,306-307 consideră că Strabo subliniază aici înrudirea dintre geti si moesi. Contextul ne obligă să avem în vedere pe lângă înrudirea celor două populatii si faptul că getii sunt asezati în teritoriul locuit de moesi în Thracia - aria largă de locuire a neamurilor thrace (Strabon,VII,3,10): *Sustinând că ...n-ar fi existat moesi în Thracia /el contrazice/ realitatea. Intr-adevăr, chiar în zilele noastre Aelius Catus a strămutat din teritoriul de dincolo de Istru în Thracia cincizeci de mii de geti, neam vorbind aceiasi limbă cu tracii. Si acum ei locuiesc acolo, iar numele lor e moesi.* M.Mirkovics,*Urbanisierung und Romanisierung Obermoesiens* în *Jiva Antika*, XIX,2,1969,239-260 consideră, contra A.Mocsy (*Acta Arch. Hung.*11,19--,302), de asemenea, că acesti geti au fost mutati în regiunea dintre Haemus si Dunăre

[59] op.cit. 91-94; în acelasi sens V.Pârvan, *Getica*, 1926,121: M.Chitescu, în SCN,VI,1975,60 crede că poate confirma, pe baza descoperirilor monetare, ipoteza lui Pârvan că Aelius Catus si Lentulus au activat în Muntenia si sud-estul Olteniei

[60] Nu ni se pare hazardat să considerăm că aria de răspândire a monedelor Macedonia Prima si Thasos între Dunăre si Haemus, în zona cuprinsă între Cibrita si Iantra să delimiteze teritoriul triballilor, localizati, în general, în această parte a Moesiei - C.Patsch,*Beiträge*,V,2, harta; A.Mocsy,*Actes du I Congrès International d'études Balkaniques*, Sofia,1966,85; F.Papazoglou, *Les tribus indigènes*, în *Djela*, XXX,1969,400-401

[61] D.M.Pippidi,în *Dacia*, NS,II, 1958,240-241,n.46. In ceea ce priveste referirile la Thracia : Plinius NH,IV,11,42 si 44, ca de altfel si Strabon,VII,3,10 nu pot fi folosite pentru a defini întinderea regatului trac client, căci sunt evident definiri ale conceptului geografic de Thracia si în sprijinul afirmatiei este de recitit Strabo,VII,3,2 (295): *acesti geti locuiau si pe un mal si pe celălalt al Istrului, ca si misii, care sunt si ei traci - acum ei se numesc moesi... acesti misi din Europa (vreau să spun cei din Tracia) i-a numit Homer.*

[62] Th. Mommsen,*Römische Geschichte*,V,cap.VI,1919; Gr.Tocilescu, *Monumente epigrafice si sculpturale*, Bucuresti, 1902, 137-138

[63] B.Lenk,RE,VI A, 1936 sv Thrake,448

[64] D.M.Pippidi, *Contributii*,1968,423,n.65

[65] Ovid.Ex.P.II,9 - *Regia progenies,cui nobilitas origo*
nomen in Eumolpi pervenit usque Coty!
fama loquax vestras si iam pervenit ad aures
me tibi finitimi parte iacere soli:
suppliciis exaudi....
Inscriptia de la Callatis, publicată de Th.Sauciuc Săveanu în Dacia,I,1924,139 ne-a transmis că basileul Cotys fiul lui Rhoemetalces a fost eponim în acest oras, anterior anului 19 p.Chr., anul disparitiei sale, fapt ce nu poate însă constitui un temei pentru sustinerea dependentei orasului de regatul thrac.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

asupra oraselor grecesti, dacă nu din alt motiv, atunci sigur pentru că Ovidiu afirmă că trăieste în ținutul din vecinătatea celui unde se află cel al cărui ajutor îl cere. Atât Tomisul, cât si Callatisul erau orase foederate, dar sub autoritate romană, deoarece la Callatis este onorat P.Vinicius[66]. Cât despre *castra* lui Cotys (ex P,II, 9,37-38), nu pot fi pe teritoriile oraselor din Pentapolis, iar dacă ar fi în Dobrogea, situatia ar contraveni ipotezei că Rhescuporis a primit si regiunea *ad nextum hostibus*; împărtirea impusă de romani se limitează asa cum credem că se desprinde din textele antice doar la Thracia, la sud de Haemus, iar prezenta celor doi regi traci, la Dunărea de Jos nu este numai de înteles, dar si de asteptat, în calitatea lor de clienti, de *socii*; afirmatia lui Ovidiu este deci, o referintă la Aegyssus, în care erau traci ai regelui (ex P.IV,7,20-30), în calitatea lui de *socius*; din descrierea luptei de la Aegyssus se poate lămuri care era calitatea în care se aflau soldatii regelui, pe malul Dunării. Vitellius si Vestalis vin cu trupe romane si eliberează cetatea. In conditiile în care Roma nu concepuse o apărare de granită, ci doar asigurarea unor puncte întărite, iar legiunile îsi păstrau caracterul de trupe de campanie, este de asteptat ca auxiliarii să asigure paza unor *praesidia* - Tacit o spune răspicat (Ann,IV,5,) *at apud idonea provinciarum sociae triremes alaeque et auxilia cohortium: neque multo secus in iis virium; sed persequi incertum fuerit, quum ex usu temporis, huc illuc mearent, gliscerent numero et aliquando minuerentur.* (In anumite locuri din provincii se trimiseră trireme aliate, alae si cohorte auxiliare, aproape tot atât de însemnate ca si fortele noastre; nu le pot enumera, deoarece se schimbau ici colo după nevoile momentului, crescând în număr, sau micsorându-se uneori).

Participarea tracilor ca aliati, ca auxiliari la luptele Romei este viu ilustrată pentru această vreme, iar nemultumirea acestora fată de obligatiile impuse de a lupta în tări străine a devenit chiar motiv de răscoală (Tacit,Ann,IV,47). Faptul că Rhescuporis a pretextat amenintarea din partea bastarnilor si roxolanilor (sciti - Tacit, Ann.II,65,4) decurge din obligatia sa de a ajuta Roma în cazul unor amenintări, deci se poate înscrie în seria acelorasi sarcini ce îi reveneau ca rege client. Regiunea dintre Haemus si Dunăre nu făcea parte din regatul trac, dacă tinem cont că în timpul lui Tiberius (21 p.Chr.), răsculatii traci *pars turbant praesentia; alii montem Haemum transgrediuntur, ut remotos populos concirent* (Tacit,Ann,II,38.)

Intinderea regatului odrid până la Dunăre si la Mare este afirmată cu toate ocaziile si pe baza unor texte, care trebuiesc analizate în context, pentru că anticii stiau că tracii sunt cei mai răspânditi după inzi (Herodot,V,3); Plinius (NH,IV,11,41-45), folosind ca sursă pe Pomponius Mela (II,2.17), descrie zona largă în care se află triburi trace, sau păstrează amintirea statului odrid al lui Sitalces (Tucidide,II,97,1); oricum, în vremea sa, se constituise provincia Thracia. Faptul este evident si comparând aceste paragrafe cu precizarea anterioară a lui Plinius că *provincia quae Moesia appellatur, ad Pontum usque cum Danuvio decurrens.Incipit a confluente supra dicto. In ea Dardani, Celegeri, Triballi, Timachi, Moesi, Thraces Pontoque contermini Schytae*[67]. (NH,III,26 (29),149).

[66] B.Gerov,în ANRW,II,7,1.1979,213

[67] A.Mocsy atribuie textului o semnificatie arbitrară atunci când consideră (*Gesellschaft und Romanisation der römische Provinz Moesia Superior*.1970,29) că *Thraces Pontoque conternini Schytae* dovedeste că regatul thrac se întinde la nord de Haemus, până în vecinătatea scitilor. Textul însira populatiile din Moesia din spre apus spre răsărit, tracii si scitii, fiind populatiile Dobrogei, numită deja anterior Scythia (ISM,I,1983,15 si Strabon,VII,4,5). Că este asa găsim confirmare tot la Plinius IV,12(24),78: *accolae sinus eius in mentione Thraciae dicti sunt Historpolin usque*, si IV,11 (18),41-44 -unde fără îndoială sunt descrise limitele Traciei - zonei locuite de populatii de origine thracă si nu poate fi vorba de regatul thrac.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Stăpânirea romană până la gurile Dunării, afirmată de Augustus, este o realitatea înregistrată si de Strabon <XVII,3,24 (C.839)> - *(Romanii) au în stăpânirea lor aproape toată Europa, afară de partea de dincolo de Histru...*, înainte de 19 d Chr, iar pasajul referitor la strămutarea getilor în Tracia (VII,3,10) este introdus într-o descriere etno-geografică si nu este acceptabilă folosirea textului pentru determinarea granitelor politice ale regatului trac.

La încurcăturile produse de autorii antici, care îsi fac o datorie de eruditi în a reproduce stiri din lucrările predecesorilor, mai cu seamă în ceea ce priveste descrierile geografice, dar si în repetarea anecdotelor cu un caracter mai neobisnuit, se adaugă si confuzii datorate evolutiei notiunilor, denumirilor în cursul existentei Principatului. Acesta este cazul Moesiei, notiune care nu apare în *Res Gestae*[68], deci este o creatie mai târzie.

M.Mirkovic[69] interpretează afirmatia lui Cassius Dio,LI,27,3 ca o extindere spre vest a denumirii tării moesilor, tara dintre Haemus si Dunăre; această extindere se va produce la nivel de cancelarie, în momentul desprinderii teritoriilor dunărene din Illyricum; este surprinzător că nu s-a luat în considerare această realitate, si s-a perseverat în sustinerea opiniei că provincia Moesia se restrânge doar la regiunile vestice. Ceea ce va constitui Moesia Superior este teritoriul locuit de dardani, celegeri, triballi si timahi, căci coborând spre Pont apar moesi, tracii si scitii (Plinius,NH.II,26 (29),149).

Pentru multă vreme, tot timpul domniei lui Tiberiu Cassius Dio spune că *Popaeus Sabinus a cârmuit două Moesii* (LVIII, 25,4). Evident, cel care "greseste" este fostul guvernator al Pannoniei Superior - si asta deoarece nu stia că doar Domitian va crea a doua Moesia - Moesia Inferior. Ne permitem să nu fim de acord cu această axiomă modernă si să subliniem că ar fi un obiectiv obligatoriu al cercetărilor noastre abordarea tocmai a problemelor inexplicabile ce survin în aceste izvoare. Considerăm ca fostul guvernator al unei provincii vecine, nu putea fi atât de dezinformat despre organizarea teritorială a provinciilor, si cu atât mai putin să transpună cu un secol în urmă situatia contemporană lui. Este logic să presupunem că el stia care a fost procesul de creare a celor două provincii pe care noi le cunoastem ca existând doar de la 86 p.Chr. si propunem refacerea acestui model, plecând de la paralela cu cele două Germanii, care până ce le-a reformat Domitian statutul, alcătuiau două comandamente militare, în care legati Augusti exercitus aveau si atributii administrative si juridice[70].

După cucerire, teritoriile de la Dunăre făcuseră parte din Macedonia, or, este o certitudine că în această fază autoritatea era detinută de ofiteri subordonati guvernatorului; pentru această epocă de început avem o relatare explicită despre *Musias arhon*, Caecina Severus care având rang consular[71] avea sub comandă două legiuni. Atunci când Tacit trece în revistă dislocarea legiunilor în provincii (Ann,IV,5,3) găseste nimerit să sublinieze *ripamque Danuvii legionum duae in Pannonia, duae in Moesia attinebant.* Această situatie este specifică epocii în

68 A.v.Premerstein, *Anfänge der Provinz Moesien*,1898,172

69 *Jiva Antika*,XIX,2,1969,259 - Cassius Dio,LI,27,1

70 H.v.Petrikovits, *Die Rheinlande in Römischer Zeit*,1980, 93-94; abia prin măsurile initiate de Vespasian si încheiate de Domitian s-au transformat cele două comandamente în provincii;Ch.Rüger, *Germania Inferior*,1968,22-31

71 R.Syme,JRS,24 1934 = *Danubian Papers*,Bucuresti,1971,51-52 este de părere că Caecina Severus a fost *legatus augusti exercitus* în Moesia (Cassius Dio,LV,29,3); o stire indirectă ne este transmisă de Ovidiu,ex.P.IV,7,25:
donec fluminea devecta Vitellius,unda
intulit,exposito milite,signa getis
Vitellius fiind unchiul viitorului împărat (Suetoniu,Vitellius,2,3); A.Stein nu îl include între legatii Moesiei, desi în 12 p.Chr. când se datează poezia lui Ovidiu, si atacul getic asupra lagărului de la Aegyssus, este improbabil ca în ajutorul lui Vestalis să fi venit altcineva decât *legatus exercitus* din Moesia

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

care, după exilarea lui Rescuporis, Rhoemetalces si copii lui Cotys asigurau linistea în Thracia- *et Thraeciam Rhoemetalces ac liberi Cotyi* (attinebant).

S.Aelius Catus de acelasi rang cu Caecina Severus, si actionând în estul Moesiei poate fi considerat tot *legatus exercitus*, iar actiunea sa de transplantare a getilor în sudul Dunării, se constituie într-o dovadă că acest teritoriu desemnat ca Thracia (vezi mai sus) era teritoriu imperial si nu al statului clientelar trac.

Din informatiile lui Velleius,II,101,3 P.Vinicius si P.Silius avuseseră o comandă în *Thracia Macedoniaque*, interpretată de R.Syme[72] ca fiind cea de "legates of Moesia", mai degrabă decât proconsul al Macedoniei. Referirile se înmultesc în vremea lui Tiberius, când sunt atestati ca legati în subordinea lui Poppaeus Sabinus: Latinius Pandusa, Pomponius Flaccus, care are o carieră mai lunga la Dunărea de jos[73], Pomponius Labeo, si P. Vellaeus[74].

Faptul că la Aegyssus, în timp de război, se afla o trupă de traci aliati nu poate să se constituie ca o dovadă că teritoriul dintre Dunăre si Haemus tinea de regatul trac. Că asa stau lucrurile o dovedește împrejurarea că la un scurt interval după recucerirea Aegyssos-ului de la geti cu ajutorul lui Vestalis, probabil primipil al legiunii IV Scythica[75], Troesmis este recucerit de Flaccus. Deslusirile aduse de Ovidiu (ex P.IV,9,75-80) ne sunt de mare folos:

Praefuit his, Graecinae, locis modo Flaccus;et illo
***Ripa ferox Histri** sub duce tuta fuit*
***Hic tenuit Mysas gentes** in pace fideli....*

Deci, sub conducerea lui L.Pomponius Flaccus, *Ripa Histri* a fost în sigurantă, el tinând populatia din Moesia într-o pace, care a fost respectată. Referirea la pacea adusă de Flaccus în Moesia pune problema calitătii în care a comandat acesta la Dunărea de jos. Datarea, general acceptată, a poeziei în anul 15 p.Chr.coincide cu data la care se presupune c-a fost creată provincia Moesia[76]. In tot timpul domniei lui Tiberius, Moesia va fi guvernată de Poppaeus Sabinus, în ale cărui atributii intrau si Macedonia si Achaia[77]. Tot în răstimpul în care Tacit îl desemnează pe Sabinus maximis provinciis...impositus indică si înlocuirea lui Latinius Pandusa *praepositus Moesiae* cu Pomponius Flaccus, care îmbătrânise în functie; întreg pasajul devine lămurit prin raportarea la activitatea lui Flaccus în Ripa Histri, unde a colaborat si s-a împrietenit cu aliatul rege trac.

Existând, deci, două functii distincte si succesive ale lui Flaccus - prima în tara Moesilor sau *ripa ferox Histri* când *levus fuerat sub praeside Pontus* si cea de a doua *de legatus augusti* în Moesia, suntem îndreptătiti să revenim la afirmatia lui Cassius Dio că Poppaeus a cârmuit cele

72 *Danubian Papers*,1971,52-53 si 68-69; D.M.Pippidi,*Contributii*,382,n.91 înclină spre functia de proconsul al Macedoniei

73 Ovidiu,ex.P.9,75-80 vorbeste de o primă comandă a lui Flaccus în tinuturile moesilor, după care va fi numit în locul lui Latinius Pandusa - Tacit,Ann,II,66 *sed defuncto Pandusa... Pomponium Flaccum, veterem stipendiis et arta cum rege amicitia, eoque accommodatiorem ad fallendum, ob id maxime Moesiae praefecit.* Supozitia lui A.Stein,*Die Legaten von Moesien*, Leipzig,1940,19 că si în relatarea lui Ovidiu, Flaccus ar fi fost deja guvernator, este reluată de R.Vulpe,DID,II,1968,45,n.96 unde neagă interpretarea lui D.M.Pippidi, op. cit.300, potrivit căreia Flaccus a avut initial functia de *praefectus (orae maritimae)*; noi considerăm că prima comandă a lui Flaccus a fost cea de *praefectus ripae Histri* (ActaMN,XX,1983,72-73).

74 A.Stein,*Die Legaten von Moesien*,1940,19-20

75 E.Kornemann,RE,XII,1557; thracii luptau în virtutea relatiilor clientelare, sub conducerea propriului rege - H.Callies,Bericht RGK,45,1964,155-166

76 A.v.Premerstein,*Die Anfänge der Provinz Moesien*,în OJ,I, 1888; R.Syme,*Lentulus and the Origine of Moesia*,în JRS,XXIV,1934, 113-137. A.Mocsy,*Gesellschaft und Romanisation*,1970,49 preferă o dată si mai târzie pentru crearea provinciei Moesia

77 Tacit,Ann,I,80,1;VI,39; C.Patsch,op.cit.126; A.Stein,op.cit,17

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

două Moesii. Din relatarea lui Ovidiu despre actiunea de recucerire a fortificatiei de la Aegyssus (ex P.IV,7,25) este de constatat aceeasi dublă comandă în zona moesica, Vittelius[73] este cel care aduce trupele pe Dunăre si este de conchis că era de un rang superior celui al lui Vestalis.

Nu putem sti în ce formă organizatorică s-au găsit cele două regiuni imediat după cucerire, dar este atestat în preajma erei noastre un praefectus civitatium *Moesiae et Treballiae*[79] si un *praefectus ripae Histri* [80]. Praefectura[81] este o formă de "organizare administrativ-militară" a unor teritorii ocupate sub comanda unui ofiter, teritorii aflate în zona de granită, "stets eingeschlossen in die wenigstens theoretisch festumriessene Umgrenzung der Provinzen"[82]; nu se poate preciza dacă *praefectura civitatium Moesiae et Treballiae* va avea o existentă mai lungă sau nu, dar ne permite să afirmăm că *ripa Histri* este la est de tribali, deci este constituită tocmai din teritoriile pe care trăiau moesii, în perioada luptelor lui Licinius Crassus cu bastarnii.

Praefectus ripae Histri este fără îndoială si Asiaticus si Arruntius Flamma[83], cei care au fost însărcinati de Flavius Sabinus să respecte drepturile străvechi ale Histriei în raport cu vama "malului Dunării"[84]. Suntem de părere că din continutul scrisorilor care confirmă privilegiile Histriei în raport cu vama imperială trebuie să observăm o schimbare de denumire, prima mentiune coincide cu cea a praefecturii ripae Histri, abia în scrisoarea lui Laberius Maximus, în epoca lui Traian este pomenit *portorium ripae Thraciae*. Vama malului Dunării, a *ripae Histri*, trebuie să fie o parte a vămii Illyricului, data consemnării în vremea lui Flavius Sabinus, ne mai având o semnificatie pentru data creerii ei[85]. Organizarea unui portorium are sens doar în teritoriul anexat Imperiului[86]. Or, anexarea este confirmată de o altă informatie *moesi care se întind pînă la Pontul*

[78] M.Schuster,RE,IX,A,1,1961,385 crede că este Publius si-i reface cursus honorum din momentul când devine praetor 14 en; probabil anterior a fost legat al unei legiuni din cele două care stationau în Moesia.

[79] Dessau,ILS,1349 Baebius Atticus,primuspilus al legiunii V Macedonica; A.v.Domaszewski, Heid.Jh,1891, consideră că Baebius Atticus are autoritate si asupra regiunii *Ripa Thraciae*; pentru paralelă E.M.Wightman,*Soldier and Civilian in Early Roman Gaul în Limes*, Szekesfehervar,75-86

[80] Ovidiu,ex.P.IV,9,75-76

[81] In subordinea lui Poppaeus Sabinus era un *praepositus Moesiae* - termen pe care R.Syme îl consideră a desemna un legatus augusti exercitus; suntem de părere că functia de legatus augusti pr.pr. a lui Poppaeus coexistă cu cea de conducător militar cu autoritate asupra unor teritorii care nu au fost încă organizate în provinciae; U.Laffi, *Athenaeum*,NS,55,III-IV,1977 analizează situatia din Raetia si Vindelicia conchizând că "Il regime applicato da Augusto alle popolazione di recente conquista della Rezia, della Vindelicia e della vallis Poenina fu essezialmente uno regime di occupazione militare. né il legatus, né il praefectus sono da considerare governatori provinciali in senso specifico, essi sono in primo luogo dei commandanti militari". R.Vulpe, *Din Istoria Dobrogei*,II,45,n.96 consideră că L.Pomponius Flaccus a ocupat functia de comandant al Moesiei prima oară în 15 p.Chr., cu rang preatorian ca subaltern al lui Poppaeus si a doua oară, după exercitarea consulatului în anii 17-18

[82] RE,XXII,2,1954,1290 si 2351; J.Klose consideră că si cele două Germanii erau organizate într-o forma de comandament militar pe baza lui Velleius,II,97; W.Schleiermacher,în *Germania*,31,1953, 200-201; pentru Pannonia se pune aceiasi problemă căci desi se presupune că au fost cucerite teritoriile până la Dunăre, granita ar fi numai pe Drava în vremea lui Augustus - A. Mocsy,*Pannonia and Upper Moesia*,1974,33-34; nu este exclus ca si aici regiunea dintre Drava si Dunăre să fi alcătuit o praefectura ripae Danuvii a cărei existentă este dovedită pentru epocă ulterioară (ILS,2737), autoritatea acestui praefectus extinzându-se explicit asupra *civitates boiorum et azaliorum*: A.Mocsy, RE,sppl.IX,1962,605,607-608 nu vede în această formulă o comandă militară asupra teritoriilor celor două populatii (civitas = gens) si a regiunii *ripae Danuvii*, în faza anterioară acordării unei *lex provinciae*.

[83] Horotesia lui Laberius Maximus - D.M.Pippidi,*Contributii*,1968,348-385. Opinia generală este că cei doi au fost praefecti orae maritimae, o praefectura ipotetică creată după modelul celei din Hispania si Bithynia; A.v.Premerstein,op.cit.194-195 si Ensslin,RE,XXII,2,1333; D.B.Saddington,JRGZM,Mainz,35,1,1988 îl consideră pe Vestalis *praefectus orae maritimae*, dar la Asiaticus si Arruntius Flamma preferă să indice doar calitatea de *eparhos (praefectus)*.

[84] Vama este confirmată de referirea lui Cassius Dio,LI,22,6 că populatia de la nord de Haemus, lângă tara triballilor, tine cu plata birurilor de Moesia, de această dată de "provincia" nou creată. D.M.Pippidi, ISM, I, 1985, nr.68,202 consideră că vama Dunării este cel mai devreme din 47 p.Chr., căci Tullius Geminus a fost consul în 46; or, decretul datat în această vreme nu este obligatoriu să fie contemporan cu crearea vămii, ci apare atunci când prin zelul vamesilor a început a se încălca privilegiile Histriei, decurgând din vechi foedera

[85] In acelasi sens V.Pârvan,*Histria*,IV,590-591

[86] Vittinghoff,RE,XXII,359.360

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Euxin,....nu au fost siliti să plătească bir sub Augustus, ci abia sub Tiberiu (Apian,III,29,84,15;27-28), textul, contrar continutului, a fost acceptat doar pentru teritoriul vestic - viitoarea Moesia Superior.

Un alt aspect ce credem că se conturează în momentul în care analizezi datele epigrafice este cel al semnificatiei *ripae Thraciae*, care în toate lucrările moderne este folosit pentru a determina spatiul viitoarei Moesia Inferior. Trebue să observăm că de fapt în textele antice acest apelativ apare relativ târziu si numai în legătură cu *portorium*[87] .

Ripa Histri cu semnificatia de teritoriu sub comanda unui praefectus este atestată ca atare la Ovidiu, iar în inscriptia Tiburtină *ripa quam tuebatur* este de înteles ca regiunea unde vin regii clienti să se închine în fata steagurilor romane[88]; pasajul este de comparat cu actul similar al lui Roles, care s-a dus în acest scop în Corint, la Octavian.

Forma de organizare a zonei dintre Haemus si Dunăre ca preafectura a continuat să existe, până în vremea lui Domitian, o nouă atestare putând fi cea a lui Arruntius Claudianus[89] - *praefectus classis Moesicae et ripae Danuvii*; anterior, aparitiei Moesiei Inferior, Iordanes, căruia, se pare, că-i erau bine cunoscute datele privind regiunea din care provenea, relatează foarte explicit că Dorpaneus atacă *ripam Danubii iam longe possessam ab impero Romano...*; regele get nu atacă o provincie, ci ripa Danuvii, tinutul care era doar o *possessio*, era în stare de ocupatie. Fraza lui Iordanes ar putea constitui o confirmare a zonei în care îsi exercita autoritatea un *praefectus ripae Danuvii*, si o continuare logică ar fi ca anonimul de pe altarul de la Adamclisi să fi fost ultimul, înainte de organizarea în provincie; faptul că s-a trecut de la denumirea *ripa Histri* la cea de *ripa Danuvii* nu trebuie privită ca o schimbare teritorială sau de statut; dacă *ripa Histri* nu este doar denumirea locală[90], atunci s-ar putea ca renumirea *ripa Danuvii* să se fi produs din dorinta de a evita confuziile ce puteau apărea pentru administratia imperială cu regiunea istriană de la marea Adriatică[91].

Ripa Danuvii apare si pe o inscriptie acefală[92] în care *praefectus ripae Danuvii* fusese si tribun al legiunii IV Scythica; dacă tinem cont că cele două functii trebuie să fi fost succesive, cu atât mai mult cu cât s-au făcut deja speculatii în legătură cu numele legiunii, care i-ar fi fost atribuit

87 Cea mai timpurie atestare a *ripae Thraciae* apare chiar în horotesia lui Laberius Maximus, scrisoarea acestuia databilă în vremea lui Traian, ca denumire a unui portorium care cuprindea teritoriul spre vest până la Dimum. O inscriptie de la Novae (Nesselhauf,*Epigraphica*,I,1939,334) confirmă aceste date. Ripa Thraciae reapare în două inscriptii databile în 161/168 (CIL III,751=7434 =ILS,1855 si CIL III 753=7429= ILS1465). S-a convenit deja că denumirea nu are nimic de a face cu provincia Thracia (Th.Mommsen, CIL III,p.142). Dacă atributul Thraciae pentru ripa ar fi apărut si anterior epocii lui Traian, s-ar fi putut lua în considerare ipoteza lui Suceveanu (*Pontica*,IV,1971,118 sqq) că Vespasian transformă această regiune în provincie (interpretând Suet.Vesp.VIII,4); dar în aceast fel, existând deja provincia Thracia, iar teritoriul alipindu-se Moesiei, lectura fortată devine fără suport.

88 CIL XIV,3608 = ILS 986; Ripa Danuvii ca regiune administrativ-militară trebuie înteleasă si în textul lui Tacit (Ann,IV,5,3) deoarece cele două legiuni din Pannonia si din Moesia, nu erau în garnizoană pe malul Dunării (A.Mocsy,D.Gabler,în *Militärgrenzen Roms*,III,Aalen,1987,369.)

89 D.Knibbe, JOAI,49,1968-1971,Beibl.6-15; AE,1969-70,165, nr.595; G.Pflaum,AE,1972,572 nu acceptă că este ripa Danuvii de la est - "á notre avis,il s'agit d'une bande assez étroite le long du fleuve en Mésie"; la fel Al.Suceveanu, datând prefectura ripae anterior anului 86 (SCIVA,30,1,1979,52-61), o localizează în Pannonia.K.Strobel,*Die Donaukriege Domitians*,1989,17,189,n.88 ; Idem, ZPE,71,1988,271-273 apreciază că teritoriile de la est de Novae erau din epoca lui Vespasian în atributia praefectus classis Moesicae et ripae Danuvii

90 Em.Doruțiu-Boilă,în *Militärgrenzen Roms*,II,Bonn,1977,291

91 Plinius,NH,II,18 (22),127.

92 Inscriptia de la Antiochia - W.Ramsay,*Social basis of Roman Power in Asia Minor*,Amsterdam,1967,148: Prae]FECT. COH ITYR/ sagitt] TRIB. MIL. LEG IV/in Moes] SCHYTIC.PRAEF. al.aug] EQUIT.PRAEF.RIP/ [ae] DANUVII/ D.D.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

pentru că a actionat în "Scythia Minor", atunci ripa Danuvii este deja numele consacrat[93] pentru regiunea dintre Haemus si Dunăre,înainte de plecarea legiunii din Moesia[94].

In acest fel întelegem că *Ripa Histri*, adică teritoriul dintre Haemus - Dunăre si Mare (fără orasele grecesti) nu apartinea, după Augustus, regatului clientelar trac, ci într-o formă ce precede organizarea provincială, era o posesiune a Imperiului roman. A.v.Domaszewski formulase aceeasi ipoteză[95], care însă a fost respinsă cu prea multă usurintă. Sigur, Augustus îsi propusese stabilirea unor granite ferme (Tacit, Ann, I,11,4) si nu pare deloc încadrabilă în această conceptie cedarea unui teritoriu deja ocupat, unui regat clientelar, de a cărui fidelitate, romanii au avut prea des a se plânge. De mare valoare ni se pare rostul strategic pe care teritoriul îl are în stabilirea legăturii dintre tărmul pontic si vestul Moesiei, rost ce nu putea fi ignorat. Festus afirmă de altfel (Breviarum,8) ... *et limes inter Romanos ac Barbaros ab Augusta Vindelicum per Noricum, Pannonias ac Moesiam est constitutus*[96], fără ca textul să poată fi redus doar la zona vestică a Moesiei.

Am presupus doar, care era numele oficial pe care l-a avut regiunea estică - cea desemnată de Ovidiu si Tacit tot Moesia. In literatura română s-a generalizat opinia c-a existat o *praefectura orae maritimae*, după modelul celor cunoscute în Hispania, Bithinia si Mauritania. Al.Suceveanu arată temeiurile pentru care nu crede că propunerea lui von Premerstein[97] poate fi sustinută în continuare, optând pentru denumirea mai adecvată cu regiunea asupra căreia îsi exercită autoritatea comandantul roman, cea de *Ripa Thraciae*[98].

In 1977, în referatul pentru doctorat ne-am hazardat să afirmăm că regiunea dintre Haemus si Dunăre, a fost organizată sub forma unui comandament militar, pus în evidentă de izvoarele contemporane sub numele de *Ripa Histri*; ipoteza noastră[99] se deosebeste de cele traditionale, care admit existenta unui teritoriu cu numele de *Ripa Thraciae*, prin faptul că ni se

93 J.Wilkes, în *Rome and her Northern Provinces* (B.Hartley, J.Wacher Eds.),264,n.38 si 39 consideră că Vestalis este *praefectus ripae Danuvii* si acceptă datarea timpurie a functiei necunoscutului de pe inscriptia de la Antiochia, localizând-o tot la Dunărea inferioară, ca de altminteri si pe cea a lui Arruntius Claudianus, desi abia guvernatorul Moesiei sub Claudius si Nero "had become more directly concerned with the affairs of peoples beyond the lower Danube, following the annexation of Thrace in 46 and the incorporation of the Thracian bank (*ripa Thraciae*) into Moesia".

94 Toate functiile necunoscutului se desfăsoară dupa câte se poate deduce în zona estică a regiunilor moesice,deoarece Coh. I Tyrorum apare pe diploma din 99 (CIL,XVI,45) a Moesiei Inferior, iar Ala Augusta făcea parte din trupele stationate în Moesia în epoca post Claudius CIL,III,12347 -W.Wagner,*Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen*, Berlin,1938,14-15; legiunea IV Scythica pleacă în Orient în 56/57 (Ritterling,RE,XII,1556,1559)

95 Articolul din *Neue Heidelberger Jahrbuch*,I,1891,comentat de A.Stein, op.cit.14-15

96 După Brendis,RE,IV,2131 stirea este pentru epoca lui Augustus

97 op.cit.170-171;175;194-195

98 *Revue Roumaine d'Histoire*,XIII,1974,2,220-222; idem, *La Dobroudja romaine*, 1991,26

99 Punctul nostru de vedere a stârnit vii controverse, dat fiind că sustineam existenta unui comandament militar - *Ripa Histri* - dependent de *legatus exercitus* din Moesia, încă de la începutul organizării acestor teritorii, cel putin de la sfârsitul domniei lui Augustus, sigur din vremea lui Tiberius; în ipoteza pe care o sustineam negam categoric existenta unei *praefectura orae maritimae* postulată, fără argumente, pentru a face să concorde ipoteza cedării teritoriilor dintre Haemus si Dunare regatului odrid cu actiunile unor praefecti la Dunăre. Studiul nostru a apărut abia în ActaMN,XX,1983,67-80; teza de doctorat *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman*,Bucuresti,1981, este, însă, publică la biblioteca Facultătii de Istorie a Universitătii, Bucuresti. Al.Suceveanu, SCIVA,30,1,1979, 57, n.18 face referintă la studiul nostru, folosind o parte din argumentare si neglijând să, observe schimbarea pozitiei sale anterioare (*Revue Roumaine d'Histoire*, 13,2,1974,220-222): fiindu-i foarte dragă ipoteza apartenentei din vechime a teritoriului dintre Haemus si Dunăre la Thracia sustine doar tutela asupra acestei zone, exercitate de *praefecti ripae* (SCIVA,30,1,1979, 60 si recent în *Ancient Society*,22,1991,271-272)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

pare mai logic si în spiritul pragmatismului roman, ca acest teritoriu să fi fost organizat ca un comandament militar[100] dependent de guvernatorul Macedoniei, ulterior al Moesiei si nu atribuit regatului odrid.

Absenta unei documentări arheclogice a prezentei romane la începutul sec.I p.Chr., în teritoriul viitoarei Moesia Inferior, nu este după cât arată cele mai recente cercetări, decât o consecintă a stadiului în care se află cercetările. Lipsa stirilor despre fortificatiile din această epocă se poate explica prin faptul că cea mai mare parte a săpăturilor arheologice nu au atins straturile inferioare[101] ale siturilor cu exceptia Oescus[102].

Realitatea că seria de monede, în Dobrogea, pe linia Dunării începe cu Nero[103] îsi găseste paralelă în teritoriul Moesiei Superior, unde circulatia monetară neîntreruptă se constată abia după anul 70 p.Chr.[104].

Toate cele de mai sus ne fac să considerăm că *Ripa Histri* a existat ca un comandament militar, si n-a fost cedată regatului trac

Măsurile lui Aelius[105] si Lentulus de a crea un "spatiu de sigurantă"[106], în stânga Dunării îsi găseste sensul doar dacă privim teritoriile din sudul Dunării - posesiuni romane si dacă întragă această zonă era supravegheată de trupe imperiale, căci statul clientelar are el însusi menirea de a prelua si neutraliza socul unor invazii, existenta sa fiind o alternativă a unei si aceleiasi politici de îndepărtare a liniei defensive de teritoriul Imperiului. Incetarea locuirii în oppida de la Zimnicea, Popești, Piscul Crăsani, în vremea lui Augustus a fost interpretată ca rezultat al acestei actiuni de creare a unei zone de sigurantă si ca o confirmare a ipotezei lui V.Pârvan că din această zonă a avut loc transferul getilor[107]. Este de presupus că uniunea de triburi de pe Arges[108], prin pozitia sa geografică si prin gradul de dezvoltare atins era una din cele mai puternice din nordul Dunării; nu

[100] Em.Dorutiu-Boilă,*Der Niedermoesische limes unter Domitian, zu einer Inschrift aus Ephesos* în *Militärgrenzen Roms*,II,1977, 294 sqq sugerează ca posibilă existenta unei *praefectura ripae Danuvii* deja în vremea lui Augustus, dar nu stabileste raportul acesteia cu ripa Thraciae, care este încorporată Moesiei doar în 46 d.Chr. In această ordine de idei, trebuie să subliniem că *praefectura ripae Danuvii* nu poate fi privită ca o formă de organizare a limesului (ibidem,296), ci doar a teritoriilor ocupate, acceptiunea termenului de limes - sistem de fortificatii liniar, pe granită -, fiind anacronică pentru această fază a stabilirii puterii romane la Dunărea de jos. Desprea faza timpurie a apărării teritoriului moesic, B.Gerov,în *Beiträge zur Geschichte der römischen Provinzen Moesien und Thrakien*, Amsterdam, 1980

[101] Faptul că locuirea pe platoul cetătii de la Adamclisi are o fază databilă în sec.I a.Chr.- I p.Chr., în care materialul ceramic dacic este în mare cantitate amestecat cu cel grecesc si roman, nu poate fi decât o dovadă a influentei culturii materiale romane. Proportia mare de material roman în nivelul initial de la Tropaeum Traiani nu poate fi atribuit doar unei pătrunderi comerciale întâmplătoare *Tropaeum Traiani,Cetatea*,1979,179-180. La Noviodunum (Isaccea) urmele de epocă romană timpurie sunt sigur anterioare epocii flave (*Materiale*,4,1957,169-170; *Materiale*, 5,1959,470-471; *Materiale* 7,1961,393). Săpăturile de la Carsium (1963 si 1995) au adus la lumină o locuire databilă în sec.I a.Chr.- I p.Chr., fără a se fi putut stabili dacă este o asezare romană timpurie sau o asezare băstinase (A.Aricescu, *Pontica*,4,1971,354; *Raport privind săpăturile de la Hârsova, Sesiunea natională de arheologie*, mai,1996, Brăila). La Straja, cercetări au pus în evidentă o asezare rurală databilă în sec.I a.Chr. -I p.Chr., contemporană cu descoperirile de la Enisala (Al.Suceveanu,*Thraco-dacica*, II,1981,217-220; idem,în *La Dobroudja romaine*,1991,37-39

[102] A.Frova în *Roman Frontier Studies*,Durham,1952; B.Gerov, AASH,XV,1-4,1967,91-103; G.Kabacieva, în *Germania*,74,1,1996, 95-117

[103] M.Munteanu, R.Ocheseanu în *Pontica*,8,1975,176 sqq, în special 181

[104] A.Mocsy, *Gesellschaft und Romanisazion in der Römischen Provinz Moesia Superior*,1970,258

[105] C. Daicoviciu, *Istoria României*,I,1960,289 îl consideră pe Aelius Catus "comandant al districtlui militar din Moesia (ripa Thraciae); această afirmatie n-a fost aprofundată în nici unul din studiile sale

[106] D.M.Pippidi,*Contributii*, 306,n.64; C. Daicoviciu, *Dacica*, 1969,562

[107] R.Vulpe, *Studia thracologica*,1976,133; N.Conovici, M.Neagu, în Materiale, 1983, Brasov,193-195 datează distrugerea davelor din Muntenia în a doua jumătate a secolului I a.Chr., această ipoteză este reanalizată de C.Preda, *Thraco-dacica*,VI,1985,86-92

[108] R.Vulpe op.cit.127; acelasi punct de vedere si la M. Chitescu, SCIVA,1979,4,505; I.Glodariu,*Relatiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică si romană*,Cluj,1974,101; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj,1972,285 sqq

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

credem că poate fi tranșată problema dacă evacuarea zonei de la nordul fluviului a fost urmarea unei expeditii punitive (care nu este pomenită) sau în urma unor lupte cu vecinii, acesti geti au cerut "azil" aliatilor romani (vezi mai sus); a fost însă remarcat că centrul de greutate al getilor din câmpia munteană se va muta în Moldova[109], iar mai spre vest în Transilvania: actiunile generalilor romani l-au îndreptătit pe Augustus să afirme că triburile dace au fost silite să suporte *imperia populi Romani*[110]. Bastarnii si sarmatii au cerut la rândul lor un acord de *amicitia* cu Roma, fireste, ca urmare a influentei crescânde romane, a stăruintei stabile a acesteia de a controla populatiile limitrofe, odată ce s-au stabilit pe parcursul întregului curs al Dunării.

Insiruirea faptelor săvârsite de Tib. Plautius Silvanus Aeliaus[111] este mai putin descrierea unor actiuni militare si denotă activa politică de supunere cu mijloace pasnice a populatiilor ce vin în contact cu Imperiul. Credem că putem găsi în expresia *pacem et confirmavit et protulit* oglindirea politicii romane de extindere a granitelor invizibile[112] ale Imperiului, fiind în fond concluzia si explicitarea scopului actiunilor diplomatice pomenite în rândurile anterioare ale elogiului[113]: transmutarea unor transdanubieni (desigur diferite triburi, dacă nu chiar populatii) este o continuare în spatiu a actiunii initiate de Aelius Catus de creare a zonei nelocuite din fata Dunării inferioare; închinarea regilor în fata steagurilor romane este de interpretat ca un semn al loialitătii unor clienti vechi sau noi, veniti în *ripa Histri* (comandamentul militar), asa cum Roles s-a dus direct la Octavian să obăină prietenia si alianta poporului roman[114]; se pot deduce clauzele unui tratat, eventual anterior, în virtutea cărora romanii au ajutat dacilor (unor triburi) să-si recapete fratii[115], iar bastarnilor si roxolanilor, fii luati de dusmanii lor.

Toate aceste actiuni de politică externă atribuite lui Tib. Plautius Aelianus în inscriptia tiburtină, pot fi localizate, dacă tinem cont de faptul că *Ripa quam tuebatur* nu este de înteles ca mal al Dunării, ci comandamentul militar - *Ripa Histri, Danuvii* - pe care acesta îl guverna, ca parte a Moesiei. Vecinătatea triburilor cu care se încheie aliante sau se schimbă ostateci - daci, bastarni, roxolani - vine să întărească ipoteza că întreaga regiune dintre Haemus si Dunăre era detinută de legatul Moesiei, căci aceste populatii sunt localizate în nordul Dunării inferioare, în Muntenia, sudul Moldovei si nordul Pontului. Inscriptia, cu toate impreciziunile decurgând din însăsi caracterul său, vine să confirme reînnoirea situatiei clientelare a populatiei din Munutenia, la mijlocul secolului I p.Chr.[116]. Din enumerarea actiunilor de politică externă ale legatului Moesiei se relevă atitudinea

109 R.Vulpe,op.cit, 135

110 Res Gestae, V,49: *Dacorum gentes imperia populi Romani perferre coegit.* R. Syme, *Danubian Papers*,1971,148-149. Probabil anarti si apulii au fost constrânsi ca urmare a campăniei lui M.Vinicius - R.Syme, *Vestigia*,17,1972,591 - a accepta aceste rânduieli romane.

111 CILXIV,3608 = ILS,986; *T.Plautio M.f.Ani.Silvano Aeliano Pontif.sodali Aug.IIIvir.a.a.a.f.f.,q.Ti.Caesaris,legat.leg.V in Germania,pr.urb,legati.et comiti Claud.Caesaris in Brittannia, consuli,procos Asiae,legat.pro praet.Moesiae,un qua plura quam centum mill.ex numero Transdanuvianor. ad praestanda tributa cum coniugib.ac liberis et principibus aut regibus suis tranduxit;motum orientem Sarmatar.compressit,quamvis parte magna exercitus ad expeditionem in Armeniam misisset ;ignotos ante aut infensos p.R.reges signa Romana adoraturos in ripam quam tuebatur perduxit;regibus Bastarnarum et Rhoxolanorum filios,Dacorum fratrum captos aut hostibus ereptos remisit;ab aliquis eorum opsides accepit;per quem pacem provinciae et confirmavit et protulit....* V. Pârvan,*Getica*,103-105; D.M.Pippidi,*Contributii*,287-328; R.Vulpe, *Din Istoria Dobrogei*, II,1968,56-59

112 J.Klose, op.cit.124; C.Daicoviciu, *Istoria României*,I,1960,292; Al.Suceveanu în *Pontica*,4,1971,112-114; idem, *Viata economică în Dobrogea romană*,1977,20-21

113 D.M.Pippidi,op.cit.307-308; R.Vulpe,*Dacia*,NS,IV,1960,323

114 V.Pârvan, *Getica*, 1926,102-104, nota 39

115 N.Gostar,în *Pontica*, XII,1979,126-136 si reluat în *Societatea Geto-dacică de la Burebista la Decebal*, Iasi,1984,44-50 consideră că *fratrum* din inscriptie nu este o greseală, ci ar sugera exitenta, în acest timp a unui singur dinast dac, al cărui frate a fost eliberat prin actiunile diplomatice ale lui Plautius Silvanus Aelianus

116 *Istoria României*, I,1960,129,656

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

diferentiată fată de populatiile nord-dunărene - politică determinată de stadiul de dezvoltare, de forta fiecărui "stat" în parte. Celor mai puternici si neloiali Aelianus le cere ostateci, mijloc de constrângere si totodată de dezbinare a acestor *gentes*. Tot mijloace diplomatice sunt folosite si pentru îndepărtarea unei amenintări sarmate[117], probabil refăcându-se termenii aliantei pe care Augustus[118] le-a acordat-o la începutul ere noastre. Că s-au folosit mijloace diplomatice,este accentuat de faptul că reusita este obtinută în pofida faptului că armata era în expeditie în Armenia. Faptele lui Plautius Silvanus Aelianus sunt remarcabile, dar nu se regăsesc în Tacit, fără îndoială pentru că nu au implicat actiuni militare.

Meritul principal al actiunilor lui Aelianus, finalizat în "confirmarea si extinderea păcii provinciei" este deci, după părerea noastră reînnoirea unor tratate clientelare politice si militare cu populatiile nord-dunărene[119]: daci, bastarni,roxolani. Amploarea activitătii generale de lărgire a zonei de influentă romană poate fi sesizată si dacă se iau în considerare rezultatele studiului materialului arheologic descoperit în regiunile nord-dunărene si care în secolul I p.Chr. oglindesc intense relatii comerciale cu lumea romană[120].

Modul în care aceste populatii erau constrânse să suporte "rânduielile" poporului roman nu este clar, dacă tinem seama cât de repede sunt dispuse să le încalce, de îndată ce puterea militară este retinută de evenimente în alte puncte ale Imperiului; un exemplu îl constituie nerespectarea tratatelor, de daco-geti si roxolani, care invadează Moesia[121] în clipa în care s-a răspândit vestea războiului civil; interesant că nu au făcut-o în momentul plecării trupelor, ci când întreaga putere de la Roma era în criză, asa încât nu pare că doar forta militară efectivă constituia baza respectului "barbarilor" fată de Imperiu: Tacit,Hist.III,46,2 *Motą et dacorum gens nunquam fida, tunc sine metu, abducto e Moesia exercitu. sed prima rerum quieti speculabantur: ubi flagrare Italiam bello, cuncta in vicem hostilia accepere, expugnatis cohortium alarumque hibernis utraque Danuvii ripa potiebatur.*

Rubrius Gallus (Flav.Joseph,Răzb.Iud.VII,4,3) va completa apărarea liniei Dunării, prin construirea de fortificatii pentru trupe auxiliare si patru legiuni. Nu credem că este cu totul exclusă posibilitatea stationării uneia dintre legiuni la est de Novae, dat fiind stadiul mai mult decât insuficient al cercetărilor în această zonă, iar castrul legiunii V Alaudae[122] mai rămâne a fi identificat. Oricum, nu putem împărtăsi părerea lui Al.Suceveanu[123] că s-a amânat până la această dată organizarea apărării liniei Dunării la est de Novae. Socotim că potentialul militar al părtii estice a provinciei Moesia este relativ redus datorită faptului că măsurile diplomatice au reusit să împiedece refacerea unei forte barbare de temut în această zonă. Ajungem la această încheiere comparând situatia de pe celelalte sectoare ale granitei Imperiului, unde se constată o

117 D.M.Pippidi,loc.cit,313 arată motivele pentru care este de crezut că sunt tot roxolanii

118 Res Gestae,V,50; tratate anterioare cu acestia sunt de întrevăzut si la Strabo, VII,3,13 (305)

119 Klose, *Roms Klientelrandstaaten*, 124-125

120 Bucur Mitrea, SCN,II,1958,193; I.Glodariu, *Dacian Trade with the Hellenistic and Roman World*, BAR, Oxford, 1976; idem în *Thraco-dacica*,V,1984,150-155

121 Tacit, Hist,I,79;IV,54; Iosephus, Bell.Iud.,VII,90-91, 169; C.Patsch, *Beitrāge*,V,2,172

122 C.Patsch,op.cit.180-181 îi atribuie castrul de la Durostorum, dar nu este exclus să se identifice un alt punct,ignorat din lipsa cercetărilor de teren sistematice.

123 *Pontica*,IV,1971,105 sqq

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

concentrare de forte, direct proportională cu amenintarea exterioară asupra respectivei zone[124]. Bineînteles, înainte de Domitian este prematur a se discuta despre un *limes*, în sensul de sistem de fortificatii de granită, căci domina încă principiul punctelor întărite[125], abia acest împărat initiind o fortificare liniară a granitelor. Nu poate fi vorba asa cum se sustine, despre o "nesigurantă"[126] în interiorul fostei Ripa Histri, care ar fi fost mentinută printr-o neînteleasă desconsiderare a rolului strategic al acestei regiuni de la Dunărea de jos[127].

Oricum, uniunea de triburi din Muntenia, restrânsă doar la zona centrală si de nord al fostului său teritoriu, nu va mai fi în măsură să ameninte serios linistea provinciei sud-dunărene[128], atâta timp cât nu va intra în cadrul regatului dac, sau nu se va alia cu acesta împotriva Romei[129].

Măsurile luate de Rubrius Gallus trebuie să fi impresionat si convins populatiile nord-dunărene, dace si sarmate să reînnoiască aliantele pe care la aveau cu Imperiul, cum am văzut, deja de mai multe generatii. Stirea adusă de Iordanes (Getica,XIII,76) că dacii încalcă la începutul domniei lui Domitian alianta încheiată *cum aliis principibus* confirmă afirmatiile din *Res gestae* si inscriptia tiburtină, pusă pentru Plautius Aelianus si nu este de interpretat ca o referire mărginită doar la epoca lui Vespasian si Titus[130]. Teama dacilor că Domitian nu va reînnoi tratatul anterior detinut, decurge din însăsi caracterul non perpetuu al acestor tratate clientelare[131]. Motivul de bază al acestei îngrijorări a "statului clientelar" nu poate fi doar cel material - subsidiile primite în schimbul unor sarcini militare, ci mai curând, necesitatea recunoasterii de către împărat a existentei sale autonome, recunoasterea teritoriului său. Or, desi stirile literare sunt total insuficiente este de la sine înteles că dezvoltarea statului dac din această vreme[132] l-a putut determina pe Domitian să întârzie prelungirea aliantei anterioare, eventual să si plănuiască un război împotriva regatului dac[133].

Despre situatia populatiei din Muntenia în această vreme suntem cu totul lipsiti de stiri antice, dar este de presupus că era prima asupra căreia se repercutau actiunile represive romane.

124 R.Syme, *Danubian Papers*,1971,103;"Preocupation with Roman frontiers and Roman-frontiers works sometimes leaves out of sight the land beyond the frontier. The nature of the relations with the border-tribes determines the caracter and the requirement of military defence. If the native can be isolated from one another,intimidated - or even conciliated - the task is easy enough." Compararea deferitelor sectoare ale granitei de nord a Imperiului, în diferite momente istorice, ne dă un tablou al amenintărilor exterioare, dar si a evolutiei lor, în fiecare sector. Ceea ce este de subliniat, este faptul că măsurile defensive sunt mai mici în cazul populatiilor dense si relativ civilizate, tocmai pentru că acestea răspund constant la oferta de relatii pasnice, care pot fi profitabile pe termen lung. In acelasi sens sunt si observatiile făcute de D.J.Breeze,*Roman Forces and Native Populations în Pro Soc Antiq Scot*, 115,1985,65-70 pe granita romană din Scotia.

125 H.Schönberger în JRS,LIX,1969,153; J.C.Mann în ANRW, II,1, 1974,508-514

126 R.Vulpe, *Din Istoria Dobrogei*,II,61

127 Cea mai mare parte a actiunilor ostile contra posesiunilor romane se desfăsoară în est, chiar si anonimul identificat cu Marcus Vinicius (ILS 8965) luptă contra bastarnilor si dacilor; iar apulii ajunseseră în zona Pontului (*Consolatio ad Liviam*)

128 R.Vulpe,*Studia Thracologica*,1976,135; deja după desfăsurarea de forte din timpul lui Aelius Cattus

129 C.Daicoviciu sugerează că provincia Dacia va fi alcătuită doar din teritoriile propriu-zise ale regatului lui Decebal -*Istoria României*, 1960,297; idem, Dacica,83; H.Daicoviciu, Dacia de la Burebista la Decebal,1972,285 în Maramureș, Crișana si nordul Moldovei sunt doar aliati ai lui Decebal, teză adoptată si de K.Strobel, *Dakerkriege Trajans*,1984,57; I.Glodariu în ActaMN,XIX, 1982,34 este de părere că aria regatului lui Decebal este marcată si de răspândirea cetătilor dace

130 K.Patsch, *Der Kampf um der Donauraum unter Domitian und Traian, Beiträge*,V/2,Wien,Leipzig,1937,4,n.1; Gr.Florescu, *Capidava*, Bucuresti,1958,8,n.6; R.Vulpe, op.cit.62; C.Daicoviciu, ActaMN, VII, 1970,131-132

131 Th.Mommsen, *Römisches Staatsrecht*,Leipzig,III,1,1887,652; II,2,954-955

132 Cultura materială a dacilor ajunge la apogeu tocmai la sfârsitul secolului I p.Chr. - M. Macrea, *Viata romană în Dacia*,1968, 22; H.Daicoviciu, op.cit. 127,285

133 H.Daicoviciu, op.cit.278

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Este deja un fapt unanim acceptat că pacea lui Domitian cu Decebal este un tratat, ca multe altele, încheiet de Roma cu un stat din vecinătatea granitelor[134] si nicidecum o pace "rusinoasă" pentru romani.

Izvoarele relevă doar acele aspecte ale păcii, care pot fi folosite în sustinerea acuzelor aduse lui Domitian, si anume acordarea unor subsidii. Or, aceste clauze sunt obisnuite atunci când romanii transformă un stat dusman într-unul ce se obliga să apere din exterior granita imperiului.

Cercetările lui Werner Gauer asupra marei frize reprezentând scene ale unor lupte cu dacii, au dus pe baza unor criterii stilistice, de conceptie artistică si de program politic, la concluzia că această operă constituie fragmentele unui monument comemorativ comandat de Domitian[135], în urma luptelor sale cu dacii, monument ce nu va fi terminat înaintea mortii împăratului.

Cariera lui Cornelius Nigrinus Curiatius Maternus, distins în repetate rânduri în luptele lui Domitian cu dacii, strâns legată de soarta provinciei Moesia[136], la fel ca relieful frizei celei mari, refolosite în arcul lui Constantin, pun în lumină si aspecte pe care istoricii antici le-au trecut sub tăcere si care ne dau temeiuri să credem că victoria lui Tettius Iulianus va fi impus dacilor conditii, care să compenseze, în fata opiniei publice contemporane înfrângerile suferite de Oppius Sabinus si Cornelius Fuscus. Aceste conditii majore impuse lui Decebal trebuiesc, însă, deduse din izvoare, care au scăpat cenzurii senatoriale, ostile lui Domitian.

Stim sigur că Decebal a trebuit să permită trecerea armatelor romane prin teritoriul statului său[137], convingătoare dovadă a situatiei clientelare în care se afla acesta.

Domitian a făcut, astfel, ultima încercare de a controla dezvoltarea statului dac prin intermediul relatiilor clientelare.

Evident, exista o mult prea marcată contradictie între interesele Imperiului în zonă si cele de dezvoltare independentă a statului dac, pentru a nu se ajunge la solutia desfiintării acestuia si crearea provinciei Dacia.

(1). Tot Mommsen a statuat diferența între linia de apărare militară și linia de demarcare a puterii magistraților romani (Röm.Staatsrecht,III,1,1887, 830) ; după mai bine de un secol, suntem în măsură să confirmăm această teză, aducându-i-se numeroase completări si nuantări pe baza cercetărilor de pe diferite sectoare ale limesului imperial si a regiunilor din vecinătate; H.V.Petrikovits, *Reichs, Macht und Volkstumsgrenze am Linken Niederrhein*, în *Festschrift A.Oxé*,1938,221 Asupra termenului de limes a strâns toate izvoarele antice B.Isaac în JRS,LXXVIII,1988,125-147; J.C.Mann, în ANRW,II,1,1974,512 sqq; E.Luttwak, *The grand Strategy of the Roman Empire*, 1976; pentru St.L.Dyson, *The Creation of the Roman Frontier*, Princeton, 1985, 276, frontiera era o linie politică arbitrară care nu împiedeca raporturile celor ce locuiau în cele două părti ale ei. B.Isaac, *The Limites of Empire*,Oxford,1990,417, exagerând mai mult decât credem că se poate, afirmă că teritoriul este important doar ca "source of income", dar este mai

134 V.Pârvan, *Getica*,655-656; J.Klose,op.cit.126; R.O.Fink, JRS,48,1958,114

135 W.Gauer,in Jhb Deutsch Arch Inst,88,1973,378 sqq; 347: "Traian hat in dem Bericht dieses Spiralbandes in bewusstem Kontrast dem `orientalischen` Anspruch des Despoten Domitian seine eigene Version entgegengestellt, in der eine sehr verschidene Auffassung von der Rolle des Princeps dokumentiert wird" (347)

136 H.Halfmann, *Vestigia*,17,1972,449

137 Dessau,9200 - *et bello Marcomanorum,Quadorum,Sarmatarum adverssus quos expeditionem fecit per regnum Decibali regis Dacorum*; această trecere spre câmpul de luptă prin regatul dac, nu este întâmplătoare, este făcută cu acordul prealabil al regelui dac; or, această aprobare trebuie să fi fost obtinută prin tratatul încheiat, după luptele cu Tettius Iulianus.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

aproape de punctul nostru de vedere că Roma cucerea gentes si îngloba Imperiului întreg teritoriul acestora; după părerea noastră acest fapt nu exclude marea strategie, pe care o vedem cu mai multă acurateţe în momentul în care definim limitele statului cucerit (pe baze arheologice si mai cu seamă numismatice) si le comparăm cu localizarea si forma de limes creată; C.R.Whittaker, în Barbarians and Romans in North-West Europe, BAR, Int.S.471,Oxford,1989, 64-74; J.C.Mann, Power,Force and the frontier of the Empire,JRS,69,175-183; W.S.Hanson, The Nature of Roman Frontiers în Barbarian and Romans in North-West Europe, J.C.Barrett, A.Fitzpatrick, L.Maccinnes (Eds),Bar,Int.471, 1989, 55-61; R.Reece,The Effect of Frontiers în Militärgrenzen Roms, III,1986,758 sqq pune câteva din întrebările ce au apărut ca urmare a înmultirii cercetărilor arheologice, a materialului de analizat.

(2) Izvoarele antice fragmentare si cu un caracter non-juridic, în cea mai mare parte, nu pot fi invocate pentru a sustine care era forma exactă din punct de vedere juridic a relatiilor Romei cu diferite gentes, dar credem că termenii folositi, departe de a fi exacti juridic, pot fi interpretati ca o dovadă a multitudinii de forme folosite cu scopul de a obtine, în conditii specifice (stadiul de dezvoltare al respectivei gens, forta politică si militară de care dispunea, raportul de interese ale ei fată de vecini si fată de Roma si în cele din urmă, situatia politică si militară în care se afla Roma însăsi în acel moment) un efect maximal. B.Paradisi, Dai foedera iniqua alle crisobulle bizantine,în Studia e Documenta Historiae et Iuris, XX,1954,1-126; A.Piganiol, *Venire in fidem*, *Mélanges F.De Visscher*,IV; H.Wolff, *Die Constitutio Antoniniana*, Dissertatio, Köln, 1976,214-216; W.Will,Römische Klientel-Randstaaten am Rhein? BJ, 187,1987,1 sqq; D.Nörr,Aspecte des *Römischen Völkerrechts, Die Bronzetafel von Alcantara în Bayerische Akademie der Wiessenschaften*, Philosiphiesch-Historischeklasse,Abhandlungen,NF,München,1989,12-18; A.Lintott, *Imperium Romanum, Politics and Administration*, London, New York,1993,16-21; P.Kehne, *Die Eroberung Galliens*,în Germania, 75,1,1997, 266 sqq. In lucrarea citată D.Nörr consideră pe baza analizei noului document si a datelor anterioare că - deditio este o institutie primară si centrală a dreptului popoarelor; din sec. II a.Chr. romanii folosesc ius gentium în care intră aspecte supra nationale si romane, fiind în acelasi timp dreptul recunoscut de toate popoarele si face parte si din dreptul roman(15); deditio (LIV, I,38,1) este din punct de vedere al termenilor tehnici, foarte diferit de foedus tratat de drept (LIV,VIII,2,13); e inutilă disputa asupra naturii de tratat a deditio (17); prin deditio statul nu devine un nimic juridic, prin deditio nu se pierde automat libertatea(17), ci se crează o situatie tranzitorie (Schwebezustand) în care se trasează conditiile Romei.

(3) V.Pârvan,*Getica*, 1926,655-656; Gr.Florescu, *Capidava*,1958,8,n 6 un tratat anter anului 69 p.Chr.; R.Vulpe, *Les Gètes de la rive gauche du Bas-Danube et les Romaines* în *Dacia*,NS, IV, 1960 = *Studia Thracologica*, 1976,124 sqq; idem, *Dacia*,NS,V,1961,381; J.Klose, op.cit, 124; C.Patsch, *Beiträge*, V/1,176; V/2,4,n.1 D.Protase, *Les rapports entre la Dacie et Rome jusqu`aux guerres de Trajan contre Décébal* în *Marisia*, XI-XII,1981-1982,41 însumează doar izvoarele, fără să abordeze aspectul juridic al relatiilor daco-romane; mai recent M. Babeş,*Die Beziehungen der Geto-Daler zu dem Römischen Reich vor Tajans Eröberung,* în *Arheologia Moldovei*, XVII,1994,51-52, a abordat tema în cadrul unui colocviu româno-german, contributia de bază fiind comentariul aspectului economic al relatiilor anterioare cuceririi; în 1992, V.Lica, a sustinut o teză de doctorat, conducător stiintific Al.Suceveanu, care ne-a fost cunoscută doar pe baza rezumatului, căci contrar obisnuintei nu am putut-o consulta la Biblioteca Institutului de Arheologie, Bucureşti; după cât se pare nu cunoaste nici teza noastră, nici articolul din ActaMN,XX,1983,67-84

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

MUNTENIA IN EPOCA RAZBOAIELOR DACICE
si în primele două decenii ale secolului II p.Chr.

Din cele de mai sus credem că se poate sustine că întreg teritoriul dacic a devenit vecin cu teritoriul imperial, încă din vremea lui Augustus. Contactul nemijlocit cu puterea militară a Romei a putut actiona în două sensuri, care evident nu se exclud: ca un catalizator al regatelor dacilor spre nucleul mai ferit si mai dezvoltat din Dacia intracarpatică, sau prin tentatia oferită de modul de viată roman si prin actiunile diplomatice romane de atragere a aristocratiei dace, să apară tot mai puternice fractiuni filo-romane.

Desi izvoarele sunt sărace în stiri privind istoria populatiei dacice, tabloul se poate completa prin cercetările putine, dar elocvente din ultimele decenii. Cercetările arheologice au pus în lumină o intensă circulatie a produselor romane în asezările dacice[1]. Dacii nord dunăreni îsi manifestă aceiasi neîncetată preocupare pentru treburile politice din Imperiu si profită de fiecare moment de slăbiciune, sau de angajare militară romana în alte frontiere[2] ca si în epoca imediat posterioară lui Burebista.

H.Daicoviciu[3] consideră, la fel cu majoritatea celor ce s-au ocupat de istoria dacilor, că "regiunile cele mai dezvoltate si mai bogate ale Daciei au fost cuprinse într-o formatiune politica de tip statal si n-au încetat să facă parte din aceasta până când cucerirea romană n-a pus capăt însăsi existentei statale independente a dacilor". Ni se pare totusi că se poate sesiza o discrepanță între această afirmatie, referitoare la întinderea statului începând cu Burebista si partea finală a frazei "lăsând în afara hotarelor provinciei întemeiate de Traian numai organizatii politice dacice de tip tribal". Deoarece provincia traiană va cuprinde doar teritoriul intracarpatic, Banatul si vestul Oltniei, rămân în afară formatiunile statale din Oltenia centrală si de est, din Muntenia centrală si din Moldova de sud. Pe bună dreptate însă, H.Daicoviciu remarcă faptul că stirile literare antice se referă la formatiunea politică centralizată "care a dăinuit de la Burebista până la moartea lui Decebal". Ne îngăduim să observăm că formatiunea centralizată de care este vorba este doar una din cele patru,apoi cinci regate din care a fost alcătuit statul lui Burebista si care se regrupau,sau separau în timp; desigur, romanii vor relata, în principal, despre formatiunea centrală, din Transilvania, care din diferite motive va fi cea care va atinge apogeul dezvoltării statale; chiar si constatarea[4] că s-a redus forta militară a dacilor la doar 40000 soldati, trebuie privită ca o descriere a puterii armate a acestui regat dac. In ce măsură celelalte trei sau patru

[1] I.Glodariu,*Relatii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică si romană*, Cluj,1974 si versiunea în limba engleza la BAR,1981, Oxford; idem,*L'intensité de l'influence romaine en Dacie préromaine*, în *Thraco-dacica*,V,1-2,1984,150-155; N.Lupu,*Civilizatia dacică si influentele romane exercitate asupra ei în sec.I îen -I en*,în *Apulum*,XVI,1978

[2] Tacit,Ann.3,46; B.W.Warmington în *Frontières romaines*, Bucuresti, 1974,295

[3] *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*,Cluj,1972,7

4 Strabon, VII,3,12

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

regate, au fost integrate în statul lui Decebal ni se pare destul de clar dacă privim modul în care Traian tratează teritoriile dacice după războaie.

Dacă provincia Dacia traiană reprezintă doar partea intracarpatica a celei mai dezvoltate părti a teritoriului ocupat de daci, teritoriul celor două formatiuni statale din Oltenia centrală si de vest si din Muntenia centrală, vor intra în provincia Moesia Inferior, împreună cu o parte din Moldova de sud. Remarcabil, la reorganizarea teritoriilor dacice de către Hadrian soarta acestor teritorii va fi diferită, doar formatiunea din Oltenia, dealungul Oltului (si a părtii transilvane), va alcătui Dacia Inferior

Consecventi ipotezei noastre că cele patru formatiuni statale puse în evidentă de emisiunile monetare au avut un caracter permanent si au jucat un rol în întreaga istorie a dacilor până cel putin, la cucerire, vom încerca să citim izvoarele din această perspectivă. Domitian are surpriza de a fi atacat de Diurpaneus în 85 p.Chr., în estul Moesiei, în *ripa Histri.* In prima parte a războiului lui Domitian cu dacii, Decebal nu participă, si nu credem că poate fi vorba doar de faptul că el nu ar fi fost încă regele dacilor[5].

Stirea lui Iordanes,Get,76 că getii, condusi de Diurpaneus, "temându-se de lăcomia lui Domitian au desfăcut alianta pe care o încheiaseră odinioară cu alti împărati... au prădat tinuturile ce atârnau de Imperiu" ne duce cu gândul la Roles, *amicus et socius* si mai cu seamă la faptele lui Plautius Aelianus[6] *ignotos ante aut infensos populo Romano reges signa Romana adoraturos in ripam, quam tuebatur, perduxit. Regibus Bastarnorum et Roxolanorum filios Dacorum fratrum captos aut hostibus ereptos remisit*[7] ... Indrăznim să citim în textul lui Iordanes XIII,76 (*Domitiano imperatore regnante eiusque avaritiam metuentes foedus, quod dudum cum aliis principibus pepigerant, Gothi solventes, ripam Danubii iam longe possessam ab impero Romano deletis militibus cum eorum ducibus vestaverunt*) că regatul getic din sudul Carpatilor[8] a atacat acea parte din Moesia, numită ripa Danuvii, de mult în posesia imperiului, dar atârnând doar de acesta, fapt ce justifica si formula folosită în Getica si de inscriptia din Tibur.

Acceptând identificarea deja propusă[9] a lui Diurpaneus cu Duras (Dio Cassius LXVII,6,1), am avea o dovadă a actiunii de unificare a statelor dace sub autoritatea lui Decebal[10]. Dacă însă cei doi regi sunt două persoane distincte[11], cum credem că este mult mai probabil, atunci Duras nu trebuie implicit să fie predecesorul lui Decebal la Sarmisegetusa, ci un al treilea dinast, eventual din Oltenia centrală, care consideră oportun să se asocieze cu Decebal-regele dacilor în fata campaniilor romane de pedepsire a lui Diurpaneus. Cum din înlăntuirea datelor

[5] Exc.UG 45,p.4oo si 44,p.399 Duras trece conducerea războiului (?) sau a formatiunii sale statale lui Decebal-regele dacilor

[6] D.M.Pippidi,*Contributii la istoria veche a României*,Bucuresti, 1967,287 sqq

[7] *fratrum* pe inscriptie, în interpretarea dată de N.Gostar,*Dacorum fratrum în inscriptia lui Tib.Plaitius Silvanus Aelianus* (CIL XIV,3608=ILS986), în *Pontica*,XII,1979

[8] K.Strobel,*Die Donaukriege Domitians,în Antiquitas*,1,38,Bonn, 1989,40 consideră că dominatia lui Diurpaneus se întindea asupra centrelor tribale din Muntenia,si poate si din Moldova de sud, sud-estul si estul Transilvaniei. Din păcate nu am avut la dispozitie articolul său din *Balkan Archiv*,XII,1987

[9] G.Brandis, RE, IV,1901,sv. Decebalus, 2247-2248, arată si motivele pentru care Decebal si Diurpaneus sunt persoane diferite, dar identifică pe Duras cu Diurpaneus; C.Patsch, *Beiträge*,V/2,5 si 11

[10] In acelas sens C.Patsch,loc.cit., sugerând si relatii de rudenie între ei; Credem că această interpretare este mai apropiată de litera textului, căci "Duras care detinea conducerea de bunăvoie i-a trecut-o lui Decebal regele dacilor" (traducere A.Piatkowski) - deci, Decebal era deja rege, nu devine ca succesor al lui Duras-Diurpaneus, asa cum a considerat C.Daicoviciu,*Dacica*,Cluj, 1969,60-62

[11] A.Stein, PIR,III,1943,26 sqq urmat de N.Gostar, SCIVA,35,1, 1984,50 si de K.Strobel, *Donaukriege Domitians*,1989,40 consideră că Duras este rege în zona centrală a Transilvaniei, fiind predecesorul lui Decebal, iar Diurpaneus este regele formatiunii statale din sudul Carpatilor - Muntenia

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

transmise de Iordanes este clar că la cererea lui Domitian, Cornelius Fuscus atacă pe Diurpaneus, si este învins de acesta, campania trebuie să se fi desfăsurat, ori pe drumul de pe Olt, ori pe cel din est, de la Flămânda. Cassius Dio introduce în desfăsurarea descrierii războaielor lui Domitian o notă despre cererea lui Decebal[12] de a încheia pace, anterior angajării lui Fuscus în luptele cu Diurpaneus. Suntem de părere că această cerere nu este făcută de un beligerant, ci dimpotrivă de regele Daciei, care vroia să păstreze neutralitatea într-un conflict pe care nu l-a provocat si pe care nu-l dorea. Fuscus trece totuși Dunărea si atacă pe Diurpaneus, înaintând pe cursul Oltului[13], care în ipoteza că Diurpaneus este regele regatului din Muntenia nu făcea parte din teritoriul acestuia si deci leza suveranitatea lui Decebal, motiv pentru care acesta renunță la tonul pașnic si amenință că va lupta cu înversunare si probabil o si face, contribuind la dezastrul lui Fuscus. Din acest moment este deschis conflictul cu statul dac cel mai puternic, si probabil se crează premizele coalizării tuturor dacilor pentru a face fată acestui război. In ipoteza expusă, nu negăm centralizarea statului dac, ci luăm în considerare posibilitatea ca procesul să se fi desfăsurat simultan în cele patru regate dacice, a căror existentă a fost neglijată, atunci când s-au interpretat izvoarele antice.

Ni se pare potrivit să ne gândim la persistența formei de organizare politică din sudul Carpatilor, condusă de un rege, apartinând unei aristocratii cu relatii de rudenie în toate statele dace; eventual, relatii matrimoniale între "casele domnitoare" erau la baza diferitelor schimbări în raporturile dintre statele dace. C.Daicoviciu[14], admitând unificarea statului dac, o vede efemeră, mai cu seamă din cauză că aceste state vecine Imperiului au fost, prin contributia diplomatiei romane[15], slăbite, paralizate ca forte economice si militare. Este întru totul adevărat că arheologic s-a constatat oarecare stagnare în Muntenia centrală[16], dar cercetările din Oltenia sesizează o înflorire a vietii în asezările si cetătile dace. Nu putem trage de aici concluzia că forma statală dezvoltată în aceste regiuni individualizate în perioadele anterioare s-a risipit, pierzându-si complet rolul, credem că si în cadrul unui eventual stat unitar, sub conducerea lui Decebal si-ar fi păstrat individualitatea ca unităti administrative si au avut un rost bine determinat în desfăsurarea evenimentelor din vremea războaielor dacice. Este însă foarte adevărat că unificarea n-a fost de profunzime, căci după războaiele lui Traian cu Decebal, regatului din Muntenia centrală si din Moldova de sud nu li se impun conditii drastice, ca celor din Dacia lui Decebal, iar evacuarea fortificatiilor din Muntenia de către Hadrian ne-a permis să formulăm ipoteza[17] potrivit căreia acesta, retragându-si trupele, reconstituie regatul din Muntenia centrală, dându-i un *foedus* prin care devine un stat tampon, bine supravegheat de armatele celor două provincii, ca să nu prezinte vreun motiv de neliniste.

[12] N.Gostar, SCIVA, 35,1,1984, 51-52 atrăgând atentia asupra acestui pasaj, îl interpretează că fiind dovadă absolută că Decebal si Diurpaneus sunt una si aceeiasi persoană, Decebal fiind doar un supranume. Din textul lui Dio Cassius nu există nici un temei să presupunem că au avut loc lupte la care a participat Decebal, este mai verosimil că acesta a vrut neutralitatea

[13] K.Strôbel.op.cit.54 acceptă ipoteza curentă (C.Daicovociu, *Istoria României*,1960,298-299) privind înaintarea pe un pod de vase de la Oescus pe Olt în sus

[14] C.Daicoviciu,op.cit.61-62. Important este că în acest context este afirmată p.52 "transformarea tărmului drept al Dunării (inclusiv Dobrogea) într-o provincie romana, pe la începutul erei noastre" ; noi înțelegem acum această afirmatie ca o recunoastere a unei possessio imperiale asupra ripae Danuvii.

[15] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Klientel Bevölkerung in Muntenien*, ActaMN,XX,1983,67-84;

[16] Despre masurile de creare a unei zone de siguranță la nord de Dunăre si stânjenirea cresterii firesti a regatelor extracarpatice,începând cu Augustus: C.Daicoviciu,*Dacica*,1970,52sqq; D.M.Pippidi, *Contributii*,1968,306 sqq

[17] Argumentele sunt tratate în studiul nostru din *Militärgrenzen Roms*, II,1977,267 sqq

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Campaniile lui M.Cornelius Nigrinus Curiatius Maternus si Tettius Iulianus vor fi îndreptate deci, împotriva lui Decebal, ca urmare a unei generalizări a conflictului. Din păcate, cercetările de teren si arheologice nu au identificat în teren nici una din taberele domitianee[18], asa încât se pot face numai presupuneri pe baza interpretării izvoarelor scrise. Absenta cercetărilor pe limesul dunărean, pentru nivelurile romane timpurii ne obligă să căutăm argumente logice pentru a sustine opinia lui Ritterling, că la est de Novae în epoca lui Vespasian nu există legiuni[19] sau aceea a lui C.Patsch[20] că sunt stationate în *Ripa Histri* legio III Gallica si legio V Alaudae.

Poate în viitorul apropiat se va putea initia un program comun cu arheologii din Bulgaria, pentru a cerceta cu precădere aceste aspecte ale istoriei pătrunderii romane la Dunărea de jos.

Traian va crea provincia Dacia ca urmare a faptului că trebuia să anihileze puterea crescândă a statului dac[21], care cel putin după cum reiese din sursele antice transmise, era dispus să profite de clauzele unui tratat de clientelă cu Roma (Cassius Dio, LXVII,7,2-4). Provincia Dacia, după cum s-a putut deduce din însumarea stirilor literare cu cele arheologice, a constituit doar regatul lui Decebal[22]; si nu este de loc surprinzător dacă tinem cont că *Traianus Dacicus gentem Dacorum et regem Decebalum bello superavit* (CIL III,1444). Inscriptia ni se pare a fi foarte precisă în a prezenta ca o primă etapă învingerea populatiilor dacice, probabil a celor, care deja în cursul primului război au fost integrate Imperiului[23], si ulterioara înfrângere a lui Decebal, regele statului central dac.

Teritoriul provinciei trebuie privit ca o reflectare a raportului de forte dintre Decebal si populatiile dace din jur si totodată o indicatie indirectă a atitudinii acestora fată de Imperiu.

Regatul dac din Oltenia de vest si cel din Muntenia centrală au făcut parte chiar si doar sporadic din regatul lui Decebal, împărtăsindu-i soarta ca teritorii ocupate: regatul din Moldova centrală ca si regiunile din nord, si cele din vest, au putut fi doar aliate, căci distrugerea cetătilor dacice din aceste regiuni rămase libere, se datorează probabil clauzelor unor tratate de pace si nu actiunilor de cucerire, îndreptate împotriva lor în cursul războaielor[24].

Columna Traiana începe desfăsurarea filmului primului război cu trecerea Dunării pe un pod de vase, trecere urmată de o serie de imagini ale muncii de construire a fortificatiilor romane

[18] Numai printr-o cercetare sistematică a fotografiilor aeriene, cu atentie specială asupra drumurilor romane, si prin sondaje arheologice vom putea obtine date despre aceste fortificatii de mars, care fără doar si poate au existat; o parte dintre ele ar fi putut fi refăcute în perioadele ulterioare, dar în afară de Drobeta, unde s-ar putea să fi existat si o fază de la Domitian (R. Florescu, *Militärgrenzen Roms*,1967,145;Ioana Bogdan Cătăniciu, *Evolution*, 4), nu avem nici o dovadă.

[19] RE,XII,1410 Acelasi punct de vedere la Andrei Aricescu, *Armata în Dobrogea Romană*,1977,31

[20] *Beiträge*,V,1,181

[21] Se poate discuta în continuare, care au fost ratiunile pentru care Traian a schimbat politica lui Domitian de relatii clientelare cu Decebal: gloria personală, nevoia de a stinge un focar de neliniste, dorinta de a scoate Imperiul din criza economică prin rotungirea tezaurului cu prada de război, crearea unui pinten în masa de "barbari" de la nord-est de Imperiu. Pentru diferitele puncte de vedere vezi: C.Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquitée*,1945,78-79,84; Eug.Cizek, *Epoca lui Traian*, Bucuresti,1980,258-265; F.Lepper,S.Frere,*Trajan's Column*, Alan Sutton, 1988,277-281; K.Strobel, *Dakerkriege Trajans*,1984,156-158

[22] C.Daicoviciu,*Istoria României*,I,1960,297; I.Glodariu,Acta MN, XIX,1982,34; opinia curentă este însă cea împărtăsită si de C.Strobel,*Dakerkriege Trajans*,41 si 56

[23] Apartenenta teritoriului muntean si al Moldovei de sud la Moesia Inferior este sustinută pe baza pridianum-ului coh. I Hispanorum veterana. J.F.Gilliam,în *Hommages à Albert Grenier*,Brussels, 1962,II,747-756, datare confirmată de descoperirea unei inscriptii de la Rasova - Maria Bărbulescu, Al.Rădulescu,*Dacia*,NS, XXV,1981, 357-358; o parte din Banat cu vestul Olteniei putea alcătui un comandament militar sub autoritatea lui Longinus - H.Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la Decebal*,1972,328. N.Gostar în AIIA,Iasi, XIII,1976, 55 îl identifică cu Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus - si aduce argumente pentru finctia de *legatus augusti exercitus*

[24] Date arheologice despre situatia determinată în davaele rămase extra provinciam: I.Ionită,*Din Istoria si Civilizatia Dacilor Liberi*,Iasi,1982, 15; S.Dumitrascu,*Biharea*,I, Săpături arheologice (1973-1980), Oradea,1994,242; idem, *Descoperiri arheologice dacice din epoca romană la Biharea*,în *Ziridava*,XI,Arad,1979195-214

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

în drumul lor spre câmpul de luptă. Cassius Dio LXVIII,8,1 în rezumatul păstrat, ne indică înaintarea lui Traian spre Tapae, fără împotrivirea lui Decebal; "Burii si ceilalti aliati" aduc împăratului un mesaj, cerându-i să renunte la război si să încheie pace. Aliatii pot fi ai lui Decebal cum s-a crezut[25], s-au mai curând sunt proprii συμμάχοι ai lui Traian, care vin să-i amintească clauzele propriilor întelegeri cu Imperiul, în virtutea cărora se simt îndreptătiti să ceară încetarea campaniei si reînoirea aliantelor. Este de la sine înteles că autorul, transmite faptele din punctul de vedere roman asa că nu simte nevoia să specifice ai cui aliati s-au prezentat în fata lui Traian. Acest punct de vedere poate fi sustinut de faptul că dacii considerându-i pe romani aliati, se abtin a ataca armata "invadatoare". Scena IX de pe columnă, interpretată în general ca fiind reprezentarea soliei bure pare ciudată, pentru că solul este reprezentat în momentul când cade de pe cal. Scena nu poate fi decât ilustrarea unui semn nefast, căderea prevestitoare de rău pentru aliati[26]. Singura dată când un dac apare anterior luptei de la Tapae, este în scena XVII si se pare că este un spion, prins în preajma romanilor si înfătisat lui Traian. Speranta regelui dac în eventuala renuntare a lui Traian la război ar putea fi sustinută prin întârzierea cu care se implică în luptă, abia în scena XXIV având loc o bătălie sub fulgerele lui Jupiter si privirea îngrijorată a lui Decebal.

Cum stim că Traian a înaintat pe drumul Lederata-Berzobis-Tapae, se poate presupune că Banatul, unde a înaintat fără împotrivire, era un teritoriu în care locuitorii nu erau ostili romanilor; nu excludem posibilitatea ca o parte din teritoriul de la nord de Portile de Fier să fi fost capete de pod romane[27], după pacea lui Domitian din 89, nu putem respinge a priori rămânerea în cadrul provinciilor Moesia Superior si Moesia Inferior a unor regiuni ocupate de Domitian, numai pentru că lipsesc mentiuni scrise despre ele în izvoare[28]; dar la fel de posibil este ca populatia din zonă, mult mai aproape de teritoriul imperiului să fi avut o intensă si profitabilă relatie comercială, care sub auspiciile tratatului de clientelă să fi înfiripat o atitudine filo romană.

Prima scenă de luptă de pe Columnă subliniază, mai mult decât oricare din celelalte, înversunarea romanilor contra dacilor: soldatii vin să prezinte capetele dacilor decapitati, unul ăine chiar în dinti un astfel de trofeu sângeros! Inversunarea este cu atât mai surprinzătoare cu cât nu pare justificată de faptele dacilor, prezentate de maestrul columnei până în acest moment. Este oare o referire la dorinta armatei de a răzbuna înfrângerile din vremea lui Domitian?

25 G.Brandis, RE,IV, 1901,1965 îi identifica pe buri cu cei de pe Olt; acest punct de vedere a fost respins si s-au identificat cu burii germanici din nord-vestul Daciei, aliati cu Decebal: R.Vulpe, *Columna lui Traian*,Bucuresti,1988,34 sqq; pentru stadiul problemei N. Gostar, în AIIA, Iasi,XV,1978, 121 sqq; relațiile locuitorilor din Buridava cu Imperiul de lungă durată au avut ca efect si schimbarea, de la mijlocul secolului I p.Chr. a armelor traditionale, înlocuite cu cele romane (L.Petculescu,în *Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffnung in der ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten*,Lublin,Marburg,1994,63-71

26 V.Gauer,*Untersuchungen zur Traianssäule*, 24 sqq ; N.Gostar, op.cit,127 nu accepta interpretarea scenei IX ca fiind prezentarea mesajului aliatilor, ci încercarea unui sclav de a atenta la viata lui Traian

27 La Drobeta există elemente care ar putea fixa ca început epoca flavă, dar materialele arheologice nu sunt descoperite în structuri deplin lămurite, asa că pluteste încă incertitudinea dacă este vorba de o asezare autohtonă, sau de o fortificatie romană permanentă aici.

28 Doar aluzia lui Martial VI,76,1-6 ar putea fi adusă în sprijinul unei atari ipoteze. R.Vulpe, în *Dacia*,NS,IV = *Studia Thracologica*, 1978,140-145 (cu toată bibliografia anterioară) consideră posibil ca Muntenia si sudul Moldovei să fi fost incluse în Moesia Inferior, după victoriile lui Tettius Iulianus. *Castella* din nordul Munteniei si sudul Moldovei ar trebui să se dateze în vreme a lui Domitian. Săpăturile executate, deocamdată doar la Drajna se Sus, Mălăiești, Târgșor si Rucăr nu au fost în masura sa aducă elemente convingătoare, pentru sau contra acestei ipoteze. Pentru Buridava si Drajna de Sus , ca să se confirme ipoteza ocupării domitiane ar trebui să se pună în evidentă o fază anterioară celei în care s-au descoperit stampile ale legiunii XI Claudia, deoarece aceasta vine pe frontul dunărean, doar cu ocazia campaniilor lui Traian; argumentul adus de R.Vulpe în sprijinul ipotezei sale că fortul de la Bretcu a fost construit dupa distrugerea domitiană a cetătilor de la Tinosul si Poiana, pe baza datării diplomei militare emisă pentru un soldat din classis *Flavia Moesica*,la 92 p.Chr., descoperită aici, nu este suficient

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Calitătile lui Decebal (Cassius Dio, LXVII,6,1) si faptul că dacii de cel putin un secol îsi asigurau informatii exacte asupra situatiei din Imperiu, nu ne încurajează să credem că Decebal este cel care a provocat acest război, care era din start dezavantajos, chiar sinucigaș. Propaganda anti Domitian, a fost în genere, cea care a creat atmosfera ostilă fată de tratatul acordat de acesta lui Decebal. Putem sesiza în dosul acuzelor si nevoia lui Traian de a pregăti pretextul unui *bellum iuxtum*, desi la cauzele reale trebuie adăugată si dorința de sporire a prestigiului, unui provincial devenit împărat, prin asigurarea unor avantaje strategice si economice Imperiului. Scena de pe columnă aruncă asadar o lumină asupra motivului oficial de a se ataca regatul lui Decebal.

După această luptă este reprezentată o solie de daci si doi germanici, (Fig.5) care poate să fie una din soliile de *comati* trimise de Decebal (Cassius Dio LXVIII,9,1), cu scopul de a mai încerca restabilirea păcii; solia apare înainte ca Decebal să preia initiativa si să mute frontul de pe pământul Daciei în cel imperial. Aparitia aici a germanicilor este credem deosebit de elocventă pentru a putea stabili care germani au fost aliatii lui Decebal; sunt vechii camarazi de incursiuni în sudul Dunării - bastarnii; numai coincidenta de nume a dacilor de pe Olt, cu capitala la Buridava, si a tribului germanic din zona Slovaciei a putut contribui la formularea ipotezei că acestia vor participa alături de Decebal la război. Că nu sunt germanicii din vestul Daciei se poate deduce din absenta acestora în reprezentarea pe Columnă a luptelor din Transilvania, unde firesc, trebuia să-i găsesti; bastarnii si vecinii lor din est, sarmatii roxolani sunt cei ce îl vor ajuta pe regele dacilor să atace Dobrogea, ce le era vecină; analiza aspectului luptătorilor reprezentati pe Monumentul de la Adamclisi[29] confirmă participarea acestor aliati ai dacilor, la luptele din Dobrogea.

Din punctul de vedere al subiectului ce ne-am propus este mai interesantă aparitia dacilor pileati cu femei, bătrâni si copii în fata lui Traian, după una din victoriile din Moesia Inferior (Scena XXXIX), ai spune că cei trei pileati îi cer lui Traian primirea întregii comunităti la adăpostul zidurilor ce se construiesc, probabil locuitori ai Moesiei Inferior, nemultumiti de tulburarea "linistii" prin atacul dac, si dorinta lor de a se adoposti în spatele zidurilor noului oras, desigur Nicopolis ad Istrum. Scena este în căutată opozitie fată de cea de pe partea cealaltă a zidului orasului, unde sunt încătușați trei prizonieri daci.

După respingerea dacilor si roxolanilor din Moesia Inferior, Traian trecu Dunărea, pe un pod de vase pentru a relua campania contra lui Decebal, înaintarea are loc pe trei coloane: prima coloană în spatele unei palisade de lemn era alcătuită din convoiul de bagaje, urmează coloana pedestrilor, iar în primplan, în avangardă cavaleria. La marginea unui râu, zidul de *caespites* se termină cu un turn circular. Deoarece fortificatiile pornesc de pe malul Dunării, vis-à-vis de un castru si pentru că scenele următoare reiau seria constructiilor militare, ne punem problema dacă nu ne aflăm în fata fortificatiilor din vestul Munteniei si de pe Olt; scena L pe partea cealaltă a râului, unde Traian, ajuns cu avangarda, întâmpină trupele ar putea fi la *Castra Traiana* de pe Olt[30]; în această ipoteză, cea de a doua campanie spre Dacia s-a desfăsurat prin cele trei drumuri

[29] A.Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, in *Abhandlungen der bayerischen Akademie*, XXI,III, Leipzig-Berlin, 1896, 67 identifică purtătorii de nodus cu bastarnii; C.Patsch, *Beiträge*, V/2,54 consideră că în scenele XXXI-XXXVII sunt reprezentati dacii în aliantă cu bastarnii si roxolanii; R.Vulpe, *Columna lui Traian,Monument al etnogenezei românilor*, Bucuresti,1988 94-95 vede pe monumentul de la Adamclisi pe burii nord carpatici; opinia conform căreia sunt tot geto-daci la Florea Bobu Florescu, *Monumentul de la Adamklissi, Tropaeum Traiani*,Bucureşti, 1959,487 sqq

[30] Tabula Peutingeriana,VIII,1; de aceiasi părere si C. Strobel,*Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans*, 1984,73, 168,186 sqq, dar consideră ca trecerea spre Transilvania s-a făcut prin Turnu Rosu, or, este greu de imaginat că sub primejdia de a fi atacati de daci s-au realizat lucrările necesare pentru a face practicabilă trecerea muntilor pe valea Oltului; desigur o trupă de soc putea face o expeditie pe drumul de la est de masivul Cozia. Actiunile lui Laberius Maximus sunt desfăsurate în prezenta lui Traian, deci meritele îi vor reveni acestuia. W.Gauer,*Untersuchungen zur Trajanssäule*, Berlin,1977,30 consideră că în scenele de la sfârsitul ultimei campanii din 102 în vecinătatea lui Traian este reprezentat chiar Laberius Maximus.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

din spre Moesia Inferior spre Transilvania: prin sudul Moldovei, prin teritoriul regatului din Muntenia de vest si centrală si a celui din Oltenia de est, teritoriu în care se află Buridava, dava buri-lor, care după toate probabilitătile avuseseră deja tratate de aliantă cu Roma, din timpul lui Tib.Plautius Silvanus Aelianus si care eventual fuseseră aliatii din episodul de deschidere a războiului.

Poate atitudinea filoromană a unei părti dintre geti, s-ar putea descifra în gestul primitor al celor patru, (Fig.6) care desi par comati sunt în costume bogate (scena LII). Dacă adăugăm si indicatia sculptata în scena LIX că dacii se află de partea cealaltă a muntilor atunci scenele LVII-LXIII ar putea fi puse în legătură cu campania din Muntenia de nord, construirea fortificatiilor de pătrundere pe Olt, prin pasurile de la Bran si Oituz si posibil, valea Buzăului. Această ipoteză ni se impune dacă tinem cont că Traian după contraofensiva dacică în Moesia Inferior, desfăsurată tocmai prin aceste tinuturi, a trebuit să le cucerească sau să si le asigure prin mijloace diplomatice. Din pridianum-ul cohortei I Hispanorum, avem confirmarea că la sfârsitul primului război atât Oltenia de vest, cât si Muntenia si sudul Moldovei făceau parte din teritoriul Moesiei Inferior, asa încât ipoteza noastră inspirată mai ales de datele arheologice[31] cunoscute pentru aceste regiuni nu trebuie să pară hazardată[32]. In această ipoteză Lusius Quietus "i-a atacat din altă parte" pe daci - din spre sud, prin pasul Vâlcan[33] si culmile muntilor.

Propunem deci ipoteza ca după controfensiva lui Decebal în Moesia inferior, teatrul de război se mută în estul Daciei, si Traian va actiona aici; dat fiind că Tapae era deja cucerit, era clar că din punct de vedere strategic trebuia încercuită capitala dacică si rupte legăturile cu regiunile din spre est si nord-est.

Cercetările de teren au reperat în nordul Munteniei câteva *castella*[34]. In aceste puncte, la Buridava (pe Olt) si Piroboridava (la vărsarea Siretului)[35] trebuiesc descifrate răspunsurile la întrebările lăsate descoperite de relatările parvenite, despre campaniile împotriva dacilor.

In epoca preromană nu s-a folosit drumul prin defileul Oltului; drumul spre Transilvania ar urma aici itinerarii de plai[36]. Soseaua romană s-a construit abia după cucerirea zonei, trebuind să se sape în stâncă în aceiasi tehnică cu cea folosită la drumul prin Cazane, la Dunăre[37]. Varianta drumului prin estul masivului Cozia pare să fie folosită doar mai târziu, deoarece se pare că toate fortificatiile de aici au fost construite direct în piatră si după formă si materialele descoperite, doar în timpul lui Hadrian[38].

31 Gh.Stefan,*Dacia*,XI-XII,1945-1947,115-144: Gr.Florescu,în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960,225 sqq; iar pentru Bărbosi: N.Gostar,în *Apulum*, V,1964,145-146; pentru castrele de pe Olt vezi I.Bogdan Cătăniciu, *Evolution*,7-10; G.M.Koeppel, *Röm.Mitt*,87,1980, 301-306 interpretează scena L de pe columnă ca un itinerar militar

32 R.Vulpe, *Columna*, 110 sqq discută toate propunerile făcute pentru localizarea acestor scene. In general, s-a preconizat un front în vestul Olteniei,socotindu-se că Traian a grăbit asaltul asupra cetătilor din jurul Sarmizegetusei. Or, dat fiind că statul dac avea resurse ce puteau permite continuarea războiului si după căderea capitalei, Traian nu putea face gresala de a lăsa neocupate teritoriile ce îi puteau din nou ameninta flancul estic. Si K.Strobel constată că în cadrul celei de a treia campanii a primului război se vor ocupa regiunile de pe Olt, Muntenia si sudul Moldovei (op.cit.186-190), dar această actiune este secundară, Traian refăcând acelasi drum ca în 101, în intentia de a lupta în zona de vest a Transilvaniei (op.cit.193-194 n.218-228).

33 I.Glodariu,*In memorian Constantini Daicoviciu*,1974,151-164; I.Ferenczi în *Sargetia*, XIII,1977,14-17; idem în Apulum, XVI,1978, 120; idem în *Sargetia*,XVIII-XIX,1984-1985,102; idem în *Tibiscus*,V, 1978,115-123

34 Au fost semnalate fortificatii romane în punctele: Filipesti, Răzvani, Oratia, Sarânga, Ciolan, Năieni, Rădulesti, Gherghita, Mălăiesti, Târgsorul vechi, Drajna de sus, Voinesti si Rucăr. Doar ultimile patru au fost confirmate prin cercetări arheologice (TIR, L.35). Recunoasterea de teren pe care am făcut-o la Oratia a identificat un punct care, s-ar putea să fie controlat de o fortificatie romană, dar numai un sondaj arheologic ar putea confirma această ipoteză.

35 Poiana - R.Vulpe, *Revue Arch.* 34,1931,2,237; sau Bărbosi - N.Gostar,*Apulum*,V,1964,164

36 I.Glodariu, ActaMN,VIII,1971,86

37 D.Tudor, în *Frontières Romaines*, Bucuresti,Köln,Wien,1974.243; idem, în *Dacia*, VIII,1964,350

38 Ch.Vlădescu, Gh.Poenaru-Bordea, în *Oltenia*,1974,47 sqq;

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Pătrunderea trupelor romane până în fata defileului Oltului este marcată prin păstrarea toponimului *Castra Traiana* (Tragana) în Tabula Peutingeriana[39]. Din datele epigrafice obtinute în urma săpăturilor arheologice de la Stolniceni, D.Tudor alege argumente pentru a sustine prezenta aici a cartierului general al guvernatorului Moesiei Inferior[40], în timpul pregătirii celui de al doilea război dacic. Dată fiind dificultatea abordării drumului de plai în Carpatii Meridionali, la nord de Stolniceni, socotim că acest lagăr (neidentificat pe teren)[41], asezat în preajma unei puternice cetăti getice (Ocnița)[42], trebuie să fi constituit bază pentru trupele care controlau regiunile getice subcarpatice; cât despre trecerea acestora spre Transilvania, credem că au fost folosite drumurile prin pasul Bran si Ogretin. Drumul de la Dunăre spre Transilvania, prin pasul Bran a fost punctat cu descoperiri numismatice si arheologice în toată epoca preromană. Bucur Mitrea a scos în evidentă faptul că pe aici a fost una din cele mai folosite căi de comunicatie în epoca getică[43] si acesta este si traseul pe care se va construi linia fortificată transalutană. Traseul acestui drum este confirmat în continuare de descoperiri monetare ce s-au înregistrat după aparitia studiului lui B. Mitrea.

R.Florescu[44] s-a ocupat de "limesul" transalutan, încercând să-l dateze în timpul primului război dacic si considerându-l principalul drum urmat de armata lui Traian spre cetătile dacice. Desi suntem de părere că drumul spre Transilvania, prin Flămânda - pasul Bran a fost folosit de Traian ca drum strategic[45], socotim necesar să punem în evidentă carentele argumentării facute de R.Florescu tezei exprimate. In primul rând, mutarea actiunii principale din primul război, pe linia transalutană nu tine cont de izvoarele epigrafice, care definesc rolul principal al trupelor din Moesia Superior si Pannonia în desfăsurarea primului război dacic[46].

Seria de fortificatii de la Pojejena, Vărădia[47], Surduc, Berzobis se pot data cu sigurantă în această vreme; la Berzobis, incendiul puternic, care pune capăt primei faze de existentă, atât la

39 Tab.Peut. VI,VII; Initial a fost identificată cu Gura Văii (Gr.Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, 1900, 120), mai recent cu Sâmbotin (D.Tudor, *Materiale*, IX,245)

40 D.Tudor, *Dacia*,VIII,1964,347-348

41 D.Tudor presupunea existenta unui castru pe locul la Boroneasa (*Oltenia Romană*,1974,47); Cercetările intreprinse de Gh.Bichir,*Thraco-dacica*,VI,1985,1-2,93; idem, *Materiale si Cercetări*,Ploiesti, 1984,255 au infirmat localizarea unui castru (de fapt, dimensiunile terenului permiteau doar existenta unui castellum de mici dimensiuni - Ioana Bogdan Cătăniciu, *Evolution*,26-27. Urme romane s-au descoperit si pe locurile La Priză si La Plută, numai sondaje arheologice vor putea fixa locul fortificatiei sau fortificatiilor de epoci diferite, deoarece locuirea moderna nu le-a lăsat vizibile.

42 D.Berciu în *Drobeta*, II,1978,5-17; SCIVA,30,3,1979,347-353; idem, *Buridava*, Bucureşti,1981

43 B.Mitrea, *Penetrazione e circolazione monetaria nella Dacia prima della coquista*, în *Ephemeris Daco-romana*, X, v1945,148; V.Pârvan, BSH,1923,23-47 si studiul nostru din SCN,VI,1975,185

44 In *Drobeta*,II, 1978, 55-60 se neagă relevanta fragmentului păstrat de Priscian (VI,13,205) din descrierea războiului de către Traian si se datează podul de la Orlea (D.Tudor,*Les ponts romains du Bas Danube*, Bucuresti,1974,19 sqq) în anul 101-102; Subiectul este dezvoltat în *Drobeta*, VI,1985,51-59, dar nu sunt aduse argumente, ci se caută în scenele Columnei o redare exactă a datelor de geografie si de edificare a fortificatiilor, identificate subiectiv cu realităti putin definite sau chiar nelămurite prin cercetări; argumente de felul: "Dacia Inferior, de la un anumit moment - probabil 101 e.n. - si până la 117 nu are nici autonomie administrativă si nici nu este integrată în provincia Dacia ci, fapt ciudat si smnificativ, în provincia Moesia Inferior si este ocupată de trupe din această provincie....Dacă Moesia Inferior asigură administrarea noii cuceriri....înseamnă că Moesia Inferior a servit ca bază de atac. Dacă atacul se dădea prin Banat, Moesia Superior ar fi trebuit să asigure administratia", nu pot demonstra că principala actiune a primului război s-a desfăsurat doar în Muntenia.

45 Ioana Bogdan Cătăniciu,*Frontières Romaines*, 1974,265 - în această acceptiune primară a termenului, se poate vorbi de limes transalutan

46 R.Parlbenl, *Optimus Princeps*,1926,215 sqq; C.Patsch, *Der Kampf*, 59 sqq; N. Gostar, *Dacia*,NS, XXIII, 1979,115-122; K.Strobel, *Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans*, *Antiquitas*, 1.33, 1984, 62 sqq

47 Incepând cu 1993 O.Bozu si Eug.Iaroslavschi fac cercetări arheologice într-o fortificatie de pământ la Vărădia, pe locul Dealul Chilii; materialul numismatic începe cu un denar republican si monede Augustus, Tiberius, Vespasian si Domitian (în *Situri arheologice cercetate în perioada 1983-1992*, Brăila,1996,nr.285). Prin cercetările viitoare vom detine elementele necesare pentru a estima raportul cronologic între cele două castella de la Vărădia

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

fortificatiile exterioare, cât si la *principia*, poate fi datat doar în răstimpul dintre cele două războaie, mai exact la începutul celui de al doilea război dacic, dat fiind că viata în lagăr se va întrerupe la plecarea legiunii IIII Flavia Felix (117/118)[48]. Aceste date confirmă textul din memoriile lui Traian, transmis de Priscian. De altfel, după experienta războaielor lui Domitian, cunoscându-se abilitatea lui Decebal în a găsi solutii imprevizibile, ar fi să nu recunoastem lui Traian clarviziunea atacării concentrice a capitalei dace. Existenta urmelor romane timpurii în vestul Olteniei, pe drumul Drobeta-Bumbesti este o dovadă că drumul a fost folosit în cursul războaielor dacice, iar existenta castrelor duble de pe plaiurile din vecinătatea Sarmizegetusei Regia (Comărnicelu) sau din vecinătatea Bumbeștilor corespund si ele imaginilor de pe columnă (scenele propuse de R.Florescu ca argument că drumul urmat de trupe la începutul războiului este cel flancat de castella duble de la Băneasa, Urluieni, Săpata de Jos si Jidava nu pot fi astfel folosite, din simplul motiv că nu se poate preciza contemporaneitatea acestor castella din Muntenia).

Invocarea tehnicii de constructie bazată pe lemn si pământ, specifică celor mai multe lagăre de pe transalutan, este foarte putin relevantă, iar afirmatia că ea s-a observat doar la Buciumi si Râsnov nu este reală.

Revăzând publicatiile, chiar asa incomplete cum sunt ele, putem constata la castella cercetate din Dacia, existenta structurilor de lemn, în afara celor de pe linia transalutană, si la Hoghiz, Mălăiești, Micia[49], Bologa[50]. Peste tot acolo unde cercetările au fost suficient de atente, s-a putut constata existenta structurii de lemn din val. Observăm de asemenea că nu toate lagărele cu agger de pământ, pot fi considerate[51] cu *muri caespitici*, existând o multitudine de combinatii posibile ale lemnului cu pământul avut la dispozitie în zona respectivă. Este cel putin hazardată părerea că există "un ansamblu unitar" din punct de vedere al tehnicii de constructie la niste fortificatii, încă partial necercetate, cum sunt cele de pe linia transalutană; sigur, este că tipul de constructie din lemn si pământ cu variantele ei, pe care au reusit să le pună în valoare cercetările arheologice în majoritatea castrelor cercetate pe limesul nordic al Imperiului, este folosit si pentru ilustrarea lagărelor de mars de pe Columna Traiană, fără însă ca pe baza lor să se poată trece la identificarea itinerariului trupelor.

După respingerea atacului dacilor si aliatilor lor roxolani si bastarni în sudul Dunării, trupele romane aveau posibilitatea să atace Transilvania pe drumul cel mai scurt prin Bărbosi - pasul Oituz, sau să mărșăluiască prin Moesia Inferior si să treacă Dunărea pe un pod de vase, probabil în aval de Oescus, urmând cele două drumuri paralele, cel pe Olt si cel prin pasul Bran. Dacă Traian ar fi făcut cale întoarsă până în zona Banatului, că să reînceapă atacul contra capitalei dace, doar prin vest, ar fi lăsat liberă perspectiva regrupării dacilor în est.

Ipoteza folosirii drumului de la Dunăre prin pasul Bran spre Transilvania poate fi sustinută cu ajutorul datelor obtinute prin cercetări arheologice.

Angajându-se pe drumul din vestul Munteniei, drum bine cunoscut, ca drum comercial, romanii s-au bucurat de avantajul strategic oferit de pozitia dominantă a malului estic al Oltului, fată de malul vestic; numai după ce si-au asigurat această pozitie de control, au putut avansa în deplină sigurantă pe drumul de-a lungul Oltului.

[48] D.Protase, ActaMN, IV,1965,49; D.Benea, *Din istoria militară a Moesiei superior si a Daciei, I egiunea a VII-a Claudia si legiunea IIII Flavia Felix*, Cluj,1983,151 sqq

[49] C.Daicoviciu, ACMIT, 1930-1931,16 sqq; Ioana Bogdan Cătăniciu, *Fortifications de terre trajanes en Dacie et dans le nord de la Mésie Inférieure*, ActaMN,26-30,I/1,1989-1993, 49-66

[50] M.Macrea, ACMIT,IV,1932-38, 195-233; N.Gudea, în *Militärgrenzen Roms*,II, Bonn, 1978,313 cu observatiile noastre din *Evolution*,15-16

[51] Ioana Bogdan Cătăniciu, ActaMN,26-30, 1989-1993,55.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Cercetările noastre în castrul de la Flămânda au rămas într-o fază incipientă; suprafata mare, inițial cca 6-7 ha, (Fig.7) ne face să credem că a fost creat ca bază de plecare pentru un număr mare de trupe. De fapt forma trapezoidală cu latura lungă spre Dunăre si cea scurtă spre "Barbaricum" nu este determinată de teren, ci este adaptată nevoii unui chei lung, pentru ambarcatiuni si un front mai îngust, necesitnd un volum mai redus de muncă.

Lagărul aflat în lunca inundabilă a Dunării a fost erodat în partea sudică, în decursul secolelor. Materialele arheologice descoperite nu au fost culese si adăpostite în musee. Din jurul anilor`60 a încetat distrugerea malului nordic, ca urmare a amenajării Dunării, desi, treimea nordică a castrului a rămas în zona înundabilă. La construirea digului, s-a întrebuintat pământ escavat din partea nordică a ceea ce s-a păstrat din castru. Actualmente de-a lungul Dunării există o pădure de plopi si se ară periodic spatiul dintre sirurile de copaci. Doar latura de răsărit a castrului a rămas neplantată, nedistrusă, căci pentru locuitorii din sat ea reprezenta *Troianul* - valul transalutan, (Fig.8) care porneste spre nord din coltul castrului.

Latura de nord a castrului s-a păstrat în întregime si este cu ceva mai lungă de 300 m (Fig.9). Coltul de nord-vest nu se mai recunoaște la suprafata terenului, asa încât sectiunile trasate în 1980 nu au intersectat laturile de nord si vest, si nu am delimitat exact castrul; laturile de est si vest nu sunt paralele; latura de est măsoară acum 225 m; Grigore Tocilescu l-a considerat ca având 350 x 390 pasi.

Din lipsa mâinii de lucru, nu s-a putut urmări întreg programul întocmit[52]. Prima sectiune, trasată la nord de linia modernă de granită, are o lungime de 35 m (lătimea de 1 m); ea a intersectat *fossa*, berma si aggerul, intrând în interiorul castrului 10 m, dar aici stratul de cultură era deranjat de arăturile succesive dintre copacii plantati.(Fig.10) Aggerul este construit din pământ negru cu foarte putine lentile de pământ galben. In structura aggerului nu se obsevă dispunerea specifică unei constructii cu *caespites*, este foarte posibil ca datorită umiditătii deosebite a solului pe malul Dunării, gliile să fi fost groase si sa fie alcătuite doar din humus. Delimitarea aggerului spre răsărit este vizibilă datorită straturilor de aluviuni succesive, iar spre vest datorită a două lentile de pământ cu cărbune si pigmenti de pământ ars. Urma unui stâlp de lemn carbonizat se află la cca 1,5o m de marginea de vest a aggerului, fără să pătrundă, însă în pamântul viu. Putem interpreta lentilele de cărbune si pamânt ars găsite în panta interioară a valului, ca urme ale unei "mantale de lemn si pământ (eventual g!ii). Intre metrii 6-14, la -1,80 s-a păstrat un strat de 5-10 cm de humus antic, peste care există pământ negricios de aceeasi calitate cu cel din agger, fată de care de fapt nu se poate face o delimitare, în afară de cea pomenită, cu lentilele cu pământul ars si carbune. Datorită faptului că humusul antic n-a fost deranjat si peste el nu s-a depus un strat de cultură, credem că pământul negricios a fost depus acolo odată cu înăltarea aggerului si reprezenta o formă de a accede la drumul de rond.

In S II, trasată în zona coltului de nord-est a lagărului acest *ascensus* nu există, panta aggerului (lat la bază de 6,50 m), spre interior fiind foarte abruptă (Fig.10). *Fossa* are o deschidere de 4,50-5 m si o adâncime de 1,90 m. In S II, pe nivelul de călcare, la -1,30 m s-au descoperit

[52] Cercelările au început în 1971 cu o sectiune a vallumului transalulan la cca 1,5 km de Dunăre; în 1977, s-au obtinut fonduri cu care s-au escavat trei sectiuni pe latura de est a castrului; în 1978, s-a sectionat coltul de nord-est, acolo unde trebuia să obtinem raportul dintre castru si vallum; între fâșia de granită si coltul de nord-est latura de est măsoară 195 m, si apreciem că până la Dunăre mai sunt cca 30 m; în 1980, tot cu fonduri obtinute de la Muzeul din Alexandria, si cu participarea doamnei Ecaterina Alexandrescu-Tântăreanu s-a început delimitarea suprafetei castrului spre vest. Rezultatele au fost publicate în *Materiale*,Tulcea,1980, 658 si ActaMN,26-30,I/1,1989-1993,52, n 14

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

resturile carbonizate ale unor bârne groase de 0,20 m, căzute paralel, probabil de la suprastructura aggerului. Urmele incendierii constructiilor lemnoase ale castrului s-au găsit în toată portiunea nederanjată a sectiunii peste coltul de nord-est. Datorită faptului ca sectiunile nu au fost suficient de largi, rămân de rezolvat nenumărate probleme ridicate de tipul de constructie a palisadei, turnurilor de colt etc.

Pe latura de nord, sectiunea S V a stabilit că la construirea digului s-a distrus tot stratul antic, până aproape la pământul viu, rămânând doar partea inferioară a santului, umplută cu pământ negru. La 200 m de vallum S VIII a obtinut câteva detalii pentru agger, care a fost construit la 1,50-2,00 m de fossa, peste un strat de humus gros de 0,25 m, având în compozitie si câte un strat de pământ galben. Săpăturile au avut ca rezultat obtinerea unei cantităti extrem de reduse de material arheologic. O monedă emisă de Volusianus emisiune Viminacium, s-a descoperit la 2,60 m est de fossa, si deasupra nivelului antic. Locul de găsire al acestei monede nu aduce nici un indiciu despre viata în castru, permitându-ne totusi să constatăm continua prezentă romană la capătul sudic al drumului spre Transilvania.

Sectiunea S III (Fig.10) a fost trasată spre a sectiona si vallum transalutan, care continuă latura de est a castrului. Rezultatul principal al acestei sectiuni este observatia că cele două elemente de fortificatie nu au fost construite simultan, cum ar fi putut să pară. In cazul că vallum transalutan ar fi fost conceput concomitent cu castrul, nu s-ar fi săpat fossa în spatele acestuia, or, noi am descoperit fossa, dar spre deosebire de sectiunile celelalte, umplutura ei nu consta din aluviuni si pământ negru, ci din pământ divers, având aspectul unei umpleri intentionate; dealtminteri, doar în această parte a fossei am descoperit material arheologic în pământul de umplutură; este vorba despre un fragment de fibulă provincial romană; în aceiasi umplutură am descoperit[53] si o piesă de bronz reprezentând un căl stilizat, care fusese creată pentru a fi fixată vertical (Fig.11/1-2).

Am efectuat si o cercetare la 150 m vest de latura estică, în partea sudică a castrului unde nu s-a luat pământ pentru construirea digului, în dorinta de a obtine informatii cronologice pentru fixarea perioadei de folosire a castrului. S-a săpat până la pământul galben, la -2,00 m, fără să descoperim un nivel roman; sporadic au apărut fragmente ceramice romane; în acest punct am descoperit resturile unei locuinte de suprafată si ale unei pivnite incendiate, cu material ceramic din secolul XIV p.Chr. După 1980, fără voia noastră nu am mai continuat săpăturile, care ar fi trebuit efectuate în cadrul salvărilor prilejuite de proiectarea unei noi hidrocentrale. Ar fi trebuit determinată întinderea spre vest a castrului, unde cercetarea n-a fost suficient de extinsă și unde a fost observată o *fossa* de mici dimensiuni, care se întrerupe spre partea de sud a sectiunii S X. Ca ipoteză de lucru, am imaginat că s-a intersectat santul unui *tutulus*. Rezultatele obtinute în zona centrală si de vest pun problema dece stratul de cultură roman este atât de sărac, a fost spălat de Dunăre, sau locuirea castrului s-a rezumat doar la perioada războaielor si imediat după cucerire? In această a doua alternativă, trebuie să postulăm existenta unei alte fotificatii la vest de *vallum*, unde să fi stationat o trupă a Daciei Inferior. Pe fotografia aeriană se constată o astfel de posibilă fortificatie, dar fără un sondaj nu se poate afirma dacă este romană, medievală sau chiar modernă.

Intre Dunăre si pasul Bran trebuie să mai existe fortificatii din epoca războaielor; Urluieni, este un reper care a început să prindă contur. Pe laturile de est si vest ale *castellum*-ului de nord

[53] Fibula descoperită în S III, caroul 9,5 la -0,73 m - O.Almgren, *Nordeuropäische Fibelformen*, 1923,Taf.I,fig.15,106; A.Böhme, în *Saalb.Jhb*, 29,1972,taf.3,100 datată în 80-130 p.Chr. Căluț de bronz, S III, caroul 6,60 la -1,12 m - reprezentarea calului se aseamănă cu a unei fibule timpurii de la Stara Zagora, *Arheologia*, Sofia,4,1987,39,Fig.5 I

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

(B) am obtinut elemente stratigrafice despre o fază B_0 anterioară celei cu zid de cărămidă si care probabil avea un Holtz-Erdemauer, lat de cca 3 m; pe baza materialului descoperit putem să-l datăm în vremea lui Traian[54], fără a putea preciza dacă era sau nu din primul război, asa cum suntem înclinati să credem.

Săpăturile de la Jidava, la capătul nordic al drumului din vestul Munteniei au început la sfârsitul secolului XIX îngrijite de D.Butculescu si Gr.Tocilescu[55] (Fig.12a). Sub egida Institutului de Arheologie s-au efectuat săpături finantate de Muzeul din Pitesti, initial conduse de Em.Popescu, iar în preznt de C.C.Petolescu. In afara unui raport preliminar[56], săpăturile au rămas inedite cu toate că s-a trecut la reconstructia fortificatiilor[57]. Em. Popescu ne face cunoscută existenta a patru nivele distincte, ultimul fiind datat cu o monedă emisă de Gordian III[58]. Primul nivel de locuire este descoperit sub aggerul castrului de piatră; pentru noi acest fapt a însemnat existenta unui lagăr anterior, cu o suprafată mai mare, cel putin pe această latură (cea de est) si fiind dovadă a schimbării unitătii care a locuit în faza de început, atunci când s-a construit castellum de piatră[59]; fără să se fi publicat vreodată un profil se consideră rezolvate fazele si datarea lor. Numai în conditiile în care lipseste orice reglementare a regimului săpăturilor si a publicării rezultatelor, a restaurării monumentelor, se poate persista în situatia aberantă în care se află Jidava, după aproape patru decenii de cercetări sistematice neîntrerupte.

Analizând datele cunoscute despre castellum de la Jidava, constatăm că existenta lui se poate coborâ, pe baza materialului arheologic la începutul secolului II p.Chr. Lagărul de piatră, de plan aproape pătrat (132,35 x 98,65 m), cu turnuri patrate la poartă si pe curtină, iesite fată de linia zidului cu doar 0,30 m, de tipul obisnuit în epoca lui Hadrian[60] (Fig.12,b). In favoarea existentei unui lagăr de pământ la Jidava, încă în epoca lui Traian am adus textul inscriptiei fragmentare pe o cărămidă, găsită în cursul săpăturilor lui Gr. Tocilescu (Fig.81). *Candidus* îsi declină calitatea de *miles legionis*; deoarece Muntenia a făcut parte din aria de actiune a legiunii XI *Claudiae*[61], am întregit inscriptia cu numele acesteia. Ipoteza noastră a fost confirmată prin descoperirea la Voinești, la cca 12 km spre nord a unei fortificatii de pământ în care a actionat tot o vexilatie a acestei legiuni[62]. Vexilatia legiunii ar fi aceea care a cantonat în fortificatia ce trebuie să fi existat la nivelul I, cel sesizat sub aggerul lagărului de piatră; această ipoteză lansată încă în 1974 ar fi trebuit luată în considerare si efectuat un sondaj în afara zidului de piatră, sau ar fi trebuit publicate documentele de santier să lămurească exact situatia si să infirme ipoteza noastră. Prezenta

54 Ioana Bogdan Cătăniciu, SCIVA,45,4,1994,337-339,n.11,13

55 Notele de santier si materialele descoperite au rămas inedite la Muzeul National de Antichităti, iar manuscrisele au intrat în Biblioteca Academiei Române (ms.5137,204sqq; 5139,3-22; 227-235; D.Tudor le-a folosit partial, pentru redactarea studiilor sale publicate în: *Bucurestii*, II,1-2, 1936, 89-117; *Bul.Muz.Milit*,IV, 7-8, 98-101; BCMI,XXXVII, 1944,77-82; *Oltenia romană*,ed.3,293-296; *Studii si Cercetări Stiintifice*, Iasi,IV,1953,1-2,483 sq

56 Em.Popescu, Eug.Popescu, în *Materiale*,IX,1970,251-263

57 Ghid turistic *Limes transalutanus, Castrul roman Câmpulung-Jidava*, Pitesti,1990, Fig, 3,4

58 *Materiale*,IX,1970,253; raportul publicat nu contine si profilul, ci se indică sumar doar interpretarea acestuia

59 Ioana Bogdan Cătăniciu, SCIVA, 25,1974,2,285; eadem, *Evolution*, 1981,8,52,n.478. Interpretarea noastră este contrazisă de C.C.Petolescu, *Revista de Istorie*,35,1,1982,69,n.32; ne-am exprimat asupra argumentelor cu care ne-au fost negate ipotezele în *ActaMN*, XXI, 1984,129-130

60 T.Bechert,*Römische Lagertore*, B.J.1971,fig.7; Anne Johnson, *Roman Forts of the 1st and 2nd centuries AD in Britain and the German Provinces*, London,1983,87 sqq

61 IDR, II, 613; întregirea propusă de noi era plauzibilă si datorită fragmentului de inscriptie de pe o altă cărămidă (Ibidem,619) pe care am citit I/ XI /CI/; legiunea XI Claudia a fost adusă în castrul de la Durostorum cu ocazia războaielor dacice probabil după împărtirea Pannoniei - Ritterling, RE.s.v legio,1925, 1697-1698; B.Filow,*Die Legionen der Provinz Moesia*,1906,65-66 este de părere că legiunea vine pe teatrul de război la 1o1-1o2

62 M.I.Bădescu, SCIVA,32,2,1981,291-295

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

legiunii la Jidava este de fixat până la sfârsitul domniei lui Traian, când aria ei de actiune se restrânge la Moesia Inferior[63]. Momentul cel mai probabil pentru activitatea legiunii în aceste regiuni este războiul contra lui Decebal; si nu ni se pare imposibil să fie tocmai ultima actiune din primul război. Probabil proaspăt sosita legiune venită cu Traian pe frontul deschis de Decebal, a primit misiunea pătrunderii spre Transilvania, prin această zonă, atunci când trupele de sub comanda lui Laberius Maximus, dupa ce au respins atacul asupra Dobrogei[64], au continuat urmărirea dacilor si bastarnilor până în zona carpatică, ocupând, după câte se pare pasul Bran.

La Jidava se află si un al doilea *castellum* de dimensiuni mai mici, (Fig.12,a) si care a fost construit numai în pământ si lemn. Em.Popescu a considerat că nu este un *castellum*, ci o fortificatie medievală; C.C.Petolescu[65] sustine, fără argumente arheologice, că este o fortificatie din timpul războaielor dace. Aflându-ne în această fază de ignorantă în ceea ce priveste materialul descoperit în acest lagăr de mici dimensiuni, nu putem face nici o consideratie privind raportul cronologic dintre el si forma de pământ si lemn, preconizată pentru cel cercetat.

La Voinești, comuna Lerești a fost descoperită o constructie, care după toate probabilitătile este cea a *thermae*-lor unui *castellum* pe care l-a cercetat partial tot C.C.Petolescu[66]. Observatiile noastre făcute cu ocazia unei periegheze, în 1984, ne permit să presupunem că este o fortificatie de pământ, ale cărei dimensiuni vor putea fi stabilite doar prin sondaje, căci la suprafata solului nu este vizibil valul; de asemenea este foarte probabil ca acest castellum să fi fost sectionat de o ravină, care a distrus partial *principia* construită după cât se pare, din piatră[67].

La Rucăr, în fata pasului Bran, am descoperit în 1971 un *castellum* de pământ construit de un detasament al cohortei II Fl. Bessorum. Cantonarea cohortei de bessi la Rucăr a fost postulată deja pe baza unor stampile tegulare, descoperite în 1903, de D.Blăjan din Rucăr, în cursul unor săpături într-o constructie de piatră. Planul constructiei, transmis lui Gr. Tocilescu a fost publicat de D.Tudor, după manuscrisele păstrate la Academia Română. Interpretarea planului constructiei propusă de D.Tudor[68], ca mic castellum, a stârnit pe bună dreptate obiectiile specialistilor, care l-au considerat nepotrivit pentru functia ce-i era atribuită. La initiativa lui C.Daicoviciu am început cercetări în constructia de piatră de la Rucăr-Scărisoara, cu scopul de a-i stabili natura. Cu această ocazie am identificat, la cca 150 m de constructia al cărui caracter termal a fost evident, un *castellum* de pământ[69].

[63] Teritoriul de actiune al legiunii XI Claudia a fost determinat pe baza inscriptiilor tegulare de Em.Dorutiu-Boilă în Dacia, NS, XVI,1972,133 sqq.

[64] *Istoria României*, I,1960,306; R.Vulpe, *Din Istoria Dobrogei*, I,1968, 84-93; H. Daicoviciu,*Dacia de la Burebista la Decebal*,1972,321-328

[65] *Revista de Istorie*, 35,1,1982, 68.

[66] Consideratii preliminare în *Dacia*,NS,25,1981,377,nr.130; cu ocazia sesiunii nationale de la Pitesti am obtinut o descriere a rezultatelor sectiunii peste elementele de fortificatii: ceea ce i-a sugerat lui C.C.Petolescu idea că acest *castellum* avea zid de piatră era un strat de piatră de râu, lat de 1 m. Acest strat este de fapt *via sagularis* în spatele unei fortificatii de lemn si pământ. Din păcate, lipsa unui învătământ sistematic de arheologie îsi spune cuvântul mai cu seamă în cazul acestui tip de monumente, care nu lasă urme usor de descifrat în sol.

[67] C.C.Petolescu,*Les camps de la zone sous-carpatique de la Dacie*, în *Militärgrenzen Roms*, III,510-513 a voit să aducă o contributie la cunoasterea fortificatiilor romane din nordul Munteniei si Olteniei, dar omite să aducă în discutie rezultatele săpăturilor arheologice conduse de domnia sa, cu exceptia, fugarei mentionări a stampilelor descoperite în thermae

[68] SCIV,VI,1-2, 1955,90 sqq

[69] Ioana Bogdan Cătăniciu, SCIVA,25,2,1975,277-288; situat în "Câmpul" Rucărului, adică în zona plană si mlăstinoasă de la poalele Plesii, muntele ce se înalță la nord de Rucăr si care a constrâns Dâmbovita să-l ocolească.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Pe axul nord sud, interiorul măsurat la baza aggerului este de 30 m (100 p M),iar pe axul est-vest de 53,8 m (180 p M)

Lagărul (Fig.13) are *murus caespiticius*[70] si două *fossae* (Fig.15). Portile au turnuri pe stâlpi de lemn, a căror gropi circulare se adânceau în pământul viu o,15-o,25 m, având un diametrul între 0,25-0,30 m; valul are la bază o lătime de 5,80 m, echivalentul a 20 pes Monetales. *Caespites* patrulatere, de dimensiuni 0,36 x 0,48 si grosimi de o,1o m, au fost asezate în rânduri paralele, la baza *vallum*-ului, lăsând o berma îngustă doar de 0,90-1 m până la marginea santului (Fig.14).

Gliile s-au păstrat în zona centrală, pe o lătime medie de 3 m, vizibile în profil pe o înăltime de 0,40-0,50 m; de o parte si de cealaltă a acestui "zid", pământul este negru - greu de spus dacă sunt glii degradate sau nu; ceea ce putem afirma este că nu a existat o sustinere cu lemn a pantelor exterioare a valului. Singurele exceptii ar putea fi colturile, unde am putut observa mici șăntulete umplute cu pământ negru (în exteriorul coltului de nord-vest), acest șăntuleț ar putea fi urma unui brău de lemn pentru *vallum*, sau un sant de drenare a apelor pluviale. La coltul de sud-vest, spre interior valul este sustinut de stâlpi de lemn; pentru că în exterior nu am descoperit stâlpi ce ar fi trebuit să sustină turnul, credem că erau îngropati mai superficial si nu au atins pământul virgin. Acest fapt indică înăltimea relativ redusă a unei eventuale platforme de colt.

Deschiderea primei *fosae* este de 4,90 m (prima fossa si berma sunt 20 p M), inter fossae este de 2,30 m iar a doua fossa are deschiderea tot de 4,90 m - lătimea lor este de 24 p M.

Via sagularis, lată de 1 m a fost construită din piatră calcaroasă de râu, de dimensiuni mai mici decât piatra de aceeiasi provenientă care a fost folosită pentru construirea drumului roman[71] ce intra pe poarta sud a micului castellum.

Fortificatia de mici dimensiuni, pune problemă înfătisării portilor, a existentei unor turnuri, sau doar a unor platforme la colt.

A fost cercetată[72] doar poarta de pe latura de sud. Poarta este cu Binnenhof dreptunghiular si caracteristic, este usor retrasă fată de linia vallum-ului. Valul face de o parte si de cealalta a portii un arc spre interior, si stâlpi de lemn au sustinut această formă curioasă de val, dar si un sistem de turnuri de poartă; spre drumul de rond si nivelul superior al turnurilor, presupunem c-a fost construită o scară, ale cărei urme de lemn nu le-am sesizat, dar avea un

[70] Credem că putem numi astfel valul din glii de iarbă pus în evidentă aici, desi, din cauza faptului că sapăturile întreprinse la Bumbesti, acolo unde s-ar fi putut descoperi tehnica de constructie a ceea ce a fost considerat de romani a fi *murus* caespiticius (*IDR*,II,nr.174), au rămas inedite, iar autorii cercetării au afirmat că în faza initială valul a fost construit din "pământ bătut, având în compozitie lentile de lut galben, rezultate din aruncările succesive de pământ de la săparea santului" (C.Vlădescu, *Fortificatiile romane din Dacia Inferior*, Craiova, 1986,21). Din păcate nici în această lucrare, nici în cea anterioară (*Armata romană în Dacia Inferior*,Bucuresti,1983, 74-75) nu sunt prezentate profilele sectiunilor; este cu atât mai regretabilă această carentă cu cât la sesiunea de rapoarte de la Alba Iulia, 1984 pe diapozitivele prezentate era foarte clară dispunerea în profil a straturilor de caespites

[71] Drumul a fost sectionat de o groapă de fundatie pentru un transformator electric, la cca 500 m sud de castellum

[72] Cercetările s-au desfăsurat anual între 1971-1975 si 1979-1985, dar sumele au fost mai mult decât insuficente; desi am precizat în rapoartele anuale, că singura metodă eficientă este dezvelirea în suprafată a vestigiilor acestui *castellum* , până în 1982 nu am putut efectua decât sectiuni de 3 m.lătime. Deoarece suprafata pe care se afla ruinele romane a fost si este proprietate privată am făcut cercetări doar pe partea de vest, cea de est fiind în general ocupată de căpite, iar din 1984 (cu toate protestele noastre) de o constructie. Latura de nord este practic necercetată pentru că aici izvoreste apa, si ar trebui săpat cu evacuarea permanentă printr-o pompă, or, prin diligentele personale, nu am obtinut nici măcar una manuală... Pentru a publica monografic rezultatele obtinute până acum sunt necesare sondaje (planificate, dar despăgubirile cerute pentru fân, ar epuiza fondurile de săpătură!) si pe partea de est,liberă, ca să putem face o întregire a constructiilor interioare definite doare de stâlpi la distanta de 1,5 m; sistemul era necesar pentru a asigura salubritatea în această zonă foarte umedă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

spatiu rezervat si marcat de via sagularis care coteste spre interior, înconjurând o structură ce depăseste cu cca 2 m curtea interioară a portii.

O poartă cu un vallum la fel de sofisticat, dar altfel organizat este descoperită la Oakwood, în Scotia[73].

Pe latura de vest, în vecinătatea coltului de sud-vest, am descoperit gropi de stâlpi, care probabil au constituit structura unui turn de curtină; aici s-a pus în evidentă o refacere a turnului, după un incendiu care a distrus structura de lemn, liberă din marginea viei sagularis, si stâlpi noi s-au înfipt alături de cei distrusi.

Trebuie să remarcăm că stâlpii nu erau introdusi într-o groapă de dimensiuni mai mari, care să fie sesizată în profil; ca urmare în nici o groapă nu am descoperit fragmente ceramice, sau alte obiecte mărunte.

In sectiunea perpendiculară pe latura de est, acolo unde am sectionat probabil un turn, am descoperit o stampilă fragmentară a *coh.II Fl.Bessorum* (Fig.81) de acelasi tip cu cele descoperite la Stolniceni (Buridava)[74]. Pe acest temei am considerat venirea detasamentului de bessi la Rucăr de la Buridava unde este de presupus că a stationat în epoca lui Traian. Trupa va avea garnizoană la Cincsor, toată epoca romană si este plauzibil că se va stabili la nord de Carpati abia după plecarea ei de la Buridava[75].

In acest moment al cercetării nu putem sti care a fost efectivul detasamentului care a avut aici garnizoană. In interiorul fortificatiei am descoperit o retea de stâlpi la distanta medie de 1,50 m unul de celălalt; acest fapt, putin obisnuit, complică mult interpretarea împărtirii spatiului interior. Datorită frecventei gropilor de stâlpi si a absentei unei simetrii absolute în suprafata cercetată până acum, nu credem că este lipsită de riscuri o întregire. Suntem de părere că se poate preciza existenta, în partea cercetată a două barăci lungi de 14,50 m, cu patru contubernia fiecare. Ipotezele pe care le-am formulat urmează a fi controlate, îndată ce se va reglementa legislatia privind monumentele arheologice si statutul cercetărilor[76] în raport cu dreptul de proprietate.

Pe axul portii, si putin în spatele liniei mediane est-vest am dezvelit o platformă de piatră de râu pe care n-o putem pune în legătură decât cu un suport pentru o statuie sau altar[77] (Fig.16).

Seria de monede din *castellum* începe cu împăratii Flavi[78], dar nu avem motive să considerăm că fortificatia de pământ si lemn de aici a fost construită deja în epoca lui Domitian. Ceea ce este sigur, cea mai lesnicioasă trecere spre Transilvania - pasul Bran - a fost marcată de fortificatii traiane si probabil a folosit trupelor aduse în timpul primului război dacic.

73 Anne Johnson, *Roman Forts*,London,1983,80,Fig.52

74 D.Tudor,SMMIM,1,1968,22-24; Gh.Bichir,*Centrul militar de la Buridava*, în *Thraco-dacica*,VI,1-2,1985,95,Fig.3/1, datate în epoca lui Traian; că nu este castru la Boroneasa a stabilit Gh.Bichir, op cit, 93-94

75 Ioana Bogdan Cătăniciu, SCIVA, 25,2,1974,280sqq; K.Dietz, în *Germania*, 60,1,1982,185 sqq

76 Credem că România este singura tară europeană, care timp de 7 ani n-a dispus de o lege a patrimoniului arheologic si faptul se petrece, la sfârsitul mileniului, atunci când în regatul România existase o lege si o Comisie a Monumentelor Istorice ! In 1990 a fost abrogată, legea ceausistă, socotită pe drept cuvânt proastă, dar sapte ani nu s-a găsit timpul pentru a se promulga legea cea bună, asa încât monumentele se află sub agresiune dezlăntuită

77 Intreaga zonă centrală era acoperită cu piatră de râu, resturi ale unui pavaj (?), pe care nu am ridicat-o, în ideia că o vom face cu ocazia unei, mereu amânate, cercetări cu fonduri suficiente unei astfel de cercetări, căci presupunem că sub stratul de piatră de râu să descoperim gropile de stâlpi pe care s-au ridicat eventuale constructii; cel putin o parte din pietre ar putea să fi constituit o bază pentru podelele constructiilor pe stâlpi

78 In conditiile de umiditate de la Rucăr, cea mai mare parte a monedelor sunt într-o stare foarte proastă de conservare, au fost identificate de Bucur Mitrea; seria începe cu Domitian, Mattingly,II,373 nr 349, Pl 73,5 si se termină cu o monedă Traian 114/117 - RIC,676; la thermae au descoperit o monedă Vespasian AE, emisă în 71 - BMC 121 nr 588 sau 581

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Săpăturile efectuate la Râsnov[79] au avut o amploare deosebită, asa încât s-ar cuveni să cunoastem una din fortificatiile cheie ale Daciei de sud-est. Rezultatele primilor ani de săpătură au fost publicate într-un studiu monografic[80]; publicarea cercetărilor ulterioare anului 1971, n-a fost continuată decât în sumare rapoarte, cu totul insuficiente; faptul este regretabil căci între timp a crescut si experienta autorilor si observatiile lor s-ar bucura de această sporită maturitate stiintifică.

Se consideră ca la Râsnov a existat o fază de pământ si o fază de piatră, iar aggerul comun are la bază o lătime de 9,5 -11,5 m. In interiorul valului s-au descoperit, la două nivele diferite, primul la -0,35m, al doilea la -0,70 m peste pământul viu, urmele a două straturi de cărbune, resturi ale unei arderi înăbusite (Fig. 17). Aceste două rânduri de resturi de incendiu au fost considerate ca dovadă a unei "consolidări a valului prin ardere[81]; în 1973, la sugestia prof.C.Daicoviciu se revine asupra acestei interpretări[82] si se propune ipoteza ca urmele să constituie resturile unor bârne transversale din structura aggerului; în raportul pentru campania din 1973, suntem informati că aggerul a fost (în sectiunile IV si XIII), în partea rămasă în afara zidului de piatră, consolidat cu stâlpi de lemn, ale căror gropi s-au evidentiat în pământul viu. Din păcate nu ne este prezentat planul cu aceste înregistrări, pe cât de importante, pe atât de inutile dacă nu sunt precizate topografic. Distanta dintre gropile de stâlpi este de 1 m; diametrul gropilor este de o,25 m; în partea interioară a valului nu s-au descoperit astfel de gropi de stâlpi. In agger s-au găsit materiale arheologice si vetre de foc (la adâncimea de o,95 m). Toate aceste urme sunt considerate ca apartinând unei locuiri sporadice în timpul ridicării *castellum* -ului... Tot din raportul din 1973 aflăm că pe latura de nord-vest, pe jumătatea nordică există două santuri, iar pe partea de vest doar un singur sant. In ceea ce priveste berma, *castellum* -ului aflăm că pe ea s-a construit zidul de piatră. Deoarece nu s-a simtit nevoia să se publice planul cu aceste particularităti nu există elementele necesare pentru reconstituirea planului castellum-ului în faza de pământ. Am încercat analiza datelor publicate astfel si am propus o interpretare proprie tocmai pentru că ale autorilor sunt deficitare si nu pot fi acceptate fără rezerve[83]. Cele mai flagrante neconcordante sunt următoarele: profilul pe latura de nord-est (Fig.17) nu poate fi considerat corect, căci zidul este construit într-un sant[84], care a fost săpat de la un nivel cu un metru de deasupra celui la care functiona santul corespunzător zidului; arderea din interiorul valului nu poate fi acceptată a se fi produs fără oxigenul necesar, oxigen care nu putea ajunge până în structura aggerului; se apreciază că faza de pământ avea suprafata de 114 x 110 m, fără să ne fie date elementele topografice, iar în ceea ce priveste fortificatia de piatră nu s-au făcut consideratiile necesare pentru a explica diferentele mari între dimensiunile zidului în diferite puncte, diferente, care nu sunt deloc functionale.

79 N.Gudea,I.Pop,*Das Römerlager von Râsnov, Cumidava*, Brasov,1971, cu toată bibliografia anterioară; aceiasi, în Cumidava,VII,1973,13-17, Fig.1; VIII,1975,55 sqq Fig.1a; SMMIM,7-8,1974-1975, 55-77; despre faza de pământ N.Gudea,AIIA,Cluj,XVIII, 1975,82

80 Consideratii privind calitatea cercetării în recenzia lui D.Baatz, *Germania*,51,2,1973,616-617

81 N.Gudea, I.Pop, *Castrul roman de la Râsnov*,1971,14

82 *Cumidava*, VII,1973,14, n.5

83 N.Gudea, AIIA,Cluj,XVIII,1975,82. Desigur, interpretarea noastră este susceptibilă de a nu fi corectă, deoarece se bazează pe aceste date incomplete, fără elemente de detaliu - profil si plan, dar ea este necesară tocmai pentru a determina o publicare completă, cu documentele de santier a situatiei surprinse

84 Am expus interpretarea noastră făcută acestui profil si în *Evolution*,1981, 8; fig.4, însă lipseste, deoarece, a fost înghesuită în tubul cu ilustratie, probabil de cei de la "postă", atunci când s-a "controlat" natura "documentelor" si l-am recuperat în capătul acestui tub, reexpediat de editor, după publicare; regretăm faptul, dar ne surprinde că această efectivă absentă n-a fost sesizată de N.Gudea în "stiintifica" recenzie a volumului nostru din ActaMP,X,1986,183-203.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Din punctul nostru de vedere, socotim că au existat două faze de constructie din pământ si lemn: prima fază este reprezentată printr-un zid de pământ si lemn format din stâlpii descoperiti în S XII, în afara zidului de incintă. Faptul ca nu s-au descoperit stâlpii paraleli, în interiorul valului, ni se pare că dovedeste că lătimea aggerului în prima fază, cea pe care o preconizăm, este mai redusă decât cea a fazei acceptate de autori si a celei de piatră. Santul fazei de pământ nu s-a astupat concomitent cu ridicarea unui nou agger peste stratul de incendiu. Existenta unui zid-palisadă, în genul celui descoperit si la Hoghiz si databil tot în epoca războaielor dacice este întărită de observatia că la 7 si 9 m de zid, la adâncimea de o,95 m, în val sunt urme de vetre. Credem că acest zid-palisadă din prima fază a suferit un incendiu, după care a fost nivelat ca să se refacă un nou lagăr, dar de această dată cu agger îmbrăcat în lemn, dată fiind panta accentuat oblică din profil. Din cele publicate în monografie avem date pentru încadrarea cronologică a acestor faze de pământ, încă în vremea lui Traian; optăm pentru începutul existentei unei fortificatii la Râsnov încă în timpul războaielor dacice, deoarece stratul de incendiu, general surprins, putea fi datat doar cu ocazia reînceperii ostilităților în 105 p.Chr.; este mai greu de crezut că la sfârsitul domniei lui Traian, când se preconizează atacuri ale roxolanilor acestia au izbutit să pătrundă si în Tara Bârsei apărată natural de arcul carpatic; evident examinarea materialului strâns din stratul de arsură ar da rezolvarea acestei chestiuni; dar nu credem că sunt multe argumente că roxolanii au izbutit să distrugă toate castrele din Muntenia si Brețcu si au atins această fortificatie. Lagărul de la Râsnov a fost construit ca punct obligatoriu de supraveghere a drumului prin pasul Bran, probabil încă atunci când Decebal mai detinea controlul în zona centrală a Daciei.

O altă serie de fortificatii care se înscrie, prin descoperirile arheologice, în epoca lui Traian este cea din subcarpatii Munteniei[85]. Au fost semnalate si se presupune existenta unor fortificatii romane în mai multe puncte, dar au fost cercetate sistematic doar cele de la Drajna de Sus, Mălăiești, thermele de la Târgșorul Vechi si fortificatia de la Pietroasele.

In afara fortificatiei de la Pietroasele, de care ne vom ocupa mai jos, săpăturile au dovedit că aceste lagăre din subcarpatii munteni au avut o existentă scurtă, limitată doar la epoca lui Traian. Trupele, ale căror stampile s-au descoperit în aceste fortificatii, apartin toate armatei Moesiei Inferior, în vremea luptelor lui Traian cu dacii. Propunând ipoteza că Traian se va îndrepta din Dobrogea spre Transilvania, în primăvara lui 102, pe trei drumuri (Columnă scenele LVII-LXIII) ne este dificil să precizăm dacă fortificatiile din nordul Munteniei au fost construite în timpul campaniei, sau doar după ocuparea regiunii, dar este evident că ele controlau toate posibilitătile de trecere spre zona intracarpatică. Târgșor[86], Mălăiești[87] si Draja de Sus[88] se află la poalele

[85] Gr.Florescu în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, Bucuresti, 1960, 226 sqq; I.Bogdan Cătăniciu, *Evolution*, 9-10; C.C.Petolescu, op.cit.

[86] In cursul amplelor săpături de la Târgsor s-au descoperit therme databile, prin materialul arheologic, la începutul sec.II p.Chr.; stampile ale leg. XI Claudia au fost descoperite pe materialul tegular folosit la constructie. Castellum de pământ, n-a fost identificat în teren (*Dacia*, NS,V, 1961,375-376; *Materiale*, V,1959, 619-629; *Materiale*, VII,1961,637-639). Am încercat să identificăm fortificatia romană pornind de la afirmatia lui Gh.Diaconu din monografia *Târgsor*, 1965,11, că s-au descoperit "pavaje de piatră", dar ele nu au fost incluse în planurile publicate; se pare că prin cercetările din 1977-1978 s-au pus în evidentă constructii din castru, dar nici de această dată nu s-au publicat planuri (M.Tzony, Gh.Diaconu, în *Materiale si cercetări arheologice*,XIII, Oradea, 264

[87] C.Zagoriă, *Castrul roman de la Mălăiesti*, Ploiesti,1940; Gr.Florescu, SCIV, VI,1-2,1955,272-276

[88] Gh.Stefan în *Dacia*,XI-XII, 1945-1947, 115-144; în ultimii ani un colectiv al Muzeului militar national în colaborare cu M. Zahariade au reluat cercetările arheologice în acest castellum; din păcate dorinta de continuare a cercetărilor lui Gh. Stefan nu este dublată de acribia acestula în publicarea rezultatelor (în *Cronica Cercetărilor Arheologice, Campania*, 1995, Brăila,1996, nr.46). In conditiile, unei cercetări de referintă cum a fost cea a lui Gh.Stefan, nu numai pentru vremea în care a fost practicată, am astepta de la cei ce consideră necesar să o completeze, observatii de o si mai înaltă tinută, privind fazele zidului de incintă, planul si fazele constructiilor interioare, etc. Deocamdată nu dispunem nici măcar de încadrarea în spatiu fortificatiei a "marelui edificiu", cercetat din 1993; aceste pretentii sunt cu atât mai îndreptătite cu cât, mijloacele materiale desfăsurate cu ocazia acestor cercetări sunt cu mult mai mari decât în cazul celorlalte institute

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

zonei colinare, unde se putea intercepta orice comunicare între dacii si getii de pe o parte si alta a Carpatilor.

Toate cele trei legiuni ale Moesiei Inferior au actionat în Muntenia si sudul Moldovei si faptul că o făceau în timpul unei campanii, ca *vexillationes*, este evidentiat de prezenta stampilelor pe una si aceiasi *tegula*[89] la Stolniceni, pe Olt.

Nu este exclus să se descopere în viitor castre de mars pe valea Ialomitei[90], sau pe cea a Argesului, dar este mai mult decât probabil că romanii au evitat drumurile lungi prin Câmpia Bărăganului. Castrul mare, semnalat la Filipesti[91], necercetat, s-ar putea să alcătuiască o verigă de legătură între Dobrogea si zona subcarpatică.

După contraatacul lui Decebal în Moesia inferioară, si urmărirea bastarnilor si roxolanilor dincolo de Dunăre, trupele romane se aflau în Moldova de sud, si potrivit realitătilor geografico-strategice, este plauzibilă ipoteza trecerii unei coloane romane spre Transilvania, pe drumul cel mai scurt, prin pasul Oituz[92].

Castellum de la Bărbosi (aproximativ o,5 ha), asezat pe o colină ce domină valea Siretului, a fost distrus de constructii moderne în asa măsură că nu i s-a mai putut stabili planul. Un castru de cca 5 ha este considerat a fi posterior acestui prim castellum, cu toate că logic ar trebui să se aibă în vedere construirea unei fortificatii de mari dimensiuni, menită să permită cantonarea unor trupe în expeditie, într-o tară ostilă, si ulterior pacificării se pune problema unui castellum, cu o trupă de asigurare a păcii[93]. *Castellum* a fost construit pe locul unei dave dacice, distrusă poate încă în epoca lui Nero (Plautius Aelianus)[94], dar mai probabil, definitiv doar în vremea lui Traian. Poate ar fi necesară revederea tuturor documentelor de santier din cursul cercetărilor, reîncepute în 1959, pentru a se putea elucida aspectele stratigrafice si topografice de

[89] Mai multe exemplare s-au descoperit la Stolniceni IDR, II, 1977, nr.556,557,559. Stampilele marchează momentul trecerii legiunii V Macedonica de la Oescus, la Dunărea inferioară, si probabil această schimbare a castrului ar trebui coborâtă în cea de a doua parte a primului război dacic (Strobel,*Dakerkriege Trajans*, 90-91), cu ocazia campaniei dace în Dobrogea, de unde nu se mai întoarce la Oescus

[90] R.Vulpe,*Dacia*,NS,VIII, 1964, 333

[91] Academia Română, mss Tocilescu, 5137 - asezat la 2 km sud-vest de satul Filipesti, măsurând 340 x 500 m, orientat cu laturile lungi est-vest, este un castru de etapă, ce lega Dunărea, poate prin Bărbosi, cu zona subcarpatică, pe valea Buzăului. V. Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane*, 1937, 111 socoteste castrul de aici punct de legătură cu Durostorum, dar nouă ni se pare mai plauzibilă legătura directă, pe valea Buzăului. Lipsind orice indicatie privind datarea fortificatiei este hazardat a o atribui epocii lui Traian, ea putând la fel de bine să fie construită în alte momente ale istoriei romane sau romane târzii

[92] Gr.Florescu, *Problema castrelor romane de la Mălăiesti, Drajna de Sus si Pietroasa* în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960, 227-229; idem în *Studii si materiale privitoare la trecutul istoric al judetului Prahova,* 1968, 35-36, consideră că o primă actiune a lui Laberius Maximus a fost să-i urmărească pe roxolani si să le impună relatii clientelare, iar următoarea a fost campania contra daco-getilor din Muntenia. Prin aceste actiuni, si decizia lui Traian de a ataca pe Olt, pasul Bratocea si posibil prin pasul Oituz, Decebal a fost constrâns să ceară pacea la 102.

[93] L.Petculescu, *Despre cronologia fortificatiilor romane de la Bărbosi*, în *Pontica*, XV,1982, 149-153 arată argumentele pentru care nu se pot accepta punctele de vedere prezentate de S.Sanie, *Civilizatia romană la est de Carpati si romanitatea pe teritoriul Moldovei*,Iaşi,1981,75-111;128-224; propunerea sa de datare a castellum-ului poligonal doar în secolul IV, chiar dacă e plauzibilă ar trebui dovedită prin cercetări arheologice de mai mare rafinament; este adevărat că N.Gostar, *Apulum*, VI,1968,145 afirmă existenta unui nivel databil în prima jumătate a secolului IV p.Chr.

[94] Nu s-a putut stabili data de început a fortificatiei, dar descoperirile monetare se însiruie continuu de la Traian la Claudius II Goticul (există si o monedă Vespasian). Pe baza materialului descoperit în primul nivel N.Gostar este înclinat să-l dateze doar la începutul secolului II p.Chr. si nu mai devreme (N.Gostar, în *Apulum*,V,1965,146). In acest nivel initial s-au descoperit stampile ale legiunii V Macedonica, ale Coh.II Mattiacorum (în două variante) si ale *classis Flavia Moesica* (N.Gostar, în *Danubius*,I,1967,108). Cercetările la Bărbosi au fost continuate si publicate de S.Sanie, care consideră că nu se pot scurge câteva decenii între distrugerea cetătii dace si construirea primei fortificatii romane (*Civilizatia*...,1981,16, n 40; 76

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

aici[95]. In orice caz fortificatia din acest punct a fost menită să controleze drumul spre Transilvania, prin Poiana[96].

Elemente de datare obtinute stratigrafic ar trebui să incheie disputa privind momentul distrugerii asezării de la Poiana, unde se cunoaste si o fortificatie de scurtă durată, legată după părerea noastră tocmai de înaintarea romană în 101/102 spre Transilvania, după anihilarea rezistentei acestei formatiuni statale, probabil, doar aliată cu Decebal.

Castellum de la Brețcu nu este ferm datat în cursul primului război dacic, republicarea[97] săpăturilor întreprinse în anii `50 n-a fost de natură să răspundă întrebărilor privind începutul unei fortificatii la capătul de vest al pasului Oituz. Tehnica de constructie a *castella* de la Drajna de Sus, Brețcu si Hoghiz este identică cu cea folosită la castrul de la Vindonissa[98], diferentele fiind doar în planul elementelor de fortificatie; am considerat că acest fapt pledează pentru contemporaneitatea acestor *castella* si pentru încadrarea lor în sfera de actiune a legiunii XI Claudia, care avusese o vreme, lagărul la Vindisch.

In imposibilitatea de a sti exact dacă la Brețcu a existat sau nu un *castellum* de pământ, care ar fi putut fi doar un Holz-Erde Mauer, de dimensiuni aproximativ egale (cca 6 m) cu aggerul sustinut de un zid interior, si pentru că, nu avem nici un reper categoric pentru datarea la 102 p.Chr.a ridicării fortului ne rămâne doar ipoteza că din motive strategice, trupele conduse chiar de Traian si Laberius Maximus nu s-au oprit la capătul moldovean al acestui pas; în sprijinul ipotezei noastre se poate aduce si faptul că regiunea de la sud de Oltul transilvan cu Brețcu si Boița au avut în garnizoană trupele Moesiei inferioare, si probabil au apartinut deja după pacea pe care Decebal, a fost constrâns prin victoriile lui Traian si Laberius Maximus să o ceară[99].

Fideli ipotezei că armata în frunte cu Traian, alături de care se afla Laberius Maximus a actionat în 102 în estul Daciei, întelegem că pentru a nu permite lui Decebal concentrarea de forte în această parte de răsărit, Lusius Quietus atacă "din altă parte" (decât Traian), de peste pasul Vulcan[100].

Dar pentru că resursele statului dac nu erau epuizate, a fost necesar cel de al doilea război; nu se poate presupune că dacă Traian ar fi cucerit cetătile dacice din muntii Orăstiei încă în primul război nu ar fi impus capitularea. Mult mai plauzibil credem că asaltul munte după munte

[95] Simtim nevoia cunoasterii unui plan mai putin schematic, precum si raportarea între plan si diversele sectiuni prezentate, căci într-un sit cu mai multe niveluri si bulversat prin lucrări de constructii, lucrări militare, dar si cercetări nesistematice, numai analiza atentă, comparată a tuturor datelor obtinute, stratigrafic si planimetric pot oferi o cunoastere reală a fiecărei etape de existentă. S.Sanie,op.cit.1981,75-79, pl.57-58; idem, *Cetătuia geto-dacică de la Bărbosi*, I si II, în *Arheologia Moldovei*, XI, 1987,103 sqq si respectiv XII,1988, 53 sqq aduce în discutie si câteva elemente privind fortificatia romană, dar insuficiente.

[96] V.Pârvan, *Castrul de la Poiana*, în ARMSI,36, 1913-1914,126

[97] N.Gudea,*Castrul roman de la Brețcu*, în ActaMP, IV,1980,255-352 Observăm că fată de profilele publicate de M.Macrea si colab. s-au făcut simplificări (de comparat fig.20 cu profilul peste aceeiasi latură de est din SCIV;II,1,1951, 285 sq). Dacă nu sunt aduse argumente peremptorii pentru a sustine existenta fazei de pământ, situatia este făcută neverosimilă prin negarea sistemului de Wehrgang sustinut pe zid interior, foarte evident în toate sectiunile reproduse; *Portae principales* au analogii la Arcidava (Vărădia)

[98] T.Bechert, BJ, 171,1971,214; Ioana Bogdan Cătăniciu,*Evolution*, 10;41,n 71

[99] Cassius Dio, LXIII,9,4 - "pentru aceste motive, dar mai ales pentru că Maximus prinsese în acest timp pe sora aceluia si cucerise un loc întărit, Decebal era gata să primească orice conditii" (traducere *Izvoarele Istoriei României*,I,689) - sora lui Decebal nu credem că se afla în vreuna din cetătile din muntii Orăştiei, ci probabil în una din davele unui sef local, dintre cei cu care Decebal făcuse relatii de rudenie, pentru a asigura o aliantă cei era necesară. Propunem ca această importantă captură să fi avut loc în teritoriile extra-carpatice, care vor fi păstrate în stare de ocupatie tocmai de Moesia Inferior

[100] Cassius Dio, LXVIII,8,3; despre traseul urmat de comandantul maur de luat în consideratie observatiile lui I.Ferenczi, în *Tibiscus*,5,1978,115 sqq

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

se referă la ocuparea Carpatilor sudici si de curbură, încercuirea capitalei fiind mult mai deplină decât în cazul în care s-ar fi rezumat doar la Tara Hategului, mai cu seamă dacă nu uităm abilitatea lui Decebal de a produce diversiuni, cu ajutorul fortelor cei rămâneau în regiunile dacice, bine dezvoltate de pe Mures si din nord. Or, Traian acceptă să încheie pacea ca un răgaz de pregătire, necesar pentru confruntarea definitivă. Pacea este după toate aparentele un *foedus*[101], si este incheiat după o prealabilă *deditio in fidem*.

Pacea din 102 consfinteste ocuparea unor teritorii si mai cu seamă a celor din sudul Carpatilor; Papirul lui Hunt, asigură apartenenta la Moesia Inferior[102] a Munteniei, sudului Moldovei si Olteniei de răsărit. Dacă tinem cont care este întinderea formatiunilor statale dacice stabile si bine circumscrise, nu ni se mai pare greu de înteles înglobarea acestor teritorii, în totalitate, după înfrângere, în Imperiu.

Cum scenele de la începutul războiului în 105 au loc la sudul Dunării, căci abia în scena XCVIII-XCIX se trece podul lui Apollodor de la Drobeta, suntem de părere că trebuie să revenim la ipoteza că Traian plecând de la Ancona, a traversat Marea Adriatică, istmul de Corint si prin Marea Egee si Marea Neagră a atins Moesia Inferior[103], probabil scena LXXXVI fiind o reprezentare a Tomisului, după care urmează o serie de scene în care populatia dacă întâmpină pe împărat (Fig.19) si chiar participă la sacrificiile celebrate (LXXXIX-XCI) într-o localitate[104] unde există trofee; sunt getii din Ripa Histrii, vecinii oraselor grecesti, pentru care războiul lui Traian contra dacilor n-a fost prilej de a voi să scape de "jugul" roman.

Nu întâmplător scena următoare, descriind cu totul alte situatii, este separată prin aceste trofee de marsul triumfal al împăratului. Nimic din aceste scene nu indică intentiile războinice ale lui Traian; este mai degrabă vorba de o inspectie a provinciilor din est si mai cu seamă a Moesiei Inferior, care atacată în 101/102 se bucura de atentia împăratului. Vizitarea unei provincii vecine Daciei a putut nelinisti pe Decebal putin încrezător în aspectul "pasnic" al desfăsurării acestui voiaj. Nu poate fi cu totul neverosimil că abia acest voiaj l-a făcut pe Decebal să înteleagă că Traian nu mai intentionează să lase sanse de existentă statului său, vizita fiind însotită, pe de altă parte, de terminarea lucrărilor la podul lui Apollodor si de miscările de trupe din vecinătatea imediată, asa încât nu este de mirare (Cassius Dio (LXVIII, 12,1) că Decebal "*chemă la dânsul pe Longinus,... si-l întrebă de fată cu altii despre planurile lui Traian*"; episodul a devenit pretextul pentru declansarea celui de al doilea război, pe care Decebal trebuie că nu l-a dorit, dacă observăm că Longinus si-a trimis libertul la Traian pentru a restabili bunele relatii.

101 B.Paradisi, op.cit. 43-45

102 Gh.Cantacuzino, în *Revue Historique du sud-est Européen*, IV, 1928, 38-74; O.Fink, JRS, XLVIII,1958,102-116; R.Syme, JRS, XLIX,1959, 28-32; J.F.Gillam în *Hommage à A.Grenier*, Bruxelles, 1962, II,747-756. Datarea pridianumului cohortei I Hispanorum a devenit certă prin identificarea lui Faustinus cu A.Caecilius Faustinus, guvernatorul Moesiei din diploma din 105 R.Syme, *Danubian Papers*,1971, 134 si Maria Bărbulescu, A.Rădulescu, în *Dacia*, NS,XXV,1981,357-358

103 O.Benndorf, Gr.Tocilescu si A.v.Domaszewski consideră că Traian a călătorit până în Pont, ipoteza a fost părăsită în favoarea unui drum prin zona illiră, direct spre Banat. Discutia scenelor cu toate ipotezele, la F.Lepper, S.Frere, *Traian's Column*, Alan Sutton, 1988,125-139

104 Lepper, Frere, op.cit.139 revizuind ipotezele privind localizarea scenei XCI, consideră că ea poate fi undeva în Banat si vestul Olteniei, un centru religios al regiunilor cucerite în primul război; pentru noi este mult mai probabil ca să fie Adamclisi - Tropaeum Traiani, unde R.Vulpe (*Studii Clasice*,VI,1964,205 sqq; idem, Columna lui Traian,Bucureşti,1988,88 sqq) consideră c-a avut loc lupta sângeroasă (Cassius Dio, LXVIII,8,2 sqq) înfătisată pe Columna Traiană (scena XL). Pentru consecventă, nu vedem dece nu ar trebui să vedem pe columnă reprezentarea pioaselor sacrificii, pentru victimele războaielor cu dacii si pentru Mars Ultor, invocat în intentia evidentă de a-i răzbuna prin lichidarea "vinovatului"

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Scenele următoare de pe Columnă pot fi privite ca reflectând situatia din Dacia, unde soldatii romani continuă să-si întărească pozitiile prin noi constructii, care sunt privite cu ostilitate de dacii, ce-si refăcuseră si ei cetătile (XCII-XCIII) si atacă trupele romane, scena XCVI-XCVII sugerând lupte pe mai multe fronturi. Aflându-se încă în Moesia Traian primeste vestile despre încălcarea păcii de către daci. Acum există temeiul ca războiul final cu Decebal să devie un război drept, si Traian trece Dunărea spre a încheia socotelile cu regele turbulent.

In fata perspectivei unui nou război, între daci se iscă disensiuni - scena CXI (Fig.20) fiind foarte expresivă în acest sens si ilustrând afirmatia lui Dio Cassius "multi daci trecuseră de partea lui Traian", drept care, Decebal încearcă să obtină din nou pace.

Pe parcursul celui de al doilea război se înmultesc "dezertările din tabăra lui Decebal; după rezistenta la asediu CXIII-CXIV), un grup de daci (CXVI) dă semne că se eschivează de la luptă; un pileat se închină lui Traian (Fig.21) în scenă CXVIII care o lămureste pe cea următoare (Fig.22), unde dacii încendiază o dava (CXIX), probabil, în urma clauzelor unei întelegeri cu Traian obtinute de pileatul ce o comanda[105] ; după căderea Sarmizegetusei si reprezentarea alternativei - moarte sau viată ca supusi (CXX-CXXII) - este înregistrată supunerea unui grup mare de comati (CXXIII), pentru care soarta de supus nu s-a dovedit a fi dezonorantă; dar si cerbicia unor pileati pare a ceda căci, un grup de trei se supun împăratului (Fig.23) în momentul în care acesta se pregătea să părăsească zona muntoasă si să regăsească trupele auxiliare, care pe plute (?) urcă un râu, spre izvoare (CXXX), sunt cei care socot inutilă rezistenta, căci Dacia este deja înțesată de forturile romane - dacii care mai încearcă să lupte trebuie să le ia cu asalt (CXXXIII-CXXXIV); toate aceste scene sunt de fapt reprezentări ale unor *deditio in fidem*; Decebal retras în munti mai tine un "consiliu de război", o parte dintre trupele dace încearcă să fugă (scena CXXXIX), dar dacii sunt neiertători cu trădătorii prinsi (CXL - atitudinea celui îngenunchiat asteptând să fie străpuns de sabia unui dac în picioare, are foarte putin din ceea ce ar sugera că a consimtit să fie ucis, cum se preconizează de obicei), dintre care unii preferă să se sinucidă. Cea mai mare parte dintre tarabostes însă, ajung la Traian, care în fata cortului, într-o fortificatie, după toate probabilitătile *Praetoria Augusta*[106], se închină într-un cadru solemn (Fig.24), la care participă si o parte din trupe CXLI . Scena reprezintă pentru ultima oară pe Traian, care nu mai apare pe Columnă. Credem că această scenă reprezintă sfârsitul războiului si explică de fapt dece se încheie războiul - cea mai mare parte a dacilor au preferat să se puie la adăpost de soarta învinsilor - trădându-l pe Decebal. Acestia vor fi cei care, după opinia noastra, vor alcătui, ca în toate teritoriile cucerite de romani, baza societătii civile, baza administratiei locale. Este după câte se pare o prezentare grafica a unui act[107] de *deditio in fidem*.

Prin supunerea lor, *pileati* - aristocratia dacă[108], s-a pus în situatia de a profita de *clementia si humanitas augusta*.

Cel de al doilea război, care a înfrânt total statul dac, s-a desfăsurat împotriva nucleului său transilvan, căci admitând prezenta trupelor romane în teritoriile sud-carpatice si pe Oltul transilvan[109] după primul război, scopul luptelor purtate "mai mult cu chibzuintă decât cu înfocare"

105 Scena este interpretată în general ca distrugere a propriilor cetăti pentru a nu fi predate romanilor, în acest sens si Strobel,op.cit.209

106 Ptolemeu, III,8,4 - localitate, care prin coordonate trebule căutată în estul Daciei, dar nu departe de Apulum

107 Probabil gestul făcut de Traian cu mâna dreaptă să fie o referire la *fides* - A.Piganiol, *Venire in fidem*, în Mélanges F.de Visscher = RIDA,5,1950,345 sq ; Cicero (de off.I,35 4) - *qui civitates aut nationes devictas bello in fidem recepissent, earum patroni essent more maiorum* - lasă să întelegem raportul dintre acei daci si Traian

108 W.Schadewaldt, *Humanitas Romana*,în ANRW,II,4,43-62

109 Ioana Bogdan Cătăniciu, ActaMN, VI,1969,478-480

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

(Cassius Dio LXVIII,14,1) a fost cucerirea Sarmizegetusei si neutralizarea celorlalte puncte de rezistentă dacă, printre care ultimul este Ranistorum[110]. La terminarea războiului teritoriile cucerite au revenit provinciei Dacia. Aceasta nu cuprinde toate teritoriile locuite de daci, ci doar partea centrală, cea care după toate probabilitătile a constituit statul lui Decebal. Că teritoriile din sud-estul Carpatilor rămân *intra provinciam Moesiae inferioris* subliniază faptul că după cel de al doilea război dacic, s-a conservat forma organizatorică îmbrăcată ca urmare a păcii din 102, pentru că dacii din aceste regiuni nu s-au mai amestecat în conflictul final.

Despre situatia populatiei celor două triburi geto-dace supuse în cursul primului război dacic nu avem un tablou clar, dar este de presupus, că si în acest caz înfrângerea a costat pe combatantii cei mai zelosi, iar *clementia* s-a manifestat asupra unei părti din populatie; această situatie, poate fi avută în vedere deoarece în castrele din nordul Munteniei, Drajna de Sus, Rucăr si Râșnov, a apărut o mare cantitate de ceramică dacică[111], pe care trebuie să o interpretăm ca intrând în fortificatiile romane odată cu alte produse ale populatiei supuse, ca annona, sau pe baza comertului.

După câte se pare proprietatea getilor asupra pământului din Muntenia cel putin, n-a fost afectată de cucerire, acesta fiind după cum credem motivul pentru care nu se produc colonizări pe teritoriul fostei formatiuni statale de aici, în perioada cât a făcut parte din Imperiu. Pentru formatiunea statală din Oltenia de est situatia nu pare să fie esential diferită, aici după câte stim nu s-a creat nici un oras prin deductio, iar colonizările individuale, oricât de masive, nu puteau afecta total posesiunea asupra pământului exercitată de dacii deveniti supusi ai Imperiului.

[110] M.Speidel, JRS, LX,1970,142 sqq

[111] Gh.Stefan, op.cit.120; Ioana Bogdan Cătăniciu, în Acta MN, XXII-XXIII, 1985-1986,201-211

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

LIMESUL DIN SUD-ESTUL DACIEI

După ce[1] *universa Dacia devicta* a fost transformată în provincie, o parte din trupele care au participat la război si-au stabilit *castra stativa* si au alcătuit *exercitus Daciae*.

Multă vreme s-a neglijat contributia lui Traian la organizarea teritorială în vederea obtinerii unor formule de creare a ordinii interne si a prosperitătii necesare stabilitătii provinciei, accentuându-se doar rolul armatei.

Din harta fortificatiilor (Pl.I) pentru care avem date că au apartinut epocii lui Traian[2], am putut observa că precumpăneste preocuparea de anihilare a oricărei încercări de opozitie internă, rămânând în uz fortificatiile de pe drumurile de înaintare ale trupelor romane spre centrul puterii si spre punctele de rezistentă[3]. Legiunile IIII Flavia Felix la Berzobis, si legiunea a XIII Gemina la Apulum[4], sunt asezate în apropierea Sarmizegetusei Regia, si a capitalei Apulilor, centrele celor două formatiuni statale pe care le propuneam, ca fiind urmase ale statului lui Burebista (vezi mai sus,cap.I) în Transilvania. Lagărele romane de trupe auxiliare răspund nevoilor de control a celorlalte puncte întărite[5] ale statului dac. In functie de rezultatele studiului incomplet al fortificatiilor de marș putem cu greu aprecia câte din *castella* datate în epoca lui Traian au fost construite deja în cursul luptelor, sau doar după ocuparea teritoriului.

Delimitarea teritoriului provinciei, pentru această perioadă, socotim că a fost virtuală, *fines* coincizând cu limitele teritoriilor statului lui Decebal[6]. Banatul si vestul Olteniei, cucerite probabil în cursul primului război au făcut parte din acest regat, si putem presupune că la aceste teritorii s-a referit Decebal atunci când la începutul celui de al doilea război a cerut să i se redea tara până la Dunăre[7].

Dacă teritoriile statelor din centrul Munteniei si estul Olteniei au fost atribuite provinciei Moesia Inferior, pentru că au fost cucerite prin actiunile trupelor din această provincie, după contra

[1] AE,1934,2, expresia este, după cum reiese din textul inscriptiei *secunda expeditione qua universa Dacia devicta est* de înteles ca referire doar la statul dac al lui Decebal, si aici o comparatie cu textul inscriptiei de la Roma (CIL VI 1444 = ILS 1022) ne poate fi de mare folos; căci nu toate gentes dacorum erau în statul lui Decebal, dar au fost invinse.

[2] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Evolution*, 11-20, fig.1

[3] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Quelques considérations sur le limes de la Dacie, în Limeskongress in Carnuntum*,1986, Wien,1990,806-807. fig.1; despre întinderea statului lui Decebal C.Daicoviciu, *Istoria României*,1960,297; M.Macrea, în *Dacia*,NS,XI,1967,126; H.Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la Decebal*, 1972,285,329; persistă totusi si teza conform căreia Traian a "ales" din teritoriile statului dac pe acelea care au alcătuit provincia Dacia - K.Strobel, *Dakerkriege Trajans*, 1984,56-57; D. Protase,în *Sargetia*, XXV, 12993-1994,114

[4] Nu stim nici câtă vreme, nici unde a stationat *legio I Adiutrix* ale cărei stampile au fost descoperite la Alba Iulia. J.C.Mann, *Legionary Recruitment and Veteran Settlement during the Principat*, London,1983,39-40 propune localizarea castrului acestel legiuni la Alba Iulia - Partos, dar cercetările de până acum nu au adus suport acestel ipoteze

[5] I.Glodariu, *Le système défensif de l'état dace et l'étendue de la province Dacia*, în ActaMN,XIX,1982,230 sq, fig.1

[6] Ioana Bogdan Cătăniciu,op.cit.805-807; eadem, *La stratégie romaine face aux ménaces de l'est*, comunicarea la congresul limes, Rolduc,1995

[7] Cassius Dio, LXVIII,12,2, după cum se presupune, Longinus comanda trupele rămase tocmai în Banat, după pacea din 102

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

atacul dacilor din 101/102, nu este exclus să se fi adoptat această solutie ca să se adâncească o diferentă de statut a acestor regate, fată de statul lui Decebal, în care, chiar dacă au făcut parte, au păstrat un oarecare grad de autonomie. In virtutea ipotezei privind supravietuirea diferitelor formatiuni politice dace, ca unităti administrative ale statului lui Decebal, sau ca unităti autonome de putere, aliate, mai mult sau mai putin cu acesta, credem că putem considera că Traian a acordat fiecăreia un statut anume, în functie de atitudinea fată de Roma, dar si în functie de interesul ei; dacă din punct de vedere militar ocuparea statului dac din Moldova centrală, care nu pare să fi fost într-o fază de dezvoltare inferioară statului lui Decebal, ar fi putut aduce servicii, căci s-ar fi controlat accesul spre Muntenia si mai departe peste Dunăre în Imperiu, Traian a preferat să-i acorde un tratat de clientelă, probabil pentru că i-a impus sarcina de a proteja *via gentium*, cu forte proprii. Optiunea lui Traian poate fi explicată nu numai prin eventuala retragere a acestor daci din coalitia cu Decebal, anterior păcii din 102, dar si pentru că economic, exploatarea teritoriului lor nu ar fi acoperit costurile ocupării lui cu trupe romane. Nici un izvor antic nu desluseste vreo dovadă în acest sens, dar dacă roxolanii din stepele nord pontice, vecinii estici ai acestor daci, vor beneficia de o astfel de aliantă[8] este conform practicilor romane să le fi "acordat" si acestora rânduielile poporului Roman. Luptele din estul Daciei au fost poate marcate de prezenta a două castre de mară, necercetate, descoperite în depresiunea Ciuc. Cu toate acestea se pare că populatia dacă din această depresiune, care poate făcea parte din "statul" din Moldova centrală a păstrat, alături de acesta o situatie de "independentă", căci formele de viată continuă, practic, nestingherite cel putin si în secolul II p.Chr.[9]

Transformarea regatului dac în provincie[10], a fost sigur conceputa a dura, si nu exclusiv datorită măsurilor militare, ci mai cu seamă a celor privind asigurarea vietii prospere provinciei. Un loc, pe care istoriografia modernă, în absenta surselor literare si epigrafice nu l-a recunoscut, trebuie să-l fi ocupat structurile dace[11] care, nu trebuie să uităm erau net superioare[12], ținând cont de influența greacă, celtă si cea romană din ultimul secol înainte de cucerire.

Ca în Germania, sau Moesia Inferior, Traian va fi cel care va crea si în Dacia structuri administrative autonome ca bază a vietii de tip urban - "civitates"[13] transmise de Ptolemeu[14]; *colonia Ulpia Traian Sarmizegetusa*, fiind singurul oras de drept roman întemeiat după ritul etrusc a fost considerată ca având un teritoriu extrem de întins[15], restul provinciei rămânând în "administrare" militară; acest mod de a privi situatia din Dacia nu se potriveăte cu realitatea de după *redactio in provinciam* si este negat de crearea de *municipia* în primii ani ai lui Hadrian.

Potrivit lui Ptolemeu[16] în Dacia sunt cincisprezece populatii a căror nume, în general derivă din numele unei localităti, fapt pentru care am conchis că de fapt reprezintă unităti teritoriale

[8] Eusebius din Caesarea,194 b - după *Fontes Historiae Daco-romanae*,II,1970,11

[9] M.Macrea în SCIV,II,1,1951,308-309; I.Ferenczi, *Problème des daces libres dans l'est de la Transylvanie*, în *Specimina Nova*,IX,1, 1993,3 sqq

[10] Eug.Cizek, *Epoca lui Traian*,Bucuresti,1980,258-264,cu toată bibliografia

[11] W.Groenman-van Waateringe, *Urbanization and the North-West Frontier of the Roman Empire*, în *Roman Frontier Studies*, XII,1980, 1037 sqq; M.Millett în *Military and Civilian in Roman Britain*, BAR, 136,Oxford,1984, 69

[12] H.Daicoviciu (Ed.), *Studii dacice*, Cluj,1981, mai cu seamă contributiile lui A.Bodor, H.Daicoviciu, I.Ferenczi

[13] Ioana Bogdan Cătăniciu, *A propos de civitates en Dacie*,în *Ephemeris Napocensis*,I,1991,189-195.

[14] eadem, *Ptolémée et la province Dacia*,în *Dacia*, NS, XXXIV, 1990,223-234; A.Alfōldi, CAH,XI,1936,79,n.1 consideră că Ptolemeu denumeste triburile geto-dace, ale căror nume derivă din numele localităților, caracteristică si pentru Moesia; or, în ambele provincii, si mai clar în Moesia este vorba de unităti administrative autonome, create prin divizarea teritoriului triburilor cunoscute în aceasi zonă anterior.

[15] I.Piso, *Le territoire de la colonia Sarmizegetusa*, în *Ephemeris Napocensis*,V,1995,63-82

[16] Ioana Bogdan Cătăniciu, în *Dacia*,NS, XXXIV,1990,223-234 am adus argumente pentru a sustine că orasele si populatiile Daciei se referă la provincia Dacia, spre deosebire de descrierea geografică, în care este prezentat spatiul geografic în care se aflau populatii daco-gete

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

si nu etnice; lucru cu atât mai normal, dacă tinem cont de timpuria consolidare a celor patru-cinci regate geto-dace. Singurele nume de triburi sunt cele de la periferia provinciei, periferia regatului lui Decebal. In nord sunt pomeniti anarti, teuriscii, în est cotenses, iar în sud saldenses - toate triburi cu rezonantă celtică, si localizabile în acele teritorii în care cu două-trei secole înainte s-au ivit monedele de tip celtic. Costobocii, piefigii si ciagisii localizati în estul provinciei, unde pentru epoca lui Traian se constată o redusă dispunere de forte[17], sunt probabil acei daci, care au manifestat mai putin zel în lupta contra romanilor.

Avem date literare si epigrafice[18] pentru a constata că un domeniu de manifestare a strategiei lui Traian în Dacia, a fost realizarea sistemului de drumuri; si dacă cea mai mare parte a acestora ne au fost transmise de Tabula Peutingeriana, ele pot fi regăsite aidoma în harta lui Ptolemeu, unde însă lipseste drumul de a lungul Oltului, în schimb se află statiuni ce trebuiesc găsite pe drumul din estul Transilvaniei si din vestul Munteniei, care prin pasul Bran lega Transilvania de Moesia Înferior.

In toată epoca lui Traian la nordul Dunării s-au perpetuat situatiile militare produse în cursul războaielor. Numai Hadrian va trece la o reorganizare militară, odată cu cea teritorial-administrativă. O primă actiune a fost cea de a restrânge teritoriul Moesiei Inferior doar la sudul Dunării. Teritoriile dace detinute cu trupe ale acestei provincii au avut o soartă diferită, Muntenia si sudul Moldovei, vor fi "abandonate", trupele din castrele din subcarpati fiind retrase si fortificatiile incendiate. Oltenia de est si sud-estul Transilvaniei vor alcătui provincia Dacia Inferior, teritoriul provinciei a fost delimitat cu ajutorul diplomelor din 129 si 140 si localizarea trupelor[19] în forturile de pe cursul Oltului superior. Noua provincie are aspectul unei zone (înguste) de protectie a Daciei superioare în fata posibilelor pătrunderi din est[20]. Oltul axul nord-sud al provinciei a constituit în epoca romană principala legătură între sudul Dunării si Transilvania - punctele principale fiindu-ne transmise de itinerarul pictat de la Viena; statiunile descoperite pe parcursul acestui drum asigurau circulatia si spre est, până la Brețcu, unde intra drumul cel mai scurt din spre Dobrogea. Paralel cu această arteră strategică, în vestul Munteniei, există cel de al doilea drum[21] fortificat, ce a devenit cunoscut în literatura de specialitate ca "limes transalutanus". (Fig.26)

Cunoastem astăzi, gratie cercetărilor de teren întreprinse la sfârsitul secolului XIX[22] si cercetărilor din unele *castella*, aspectul general al celor două linii fortificate.

[17] Ioana Bogdan Cătăniciu,*Evolution*, 18 Fig.1; costobocii, pomeniti în Dacia, sunt o parte dintr-un *populus* care a trăit pe ambele versante ale Carpatilor, iar cei de dincolo de munti, *Transmontanoi* vor rămâne "liberi". Despre costoboci N.Gostar în *Buletinul Universitătii Babeș-Bolyai*,Cluj, I,1-2,1956,183-196; I.I.Russu în *Dacia*,NS,1959,344 sqq

[18] *Grommatici veteres*,*Balbus*,92-93; CIL III 1627

[19] IDR I,nr.X = CIL XVI 75 si IDR,I,nr.XIII = B.Gerov în Klio, 37,1959,196-216

[20] Deoarece trupele cantonate la Drobeta (*Coh. III Campestris* - CIL III 14216,8 si 14216,10, căci *coh.I Sagittariorum* va stationa aici în sec. III - D.Benea, SCIVA,27,1,1976,77-83, iar *coh. I Antiocensium* nu va rămâne după războaie în Dacia) si Bumbesti (*coh.IIII Cypria* - CIL III 14216,27) apar pe diploma din 110 - CIL XVI,57, vestul Olteniei face parte din Dacia, în epoca lui Traian si ulterior; teritoriul provinciei pare că este cel al formatiunii statale oltene, care se întindea doar în partea de est si centrală a Olteniei (răspândirea monedelor de tip Prundu-Jiblea si Ocnita-Cărbunesti raportate la aria de răspândire a tipului "Banat" si ulterior a tipului Adâncata-Mânăstirea - C.Preda, *Monedele geto-dacilor*, despre întinderea Daciei Inferior - C.C.Petolescu, SCIV,22,3,1971,419

[21] V.Pârvan,BSH,1923,23,799; B.Mitrea, EDR, X,1945,148; Ioana Bogdan Cătăniciu, *Frontières romaines*,Bucuresti, 1974,265

[22] Devenit profesor la Universitatea din Bucuresti si director al Muzeului National de Antichităti, Gr.Tocilescu, a initiat o cercetare sistematică si înregistrare topografică a vestigiilor preistorice si antice din România; în vederea unui studiu cât mai complet a efectuat cercetări de teren colaborând cu inginerul topograf P.Polonic, străbătând în repetate rânduri acelas traseu pentru a culege de la localnici, date despre descoperirile arheologice si despre legendele si traditia locală. Drumurile si forificatiile romane au fost publicate în *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, 1900, 117-141; notele inedite au rămas la Acad.Rom. mss. 5129- 5137; deoarece o parte din note au fost redactate de Polonic, s-a acreditat idea că numai acesta a efectuat cecetările de teren - dar, din lectura acestor note este clar că Tocilescu a participat la periegheze, căci doar cunoasterea nemijlocită a realitătii îi dădea putintă să facă observatii si completări; la Academie se păstrează si manuscrisul P.Polonic *Drumuri, valuri si cetăti locuite de romani*,ms 11917

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Gr.Tocilescu sintetizează în *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, într-o primă formă, cercetările sistematice întreprinse în Oltenia si vestul Munteniei; în aceste pagini a pus în circulatie datele arheologice selectionate cu discernământ si le-a interpretat cu prudentă si competentă, punându-le de acord cu stirile literare antice. Aceste date preliminare publicate - sunt completate prin nenumărate notite, manuscrise, păstrate partial la Academia Română, dovadă a temeiniciei preocupărilor lui Tocilescu, preocupări a căror valoare s-a irosit partial, rămânând în afara patrimoniului stiintific, dat fiind că n-au văzut lumina tiparului.

Din consultarea manuscriselor lui Tocilescu si Polonic se detasează imaginea nivelului înalt al cercetării arheologice atins în România acelor ani; meritul incontestabil al lui Gr. Tocilescu a fost în principal initierea cercetării sistematice a întregului teritoriu al regatului român în vederea cartării ruinelor antice, si-n al doilea rând selectionarea colaboratorilor Muzeului National de Antichităti pe criterii valorice din cele mai severe. Inginerul P. Polonic, unul din cei mai constanti colaboratori, prin neobosita sa activitate si simtul de netăgăduit pentru teren a adus o contributie esentială arheologiei românesti în general, si în special studiului fortificatiilor romane din Oltenia si vestul Munteniei (Fig.27); planurile fortificatiilor ridicate de Polonic publicate în *Fouilles et Recherches archéologiques en Roumanie*, sunt si astăzi folosite, doar putine beneficiind de ridicări topografice moderne.

Comentariile inedite ale lui Gr.Tocilescu[23] asupra celor două linii fortificate ale Daciei Inferior, văzute ca un sistem unitar între Dunăre si pasul Oituz - demn de remarcat viziunea întru totul confirmată de cele mai recente descoperiri[24] - au ca obiectiv lămurirea principalelor probleme ridicate de existenta *limes* -ului: elemente constitutive, tehnică de constructie, rostul fortificatiilor si datarea lor.

Gr.Tocilescu[25],a interpretat "limesul cisalutan", aprobat de A.v Domaszewski ca o linie avansată a limesului alutan, fiind un "doppel Limes". Aceeiasi părere este împărtăsită de E.Kornemann, C.Patsch, C.Daicoviciu, R.Vulpe si M.Macrea[26].

E.Fabricius[27] scrie "fermutlich ist dieser Limes als Ersatz für die Alutalinie entstanden, als an dieser die vorgeschriettene Entwicklung bürgerlicher Niederlassung, wie z.B. in Romula, eine Ausdehnund des gesicherten Provinzgebietes nach Osten erfordete".

O părere oarecum diferită a avut V.Christescu, care consideră că întinzându-se efectiv dominatia romană "în tinutul de la răsărit de Olt, s-a construit un nou limes, alcătuit dintr-un drum care pornea de la Flămânda... si de acolo la Râșnov". Aceeași părere că valul era doar drum îsi făcuse odinioară si C.Schuchhardt.

[23] Gr. Tocilescu si-a propus: "descrierea castrelor de pe lângă dânsul (val); partea tehnică a valului si a castrelor; ce este acest val; din ce epocă;în ce raport stă el cu Oltul, cu castrele de lângă el; ce corpuri de armată le-a sustinut; ce zice poporul despre acestea (traditia populară, n.m.); analogia cu valurile din Anglia; a fost limes?; importanăa cercetărilor" (ms.5139,19). Dintre însemnările despre acest monument roman considerăm deosebit de elocvent a rezuma câteva note: cele două linii de fortificatii de pe Olt si din vestul Munteniei se completează reciproc (loc.cit.); linia valahă este necesară pentru a asigura fortifocatiilor de pe Olt eficacitatea ofensivă, căci forma terenului dezavantajează pe ocupantul Olteniei; limesu! tine până la Oltul superior, satul Gald (ms.5139, 11); valul este construit din pământ luat din ambele părti, căci nu s-a săpat o fossa; era un obstacol destinat a marca mai, mult limita solului roman decât un "retranchement militar" (ms.5139,137)

[24] Ioana Bogdan Cătăniciu,în In *memoriam Constantini Daicoviciu*,Cluj,1974, 51 sqq; eadem în *Militärgrenzen Roms*,II,1978,267sqq

[25] Comunicare la Academia Română, 3 mai 1902; Fouilles,123-124

[26] C. Patsch, *Beitrăge*, V/1,170; C.Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, 1945, 105; R.Vulpe,în *Istoria României*, I,1960, 528; M.Macrea în *Istoria României*,I,1960,352,idem, *Viata în Dacia romană*,1969,223-224

[27] RE,XIII,1927, sv Limes,645; M. Speidel în *Dacia*,NS,XVII, 1973,137, consideră că prin consideratiile făcute asupra numerus surorum are temeiuri noi să confirme această ipoteză

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Sistemul de constructii militare din vestul Munteniei a fost datat în urma primelor cercetări antebelice, pe baza descoperirilor numismatice, la sfârăitul sec.II - începutul sec.III, fiind atribuit lui Septimius Severus[28].

Pentru C.Patsch limesul dublu a fost o creatie a lui Hadrian, M.Macrea[29] crede că începutul organizării liniei transalutane este în vremea lui Hadrian, si doar desăvârsirea lucrărilor este severiană; I.Ferenczi a acordat o atentie deosebită cercetării limesului, si a dezvoltat o ipoteză bine argumentată logic, privind datarea limesului transalutan în vremea lui Hadrian, din păcate textul a fost publicat doar în limba maghiară si nu a intrat în atentia, specialiătilor, nici măcar din țară[30]. E.Kornemann atribuie limesul lui Antoninus Pius, iar Gr.Tocilescu[32] a optat într-unul dintre manuscrisele inedite pentru construirea "limesului cisalutan" de către Marcus Aurelius, Septimius Severus reconstruind în piatră si castrul de la Jidava, care la început fusese de pământ si lemn.

Cercetările în domeniul limesului Daciei sudice, au intrat, după moarte lui Tocilescu într-o perioadă de stagnare, până în preajma celui de la doilea război mondial, când V.Christescu a reluat cercetările, întreprinzând cu mijloace modeste săpături la Săpata de Jos, Fâlfani si Urluieni. Doar săpăturile de la Săpata au fost valorificate[33], rezultatele sondajelor de la Urluieni si Fâlfani pierzându-se[34] la moartea dramatică a autorului *Istoriei militare a Daciei romane.*

Gh.Cantacuzino a întreprins cercetări în *castellum* mare de la Băneasa, rezultatele publicate permitând cunoasterea modului de constructie a unui lagăr de pe linia transalutană.

D.Tudor de la începutul carierei sale s-a ocupat de problemele ridicate de portiunea olteană a limesului Daciei inferioare; însă abia după 1964, când a renăscut într-o oarecare măsură, interesul pentru problemele civilizatiei romane si au reînceput cercetările de teren si săpăturile arheologice, s-au putut pune la contributie, pe lângă dscoperirile întâmplătoare si date provenite din săpăturile de amploare de la Reșca, Stolniceni, Bivolari, Rădăcinesti, Titești si Copăceni[35]. Sub egida profesorului Tudor s-au desfăsurat cercetările Muzeului National Militar, efectuate de Cr.Vlădescu[36].

O pondere însemnată au avut în încercările de elucidare a unor aspecte particulare ale fortificatiilor de pe Olt, săpăturile întreprinse de arheologii de la Cluj, la Bretcu, Hoghiz, Boița si de la Feldioara.

[28] V.Christescu, *Istoria militară a Daciei Romane*,1937 si D. Tudor,*Oltenia Romană*, ed 3,260-264; republicat cu schimbări în editia 4, 253-257; M.Speidel în *Dacia* NS,XVII, 1973,137 consideră că poate aduce temeiuri noi pentru a sustine această datare

[29] *Viata în Dacia Romană*,1969,109 -granița propriu-zisă s-ar fi aflat întotdeauna la est de Olt, lipsind așezările mari dintre cele două linii fortificate, se pare că limesul transalutan a fost conceput ca o apărare înaintată a liniei de pe Olt

[30] I.Ferenczi, *Tarsadalom tudományi Sarozat* - Universitatea Babeș-Bolyai,1956,I,1-2,153 sqq

[31] Klio,VII,1907,105 consideră că "vordere Linie mit ihren Erdkastellen" ar putea fi construită de Antininus Pius

[32] mss 5139,20-21

[33] V.Christescu,în Dacia,V-VI,1935-1937,435 sqq; idem în *Istros*, I,1934,34

[34] Am putut recupera, gratie doamnei Irina Franga, câteva clisee cu imagini din timpul săpăturilor de la Fâlfani si Sapata de Jos

[35] Săpăturile arheologice de mare amploare au avut se pare rostul nemărturisit de a obtine noi monumente epigrafice; s-au publicat studii partiale în care se fac referiri,dar nu sunt prezentate situatiile stratigrafice si planimetrice, iar materialul arheologic descoperit a fost rar, si doar selectiv studiat. Parțial, cauza acestei situatii s-ar putea pune pe absenta, mai cu seamă din anii `70, posibilitătilor de publicare, dar considerăm că se datorează unei carențe a scolii arheologice de sub auspiciile lui D. Tudor

[36] Rezultatele acestor săpături au fost însumate în teza de doctorat *Armata în Dacia Inferior* (Universitatea Bucuresti,1979). Teza a fost publicată în 1983 la Editura Militară, si într-o nouă formă *Fortificatiile romane din Dacia Inferior*, Craiova,1986.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

"Limesul transalutan" a fost până în ultimii ani lăsat în afara sferei de cercetare a arheologilor români. Abia în deceniul șase al secolului nostru s-au reluat săpăturile în castrul de la Jidava, Râșnov si apoi si în cel de la Rucăr.

In afara cuprinzătoarei *Oltenii Romane* a lui D.Tudor, a fost editat în limba polonă, cu un succint rezunat în franceză, articolul monografic al Halinei Gaewska, privind "limesul alutan si transalutan"[37]. Lucrarea, rod al studiului manuscriselor lui Tocilescu si a observatiilor făcute pe teren, ca bursieră a Academiei Române, nu aduce elemente noi în cea ce priveste structura, tehnica de constructie, datarea fortificatiilor. H. Gaewska adunând constiincios toate referintele despre cele două "linii de granită", le interpretează cu obiectivitate si consecventă pentru a sustine, cu sanse de succes, ipoteza privind functia lor de limes dublu, initiat încă la începutul secolului II p.Chr.

Când am început noi[38] cercetarea "limesului transalutan" ne-am propus cercetarea lui în ansamblu, evitând să facem o serie de monografii asupra lagărelor ce l-au flancat.

In această cercetare, am plecat mărturisind că nu considerăm studiul limesului un scop în sine, ci îl întelegem ca punct de plecare în aprofundarea complexelor probleme legate de viata însăsi în provincia Dacia - Dacia Inferior, privite ca parte integrantă a Imperiului roman. Reluasem studiul granitei[39] Daciei inferioare cu imensul avantaj de a avea pentru alte tronsoane ale limesului imperial cercetări ample si fructuoase[40], care relevă aspectele multiple si complexe pe care le ridică limesul - oglindire materială a relatiilor vii între Imperiu si Barbaricum, în timp de pace sau de război.

[37] *Limes alutanus i transalutanus*, în *Archaeologia*, Varsovia, XXI,1970,71 sqq

[38] Temă de plan din 1971-1977

[39] Lipsa de cercetări si de material de analizat a prilejuit o stufoasă literatură privind aceste două linii de fortificatii, din sud-estul Daciei. S-au detasat două ipoteze diametral opuse: prima consideră "limesul transalutan" ca înlocuitor al "limesului alutan" la sfîrsitul secolului II p.Chr. ca urmare a dezvoltării urbane pe Olt (Fabricius, RE,XIII,sv,limes,645); momentul înlocuirii limesului alutan a fost pus de Kornemann (*Klio*, VII,1907, 105) în vremea lui Antoninus Pius pentru că toate *castella* de pe linia din estul Oltului erau de pământ, si nu au fost refăcute-n piatră ca cele de pe Olt; Gr.Tocilescu s-a exprimat si pentru datarea liniei "cis-alutane" la Marcus Aurelius (ms.5139,20); după descoperirea tezaurului de la Săpata de Jos (V.Christescu, în *Istros*,I,1934, 73-80) s-a generalizat ipoteza datării liniei transalutane la Septimius Severus, D.Tudor devenind principalul sustinător al acestei datări; cea de a doua ipoteză, pe care a avut-o în vedere si Gr. Tocilescu (ms. 5139,11,19), era cea care vedea cele două linii ca fiind complementare si constituite la începutul secolului II, este împărtăsită de Paribeni (*Optimus Princeps*, I, Messina,1926,318), K.Patsch (*Beiträge*, V/2,171), C.Daicoviciu (La *Transylvanie*, 105), I.Ferenczi (*Tarsadalomtudományi Sorozat*, Cluj,1956,I,1-2,153 sqq), si N.Gostar (SCIV, XII,1961,199).C.C.Petolescu reprezintă un caz tipic de istoric de cabinet, care-si schimbă în repetate rânduri opinia, de cele mai multe ori, fără să simtă nevoia să justifice noua teză, să compare greutatea argumentelor folosite (de comparat punctele sale de vedere publicate în: SCIV, XXII,1971,3,420; *Apulum*,VII,1,1968,458,n.31; *Revista de Istorie*,35,1,1982,75-76; *Hevista de Istorie*, 35,1,1982,69-75; *Symposia Thracologica*,7, 1989,186; *Scurtă Istorie a Daciei Romane*,Ed. Didactică si Pedagogică,București,1995,52-53

[40] Socotim printre cele mai importante lucrări de sinteză despre apărarea Imperiului, lucrări, care prin metodica sau optica asupra fenomenelor studiate, ne-au oferit un model de studiu:Jean Baradez, *Fossatum Africae*, 1957; P.Salway, *The Frontier People of Roman Britain*, 1967; K.A.Steer, *The Antonine Wall*, JRS, L,1960,86 sqq; H.Schönberger, *The Roman Frontier in Germany*, JRS, LX,1970,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

LINIA ALUTANA

Relieful Daciei Inferior a fost acela care a determinat dezvoltarea sistemului rutier al provinciei si întemeierea asezărilor omenesti. Fortificatiile construite în timpul războiului, sau ulterior aveau rostul de a folosi avantajele terenului în supravegherea tuturor posibilitătilor de pătrundere precum si controlul circulatiei în interiorul provinciei,unde se sesizează o atentie deosebită pentru fostele cetăti dacice, tocmai pentru că acestea răspundeau imperativelor aceleiasi configuratii geografice.

Oltul permițând comunicatia cea mai directă nord-sud, iar după construirea drumului prin defileul Turnu Rosu si legătura cu Transilvania, a fost în permanență drum strategic si de aceea a fost semănat cu fortificatii.

Cursul inferior al râului străbate Câmpia Română[1]. Limita între aceasta si Podisul Getic fiind curba hipsometrică de 200 m, pe directia Balș - Piatra Olt - Slatina - Corbu[2]. La sud de această limită, valea Oltului are o luncă largă, asimetrică, malul ei vestic are terase neinundabile, largi, iar versantul estic este dominant, fiind înalt cu pante abrupte[3].

O cercetare de teren efectuată pe cursul inferior al Oltului ne-a permis să constatăm imposibilitatea tratării acestei portiuni a râului[4] ca o *ripa* si necesitatea ocupării cu trupe a unor puncte de observatie si control a malului estic, pentru a se supraveghea Câmpia Munteană. Cum cercetările de teren nu au adus stiri despre alte urme romane în afara celor de la Flămânda, Valea Totiții, Putineiu, Valea Urluii, Gresia, Crâmpoaia[5] si Urluieni, credem că, cel mai târziu, în momentul creerii Daciei Inferior s-au initiat aceste fortificatii.

Malul vestic al Oltului este extrem de bogat în urme romane, consemnate în *Repertoriu Arheologic al României* (ms) si în oarecare măsură în *Tabula Imperii Romani* - L 35[6]

Am initiat studiul fotografiilor aeriene ale zonei[7] si putem afirma că ele permit o imagine a naturii diverse a acestor urme, cele mai multe, însă necontrolate pe teren si prin sondaje, si neconsemnate pe hărti detaliate.

[1] Respectiv subunitătile: Câmpia Caracalului si Câmpia Găvanu-Burdea, definite de G.Vâlsan, *Câmpia Română*, 1915

[2] P.V.Coteț, V.Urucu, *Judetul Olt*, Ed.Academiei,1975,11

[3] *Geografia Dunării Inferioare*, Ed.Academiei,1969, harta II

[4] Comunicare la Institutul de Arheologie 1976, publicată în *Limes*, Szekesfehervar, 1978, 333 sqq

[5] D.Tudor,*OR*,4, 279

[6] TIR,*Romula, Durostorum,Tomis - L,35*,Bucuresti, 1969.

[7] In conditiile de exagerată grije pentru "secretele" de stat, am obtinut, totusi, o parte din acoperirile fotografice efectuate de-a lungul anilor, pentru aceste zone; din păcate o parte din aceste fotograme erau la scări foarte mici si efectuate în momente nepotrivite pentru înregistrarea în conditii optime (lumină, vegetatie, umiditate), astfel încât nu este sigur că s-au pus în evidentă toate urmele antice. Din păcate, în conditiile în care Institutul nu avea o masină, (din 1974, iar o masină personală era un pium desideriun) cea mai mare parte a observatiilor făcute, cu exceptia celor de pe drumul Oltului, au rămas a fi controlate în viitor. Nu trebuie uitat că atunci, ca si acum, studiul fotografiilor aeriene este o optiune si o întreprindere a fiecărui cercetător pe cont propriu. Intreaga activitate a Sectiei de cercetări aerofotografice si evidentă centralizată a siturilor arheologice, creată în 1978 si transferată la diferite institutii ale Munisterului Culturii, dă temei acestei afirmatii...

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Drumul roman se poate urmări pe fotografiile aeriene cu destulă usurintă, pe terasele din vestul Oltului, în unele zone din vecinătatea unor asezări dezvoltate, fiind marcat si de tumuli aliniati[8]. Drumul a fost construit pe terasa primară a Oltului, care, pe alocuri, în cursul secolelor, a fost erodată de râu. Faptul că drumul roman se poate observa abia la 35 km nord de Izlaz, ar putea fi doar consecintă a distrugerii lui de Olt, dar si a optiunii constructorilor romani de a evita, pentru drumul imperial, această zonă, preferând varianta Celei-Scărisoara, mai cu seamă dacă avem în vedere că un pod ar fi fost construit între Oescus si Celei[9], încă în epoca lui Traian. Pe fotografiile aeriene se pot urmări desele schimbări ale albiei Oltului, în aceasta zonă de ses, si se pot imagina desele inundatii produse de râu.

Drumul este văzut de Gr.Tocilescu si P.Polonic a fi lat de 10 m si marcat de un strat de "prundis până la 50 cm adâncime si ridicat la mijloc, în unele locuri până la 50 cm"[10]. Trebuie să remarcăm ca o caracteristică a drumului traseul foarte direct, cu schimbări de directii sau nivel, în diagonală.

Din cercetările de teren ale lui Gr.Tocilesu si P. Polonic stim că la Izlaz au fost două lagăre "în est de sat, la Verdea, la pichetul nr. 17 este un lagăr roman - acest lagăr este în ost (est) adăugit; se pare că acest adaus a servit ca lagăr pentru auxiliari, sau cavalerie; adausul are o lungime de 122 m si o lătime de 95 m; lagărul adevărat este triplu întărit, adică cu trei valuri de pământ si trei santuri; are o lătime de 1o4 m din nord, către sud si o lătime de 325 m - asta ne arată că lagărul este în partea către Dunăre, pe jumătate mâncat de ape"[11]. In punctul Racovita se găseste pe malul Oltului un al doilea lagăr roman, acoperit de cimitir deja la 1894. In nici unul din aceste lagăre nu s-au întreprins săpături, asa că nu stim nici ce datare au, nici ce caracter au avut. Despre un al treilea castellum complet distrus de Dunăre, aduce câteva date D.Tudor[12]. S-ar putea ca acel castellum, de pe malul Oltului, să se înscrie în seria celor care apărau malul râului, eventual chiar din epoca lui Traian.

D.Tudor a mentionat la Tia Mare, o fortificatie de mici dimensiuni, initial pe malul de est, ulterior pe cel de vest. Tocilescu relatează despre aceste urme, dar adaugă "măcar că nu arată nici o formă de castru are numirea de "La Cetate". Cercetările de teren ne-au permis să aflăm că pe malul de est erau urme feudale, iar în vestul Oltului există constructii cu caracter civil din căramidă de dimensiuni mari[13]. Urme romane se află din abundentă pe tot malul vestic până la Slăveni.

La Slăveni a fost construit cel mai mare castellum din sud-estul Daciei (Fig.28), cu "trei rânduri de santuri si valuri de pământ"[14]. Primele săpături au fost efectuate deja la sfârsitul secolului trecut[15], si au fost reluate de D.Tudor, fără a se fi bucurat de o publicare completă asa

[8] Aceeasi observatie face si P.Polonic la sfârsitul secolului trecut, astăzi majoritatea acestor movile au fost aplatizate, dar cu ajutorul fotogramelor s-ar putea initia o cercetare a unor astfel de necropole, cu atât mai interesante cu cât se pare că sunt o caracteristică a acestei părti a Daciei

[9] D. Tudor,*Les Ponts Romains du Bas-Danube*, Bucuresti,1964, 40-46 consideră ca această posibilitate de trecere a Dunării a fost folosită de Laberius Maximus în 101-102

[10] *Academia Română*, Gr.Tocilescu,mss 5139, 39

[11] *Academia Română* - Gr.Tocilescu, ms 5139, 36

[12] op.cit.279

[13] Informatii de la prof. de istorie F.Pârvan de la scoala generală din Tia. Indicatiile despre un burgus sau castellum aici au apărut mai degrabă din dorinta lui D.Tudor de a completa linia Oltului cu fortificatii la distante relativ egale.

[14] Gr. Tocilescu,loc.cit.

[15] Academia Română, mss Gr.Tocilescu,5133,83-88; ridicarea planului făcută de P.Polonic se păstrează la Institututul de Arheologie din Bucuresti

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

cum ar fi fost necesar după o cercetare, considerată încheiată, aproape exhaustivă[16]. Lagărul se sustine că a fost construit de la bun început de *ala I Hispanorum*, desi se preconizează că în perioada războaielor dacice, si numai atunci, ar fi stationat aici *ala Claudia Gallorum Capitoniana*[17]; cu toată bibliografia stufoasă, nu avem elemente pozitive[18] despre lagărul de pământ, care se afirmă că a dăinuit până la reconstructia în cărămidă, datată la 205, pe baza unei inscriptii[19] descoperite încă în 1893:

iMp. caes. SEPT. SEVERus PERT. AUG
arAB. ADiab.PARTH. MAX. TRIB. POT. XIII
impERATOr XI. COS III. P. P. ET
imp. Caes. M. aur. aNToNInVS PIVS AVG. CoS II
pONTIF. MAX.trib.pot VIIII. ALAE I HISPANOR
a fundaMentis FECERVnt

Acceptând că doar Septimius Severus ar fi construit[20] în piatră acest *castellum*, trebuie să presupunem cel putin o refacere a lagărului de pământ[21]; nu excludem însă posibilitatea ca inscriptia să consemneze edificarea unei constructii anume, din sau aferentă *castellumului,* tocmai pentru că în acelas an s-a inaugurat si o basilica castrensis[22]. Chiar dacă materialul tegular de la Slăveni a fost produs de soldati din mai multe trupe - *ala I Hispanorum, ala Claudia, coh. I Fl.Commagenorum, coh.I B(rittonum) sau B(racaraugustanorum), leg.V Macedonica, leg.XI Claudia*, ba chiar a *leg.XIII Gemina* nu este posibil ca toate să fi participat la construirea lagărului de pământ, căci la data preconizată apartineau provinciilor Moesia Superior si Moesia Inferior. Or, din datele epigrafice până acum cunoscute cu ocazia războaielor lui Traian sfera de actiune a armatei fiecărei din aceste două provincii a fost strict stabilită. Este mai probabil să considerăm că unele trupe, cum ar fi legiunea XIII (fără epitet, pe stampile), au activat aici succesiv, până cel putin în secolul IV p.Chr.[23].

[16] La sesiunea de rapoarte arheologice de la Brasov, 1981 s-a afirmat că cercetarea s-a încheiat în 1976. Soarta a vrut ca cei doi colaboratori seriosi ai lui D.Tudor, O. Toropu si C.Mărgărint-Tătulea să dispară foarte timpuriu, asa încât sansa de a vedea publicate rezultatele cercetărilor de la Slăveni rămâne ca Gh. Popilian să publice nu numai săpăturile din asezarea civilă

[17] D.Tudor în SMMIM, 7-8,1974-1975,17; aceeiasi părere C.C. Petolescu, SCIVA,46,1.1995,40-41); trupa făcuse parte din armata Moesiei Inferior, iar în diploma de la Palamarca se înscrie între trupele din armata Daciei Inferior; este foarte posibil ca după războaiele dacice să fi rămas la nord de Dunăre; dar nu avem indicii databile clare că ar fi stationat în această perioadă la Slăveni. Este posibil că trupa a stationat într-un castellum ale cărui resturi nu au fost sesizate încă

[18] Nu s-a publicat, în afara planului general, nici un profil, nici un plan de detaliu; se consideră că faza de pământ era 190,40 x 169 m - D.Tudor, *OR*,ed.4 302; idem în, *Militärgrenzen Roms*,II, Bonn,1978,399. Interesant ar fi fost să putem întelege ce a fost stratul de pământ, pietris, nisip, var, cărămidă si lut cleios de la baza zidului (D.Tudor, în BCMI, XXXIII,105,1940,35; Gr.Tocilescu, ms.5139,40), deoarece poate fi si rezultatul aplatizării unei faze, anterioare reconstructiei din 205

[19] Gr.Tocilescu, *Fouilles*,120; IDR,II,nr.496

[20] D.Tudor, în BCMI, XXXIII, 1940,34-38; idem în *Historica*, I,1970, 67-83; idem, *Oltenia romană* Ed.3,306-311, fig.82 fiind o schită de profil; ni se pare că sunt mai multe date brute, desi interpretarea lor va fi schimbată în *Oltenia Romană*,Ed.4,300 sqq; idem în *Frontières romaines*,239; idem SMMIM,7-8, 1974-1975,19;C. Vlădescu,*Armata*,1983, 82-85 = idem, *Fortificatiile*,1986,30-34. Pentru noi este greu de stiut dacă zidul lagărului de la Slăveni a fost construit în cărămidă cum se afirmă de obicei sau piatră, sau piatra a fost folosită doar la porti; situatia poate fi explicată si prin faptul că în mare masură zidul este complet scos, dar observarea atentă a resturilor, indica materialul de constructie; nu excludem ca dilema să provină din obisnuinta de a da solutii si concluzii fără argumentele necesare

[21] Un lagăr de pământ durează 15-20 ani - Ilse Paar,*Zur Datierung des Niedergermanischen Auxiliarkastells Gelduba (Krefeld-Gellep)*, în *Roman Frontier Studies*, XII,1980,515-529

[22] IDR, II,499

[23] D.Tudor,*Biserica paleocrestină de la Slăveni*, Olt, în SCIVA, 30,3,1979 cu observatiile noastre în SCIVA,32,4,1981,546

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Suntem convinsi ca printr-o atentă înregistrare a locului unde s-au descoperit tegulele, cu diversele trupe s-ar fi putut da răspuns la unele întrebări privind fazele de constructie si interventiile succesive în structura elementelor componente ale fortificatiei. Din cauza contrazicerilor si interpretărilor diferite[24], fără prezentarea planului cu profilele sectiunilor peste elementele de fortificatie este absolut dificil să reconstitui situatia reală. Ceea ce este absolut sigur aggerul cu drumul de rond din cărămizi la - 0,20 m nu poate apartine primei faze, pentru simplul motiv că acoperă faza cu zid dublu (Fig.29); este cu totul neclară descrierea unui strat de dărâmătură pe 6 m lungime, între *agger* si *via sagularis* din faza cu zid; poate fi doar o interpretare gresită a lătimii aggerului sau a intervalumului, care nu poate fi la 6 m distantă de agger!; am putea căuta solutia în a propune că a existat initial un Holz-erdemauer, care împreună cu drumul de rond, sustinut de un zid paralel[25], era lat la bază de 6 m; cât va fi fost aggerul fazei de piatră, rămâne de stabilit, dar era mai lat de 6 m, căci îngloba si mai sus amintita dărâmătură.

Călăretii hispani a căror urme precumpănesc si se datează mai cu seamă după mijlocul secolului II si în secolul III ei se stabilesc la Slăveni la o dată incertă, dar se pare că aveau paza întregii câmpii din sud si ar fi posibil ca forma *castellumului* de la Băneasa să fie determinată de existenta aici a unei turma din această ala.

Pe baza unei schite apartinând lui Marsigli. s-a considerat că la Reșca[26] au existat trei castella. Săpăturile recente nu au putut identifica decât o incintă fortificată centrală de formă patrulateră si incinta poligonală, neregulată. Punând alături planul general (Fig.30) al orasului[27], cu corecturile îngăduite de fotografiile aeriene, cu schita lui Marsigli nu ne este greu să întelegem că acesta a "interpretat" ruinele zidurilor pe care se pare la acea dată le-a mai văzut deasupra solului. Din fotografia aeriană (Fig.31) se poate constata că au existat traseele a două incinte poligonale neregulate, una mai restrânsă si o extindere a ei spre sud. Deoarece Tesluiul traversează aria cuprinsă de incinta poligonală lărgită, Marsigli a completat coltul de nord-est al orasului de pe malul nordic, transformându-l într-o fortificatie de sine stătătoare; cercetările desfăsurate în această zonă nu au descoperit un *castellum*.

La sud de coltul fortificatiei orasului, si la est de "Romula quadrata" descoperirile întâmplătoare au adus la lumină[28] o multime de statuete ale divinitătilor romane si plăcute votive. Acest fapt ne face să presupunem că aici, zona fiind si cea mai înaltă de pe malul Oltului, se afla zona sacră extramurană a Romulei cu incinta dreptunghiulară si a fost doar în faza târzie inclusă în prima lărgire a ariei poligonale fortificate.

Dacă tinem cont de situatia de la sud de Teslui, putem întelege că a treia fortificatie desenată de ofiterul italian, este rezultatul completării coltului de sud-est în aceiasi manieră, considerând probabil, că pârâul ar fi distrus ceea ce nu se vedea pe teren. Cu toate că am atras

[24] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Evolution*, 51-52, n.44, 473

[25] D.Tudor, *Oltenia Romană*,302; idem în *Militärgrenzen Roms*, II, 399

[26] A.Marsigli, *Danubius Pannonicus-Mysicus*, Haga, 1726, tome II,1, fig XL

[27] Planul ridicat în teren de P.Polonic, cu legenda si detalii de constructii se păstrează la Institutul de Arheologie, Bucuresti; credem că este foarte potrivit a-l publica, pentru deosebita acuratete si pentru completările pe care ni le furnizează, mai cu seamă într-o paralelă cu fotografia aeriană;

[28] Informatie de la I.Chitu, directorul Muzeului din Caracal, care m-a însotit în periegheza făcută la Resca în 1975; pe acel loc P.Polonic sub sigla L, cu numele *Biserica Cetătii*, afirmă că s-au descoperit "bucăti de bronz aurit de la o statue"

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

atentia asupra acestei erori de interpretare, încă în 1976[29] se continuă formularea unor ipoteze despre o savantă "închidere a văii în punctul cel mai vulnerabil de apărare a orasului. Astfel se asigura posibilitatea respingerii din două puncte a unui inamic care s-ar fi strecurat cu usurintă pe valea mentionată, după fortarea limesului alutan"[30].

Vom sustine în continuare ipoteza că la sud de Teslui a existat doar fortificatia poligonală, atâta timp cât nu se pune în plan si nu se publică documentele de santier pentru asa zisul castellum, căci zidul gros de 1,10 m cu fundatia de 1,90 m (sic), cu o berma de 1,20-1,50 m si sant adânc de 2,20 m puteau apartine acesteia. Punctul nostru de vedere decurge din convingerea că Romanii făceau o departajare netă între teritoriul unui oras si "teritoriul militar", pe care se afla lagărul si constructii anexe, băi, vicus (canabae) etc.[31].

Singura fortificatie patrulateră de la Reșca este cea centrală, închizând o suprafată de 216 x 182 m[32] si considerată de D.Tudor a fi "prima incintă de apărare", care a fost "refăcută cu un *murus*, în a doua fază din viata acestei fortificatii patrulatere"... Monedele descoperite si diferitele elemente stratigrafice, se pare că pot dovedi[33] că fortificatia de pământ datează din prima jumătate a secolului II p.Chr. Ea a fost refăcută cu ziduri de cărămidă cândva înainte de începutul secolului al III-lea. Nu socotim necesar să ne ocupăm in extenso de această fortificatie deoarece o considerăm civilă, dar câteva argumente care să sustină punctul nostru de vedere tot trebuie să aducem. Caracterul civil al incintei se poate deduce din faptul că zidul este de 1,85-1,95 m si construit fără (!?) legătură cu mortar; colturile incintei sunt doar îngrosate; poarta de est nu este apărată de turnuri; pe axul longitudinal există *cloaca maxima*, ceea ce ne face să observăm că planul orasului avea constructia centrală nu pe axul longitudinal ca la planul de castre, ci pe una din laturile intersectiei celor două axe, plan tipic urban[34]. Dacă s-ar fi executat cercetări cu adevărat stiintifice, acum am fi avut la dispozitie si elemente de datare, cel putin relativă, a începutului incintei Romulei quadrata; din păcate, după două decenii de cercetări, cu mijloace importante, dat fiind că se executau "manu militari", ni se propun date pe baze absolut subiective[35]. Dacă acceptăm ipoteza lui D.Tudor potrivit căruia Romula este *municipium* de la

29 *Limes*, Szekesfehervar, 1878,335-336 si Evolution,25-26; n.226,227; în ultima publicare a datelor privind Romula (*Fortificatiile romane din Dacia Inferior*,1986,34) C. Vlădescu continuă să afirme existenta a două castre, de o parte si de alta a Tesluiului "cunoscute numai din schita lui Marsigli". Volumul *Romula - Malva*, Bucuresti,1994 a fost publicat sub îngrijirea Muzeului Olteniei, după moartea lui C.Mărgărit Tătulea. Autorul multumeste pentru privilegiul de a prelucra o parte din materialul descoperit în cursul săpăturilor de după 1965 de la Romula; din păcate trebuie să remarcăm că nu i-au fost puse la îndemână si desenele care să-i permită o localizare în spatiu si o precizare stratigrafică a acestor descoperiri. Regretul nostru nu se mărgineste doar la acest aspect, ci mai cu seamă la faptul că pentru topografia Romulei nu s-a putut aduce nici un fel de completări, repetându-se (pp 74-75) doar punctele de vedere ale lui D.Tudor si C.Vlădescu. Despre caracterul civil al asezării de la Reșca vorbesc elocvent tocmai decoperiri mărunte, care sunt total deosebite de cele din *castella*, unde precumpănesc armele.

30 C.Vlădescu, *Fortificatiile*,35; Acest punct de vedere a fost prezentat pe larg în *Limes*, *Szekesfehervar*, 1978,353-360

31 A.Sculten, *Das territorium Legionis* în *Hermes*,29,1884,482 sqq; o discutare utilă cu toate referintele anterioare la P.Le Roux, *L`Armée romaine et l`organisation des Provinces Ibériques*,Paris, 1982,114 sqq

32 D.Tudor, *Oltenia Romană*,176 sqq

33 Pe care însă nu am avut sansa a le vedea publicate înainte de disparitia lui D.Tudor si a succesorului său C. Vlădescu. C.Mărgărit Tatulea,op cit 40-41 sqq afirmă că fortificatia de pământ a fost un castru din epoca războaielor dace, dar abandonat (după *Limes*, Szekesfehervar,355) si folosit de colonistii, care ulterior, în a doua jumătate a scolului II, au construit incinta de căramidă în santul abandonat al castrului; zidul încercuind zona rezidentială.

34 C.Mărgărit Tătulea, op. cit p. 42, semnificativ, faptul că o parte din canale se scurgeau în santul orasului (n 184 si la incinta poligonală) fapt incompatibil cu situatia de la un castru roman. Pentru planurile oraselor "de tip castrens" F.Castagnoli, *Ippodamo di Mileto e l`urbanistica a pianta ortogonale*,1956,85 sqq

35 D.Tudor, *Oltenia Romană*,4, 186 incinta de pământ are caracter civil, si este de la începutul secolului II, incinta de cărămidă e construită la "finele sec. II p.Chr.: C. Mărgărit Tătulea, op.cit.42 datează zidul de incintă în vremea lui Marcus Aurelius, după 168-169, iar refaceri au loc în timpul lui Septimius Severus si Philipp Arabs

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Hadrian, trebuie presupus că odată cu titlul onorific asezarea primeste si dreptul de a ridica incintă[36]. Incinta municipiului de dimensiuni foarte reduse arată caracterul de centru politic-administrativ al teritoriului, care nu neapărat era proportional cu suprafata orasului, ci depindea de specificul proprietătii asupra pământului. Extinderea locuirii extramurane, este expresia bogătiei teritoriului si pozitiei privilegiate la intersectia drumurilor imperiale - drumul de la Drobeta si drumul de la Oescus, cu varianta prin Sucidava si cea de-a lungul Oltului. Pe fotografia aeriană este vizibilă intrarea drumului din spre sud pe o poartă care trebuie să se fi aflat pe centru laturii lungi a incintei; drumul din spre Drobeta, intrând pe poarta de pe incinta poligonală se îndrepta, după aceeasi imagine către poarta de pe mijlocul laturiide nord-vest[37].

Prezenta unor unitäti militare, permanente la Romula este exclusă tocmai datorită faptului că acestea nu stationau pe teritoriul oraselor[38]. Apărarea era asigurată pe deplin de trupele dispuse pe granită, la răsărit de Olt, si cele de la Slăveni si Enoșești.

La Enoșești - lucrările de construire a căii ferate Bucuresti-Piatra Olt au afectat cea mai mare parte a *castellumului* identificat aici. Pozitia în care a fost ridicată fortificatia romană se distinge prin controlul pe care-l poate permite asupra unei căi naturale deschise de la est spre vest, cale naturală pe care o urmează de fapt si calea ferată Bucuresti-Craiova.

Până în 1975, când am efectuat o cercetare de teren pe dreapta Oltului, a fost escavat si ceea ce mai rămăsese din coltul de sud-vest[39] al *castellumului* (Fig.32). In urma acestei constatări am făcut o sectiune de salvare pe latura de vest a lagărului. Cu această ocazie am constatat că fortificatia de pământ[40] era mai întinsă spre vest decât cea de cărămidă (Fig.33). Acest fapt ne face să presupunem că în momentul reconstruirii în cărămidă nu mai stationa aici aceiasi trupă care a construit fortul de pământ. Trupa s-a schimbat în întregime, sau a fost împărtită în fortificatii vecine. Printre fragmentele de țigle si cărămizi am descoperit (Fig.81) o cărămidă fragmentară (grosimea 6,2 cm) cu stampila în cartus 2,5 cm si litere 1,1-1,4 cm, în relief COH I COM(magenorum), analoagă tipului de la Drajna de Sus[41] si o tiglă (grosimea 3,6 cm) cu stampila fragmentară COH III [GAL](lorum). Prezenta acestei trupe este inedită la Enoșești, desi în manuscrisele Tocilescu[42] se păstrează o notă despre aceiasi stampilă. Trupa a fost în Dacia Inferior si la 129 si la 140 p.Chr.[43] si stamilele ei s-au descoperit la Ionestii Govorii[44]; din păcate nu se cunoaste desenul acestei stampile, si nu avem termen de comparatie, pentru tiparul stampilei descoperite de noi. Deoarece nu avem nici un indiciu despre data de început a lagărului de pământ, rămâne incertă deplasarea cohortei I Fl.Commagenorum între Drajna de Sus si Enoșești.

[36] Dreptul de a construi fortificatii era acordat ca un privilegiu fapt relevat în literatura de specialitate, confirmat pentru începutul Principatului de inscriptia de la *Pax Iulia*, Lusitania - AE, 1989, nr.368

[37] Ioana Bogdan Cătăniciu, în *Analele Brăilei*,I,1,SN,1993,417-418,fig.2, 1 si 2

[38] Cu exceptia marilor orase din Orientul apropiat, a căror situatie este cu totul deosebită de cea a oraselor din nordul imperiului

[39] Gr.Tocilescu, ms 5139,40 preluat de D.Tudor,OR,4,258

[40] *Limes,* Szekesfehervar,1978,336; eadem, SCIVA,32,4,1981,547

[41] Gh.Stefan, în *Dacia* XI-XII, 1945-1947, 123, fig.5/9

[42] Academia Română, 5139,40 - " apoi în dosul bisericii de la Ienusesti si după un parcurs cam de 500 m dăm pe mal, lângă drumul de fier de o cetate veche (Acidava); din această cetate există astăzi numai cornul sud-estic, care ne arată valuri înalte, regulate până la 3 m si că a fost triplu întărit în jur - însă la construirea drumului de fier Slatina-Craiova s-au tăiat malul pe care stătea cetatea si toată cetatea a fost dărâmată si materialul scos, întrebuintat ca umplutură pentru traseul spre Olt - astăzi găsim în mal cărămizi mari romane, unele cu inscriptia COH II COM, altele COH III (com) si altele cu CR, afară de aceea se găsesc în est de cetate prin arătură multime de cărămizi romane, cioburi, figurine etc, care ne indică că în jurul cetătii au fost orasul antic".

[43] IDR, I,nr.XIII

[44] *Academia Română*, ms. 5139, 44 - "*aici s-a si găsit o cărămidă cu stampila COH III G*". Gr. Tocilescu a completat pe margine *cohors III Commagenorum*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Dacă trupa va fi transferată pe linia Oltului, după părăsirea Munteniei si ea a construit castellum în faza de pământ, atunci trebuie să fixăm abia în vremea lui Hadrian construirea unei fortificatii la vadul de peste Olt. Cum însă acest vad al Oltului permitea circulatia spre Muntenia, credem că nu poate fi exclusă în întregime ipoteza că fortul de pământ a fost construit, încă în vremea lui Traian, pentru a asigura această importantă răscruce de drumuri.

In 1987 I.Ciucă a descoperit în zona fostului castru[45], o stampilă fragmentară [co]H TPA citită *cohors I Thracum Syriaca equitata*; cohorta nu face parte dintre trupele pomenite de diplomele Daciei Inferior, asa că este foarte plauzibilă ipoteza sederi timpurii, anterioare anului 129 p.Chr., a acestor traci la Acidava, eventual chiar în perioada primului război dacic[46].

Materialul arheologic descoperit în cursul săpăturii de salvare din 1975 a fost foarte modest, datorită faptului că am avut de cercetat doar ceea ce se găsea adâncit în pământul viu, până la care se escavase. Din fossa lagărului de pământ, umplut cu aggerul aplatizat, am descoperit o monedă de bronz cu efigia Lucillei[47]. Am considerat data de emitere a monedei *terminus post quem* pentru edificarea zidului de cărămidă.

In ceea ce priveste "sporirea" cunostiintelor noastre despre fortul de la Enoșești, ca urmare a săpăturilor efectuate de Cr.Vlădescu, putem doar să regretăm faptul că s-a neglijat obligatia de a desfiinta o ipoteză doar cu argumente stiintifice.

Fotografia aeriană, zbor 1971, a cărei copie nu mi-a parvenit la timp pentru a fi prezentată la Congresul Limes de la Szekesfehervar, dar ale cărei date le folosisem cu ocazia perieghezei din 1975, pune clar în evidentă coltul de sud-vest a unui *castellum*, asa cum îl văzuseră Tocilescu si Butculescu. Sectiunea noastră perpendiculară pe latura vestică determinată si pe fotografia aeriană a intersectat elementele de fortificatie specifice, asa că nu poate fi vorba de o identificare gresită a unui castellum. Afirmatia, neargumentată[48] că s-ar fi localizat mai corect fortul si că s-a cercetat zidul său de sud, zid în întregime scos în epoca modernă nu ne inspiră nici o încredere, ba mai mult suntem îndreptătiti să amintim că întreaga suprafată din vestul lagărului, în localizarea noastră, este marcată de urmele unor constructii apartinând asezării civile, sau unui întins vicus militar[49].

Zona de podis si cea de munte pe care o străbate în continuare drumul roman de-a lungul Oltului, este caracterizată printr-o îngustare a luncii râului, spre care se scurg de pe ambele versante, afluenti numerosi. Ciudat, zona, desi potrivită unor asezări rurale, este cât ne permite deocamdata stadiul de informare, mai putin intens locuită, în epoca romană[50].

45 Descoperirea a fost publicată în colaborare cu Al.Barnea, SCIVA,40,2,1989,147-155; datele despre fortificatie sunt cele ale lui Cr.Vlădescu, *Armata*,89-90, desi ulterior, la p 153, n 22 se folosesc datele săpăturilor noastre despre fortificatia de pământ, fără să se observe contrazicerea; în cele din urmă p 154, n 25 se constată că descoperirea se înscrie în aria delimitată prin săpătura noastră din 1975

46 C.C.Petolescu, în SCIVA, XLVI,1995,269-270

47 BMC,IV,571, nr.1167

48 Cr.Vlădescu, Gh.Pornaru Bordea, SMMIM,11,1978,138,Fig.1; Cr.Vlădescu, *Fortificatiile*,40-41,Fig.27; se afirmă, loc cit.41: "Celelalte elemente ale fortificatiei, *agger*-ul si *berma*, nefiind încă precizate, santul urmează să fie investigat..." deci dovadă că este mai bine localizat *castellum* este un zid care poate apartine oricărui edificiu.

49 Ion Ciucă, Noi contributii la Cunoasterea Acidavei, comunicare la al VI-lea Colocviu national de studii asupra frontierelor romane, Râmnicu Vâlcea, mai,1989 - profesor la Piatra Olt, s-a dedicat unor cercetări de teren în zona Acidavei; sunt remarcabile descoperirile întâmplătoare din asezarea civilă - 12 fibule cu capete de ceapă.Terra sigillata abundă, fapt în puternic contrast cu cantitatea descoperită în *castella* din Dacia inferioară - Gh. Popilian,I.Ciucă, *Terra Sigillata de import de la Acidava*, în Dacia, NS,XXX, 1986,167 sqq Asezarea civilă se pare că avea val si sant; în teritoriul vecin s-au pus în evidenăă 64 asezări civile, două villae rusticae

50 TIR,L 34,harta - este poate doar o carentă de cercetare si de înregistrare a descoperirilor întâmplătoare

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

La Drăgăsani, în suburbia Momotesti, s-au descoperit pe o suprafată întinsă urme de locuire romană[51]; până când cercetările vor face sigură existenta aici a unei fortificatii romane, preferăm să considerăm că ruinele apartin unei asezări civile[52].

Avem date sigure despre o fortificatie de dimensiuni medii la Ionestii Govorii, unde Gr.Tocilescu localizează *Pons Aluti* din Tabula Peutingeriana[53]. Planul ridicat de P.Polonic este singurul cunoscut; cu ocazia unor amenajări edilitare a fost cercetat coltul de nord-vest, unde s-a descoperit un tezaur monetar a cărui ultimă monedă este una emisă de Philippus Arabs[54]. Muzeul militar a făcut cercetări, rămase inedite; Cr.Vlădescu afirmă doar că ceea ce fusese considerat a fi coltul unui castellum ar fi de fapt *thermele*[55].

Mai la nord, valea Oltului se lărgeste pentru ultima dată înainte de a intra în defileul Oltului; în această zonă submontană se află urmele unei locuiri intense din epoca dacică si romană. La 1894, Gr.Tocilescu si P.Polonic[56] descriu drumul roman până la Stolniceni, ca foarte vizibil; suntem de părere că orice investigare sistematică a acestei zone trebuie începută cu revederea acestor observatii: "Locul aici este numit *La Crucea de Piatră* - aci ne arătă o femeie niste temelii de ziduri, zicând că oamenii ar fi săpat aici după bani si că ar fi scos cărămizi de "Jidovi"[57], cărămide romane; trecem apoi pârâul si venim în satul Stolniceni, unde sunt căsile proprietarului Boronescu - în satul acesta se găsesc urmele unui mare orasiu roman - am găsit cioburi, cărămizi si o monedă romană; prin pivnitele si prin grădinile locuitorilor se văd ziduri întinse, late si bine construite cu cement; tot câmpul între sat si sosea este plin de cioburi etc... si se constată pe locul lui Constantin Codrean si sub casa lui sunt ziduri mari si lungi, care trebuie să fie, după ridicătura în teren, o parte a cetătii romane; cărămidă cu CORSMB (nota lui Gr. Tocilescu); chiar zidul care merge prin pivnita lui seamănă să fie o parte a zidului înconjurătoriu a cetătii. Săparea acestei localităti ar fi bine să se întreprindă cât mai curând, căci locuitorii distrug deja zidurile si scot piatra pentru constructiuni; în nord-vest de sat se vede o constructiune de casă întinsă, cu camere cu totul distrusă de locuitori si numai locul se cunoaste si santurile de unde au scos zidurile". Drumul roman nu s-a putut observa în Stolniceni, dar este vizibil pe dreapta Oltului la sud de Râureni, fiind observat si dincolo de Râmnicu Vâlcea, unde la nord-est de "suburbiul Tigănia" Gr.Tocilescu adăugase descrierii, o notă despre un castru, notă neluată în considerare si din acest motiv necontrolată pe teren în epoca modernă.

Cercetările de la Stolniceni, în punctele Bârsesti - Priză si La Plută au rămas, ca mai toate cele de pe linia alutană inedite, fiind valorificate doar datele epigrafice[58], pe baza cărora se

[51] TIR,L 34,51; D.Tudor, *OR*4,298

[52] In localitatea Străjeşti de Jos, Ion Ciucă (Comunicare la colocviul national de limes, Râmnicul Vâlcea, 1986) a făcut observatii asupra unui sit roman, la dreapta drumului Drăgăşani-Slatina; domnia sa presupune că ar fi o asezare romană fortificată 200 x 150 m sau un *castellum*; de altfel si recunoasterile de teren din zona Drăgăşanilor, făcute de preotul Dumitru Bălaşa, au avut darul să scoată în evidentă multimea urmelor romane, dar nu se poate stabili caracterul lor, fără sondajele neccesare

[53] *Fouilles*,1900,120; Academia Română, ms,5139,44

[54] G.I.Petre-Govora în SCN,IV,1968,207 sqq; B.Mitrea,SCN,IV, 1968, 209-222

[55] Cr.Vlădescu, *Armata*,90

[56] Academia Română, ms.5139,51; Menționăm că observatiile sunt făcute de Tocilescu împreună cu Polonic, deoarece este foarte clar din lectura manuscriselor că Tocilescu adaugă pe textul scris de Polonic, observatii pe care nu le putea detine decât dacă a parcurs acelasi traseu; în literatura română s-a obisnuit a se considera că Polonic este autorul observatiilor, scrise de acesta, or, se poate deduce din parcurgerea manuscriselor că în general Tocilescu a participat la aceste periegheze, si o parte din observatii au fost dictate de el.

[57] Este un fapt cunoscut că o serie de locuri cu ruine sunt denumite Jidovi, Jidava, Jidovin etc; pentru poporul român jidovii, poporul biblic, a devenit sinonim cu "cei vechi"

[58] D.Tudor, *Dacia*,NS, VIII,1964,347-348 - în afara stampilei P(edites) S(ingulares), au mai fost descoperite tegule privihd Coh II FI Bessorum, Leg.XI Claudia, leg. V Macedonica, Leg.I Italica, si stampila C X B - citită de N.Gostar în *Arheologia Moldovei*,IV,1966,183-184 cohors milliaria Brittonum; K.Diez, *Bericht RGK*,65,1984,242-246 aduce argumente pentru lectura initială a lui D.Tudor-Cohors Batavorum

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

localizează aici cartierul general al guvernatorului Moesiei Inferior în timpul pregătirii celui de al doilea război dacic. Săpăturile au avut un caracter de salvare si probabil graba în care au fost făcute, precum si distrugerile provocate de răscolirile moderna au împiedecat pe autorii cercetării să obtină date suficiente privind nivelul de locuire din faza traiană, oricum, nu ne-au fost prezentate planuri cu aceste importante vestigii[59]. Stampila P(edites) S(ingulares) s-a descoperit pe locul La Priză, iar cea a cohortei II FI Bessorum în locul La Plută, dar deoarece în sec. II-III p.Chr. aici se va dezvolta o puternică locuire civilă s-ar putea ca ele să fi fost refolosite si locul de descoperire să nu aibe nici o valoare pentru localizarea fortificatiilor respectivelor trupe în teren.

Fotografia aeriană[60], fără să fi fost făcută cu respectarea tuturor normelor necesare unei reperări de situri arheologice, a pus în evidentă, drumul roman si o locuire în zona de la nord de gara Govora, unde există si un amfiteatru, probabil de lemn, aflat în terenul pepinierei (Fig.34). Urmele unei asezări civile se întind la nord spre Râureni, ceea ce ne face să postulăm pentru Buridava contemporaneitatea a două asezări civile, cea autohtonă si cea legată de viata unui *castellum*. După cum reiese din materialele arheologice descoperite aici viata continuă în timp până cel putin în sec. VI[61]. Deocamdată nu putem sti dacă fortificatia sau fortificatiile din timpul războaielor dacice au continuat să existe si câtă vreme după epoca lui Traian. Localizarea unui castellum pe locul Boroneasa s-a dovedit a nu fi exactă[62]. Nu ni se pare exclus ca odată cu organizarea limesului Daciei inferioare să se dezvolte aici fostul vicus militar, alături de asezarea autohtonă.

Cu exceptia săpăturilor sistematice conduse de Gh.Bichir la *thermae*[63], toate cercetările au avut un caracter de salvare si nu au urmărit o definire topografică a diferitelor monumente presupuse; de fapt ne aflăm în situatia de a sistematiza informatiile disparate, cu scopul de a organiza protectia si studierea acestui deosebit de interesant si important obiectiv de epocă romană.

Sondaje arheologice ar trebui să abordeze zona din sudul drumului spre Govora, unde se poate fixa locuirea civilă, de care presupunem că depindea si amfiteatrul. La estul drumului roman si pe malul Oltului acolo unde s-au săpat thermle sunt de completat informatiile despre *castella* si despre asezarea militară.

Drumul roman traversează pe malul stâng al Oltului într-un punct situat între Olteni si Sâmbotin, unde sunt ruinele unui *castellum*.

Castra Traiana, localitate trecută pe itinerarul pictat de la Viena, a fost localizat initial la Gura Văii de către Gr.Tocilescu, ca apoi D.Tudor să prefere identificarea cu fortificatia de la Sânbotin. Primele rezultate ale săpăturilor de aici[64] ne-au făcut să ne îndoim de caracterul militar[65] al edificiului săpat; după nouă campanii de săpătură s-a pus în evidentă faza de pământ[66]

59 D.Tudor,op.cit,345 sqq; idem SCIV,16,1,1965,186; idem, SCIV,17,3,1966,393; si SCIV,18,4,1967,655-660; idem,SMMIM,1,1968, 18-29; idem, *Frontières romaines*,1974,240; idem în *Buridava*, Râmnicu Vâlcea, 1972,29-34 si *Buridava*, 1976,41-44

60 Fotografia aeriană, zbor 1970 înregistrează satul Stolniceni după ce s-a construit Combinatul chimic, după ce zona a fost puternic afectată de amenajările moderne

61 D.Tudor, în *Buridava*,1972,30

62 D.Tudor preconiza pe acel loc un castru, credem că pe baza interpretării gresite a datelor din manuscrisul lui Gr.Tocilescu pe care-l foloseste; sondajul în acest punct n-a confirmat această ipoteză - Gh.Bichir, *Traco-dacica*,VI,1-2,1985,93,n.8

63 Gh.Bichir, *Buridava*,4,1982,43-54; Gh.Bichir,P.Bardaşu, *Materiale*,1983,255-268, cu plan; întreg materialul tegular descoperit publicat de Gh.Bichir,*Thraco-dacica*,VI,1-2,1985,93-104

64 *Materiale*,IX, 1970,245-249, Fig.1 si 2

65 Ioana Bogdan Cătăniciu, *Evolution*,27,n 245

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

a acestui *castellum* cu două santuri de apărare; într-o baracă apartinând acestei faze s-a descoperit o stampilă a cohortei I Hispanorum, desigur trupă al cărei pridianum a făcut cunoscuta activitatea sa la Buridava, deja după 102. In epoca lui Hadrian se înlocuieste această fază cu una cu zid de piatră cu Wehrgang sustinut pe un sistem de "contraforti" (Fig.35). Ceea ce a rămas nedistrus de Olt, a fost cercetat prin santuri de-a lungul zidurilor, dezvelindu-se două tronsoane din singura latura păstrătă si un turn de curtină[67]. Regretăm din nou că sistemul de cercetare, (sau doar de publicare?) risipeste informatiile pe care pământul - această arhivă inestimabilă ni le-a păstrat. Vrând să întelegi datele publicate îti dai seama de responsabilitatea pe care cel ce face o săpătură o are fată de monumentul abordat. Ne îngăduim să ne manifestăm nemultumirea ca si aici, ca la Romula, dar nu numai, trebuie să formulăm câteva ipoteze; dacă a existat o fază de pământ, databilă în epoca lui Traian, aceasta credem că nu a putut fi cu agger, ci cu un Holz-Erdemauer, adică un zid-palisadă din lemn si pământ; numai un astfel de tip de constructie putea fi simplu si eficient înlocuit în piatră (Fig.36), în sistemul cu pinteni perpendiculari pe zid. In acest caz însă ar fi trebuit ca pământul care exista la zidul palisadă între doi pereti de lemn, să se fi gasit si între contraforti. Din cele două referiri la stratul de pământ respectiv, reiese clar că este asezat peste un nivel arheologic, iar zidul paralel, a fost construit "după ce spatiul dintre zidurile paralele (contrafortii n.n) a fost umplut cu pământ, la un nivel mai sus decât zidul de incintă" (este vorba de fundatie?!); deci, nu este câtusi de putin restul unui agger anterior, ci umplere mai târzie, pentru consolidarea întregului sistem.

La Jiblea[68] în punctul de bifurcare a drumului imperial - pe Olt si pe la est de masivul Cozia - se pune problema existentei unui punct de semnalizare si control, care însă n-a fost cercetat cu rezultate concludente.

De la Jiblea drumul roman şerpuieste pe malul stâng al Oltului, ajunge la mânăstirea Cozia, în spatele căreia se află în Poiana Bivolari un *castellum*, distrus de Olt în partea vestică; cercetările în acest *castellum* au început deja la sfârsitul secolului trecut si acum este total cercetat si partial reconstruit, prin grija Muzeului Militar National si a Muzeului de Istorie Râmnicu Vâlcea. Cr.Vlădescu descrie cu amănunte planul acestui *castellum* asa cum l-a obtinut ca urmare a

66 *Cronica Cercetărilor arheologice, Campania*,1994, nr,117; *65 ani de arheologie militară*,62-62, planul; trebuie să observăm că se preconizează pentru această fortificatie o fază de pământ, considerându-se că pământul dintre murus si pintenii pe care fusese construit un Wehrgang era un agger preexistent; este dificil de crezut că existând un agger s-a săpat tot la 8,50 m pentru a se construi un contrafort pentru drumul de rond; de asemenea ni se pare că existând un agger nu mai era nevoie să se fi construit un zid paralel, într-o a două fază de existentă pentru incinta de piatră.

67 Cr.Vlădescu, *Fortificatiile*,1986,43-46 - o descriere dificil de urmărit din cauza neglijentelor de exprimare, fără un plan si mai ales fără profile ne dă senzatia că observatiile s-au făcut numai după ce s-a escavat în întregime, de aici afirmatia dubitativă "admitând, binenteles, în acest caz că zidurile paralele (de fapt perpendiculare n.n.) s-au construit odată cu *murus*-ul si că au functionat un timp fără incinta interioară (sic) paralelă, înlocuind *agger*-ul, am putea avea un prim moment constructiv în vremea lui Hadrian, spre sfârsitul domniei, îr. anii 137-138." deci tipul de plan nu este ferm obtinut pe baza observatiilor în teren, iar datarea este făcută pe baza analogiei cu planurule acelor *castella* pentru care există o datare cu inscriptie de fundatie. C.Andonie, R.Avram, R.Băjenaru, *65 de ani de arheologie militară*, Muzeul Militar National,62-63, publică un plan incomplet, căci lipseste zidul paralel cu incinta; abia în suplimentul la *Revista Muzeului Militar National* a apărut un plan complet

68 D.Tudor, *Oltenia Romana*,Ed.3, 1968,293 afirmă ca pe locul Găitini " se observa clar o formă dreptunghiulară 60 x 100 pasi, cu val si sant... la 100 m est de această întăritură sunt urmele drumului roman", iar în *Oltenia Romană*,: "presupusul castru roman este în realitate o fortificatie de pământ (feudală)"; Cr.Vlădescu, Poenaru Bordea, BMI, XLI, 3,1971, 30 anunță că sondajul făcut n-a identificat aici un castellum. Din descrierea observatiilor făcute în 1894 Gr. Tocilescu (ms 5139, 53) consideră că aici era "un burg, un turn de observare... movila de 1,50 m înăltă si 20 m diametru...trebuind a servi ca punct de observatie de la pod spre nord"

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

săpăturilor exhausive[69]. Nici de această dată nu sunt prezentate planuri de detaliu, si profile; asa încât datele stratigrafice cele mai complete se pot găsi în primul raport[70] publicat (Fig.37). Din datele înregistrate pe aceste profile reiese că nu a fost recunoscută *fossa* sectionată pe latura de sud, fiind interpretată ca viroagă naturală, probabil si pentru că pe latura de nord nu s-a săpat exact în zona unde scurgerea dărâmăturilor sugerează panta santului de apărare; nici sectiunea pe latura de est nu s-a adâncit suficient în afara incintei pentru a surprinde *fossa*; berma, lată de cca 1,50-2,00 m a fost desenată la nivelul tălpii zidului, atât pe latura de nord, cât si pe cea de est (Fig.38). Probabil că printr-o cercetare mai atentă s-ar fi pus în evidentă fazele de constructie si reconstructie pe care le poti deduce din studiul acestor profile si din neconcordantele nivelului diferitelor pavaje descrise; la poarta de est pragul descoperit era mai înalt decât nivelul drumului; or, dacă ar fi fost realmente contemporane cum se consideră acest fapt ar fi făcut inaccesibilă poarta pentru vehicule. Este probabil că pragul este o interventie constructivă ulterioară, ori cu ocazia renuntării la circulatia pe această poartă într-o epocă mai târzie, ori prin refacrea drumului,refacere nesesizată; platforma 1,8 x 1,8 care a deranjat via sagularis este de înteles ca o fază mai târzie si probabil trebuie pusă în legătură cu o constructie de lemn; în rezumat, pe baza situatiilor descrise putem considera ca acest *castellum* a avut, cel putin, trei momente de existentă: construirea de către *Surii sagitarii*; refacerea pragului la poarta de est si înăltarea pavajului portii de nord sunt două aspecte ale unei refaceri a incintei si a drumurilor; în acest moment sau într-unul si mai târziu, se va fi construit un edificiu, din care a fost sesizat doar pavajul cu 0,40 m deasupra celui din *castellum*. Astfel de edificii târzii s-au descoperit si în alte *castella* din Dacia, fiind datate către sfârsitul dominatiei romane[71], sau chiar după aceea. Etapa finală de ocupare a fortificatiei este în functie de datarea exactă a inventarului celor trei morminte descoperite si care nu pot fi decât ulterioare plecării trupei; aceste morminte dezvelite în interiorul fortificatiei au fost datate de descoperitori la mijlocul sec.III[72], ceea ce ar indica o perioadă relativ timpurie de abandonare a fortificatiei, eventual în favoarea trupelor stationate la Copăceni si Racovița . *Castellum* de la Arutela a fost construit de *suri sagittari* în 138 p.Chr.[73]; câtă vreme au rămas acestia aici nu se poate sti, la fel de neclar este dacă *cohors I Hispanorum veterana* a trimis aici un detasament, sau doar un *eques librarius* a avut o misiune temporară la Arutea[74]. Dimensiunea fortului se înscrie în scara celor potrivite pentru a adăposti un *numerus*[75].

69 Armata,1983,92-100,Fig.40-60 =idem,Fortificatiile,1986,46-60 Fig.32-53; Ambele sinteze au apărut la un bun răstimp după articolul nostru din SCIVA,32,4,1981,548-551, unde am făcut observatii pe baza rapoartelor de săpături si am încercat să propunem acele probleme care se simtea nevoia a fi lămurite, în principal probleme de stratigrafie si privind observatiile asupra constructiilor de lemn; nici una din aceste probleme n-a fost luată în atentie si examinată, nici măcar pentru a fi eliminată ca nefondată.

70 D.Tudor, Gh.Poenaru-Bordea,C. Vlădescu,SMMIM,2-3,1969-1970,8-44; castellum de formă patrată cu latura de 60,80 m, avea un zid de incinta lat de 1,60 m; drumul de rond era sprijinit pe "pinteni", sau contraforti de 1,50 m lungime construiti în acelasi timp cu zidul de incintă; porta principalis dextra a fost construită prin lungirea a doi astfel de pinteni la 1,90 m, asa încât se crea o poartă cu o curte interioară, si un turn la nivelul superior; porta principalis sinistra are aceeasi structură, dar era prevăzută cu două porti. Doar porta praetoria si probabil si poarta distrusă, decumana au turnuri patrate de mici dimensiuni, foarte putin iesinde (0,30 m); constructiile interioare au fost reperate doar în măsura în care erau construite în piatră - principia si horreum (Ioana Bogdan Cătăniciu,SCIVA,32,4,1981,550-551; L.Petculescu,Saalb J,43, 1987,71) acesta din urma, considerat în continuare sediul colegiului militar (Cr.Vlădescu, *Fortificatiile*,1986,57-58); din planul general s-ar putea conchide că o parte din fundatiile de piatră erau doar baze pentru o constructie de lemn; sigur, este că barăcile fusesera construite exclusiv din lemn

71 Ioana Bogdan Cătăniciu,*Evolution*,53-54, n.507,509,510 -constructii peste via sagularis la Buciumi, Bologa si Râsnov

72 SMMIM,2-3,1969-1970,23-24

73 CIL III 12601 a-b = 13793,13794 = IDR,II,575,576

74 CIL III 12602 = IDR,II,582

75 D.Baatz,*Der römische Limes,Archäologische Ausflüge zwischen Rhein und Donau*,Berlin,1974,25

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Deficientele manifeste în desfăsurarea cercetărilor sunt regretabile de asemenea pentru că si-au pus amprenta asupra reconstructiei executate (Fig.39), înainte ca să se fi publicat toate planurile si înainte ca rezultatele să fi fost dezbătute, asa încât proectul a avut la dispozitie date incerte; deoarece nu s-a recunoscut fossa, vizibilă în profilele publicate, înăltimea zidului si a drumului de rond a fost imaginată subiectiv[76]. O reconstructie efectuată acoperă definitiv acele aspecte care prin săpături de control s-ar fi putut recupera.

Drumul pe Olt, săpat în stâncă pentru a străbate defileul îngust al Oltului, era vizibil înainte de umplerea lacului hidrocentralei Turnu, în punctele "Masa lui Traian", "Cârlige" si "Ursoi". Tocilescu îl descrie astfel: "De aice (Bivolari) intră drumul lui Traian în defileul cel mare, care se întinde până la gura Lotrului. Coastele stâncoase ale muntilor uriasi se apropie în ambele părti ale Oltului, încât nu lasă mai mult decât poate curge Oltul - deci au fost nevoiti romanii, precum si astăzi constructorii drumului nou, să tae în stâncă comunicatia, mai pe toată întinderea ei prin defileu - soseaua nouă merge pe malul drept, de unde se vede cum drumul roman ,pe malul stâng, este tăiat din loc în loc în stâncă ... la o stâncă numită Masa lui Traian, drumul către Mânăstirea (Turnu) este în ost de stâncă, tăiat în piatră, pe când drumul roman trece pe sub stâncă, lângă Olt, peste un pod de lemn. Se văd tăieturile drumului în stâncă, în care, odată, bârnile si stâlpii podului (erau) vârâte - constructia podului a fost în forma unui coridor cu fata spre Olt, rezemat fiind prin stâlpi piezisi în stâncă." ... " sub stâncile gigantice ale Usturoiului, cele mai înalte si grozave stânci, care se pot vedea pe malul Oltului. Când te uiti de pe șosea în sus, spre cer, încât abia le zăresti vârful lor - aici au tăiat romanii soseaua în stâncă si se cunoaste, în unele locuri chiar si parapetul spre Olt si întreaga lărgime, până la 5 m, a drumului".

Doar la Copăceni există un *castellum*, distrus de Olt în partea de vest (Fig.40); cu ocazia săpăturilor conduse de Gr.Tocilescu s-a descoperit inscriptia de fundare[77], si una de reconstructie, numai doi ani mai târziu[78]; ambele inscriptii sunt puse de *numerus burgariorum et veredariorum*, o unitate care avea menirea să asigure buna circulatie pe acest drum, pe care probabil l-a si săpat în stâncă[79]; rezultatele săpăturilor Muzeului National de Antichităti au rămas în caietele Tocilescu si Polonic, si au fost publicate de D.Tudor[80]; sub conducerea lui D.Tudor acelasi colectiv a executat săpături în 1973. In castellum s-au pus în lumină două nivele de incendiu, separate printr-un strat de pământ de nivelare. Prin faptul că există inscriptia privind refacerea fortificatiei, s-a considerat că primul incendiu a fost anterior datei de 140, si a fost motivul refacerii din inscriptia pusă în vremea lui Antoninus Pius. Scopul cercetărilor ar fi trebuit să fie în primul rând observarea atentă a tuturor schimbărilor produse în planimetria fiecărui element de fortificatie, pentru ca să se poată întelege textul inscriptiei, în care se afirmă ca s-a mărit *castra* pentru că era prea îngust, dublându-se valul si adăugându-i-se turnuri:

CASTRA N BURG ET VERED QUOD ANGUSTE
TENDERET DUPLICATO VALLI PEDE ET IN
POSITIS TURRIBUS AMPLIAVIT

[76] Dr.Aurel Teodorescu, a prezentat în 1983 la colocviul national de studii asupra frontierelor romane, Râmnicu Vâlcea,1983 dificultătile pe care le-a întâmpinat tocmai datorită insuficientei informatiilor, care din punctul nostru de vedere nu este o situatie obiectivă.

[77] CIL III, 13795 = ILS 8909 = IDR, II,587

[78] CIL III 13796 = ILS 9180 = IDR II 588

[79] Callies, *Die Fremden Truppen* in *45 Bericht RGK*,1964,180

[80] *Buletinul Muzeului Militar*,V,1943,95-101; Cercetări întreprinse de Muzeul Militar în colaborare cu D.Tudor au fost publicate,sumar în *Frontières romaines*,1974,254 si *Oltenia*, Craiova,1974, 54-55; datele cercetărilor finale sunt reluate de Cr.Vlădescu, *Fortificatii*,68-70

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

textul este obscur, fără o descifrare pe teren a ceea ce înseamnă largirea - o dublare a suprafetei, o înăltare a zidului? Ar fi fost necesar să se observe în primul rând dacă turnurile sunt sau nu legate organic de zidul de curtină, cu un prim rezultat în stabilirea unei faze a zidului actual anterior construirii turnurilor, sau în caz contrar, sugestia că întreg zidul a fost pus pe un alt traseu, la 140 p.Chr.si se impune controlarea resturilor unei incinte anterioare, mai în interior.

In ceea ce priveste cele două straturi de incendiu[81], singura cale reală de datare este studierea materialului arheologic descoperit în fiecare din ele, presupunând că s-a făcut în timpul săpăturilor o corectă înregistrare a contextului fiecărei descoperiri. L.Balla[82] găseste o explicatie coincidentei datei inscriptiei cu cea a emiterii diplomei de la Palamarca, pentru trupele Daciei Inferior, punând-o pe seama unor lupte cu roxolanii, la 140 p.Chr.

La 500 m nord de Copăceni se află cel de al doilea castellum la Racovița (Fig.41). Si acesta a fost cercetat initial de Directorul Muzeului National de Antichităti, si apoi de către Muzeul Militar; din păcate aceste cercetări recente nu au fost făcute cu mai multă grije pentru înregistrarea tuturor detaliilor păstrate, decât cu un secol în urmă, când metodele de cercetare în arheologie nu erau deplin precizate, deoarece în fapt după patru campanii de săpături, nu au fost lămurite alte aspecte decât cele ce reieseau din carnetele Tocilescu-Polonic. Obiectivul săpăturilor pare a fi fost dezvelirea zidurilor si consolidarea lor; nici după aceste săpături nu stim ceva despre fossa si berma, despre constructiile interioare desigur de lemn. Ar intra în sarcina colegilor mai tineri, din Muzeul Militar să publice complet datele obtinute prin cercetările lui Cr. Vlădescu, si rămase neexploatate stiintific la moartea acestuia. Fortificatia este de plan dreptunghiular, foarte putin alungit (117,90 X 106,30); Planul cunoscut din cercetările lui Gr. Tocilescu a fost completat ca urmare a descoperiri pe fiecare latură, între poartă si colt a câte unei îngrosări a zidului, în exterior cu 0,20-0,25 cm, cu scopul de a se construi în spatele lor turnuri de lemn. De fapt descoperirea acestor îngrosări ale zidului sunt considerete ele însele platforme, ceea ce este greu de imaginat căci grosimea totală a zidului aici era de 1,75 m !; cercetarea superficială, cu înregistrarea doar a zidurilor si colectionarea materialelor mărunte si-a pus si aici amprenta, căci nefiind descoperit un agger, drumul de rond trebuie să fi fost sustinut de stâlpi de lemn; se consideră că planul este cu imperfectiuni si construirea fortificatiei este împinsă doar în secolul III p.Chr.,după distrugerea fortului de la Copăceni, de acelasi numerus specializat în apărarea si întretinerea drumului prin defileul Oltului.

Nu stim când anume a fost tăiat în stâncă si s-a ancorat drumul pe stâlpi deasupra apelor Oltului, primul moment posibil este în cursul primului război al lui Traian, în urma interventiei dace în Moesia Inferior, si ar putea fi ilustrat pe Columnă în scena LVI, iar în scena LVIII (Fig.18) Traian ar trece tocmai prin defileul Oltului pe drumul suspendat pe stâlpi de lemn. Ipoteza nu poate fi sustinută pe baza rezultatelor arheologice obtinute în castella de pe acest drum, dar după cum credem că s-a demonstrat, observatiile efectuate au fost nesatisfăcătoare; inscriptiile de fundație a castrelor la sfârsitul epocii lui Hadrian nu sunt o dovadă că până la această dată nu au existat puncte fortificate de pământ si lemn, în nici unul din aceste, sau alte puncte încă nereperate[83].

[81] Gh.Poenaru-Bordea, Cr.Vlădescu,în *Oltenia*, 1974,57 datează prima distrugere prin incendiu între 130-140 si o a doua pe la mijlocul secolului III p.Chr." după un stâlp miliar de la Maximin". Milliarul dscoperit de Tocilescu la poarta de est ar fi putut fi refolosit la refacerea portii, la o dată târzie, dar nu poate fi invocat în stabilirea datei celui de al doilea incendiu

[82] *Acta Classica Univ.Scientiarum Debrecen*, I,1965,43

[83] Tot ce se stie despre linia alutană se datoreste cercetărilor de teren efectuate sistematic de Gr.Tocilescu; este regretabil că Muzeul Militar, care putea utiliza experienta si dotarea materială de care putea beneficia în cadrul Armatei, pentru a initia o cercetare aerofotogrametrică sistematică a acestor regiuni, n-a făcut-o

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Drumul cel mai usor de parcurs, era cel de la răsărit de masivul Cozia; Pe această variantă sunt construite *castella* de mici[84] dimensiuni la Rădăcinesti (63,10 x 56,7 - Fig.42), Perisani(?), Pripoarele(?) si Titești (56,60 x 48,20 - Fig.43); cele două castella cercetate au planul de acelasi tip, murus cu contraforti de sustinere a drumului de rond; caracteristic, ambele au doar două porti pe laturile înguste; la Rădăcinesti sunt construite mici platforme la colturi; nu este sigur dacă la Titești, nu au fost formate din contrafortii care apar pe plan[85], mici turnuri cu structura de lemn; acest mod de constructie a "turnurilor" de colt ar fi de acelasi tip cu "turnul" portilor de est si vest, alcătuit din doi contraforti mai lungi. Toate elementele de constructie din interior trebuie să fi fost din lemn, material la îndemână si preferabil în clima friguroasă din munti, dar nu au făcut obiect al cercetării, nu stim câte contubernia si ce alte anexe au existat în aceste *castella* ca să se poată aprecia ce efectiv a fost adăpostit în ele.

Surii Sagitarii au fost întregiti de Gr.Tocilescu pe una din cele două inscriptii hadrianee descoperite la Rădăcinesti[86], asa încât este de presupus că un detasament de sirieni a stationat si în acest lagăr, cele două drumuri de legătură între sudul si nordul Carpatilor, alcătuind unul si acelasi sector militar.

Cu ocazia cercetărilor pe traseul hidrocentralelor de pe Oltul superior[87], între Hoghiz si Câineni, în 1974 am avut ocazia să ne facem o imagine asupra situatiei fortificatiilor romane de pe acest sector.

Pons Vetus este localizat la Câineni, unde cercetările noastre nu au avut ca rezultat identificarea lagărului roman, la a cărui existentă punem, deci, un semn de întrebare.

Drumul natural din estul masivului Cozia se bifurcă la Titești, o variantă conducând spre Copăceni, iar cealaltă la Greblești - satul de la sud de Câineni, unde s-ar putea să existe un mic *castellum*, reperat pe fotografiile aeriene, dar după periegheza din 1974, si necontrolat pe teren.

Drumul roman este vizibil, în stânga Oltului, la nord de Greblești si este tăit în stâncă la locul numit "Mesteacăn", la "Palma Jidovului" si sub dealul "Jugastru". Se pare că numai în dreptul Boitei a fost construit un pod pentru ca drumul să traverseze pe malul nordic al Oltului Transilvan[88].

Capătul transilvan al defileului Oltului este apărat de o fortificatie la Boița. Fortul are cel putin două faze de existentă si controlează răscrucea de drumuri spre Apulum si de-a lungul Oltului spre est, spre Angustia (Brețcu).

Săpăturile de la Boița au rămas în cea mai mare parte inedite, fiind publicate doar rapoarte sumare[89]. Fortul initial de piatră a fost refăcut (Fig.44), dar nu este sigur dacă nu va deveni o simplă *statio* fortificată[90]; pe profilul peste latura de vest noi am descifrat o primă fortificatie cu zid, agger si o fossa, complet aplatizate în faza a doua, în care s-au construit două

[84] *Castella* de la est de Olt au fost tratate de D.Tudor, *Buletinul Muzeului Militar*,V, 1943,99-100; Gh.Poenaru-Bordea, Cr. Vlădescu, SCIV,23,3,1972,477 sqq; aceiasi, BMI,3, 1972,28; *Frontières romaines*,1974,250-254; aceiasi,SCIVA,32,4, 1981,581-591

[85] H.Poenaru Bordea, Cr.Vlădescu, SCIVA,32,4,1981,581-591, Fig.1

[86] CIL III,12604; 12605

[87] Periegheză făcută împreună cu Radu Popa,Larissa Nemoianu, Liviu Petculescu si T. Nemoianu

[88] Gr.Tocilescu, ms 5139,54-55

[89] M.Macrea si colab, *Materiale*, VI,1959,429-436; N.Lupu. *Materiale*,VII,1960,411-421. S-au pus în evidentă diferente între profilele sectinilor efectuate, eventual din pricină că există o succesiune de fortificatii, mai largi sau mai mici, si probabil nu toate constructiile apartineau unui *castellum*

[90] N.Lupu, în *Materiale*,VII,1961,417; observatiile noastre în *Evolution*,29-30

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

ziduri paralele, la 3 m distantă unul de celălalt. Pentru această faza cu zid dublu, în fapt cu Wehrgang sprijinit pe zidul interior nu s-a descoperit fossa corespuzătoare, în cei cca 8 m sectionati; doar pe latura de sud s-a identificat acelasi sistem de constructie cu ziduri paralele, dar la o distantă mai mare; cum schimbările suferite pe parcursul unei folosiri îndelungate de o fortificatie pot îmbrăca diferite forme, ar trebui multiplicate sectiunile si comparate rezultatele,prin corelarea lor atât pe orizontală cât si stratigrafic.

Poate că acest punct extrem de important, să fi revenit în sarcina acelei *Cohors I Tyrorum* din diplomele Daciei Inferior, propunere făcută de N.Lupu pentru întregirea unei stampile fragmentare[91]. Atât cât se stie astăzi, este prea putin pentru a avea un tablou al realitătii de aici, al raportului între elementul militar si cel civil, eventual vamal; solutii la întrebările pe care ni le stârnesc datele cunoscute până acum pot fi obtinute doar printr-o cercetare (si publicare) de mai mare amploare a întregului sit.

Pe Oltul transilvan, care curge practic, est-vest au fost construite *castella* la Feldioara, Cincsor, Hoghiz si Olteni.

I.Glodariu observă[92] că Hoghiz, Cincsor, Feldioara si Râsnov sunt fortificatii romane corespondente cetătilor dacice de la Racoș, Breaza, Arpașul de sus si Râșnov, considerând că atât davele dace, cât si lagărele romane asigurau controlul unor drumuri peste munti; aceste drumuri de munte nu erau practicabile, fiind mai degrabă drumuri de plai, si de aceea credem că fortificatiile romane asezate în cursul primului război: Râșnov si Hoghiz - necesare desfăsurării luptelor de neutralizare a centrelor de rezistentă ale dacilor - cetătile dace - au fost folosite în continuare, si li s-au adăugat cele de la Feldioara si Cincsor, în scopul de a supraveghea miscarea necontrolată prin munti; desigur, nu poate fi vorba de armate barbare, ci mai degrabă de cete de nemultumiti sau răufăcători.

Castellum de la Feldioara, la nord de Olt, a fost sectionat în 1973, de un colectiv de cercetători de la Muzeul din Brașov si Făgăraș, prilej cu care s-a descoperit stampila *cohors II Numidarum Antoniniana*; după această dată, cercetările au fost preluate de N. Gudea si cercetarea s-a epuizat în 1979[93]; o primă fază de lemn si pământ s-a pus în evidența sub faza de piatră, considerându-se ca aceasta are cam acelasi traseu si pentru porti si pentru turnuri; forma si dimensiunile sunt probabile, deoarece mai mult de două treimi din suprafata fortificată, a fost distrusă de Olt. Cohors Numidarum a avut tot timpul garnizoană aici, descoperindu-se trei tipuri de stampile ale trupei. Dacă luăm în considrare că nu ătim nimic despre activitatea trupei anterior aparitiei ei în diploma Daciei Inferior, din 129, si pentru că faza de pământ lagărului trebuie să fie ridicată înaintea mijlocului secolului II, credem că se poate sustine punctul de vedere al lui N.Gudea că această trupă a stationat aici imediat după cucerire, ba poate, chiar după primul război, după pacea de la 102.

Castellum de la Cincsor, a fost reidentificat pe teren în 1974, iar în 1991, s-au efectuat săpături sistematice (Fig.45), întrerupte însă[94]. Am considerat în 1972 că acest castellum este

[91] *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj,1974, 222. In 1973 au fost descoperite (idem, *Materiale*, VII,413) în cursul cercetării edificiului II, cu încăpere absidată două stample ale legiunii XIII Gemina; cum constructia este databilă cu o monedă Divus Antoninus Pius (Cohen I,517 pl III,1) prezenta legiunii aici poate fi legată de reforma administrativă din timpul lui Marcus Aurelius si actlunea el alci nu comporta apartenenta acestui teritoriu la Dacia Superior I.I.Russu, IDR,I,20

[92] Acta MN,XIX,1982,36

[93] I.I.Pop, *Cohors Numidarum Antoniniana la Feldioara*, în SCIVA, 26,2,1975,289-292; N.Gudea, I.I.Pop, în *Pontica*, X,1977, 333-338; aceiasi în *Materiale*, Tulcea, 1981,289-290

[94] *Dacia*,25,1981, nr.38,367; săpăturile din 1991, efectuate sub conducera lui D.Isac au fost publicate în *Ephemeris Napocensis*, IV, 1994, 107-110.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

construit de Cohors II Flavia Bessorum, după ce va părăsi lagărul de la Stolniceni si Rucăr, pentru că tipul de stampile descoperite aici era diferit si de un aspect mai neglijent[95].

Drumul de-a lungul Oltului spre est se pare că a fost tot pe malul drept, până la Hoghiz; între Hoghiz si Ungra se pare că ar exista un pod roman[96]. Castellum de la Hoghiz se află la extremitatea de vest a defileului Oltului prin muntii Perșani, care impiedecă circulatia directă spre est. Spre deosebire de celelalte castella această fortificatie se află pe stânga Oltului si este un punct de legătură, pe valea Bogătii, cu sudul Carpatilor, prin pasul Rucăr-Bran; legătura cu pasul Oituz este mai putin directă si mai anevoioasă, pe valea Pârâului Negru.

Săpăturile arheologice efectuate[97] la mijlocul secolului de un colectiv condus de K.Horedt, au stabilit că în prima fază a existat un Holz-Erdemauer, iar ulterior, în faza de piatră s-a construit parlel cu zidul de incintă un zid de sustinere a drumului de rond, o tehnică similară celei de la Drajna de Sus si Bretcu[98]. Se pare ca *ala I Asturum* (CIL III 8074,1) este cea care construieste lagărul, după ce participase la războaiele dace (ILS 1350); suprafata lagărului de 3,6 ha este adecvată adăpostirii unei *ala quingenaria*, iar rostul călăretilor este de a supraveghea depresiunea întinsă - Tara Făgărașului.

Sigur este că aceste fortificatii nu au alcătuit niciodată o linie de granită între Dacia Superior si Dacia Inferior, fapt subliniat si de asezarea lor pe ambele maluri ale râului.

Intre Bretcu, capătul vestic al pasului Oituz si Transilvania circulatia era mai putin directă din pricina culmilor orientate nord-est - sud-vest ale muntilor Bodoc, Baraolt si Perșani. Un studiu special al drumului în acest sector n-a fost întreprins, dar se poate trasa în linii mari datorită marcării lui cu castella de la Borosneul Mare[99] si Olteni[100].

Analizând profilele publicate pentru lagărul de la Olteni (Fig.46), putem conchide c-a existat o fază de pământ, cu agger de cca 3 m (considerând că desenul este la scară si zidul este de 1 m lat) ăi fossa săpată de la un nivel cu putin peste lutul virgin; berma fazei de piatră trebuie să fi fost la un nivel mai sus, deoarece la nivelul desenat, zidul de incintă ar fi avut o fundatie sub 0,50 m, de neacceptat, căci nu-i putea asigura stabilitatea; Tot din aceeasi examinare a profilului este evident că si în faza de piatră s-a recurs la sustinerea drumului de rond (în profil este o portiune verticală, umplută cu moloz de cca 30 cm, care poate fi urma unui zid sau a unui stâlp pe traseul căruia a intrat o cantitate de dărâmătură după ce a putrezit), doar cu putin mai larg decât în faza de pământ; probabil că atât la colturi, cât si la portile de pe laturile de est si vest au existat turnuri (zidurile îngrosate sunt un argument) construite doar din lemn. Planul pe care-l propunem pentru *castellum* de la Olteni se raportează la cele ce s-au construit în epoca lui Hadrian.

In cursul săpăturilor de la Borosneu s-a descoperit si un *titulus operum publicorum* în care Hadrian face o constructie prin *ala I Batavorum*[101].

95 Ioana Bogdan Cătăniciu, SCIVA,25,2,1974,282

96 G.Bako, SCIVA,26,1,1975,141

97 C.Daicoviciu a făcut o cercetare de teren în 1936 *Dacia*, VII-VIII, 1937-1940, 315-316; K. Horedt, colab.în SCIV, I,1,1950,124-125; *Materiale*, I,1953,785-789; G.Bako,op.cit

98 D.Protase, în *Limes*, Szekesfehervar,1978,303 sqq; Ioana Bogdan Cătăniciu, *Evolution*,1981,10

99 Castrul de la Borosneul Mare este mai degrabă confirmat de materialul tegular cu stampilele alei Gallorum, cohortei Bracaugustanorum, alei Batavorum, cohortei III Gallorum si în cele din urmă ale alei Palmyrenorum; Z.Szekely,în *Cumidava*,IV,1970,50; idem,SCIV, XIV,1, 1963,165; idem,SCIVA,26,3, 1975,343-351; N.Gostar, *Arheologia Moldovei*,IV,1966,179-181

100 Z.Szekely în *Aluta*, Sfântu Gheorghe, X-XI,1980,55-72, un raport amplu, cu ilustratie completă si cu bibliografia anterioară; dimensiuni 142 x 92,5 m, are doar două porti; pe latura de est si vest nu s-au găsit porti, dar zidul este îngrosat cu 20 cm; la colturi nu s-au observat urmele turnurilor; se consideră că n-a existat fază de pământ

101 Z.Szekely, SCIVA,26,3,1975,343-351; inscriptia a fost întregită *ala I Latobicorum*; D.Tudor, pe baza fotografiei, citeste *ala I Batavorum*, trupa atestată în Dacia Superior la 144, dar venită deja anterior din Pannonia (referat la articolul lui Z.Szekely, pentru redactia revistei SCIVA); I.I.Russu, SCIVA,29,4,1978, 559-561

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Dacă activitatea constructivă s-a desfăsurat în *castellum* de la Boroșneu, asupra căruia suntem prea putin informati, atunci este posibil ca ala, care făcea parte din armata Daciei Superior să fi trimis aici un detasament[102].

Nu se poate sustine, pe această bază, apartenenta, nici pentru scurtă vreme a lagărului la Dacia Superior, cum nici aparitia probabilă a legiunii a XIII Gemina[103] la Boița si Hoghiz, tot din vremea lui Hadrian nu poate contracara celelalte dovezi, pentru care sud-estul Transilvaniei este înglobat Daciei Inferior[104].

Prezenta legiunii si a unei ala este, desigur, o colaborare temporară cu trupele din Dacia Inferior, prilejuită ori de evenimente militare, ori de lucrări cerute de reorganizarea administrativă petrecută în timpul domniei lui Hadrian

Deci drumul Oltului este marcat de fortificatii de mărimi medii si mici, numai la Slăveni si Hoghiz dimensiunile sunt de (peste) 3,5 ha; nu avem confirmate prin săpături arheologice turnuri, în afara celui de la Arutela[105], dar este de presupus că ele existau, fiind de căutat între movilele înregistrate pe hărtile vechi.

[102] Lagărul de la Borosneu se pare că avea 2,7 ha, fiind prea redus pentru a adăposti o *ala quingenaria*; despre garnizoanele forturilor mici si detasarea vexillatiilor trupelor auxiliare David Breeze, *Militärgrenzen Roms*, II,1977,4

[103] CIL III 953 = 7721, recitită de C.Daicoviciu Cohors III Gallorum (*Dacia*, VII-VIII,1937,316); E.Ritterling, RE,XII, 1719-1720; C.Daicoviciu, AISC,II, 1933-1935,249-253; G.Bako, SCIVA,28,2,1977,195-208; V.Moga,*Din Istoria Militară a Daciei Romane, Legiunea XIII Gemina*, Cluj,1985,68

[104] I.I.Russu (*Frontières Romaines*, 1974,224) afirmă că Oltul superior, în prima jumătate a secolului II apartinuse Daciei Superior si doar mai târziu a fost transferat Daciei Inferior; acelasi punct de vedere si în IDR,I,120 si în SCIVA,29,4,1978,559-561

[105] Cr.Vlădescu, *Fortificatiile*, 1986,60-61,Fig.52

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

LINIA TRANSALUTANA

De la sfârsitul secolului XIX, "Troianul", cunoscut de poporul din vestul Munteniei ca drumul lui Traian si păstrat cu toată consideratia limită de moșii, a intrat în atentia lumii savante ca urmare a publicării cercetărilor de teren ale lui C. Schuchhardt[1] si Gr.Tocilescu[2].

Obiectivitatea cu care Gr.Tocilescu a notat datele culese de pe teren, singur sau împreună cu P.Polonic, a devenit evidentă ca urmare a cercetărilor noastre de teren, efectuate după studiul prealabil al hărtilor Bonn si Lambert[3] si a fotografiilor aeriene.

Intru cât descrierea amănuntită a elementelor componente ale liniei de fortificatii din vestul Munteniei n-a fost încă publicată[4] socotim că este necesar să o facem mai amplu, cu acest prilej; mentionăm că vom prezenta doar datele de pe fotografiile aeriene confirmate pe teren, trecând ca ipotetice pe acelea pe care n-am avut posibilitatea să le controlăm (Fig. 47-51).

Lagărul mare de pământ de la Flămânda există aici probabil dintr-o vreme în care vadurile principale ale Dunării erau controlate de trupe romane si este foarte plauzibil că a fost folosit în cursul războaielor dacice, ca bază pentru armata care urma să participe la lupte.

La numai un kilometru vest de castru, există urmele unei asezări dace, bogată dacă e să ne ghidăm după cantitatea de material descoperit la suprafată; probabil unul din locuitorii acestei asezari a îngropat si tezaurul de tetradrahme Macedonia Prima si ale insulei Thasos, descoperit în 1971[5]. In orice caz asezarea nu pare să fi existat până la începutul sec. II, fiind evacuată cu câteva decenii înainte, dar numai cercetări arheologice ar putea lămuri cronologia. Asezarea ar merita interesul unei cercetări deoarece se află la capătul sudic al drumului preistoric dintre sudul Dunării si Carpati.

Câmpia Găvanu-Burdea, ceva mai înaltă - până la 100 m altitudine - are o prelungire la sud de Roșiorii de Vede, până la lunca Dunării; la limita dinspre est a acestei câmpii s-a dezvoltat drumul comercial, cel mai intens circulat în epoca pre-romană, prin el făcându-se legătura cu sudul Dunării, cu lumea balcanică, pe râul Osam si pasul Troian din Balcani. Drumul a fost principala

[1] AEM,IX,1885,229

[2] Gr.Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, 1900,119-134; idem, "limes cis-alutanus", Comunicare la Academia Română, 3 mai 1902, ms. 5139, 6-21; si nenumărate note manuscrise păstrate la Academia Română, ms.5137, 5139 - aceste fise au fost folosite de D.Tudor în *Oltenia Romană* si de H. Gajewska în *Arhelogia*,Warsowia, 1971

[3] Prin amabilitatea si spiritul de colaborare al membrilor Directiei Topografice Militare, pentru care ne face plăcere să multumim si în aceste rânduri

[4] Ioana Bogdan Cătăniciu în *Frontières romaines*,1974,259-264 este doar o prezentare rezumativă; în mod necesar ar trebui publicate hărtile si fotografiile aeriene, în conditii grafice potrivite.

[5] Ioana Bogdan Cătăniciu, SCN,VI, 1975,177-188; tezaurul s-a descoperit întâmplător si cu ocazia săpăturilor pe val, am luat la cunostintă de el; printr-o săpătură de control am mai descoperit o parte din monede; se pare că nu s-au recuperat toate monedele descoperite initial, căci în 1977 cu prilejul perieghezei în zona asezării dace am văzut încă 2 piese ce se aflau în posesia unui locuitor din Flămânda

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

cale de pătrundere spre Transilvania[6] din Muntenia. Din acest drum există treceri spre vest prilejuite de văile cu orientare generală nord-vest - sud-est.

O primă posibilitate de pătrundere spre Oltenia - Valea Totiței este supravegheată de un mic *castellum*, cca 50 x 50 m, pus în evidența pe fotografiile aeriene. Desi nu am avut fonduri de săpături pentru a efectua un sondaj, avem certitudinea existentei fortificatiei datorită materialului ceramic fragmentar si bucătilor de chirpic de la suprafata terenului. Cu ocazia lucrărilor agricole, s-a descoperit pe locul *castellum*-ului *un dolabrum*, pe care l-am recuperat pentru Muzeul din Alexandria.

Valea largă a Călmățuiului, cca 5 km. mai la nord, cu deschiderea în vest până în dreptul lagărului de la Slăveni, este străjuită de trei *castella* - cel de la Putineiu partial cercetat de noi si de unul mare si unul mic la Băneasa. Relatia vizuală dintre lagărele de la Putineiu si Băneasa (cca 5 km. distantă) nu se poate realiza direct, în schimb lagărul de la Băneasa are o pozitie prielnică unei comunicări vizuale spre Olt.

Drumul natural de-a lungul Văii Urlui este barat de un *castellum* de mici dimensiuni, foarte aplatizat, dar evident în arătură datorită cantitătii mari de chirpic si arsură.

Gr.Tocilescu publică[7] două planuri de *castella*, unul pentru acest punct (care se află în perimetrul orasului Roșiorii de Vede), cu dimensiuni 96 x 64 pasi si un alt plan diferit ca aspect si dimensiuni si localizat la sud-vest de Roșiorii de Vede. In notele din manuscrise lipsesc referiri la asezarea acestui al doilea castellum. Cercetările noastre de teren, în zona viilor din vestul orasulu Roșiori, nu ne-au dus la nici un rezultat privind existenta unui mic castellum (66 x 64 pasi); un punct de control ar fi fost util eventual pe valea Bascovului, care coboară din spre vest; în acest moment, fără indicii despre castellum pe fotografiile aeriene si neidentificat pe teren, nu excludem posibilitatea că cele două planuri să fie două variante, cel din urmă gresit, ale lagărului de pe Valea Urluii. D.Tudor continuă să le enumere pe amândouă în sirul fortificatiilor transalutane[8].

In lunca râului Vedea, în punctul până unde acesta are orientarea nord - sud, la Gresia,(Fig.51) se află un *castellum* de pământ. Trupa care a construit acest *castellum* avea controlul întregii văi spre est, dar nu si legătura vizuală directă spre vest si spre lagărele vecine, asa încât este de asteptat ca cercetările să dea la iveală turnuri de semnalizere si control spre sud, vest si nord.

Pe platoul înalt din vestul luncii râului Vedea, la capătul nordic al satului Scrioștea (Fig.53), am putut efectua cercetări într-un astfel de turn (vezi mai jos). O asezare similară ar trebui să aibe turnul care să asigure legătura cu platoul înalt din nord, pe raza satelor Stejaru sau Socetu.

De la nord de Gresia, valea râului Vedea cu malul vestic înalt si abrupt a fost urmată de drumul spre nord, până la confluenta cu Călmățuiul. La cca 17 km de Gresia, pe malul râului există un nou *castellum* la Crâmpoaia - Ghioca (Fig.54); asezat pe terasa foarte înaltă, cu pantă abruptă a râului Vedea, pare a avea doar rostul de a controla drumul sud-nord, dar totodată supreveghea valea Dorofeului, într-un punct cu câtiva kilometrii la nord de confluenta cu Vedea. Valul lagărului se păstra în 1972 0,50-0,60 m deasupra solului; pe latura de est, în arătura proaspătă am descoperit bucăti mari de cărămidă, cu dungi trase cu degetele în pasta crudă; un fragment poate prezintă urma unei stampile din care s-a păstrat doar un C; fragmente ceramice romane se întind spre vest si ar putea semnala o asezare militară.

[6] B.Mitrea, EDR, X,1945,148-149; idem, SCN,II,1958,187; Eug. Chirilă, I.Pop. în *Apulum*, VII,1,1968,156

[7] *Fouilles*, 1900, Fig.67 si Fig.73

[8] *Oltenia Romană* Ed.4, 254

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Prin pozitia celor două castella de la Gresia si Crâmpoaia se poate conchide că Vedea pe această portiune a marcat granita imperială.

Pe teren nu am putut observa elemente care să permită ipoteza că pe terasa înaltă a Vedii ar fi fost construită o palisadă.

Cercetările noastre, mult mai restrânse decât ne-am propus, au urmărit să deslusească modul de apărare a zonei în care drumul părăseste valea Vedii, pentru a continua să urce pe valea Cotmenii. In zona Floru-Bădești am găsit urme ceramice, eventual post romane, dar nici o urmă de fortificatie. Informatia[9] despre un fort roman în locul "La Cetate", în satul Ursoaia-Icoana, pe malul râului Cotmeana nu a fost confirmată prin cercetarea noastră de teren, deoarece locul indicat a fost cu câtiva ani anterior folosit pentru procurarea pământului de umplutură la construirea soselei. Din această zonă s-au recuperat fragmente ceramice atipice, dar ca pastă si ardere, neîndoios romane. Oricum, credem că putem preconiza prezenta în această zonă a unui castellum sau burgus, dat fiind că s-a conturat respectarea cu străănicie a principiului dispunerii fortificatiilor pe văile ce se deschideau spre vest.

La Urluieni, în satul Afrimești, comuna Bârla au fost identificate, în secolul trecut, două castella de mărimi diferite pe malul înalt al Cotmenii (Fig.55); acest loc, pare a fi fost un punct însemnat de răscruce între drumul ce suie din spre Dunăre si drumul care urmând cota de 200 m vine din spre vest prin Enoșești, către Ploiești. La această limită a zonei colinare s-a construit valul de pământ cu santul spre nord, cunoscut cu numele "Brazda lui Novac" de Nord[10].

In zona colinară de la nord de Urluieni sunt cunoscute *castella* de la Fâlfani-Izbășești, Săpata de Jos (două) si la Albota. Toate aceste fortificatii se află la limita unei zone deluroase, cu văile orientate nord-est - sud-vest; este de urmărit în continuare sistemul de comunicare vizuală dintre aceste fortificatii, dată fiind progresiva crestere spre nord a altitudinii si relieful accidentat. Pe toată această portiune nu sunt vizibile urme ale unui val (Fig.56).

Valea Argesului pare c-a fost apărată de o fortificatie de piatră, care se afla pe malul nordic, dacă luăm în considerare[11] sesizarea despre distrugerea lui.

Asezat la confluenta Râului Doamnei cu Râul Târgului, lagărul de la Purcăreni este aproape în întregime erodat de ape si distrus de soseaua Pitesti-Câmpulung. Pozitia aleasă răspunde acelorasi principii de protejare a întrării în văile, care deschideau cai naturale spre vest.

La Câmpulung - Jidava este de mult cercetată fortificatia de piatră; cel de al doila *castellum* de pământ, necercetat, fiind încadrat în diferite perioade[12]. Dacă până la Câmpulung drumul, pe care nu l-am descoperit si pe teren, este sigur marcat de forturile mai sus însirate, la nord de Câmpulung este încă neclar dacă urmează relativ acelasi traseu cu drumul actual sau nu. După părerea pe care ne-am făcut-o pe teren fără să fi avut posibilitatea să parcurgem si acel traseu, cele mai multe sanse sunt ca el să cotească spre vest[13], deoarece la Voinești, comuna

9 Semnalarea ne-a- fost făcută de domnul Costică Popescu din Urluieni, iar la Ciuciu,sat Ursoaia, comuna Icoana, domnul Ion Sache ne-a dat amănunte despre cetatea de pe valea Plapcea, pe care însă nu am regăsit-o pe teren.

10 R.Vulpe, *Les valla de la Valachie, de la Basse-Moldavie et du Boudjak în Frontières romaines*,1974,272

11 In revista *Junimea*,SN,24-25,iunie 1979 prof.P.I.Dicu făcea cunoscută descoperirea unui "castru" pe terasa Argesului, în locul Mărăcineni, cu ocazia efectuării săpăturilor pentru devierea râului în 1976-1978; cu această ocazie acest castru ar fi fost distrus complet

12 Acest *castellum* se află la 4oo m sud de cel de piatră. Tocilescu îl considera roman, si înscrie Jidava între punctele în care se află câte două fortificatii; Em. Popescu, Eugenia Popescu, în *Studii si Comunicări*, Pitesti,1968, 67-79 consideră că este o ruină medievală; C.C.Petolescu se pronunță pentru fixarea acestei fortificatii în linia transalutană *Revista de Istorie*,35,1,1982,68 si o datează chiar în cursul războaielor dace.

13 D. Tudor,SCIV,VI,1-2,1955, 90 sqq

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Lerești s-au descoperit ruinele unui *castellum*, databil încă în timpul războaielor dace. Probabil drumul nu urca pieptis muntele Mateias, ci urma culmea lui vestică; sigur este că drumul trecea pe malul drept al Dâmboviții si ajungea la nord de satul Rucăr unde am identificat un mic fort. Cu ocazia săpăturilor din *castellum* de la Rucăr am cercetat si drumul roman, care după ce trece de castellum urcă în serpentină terminatiile line ale muntelui spre coama Pleșii, fiind vizibil si usor de recunoscut, chiar dacă în unele puncte a fost partial deranjat de alunecări de teren; drumul ajunge pe creastă, câtiva metrii deasupra drumului actual si se distinge prin urmele rotilor, la distanta de 1,5 m, tăiate în piatra calcaroasă, (Fig.57) coboară panta la est de soseaua modernă, pentru a trece Dâmbovița, probabil cam în acelasi loc în care se află podul actual; drumul se poate urmări apoi până la Drumul Carului, desi sectiuni perpendiculare ar trebui să precizeze, care din variantele sesizabile în diferite puncte (de exemplu la vest de cetatea medievală Oratia) este traseul drumului roman, si care apartin epocii feudale unde se vede la cca 30 m vest de soseaua actuală, ca apoi să coboare prin estul soselei moderne la Podul Dâmbovitei. Pe mici portiuni, urmele carelor săpate în stâncă (distanta între roti este de 1,5 m) stau mărturie a intensului trafic. Drumul traversează probabil Dâmbovița, cam în acelasi loc cu podul actual si apoi urcă spre nord, fără să avem certitudinea că drumul cu o pantă dificilă de la poalele cetătii medievale de la Oratia este drumul roman sau nu. Distanta dintro roti este tot de 1,50 m. La vest de cetatea de la Oratia se poate urmări însă drumul roman, care de data aceasta se recunoaste după cum păstrează curba de nivel.

Castellum de la Rucăr, abandonat la sfârsitul domniei lui Traian nu va mai fi refăcut[14], pentru a fi integrat ulterior în sistemul de granită al Daciei Inferior. Cu ocazia construirii unui saivan la cca 100 m vest de *castellum*, în vecinătatea imediată a drumului roman s-au descoperit urme de locuire romană, pe care ipotetic le putem atribui unei *statio* mai târzii de sfârsitul domniei lui Traian, după creerea noii provincii dace. De asemenea este necesară cercetarea unui punct de pe vârful dealului din sud-vestul Câmpului, unde s-ar putea să fi existat un turn roman, dar tot asa de bine, urme ale transeelor din războiul de la 1916-1918.

In cursul unei periegheze în 1985 am urmărit până la Drumul Carului traseul drumului roman; în acest loc s-a descoperit un alt *castellum* de mici dimensiuni[15], după toate probabilitătile contemporan cu cel de la Rucăr. Acest punct se află la jumătatea drumului între Rucăr si Bran.

Depresiunea Tara Bârsei care se deschide la capătul transilvan al pasului Rucăr-Bran este supravegheată de un *castellum* construit la Râșnov (Rosenau), care functionează cu sigurantă la intersectia drumului transalutan spre Hoghiz cu varianta, cu rol strategic spre Bretcu.

S-a considerat că "limesul transalutan" constă dintr-un vallum continuu între Dunăre si Carpati[16], eventual cu o prelungire si în Tara Bârsei[17].

[14] Ioana Bogdan Cătăniciu,SCIVA, XXV, 2 1975, 277-288

[15] F.Costea a efectuat cercetări în acest burg patrulater de dimensiuni 25 x 30 m după N.Gudea, *Militärgrenzen Roms*,III,1986,489

[16] Gr.Tocilescu, loc cit,6 - frază preluată ad litteram, desi era evident o metaforă, deoarece în manuscrise există note privind absenta *vallumului* pe anumite portiuni; R.Vulpe, *Istoria României*, I,1960,528 - afirmă că *vallum* a fost construit doar în regiunea de câmpie.

[17] Gr.Tocilescu, loc.cit.268. Opinie la care a renuntat C.Daicoviciu, negând caracterul roman al valului din sud-estul Transilvaniei (*Dacia*,VII-VIII, 1937-1940,299.336 si SCIV, II,1,1950,118); fotografia aeriană pentru Râșnov sugerează traseul unui val la est de *castellum*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Cercetările noastre au fost efectuate pe teren între Dunăre si Pitesti si putem afirma cu certitudine[18] că *vallum* a fost construit doar acolo unde se făcea simtită nevoia unei delimitări materiale a tinuturilor romane de cele *extra provinciam.*

Punctul de plecare al *vallumului* este coltul nord-estic al marelui castru de la Flămânda, directia urmând-o pe-cea a aggerului acestuia pe latura de est (Fig.47). In lunca joasă a Dunării, până la mijlocul acestui secol, iundabilă, se poate urmări încă (până în 1978) cu destulă usurintă, desi a suferit o puternică nivelare datorită arăturilor perpendiculare pe traseul lui. Aceste arături au fost initiate doar după ce s-au desfiintat "haturile" ca urmare a constituirii marilor Gospodării de Stat sau cooperativele agricole. După cca 3 km străbătuti prin lunca Dunării *vallum* urcă panta pe terasa primară a fluviului, într-o manieră ce nu mai poate fi observată, deoarece în acest loc, la vest de satul Traian, s-a deschis o carieră de lut si petriă. In culmea acestei pante a terasei înalte se află o movilă (diametrul 15 m), la cca 20 m vest de *vallum*, folosită ca bază a unei pietre de hotar, după toate aparentele este un turn ce face legătura vizuală între *castrum* Flămânda si zona din spre nord. Vallum continuă spre nord, intersectând câteva văi superficiale, orientate est-vest; în general are un profil aplatizat, înăltimea maximă de cca 0,70 m este păstrată în valea Suroaia.

Traseul *vallumului* nu este perfect rectiliniu, între soseaua Turnu Măgurele - Alexandria si Valea Totiții, face mici abăteri de directie, cu precădere acolo unde are de schimbat altitudinea (Fig.48). La cca 3,5 km după ce *vallum* este intersectat de soseaua nationalã Alexandria-Turnu Măgurele, la o cotitură mai pronuntată spre nord-est, există o movilă 10 x 15 m cu latura lungă adosată acestuia. Pe val am găsit fragmente de cărămidă, ceea ce ne îndreptăteste să considerăm că aici a existat o constructie anexă - turn sau poartă. Probabil la aceasta si altele asemenea se referă si Gr. Tocilescu (ms 5137,260).

In această portiune, nord de soseaua Alexandria-Turnu Măgurele, la cca. 5 km nord pe Valea lui Mihăilă am făcut observatii în santul săpat pentru sistemul de irigatii - la -0,70 m de la suprafata solului apare pământ ars, răscolit, într-un strat neomogen gros de 0,30 m si lat de 6,20 m; bulgării sunt concentrati pe latura de răsărit a valului, pe o lungime de 0,55 m.

Valea Totiței, destul de adâncă este oblic străbătută de vallum care trece la cca 25 m est de castellum. In 1971, vallum era vizibil în câmpia plană spre Putineiu; în 1979, abia se mai putea ghici în pământul arat. In vecinătatea valului sunt două movile cu diametrul 10-20 m, ce par a fi legate de sistemul de semnalizare a liniei transalutane, dar numai sondaje vor permite concluzii, deoarece întreaga câmpie este semănată cu tumuli. La est de *castellum* de la Putineiu, valul este complet distrus, detinem, însă, informatia lui Gr. Tocilescu, că valul trecea la 150 m în fata acestuia. Sătenii din Putineiu, pot reface traseul "Troianului" prin viile de pe versantul sudic al Călmățuiului din amintirea urmelor de pământ ars, găsit cu diferite prilejuri; orientarea nord-sud a valului este oblică fată de vale. In lunca largă a Călmăăuiului se poate urmări, relativ înalt, barând-o aproape perpendicular, pentru ca apoi să urce oblic panta spre nord-vest (distrus partial de vii).

Intre Putineiu si Baneasa, în 1975, vallum se urmărea clar prin câmpul de lucernă si poate datorită acestei plantatii să nu fie distrus. La cca 50 m de val,este o movilă înaltă de 0,60 m, cu un diametru de 25 m, care ar putea fi un turn de semnalizare intermediar între castella de la Putineiu si Baneasa, care nu au comunicare vizuală directă. Vallum (Fig. 49) este intersectat de soseaua judeteană spre Băduleasa si apoi continuă spre nord-vest până la soseaua nationalã Turnu Măgurele - Roșiorii de Vede, care îl suprapune până la sud de gara Traian, de unde primind

18 Ioana Bogdan Cătăniciu, *Frontières romaines*, 259-261; Rezultatele cercetărilor noastre au fost acceptate de D. Tudor în *Oltenia Romană*, editia din 1978,253, fără a mentiona totusi faptul că schimbarea datelor ni se datorează

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

o orientare mai accentuată spre vest poate fi urmărit până la râul Vedea (cu scurte întreruperi în zonele plantate cu vii din vestul orasului Roșiori.

Intre gara Traian si Valea Urluii (Fig.50) am încercat să reperăm întâlnirea vallumului cu Brazda lui Novac de Sud[19], fără a fi reusit, oricum disparitia urmelor acesteia din urmă este azi pe o distantă mult mai mare decât cei 40 m de o parte si de cealalta a *vallumului.*

La nord de gara Traian *vallum* traversează văile orientate est-vest din această zonă, tot în diagonală. Posibile turnuri se pot găsi în vecinătatea valului printre numerosii tumuli (în cea mai mare parte neînregistrati cartografic). Intre *castellum* de la Valea Urluii si soseaua Roșiorii de Vede - Măldăieni, în izlazul orasului, profilul valului este bine păstrat, aproximativ 1 m înalt, dat fiind că nu a fost arat în deceniile din urmă (1972). In acest sector am efectuat cea de a doua sectiune peste *vallum* (vezi mai jos), la Valea Mocanului. Aici Gr. Tocilescu (ms 5137,264) aminteste de un turn (15 x 15 pasi), la 44 pasi de val. Parcurgând în urma plugului traseul valului, în zona sanatoriului TBC din Roșiori am observat o dungă lată de 2 m de pământ ars.

La vest de Roșiorii de Vede, *vallum* este distrus de plantatiile de vii, pentru a reapare în terenul arabil de la nord de calea ferată Bucuresti - Craiova, la cca 600 m vest de gara centrală de la Roșiori; Grigore Tocilescu descria *vallum* "înalt si lat ca niciodată", iar acum este practic aplatizat, se poate distinge prin fragmentele de chirpic răsfirat în arătură. In dreptul Scolii din Scrioștea, cu decenii în urmă s-au scos din vallum "cărămizi" mari[20]. *Vallum* are aici o orientare spre nord-est si-n nordul satului Scrioștea coboară în diagonală panta spre lunca largă a Vedei. In acest punct, la cca 70 m de *vallum* am început cercetarea unui turn de observatie si semnalizare. In 1971 n-am putut urmări traseul valului la nord de Scrioastea si am fost de părere că nici n-a mai fost construit în luncă[21], dar la asfintitul soarelui, în câmpul proaspăt arat, se poate observa de pe terasa înaltă; *vallum* continuă până în vecinătatea lagărului de la Gresia, terminându-se în bratul vechi al râului Vedea, un kilometru nord de *castellum.*

Nu dispunem de nici o informatie privind un punct de semnalizare intermediar între Gresia si Crâmpoaia, desi am străbătut întreaga zonă cu deosebită atentie în primăvara anului 1973[22]. Cu prilejul acestei periegheze am obtinut si convingerea că râul Vedea a fost privit ca ripa fortificată, malul abrupt, înalt de 20-25 m, fiind o eficace si totodată fermă delimitare fată de populatiile din exterior[23].

Lagărul de la Crâmpoaia, în nordul văii Dorofeului, afluent al Vedei, are vizibilitate directă spre Titulesti si Bălțați (în această din urmă localitate, este de asteptat să se găsească acel punct de legătură vizuală cu Gresia).

[19] In 1971, în cadrul periegheze la care au participat prof. Radu Vulpe si dr.Istvan Ferenczi si apoi în 1972 si 1974 cu ocazia săpăturilor făcute la Valea Urluii am acordat o atentie specială acestei probleme a intersectiei celor două valuri. Este adevărat că de fiecare dată conditiile de vegetatie nu erau cele mai prielnice. Viitoare cercetări ar trebui pornite de la Brazda lui Novac de Sud, dintr-un punct bine vizibil pe teren.

[20] Informatie de la prof.Pantea din Scriostea; actualmente nu sunt urme; nu stim dacă putem lua de sigură afirmatia că s-au găsit "cărămizi", deoarece, în general, localnicii nu fac distinctia între pământul ars la rosu, chirpic ars si cărămidă.

[21] *Frontières Romaines*,1974,259

[22] Ultima periegheza de mai mare amploare pe care am putut-o întreprinde, la ea a participat domnul E. Bujor; după această dată Institutul de Arheologie a rămas fără un vehicul; deplasările ulterioare, făcute cu trenul au fost si mult mai costisitoare si cu risipă de timp.

[23] D.Tudor, *Oltenia Romană*4,1978,254 - consideră că între Gresia si Crâmpoaia (Ghioaca), *vallum* a fost distrus - "valul este de asemenea putin păstrat si ia directia spre nord, spre Urlueni", neglijând că la pagina 253 afirmase că a fost construit doar până la Vedea. Am parcurs întreaga zonă pe jos, fără a fi găsit vreo urmă din acest val!

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

In aria satelor Floru-Bădești, cursul Cotmenei preia rolul detinut la sud de Vedea; am arătat mai sus că ne pare absolut obligatoriu ca prezenta militară romană să apară în această zonă, cu atât mai mult, cu cât valea Vedei cu traseul nord-vest - sud-est deschide o cale naturală spre vest, spre interiorul provinciei. Malul vestic al Cotmenei păstrează până la Urluieni aspectul pe care l-a avut anterior Vedea; la Urluieni, Afrimești cele două *castella* pe marginea platoului înalt de 25 m străjuiesc lunca largă a Cotmenii; pe malul estic al râului reapare *vallum*, vizibil în marginea străzii care se si numeste "Troianul", fiind paralelă cu el; după ce este intersectat de soseaua judeteană spre Pitești, *vallum* urcă în diagonală pe terasa înaltă, în spatele morii din Urluieni. Pe marginea terasei, în spatele unei vâlcele care-o sectionează spre est se află un turn de semnalizare. Valul se află la cca 50 m est, complet efaăat, în 1992 abia semnalat prin minuscule particule de pământ ars.

In 1973 am practicat cea de a treia sectiune prin val, în dreptul satului Martalogi, comuna Hârșești. Atunci vallum se putea parcurge până în pădurea Hârșești, care era în curs de defrisare. La nord de această pădure, lângă drumul de tarla, la cca 15 m vest de val se află o movilă marcată de chirpic si cioburi atipice romane, probabil un alt turn[24]. La nord de pădurea Hârșești nu am mai putut urmări *vallum* pe teren, el dispărând; nici pe fotografiile aeriene, ce ne-au stat la dispozitie nu i se poate sesiza traseul. Observatiile noastre sunt menite să le confirme pe cele ale lui Tocilescu, privind absenta valului între Hârsești si Albota (ms. 5137,265). In ce fel dispare aici vallum este încă o întrebare, la care nu avem răspuns. A existat, eventual un zid-palisadă, sau efectiv nu a fost ridicată de aici spre nord nici o constructie delimitativă? s-a considerat inutilă sau în împrejurări anume s-a renuntat la ridicarea ei?.

Aparitia vallumului este la fel de bruscă la nord-est de satul Albota, dar poate fi justificată de necesitatea de a marca, în lunca largă a Argesului, granita.

Inainte de a urmări valul spre nord o să facem o paranteză privind "întâlnirea" dintre "Brazda lui Novac" de Nord[25] si *vallum* transalutan la Urluieni. D.Tudor a preconizat că în vestul Cotmenii, în cartierul Zuvelcați, Brazda lui Novac de Nord a fost construită ulterior *vallumului* transalutan, deoarece acesta a fost distrus si nu se mai vede, acolo unde trece Brazda .

Cercetările noastre de teren si pe fotografiile aeriene au confirmat justetea îndoielilor lui Gr.Florescu[27], privind această întretăiere si datare a Brazdei doar pe baza acestui argument. In fapt (Fig.55) *vallum* transalutan a fost construit doar la vest de Cotmeana, iar Brazda cu un traseu în arc între cele două terasee înalte ce încadrează lunca Cotmenii, intersectează doar teoretic linia de fortificatii transalutane la Zuvelcați, nu si *vallum*[28].

[24] Lipsindu-ne harta întocmită de Gr.Tocilescu, nu stim unde anume, în această zonă a notat două turnuri (ms.5137,265), dar descrierea ne determină să credem că sunt mai la sud, imediat deasupra Cotmenii, în zona unde am făcut sectiunea S III.

[25] Gr.Tocilescu, *Academia Română*, ms 5139,57 - descrie traseul Brazdei lui Novac, care începe la Hinova, unde localnicii o numesc tot "Troian"; "Brazda "s-a păstrat pe alocurea destul de bine. Santul e către nord, înăltimea valului de la 70 cm la 2 m; santul peste doi m adânc". Brazda lui Novac nu s-a mai parcurs în întregime din secolul tracut si nu s-a bucurat de un studiu programat si sistematic pe teren si pe baza fotografiilor aeriene; din această cauză nu este deplin stabilit dacă si până unde a fost construit acest val la est de Ploiești

[26] D.Tudor, op.cit.248 observatii de teren în 1960; la 11 ani mai târziu, am efectuat o cercetare de teren, împreună cu prof. R.Vulpe si I.Ferenczi, iar în 1972 cu ocazia primului sondaj la castella am revăzut locul, extinzând cercetarea si la sud, căci *vallum* distrus la construirea Brazdei ar fi trebuit să se ivească la câteva sute de metrii mai departe, dar el nu există

[27] *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, Bucuresti,1960,230

[28] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Limes. Szekesfehervar*, 1978, pag. 339-340

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Cr.Vlădescu si un colectiv al Muzeului Militar din Bucuresti au efectuat în anii 1976-1978 si 1980-1981 cercetări de teren si săpături pe Brazda lui Novac de Nord; valul sectionat are la bază 9,50-10 m, si mai are o înăltime de 1 m, santul este 9 m lat si 3 m adâncime. Brazda lui Novac de nord este datată în secolul IV p.Chr. pentru că este pusă în legătură cu cetatea de această epocă de la Hinova.

Observatiile noastre pe fotografiile aeriene, în zona din vecinătatea Oltului si liniei transalutane ne îngăduie să sugerăm o cercetare de amănunt a Brazdei lui Novac, pe baza fotografiilor aeriene; am constatat că în vecinătatea valului sunt puncte locuite, intersectate, sau ulterioare, tumuli, toate potenăiale surse de datare mai precisă si de atribuire fără dubiu a acestei lucrări militare de amploare.

După această paranteză, revenind la *vallum* transalutan, trebuie sa lămurim problema existentei lui la nord de Pitești, de fapt la nord de lunca Argesului.

Au fost semnalate si se sustine cu obstinatie existenta a două portiuni de val la Voinești[29] si la Rucăr[30]. La Rucăr, am avut posibilitatea să cercetăm toate denivelările de teren si este sigur că sunt alunecări de teren. Urma drumului roman serpuieste pe culme spre Podul Dâmbovitii si nu poate fi confundat cu *vallum*, socotim ca atare că informatia este o interpretare gresită a micro-reliefului.

[29] Gr.Tocilescu, ms 5137,fila 268 pe verso - la Valea Mare-Pravăt, la sud-vst de valea Bărăției, Polonic a găsit "Troianul", cu mijlocul de pământ ars si are directia Câmpulung - Piatra Nemoiestilor, fiind lat de 10 pasi si înalt de 0,5 m si vizibil pe o distantă de 0,5 km. Cu ocazia unei cercetări de teren,în 1972, la solicitarea profesorului Bădescu de la Scoala din Leresti, împreună cu E.Bujor, Al.Barnea si arhitecta A.Sion, am constatat că asa-zisul *vallum* nu era decât o formatiune naturală, produsă prin alunecare, relativ recentă, deoarece nu putreziseră înca crengile arbustilor îngropati în solul feruginos, considrat - din pricina culorii - pământ ars. D.Tudor, *Oltenia Romană*4, 255, acoperă cu girul său observatiile diletantului "căutător de comori".

[30] D.Tudor, op.cit.255; idem,SCIV,VI,1-2,1955,87-99

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

ELEMENTE DE DATARE ALE VALLUM-LUI TRANSALUTAN

Deci, din 1971 am început studiul sistematic al liniei fortificate transalutane, pornind de la reidentificarea pe teren a obiectivelor arheologice, deoarece din publicatiile recente am constatat degradarea informatiilor preluate din surse indirecte, aparitia confuziilor si a unor afirmatii privind situatii necontrolate pe teren; am constatat că în cele mai multe cazuri observatiile lui Gr. Tocilescu sunt absolut exacte si regretăm că nu au fost publicate integral, pentru a nu li se fi irosit valoarea, în răstimp de aproape un secol.

Intreaga linie transalutană, întregul complex de fortificatii a fost datat cu totul arbitrar pe baza unui tezaur[1], cuprinzând monede emise începând cu Septimius Severus si sfârsind cu Gordian III, descoperit în baraca incendiată din *castellum* de la Săpata de Jos. Carentele datării sistemului de fortificatii transalutane cu ajutorul acestui tezaur au fost relevate si accentuate de Bucur Mitrea[2], deja acum aproape două decenii, cu toate acestea în literatura română continuă să fie vehiculată ipoteza că întreg "limesul transalutan" a fost construit de Septimius Severus.

In studiul nostru[3] am plecat de la convingerea că un sistem de fortificatii de asemenea amploare nu poate fi considerat aprioric, o constructie cu o singură fază de existentă si aceasta limitată doar la câteva decenii.

Un prim obiectiv a fost stabilirea parcursului valului transalutan, cunoasterea tehnici de constructie si în cele din urmă datarea lui.

In vederea obtinerii datelor privind parcursul *vallumului* transalutan am făcut studiul fotografiilor aeriene pentru toată zona cuprinsă între Dunăre si Carpati si am străbătut zona dintre Dunăre si Argeș si dintre Câmpulung si Drumul Carului.Rezultatele acestor cercetări sunt cuprinse în studiile noastre anterioare si capitolul precedent.

Pentru cunoasterea modului de constructie am sectionat *vallumul* în trei zone geografice parcurse: la Flămânda în lunca Dunării, la Valea Mocanului, în sudul Roșiorilor de Vede, cca 3 km nord de *castellum* de la Valea Urluii si la Urluieni, în nordul Cotmenii, vis-à-vis de lagărele de la Urluieni.

Sectiunea de la Flămânda (Fig.58,59) a fost executată în 1971, perpendicular pe *vallum,* la cca 1,5 km de Dunăre. Sectiunea lată de 2 m a avut o lungime de 36 m. Valul, care înaintea

[1] V.Christescu, *Istros*,I,1934,73-80; idem, *Istoria militară a Daciei Romane*, 1937,124-125; D.Tudor,Oltenia Romană4,256

[2] SCN,IV,1968,197-205; Ioana Bogdan Cătăniciu, *Frontières Romaines*, 1974,264-265; R.Florescu, în Drobeta,III, 1978,55 sqq

[3] Rezultatele cercetărilor noastre au valoare partială, deoarece au fost făcute cu mijloace mult prea modeste, tinând cont că s-au desfăsurat pe parcursul a sapte ani 1971-1975 si 1977-1980, în care s-a folosit suma totală de 55.000 lei, din care 40.000 lei de la Muzeul Judetean de Istorie Alexandria, pentru lagărele de la Flămânda (6 ha) si Putineiu (0,8 ha). Date fiind mijloacele materiale cu care s-au făcut cercetările, nu am reusit să realizăm nici măcar planul minimal, necesar pentru elucidarea problemelor esentiale ridicate de existenta acestei linii de fortificatii. * * aceste date din textul initial se refera la perioada până la care am redactat teza, dar sunt, în general, valabile si pentru perioada de după 1981, căci nu s-a schimbat nimic din statutul cercetării si din modul în care se repartizau fondurile, atâtea câte erau, nu în functie de tema cercetată, ci de criterii subiective, uneori complet nestiintifice

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

trecerii la mecanizarea si organizarea socialistă a agriculturii se păstra la o înăltime de 1,5-2 m, este azi doar în unele locuri de o înăltime maximă de 0,50 m (din 1971 a fost mult aplatizat).

Sub stratul de pământ arabil gros de 40-60 cm, de culoare cenusie închis, se află un pământ cenusiu-gălbui, traversat de o sumedenie de galerii de rozătoare. Pământul viu apare la 1,20-1,50 m. La 10 m de capătul estic al sectiunii la -0,40 m (deci imediat sub stratul arat) apare un pământ extrem de dur - bătut, pe o lătime de 2-2,5 m; acest pământ bătut constă dintr-un mozaic de pământ galben si negru. Constructia de lemn în care s-a bătut pământul nu s-a sesizat în sectiunea noastră. In cei 10 m sectionati spre est si nici în cei 20 m sectionati spre vest, nu s-a descoperit traseul unei *fossa*, ceea ce ne-a făcut să tragem concluzia că *vallum* n-a fost precedat de un sant[4] si să confirmăm observatia lui Gr.Tocilescu despre construirea valului cu pământ luat de la suprafată. De o parte si de alta a acestei constructii de pământ în schelet de lemn există o albiere în pământul galben de cca 0,25-0,40 cm, spre est, mai restrânsă în lungime, spre vest mai întinsă (cca 2 m). Aceste adâncituri în pământul viu, sub nivelul de la care s-a construit valul sunt,desigur, rezultatul adunării pământului pentru ridicarea lui. Faptul că lentilele de pământ galben-adus marchează un nivel ulterior acestei albieri,poate fi interpretat doar ca o dovadă că după un timp s-au întreprins lucrări la *vallum*, folosindu-se pământ din altă parte. In momentul efectuării săpăturii, nu ne-am pus problema existentei a două faze de folosire a vallumului, presupunând că el constă dintr-un nucleu (2-2,5 m spre est) de pământ bătut în structură de lemn spre exterior si din pământ brun, usor amestecat cu galben, spre interior, cu o pantă mai lină; *vallum* avea după părerea noastră la bază, o lățime de 13,70 m.

In panta vestică a valului s-a săpat în epoca recentă un bordei sezonier de păstor (ceramică românească), umplut apoi cu straturi succesive aluvionare - dat fiind că întreaga zonă era inundabilă.

Desi am sectionat 20 m spre vest nu am descoperit urma unui drum construit, drumul trebuie să fie la cca 150 m vest de *vallum*.

Când am făcut periegheza din primăvara lui 1972, întreg sectorul dintre Dunăre si Putineiu era brăzdat de santuri pentru construirea unui sistem de irigatii; în profilele acestor santuri am constatat că lipsa miezului de pământ ars, socotit o caracteristică a *vallumului*, lipsă surprinsă în sectiunea de la Flămânda, nu este o exceptie. Miez de pământ ars există doar în unele puncte, la distante inegale. Este foarte important de retinut că "zidul de pământ ars" nu are o structură omogenă; pământul ars este granulos si de culori ce oscilează între galben si rosu intens, sau gri până la negru, în functie de temperatura la care a ars si de curentul de aer. Aspectul granulos al pământului ars, credem că este motivat de faptul că n-a fost frământat cu apă. Intre bucătile de pământ ars am găsit unele care păstrau urme de pari, nuiele; uneori suprafata acestor stâlpi era plană, iar alteori rotunjită. Pigmenti de pământ ars există însă sporadic si-n pământul negru din partea vestică a valului, acolo unde nu există "miezul de pământ ars", ceea ce ne-a întărit convingerea că *vallum* a fost construit în două faze diferite, cea de a doua, după ce a avut loc pe alocuri incendiul părtii lemnoase din faza anterioară. Despre semnificatia punctelor incendiate din *vallum* nu avem nici acum o certitudine, ele putând fi resturile arderii unui zid-palisadă (de tip Holtz-Erdemauer) în diferite puncte, dar la fel de bine, la acest zid-palisadă puteau exista din loc în loc tunuri sau porti - care, mai degrabă, au putut constitui obiectul unei incendieri, în cursul unor

[4] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Frontières Romaines*,261

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

actiuni barbare. Remarcăm că la nord de Urluieni o portiune de 600 m este fără nici o urmă de pământ ars.

Am încercat să obtin colaborarea unor specialisti în fotogrametrie cu scopul de a analiza diferentele de nuante, umiditate pe fotograme, de-a lungul valului, dar nu am găsit o disponibilitate de colaborare. Această posibilitate de studiu si alcătuire a unei hărti a punctelor cu pământ ars există si sperând într-o dotare modernă a Institutelor noastre se va putea face pe fotogramele vechi.

După ce am sectionat valul la Valea Mocanului - Roșiorii de Vede si la Urluieni (Fig.60) detinem date sigure[5] privind existenta unui zid-palisadă lat de 2-2,50 m din lemn si pământ bătut, care a fost integrat, după partiala lui distrugere, unui *vallum* de pământ.

Deoarece nu putem delimita exact pământul in situ de pământul, de aceeasi natură, scurs din val, am folosit diferite criterii pentru a determina lătimea valului, la bază, în faza a doua.

In pogramul minimal, propus la începutul cercetării aveam inclus ca obiectiv important dezvelirea în suprafată a unei portiuni de *vallum* cu miez de pământ ars, dar din pricina fondurilor si a lipsei mâinii de lucru realizarea acestui obiectiv s-a amânat, până în 1981; prin eforturile doamnei Ecaterina Angelescu-Ţânţăreanu si a profesorului Eugen Vlad din Roșiorii de Vede cu o echipă de elevi din clasa XI de la Liceul de Matematică si Fizică, am dezvelit o suprafată de 4 x 10 m, la 4 m de sectiunea de la Valea Mocanului din 1972 (Fig.61).

Stratigrafic avem un strat de humus, care pe creasta valului este de doar 0,06 m, iar în rest de 0,30 m, urmează un strat de 0,25-0,30 m de pământ roscat, care pe măsură ce ne adâncim primeste o nuantă mai gălbuie, pentru ca sub încă 0,50-0,60 m să înceapă pământul galben, viu. Valul are la bază o lătime de 11,60 m si apare la 10,40 m de capătul vestic al sectiunii. Baza valului se află la -1,30 m si se poate ici-colo observa pământul vegetal antic de o grosime ce nu depăseste 8 cm. Deasupra acestui strat de humus a început constructia înfingându-se în pământul viu stâlpi de lemn cu diametrul de 25-30 cm ; nu s-au săpat gropi cu mult mai largi decât stâlpii, iar adâncimea lor în pământul viu variază între 0,30-0,45 m; distanta între stâlpii din primul sir este de 1,50-1,70 m; la 0,70 m spre interior s-au mai descoperit doi stâlpi, la distanta de 0,50 m unul de celălalt; în suprafata cercetată nu am găsit urme ale altor stâlpi, care să alcătuiască un al doilea sir, deci este posibil ca cei doi stâlpi din interior să fie o consolidare sau eventual o refacere în acest punct; marginea interioară a zidului palisadă construit pe acest schelet de lemn este marcată foarte clar de o dâră subtire de 5 cm de cărbune la doi metrii în spatele rândului de stâlpi exteriori. Pe 2,50 m de la acest rest al unei scânduri incendiate spre exterior s-au scos la iveală bulgări mai mari sau mai mici de pământ ars, de aceeasi consistentă si aspect ca în sectiunea paralelă cercetată în 1972, sau ca la Urluieni SIII/1973.

Asadar, după un răstimp de la construire, zidul-palisadă a fost incendiat în acest loc, fragmente de pământ ars din partea superioară răspândindu-se în suprafată de ambele părti; în faza următoare, la scurt timp după incendiere, când o parte din zidul-palisadă incendiat era ca o structură masivă pe o înăltime, mai mare decât cea de 0,70 m, cât s-a conservat astăzi, s-a început construirea unui vallum de pământ sustinut în exterior pe un rând de stâlpi cu diametrul de

[5] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Limes, Szekesfehervar*, 1978,338-344. Multă vreme s-a considerat că pentru construirea acestui vallum transalutan s-a folosit o tehnică specifică unor fortificatii latène din această zonă. Analizând rezultatele lui Emil Moscalu, în *Cercetări arheologice*,Muzeul de Istorie a RSR,III, 1979,339 sqq constatăm că si la aceste cetăti nu era o tehnică anume de constructie, ci functionase initial un fel de zid-palisadă, iar după distrugerea si incendierea acestuia, resturile s-au înglobat unui val de pământ.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

20-30 m adânciti în pământul virgin cu 15-20 cm, sub nivelul de călcare pe care-l putem deduce pentru acest moment de reconstructie, adâncimea stâlpilor trebuie să fi fost de 0,90-1 m.

Pământul din care este valul este de culoare brun-roscată cu bulgări de chirpic, în cantitate mai mare s-au mai mică; la est de structura incendiată a zidului palisadă, pe o lătime de 3,50 m acest strat este mult mai bogat în bulgări de pământ ars, căzuti pe nivelul de călcare în timpul functionării primei faze de delimitare a granitei imperiale. Acest aspect al valului ne-a dat posibilitatea să afirmăm că există a doua fază, căci o ardere a unui miez ca cel descoperit nu se putea face, dacă ar fi fost înglobat într-un val, iar în cazul în care, printr-un sistem[6] de aerisire complicat (si desigur, nepractic) s-ar fi asigurat o combustie până la rosu, bulgări de pământ ars nu ar fi avut cum să apară răspânditi în restul valului; acesti bulgări fuseseră împrăstiati în suprafată si poate mai si cădeau din nucleul rămas, pe măsură ce se aducea pământ pentru ridicarea valului.

Din cercetarea în suprafată de la Valea Mocanului avem primele elemente ca să propunem si pentru cea de a două fază a acestui *vallum* o structură de lemn, cel putin în frontul estic. Grosimea stâlpilor fiind doar de 0,30 m, credem că nu reprezentau sustinerea pentru val si totodată pentru *lorica*; este mult mai plauzibil că sustineau valul spre exterior, iar în pământul de val erau îngropati stâlpii pe care s-a construit o palisadă în spatele căreia era drumul de rond.

Deci, trebuie să avem în vedere existenta în două momente diferite a unui *vallum*. Vom continua să vorbim de *vallum*, desi ar trebui să încercăm diferentierea între zidul-palisadă si *vallum*, propriu-zis, dar socotim că deocamdată nu dispunem încă de relatiile tehnice si cronologice necesare.

In cursul cercetărilor noastre nu am găsit urmele drumului care trebuie să fi serpuit paralel cu vallum, ceea ce ne face să credem că era la o distantă de 150-250 m, distantă la care se află si castella fată de val. In orice caz drumul nu pare să fi fost cu o structură de piatră, cel putin în zona de sud, căci în profilele santurilor pentru sistemul de irigatii nu am reusit să-l reperăm. Traditia a păstrat vie amintirea drumului roman din vestul Munteniei. In multe sate "Troianul" este numit "Drumul lui Traian". Acest aspect al traditiei credem c-a influentat si ipoteza lui C.Schuchhardt si V.Christescu că valul n-a avut rostul de vallum, ci a constituit el însusi un drum[7]. La nord de cele două castella de la Urluieni, există un deal care se numeste "Drumul mare", probabil fiind vorba tocmai de traditia existentei unui drum, altul decât "Troianul". La nord de Câmpulung o hotărnicie de mosii din vremea lui Constantin Brâncoveanu vorbeste la Godeni (sud-vest de Câmpulung) despre "Troian"[8] - după cât se pare aici fiind vorba chiar de drumul roman, de la Purcăreni spre Jidava, vizibil în dealurile străbătute.

Rămâne să stabilim cronologia acestui *vallum* transalutan; din săpăturile efectuate nu am obtinut, cum de altfel este si normal, nici un material arheologic. Cu ocazia perieghezelor, am găsit la sud de Roșiorii de Vede, în arătura proaspătă, în pământul din val un fragment de urcior, care desigur a ajuns aici cu ocazia construirii valului[9].

[6] Acest sistem a fost descris mai în urmă de D.Tudor,*Oltenia Romană*, 255, dar fiind o caracteristică a resturilor fortificatiilor preistorice -sa creat o adevărată problemă a modului de constructie; problema a fost corect rezolvată de Em.Moscalu,Probleme ale cetăților cu "val vitrificat" în *Cercetări arheologice*,III, Bucurcăti,1979,339-349

[7] C.Schuchhardt, *Wälle und Chausseen im südlichen und östlichen Dazien*, AEM,IX,1885, 228-229; V.Christescu, op.cit. 124-125

[8] Popovici, în *Trompeta Carpatilor*,869/12-24 nov.1870 citat de C.Schuchhardt,loc.cit.

[9] Urciorul cu o toartă din pastă cărămizie deschis, foarte fină, cu slip cărămiziu-orange, de tipul I în clasificarea lui Gh.Popilian, *Ceramica romană în Oltenia*,1976,96; caracteristic este gâtul lung si subtire, asa încât, urciorul se poate data în epoca Hadrian - Antoninus Pius

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Intru cât nu presupuneam că se poate obtine o datare absolută a *vallumului* prin săpături directe, ne-am fixat ca obiectiv să cercetăm două puncte, pe care le-am socotit esentiale în soarta valului; primul punct este la Flămânda, unde *vallum* porneste din coltul nord-estic al castrului si al doilea punct este Urluieni, unde sigur a existat o simultaneitate între momentul construirii *vallumului* si a cel putin unuia din castella ce sunt aici.

In 1977-1978 am început cercetarea raportului stratigrafic între valul de pământ si lagărul mare de la Flămânda. Traseul valului este în continuarea liniară a *aggerului*, pe latura de est a castrului. In coltul de nord-est (Fig.10/c) al lagărului *fossa* a fost săpată si în spatele *vallumului*, ceea ce este o dovadă a faptului ca vallum n-a fost conceput simultan cu lagărul. Săpăturile în acest punct urmau să se desfăsoare în suprafată, dar din lipsa mâinii de lucru am efectuat doar două sectiuni, care să ne permită să obtinem datele absolut necesare privind elementele de fortificatie si raportul dintre ele.

In S III, *fossa* castrului este umplută intentionat, spre deosebire de zonele sectionate cu S I, S II si S V (Fig.9), unde santul era plin cu humus, fără material arheologic. In umplutura santului, în S III am găsit cum am mai spus o fibulă provincial romană, databilă în primele decenii ale secolului II. Fără să considerăm absolut acest argument, avem în vedere faptul că pe portiunea din spatele valului, fossa a fost umplută intentionat[10], ceea ce ar sugera construirea acestuia la un timp după construirea castrului, fibula constituind un *terminus post quem* al ridicării vallumului.

In conceptia noastră, vallum transalutan nu trebuie să fi fost construit concomitent cu toate castella cunoscute (dar si posibile noi descoperiri), turnuri de pază etc. El se poate să fi fost delimitarea initială a teritoriului imperial (faza de zid-palisadă), precum, putea să apară într-un moment mai târziu, marcând material limes imperii, anterior stabilit în fata unor fortificatii de interceptie si control.

Prin cercetările de teren întreprinse de-a lungul valului am reperat mai multe turnuri posibile; din multitudinea de movile, de cele mai diferite dimensiuni, am luat în consideratie doar pe acelea, care prin pozitia lor în vecinătatea valului asigură legătura între puncte, fără comunicare vizuală directă. In general aceste movile au diametru de 15-25 m, sunt marcate la suprafata solului de chirpic sau chiar bucătele de cărămidă.

Am ales pentru a-l cerceta, un turn aflat în nordul satului Scrioaștea într-un punct de legătură vizuală între terasa înaltă pe care este castellum de la Valea Urluii si poate un alt castellum mai spre nord si lunca Vedii, unde se află *castellum* de la Gresia, menit să supravegheze locul unde râpa râului Vedea urma să ia functia vallumului.

Dacă în prima campanie am sectionat turnul, în cea de a doua ne-am propus dezvelirea lui în suprafată, fără să reusim să-l cuprindem în întregime. Si aici am surprins, în acelasi loc, două turnuri de dimensiuni diferite. Primul turn incendiat a fost înlocuit cu un turn de mai mici dimensiuni. (Fig.62)

Din păcate, se pare că "locuirea" s-a desfăsurat doar la nivelele superioare ale turnului, asa încât nu am obtinut din săpătură decât mici fragmente ceramice romane, care însă nu pot fi încadrate cronologic mai strâns. Incendiul care a mistuit primul turn poate fi contemporan cu incendierea din loc în loc a zidului-palisadă. Pentru fixarea în timp a momentului în care s-a produs un atac de mari proportii, care să fi pricinuit o astfel de distrugere mai trebuiesc întreprinse cercetări.

[10] Numai astfel putem explica amestecul de pământ si resturi provenind din castru în umplutura santului

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Coordonând observatiile noastre de până acum cu argumentele de ordin politic[11] si cu rezultatele studiului răspândirii monedelor romane izolate, considerăm că putem avansa ipoteza privind construirea zidului-palisadă la limita dintre Imperiu si formatiunea politică (cotinuatoarea celei ce se manifestăse deja prin emiterea monedelor de tip Vârteju- Bucuresti) din Muntenia centrală, căreia i s-a acordat un tratat de clientelă, ca urmare a retragerii trupelor romane din teritoriul ei, adică la începutul epocii lui Hadrian.

In acest caz, distrugera sesizată a zidului-palisadă poate fi fixată în vremea lui Antoninus Pius[12], sau mai probabil în timpul atacurilor costoboce[13].

[11] Ioana Bogdan Cătăniciu, *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj,1974, 51 sqq; eadem, în *Militärgrenzen Roms*,1978, 267 sqq

[12] SHA,v.Ant.P. 5,4 vorbeste despre înfrângerea unor daci, iar inscriptia (AE,1946,113) pusă pentru *praefectus* et *prolegatus,* este o ilustrare a acestor lupte la granita de est a Daciei

[13] Costobocii au atacat pe două directii principale, puse în evidentă de B.Gerov, *Acta Antiqua*, 16,1968,337 sqq; primul val de atacatori costoboci pătrunde în Dobrogea, în orasele de pe litoral si Tropaeum Traiani, urmând calea spre sud,iar o altă parte se îndreaptă spre vest, după cum dovesec tezaurele din vestul vaii Vit si distrugerea Serdicăi; această a doua directie de atac ar fi putut atinge si estul Daciei Inferior, căci ajunge până în Moesia Superior.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

FAZELE DE EXISTENTA ALE CASTELLA DE PE LINIA TRANSALUTANA

Cercetările desfăsurate din 1975 în *castella* de pe linia de fortificatii transalutane au avut ca scop principal obtinerea datelor privind castrametatia, dimensiuni, structură, ordonare interioară si apoi cunoasterea fazelor de existentă si încadrarea cronologică a acestora. Ne-am oprit asupra micului *castellum* de la Putineiu, considerându-l tipic pentru fortificatiile transalutane si asupra celor două *castella* de la Urluieni, unde socotim că se pot obtine informatii, în special cu caracter cronologic, asupra sistemului fortificat transalutan.

Constrânsi de puținătatea resurselor obtinute pentru cercetările noastre, ne-am străduit să recuperăm, si să valorificăm toate datele din descoperirile anterioare. Investigatiile noastre în Muzeul National de Antichităti si la Muzeul National de Istorie, pentru recuperarea materialului arheologic provenit din săpăturile de la Băneasa si Săpata de Jos nu au avut succes[1], materialul pierzându-se ori în timpul celui de al doilea război mondial, sau în vremuri mai recente.

Avem la îndemână câteva piese publicate. provenind de la Băneasa si Săpata de Jos. Aceste materiale, departe de a fi suficiente pentru încadrarea cronologică a forturilor în care au fost găsite, mai dau si o imagine trunchiată, unilaterală si subiectivă, deoarce s-au publicat doar piesele întregi si "aspectoase". Totusi, indicatia pe care o avem că în lagărul mare de la Băneasa s-au găsit monede începând cu emisiuni Antoninus Pius[2], coordonată cu aceia că în stratul de pământ întărit cu var si acoperit cu cărbune si cenuse (sectiunea peste coltul de nord-vest) s-a descoperit urciorul[3] pe care Gh.Popilian îl datează la mijlocul secolului II[4], coboară data seriei descoperirilor în vremea lui Antoninus Pius.

La Băneasa, pe câmpia plană presărată de nenumărate "măguri" se află resturile a două *castella* la cca 50 m vest de *vallum* (Fig.52). *Castellum* mic era încă în 1977 foarte vizibil, detasându-se prin valul înalt de 0,80 m. *Castellum* mare este mai afectat de arăturile permanente, dar se remarcă o cantitate deosebit de mare de materiale ceramice. Castellum mare are o caracteristică, pe care săpăturile restrânse de până acum nu si-au fost propus a o lămuri - este vorba despre un val, care desparte fortul pe directia nord-sud în două părti aproape egale. Din profilele publicate de Gh.Cantacuzino se poate observa că atât pe laturi, cât si la colturi a existat un val de pământ bătut, înalt de 0,70-0,95 m. Deasupra acestui pământ bătut a existat un zid de pământ si lemn, care are o lătime variabilă (3-4 m). Gh.Cantacuzino reduce grosimea acestui zid la doar 1,5-2 m, considerând că drumul de rond era de cca 2,5 m; nouă ni se pare mult mai potrivit

[1] O parte din materialele fisate si inventariate în Fisierul MNA nu s-au mai putut găsi .

[2] C.Bolliac, *Excursiune arheologică din anul 1869*

[3] Gh.Cantacuzino în *Dacia*, IX-X,1941-1944,461,fig.5

[4] Gh.Popilian,op.cit.1978,97,nr.453; E.Gose, *Gefässtypen der römischen Keramik in Rheinland*,BJ, Beiheft, 1950, nr.361 este forma din care derivă acest tip de urcior

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

ca să fi fost zidul de 2,5 m, iar drumul de rond de 1,5 m. Se observă de pe profile că la colturi zidul a fost îngrosat cu o,5o m, fată de curtină.

Analizând elementele de plan si profilele publicate de Gh. Cantacuzino, constatăm[5] o ciudată modalitate de constructie - un val de pământ bătut, de o înăltime redusă si neuniformă, care alcătuieste o bază pentru un zid de pământ ars. Am considerat că valul este de fapt un agger anterior, aplatizat cu premeditare, în acest fel se poate explica si prezenta materialului arheologic[6] în interiorul lui (Fig.63).

Chiar si forma valului rezultat prin nivelarea acestui *agger*, prin aspectul variat, în profilele sectiunilor peste laturile lagărului, sustine ipoteza noastră; cu exceptia laturii de nord, unde valul are o formă bombată, cu înăltimea maximă 0,95 m si cu lătimea la bază de 11,50 m, în toate sectiunile, valul este plat, cu pământul din agger întins pe o lungă suprafată, de o parte si de alta a zidului; în general, în partea de la interiorul zidului panta rămasă la nivelarea aggerului este foarte lină. Desi Gh.Cantacuzino îsi exprima opinia că înăltimea aggerului ar fi putut fi mai mare, cum firesc ar trebui, pentru ca el să-si poată îndeplini functia de Wehrgang, în profilele publicate există dovada că în faza cu "zidul ars" aggerul era deja aplatizat, pe panta lui interioară fiind amenajată *via sagularis*, oricum un *accensus* spre drumul de rond al "zidului" (Fig.63/1).

Din reexaminarea profilelor putem conchide că pământul ars este ruina unui Holz-Erdemauer incendiat. Pe coltul de nord-vest si pe latura de est, se pare că profilul a înregistrat faptul că incendiul a avut loc după o perioadă îndelungată de functionare, căci stratul de depuneri si resturi, gros de 0,30-0,50 m este pe o lătime de 2 m acoperit cu mult pământ ars.

Panta interioară a valului[7] este foarte dură, la baza ei se afla *via sagularis* (Fig.63/6), deci, valul este doar o bază pentru zidul de pământ si lemn, construit din stâlpi verticali legati între ei cu bârne orizontale, spatiul a fost umplut cu pământ[8]. Incendiul care a distrus incinta din lemn si pământ a fost urmarea unui atac, sau a părăsirii intentionate a lagărului, pentru că un strat de cenuse si cărbune a fost depistat peste tot deasupra stratului de "terre endurcie" - nivelul de călcare din lagăr.

Din păcate planul si profilele publicate sunt prea schematice, si credem că doar pe profilul sectiunii pe coltul de sud-vest apar urmele stâlpilor si parilor (Fig.63/4), care au fost sesizate si despre care primim mereu indicatii[9]. Grosimea normală a zidului de pământ ars, a acestui Holz-Erdemaur este de 3 m (latura de vest si nord). La coltul sud-vest si la cel nord-vest grosimea lui este mult mai mare. Profilul peste coltul de sud-est (Fig.63/3) credem că sesizează un turn cu lătimea interiaoră de 2,40 m. Sustinem existenta în acest loc a unui turn de lemn pentru că s-a descoperit o cantitate mare de cărbune[10]. Suntem de părere că grosimea atinsă de "zid" la coltul de sud-vest si nord-vest (4 m) reprezintă tot rezultatul arderii constructiei de lemn de la turn, partea lui inferioară fiind probabil, până la o anume înăltime umplută cu pământ.

[5] Trebuie să ne exprimăm admiratia asupra sistemului de săpătură si grija cu care au fost înregistrate observatiile de către Gh.Cantacuzino, într-o vreme când se mai practica la noi o cercetare de dragul concluziilor istorice, fără să se acorde grija cuvenită aspectelor de ordin arheologic; datorită acestui mod de a înregistra si publica profilele si planurile, avem astăzi posibilitatea nu numai să controlăm interpretarea datelor, dar si să le folosim mai departe

[6] Nu a fost descris materialul arheologic descoperit, dar credem că nu s-a specificat apartenenta lui tocmai pentru că era tot roman, altfel, ar fi trebuit să se precizeze că este preistoric sau dacic. Gh. Cantacuzino, op.cit.456,459,467; *castellum* de la Băneasa este construit în câmpia înalta si plană; departe de a fi necesară o pregătire specială a terenului, care s-ar putea întelege într-o zonă umedă, mlăstinoasă

[7] Gh.Cantacuzino,op.cit.fig.III/3

[8] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Evolution*,35 si 40

[9] Gh.Cantacuzino,op.cit.468-469

[10] Ibidem,457

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

La baza "zidului", spre interior există, deasupra valului un strat descris întotdeauna ca "terre endurcie". Stratul nu are însă un aspect unitar în toate sectiunile. Dacă în general, peste pământul din val există un strat de pământ (argilă) amestecat cu pământ ars, fragmente ceramice si var, în zona coltului sud-vestic si al portii (?) pe latura de est el constă din pietris. In toate sectiunile însă, acest strat care se află la baza zidului este subpus unui strat de câtiva centimetrii de cenuse si cărbune. Peste acest strat de cenuse si cărbune a căzut stratul gros de dărâmătură. Profilele pe latura de est si peste coltul de nord-vest, permit însă ipoteza că după acest incendiu si dărâmarea partială a lagărului, a urmat o refacere tot din pământ si lemn[11] (Fig.63/6, 7). In sprijinul interpretării propuse de noi pentru situatia surprinsă în profilele pomenite, pledează aspectul pe care-l are *via sagularis* în zona coltului de nord-vest (Fig.63/6).

In concluzie, socotim că la Băneasa în *castellum* mare se pot preconiza trei faze de existentă:

- lagărul cu *agger* de pământ a cărui lătime la bază pare a fi fost de 11,50 m;

- lagărul cu Holz-Erdemauer lat de 3 m, construit în general pe marginea exterioară a valului anterior, foarte aplatizat spre interior; resturi ale stratului de locuire anterior au intrat în compozitia "nivelului de călcare" de la baza zidului de pământ si lemn;

- si o refacere peste dărâmături a zidului de pământ si lemn.

In lipsa unui studiu complet al materialului arheologic dispunem de două informatii: în sectiunea pe coltul de nord-est, în stratul de "terre endurcie" s-a găsit o monedă emisă de Septimius Seveus[12], iar în sectiunea peste coltul de nord-vest, în acelasi strat s-a găsit urciorul pomenit mai sus. Cum însă, stratul respectiv constă în fapt, peste tot, din două depuneri distincte, ne-ar fi servit precizarea în care din ele s-au găsit cele două obiecte. In orice caz, moneda Septimius Severus este un *terminus ante quem* pentru refacerea lagărului cu Holz-Erdemauer si un t*erminus post quem* pentru incendiul distrugător[13].

Existenta urmelor de arsură în compozitia aggerului ne face să presupunem un eveniment critic pentru soarta lagărului din prima fază, cauza reconstructiei fiind o distrugere si nu o refacerea a unui fort distrus de vreme. Pomenitele descoperiri datează relativ, prima fază a lagărului anterior lui Septimius Severus, pe la începutul sau mijlocul secolului II p.Chr.

Interpretările pe care ni le-a permis materialul publicat, ar trebui controlate prin reluarea săpăturilor. Subliniem încă odată faptul că lagărul supraveghează valea Călmățuiului, vale care oferă o pătrundere naturală, comodă spre Oltenia. Lagărul are o largă vizibilitate spre vest; spre est si spre sud - spre *castellum* de la Putineiu are controlul numai prin intermediul unor turnuri de pază si semnalizare; un astfel de turn am reperat la kilometrul 20 al drumului spre Roșiori, în vecinătatea imediată a *vallumului* transalutan; un alt posibil turn poate fi movila de la 50 m de *vallum* chiar lângă marginea platoului, deasupra luncii râului Călmățui.

[11] In sud-est, deasupra stratului de dărâmătură gros de 0,40 m, în imediata apropiere a "zidului" este un strat de cărbune si cenuse, ce se întinde pe o lungime de aproximativ 4 m spre interior si pe 2 m spre exterior. Pentru acest strat de cenuse si arsură trebuie căutat nivelul de călcare corespunzător în stratul de pământ galben (sigă) descris ca lentile orizontale în stratul de dărâmătură (Gh. Cantacuzino, op.cit.455 sub titlul Observations complémentaires) - "Dans la couche formée de débris, comprise entre les longueurs 7,90 m - 10 m, nous avons remarqué deux tâches de matière sablonneuse, de couleur jaunâtre (en roumaine *siga*) situées toutes deux à 0,50 m de la surface du sol et ayant l'une 0,30 m de long sur 0,10 m de large et la deuxième, 0,80 m de long sur 0,10 m de large"

[12] ibidem, 458 - "Dans la couche de terre endurcie nous avons trouvé un grande nombre d'os d'animaux et un certain nombre de fragments de vases, en pâte gris foncè ou rouge, des fragments de briques, des coquilles d'escargots et une monnaie romaine en argent de l'empreur Séptime Sévère, une anneau en fer et une petite ancre". Din descrierea reprodusă ar trebui să fim siguri că moneda Septimius Severus s-a găsit în pământul nivelului de călcare, dar în întreg textul autorul nu face distinctie între acest strat si stratul de cenuse care a căzut pe el.

[13] Fiind vorba de o monedă de argint, ea putea fi îndelung în circulatie când a avut loc incendiul

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

La Băneasa, ca la Urluieni, Săpăta de Jos si Jidava, au fost construite două *castella;* se pune problema încadrării fiecăruia în timp si stabilirea raportului cronologic între ele. Credem că tocmai existenta forturilor duble - a căror functionare simultană nu pare a fi justificată - este dovada că linia transalutană are mai multe etape de utilizare si că este cel putin hazardant, dacă nu total nestiintific să le încadrăm într-o singură perioadă de folosire, înainte de a le cerceta.

Săpăturile efectuate de V.Christescu la Săpata de Jos (1929-1930) au stabilit planul aproximativ al incintei si au obtinut unele date privind tehnica de constructie. Desi săpăturile au fost făcute cu multă constiinciozitate, ele, în maniera specifică tehnicii de lucru de atunci, nu au acordat atentie unor aspecte considerate neesentiale si de aceea nu se poate considera satisfăcător stadiul de cunoastere al acestor castella[14].

Zidul de cărămidă (ne aflăm într-o zonă în care lipseste cu desăvârsire piatra) este asezat si aici pe o structură de pământ, pregătită, după cum se credea în mod special dintr-um amestec dur de pământ, pietris, fragmente de cărămidă si var. Aici ca si la Băneasa ne întrebăm în ce măsură acest strat[15], întins pe o lătime de 16-17 m, de o parte si de alta a zidului, nu este tot ruina unei faze anterioare. Un profil foarte sumar, fără legendă, care însoteste planul publicat de Christecu, ar îngădui această ipoteză.

Din profil este fără îndoială că asa zisul agger n-a îndeplinit functia de drum de rond, asa că nu excludem posibilitatea ca acesta să fi fost sustinut pe stâlpi de lemn, a căror urme carbonizate au fost descoperite peste tot în cursul săpăturilor[16], dar din păcate, cercetarea nu a recunoscut rostul lemnului în modul de constructie si nu l-a înregistrat în plan si profil.

Cel de al doilea *castellum*, aflat în sud-estul celui mare, are laturile paralele cu acesta, dar orientarea lui trebuie să fie alta si credem că urmele de arsură (notate cu B în plan) de pe centrul laturii nord-vestice, sunt ruinele portii decumana. Din păcate si aici ca si la lagărul mare, au fost ignorate amănuntele privind constructiile de lemn despre a căror plan si tehnică de constructie nu avem, asadar elemente suficiente. Se presupune că cele două *castella* sunt înconjurate de un sant comun[17], ceea ce ar sugera functionarea lor, cel putin la un moment dat, în acelasi timp. V.Christescu consideră că cele două castella au fost contemporane pe toată durata functionării, pe care o fixează în functie de tezaurul monetar descoperit în praetentura lagărului mare, între 205-242. După cum s-a spus deja[18], începutul tezaurizării, chiar dacă ar coincide cu anul primei monede, nu poate însemna implicit începutul vietii în castellum. Data distrugerii lagărului este însă

[14] V.Christescu în *Dacia*,V-VI, 1935-1937,435-447 si *Istoria Militară a Daciei romane*, 1937,150-154; nu au fost publicate profilele peste elementele de fortificatie, ca să cunoastem eventualele schimbări produse în decursul timpului. Lagărul mare are dimensiuni interioare de 125 x 90 m, laturile lungi sunt orientate sud-vest - nord-est. Zidul de cărămidă este foarte distrus si nu i se cunostea lătimea originală; lătimea (urmelor în negativ) zidului de incintă variază într 1,50-2,50 m. Cel de al doilea lagăr, mai degrabă un burgus de 35 x 45 m, a fost de asemenea cercetat partial (ibidem,441 sqq)

[15] Cercetări viitoare ar trebui să se concentreze asupra acestei caracteristici a "aggerului", considerată până nu demult. comună la *castella* de pe linia transalutană, dar dupa cum am arătat la Băneasa si cum se va demonstra la Urluieni, unde noi am efectuat cercetări, nu poate fi vorba de o consolidare anume. De fapt în întreaga zonă de la Putineiu până la Săpata solul este un pământ roscat foarte compact si dur dacă nu este umed, asa încât nu era necesară o pregătire specială pentru a-l face potrivit pentru constructia unei incinte. Cercetări atente care se pot aprecia ca foarte dificile ar trebui întreprinse, deoarece întreaga suprafată a lagărului mare a fost transformată în livadă, si se ară adânc între ăirurile de pomi, iar peste *castellum* mic s-a ridicat un stâlp de înaltă tensiune, asa că pentru recuperarea unor date exacte nu a rămas prea mult răgaz sl nlcl spatiu.

[16] V.Christescu a interpretat aceste urme ca resturi ale suprastructurii incintei, care ar fi avut doar baza de cărămidă - *Dacia*, V-VI,1935-1937,438

[17] Santurile nu au fost escavate, asa încât planul este ridicat pe baza observatiilor de teren; Din fotografia aeriană zbor 1983, suntem înclinati să credem că nu a fost săpat un sant comun

[18] B.Mitrea, SCN,IV,1968,197-205

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

sigur posterioară ultimei emisiuni. Celelalte monede descoperite în zona de sud-est a lagărului mare[19] alcătuiesc o unitate cronologică, marchează un interval scurt si pot data constructia cercetată, probabil o baracă. De altfel,tot la Săpata de jos, în vecinătatea imediată a lagărului s-a găsit un tezaur monetar cu emisiuni Traian - Valentinian[20].

Materialul arheologic publicat, nu permite coborârea datării începutului ocupării *castellum*ului mare, mult înainte de mijlocul secolului II p.Chr [21], dar nu putem considera că cele cunoscute despre *castella* de la Săpata de Jos sunt suficiente pentru a le încadra cronologic si pentru a le stabili dezvoltarea istorică.

La Afrimești, un cătun pe malul drept al Cotmenii, din satul Urluieni, se cunosc două *castella, vallum* transalutan si Brazda lui Novac de Nord (Fig.55).

Castellum B a constituit în anii `40 obiect al cercetării lui Vasile Christescu, dar notele si materialele provenite din aceste cercetări nu ni s au păstrat, pierzandu se la moartea prematură a profesorului.

In 1973[22], am efectuat o sectiune lungă de 42 m, perpendiculară pe laturile paralele, vecine ale celor două *castella* de la Urluieni, pentru a obtine date cronologice pentru fiecare din ele, precum si relatia cronologică dintre ele. Sectiunea nu a atins decăt zidul de sud al lagărului de nord si via sagularis pe latura de nord a celui de sud. Am constatat că *via sagularis* la *castellum* sud (A) are două nivele de existentă[23]. Cea de a doua fază a fost refăcută peste un strat de cenuse de 2 cm grosime, căzută peste prima *via sagularis*, marcată cu nisip. Sectionând doar elementele de fortificatie nu am descoperit obiecte databile, iar distanta dintre cele două *castella* a fost atât de mare încât nu am obtinut o clară întretăiere a elementelor de fortificatie ca să avem o ferma relatie stratigrafică si am considerat necesare noi cercetări.

In 1983 am sectionat latura de vest (S II) si sud (S III) a lagărului de sud A, iar în 1985 si 1986 latura de est (S VII), în apropierea turnului din coltul nord est (Fig.64). Sectiunile peste laturile de nord (S I/1973), est si vest au avut rezultate similare, privind existenta unui *agger* lat la bază de 6,10 m, suprafată sub care s a păstrat stratul de humus antic, gros de 10 cm. *Via sagularis*, lată de 1 m, are două faze de existentă: prima în ordine cronologică A_I se află la 0,85 m (Fig.65) si este acoperită cu pietris, peste care au căzut bucăti de chirpic ars si tigle; cel de al doilea nivel al acestei *via sagularis* A_{II} se află peste un strat de pământ adus gros de 20 30 cm, pe acest nivel, bine diferentiat în suprafată era răspândită o cantitate de cenuse si fragmente din corpul unei amfore. Pe *via sagularis* din această fază am descoperit un denar emis de Elagabal[24]. Moneda este, în acest moment al cercetării, un *terminus post quem* pentru distrugerea

[19] *Dacia*, V-VI, 445 - emisiuni Commodus, Alexander Severus, Iulia Mammaea, care trebuiesc legate de perioada de folosire a constructiei cu pavaj de cărămidă cercetată în acel loc

[20] B.Mitrea, SCIV,XI,1960,1,192 = *Dacia*,NS,IV,1960,591

[21] *Fibula cu inscriptie ROMA*, publicată de V.Christescu,op. cit.444, Fig.13/2; S.Cociă, în *Acta MP*,XI,1987,159-160;J.Garbsch,în *Bayerische Vorgeschichtsblätter*,56,1991,196-197, se datează în sec.II

[22] Cu un fond de 1800 lei; în fiecare an am încercat să continui cercetarea prelungind sectiunea în interiorul fiecărui castellum, dar planul a rămas un *pium desiderium*; abia în 1983 am început cercetări, care sunt încă în curs

[23] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Limes,Szekesfehervar*1978,338

[24] Identificat de prof.Bucur Mitrea, pentru care am un gând pios, pentru sprijinul dat pe parcursul deceniilor scurse de la intrarea mea în Institutul de Arheologie din Bucuresti.Denar, descoperit în SII/83, caroul 1 E, 0,55; av Imp Antoni/nus Pius/ Aug Imp laureat si drapat spre dr; rev Liberalitas Aug II RIC, IV,2, 35,nr 100 Elagabal, nedatat, atelier Roma. Totusi, valoarea monedei în aproximarea datei la care s a abandonat lagărul trebuie privită în functie de constatarea făcută deja, privind o caracteristică a circulatiei monetare din castrele si castella din Dacia, (*Limeskongress*, H.Vetters si M.Kandler, Eds, Wien, 1990, 813 814, fig.2) si anume, pătrunderea sporadică a emisiunilor monetare ulterioare lui Alexandru Severus, si o incetare quasi totală a pătrunderii emisiunilor de după Philipp Arabul. Materialul arheologic descoperit este în măsură să facă din moneda lui Elagabal un îndepărtat *terminus post quem* pentru momentul încetării vietii în *castellum A*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

fazei A_{II} a *castellumului.* De la acest nivel, în S II, se adânceste ceea ce putem presupune că era substructia unei barăci; din păcate, în sectiunea de 1,50 m lată si în conditiile specifice de sol brun roscat nu am putut identifica structura de lemn pe care o presupune o baracă. In stratul de cultură din baracă am descoperit un fragment de opait rotund, lucrat la roată, din pastă cenusie, databil în secolul III IV d.Chr.[25] (Fig.80).

Pe latura de vest, berma este lată de 4,90 m, fossa este de 3.50 m lată si 1,80 m adâncă. In faza A_I între marginea de vest a ceea ce ar putea fi pavajul de pietris pe care era amenajată o podea de baracă si limita de vest a primei fossa[26] este o distantă de 17,80 m, adică o jumătate de *actus.*

Rezultatul obtinut prin sectiunea peste latura de sud a constituit o surpriză, căci pe latura aceasta, construită pe marginea cu pantă abruptă (cca 25 m diferentă de nivel, fată de lunca largă a Cotmenii) a platoului a fost preferat un zid palisadă (Holz-Erdemauer) si nu un *vallum* de pământ; aici nu a mai fost necesară o *fossa,* dar a fost amenajată o berma. Si în această sectiune (Fig.66) există o primă fază terminată printr un incendiu, ale cărui urme s au întins în strat subtire (probabil a fost partial îndepărtat); în stratul de cenuse si cărbune s au descoperit putine resturi ceramice si zgură de fier; un strat de nisip galben, lat de 1-1,5 m marca *via sagularis* apartinând acestui nivel, pe ea s au descoperit în afara de cărbuni si cenuse, bucăti de chirpic ars (strat gros de 6 cm); aggerul are lătimea maximă la bază de 3 m, spre nord construit din pământ lutos brun gălbui, iar spre sud pe o lătime de 1 m era alcătuit din pământ în care se evidentiau dungi subtiri paralele brun închis (eventual, urme de caespites). Berma corespunzătoare acestei prime faze se află la 1,20 m adâncime si pe ea s a răspandit în suprafată un strat de arsură cu mult chirpic. La 0,20 cm deasupra drumului din spatele acestui zid palisadă se află un strat de pietris si urme de mortar lat de aproape 2 m intervallum A_{II}.

Zidul palisadă a fost refăcut, si ca urmare pământul folosit în front continea si bulgări de chirpic ars provenit din faza anterioară. Berma de astă dată nu a fost clar marcată în suprafată, dar este plauzibil ca să fi fost în partea superioară a stratului de pământ impregnat cu cărbune, peste care s au prăbusit resturile incendiului final observat pe această latură a fortificatiei.

Dimensiunile lagărului de nord B, măsurând si lătimea zidurilor, sunt pe directia nord sud 123 m si 104 m pe directia est vest (Fig.67).

Elementele de fortificatie sunt în general identice pe cele patru laturi; zidul de incintă a fost construit într o groapă lată de 1,60-1,90 m în care s au asezat succesiv două straturi: nisip de Cotmeana si de pietris de Vedea (râu care se află la o distantă de 3 km spre apus). Peste această pătură izolatoare s-a turnat mortar (este acel strat de "ciment" descris de V.Christescu, si descoperit de noi în sectiunea din 1973), în care s au asezat cărămizi de fundatie; dimensiunile

[25] Opait lucrat la roată, pastă foarte compactă, aproape zgrunturoasă din pricina nisipului destul de mare, cenusiu închis; d=7,5cm: h=3cm; Analogii la D.Ivanyi,LVI/8,4197,tip 22,4; E.Alram Stern,în *Carnuntum,*1989,nr.599,Pl41,4; opaitul e specific regiunilor dunărene si se poate data în a doua jumătate a secolului III si secolul IV. În studiul publicat în actele congresului limes de la Aalen,1983 (*Militargrenzen Roms,*III,1986,461) ne puneam problema dacă faza A II a durat si paralel cu faza de cărămidă a lagărului B, pe care o consideram a fi de datat doar în epoca definită de monedele descoperite si emise între Caracalla si Gordian III (textul nostru a apărut "corectat",fără să se respecte sensul frazei, care suna: "Nous ne sommes pas encore en mesure d'établir si la deusième phase A II cesse, ou le camp en terre continue à être occupè par une unité militaire pendant la période d'existance du camp en maconnerie"). Evident, rezultatele cercetărilor noastre ulterioare au spulberat ipoteza pe care o elaborasem, privind aparitia târzie a fortificatiei de cărămidă.

[26] Având la dispozitie sume reduse, am renuntat să intersectez întreaga "vâlcea" din vestul *castellum* ului de sud pentru a afla dacă a avut sau nu două santuri de apărare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

cărămizilor sunt 44 x 29,5 x 5 cm; doar în S IX am descoperit trei asize de cărămidă *in situ*, toate însă sub nivelul de constructie.

Nivelul de constructie[27] B_I este marcat pe o lătime de 2,10 m de urme de mortar si sfărâmături de cărămidă la 0,75 m sub nivelul actual (Fig.68); sub acest nivel de constructie, fundatia zidului, incluzând si stratul de pietris pentru izolatie era de 0,90 m. Suntem de părere că în prima fază de existentă a zidului de incintă n a fost construit un *agger* în spatele zidului, ci doar un drum de rond sustinut pe stâlpi de lemn, lat de maximum 3 m, cât sugerează gropile umplute cu pământ amestecat cu cărămidă, moloz si cărbune, surprinse în profilul de est al sectiunii S IV nord. În campania din 1984 si 1985 am considerat că într o a doua fază de existentă s a construit un Wehrgang pe "contraforti"[28] de cărămidă, fiind că în partea de vest a sectiunii am descoperit groapa de fundatie a unui zid; groapa a fost săpată, fără legătură directă cu zidul de incintă; abia prin cercetarea în suprafată am putut descoperi elementele necesare pentru a deduce că zidul scos, perpendicular pe incintă era de fapt zidul lateral al turnului de răsărit al portii de nord. Este foarte sigur că groapa de fundatie pentru turn a fost săpată după ce s a săpat cea pentru zidul de nord al castellum ului, fiind mai putin adâncă si mai îngustă decât aceasta, dar din observatiile făcute în celelalte sectiuni, nu se poate considera că si fundatia de cărămidă a turnului a fost construită ulterior si doar adosată celei de curtină. Sub drumul de rond era un strat de pământ brun care fusese depus peste un strat de arsură pe care l am notat B_0. Nivelul de călcare B_I din interiorul fortificatiei s a păstrat, fiind marcat, în suprafată, de pietris amestecat cu mortar; peste acest "pavaj" este căzută cenuse si un material arheologic relativ mai bogat. La un moment dat, poate ca urmare a unei distrugeri, care să fi provocat incendiul, sistemul de drum de rond pe stâlpi de lemn sau "contraforti" de cărămidă[29] a fost abandonat si s a construit în spatele zidului un agger lat la bază de 4,40 m, din straturi succesive de pământ brun si brun roscat; în vecinătatea zidului si a agger ului s a păstrat nederanjat cel de al doilea nivel de existentă B_{II} al fortificatiei. Resturile unui incendiu anterior au fost acoperite cu un strat de lut galben, gros de 15 cm, pentru a crea acest nou nivel de călcare. Stratul de cultură ce s a constituit pe acest nivel de călcare este de culoare neagră, si conăine suficient material ceramic în el.

Doar în sectiunea peste latura de vest (Fig.69) am obtinut precizări despre faza B_0, pe care am considerat o initial un strat de incendiu de defrisare, pentru a face loc fortificatiilor; în sectiunea S V, am observat că peste podzolul fără urme arheologice este un strat de pietris pe care s a răspandit cenuse si cărbune; la acest nivel exista deja berma si fossa. Zidul de incintă nu putea exista deoarece, chiar dacă fată de nivel groapa de fundatie a zidului se adânceste 0,70 m., ea este umplută cu cele două straturi succesive de pietris, asizele de cărămidă ar fi trebuit să înceapă doar la nivelul de călcare; deci considerăm, ca mai plauzibil, ca în această fază B0 să fi functionat un sistem de zid palisadă de lemn si pământ în a cărei structură îsi vor fi găsit rostul trei stalpi, ai căror gropi s au evidentiat în solul virgin, prin pământul amestecat cu cărbune si chirpic ars. Putem presupune că stratul de pământ galben care acoperă resturile de arsură a provenit tocmai din aplatizarea formei anterioare de fortificatie. Dacă zidul de incintă nu fusese

[27] Notăm fazele pentru fiecare *castellum* individual, căci ne lipsesc datele sigure pentru a putea stabili corelatia lor cronologică.

[28] *Militargrenzen Roms*,III,1986,fig.4 si Raportul de săpături pentru campania 1983, prezentat la sesiunea nationalã de arheologie de la Brasov.

[29] Pentru a da un răspuns la această intrebare am escavat o suprafată paralelă cu zidul de incintă pe latura de est; o groapă, lată de 0,60 m, pe fundul căreia s a păstrat o cărămidă, ar putea să fie rezultatul demontării unui zid de sustinere a drumului de rond, sau al unei platforme de curtină; putem lua în considerare că aceste ziduri de sustinere au fost demantelate chiar cu ocazia construirii aggerului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

construit încă, berma exista deja la nivelul la care în interiorul zidului palisadă exista un nivel de pietris, peste care a căzut arsura. În stratul de cenuse si arsură, am descoperit un fragment de fibulă[30] (Fig. 80), databilă la începutul sec.II.

Zidul de incintă pe latura de vest va fi construit în aceeasi tehnică si tot într o groapă de fundatie în care s au pus cele două straturi de nisip si pietris. Acest gen de fundatie a fost conceput pentru că solul, desi compact, nu este permeabil si cărămida din fundatie ar fi fost distrusă de umezeală; nisipul asigura totodată si stabilitatea si soliditatea constructiei; groapa de fundatie s a săpat de la un nivel de călcare B I amenajat la 0,2o 0,25 m peste stratul de arsură B0. Considerăm că acum se înaltă si nivelul bermei cu circa 0,30 m față de cel anterior; nici în această fază nu s a construit încă un *agger* de pământ. Ca si în faza anterioară, spatiul de sub drumul de rond, pe care trebuie să l vedem sustinut tot pe stalpi de lemn, nu era umplut cu pământ, deoarece un alt strat de cenuse se observă peste acest al doilea nivel, chiar până la zid.

Etapa a doua a lagărului cu zid de cărămidă este evidentiată prin construirea unui *agger* din pământ brun, amestecat cu galben, lat la bază de 4,40 m. Momentul refacerii B_{II} poate fi aproximat, dacă fibula[31] databilă în prima jumătatea secolului III, descoperită în S V, în pământul din care este alcătuit aggerul, nu este o pătrundere ulterioară, pe care să nu o fi sesizat. Berma fazei anterioare va fi folosită si pe parcursul acestei a doua etape, deoarece pe această berma se află resturi de la dărâmarea finală.

Sectiunea pe latura de est (Fig.70) a dezvelit zidul de incintă, cu prima asiză de cărămizi din fundatie păstrată, pe lătimea de 1,60 m. Resturile fazei B_0 au constat dintr un strat de pământ brun galben, amestecat cu chirpic, pe primii trei metrii din spatele zidului, si, chirpic în strat masiv mai spre vest. *Fossa* exista deja si avea o dechidere de 4,50 m; berma fazei B_0 era cu cca 1 m mai lată, în cazul în care zidul palisadă, avea frontul sub zidul de cărămidă, pe care nu l am sectionat pentru că s au păstrat *in situ* toate cărămizile primei asize din fundatie.

Din structura drumului de rond, credem că făcea parte groapa de stâlp, umplută cu cărbune si pigmenti de pământ ars, cu diametrul de 0,70 m. Pe berma din această fază, în fata portii de pe latura de est, am descoperit un sestert emis de Traian[32]. Moneda poate constitui un reper în datarea fazei initiale a fortificatiei B_0. Trei stâlpi cu diametrul între 0,30 0,60 m se alinează pe directia stâlpului pe care l am considerat a fi al palisadei; este de crezut că acesti trei stâlpi sunt ai unei barăci la distanta de 7,50 m de palisadă. Zidul de incintă în faza B_I nu are agger, ci un drum de rond, lat de 2,90 m, *via sagularis* din pietris este de 5,9 m lată. Berma corespunzătoare este 3,90 m lată.

Trebuie să constatăm că *fossa* nu se află la aceeiasi distantă de zid pe toate laturile; lătimea bermei pe latura de nord este de 5 m, pe cea de vest de 4 m, iar pe latura de sud de 10 m. Deschiderea primului sant de apărare este de 4,20-4,50 m, dar adâncimea variază între 1,90-2,30 m, probabil datorită faptului că a fost succesiv curătit pe parcursul unei perioade îndelungate; doar pe latura de vest adâncimea față de nivelul primei berme este de 1,40 m. Numai din cauză

[30] Fibulă de bronz, fragmentară corpul puternic curbat, din bandă in sectiune dreptunghiulară latura superioară usor curbată,inchidere cu resort, portagrafă plină, h=5,5 cm, Almgren,16; datată la sfârsitul sec.I inceputul sec.II; descoperită in S V,caroul 18 la 1,15 m. O.Almgren,*Studien über nordeuropäischee Fibelformen*, Leipzig,1923 Pl.1,16; A.Böhme,in GJ,29,1972,Pl.5,315; D.Popescu,*Dacia*,V VI, 1935 1936,p.241,fig.1/7.

[31] Fibulă de bronz in formă de T,cu balama, arcul triunghiular în sectiune, cu un cap de formă tronconică,ii lipseste doar acul, h=5,4 cm, datată la sfârsitul sec.II inceputul sec.III; analogii Copăceni D.Popescu,op.cit. nr.61 62; I.H.Crisan,ActaMP,3,1979, 299 300, Pl.VIII/4; E.Riha,*Forschungen in Augst*,3,1979,Tip 6.3,p.165

[32] Sestert în stare proastă de conservare, av.Traian spre dr, rev impărat călare; AE, 17,95 g,32 mm; identificat de prof.Bucur Mitrea; descoperit în S XII, caroul 8,50, la 0,95 m

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

că fondurile de săpătură au fost întotdeauna "modeste", nu ne am îngăduit să le cheltuim pentru a intersecta si cea de a doua *fossa*, pe care am sesizat o printr o semisectiune în prelungirea sectiunii S IV, nord.

In campania 1987 cu un fond de cercetare sporit,am putut trece la dezvelirea portii de pe latura de est[33] (Fig.71).

Am ales ca sistem de săpătură carourile cu latura de 4 m, cu profile de 1 m între ele; în absenta oricăror mijloace mecanice pentru evacuarea pământului, a trebuit să găsesc modalitatea de a-l depozita fără să cheltuim prea multă muncă si deci, bani.

Zidul de incintă si poarta, flancată de două turnuri patrate, s-a descoperit numai în negativ, deoarece au fost complet demantelate. La baza santurilor de fundatie s-a mai păstrat în grosimi variabile pietris si nisip. Fundatia a fost săpată neîntrerupt si în zona portii, ceea ce ne face să credem că a existat o structură de cărămidă pentru prag.

Turnurile portii sunt de dimensiuni inegale; turnul de sud are dimensiuni exterioare 5,5 x 5,5 m: turnul de nord este doar de 4,7 x 5,5 m (frontul turnului este mai redus ca lungime, decât al turnului de sud). Turnurile, la nivel de fundatie, au un iesind de 0,60 m fată de linia exterioară a incintei[34]. Lătimea fundatiei zidurilor turnurilor este de 1,05-1,10 m; spatiul interior al turnului era foarte redus, si nu putem considera că era o încăpere propriu zis, ci probabil adăpostea o scară de acces la nivelurile superioare. In turnul de sud am sesizat două momente de folosire: primul nivel din turn coincide cu cel din afara portii, din momentul de constructie al acesteia, al doilea nivel se află cu 15-20 cm mai sus, iar peste el se află un pământ ars la o temperatură atât de ridicată că a primit o culoare liliachie; acesta este temeiul pentru care socotim că în interiorul turnului exista în afară de planșee de bârne si scânduri si o scară de lemn.

Pragul portii se află la 1,10 1,20 m, spre interior, fată de frontul turnurilor.

Turnurile au fost acoperite cu tigle - *tegulae hammatae*, descoperite în mare cantitate în S XIV.

Cercetările în zona portii de est ne au arătat odată în plus, faptul că pe locul *castellum*-ului B, anterior construirii fazei de cărămidă a existat o fortificatie de lemn si pământ, ale cărei urme incendiate nu au fost îndepărtate peste tot.

Pe nivelul de călcare de deasupra pământului viu, am descoperit o cantitate de pământ ars, care dovedeste că în zona zidului palisadă au fost folosite cărămizi nearse *lateres* 28 30 cm lungime si 10 cm grosime, care s au prăbusit pe nivelul de călcare cu ocazia unui incendiu, când au si suferit arderea. Nu detinem suficiente elemente pentru a trasa planul fortificatiei de lemn si pământ si a-i stabili caracteristicile constructive. Moneda de bronz emisă de Traian este un element de datare pentru faza de lemn si pământ si în acelasi timp *un terminus ante quem* pentru faza de cărămidă. Poarta de cărărmidă a functionat de-a lungul a două momente cronologice: primul moment este sfârsit cu un incendiu, urmat de o refacere pe acelasi plan; în stratul de depunere cu resturile aplatizate ale fazei B_1 am descoperit fragmentul unui opait produs de oficina

[33] Inainte de a fi cercetat principia, am fost inclinati să credem că pe această latură a fost *porta praetoria*. Raportul de săpături pentru campania 1987, la sesiunea natională de la Sibiu.

[34] Trebuie avută in vedere situatia decurgând din păstrarea tuturor zidurilor doar în negativ, si măsurarea elementelor făcute la nivelul fundatiilor gropilor de scoatere a zidurilor

[35] Opait fragmentar din pastă gălbuie, fină, cu angobă bej roscată descoperit in S XIII, caroul 6 8,la 0,65 m, în pământul cu cenuse de la vest de turnul portii. Oficina unui *Ianuari* functionează în Italia în prima jumătate a sec.II; ateliere independente cu aceeasi firmă apar în Pannonia, Moesia Inferior si Dacia având o perioadă lungă de productie în tot secolul II si începutul secolului III. Exemplarul găsit de noi poate fi datat la mijlocul secolului II N.Gostar,în *Arheologia Moldovei*,I,1961,183,193; D.Alicu,în *Dacia*,NS, 20,1976,205; M.Cicikova,in *Izvestiia*,Sofia, XXXVII, 1987,169 170.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

IANUARI; aspectul îngrijit al formei si pastei precum si caracterul literelor si absenta ligaturii RI, fixează opaitul la începutul seriei de productie al acestui atelier[35].

Intrarea în castellum a fost complet distrusă prin exploatarea sistematică a cărămizilor din ziduri. O singură cărămidă *in situ* s-a păstrat imediat lângă turnul de nord, ea poate face parte din prag sau mai degrabă din flancul portii propriu zise. Indiferent dacă a existat o poartă cu două canaturi, sau o poartă ghilotină, ea trebuia încastrată într un ancadrament de zid adosat turnurilor. Profilul de vest indică faptul că la distanta de 2,60 m de latura turnului de sud a putut exista un zid de cărămidă, al cărui negativ să fie groapa modernă (de scoatere ?) plină cu dărâmături, ce ajunge până la nivelul fundatiilor. Acesta ar putea fi un zid despărtitor al pasagelor portii, care erau inegale ca lătime: cel nordic mai îngust rezervat circulatiei pietonale, iar cel sudic vehiculelor; în cazul că groapa nu a scos un zid roman, poarta avea lătimea totală de 5 5,50 m; prima întrare pe poartă a fost nivelată si acoperită cu un strat de lut galben, gros de 20 30 cm, peste care a fost cea de a doua cale de întrare pe poartă.

Numai cercetările din S XIV au atins si problema drumului de rond, care în faza B_I putea fi lat de 1,33 m langă zid; alături era *via sagularis* constând din pietris gros de 7-10 cm. Abia după această fază se va construi un *agger* din pământ, care este lat, atât cât a fost si turnul. Stratigrafic se confirmă observatiile făcute pe celelalte laturi, si putem data momentul la sfârsitul secolului II si începutul secolului III d.Chr.

Această constatare socotim că trebuie subliniată în mod special, căci în literatura română de specialitate este foarte frecventă impresia că toate *castella* de pământ au avut vallum, iar în faza de piatră (cea de cărămidă în zonele fără piatră) se foloseste ca *agger.* Or, cel putin pentru o parte din *castella* din Dacia se poate constata că prima fază a fost un zid palisadă, iar la refacerea în piatră s a recurs la un drum de rond sustinut pe stâlpi de lemn sau ziditi; faptul are analogii în provinciile germane, unde Holz-Erdemauer este foarte răspândit, tocmai pentru că nu peste tot erau la dispozitie gliile de larbă[36].

Sectiunea mediană peste laturile de nord si sud a fost trasată tocmai pentru a surprinde si portile. După cum am spus (vezi mai sus), prin simpla sectionare am ajuns la ipoteza falsă că zidul demantelat făcea parte dintr-un sistem de suporturi ale Wehrgangului; numai prin săpături în suprafată am obtinut datele necesare pentru a determina planul portii.

Zidurile interioare ale turnurilor portii de nord sunt în întregime demolate, iar gropile de fundatie sunt mai înguste si mai putin profunde decât ale zidului de incintă. Nivelul de constructie al turnului de vest este marcat de un strat de pietris, amestecat cu mortar; sub acest strat se aflau două cărămizi, rămase pe loc din faza B_0

Aggerul construit târziu este pe această latură lat la bază de 5,70 m, cu 2,50 m mai lat decât turnul (Fig.72).

In 1988 am săpat în suprafată si coltul de nord est al lagărului (Fig.73 si 74). Coltul a fost rotungit si probabil, zidul era mai gros decât pe curtină, lătimea fundatiei fiind de 2 m. O particularitate a sistemului de trasare a laturii de răsărit ne-a fost relevată aici, unde groapa de fundatie asternută cu pietris si nisip era mai lungă decât coltul cu câtiva metrii, greseală sau schimbarea planului initial al fortificatiei. Va trebui să acordăm o atentie specială deslusirii anomaliei de plan pe care am pus-o în evidentă la coltul de nord-est; este de presupus că latura

[36] Anne Johnson, *Roman Forts of the 1st and 2nd centuries AD in Britain and the German Provinces*, London,1983,62; I.Bogdan Cătăniciu in Acta MN,26 30,1989 1993,63

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

de nord a lagărului B a fost în "proect" mai spre nord, latura de est a fost trasată mai lungă si chiar renunțându-se la cei câtiva metrii de fundatie săpătă, latura de est si nord nu fac un unghi drept.

Turnul de colt este patrulater în spatele coltului rotunjit, după bunul obicei roman. Incăperea din turn este 2,40 2,60 x 1,50 m; nivelul în turn este marcat de câteva cărămizi si tigle asezate la 0,47 m. Deoarece stratul de pietris de la baza laturii de sud vest este întrerupt pe o distantă de 1 m, considerăm că aici era practicată o intrare în turn. Turnul este înglobat în aggerul mai lat de ambele părti. Aggerul a fost construit peste faza cu drum de rond suspendat, fără umplutură de pământ sub el, căci si aici sub agger era un strat de pietris, pe care erau urme de locuire.

Demn de remarcat că pe via sagularis, sub cărămizile si tiglele care marchează sfârsitul locuirii în castellum am descoperit o fibulă[37] (Fig.80), care se datează în al treilea sfert al secolului III; deci, avem deja un indiciu, care n-a rămas singular în cursul cercetărilor ulterioare, că viata în castellum nu încetează nicidecum la Philipp Arabs, ba dimpotrivă continuă si după abandonarea oficială a provinciei.

Pe directia est vest principia este 29,8o m lata, incluzând si grosimea zidurilor în măsurători, iar pe directia nord-sud, lungimea este de 31,5 m.

Imediat sub stratul de pământ arabil gros de 0,30 0,4o cm apare stratul de dărâmătură; numai pe alocuri s a păstrat si nivelul de călcare roman, care în cea mai mare parte a fost îndepărtat prin arăturile din ultimile decenii. In general zidurile principiae au fost scoase, traseul lor pastrându se doar prin stratul de pietris pus la baza gropii de fundatie, pentru a asigura drenajul si salubritatea constructiei. Doar în câteva puncte s-au păstrat cărămizile din ultimul rând de peste fundatie, iar în mod exceptional, chiar șase asize de cărămizi. Toate dimensiunile vor fi deci usor aproximative, dat fiind că pietrisul depus în groapa are dimensiunea acesteia, nu întotdeauna de aceeasi lătime. Lătimea medie a fundatiei este de 1,09 m. Curtea este 27,20 x 12,70 m si dacă luam în consideratie faptul că în S XXIII am descoperit doua "baze" de cărămidă, eventual pentru porticus de est, atunci si urmele sporadice de pietris din S XXVI pot proveni tot de la portic. Putem chiar să ne imaginam că într o a doua faza, aripa de vest s-a închis cu zid (dat fiind că pietrisul nu este discontinu, în aceasta sectiune).

Curtea propriu zisă avea dimensiuni 18 x 12,70 m, iar porticul pe laturile de est si vest de 3,70 si respectiv 4 m. Nivelul de călcare în curte este la 0,4o 0,5o marcat de un strat de pietris. Pe acest pavaj s-a descoperit o fibulă argintată târzie[38] (Fig.80).

Basilica este 8,5o m lata si 27,2o lungă. In zona centrală s-au păstrat două fragmente de zid, cu cărămizi alunecate de pe locul lor si care ar putea alcătui o parte dintr-o platformă tribunal sau bază pentru o statuie imperială.

[37] Fibulă de bronz, argintată cu balama, arcul în sectiune hexagonal, la întâlnirea cu piciorul sunt trei dungi proeminente; piciorul ornat cu un romb, încadrat de linii orizontale; bratul scurt, cap fragil; tipul apare în secolul III si evoluează spre fibule cu capete în formă de ceapă; descoperită în S XV,1988, carou 1, la 0,35 m; D.Popescu,în *Dacia*,IX X,1941 1945, pl.7/70 71 cu loc de descoperire necunoscut; E.Riha,op.cit. pl.49, nr.1437

[38] Fibulă de bronz, argintată, arcul masiv in sectiune poligonal, ornat, cu spirală si buton masiv tronconic pe a cărui parte superioară este incizată o stea cu 7 brate, picior decorat; Face parte din tipul de fibule cu brate lungi, care au in general balama - analogie cu o astfel de fibulă de la Apulum-Partos (I.H.Crisan, op.cit.299,pl.X,11); A.K Ambroz,*Arheologiia* SSSR,1966, 72 73); este un exemplar mai evoluat decât cel descoperit la Mătăsaru, tot cu resort si cu piciorul decorat in acelasi mod (Gh.Bichir,*Thraco dacica*,II,fig.1/8) Fibula a fost descoperită in S XXVI,1992, carou I2,90, la 0,40 m.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Partea de răsărit a încăperilor din nordul principiae era încălzită cu un hipocaust care a avut doua faze[39] diferite de existenta.

Doar jumătatea de nord a încăperilor a avut pavajul asezat pe pilae, iar jumătatea de sud se sprijinea pe pământ. In încaperile cu hipocaust (probabil doua) s-a construit un zid orientat est vest, median, care s a păstrat pe o înăltime de 0,50 m fiind alcătuit din sase rânduri de cărămizi, dar se pare că doar dintr o singură lătime de cărămida si este 0,30 m lat.

Cărămizile sunt legate cu pământ, desi în partea superioară este folosit mortarul. Pandantul acestui zid secondează la 0,60m zidul de nord al principiei, fiind limita la care se înseriază *pilae* de sustinere ale pavajului.

Pavajul încaperilor trebuie ca fost construit din caramizi de 56 x 56 x 6,5 cm si 36 x 36 x 7 cm cum sunt cele două păstrate pentru că au alunecat într o groapă târzie (Fig.75).

Constructia de hipocaust se desfasoară pe o lungime de 10.10 m si pe lătimea de 3 m. Lătimea încăperilor din nordul principiae este de 6,40 m; un zid orientat nord sud, păstrat de asemenea pe o înaltime de 0,50 m, despărtea în două zona cu hipocaust. Zidul este construit din cărămida de culoare rosie, bine arsa si foarte dura si dintr o altă specie de caramida de culoare gălbuie, friabilă; diferența de calitate sugerează de asemenea o reparatie. Grosimea zidului este de 0,60 m; paralel cu acest zid la 0,85 m se află un fel de pavaj din sfărâmătură de cărămidă; nu putem sti ce va fi fost acest pavaj lat tot de 0,60 m care însoteste la 0,20 m zidul despărtitor nord sud; nu este exclus ca să fie traseul fundatiei unui zid de cărămidă anterior.

Dacă analizăm elementele pe care le detinem în acest moment, putem presupune ca si la Urluieni principia avea cinci încăperi; *aedes* ar putea sa fi fost, în cazul unei simetrii perfecte de 6,40 x 5,50 m.

Stratigrafia în principia, nederanjată în sectiunea S XXV, se prezintă astfel: nivelul inferior se află la 1,20 m si pe el răspândită o cantitate mare de cenuse si cărbune. Nu putem preciza dacă acest strat este rezultatul unui incendiu sau doar resturi ale unei vetre, ce să se afle în suprafata necercetată din nord. Peste această depunere s a adus un strat de lut galben gros de 0,40 m. La 0,85 m este pusă fundatia zidului de est al principiae; nivelul de calcare corespunzator trebuie sa fie cel marcat la 0,35 m de un strat de dărâmătură de cărămizi si tigle. In exteriorul principiae spre răsărit nivelul de călcare corespunzător este cu 0,20 m mai jos si este marcat de tencuiala de var cu nisip fin, groasă de 5-6 mm, răspândită pe o zona destul de întinsa. Deasupra acestei tencuieli este un strat de dărâmătură de tigle si olane. O *imbrex* întreagă este lungă de un *cubitus* (44 cm) si groasă de o *uncia* (2,5 cm). Pe ultimul nivel al basilicii (SXXV) la 0,30 m s-a descoperit o fibulă argintată în forma de svastica cu capetele de forma capetelor de cal[40] (Fig.80).

[39] Prima fază a hipocaustului avea *praefurnium* spre est, si un acoperis de lemn, sprijinit pe doi stâlpi de lemn, proteja gura de alimentare din exteriorul cădirii. Pilae erau asezate pe un nivel de *coccio pesto*; întreg acest hipocaust a fost nivelat, resturile, practic, îndepărtate si peste 5-10 cm s-a turnat un nou strat de mortar, bază pentru cel de al doilea sistem de încălzire; dat fiind că mortarul este pe alocuri înlocuit cu lut, ne face să presupunem că a avut loc o reparatie a acestei a doua faze

[40] Fibulă fragmentară, îi lipseste cel de al patrulea brat al crucii încovoiate, bratul pe care fusese balamaua si acul. Svastica are terminatiile în forma capetelor de cal cu ochii marcati cu cercuri concentrice, pe bratele crucii este reprezentată, prin incizii, fine coama. Spre deosebire de exemplarele din Muzeul National de Antichităti (D.Popescu,*Dacia*,IX-X,1941 1944,nr. 96 97, fig.9) exemplarul găsit la Urluieni nu are marcat centrul cu cercuri concentrice incizate; fibulă, de aceleasi dimensiuni cu cea de la Urluieni s a descoperit si la Porolissum, dar nu în context arheologic definit (N.Gudea,ActaMP,III,1979,nr.3212). Acest gen de fibule au o lungă epocă de folosire până în sec.VI VII (V.Bierbrauer,în *Archäoligisches Korrespondenzblatt*, Mainz,15,1985,pl.8/1

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

In ceea ce priveste planul principiae este clar că în ridicarea lui s a folosit *pes monetalis*, ca latimea ei era de *centum pedes*. Atât dimensiunile cărămizilor si tiglelor, cât si ale elementelor de fortificatie pot fi echivalate în măsurători în *pes monetalis*.

Analiza materialelor arheologice aduce dovezi pentru a fixa începutul vietii în castellum B încă la începutul secolului II; chiar dacă fazele B_0 si B_I se termină cu câte un strat de încendiu, aceste evenimente nu au fost urmate de o întrerupere a vietii în castellum, ci de reluarea ei în alti parametrii. După cum se poate constata, în baza materialului descoperit, avem elemente suficiente să sustinem ocuparea neîntreruptă a acestui castellum cel putin până la părăsirea provinciei.

Echipamentul militar este bine reprezentat cu piese de bronz specifice pentru soldati: catarame, pteryx, aplice în forme variate de pelta, fragment de "Schwertriemenbeschlag" de bronz argintat.

Ca arme, precumpănesc vârfurile de săgeti (Fig.80), începând cu tipul de fier[41] de mici dimensiuni cu spin, piramidal cu patru muchii, descoperit în primul nivel din S X si în groapa de "pivnită", din S XXII, apoi câteva exemplare de vârfuri de săgeti cu trei muchii aripioare, si eventual cu "Wiederhaken", găsite în cele două faze B_I (un exemplar) si B_{II} (cinci piese). In ultima fază s-au descoperit si două săgeti plate[42], cu peduncul, si cu două aripioare. In ultimul nivel din castellum B predomină vârfurile masive de fier, cu sectiune dreptunghiulară si cu gaură de înmănusare este greu de precizat dacă sunt proprii unor sulite sau sunt pentru masini de aruncat[43]. Tot în ultimul nivel apar două exemplare de vârfuri tronconice cu gaură de înmănusare pe care le considerăm a fi lance de aruncat tipică pentru trupele auxiliare si nu terminatie întărită a lemnului de la pilum[44]; Arcul este ilustrat printr-o piesă de os[45] "reinforce from composite bows" ca la Bar Hill, mijlocul secolului II.

Un fragment de buterolă de os, de formă dreptunghiulară cu motiv pelta perforat, obisnuit în provinciile vestice[46] ar fi singurul exemplar din această categorie si s-ar putea să provină impreună cu alte diverse piese de os, dintr-un "atelier" de prelucrare a osului, intersectat de S X. Un vârf de săgeată foarte scurt, piramidal cu patru muchii, ar putea fi de la o săgeată de arbaletă folosită exclusiv la vânătoare[47].

Intre piesele de bronz descoperite în castellum B se află si unele de harnasament.

Dacă atunci când într-un sit apar si săgeti nu se poate trage o concluzie absolută că în acel punct sau aflat *sagittari*, căci arcul era folosit pentru antrenament si de alti soldati, în schimb, la Urluieni, unde precumpănesc vârfurile de săgeti este firesc să presupunem că trupa era alcătuită din arcasi. La această încheiere trebuie ajuns si dacă tinem cont că linia de forturi din vestul Munteniei avea de făcut fată unei populatii compuse din daci si roxolani, luptători cu arcul.

41 Elisabeth Erdmann,SJ,XXXIII,1976,5 sqq; eadem,SJ,XXXVIII, 1982,5 sqq; J.L.Davies, *Britannia*,VIII,1977,261 sqq; J.C.Coulston, in *The Production and Distribution of Roman Military Equipment*, BAR,int.S,275,1985,264 sqq; W.H.Manning, *Catalog of Romano British Ironwork in the Museun of Antiquities Newcastle u.Tyne*,1976,18 23

42 Formă descoperită la Houstead în sec.IV (Manning, op.cit,Fig,14,42).

43 H.v.Petrikovits,in *Germania*,29,1951,198 sqq; D.Baatz, BJ,166,1966,194 205

44 Burlafingen M Mackensen, *Frühkaiserzeitliche Kleinkastelle Nersingen und Durlafingenan an der Oberen Donau*, München,1987, fig.43/2

45 H.Russel Robinson, *What the Soldiers Wore on Hadrian`s Wall*,1976; pentru reconstituirea arcului si diferitele variante de "întăritoare" J.C.Coulston,op.cit.fig.1,3,49 12

46 J.Oldenstein, *Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten*, in Bericht der RGK,57,1976,pl.25,157,p.117

47 H.v.Petrikovits,op.cit.fig.5/2,p.206

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Cercetările noastre în micul fort de la Putineiu, au fost începute în 1975. Lagărul[48] are o formă pătrată (Fig.76), si se află la cca 150 m vest de *vallum*. Jumătatea estică a acestui *castellum* este plantată cu vie. Am intersectat laturile paralele de nord si sud si latura de vest. In program aveam să dezvelim coltul de sud-vest si poarta de sud, din păcate programul nostru a fost întrerupt în 1979, împrejurare cu atât mai gravă cu cât suprafata de cercetare a părtii de est a portii nu a fost epuizatătă până la pământul virgin, tocmai pentru că s-a lucrat cu multă migală ca să putem recupera totalitatea informatilor posibile.

Fiind primul fort de mici dimensiuni ne-ar fi interesat să cunoastem, în afara elementelor de fortificatie si dispunerea interioară a constructiilor, dimensiunile barăcilor, numărul lor, ca să putem deduce natura si mărimea trupei care l-a edificat. Profilul sectiunii peste latura de sud[49] a surprins imaginea elementelor de fortificatie în zona în care santurile se îngustau ca să se întrerupă în fata portii. Socotind că poarta este la mijlocul laturii de sud, lungimea acesteia este de 53 m (incluzând si aggerul), fiind egală cu latura de vest. Aggerul este format din pământ brun-roscat cu rare lentile de pământ galben; pe coama sa a existat o palisadă de lemn fățuit cu lut, care a căzut pradă unui incendiu, iar resturile au căzut, marcând panta aggerului si a santului I. La bază, aggerul măsoară 6,50 m, iar pantele sunt apropiate de verticală; valul este construit din pământul brun-roscat, specific în zonă, fără material ceramic; pământul brun roscat este foarte compact si credem că pantele aggerului nu trebuie să fi fost sustinute de o structură de lemn exterioară.

Pe cele trei laturi sectionate (Fig.77) fortificatia era completată cu două santuri, cel interior are o deschidere de 3 m si adâncimea fată de nivelul de la care a fost escavat de 1.20-1,50 m, forma lui aminteste de *fossa punica*, cel exterior este mult mai amplu, are o deschidere de 4 m si adâncimea fată de acelasi nivel de 1,75 m; distanta dintre cele două santuri este de 2 m. Berma este lată de 1,5 m; pe latura de nord pe marginea platoului spre valea Călmătuiului, santul interior este secondat de cel de al doilea la distanta de 7,5 m, întreaga această zonă a fost foarte deranjată de săpăturile pentru conducta modernă de apă.Este de remarcat că acest al doilea sant a fost folosit ca groapă de gunoi, fiind că aici am descoperit o cantitate neobisnuit de mare de material, cu deosebire ceramic.

Via sagularis lată de 1-1,50 m a avut două faze distincte de existentă - prima, amenajată pe un pământ brun-gălbui era marcată de un strat de piatră calcaroasă, cea de a doua cu 20 cm mai sus era doar cu pietris mărunt peste un strat de pământ de nivelare asezat peste prima fază pe care era un strat gros de cenuse.

Deocamdată putem afirma sigur că lagărul a avut două porti, pe laturile de sud si nord, pe latura de vest nu am identificat încă urmele portii sau ale drumului. In 1979 am început cercetarea în suprafată a portii de sud[50] si rezultatele sunt deosebit de interesante. S-au pus în lumină două faze de existentă ale turnului vestic, ambele terminate cu incendiu; drumul de acces în castellum a fost însă curătit si refolosit la nivelul initial. Prima fază a turnului nu a fost cercetată, deoarece nu am putut încheia cercetarea până la pământul virgin, dar resturile lui incendiate,

[48] Astăzi *vallum* în zona *castellum* de la Putineiu este total distrus, asa că nu vom face asa cum am fi dorit săpături, pentru a controla posibilitatea ca în dreptul fortului să existe o poartă în val

[49] Publicat în *Limes*, Szekesfehervar, 1978,349,Fig.3/b

[50] S VIII - suprafata de 13 x 4 m a secionat o parte din drumul de acces în castellum si pe 1 m turnul estic al portii. Cercetarea nu s-a epuizat deoarece nu am obtinut un supliment de fonduri si pentru că am dorit o extindere a cercetării asupra părtii de turn neacoperit de via lui Marin Sima.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

lăsate partial *in situ*, au fost folosite ca bază pentru faza doua a turnului: lătimea t[illegible]nului initial, pe directia nord-sud este de 3,90 m si probabil că avea o formă patrată (Fig.78); faza a doua a turnului, dacă interpretăm corect profilul sectiunii incomplet cercetate, avea aceeasi limită spre nord, dar spre sud este mărit si probabil avea un front semicircular ?, dacă tinem cont că baza lui a fost marcată de un canal de scurgere căptusit cu lemn, care în momentul incendierii finale a dus la arderea pământului ce se afla în el. Această amplificare a turnului spre sud într-o a doua fază este subliniată de faptul că între fossa si turn nu a mai rămas berma. Săpaturile din interiorul fortului de la Putineiu, conditionate de cultura agricolă pe care o găseam, nu ne permit o concluzie asupra organizării locuirii. In vecinătatea drumului nord-sud la vest de poartă am descoperit o fântână pe care am golit-o doar până la 2,80 m. Este de presupus că în cazul că nu au fost construite porti pe laturile de est si vest, spatiul interior a fost folosit pentru două bărăci.

Ciudat este că nu se constată urmele de incendiu, atât de evidente la elementele de fortificatie, si la constructiile interioare. In interior am pus în evidentă un singur strat de locuire, pe un singur nivel de călcare.

Materialul arheogic descoperit în constructiile din interior este repartizat destul de diferit, în suprafetele cercetate. Am descoperit material ceramic roman comun, lipsesc cu desăvârsire fragmentele de terra sigillata, în schimb, sunt numeroase fragmentele de vase de sticlă.

Materialului descoperit în S V, în prima fază de folosire a *viei sagularis*[51] ne sugerează că primul fort exista în vremea lui Antoninus Pius, la mijlocul secolului II p.Chr.

Mai multe faze de locuire s-au descoperit, după cum reiese din raportul de săpături[52], la Jidava (Pescăreasa), Câmpulung Muscel. Dacă acceptăm că aici a functionat un lagăr ocupat (sau doar construit) de o *vexillatio* a legiunii a XI Claudia, în epoca traiană, refacerea în piatră, pe planul cunoscut prin săpăturile lui Gr. Tocilescu si completat cu noile observatii, de pregnant aspect roman timpuriu, nu mai este surprinzătoare[53] .

Datarea celor trei niveluri corespunzătoare vietii în lagărul de piatră, pe baza studiului materialului arheologic si numismatic este asteptată încă[54]. In ultimul nivel s-a descoperit o monedă Gordian III, deci nivelul II si III trebuesc cuprinse între Traian si mijlocul secolului III. Fazele de existentă ale lagărului de la Jidava nu mai sunt acum singulare si în viitorul previzibil vom putea avea un tablou mai nuantat al schimbărilor ce se produc pe linia fortificată din vestul Munteniei, care nu mai poate fi privită ca un episod de scurtă durată al apărării Daciei de sud-est.

51 O monedă Antoninus Pius, sestert, neidentificabil din cauza stării proaste de conservare, a fost găsit în pământul scurs din profile în iarna 1978-1979. Un opait de tip Firmalampe, precum si forme timpurii de urcioare si amfore au fost găsite sub via sagularis din ultima perioadă de folosire a fortului

52 Em.Popescu, Eug.Popescu, *Materiale*, IX, 251-253

53 Ioana Bogdan Cătăniciu, SCIVA,25,2, 1974,285, n 19; eadem, *Evolution*, 8,n 52; Radu Florescu (*Drobeta*, III, 1978,57-58) consideră că lagărul de piatră de la Jidava a fost construit în epoca lui Traian. Cu acest prilej el propune următoarea datare pentru cele patru faze provenite de la Jidava:
nivelul I - începutul secolului II - pentru o durată extrem de scurtă
- nivelul II - începutul secolului II - sfârsitul secolului II (Commodus)
-nivelul III - Septimius Severus - Gordian III
-nivelul IV - Gordian III - Aurelian.

54 *Materiale*, IX,1970, 253 - există monede greu identificabile, databile în secolul II. Unele forme ceramice prezentate în raportul preliminar sunt si ele încadrabile între cele în uz la începutul scolului II - opaitul de tip Fortis fig. 10/3; săpăturile continuă si în prezent, dar nu au fost publicate rezultatele privind stratigrafia si datarea fiecărui nivel

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Din cele de până acum[55], se poate sublinia faptul că cele mai timpurii elemente de fortificatie transalutane apar deja la începutul secolului II, existând sigur la mijlocul secolului. Când anume va îmbrăca forma complexă pe care o cunoastem astăzi, rămâne să se deslusească prin cercetările viitoare.

Este cert că după Septimius Severus au loc evenimente care determină o amplificare a controlului militar roman în Muntenia. Despre un război al lui Caracalla contra carpilor s-au formulat ipoteze atât pro cât si contra[56]. Descoperirea în thermae (?) de la Pietroasele[57] (probabil în pozitie secundară) a unei stampile a legiunii XI Claudia Antoniniana, ni se pare, poate fi pusă în legătură cu actiunea militară în aceste teritorii si probabil tocmai cea negată de D.Tudor. Probabil tezaurele din Muntenia, studiate de C.C.Petolescu[58] fixează tocmai actiunea carpilor din anul 214. Probabil cu această ocazie actionează la Gura Ialomitei si *numerus surorum sagittariorum*[59]. Suntem înclinati să punem în relatie distrugerea lagărului de la Băneasa I (în al cărui strat de arsură s-a găsit o monedă Septimius Severus) cu actiunile carpilor din vremea lui Caracalla. Desigur se pune problema ce pozitie si ce rol a avut populatia getică în aceste împrejurări.

Cât timp vor rămâne trupe din armata Daciei Malvensis si Moesiei Inferior în Muntenia după epoca lui Caracalla nu este clar, dar se pare că situatia juridică a acestor tinuturi nu se va schimba în a doua parte a secolului III p.Chr. Fortificatiile transalutane cercetate continuă să existe, sunt chiar refăcute în această vreme si viata se desfăsoară până cel mai devreme cu

[55] Nu avem încă date privind rezultatele săpăturilor întreprinse de Muzeul Militar National la Fălfani-Izbăsesti în afara unui plan si a dimensiunilor 93 x 66 m ; se pare că există un val, în al cărui miez s-au recunoscut glii de iarbă; fossa de dimensiuni si formă neobisnuite, dacă bine a fost delimitată în pământul brun roscat al zonei, trebuie să fie rezultatul unor resăpări într-o perioadă lungă de existentă (*Revista Muzeului Militar National*,Supl. nr.1, Cercetări arheologice, 1991-1996); aceeiasi echipă, în căutarea materialelor de expozitie, sau a unor descoperiri de senzatie a abordat si castellum de la Gresia si după câte se pare si cel de la Crâmpoaia - faptul este evident dacă tinem cont că sunt simultan în curs săpături, ale aceleiasi echipe la Drajna de Sus, Fălfani, Bistreț, Răcari, Rădăcinești, Reșca, Sâmbotin, Bumbești; experienta ne arată că aceste cercetări nu sunt exploatate stiintific, decenii

[56] SHA,Ant.Car.10,6 - *etiam Geticus maximus...et Gothi Getae dicerentur,quos ille, dum ad orientem transit,tumultuariis proeliis devicerat; si sustinut* cu documente epigrafice de B.Gerov în *Acta of the V Epigraphic Congress*, 1967,431-436; Em.Dorutiu-Boilă, SCIV, 24,3,1975,435-441; A.Bodor, *In memoriam Constantini Daicoviciu*,48 sq si negat de D.Tudor, *Latomus*,XIV,1960,350 sqq si C.C.Petolescu,SCIVA,XXXIX,3,1988,281-286

[57] Gh.Diaconu, M.Tzony, V.Drîmboceanu, Raport preliminar în *Materiale*, Oradea,1979,320. Săpăturile de la Pietroasele, au scos la iveală o fortificatie de piatră de tip romano-bizantin zid din blocuri ecarisate cu emplecton din piatră de carieră, lat de 3 m. Rămâne încă nesolutionată problema "puterii militare", care a ridicat această fortificatie. In interiorul fortificatiei s-au degajat o serie de constructii adâncite sub nivelul de călcare, apartinând la două faze diferite (observatiile noastre făcute cu ocazia cercetărilor din 1973, când am participat la cercetări). Gh. Diaconu pomeneste aceste două nivele, datându-le în vremea lui Constantius II si respectiv, a lui Valens (*Revista de Istorie*, 36,1980,6, 1065). Deocamdată nu este clarificată semnificatia acestor "locuinte-bordeie" (loc. cit.) într-o fortificatie cu zid în cea mai autentică manieră romano-bizantină. Intrebări ridică si faptul că nu s-au construit turnuri de colt si până acum nu s-au obtinut date privind apărarea cu turnuri a portii (Gh. Diaconu, colab., *Dacia*, NS, XXI, 1977, 203 si planul - Fig.3). Observatiile noastre făcute în S I A/1973 ne îndreptătesc să considerăm că ceea ce apare sub formă de "bordeie" sunt de fapt substructiile unor edificii din lemn; excludem cu totul posibilitatea că în interiorul unei incinte de natura celei descoperite aici să se fi locuit în bordeie, chiar dacă nu suntem siguri, tocmai din cauza absentei unor elemente de plan caracteristice fortificatiilor romane târzii (H.v.Petrikovits, JRS,61,1971,178 sqq), că ea a fost construită de soldatii romani. In vecinătatea acestei fortificatii s-a descoperit ruina unei constructii cu hipocaust, care a fost interpretată a fi a unui edificiu thermal; nu s-a publicat planul edificiului, asa că nu putem fi siguri că într-adevăr este vorba de thermae, asa cum se propune, ale unui castellum din sec.II-III p.Chr. - nedeterminat pe teren, sau este o villa de tip roman, în teritorlul populalel clientelare. Prin descoperirea în acest sector al stampilei leg. XI Claudiae cu epitetul Antoniniana (Gh.Diaconu, SCIVA,30,2,1980,282) se pune problema prezentei ei în zona Pietroasele la începutul secolului III p.Chr. Numai continuarea si extinderea cercetărilor, cu o mai atentă interpretare a datelor arheologice vor putea aduce răspuns întrebărilor continute în suma de date azi la dispozitie.

[58] *Apulum*, VII, 1, 1968 - tezaurele de la Gura Ialomitei, Săhăteni, Vintileanca, Lungulețu si Ghindăoani marchează o actiune ofensivă cu epicentrul în Moldova

[59] V.Pârvan,*Getica*, 126,735

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

ocazia reînnoitului atac carpic de la 245[60], dar în unele, până cel putin la părăsirea Daciei de către Aurelian[61].

Pe baza tezaurului monetar descoperit la Săpata de Jos, într-o baracă incendiată, se consideră că întreaga linie transalutană este fortată, renuntându-se la ea în 245-247, cetele invadatoare pătrunzând în Oltenia, fapt ce ar fi sustinut si de continutul tezaurului descoperit la Ionestii Govorii[62] în strat de incendiu din *castellum*. Principalele orase din Oltenia vor fi fortificate. Ultimile documente scrise în *castella* din Oltenia sunt din timpul domniei lui Philipp Arabs si cele mai târzii monede sunt emise de Traian Decius. Aceste date l-au îndreptătit pe D.Tudor[63] să considere că Dacia Malvensis este într-o situatie de criză la fel ca cea din Moesia Inferior. Dacia intracarpatică nu pare a fi periclitată, desi un număr mare de tezaure s-au ascuns, si aici, iar la Apulum[64] (CIL III,1054) C.Valerius Sarapius multumeste că a fost a *Carpis liberatus*.

Este foarte firesc ca în conditiile înmultirii atacurilor barbare si a adâncirii crizei provocate de anarhia militară situatia în cele trei Dacii să fie marcată, dar sunt mult prea putine elemente pentru a se conchide că există o criză acută. Absenta monedelor posterioare lui Traian Decius în lagărele din Oltenia nu poate fi o dovadă că ele nu au fost refăcute, pătrunderea monedei în Oltenia are loc în general din spre sud si est, așa cum o dovedeste si orientarea comertului[65], precum si directiile de pătrundere a influentelor artistice[66].

De fapt absenta monedelor poate fi si o carentă a cercetării. La Drumul Carului în micul *castellum* cercetat partial s-a descoperit si o monedă Aurelian[67].

Din izvoarele antice si descoperirile arheologice este clar că obiectivul principal al atacurilor populatiilor carpo-gote erau provinciile balcanice, spre care se îndreptau prin Dobrogea si Muntenia de est[68]. In conditiile generale ale crizei monetare[69], accentuate de invaziile repetate din provinciile sud-dunărene, este normală micsorarea si încetinirea la limită a aportului de monedă nouă, de fapt devalorizată.

Materialul ceramic din *castella* cercetate nu a fost studiat în întregime si de fapt mai sunt multe etape de parcurs pentru a se avea o cunoastere exactă a ceramicii provinciale si a evolutiei ei aici[70]; ceramica de la Urluieni si Putineiu, în întregime studiată, desenată nu poate prin ea însăsi să se constituie într-un reper, tocmai pentru că nu a fost descoperită în complexe închise. Totusi forme descoperite ne duc spre o fază târzie a ceramicii romane.

60 V.Christescu, *Istros*,I,1934,73-80; M.Macrea, D.Protase, SCS, Cluj, 1954,495-566; B.Mitrea, SCN,IV,1968,197-205

61 In toată Dacia, seria monedelor din lagărele de pe granită încetează la mijlocul secolului III p.Chr., fără ca data ultimei monede să poată fixa absolut, data abandonării lagărului. Ioana Bogdan Cătăniciu, *Limes Kongress*, Carnuntum,1986,805-820

62 Gh.I.Petre-Govora, SCN,IV,1968,207; B.Mitrea, SCN,IV,1968,209-222

63 D.Tudor, *Historia*, XIV,1965,368-380

64 R.Vulpe, *Din Istoria Dobrogei, II*, 1968,270sqq; B.Gerov, *Acta Philippopolitana*,VI,1962,127-146

65 M.Macra, *Viata în Dacia romană*, 1968,324-325

66 C.Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, 1945,147-148

67 Informatie C.Florea si M.Marcu

68 G.Forni, *Limes*, în *Dizionario Epigrafico*, IV,1269; R.Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobrougea*, 1938

69 F.Lot, *Fin du monde antique*, 1927,63-65

70 Nu sunt cercetate si publicate necropole si nu sunt publicate materialele ceramice descoperite în asezările civile sau castella, pentru a se putea obtine eventuale centre de productie si date despre evolutia formelor si încadrarea lor cronologică; singura monografie se datoreste lui Gh. Popilian, însumând stadiul cunostintelor la data publicării; s-ar impune o preocupare mai intensă pentru cercetarea ceramicii romane din Dacia, cercetare a cărei absentă îsi pune amprenta negativă pe o serie de studii - observatiile nostre în *Metodica cercetării ceramicii romane*, în ActaMN,XVII, 1980,679 sqq

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Deci, numai studiul minutios al tuturor materialelor arheologice descoperite vor pune în evidentă refacerile ce au avut loc în *castella* din Dacia Inferior, la fel ca si în celelalte provincii intracarpatice.

La Slăveni se consideră că abandonarea lagărului a avut loc la 249-250, deoarece ultima inscriptie dedicată lui Pilippus Arabs n-a fost martelată, iar tezaurul descoperit în una din barăci, are ca ultimă monedă o emisiune din 247/248[71]. Să nu uităm că părăsirea lagărului de la Slăveni - cel mai puternic de pe linia alutană, la sud de Carpati, în conditiile în care se preconizează că si linia transalutană a fost abandonată, lasă liberă calea spre Romula si spre întreaga provincie. O reevaluare a descoperirilor făcute în *castellum* de la Slăveni ne-ar putea ajuta să întelegem ce s-a întâmplat în ultimile decenii de existentă ale provinciei. D.Tudor, consideră că lagărul a fost abandonat la mijlocul secolului III p.Chr., după refacerea lui, chiar monumentală în clădirea comandamentului ca urmare a atacurilor carpe din 245-247[72]. La incintă refacerea datată la 248 s-a făcut prin utilizarea unor statuete de marmoră mutilate; această situatie este mult mai potrivită cu o perioadă de crestinism incipient, când se distrug templele păgâne si suntem de părere că trebuie corelată cu aparitia în *principia* a unei basilici paleocrestine[73]. Basilica refoloseste absida principiei si pavajul din *sacellum;* fireste toate consideratiile istorice sunt fără a se prezenta alăturat planul si profilele, care ar fi întărit si argumentat aceste afirmatii. Poate fi imaginată si situatia, asa cum o vede D.Tudor - într-un *castellum* abandonat câteva decenii, populatia daco-romană revine si sapă în ruina principiei, până la pavaj, pentru a-l refolosi; totusi, nu ni se pare că această solutie este una obisnuită; cei ce ar fi venit să refolosească ruina, ar fi amenajat nivelul de călcare în basilică cu materialele la dispozitie din belsug, fără să caute un pavaj care putea sau nu să mai existe.

Indrăznim să ne întrebăm dacă au fost sesizate arheologic toate refacerile din lagăr, până cel putin la 271 p.Chr., dacă pentru secolul IV p.Chr., în care există o mare bogătie de material ceramic, monede si obiecte de caracter crestin[74], ele lipsesc; întrebarea este cu atât mai îndreptătită cu cât se precizează că "pe aria castrului nu există urme de incendii". Descoperirile monetare arată că după o pauză de câteva decenii, reîncepe circulatia monetară[75]; întreruperea aportului de monedă poate avea si alte explicatii, decât absenta locuirii[76]. Cele două tezaure ce se termină cu monede emise la Philipp Arabul sunt doar *terminus post quem* pentru o distrugere (?) si nu se poate trece la datarea abandonării lagărului la 249, numai pe baza acstor monede. De fapt, întreaga teorie se bazează pe ipoteza ca "limesul transalutan" a fost pierdut la 245/247. Or, datele de la Urluieni si, în oarecare măsură de la Putineiu, nu permit această ipoteză; pe de altă parte tezaurele terminate cu monede Phlippus Arabs, nu fac altceva decât să confirme faptul că în Dacia nu pătrunde, decât sporadic si mai cu seamă în orase, moneda emisă după Philipp Arabs. Poate că în afara de plata soldei, în această perioadă Dacia nu era antrenată într-un schimb de mărfuri care să aducă surplus, fată de importuri.

71 D.Tudor, *Historica*,I, Craiova,1970, 67-83; Idem, *Frontières Romaines*, 1974,246

72 D.Tudor, *Militärgrenzen Roms*,II, 1978,403

73 D.Tudor, *Biserica paleocrestină de la Slăveni*,Olt, SCIVA, 30,3,1979, 433-457

74 D.Tudor, *Oltenia Romană*, 1978,307 " In veacul al IV-lea apar în castru monede constantinine, ceramică romană târzie precum si o cruce (chrismon) sculptată în piatră (IGLR,399). Toate acestea sunt de pus în legătură cu cucerirle nord-dunărene ale lui Constantin cel Mare. De retinut că pe aria castrului nu există urme de incendii, ceea ce dovedeste că partea lemnoasă din constructia lui a putrezit pe loc, fără a fi dată pradă focului"

75 Gh.Popilian, în *Oltenia*, I, Craiova, 1974, 72-81

76 Noi am propus ipoteza conform căreia în acest colt îndepărtat al Imperiului, solda să se fi plătit, cu asentimentul soldatilor, prin acordarea de pământ si alte avantage, mai substantiale decât moneda (loc.cit)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Fără îndoială, problema se pune pentru majoritatea fortificatiilor din Dacia, deoarece monedele de pe limes nu depăsesc, de obicei, domnia lui Philipp Arabs[77], nici în Dacia intracarpatică. Pentru granita de est s-a formulat chiar ipoteza abandonării ei deja de către Gallienus[78].

Reluând datele cunoscute despre fortificatia de la Comolău[79], K.Horedt întregeste planul[80], care astfel se înscrie în tipurile uzuale în perioada de la sfârsitul secolului III p.Chr. Prin faptul că la Boroșneu actionează *ala Palmyrenorum*, care nu poate fi o creatie anterioară lui Decius[81], iar la Drumul Carului fortificatia de pământ, sau doar o statio există în vremea lui Aurelian, se poate contura nu numai păstrarea capacitătii militare, dar si o sporire a apărării în fata pasului Oituz, în perioada dintre Gallienus si Aurelian, în momentul când cete carpe si gote puteau întreprinde atacuri în provincie. O constatare care se impune cu tot mai multă vigoare, în urma cercetărilor arheologice de pe limes, este aceea că Dacia nu a fost abandonată ca urmare a atacurilor barbare triumfătoare[82], cea mai mare parte a fortificatiilor studiate nu sfârsesc printr-o distrugere violentă[83].

La Porolissum, Pomăt[84] la refacerea portii lagărului s-a utilizat o inscriptie dedicată sotiei lui Traian Decius, ceea ce împinge mult în timp momentul acestei refaceri. De fapt, o ultimă refacere pe scară largă a drumurilor[85], dar si o redresare a situatiei militare este pregnant dovedită de stirile epigrafice din vremea lui Traian Decius - *restitutor Daciarum et reparator disciplinae militaris, firmator spei Romanae*[86], cum apare pe un altar, ce putuse fi adus la Turnu Măgurele pe Olt, de la Romula sau mai degrabă de la Slăveni, unde-si găsea rostul fiind vorba de Dacia si nu de la Oescus de peste Dunăre.

Inscriptia[87] pusă de *cohors VI Nova Cumidavensis Alexandriana*, în cinstea Iuliei Mammea la Râșnov a fost zidită într-o clădire târzie, iar portile au fost blocate la un moment dat.

La Inlăceni, bastioanele portilor sunt refăcute succesiv până târziu în secolul III p.Chr., deoarece si aici se folosesc ca materiale de constructie monumente anterioare[88], arheologic s-au

77 La Porolissum monedele merg până la Gallienus (*ActaMN*,I,1964, 217 sqq; iar la Borosneu a fost descoperită o monedă Aurelian (SCIV,XXIV,3-4,1975,347); Comoiau, Inlăceni si Olteni au doar monede Philipp Arabs (K.Horedt, SCIVA,XXIII,4,1974,557)

78 Discutia despre părăsirea Daciei la C.Daicoviciu, AISC, III, 1936-1940,240-255 si în *Dacica*, 1974,476 sqq; M.Macrea, *Viata în Dacia romană*,271-274; idem, *Istoria României*, I,1960,464-465: si în studiile lui VI.Iliescu si R.Vulpe în *Dacoromania*,1,1973,5-51; recent C.C.Petolescu în *Thraco-dacica*, V, 1984,190 sqq

79 Cercetările lui Z.Szekely,*A Komolloi Erőditett Romai Tábor*, Cluj, 1943. Caracterul roman al fortificatiei a fost contestat de C. Daicoviciu, SCIV,1,1950, 117-118

80 K.Horedt în SCIVA,25,4,1974,555-558; idem în *Militärgrenzen Roms*, II,1978,333-338

81 W.Wagner, *Die Dislokation*... 56; ILS,9472

82 *Eutropius*, IX,15

83 M.Macrea, *Viata în Dacia romană*,234

84 C. Daicoviciu, *La Transylvanie*...74 si SCIV, î,1,1950,132

85 CIL III 8060; 14216,19; 8061

86 AEM,14,1891, 10-11, nr.4 = IDR, II,nr.639 din anul 249; inscriptia a fost găsită la Turnu Măgurele, ca piatră de constructie în turnul feudal.

87 M.Macrea în AISC,IV,1941-1943,249; N.Gudea, I.I.Pop, *Cumidava*, 1971,37 specifică amănuntul că zidurile edificiului nu au fundatie, fată de nivelul de călcare antic, ceea ce ne face să credem că nivelul de călcare corespunzător constructiei a fost mai sus si a fost distrus de lucrările agricole; pentru blocarea portilor, într-o fază târzie la castellum de la Râsnov vezi N. Gudea, I.I.Pop, op.cit.24

88 M. Macrea, SCIV, II, 1951,304-306

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

pus în lumină la Buciumi[89] si Bologa[90] schimbări în organizarea interioară a lagărului, care prevestesc modificarea functiilor traditionale, eventual pătrunderea civililor între zidurile sale[91]. Acelasi fenomen se petrece si în lagărul de la Jidava, unde în faza a patra o constructie cu caracter "casnic" afectează aggerul[92].

Stampila comună a celor două legiuni stationate în Dacia pe tegulele de la Mehadia poate data din anii premergători, sau cei imediat ulteriori părasirii provinciei[93].

Toate aceste refaceri pricinuite, după cum se pare, de necesitatea adaptării lagărelor si constructiilor interioare unor circumstante noi, au fost datate relativ până la părasirea oficială a lor de trupe; lagărele ar rămâne nefolosite, iar viata s-ar relua abia în secolul IV p.Chr., căci în unele apar materiale ferm încadrabile în această epocă. In absenta studiilor aprofundate privind materialele arheologice de pe limes si din pricina neglijării observatiilor minutioase ale nivelurilor superioare, suntem încă în situatia de a nu cunoaste obiectiv ultimile decenii de existentă ale provinciei Dacia.

[89] *Castrul roman de la Buciumi*, 1973,30 si 122. La Buciumi *via sagularis* este scoasă din uz si s-au construit pe ea edificiile C_1, C_2, C_3 si s-a dezvoltat C_4 . Clădirea C_3, ca si adausurile de pe latura de nord-est a clădirii C_4, reprezintă si ele constructii târzii, ultimile "încăperile R-S, al căror zid este prins cu pământ, apropiindu-se de data retragerii trupelor din castru sau chiar depăsind-o"

[90] N.Gudea în *Studien zu Militärgrenzen Roms*, II, 1978, 325. Peste agger si peste *via sagularis* s-a construit un edificiu A si în acelasi timp au fost blocate (scoase din functiune) *porta praetoria* si *porta decumana*

[91] Constructii ulterioare functionării militare a lagărului se pare că au fost sesizate la Micia - C. Daicoviciu, ACMIT, 1930 - 1931, 27. In sondajul " s-a dezvelit, la 4 m de zid o vatră de cărămidă, ce se găseste la adâncimea de 0,40 m sub nivelul actual - eventual o locuire ulterioară abandonării si explicabilă prin descoperirile de secolul IV ce provin din ultimul nivel al acestui mare castru

[92] Em.Popescu, Eug.Popescu, în *Materiale*,IX,253

[93] M.Macrea în *Studii*,1 (II),1949,139; N.Gudea în SCIVA,26,1, 1975; M.Macrea, N.Gudea, I.Moţu, *Praetorium, Castrul si asezarea romană de la Mehadia*, Bucuresti,1993,30. O parte din rezultatele cercetărilor lui Mihail Macrea la Mehadia s-au risipit la moartea bruscă a profesorului, dar din datele publicate în acest volum se poate deduce situatia, care ar trebui recuperată prin curătirea săpăturilor si efectuarea unor sondaje de control. Continuitatea vietii în *castellum* de la Mehadia este de netăgăduit datorită seriei neîntrerupte (exceptie, periada tetrarhiei) până la mijlocul secolului IV p.Chr.; materialul ceramic descoperit nu prezintă însă un aspect deosebit fată de cel din secolul II-III p.Chr.; aceeasi caracteristică a materialului ceramic a fost sesizată de noi la Adamclisi, în orasul roman - *Tropaeum Traiani, Cetatea*,1979,226, fig.156. Situatia de la Mehadia este de natură să sublinieze nevoia de a trata cu precautie rezultatele obtinute în diversele *castella*, căci absenta monedelor trebuie compensată prin interpretarea tuturor celorlalte categorii de materiale

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

TRUPELE DACIEI INFERIOR

Rezultatele pe care le am discutat până acum converg în a confirma ipoteza noastră privind constituirea dintru început a granitei Daciei inferioare pe cele două drumuri strategice, (Fig.16) care asigurau legătura peste Dunăre cu imperiul[1].

O caracteristică a descoperirilor tegulare din *castella* de pe linia alutană este faptul că în acelasi lagăr se găsesc stampile ale mai multor trupe; în mod normal ar trebui trasă concluzia că trupele au fost foarte frecvent dislocate. La o astfel de concluzie ar trebui să ajungem după ce am avea date despre context si locul unde a fost descoperită fiecare stampilă în parte; în afară de castellum de la Enoșești (vezi mai sus) si poate de la Boița, pentru care am încercat să explicăm diferentele în aspectul fortificatiilor de pe fiecare latură ca efect al unor schimbări în dimensiunile ariei fortificate, pe linia alutană nu se cunosc transformări ale dimensiunilor si organizării interioare a lagărelor, ca urmare a schimbării trupei.

Numai la castrul de la Slăveni s-au pus în plan barăcile si ele corespund organizării interioare potrivite pentru o *ala quingenaria*. Această carentă în cercetarea lagărelor de pe linia alutană, imputabilă stadiului cercetării la Sâmbotin, Boița, Feldioara, Cincșor si Hoghiz, dar si neglijentei în urmărirea constructiilor de lemn la Arutela, Racovița, Copăceni, Rădăcinești sau Titești, ne împiedecă să putem presupune ce efectiv a stationat în fiecare din ele.

Până în prezent s-au descoperit doar două diplome militare cu trupe din armata Daciei Inferior si putem conchide că nu toate trupele atestate în provincie au fost înscrise în diploma de la Palamarca, cea mai completă. S-au descoperit stampile cu un *numerus maurorm* Σ la Răcari[2] si o *cohors I Thracum*[3]. Pe de altă parte *cohors II Gallorum si coh I Tyrorum* nu sunt sigur atestate epigrafic încă, desi apar în ambele diplome.

Fără să putem demonstra că în toată perioada romană pe fortificatiile de pe drumul Flămânda-Bran-Râșnov au avut garnizoană trupele care si-au lăsat urmele pe drumul Oltului, aducem ca argument exemplul micului *castellum* de la Rucăr, în care am descoperit stampilele cohortei II Fl Bessorum de acelasi tip cu cele descoperite la Stolniceni[4].

[1] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Evolution*,1981,30 37; ActaMN, XXI,1984,134 136

[2] Gr.Florescu, *Castrul Răcari*,Craiova,1930,19; IDR, II, 168

[3] Al.Barnea, I.Ciucă, SCIVA,XL,2,1989, 147 sqq

[4] In SCIVA,25,2,1974,184,fig.5, publicând primele date privind micul castellum pe care l-am identificat în 1971, la Rucăr am comparat stampila descoperită în câteva exemplare în castellum cu cele descoperite la Stolniceni si Bârsesti (Fig.5/c d) si la Cincsor (fig.5/e) stabilind contemporaneitatea celor de la Rucăr si Buridava (op.cit.282) si *Evolution,1981,8);* prin formă literele stampilelor de la Cincsor se datează ele insele mai târziu fapt ce permite să preconizăm venirea trupei aici, după ce s-au abandonat fortificatiile traiane de la Rucăr si probabil si Buridava (*Evolution*,30); lui N.Gudea (*ActaMP*,X,1986,196) i se pare o metodă "formidabilă, nemaiîntâlnită". Desigur, recenzia la studiul nostru l a preocupat intens pe autorul celor câtorva "sinteze" despre limesul Daciei, dacă tinem cont că i au trebuit cinci ani ca să o publice în revista "proprie"; nu am considerat necesar să luăm pozitie în fata acestei creatii compuse de cineva care se autodefineste prin nivelul primitiv al limbajului si continutului, tocmai pentru că lectura textului nostru,bazat pe ilustratie si cu trimiterile la argumentele concrete, infirmă "incriminările".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Am propus sederea legiunii XI Claudia, în *castellum* de la Jidava, în perioada traiană[5], întregind numele pe inscriptia cu litere cursive, descoperită încă de Gr.Tocilescu (Fig.81/6). Pentru o epocă târzie, aveam un singur indiciu (Fig.81/5), o altă inscriptie a lui *Aurelius miles turmaris din turma C---* (IDR,II 610) si presupuneam ca trupa să fie *numerus equitum Illyricorum*[6].

Pe o inscriptie cursivă s-a descoperit în 1993 si numele cohortei I Flavia Commagenorum; această trupă a făcut parte din armata Moesiei Inferior si după 102 p.Chr. a stationat o vreme la Drajna de Sus, unde s-au descoperit de asemenea stampile ale legiunii XI Claudia si ale celorlalte două legiuni ale provinciei - I Italica si V Macedonica; stampile ale cohortei de acelasi tip, deci, contemporane s-au descoperit si la Târgăor si la Voinești[7]. C.C.Petolescu admite sederea trupei la Jidava "cel putin în prima jumătate a secolului III p.Chr. " deoarce cărămida este prinsă în pavajul unei bărăci incendiate la Philipp Arabs[8]. Pentru data stationării cohortei la Jidava ar fi mai utile argumente stratigrafice si repere cronologice pentru momentul construirii barăcii; cărămida cu inscriptie, imprimată înainte de ardere, a putut fi produsă anterior construirii barăcii, si fără îndoială, trupa putea să fi fost cantonată cu mult înainte de distrugerea acesteia.

Oricum, prezenta cohortei de commageni[9] la Jidava poate fi acceptată după începutul cuceririi Munteniei. Descoperirea din baraca de la Jidava vine să complice si mai mult problema dislocării trupelor, de-a lungul celor două linii de fortificatii; dar este un nou argument că trupele erau si ulterior perioadei traiane divizate între *castella* de pe Olt si de pe linia transalutană.

Armata Daciei Inferior a fost alcătuită exclusiv din trupe scoase de sub comanda guvernatorului Moesiei Inferior si este de presupus că nu a fost completată cu trupe dislocate din sudul Dunării în vremea lui Hadrian, ci constituiau garnizoanele fortificatiilor din epoca traiană, redistribuite ca urmare a reorganizării administrativ-militare. Situatia a fost pusă în evidentă prin compararea trupelor din diplomele de la 129 si 140 cu cele din Moesia Inferior[10].

Prin săpăturile de pe linia alutană nu s-a precizat niciodată provenienta exactă a diferitelor stampile si nici nu s-au pus în evidentă modificări în organizarea internă a fortificatiilor ca urmare a schimbării trupei[11]. Cu toate că nu este exclusă o dislocare rapidă a trupelor dintr o parte în alta a provinciei, ni se pare mai plauzibil să fi existat, în zona Oltului, mari ateliere de produs cărămidă, la care să fi lucrat simultan soldati din diferite trupe ale provinciei - de aici si rostul marcării cu stampile a cărămizilor produse[12]; în acest fel credem că se poate explica folosirea în construirea unui *castellum* a produselor tegulare ale mai multor trupe; pe linia transalutană nu s-au descoperit stampile; singurele referiri epigrafice sunt tot de pe tegulae, dar

[5] Ioana Bogdan Cătăniciu, SCIVA,25,2,1974, 285,n.19; eadem, *ActaMN*,XXI,1984,130 si n.35

[6] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Militärgrenzen Roms*, III,1986,466

[7] C.C.Petolescu, SCIVA,46,3-4,1995,249

[8] ibidem

[9] Trupa recrutată în Commagene în epoca flavă, probabil cantonată chiar imediat la Dunărea de jos (W.Wagner, *Die Dislokation der Römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum,Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus,* Berlin,1938,123 124) a stationat o vreme la Drajna de sus (castru datat între 102 117/118) CIL III 12530 si Dacia, X XI,124, ca apoi stampilele ei să apară la Slăveni CIL III 8074,26;14216,26 si la Enosesti CIL III 8074,14,d

[10] B.Gerov, în *Klio*,37,1959,208-209

[11] Situatia pusă în evidentă de noi la Enosesti s a evidentiat în Dacia intracarpatică la Gilău (D.Isac, *Potaissa*,II, 1980,29 54), apoi prin descoperirile de la Tibiscum R.Petrovzsky, D.Benea în *Germania*,65,1,1987,226,fig.1 si de la Ilisua (D.Protase, SCIVA,36,3,1985,250 sq)

[12] G.Spitzlberger,SJ,25,1968,81-82; nu se stie exact care era motivul si scopul stampilării tegulelor, dar putea fi si acela ca ele să nu fie folosite de civili; D.Baatz,SJ,27, 1970,47sq; M.Hassal in *Tile and Brick Making*,BAR, 68, 216 sq

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

inscriptii cursive, mai degrabă cu caracter personal - cum sunt cele de la Jidava; pe linia transalutană se pare însă că pe lângă fiecare castellum functiona un mic atelier de produs cărămidă - la Urluieni, am curătit partial un cuptor de ars tigle, pe care l-a afectat un torent ce si a făcut drum spre Cotmeana. Dacă trupa producea cărămida pentru nevoile proprii, ștampilarea cu scopul de a aprecia numeric munca nu își mai găsea rostul.

Dacă, în schimb, stampilarea cărămizilor ar fi fost sigur determinată de grija ca ele să nu poată fi folosite în constructiile particularilor, fiind rezervate doar celor militare si publice, cu caracter oficial, atunci lipsa stampilelor pe întreg sistemul transalutan s ar datora absentei, deja semnalate a locuirii civile, până în primele decenii ale secolului III p.Chr.[13].

Trei alae stationează la mijlocul secolului II p.Chr. în Dacia Inferior, pentru două este sigur locul de garnizoană *ala I Hispanorum* a avut toată perioada de existentă a provinciei sediul la Slăveni[14]. *Ala I Asturum* este cea care construieste lagărul de la Hoghiz; s-a presupus că nu va rămâne permanent aici pentru că apare în vremea lui Marcus Aurelius si Lucius Verus, pe inscriptii *cohors III Gallorum* (IDR III/4,231; AE 1944,42); dar nu este exclus ca această cohortă să fi stationat într-unul din *castella* vecine mai cu seamă că printre tegulele cu stampile de la Boroșneu există si impresiuni cu coh. III Galorum (IDR;III/4,330)

Nu s-a dedus unde a avut lagărul *ala Claudia Gallorum Capitoniana*; dacă la Slăveni există o stampilă AL CL, ce i se atribuie, urmele ei sunt concentrate în coltul de sud-est al Transilvaniei[15], unde însă nu s-a descoperit un lagăr de dimensiuni potrivite[16] stationării unei *alae quingenariae*.

In faza aceasta de cunoastere suntem de părere că exista o departajare a unor sectoare ale sistemului de granită în Dacia Inferior, sectoare ce gravitează în jurul fiecărui *praefectus* de ala. Ipoteza ne-a fost sugerată de prezenta unor stampile de trupe, care au garnizoana în vecinătatea castrelor de ala, în cazul celor de la Slăveni si Hoghiz si într-o măsură oarecare si de la Boroșneu, cu precautia, că nu lagărul cercetat era al alei Gallorum. O seamă de inscriptii pot întări această ipoteză - este vorba de personaje de ordin equestru, care au comanda asupra mai multor trupe simultan, formând un fel de unitäti tactice - ceea ce implică stationarea în vecinătatea imediată a acestora. Dovadă că aceasta este situatia se poate deduce din inscriptia de la Thyatira (ILS, 8853) în care T.Ant.Cl.Alfenus Arignotus este p*raef. Coh II Fl Numidarum* cu lagărul la Feldioara si *praepositus Coh II Fl Bessorum* cu lagărul la Cincșor.

Sex. Iulius Possessor (ILS 1403 si AE,1983,976) este *praef. Coh.III Gallorum si praepositus alae I Hispanorum* si al unui *numerus surorum sagittariorum*, toate trei trupele trebuie să fi avut la această dată garnizoana în vecinătatea Romulei, ca sa-i permită înaltului personaj să exercite si curatela asupra acestui oras. Inscriptia ne îngăduie să localizăm *cohors III Gallorom* în a doua parte a secolului II p.Chr. la Enoșești, unde am descoperit stampila fragmentară a acestei trupe de pedestrii (Fig.81/3). Nu cunoastem dimensiunile exacte ale acestui *castellum* si nici cele ale celui ce se preconizează la Ionestii Govorii, motiv pentru care nu putem stii dacă trupa a stationat în ambele fortificatii deodată sau succesiv. *Numerus surorum sag.* putea să aibă

[13] I.Bogdan Cătăniciu, *In Memoriam C.Daicoviciu*,1974,51 55 si 58; eadem,*Acta MN*,XXI,134 136

[14] Stampilă si mai multe inscriptii, dintre care sigur datate în vremea lui Septimius Severus si Caracalla au un caracter oficial si de constructie - IDR, II,1977,196 sqq, nr 496,498,499,500,510,526,a

[15] Stampila Ala Gal la Borosneu (IDR, III/4, 326-327 si la Reci stampila Al Gal IDR,III/4,315

[16] *Castellum* de la Borosneu a fost multă vreme neidentificat; după cercetarile lui Z.Szekely (SCIVA,26,3,1975,343-351) se pare că este vorba de un *castellum* de mici dimensiuni 90 x 70 m, cu doar două porti

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

garnizoană la Slăveni, unde însă barăcile nu indică acest lucru, la Izlaz sau în punctele avansate de pe linia transalutană.

C. Nonius Caepianus *praefectus alae Asturum* este *praepositus numeri Illyricorum* (ILS 2739); legătura dintre trupele aflate în vecinătate este subliniată si de faptul că la Hoghiz este o stampilă a acestui *numerus*, creat din *vexillatio* atestată în diploma de la 129. Deocamdată nu putem sti unde a avut lagărul acest numerus, dar el se află pe Oltul superior sau pe sectorul nordic al liniei transalutane, lângă Brețcu, căci *praefectus cohortis Bracaraugustanorum* este si praepositus al călăretilor illiri (ILS, 2738)

La Stolniceni în thermele săpate de Gh.Bichir s-au descoperit numeroase stampile ale trupelor din Moesia, apoi Dacia Inferior[17]. Cele mai numeroase exemplare sunt *P(edites) S(ingulares)* si *coh.II Flavia Bessorom* precum si stampile comune ale legiunilor Moesiei Inferior din timpul campaniilor împotriva lui Decebal si primii ani de după victorie; este de presupus că în zonă a existat unul sau mai multe lagăre, care însă nu au fost refăcute în piatră; toate aceste trupe sunt legate de aceiasi perioadă si faptul că ne lipsesc indicii despre o fortificatie romană de lungă durată, care să fi lăsat urme sigure ne încurajează să sustinem că după reorganizarea hadriană nu au mai stationat trupe la Stolniceni, care devine un centru civil de prim ordin - un *caput civitatis* pentru *buridavenses*. Singura stampilă care se poate data în perioada existentei Daciei Inferior este CO(H)ORS M(illiaria) B(rittonum) - identificată cu *cohors I Augusta Nervia Pacensis Brittonum* din diploma de la Palamarca . Fiind o trupă milliaria *castellum* în care ar fi stationat trebuia să aibe o suprafată de cel putin 2 ha[18]

Cohors I Hispanorum veterana, celebră prin pridianumul datat la sfârsitul războaielor dacice a fost probabil în garnizoana la Sâmbotin - identificat[19] cu Castra Traiana. Până acum, în general, i se atribuia castellum de la Brețcu[20]; deoarece Piroboridava era pe drumul spre pasul Oituz al cărui capăt transilvan este apărat tocmai de castellum de la Brețcu, aparitia stampilei acolo poate fi pusă în legătură chiar cu activitatea trupei în cursul campaniei de cucerire a coltului sud-estic al Daciei si ocuparea acestuia.

Surii sagittarii, transformati sub Antoninus Pius într-un sau mai probabil mai multi[21] *numeri* au actionat la sfârsitul domniei lui Hadrian pe Oltul subcarpatic, la Arutela si Rădăcinești construind cele două *castella. Numerus Surorum* apare pe cărămizi la Slăveni si localizarea lui în vecinătatea lagărului alei I Hispanorum este sugerată de inscriptia de la Hispalis (ILS,1403; AE, 1965, 237) si cea de la Mactar (AE,1983,976). Pe unul din fragmentele ceramice descoperite la Putineiu (Fig. 11/4) a fost desenat înainte de ardere un N si o hedera distinguens - fără nici o certitudine, putem totusi să presupunem că era o inscriptie cu numele unui soldat dintr-un numerus

[17] Gh.Bichir, *Centrul militar roman de la Buridava*, în *Thraco-dacica*,VI,1-2,1985,93-104; ca urmare a săpăturilor (93) se neagă existenta unui castellum la Stolniceni, dar se admite existenta unuia (95, n.17) pe drumul spre Govora la Mihăiesti-Plută (numele gresit Bârsești fiind folosit de D.Tudor si N.Gostar), locul e ocupat de o pepinieră

[18] V.Christescu, *Istoria militară*,130; D.Breeze,B.Dobson in *Archaeologia Aeliana*,47,1969,15 32; aceeasi in *Roman Frontier Studies*,1969,Oxford,1974,13 si D.Baatz,*Der Römische Limes*, Berlin, 1974,24 25; J.Bennett in *Militärgrenzen Roms*,III,1977, 707 sqq

[19] Descoperire recentă SCIVA, 46,2,1995,193-195; trupa a activat în această zonă deja înainte de încheierea războaielor dacice, având o vexilatie la Buridava în vecinătatea Ocnitei; un librarius are o misiune la Bivolari

[20] CIL III 8074/17

[21] După cum se poate constata în cazul Palmyrenilor si Maurilor din Dacia intracarpatică transformati în mai multe formatiuni, denumite după locul de garnizoană - W.Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien,Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*,Berlin,1938,207 sqq; H.Callies, op.cit.182-186; sirienii sunt ilustrati prin descoperiri epigrafice răspândite la Bivolari, Racovița, Rădăcinești, Slăveni, Romula cel putin de la sfârsitul domniei lui Hadrian. M.Speidel, Dacia,NS,XVII,1973,172 sqq

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

si cu probabilitate cel din Syria. Trupa s-a manifestat de altfel si în Muntenia de răsărit, probabil cu ocazia unei campanii, la Piua Pietrii, pe malul Dunării[22].

O trupă cu atributii specifice de construire si întretinere a drumului, prin defileul Oltului si de patrulare cu călăreti a zonei muntoase a construit în 138 castellum de la Copăceni (ILS 8909) si l-a dotat cu turnuri la doi ani după aceeia (ILS 9180) - *acest numerus burgariorum et veredariorum* va rămâne după toate probabilitătile să ocupe tot timpul existentei provinciei acest castellum căci un Aurelius Ponticus din numerus îsi lasă mesajul pe o căramidă, probabil pe la mijlocul secolului III p. Chr.[23]

Un *Numerus Maurorum* Σ a fost descoperit la Răcari[24], unde s-a cercetat un *castellum* de interior. Trupa va ocupa lagărul abia în vremea lui Antoninus Pius, si nu este exclus că anterior o altă trupă a avut aici garnizoană; lagărul 173,20 x 141,50 m este suficient de mare să se poată adăposti o cohortă.

La Râșnov singura trupă ce s-a manifestat este o creatie târzie, care face o închinare[25] lui Sever Alexander si Iuliei Mammaea. Numele trupei a fost citit de Mihail Macrea *Cohors VI Nova Cumidavensium*, iar de A.Alföldi si I.I.Russu *coh.Vindelicorum*; am examinat inscriptia si am constatat că este absolut clar pe piatră, pe chenar un **O** de dimensiuni mai mici decât restul literelor; dar nu este singura literă mai mică si înghesuită în chenar, ci mai jos cu un rând există un **S**, asa că trupa nu este *Cumidavensium*, ci *Cumidavensis*; ciudat este că I.I.Russu n-a dat atentie acestei litere, care este atât de clară si pe desenul si pe fotografia publicată în *Inscripțiile Daciei Romane*, III/4 (Fig.81/8). Trupa este recrutată la o dată târzie, este o trupă nouă si a stationat în vecinătatea Cumidavei.

Trupe de arcasi sunt *cohors I Tyrorum sagittariorum* în diploma de la Palamarca[26] si surii sagittarii. Dar este probabil că si *cohors I Fl.Commagenorum*[27] si *cohors I Thracum*[28] au fost trupe de arcasi, căci, trupele de orientali si thracii foloseau cu predilectie arcul.

Deoarece nu avem deloc certitudinea că în castella de pe Olt dislocarea trupelor este cât de cât sigură, cel putin pentru o scurtă perioadă, ne este greu să facem presupuneri care trupă era în garnizoană în cele două castella de la Urluieni. Urluienii fiind pe drumul ce lega Muntenia prin Acidava cu interiorul provinciei, ar fi plauzibil ca una din trupele ale cărei stampile s-au găsit

[22] CIL III, 7493; V.Christescu,*Istoria militară*,199,200

[23] IDR II, 590; despre *veredarius* -F.Paschoud în *Antiquitas*,S 4,15,1983,240-242

[24] Gr.Florescu, *Castrul Roman de la Răcari- Dolj*, Craiova, 1931,19-20; IDR II,168, cu mai multe variante; preconizând că toate orasele din Dacia transmise de Ptolemeu sunt în provincia Dacia, am identificat sigma cu initiala pentru *Sornum* (în *Dacia*,NS,XXXIV,1990, 229) si în acest caz ar trebui citit *numerus maurorum Sornensium*

[25] M.Macrea, AISC,IV,1944, 234 sqq si IDR III/4,221

[26] B.Gerov,în Klio,37,1959,196 sqq. N.Lupu,în *In memoriam Constantini Daicoviciu*,1974,219 sq publică o stampilă fragmentară a unei cohors I --, pe care o întregeste cu numele cohortei recrutate în Tyr, pomenită în diplomele Daciei inferioare, localizând o în castellum de la Boita; literele stampilei de la Boita sunt desenate în acelasi fel ca cele ale stampilei fragmentare descoperite recent la Enosesti , considerată de Al.Barnea, I.Ciucă a fi tipul 1 al stampilei cohortei I Thracum, descoperită întreagă.

[27] Probabil la fel ca si cea de a doua cohortă, cea stationată în Dacia Superior atestată în diplome ca sagittariorum

[28] Trupa nu este atestată în diplomele Daciei Inferior si nu apăruse pe stampilele din provincie. In cursul unor cercetări intreprinse de I Ciucă din Slatina a descoperit în resturile din jurul fortificatiei de la Enosesti stampila Coh I Thracum în două variante (Al.Barnea,I,Ciucă,SCIVA,40,2,1989,147 155) pe care cei doi o localizează în faza de pământ a lagărului, pe care l am cercetat în 1975, stabilind că a fost, spre est, mai larg decât cel de cărămidă (I.Bogdan Cătăniciu, SCIVA,32,4, 1981 , 547 548 si în *Limes*, Szekesfehervar,1978,336; Evolution, 1981,7,n 45,234). Cu ocazia acelor cercetări am descoperit stampila coh. III Gallorum (ActaMN,XXI,1984,136,n.137) si un exemplar fragmentar Coh I pe care îl intregeam *Coh I Flavia Commagenorum*, dar poate fi intregit acum si cu numele *Coh I Thracum*. Trupa a stationat probabil foarte scurtă vreme în *Dacia*, si probabil doar în timpul războaielor dacice. K.Strobel, *Dakerkriegen Trajans*,1984,144

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

la Enoșești să fi fost cantonată pe malul Cotmenii. De asemenea credem că poate fi pus în discutie si un *numerus surorum*, dacă tinem cont că *surii sagittari* au avut un efectiv mai mare decât unitătile auxiliare, la fel ca si *mauri gentiles* sau *palmyreni ex Syria* din care s au creat mai multi numeri distribuiti în diferite puncte ale Daciei[29].

Am presupus că la Urluieni, faza B_0 este construită în vremea lui Traian, pentru a adăposti o trupă dintre cele care, participaseră la războiaiele dacice si asigurau drumul peste pasul Bran. Faptul că nu am identificat pe toate laturile elementele de fortificatie ale faze B0 ne sugerează posibilitatea ca lagărul de cărămidă să aibă alte dimensiuni decât prima fază, si deci să fi avut loc cu ocazia reconstructiei si o schimbare a trupei de garnizoană. Se pare, însă, că în toate trei fazele de existentă aportul arcasilor la apărarea sectorului de la Urluieni, asezat la limita între câmpia înaltă si zona de dealuri, este de luat în considerare[30]. Mărimea castellumului B de la Urluieni permite ipoteza că a adăpostit o *cohors quingenaria*, dar este de presupus că era potrivit si pentru un numerus, în care să fi fost si călăreti.

In campania 1996 am descoperit în zona în care se pare c-a fost praetorium un fragment de cărămidă cu o stampilă în cartus simplu dreptunghiular, literele au fost imprimate foarte putin adânc si începutul stampilei a fost rupt; (Fig.81/7) prima literă ar putea fi un **C** si am avea de a face cu o *C(ohors) I IS(panorum)* sau dacă ar fi un **S** ar trebui să citim *SYrI Sagittarii.*

Pe linia transalutană doar la Flămânda, Băneasa I, Urluieni, eventual la Purcăreni si Jidava II au putut stationa trupe întregi, pentru celelalte *castella* de mici dimensiuni este de imaginat câte un detasament de 80-300 soldati. Dimensiunile celor mai multe castella sunt luate la suprafata terenului si cum de obicei pe teren valul este alunecat până spre jumătatea santului, dimensiunile reale sunt si mai mici, asa încât este nevoie să se facă săpături, pentru a stabili ce organizare interioară au avut si ce efectiv le ocupa.

[29] I.I.Russu,SCIV,23,1,1972,74 76. M.Speidel,op.cit.171 afirmă că *numerus syrorum* este unul singur, cel din Dacia fiind identic cu cel din Mauretania, contrar celor afirmate de W.Wagner,op.cit,215; H.T.Rowell,RE,s.v.*numerus*,1937,2553; Este posibil ca *numerus surorum* care a stationat o vreme în *castellum* de la Slăveni si care avea în efectivul său tineri recrutati din Romula vecină, să fi fost transferati în armata nord africană, unde rămâne, fiind atestati prin urmasii lor până în sec. V (Speidel,op.cit.171); faptul că urme ale unui *numerus surorum* apar si ulterior epocii lui Septimius Severus (inscriptia de la Piua Pietrii -- CIL III 7493 si cărămizi cu stampile ale trupei folosite la construirea zidului Romulei lărgite, în timpul lui Philipp Arabul - IDR,II,383 cu bibliografia) ne dă dreptul să considerăm că trupa plecată în Africa nu a fost singura care s a născut din *suri sagittari.* Toate consideratiile lui M.Speidel (loc cit 173) privind creerea "limesului transalutan" de către Septimius Severus, concomitent cu "a major reduction of the provincial army of Dacia Malvensis" sunt, după cum credem c-a reiesit din descoperirile de la Urluieni, infirmate de situatia obiectivă din zonă.

[30] Ioana Bogdan Cătăniciu, în SCIVA,XLV,4,1994,351

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

REGIUNEA DE FRONTIERA SI POPULATIA CIVILA

Fideli principiului adoptat, conform căruia limesul trebuie studiat si sub raportul relatiilor pe care le crează sau impune, în cadrul procesului de dezvoltare a vietii civile a imperiului, a fiecărei provincii în parte, ne propunem să analizăm din acest punct de vedere elementele ce ne stau la dispozitie, privind elementul civil în Dacia Inferior.

In absenta cercetărilor sustinute ale vietii rurale si urbane în această zonă, carență a planurilor de cercetare, care nu au prevăzut antrenarea mai multor cercetători în abordarea acestor probleme, ne stau la îndemână, în majoritatea cazurilor, si din expunerea pe care o vom face va reiesi clar situatia particulară a fiecărui punct sau zonă analizată, doar descoperiri întâmplătoare sau observatii de teren.

In momentul creerii provinciei Dacia, Roma experimentase un întreg sistem de legi si principii de organizare a unor teritorii nou cucerite. Nu putem decât sa descifrăm în datele cunoscute despre Dacia ce *exempla* au fost folosite; pentru a-i reconstitui cât mai fidel modul de organizare, de dezvoltare trebuie să interpretăm datele literare, epigrafice, arheologice si numismatice în relatie si comparativ cu cele din alte provincii, unde cauzele aspectelor similare, au fost mai explicite, căci în fata unor probleme noi se adaptau creator solutii deja încercate[1].

După cucerire au fost asezati în Dacia numerosi colonisti a căror prezentă este peste tot dovedită[2]. Populatia dacică supusă îsi face vizibilă existentă prin materiale arheologice specifice[3], dar în oarecare măsură si în documente epigrafice[4]. Este sigur că acei daci care s-au închinat lui Traian[5] sunt dintru început integrati într-o categorie privilegiată, beneficiiind desigur de bunăvointa romană, cel putin "sefii", fiind răsplătiti cu *civitas romana*[6], pierzându-se în masa Ulpiilor (Virgilius, Aen.851-853; Aelius Aristides, Oratio,66).

Singurele mentiuni despre subîmpărtirea teritorială a provinciilor create pe fond dacogetic ne sunt oferite de Ptolemeu,Geogr. III,8. Ptolemeu descrie pentru Dacia initial "populatiile",

[1] J.Gaudemet, *Institutions de l'antiquité*, Paris,1964,337 sqq

[2] Eutropius, VIII,6,2; M.Macrea, *Viata în Dacia Romană*, Cluj, 1968, 251 sqq

[3] D.Protase, *Problema continuitătii în Dacia*, 1966,15-90, idem, *Autohtonii în Dacia*, Bucureşti,1980,32-196, a adunat toate urmele dacice din epoca romană, până la data aparitiei; cel putin pentru unele din materialele cuprinse în această categorie trebuie avut în vedere si colonizări de populatie dacică, cândva în a doua jumătate a secolului II p.Chr. Date fiind obiectivele imediate ale cercertarii continuitătii populatiei dace în epoca romana, atât de categoric contestata s-au abordat spre studiu exclusiv asezari rurale de pregnant caracter dacic, cu evidente legături cu civilizatia latene locală (I.Glodariu, *Asezări dacice si daco-romane la Slimnic*, 1981; idem, în ANRW,II,6,950-989). Nu avem la dispozitie nici o asezare rurală de tip roman cercetată sistematic. Din câte se cunoaste până în prezent nu s-au dezvoltat impozante *villae rusticae* pe mari latifundii; pentru Dacia, se poate avea în vedere predo minarea unor proprietati mijlocii, sau chiar modeste.

[4] C.Daicoviciu, AISC,III,1936-1940,200-270 = *Dacica*, 1969,417; M.Macrea în *Dacia*,NS, I,1957,205-220

[5] Cassius Dio, LXXVII,11,1; I.I.Russu,în *Sargetia*,III (*Contributii la cunoasterea regiunii Hunedoara*), Deva,1956,46; I.Winkler în SCIV,4,25,1974,509

[6] P.A.Brunt, *The Romanisation of the local Ruling Classes in the Roman Empire*, în *Assimilation et résistance à la culture gréco-romaine dans le mond ancien*,Bucureşti,Paris,1976,161 sqq

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

fără să indice orasele ce apartin fiecareia din ele; acelasi sistem este folosit pentru Noricum, Pannonia si Moesia. Singura deosebire, esentiala, este faptul ca în aceste provincii dunarene, populatiile sunt în mai mare măsură nume proprii ale unor triburi cunoscute si din alte izvoare. Faptul ca Ptolemeu înscrie printre populatiile din Dacia alături de nume autentice de triburi (anarti, teuriscii, costobocii, biephi, ciagisi, piephigii) si nume derivate din al unor asezari dacice ne face să credem că el a dispus de o sursă privind provincia, în care erau înseriate unităti teritoriale în jurul unor centre cel putin cu nume autohton, dacă nu si cu o comunitate majoritar autohtonă. Se poate deduce din Ptolemeu că împărtirea administrativă a provinciei nu a avut la bază subunitătile "gentilice" ale Daciei libere; este de altminteri un fapt pus în relief de sursele literare antice că la Daci au fost putin importante numele de triburi.

Asezarea de colonisti în Dacia exclude posibilitatea prelungirii stării de război, a regimului de ocupatie militară.

Probabil foarte curând după anihilarea rezistentei armate dace s-a si trecut la o sistematică organizare, în sensul instaurarii grabnice a păcii romane, conditie a viabilitătii provinciei. Odată cu fondarea *coloniae Ulpiae Traianae Sarmizegetusae* trebuie să se fi fixat si celelalte unităti teritoriale, a căror conditie juridică era stabilită de *lex provinciae.*

Colonistii s au stabilit, după cum indică datele epigrafice, pe tot cuprinsul Daciei, beneficiind de părtile cele mai fertile din *agger publicus*; acceptând existenta populatiei dace si după războaiele de cucerire trebuie să admitem si faptul că romanii au dus o politica constienta de atragere în sfera civilizatiei romane a acesteia; că peste tot unde s a înstăpînit, Roma trebuie c a avut o politica diferentiată fată de daci atât în functie de rolul lor în timpul războaielor, cât si în functie de starea lor sccială. Semnificativ este că Traian a procedat imediat după cucerire la un recensământ[7].

Pentru ca statul dac să poată functiona eficient în timpul lui Burebista si apoi în forme mai reduse teritorial, dar nu si ca organizare, a trebuit să fi dispus de o structură teritorială, care putea (sau nu) să fi avut la bază unitătile tribale, dependente de un tarabostes, conducătorul si apărătorul cetătii respectivei unităti.

Este de presupus că sub-unitătile teritoriale dace, să fi fost folosite ca baza pentru împărtirea teritorială a provinciei[8]; unităti cu nume de caracter tribal păstrate în Geografia lui Ptolemeu se localizează în zonele periferice ale statului dac, ceea ce ne face să le considerăm mai putin implicate în lupta antiromană si deci beneficiare ale unui regim de clemență; în zona centrală, unde erau protagonistii luptei antiromane teritoriile s-au subdivizat în unităti strict teritoriale, cu nume derivat din cel al localitatii alese ca centru; acest fapt se poate datora, exclusiv politicii romane de anihilare a oricărei opozitii, dar poate fi si urmare a stadiului mai dezvoltat al organizării interne a nucleului statului dac al lui Decebal, în raport cu zonele de la granitele acestui stat.

Faptul că între localitatile enumerate în lista ptolemaica (Geogr.III,8,4) lipsesc orasele Buridava, Potula, Cauca,etc., iar pe de altă parte între "populatiile" din Dacia nu au fost pomenite comunităti atestate în alte izvoare epigrafice (*apuli, cumidavenses, sucidavenses*) a fost unul din argumentele tezei că Ptolemeu încurcă date fara nici un discernamânt. In faza actuala de cunostinte este mult mai profitabil să renuntăm la idea preconceptă că doar în cazul Daciei, si la câteva decenii de existentă a provinciei, Ptolemeu să-si nege metoda si să rămână la o listă a

[7] Lactantiu, *De mortibus persecutorum*,XXIII,5; F*ontes Historiae Daco-romanae*, II,7

[8] Situatia pentru Britannia A.L.F.Rivet, *Town and Country*, 1964, 64,131-134

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

triburilor dace[9]; este plauzibil că sursa lui Ptolemeu pentru lista de "populatii" era o lista a comunitătilor autonome care alcătuiau provincia în perioada de început a domniei lui Hadrian[10], iar orasele sunt cele de pe itinerariile principale din provincie în aceiasi epoca. Lipsa unor localitati ca cele enumerate ne poate indica faptul că ele nu se înscriau în aceste itinerarii, lucru valabil cu certitudine pentru Buridava, căci Ptolemeu nu poseda cu certitudine itinerariul cu statiunile de pe drumul Oltului, asa cum au fost ele tramsmise de Tabula Peutungeriana.

Dacă la baza listei de orașe ale Daciei au stat itinerariile, este de la sine înteles că nu se pot trage concluzii despre statutul fiecăruia în parte; itinerariile după cum se pare au înregistrat în afara marilor asezări si acele puncte de la intersectiile de drumuri, sau la schimbarea directiei de mers, care erau absolut necesare unui călător.

Colonia creată de Traian prin *deductio*[11], concepută ca sediu administrativ si focar de răspândire a civilizatiei romane, avea desigur un *territorium*, care însă nu putea fi deosebit de întins[12].

In Dacia nu s-au păstrat documente privind *civitates,* decât pentru o vreme mai târzie, când se pune problema ca termenul să nu acopere o comunitate autonomă peregrină; faptul s-a constituit în temei pentru o teză quasi generalizată, privind un sistem sui generis de organizare a Daciei[13]. Pentru a ajunge la această schemă privind subunitătile de guvernământ ale provinciei, se foloseste ca analogie pentru Romula, situatia pusă în evidentă de inscriptiile de pe granita de nord a Daciei Porolissensis, pentru epoca lui Alexander Severus si Gordian III[14], vreme în care, însă, intervin schimbări în organizarea teritoriilor de granită[15].

Pentru Romula suntem în posesia rezultatelor cercetărilor arheologice pe care am încercat să le interpretăm mai sus[16]. Deocamdată, este o certitudine că stampilele cu *suri sagittarii*, provin din incinta lărgită a orasului roman[17], iar *coh. I Fl. Commagenorum* este cantonată o vreme la Slăveni si Enoșești[18], de unde nu este greu să fi fost antrenată în lucrări la constructii cu caracter public, în orasul civil; Data la care cohorta este la Slăveni si Enoșești poate fi foarte timpurie, după terminarea războaielor dacice, când trupele au fost antrenate într-o activitate constructivă, legată de crearea provinciei.

9 Ptolemeu,Prefata,V - spune explicit că va folosi ultimile date contemporane

10 Stadiul documentatiei lui Ptolemeu pentru provincia Dacia (I.I.Russu. IDR, I,26; idem, *Etnogeneza românilor*, Bucureşti,1981,180-182) este din primii ani de domnie ai lui Hadrian Ioana Bogdan Cătăniciu,în *Dacia*, NS,XXXIV,1990,225; data sursei pentru Africa după J.Desanges,REA,LXVI,1964,40, n.5 este de fixat între 100-117; J.Gascou; *La politique municipale de l`Empire romaine en Afrique*, 1972,258 consideră că anul 117 este cel mai probabil an, în care sursa lui Ptolemeu a introdus datele privind orasele din această parte a imperiului; B.Gerov în *Klio*, LII,1970,130 sqq, aducea argumente pentru acelasi terminus ante quem al sursei privind Moesia.

11 C.Daicoviciu, H.Daicoviciu, *Ulpia Traiana*, 1962,8-10; H.Daicoviciu, D.Alicu, *Colonia Ulpia Traiana augusta Dacica Sarmizegetusa*, Bucureşti,1984,14-15

12 Despre întinderea teritoriului Ulpiei Traiana Sarmizegetusa s-au făcut mai multe presupuneri,; în lipsa unor termini, s-au folosit unele indicii epigrafice, mai mult sau mai putin grăitoare M.Macrea, *Viata*, 1969,111-116 dedicate împărtirii teritoriului provinciei; D.Tudor,*Orase,târguri si sate în dacia romană*; 1968, 103,Fig.2

13 M.Macrea,op.cit.116; H.Wolff, ActaMN, XIII,1976,116, sugerează că în Dacia, înainte de crearea de municipii si colonii, teritoriul a fost administrat de militari "freilich nicht in der Art, dass man `Militärterritorien` bildete, die von den Einheiten in gleicher Weise wie eine Gebietskörperschaft direkt verwaltet wurden, sondern dass einigen Offizieren oder Unteroffizieren der Truppe als den Ausführungsorganen des Statthalters nur die allgemeine Uberwachung der Administration oblag, die selber mit hilfe von munera der jeweils geeigneten Bewohner der betreffenden Region durchgefürt wurde".

14 Ibidem

15 Schimbări puse în evidentă în Britannia de P.Salway, *Frontier People in Roman Britain*, 1966,186

16 Vezi mai sus, *Linia alutana* si Ioana Bogdan Cătăniciu, în *Limes, Szekesfehervar*,335; si *Evolution*,25-26, n.225,226

17 IDR, II,170,nr.383

18 CIL III, 8074,26 si 14,d

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Repetam aici punctul nostru de vedere privind absenta unor trupe auxiliare asezate stabil la Romula, în presupuse *castella* ce s ar fi aflat de o parte si de alta a pârâului Teslui, după o înregistrare grafica facută de Marsigli.

Cu toate ca s au facut înregistrari topo ale ruinelor de la Reșca, iar pe teren nu s-au descoperit urmele presupuselor castella, ele sunt în continuare admise si prezenta lor este vehiculată, în felurite ipoteze[19]. Dacă am admite existenta unor castella ar trebui să se pună problema departajării celor două teritorii cu statut diferit, cel militar si cel municipal; lucrurile sunt lăsate într o totală nebuloasă, Romula fiind înclusă în sistemul "limesului alutan", ca fortificatie cu caracter militar, pentru C.Vlădescu lipsind necesitatea specifică, în epoca romană, a delimitării fortificatiilor civile, cu alte rosturi si semnificatii juridico religioase, de cele militare. Deocamdată, rezultatele arheologice si epigrafice nu permit concluzia că la Romula a existat paralel un territorium civil si unul militar; s-ar putea doar avea în vedere ca anterior creării Romulei să fi existat o fortificatie de mars din timpul razboaielor.

Romula este, asadar o asezare dezvoltată independent de orice lagăr, nu stim ce formă juridică a detinut asezarea în faza anterioară atestării municipiului (IDR, II,nr.351, ILS 1465); remarcăm numele tipic roman, precum si faptul că privilgiile municipale se acordă unei comunităti existente (Aulus Gellus,16, 13,6).

Incertitudinea ce pluteste asupra începutului si caracterului fortificatiei centrale de la Reșca, ne lipseste de o posibilitatea comodă de a contribui la încheierea disputei asupra datei acordării statutului de municipiu, Romulei, căci dreptul de a ridica o incintă era în sine un privilegiu acordat oraselor de drept roman[20].

La Romula sunt atestati[21] doi *praefecti;* functia lui *M. Ulpius Herculanus - cives romanus* din vremea lui Traian, poate fi anterioară acordării statutului de municipiu orasului; în acest caz am putea să vedem pentru această functie o analogie în aceea detinută de T.Flavius Proculus pr(inceps) praef(ectus) Scordiscorum[22]. Continuarea logică a ipotezei este că anterior municipiului a existat o comunitate peregrină o civitas, aceia care va primi ulterior numele de Romula; în cazul identitătii Malva-Romula[23], numele localitătii autohtone, anterior creării municipiului ar fi fost Malva.

Hadrian va începe prin a acorda statutul de *municipium* primelor asezări din Dacia. In afară de Malva[24] despre a cărei localizare se mai poartă discutii[25] si Napoca, s-a apreciat că toate municipiile din Dacia apar în apropierea unor fortificatii de legiune sau trupe auxiliare. Faptul se poate dovedi a fi o exagerare a rolului elementului militar, într-o fază a cercetării în care nu se stia aproape nimic despre asezările civile urbane din Dacia[26].

19 C.Vădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*,Bucuresti,1983, 85-88; idem, *Fortificatiile romane în Dacia Inferior*,Craiova,1986, 34-35

20 Ulpian, Dig.I,8; *Modestinus*, I,X,6; Rivet, *Town and Country* 3, 1968,77; W.Seston, *Mélanges offerts à A. Piganiol*, II,1966, 1497; R.Chevalier, ANRW, I.2,678; J.S.Wacher, *Earthwork Defences of the second Century*, în *Civitas Capitals of Roman Britain*, Leicester, 1966,60

21 IDR,II,nr.332 - *M.Ulpius (H)erculanus ex praefecto* si IDR,II,nr.347 - -)*aniano praefecto*, fără îndoială civili; F.Vittinghoff, în *Rennania Romana*,Atti dei Convegni Lincei, Roma,1976,76 a subliniat că nici unde un fost militar, ca *praefectus* nu a condus reorganizarea în *civitas;* nu trebuie confundată functia de *praefectus civitatium Moesiae et Treballiae*, sau *praefectus ripae Danuvii et civitatium Boiorum et Azaliorum*, comandanti militari ai unor teritorii în regim de ocupatie, cu *praefecti* - magistrati civili ai unor comunităti locale în provincie.

22 *Historia*,VI,1957,488

23 D.Tudor,*Oltenia romană*,1978, 189-192; M.Speidel, *Dacia*,NS, XVII, 1973,169

24 RE, XVI,603

25 C.Patsch, C.Daicoviciu si H.Wolff propun si sustin localizarea Malvei în Banat. D.Tudor, Neselhauff, M.Speidel consideră Malva identică cu Romula - bibliografia la I.I.Russu,*Inscriptiile Daciei Romane*, I,1975,21,n 35

26 Ioana Bogdan Cătăniciu,în *Historia Urbana*,I/2, 1993, *Bemerkungen zur römischen Stadt in der rumänischen Forschung*, 125-135; eadem,în *Analele Brăilei*,SN,I,1,1993,413-431

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Drobeta, asezarea dezvoltată la capătul nordic al podului lui Apollodor este municipium Aelium. Se preconizează existenta unei incinte de piatră de talie, descoperita pe latura de est[27].

Columna Traiană indică în scenele XCIX-C întâlnirea lui Traian cu reprezentanti ai populatiei dace în fata unui oras cu sanctuare, amfiteatru si zid de incintă; înca de la construirea podului peste Dunare dupa pacea din 102 s a creat un oras civil diferit de *castellum.* Acesta trebuie sa fie orasul căruia Hadrian îi va acorda statutul de *municipium.* Mai dificil ni se pare a explica existenta pe columnă a incintei acestei asezări, dacă ea nu avea încă statut de oras roman; oricum, incinta trebuie să fi fost un privilegiu acordat de împărat. Numai prin cercetări sistematice de mare migală în suprafetele neconstruite în epoca modernă de la Drobeta-Turnu Severin, se vor putea obtine acele date elementare pentru a sti dacă asezarea reprezentată pe Columna traiană este de sorginte autohtonă sau vicusul dezvoltat pe lângă trupele auxiliare care au stationat în castellum de la nord de pod. Oricum, este de avut în vedere si posibilitatea ca "barbarii" din scenele din fată Drobetei să fie chiar locuitorii teritoriului, iesiti în întâmpinarea lui Traian, dacă tinem cont că este mai putin probabil ca Traian să fi dat drept de incintă unor "canabenses"; în schimb o comunitate locală, care și-a manifestat loialitatea fată de Roma ar fi mai usor beneficiara unor privilegii de această natură, privilegii completate de Hadrian la scurtă vreme, prin acordarea statutului de municipium cu respectarea dreptului local[28].

Pentru evolutia oraselor romane din vecinătatea castrelor de legiune s-a putut stabili că ele evoluează[29] din asezările civile autohtone si nu din *canabae.*

Stiri importante pentru delimitarea juridică a celor două subunităti administrative din vecinătatea unui castrum ne sunt relevate de inscriptia de la Troesmis[30], unde sunt pomeniti *canabenses et Troesmenses.* Acesti Troesmenses nu pot fi decât autohtonii cunoscuti deja din timpul lui Ovidiu si este de presupus că primiseră o organizare de tip roman, cândva înainte sau la stabilirea legiunii V Macedonica la Troesmis[31]. Prezenta unui ordo decurionum si ulterioară înzestrare cu titlul de municipiu, ne permite să considerăm că Troesmenses reprezintă o civitas[32] cu territorium propriu[33].

Punctul de vedere al Em.Dorutiu Boilă[34], cum că atât canabele cât si Troesmis se află pe *territorium legionis* se sprijină pe o gresită suprapunere a acestuia peste aria de actiune militară a legiunii[35].

[27] M.Davidescu, *Drobeta în secolele I-VII e.n.,Craiova*, 1980, 79-80; D.Tudor, *Orase*,296, Fig.16; D.Benea, în ActaMN,XIV,1977,133 sqq; R.Florescu,în *Sargetia*,XVIII-XIX, 1984-1985,(1987),159

[28] Este foarte adevărat că la Durostorum sunt atestate *canabae Aeliae*, dar nu stim nimic despre desfăsurarea în teren a acestor canabae; putem doar presupune că numele lor va fi fost acordat cu prilejul unei halte pe care o va fi făcut Hadrian la Durostorum cu ocazia trecerii sale prin Moesia Inferior

[29] F. Vittinghoff, *Die Bedeutung der Legionslager für die Entstehung der römischen Städte an der Donau und in Dakien în Studien zur europäischen Vor- und Frühgeschichte*, 1968,135; idem, *Legio VII Gemina*, Leon,1970,339 sqq

[30] R.Vulpe, SCIV,IV,3-4,1953,559-575; Em.Doruăiu-Boilă,în *Dacia*, NS,XVI, 1972,133 sqq

[31] In acest sens R.Vulpe, loc.cit si Al.Suceveanu,*Viata economică în Dobrogea romană*,Bucuresti,1977,62, n.371

[32] H.Wolff, *Historia*, XXVI,2,1977,224 - "Civitas, erfasst, wie von Worte her leicht verständlich, haüfiger die Bewohner der Gebietskörperschaft, also die `Gemeinschaft` als soziales Gebilde die Tacitus ja oftmals auch allein mit dem Völkerschaftsnamen Treveri erfasst". Nu este greu de bănuit o civitas în regiunile din nordul Dobrogei, dacă tinem cont că a putut evolua din acele gentes fidele lui Licinius Crassus, si apoi lui L.Pomponius Flaccus

[33] V.Pârvan ARMSI, II,tome XXXV,1912-1913,491-502 în lectura lui R. Vulpe, op.cit.574 - *territorium troesmense*

[34] SCIV,23,1,1972,52;eadem, *Dacia*,NS,XVI,1972,144

[35] In cazul că provincia este apărată de două sau trei legiuni, teritoriul ei este împărtit în sfere de actiune care se exclud; pentru epoca lui Traian este evidentă împărtirea teritoriului Daciei între *legio IIII Flavia Felix si legio XIII Gemina* (Ioana Bogdan Cătăniciu, *Evolution*,1981,11-18; pentru Vindonissa s-a pus în evidentă o arie restrânsă = "Nutzland", care ocoleste teritoriul (civitas) Helvetilor si Rauracilor si o arie mai largă, în care erau posturi militare ale legiunii (V. von Gauzenbach, *Die Verbreitung der gestempelten Zigelder inl Jh.n.Chr in Vindonissa liegenden Truppen*, BJh.163,1963,76 sqq

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

In Moesia Inferior, în zona care a alcătuit Ripa Danuvii, Ripa Histrii[36] a existat o *civitas Ausdecensis*[37] dar territoria cu organizare autonomă sunt atestate pentru Capidava[38] si Noviodunum[39], iar în Dacia, la Sucidava[40]. In conditiile unei documentări lacunare, nu putem explica aceste texte decât tinând cont de faptul că *terrtorium est universitas agrorum intra fines cuiusque civitatis*[41].

Revenind la formele de guvernământ local din Dacia, trebuie să observăm că sunt atestate un *vicus Patavissensium* (Ulpian, Dig.L,15,1,9) si un *vicus Anartorum* (CIL III,8060). *Vicus* indiferent dacă reprezintă un cartier al canabelor[42], asezare creată lângă un lagăr de trupe auxiliare[43] sau asezare civilă (Potaissa) face parte dintr-o *respublica* locală[44].

F.Vittinghoff a accentuat faptul relevat de textele referitoare la *canabae,* că nici acestea nu depindeau nemijlocit de conducerea legiunii[45]. De fapt A.Schulten[46] remarca "Es ist für das Militärwesen Roms charakteristisch, dass man eine Berührung bürgerlicher und militärischer Verwaltungskreise möglichst vermied".

P.Salway, analizând suma de informatii privind regiunea de frontieră din Britannia, observă că teritoriul militar cuprinde, fără indoială, *agri vacui et militum usui sepositi* din care a fost exclusă populatia civilă si care erau împărtiti unitătilor auxiliare din subordinea legiunii; acea parte a teritoriilor din zona de granită, care era supusă controlului militar, dar era locuită[47] se poate întelege numai dacă se ia în considerare ca "das Nutzungsland des Militärs nur deswegen auch

[36] Sub aspectul dezvoltării urbane, este de observat că Moesia Inferior prezintă două zone de influentă diferite: cea a oraselor grecesti, care continuă dezvolarea proprie si Ripa Histri, unde se constată orase de tip si statut roman - F.Vittinghoff, în *I diritti locali nelle province romane con particolare riguardo sulle condizioni giuridiche del suolo*, Roma,1974,121; Este probabil că între epoca lui Augustus când teritoriul *Ripae Histri* între în posesia Imperiului si crearea provinciei Moesia Inferior sub Domitian, teritoriul nu a fost organizat ca provincie si era de fapt într-o situatie juridică neprecizabilă, era de fapt o stare de ocupatie; cum nici chiar în această situatie armata, care dispunea de teritoriul ocupat nu avea un corp de "administratori", se vor fi folosit structurile locale, pentru organizarea strângerii impozitelor, annonei,etc. Cel mai devreme Domitian, dacă nu doar Traian, va împărti administrativ si va crea comunităti autonome ca în orice provincie. Abia începând cu această epocă se pune problema unei actiuni de integrare oficială a *Ripae Histri* în structurile specifice provinciei romane; procesul este după părerea noastră similar celui din Germania, căci si acolo primele mentiuni despre comunitătile locale apar în vremea lui Traian.

[37] CIL III,14437/2; este singura *civitas* atestată cu acest nume în mediu geto-dacic; este vorba despre o bornă de delimitare a teritoriului ei fată de daci - probabil daci liberi cărora li s-a permis asezarea în vecinătate I.Bogdan Cătăniciu în EphN,I,1991,63

[38] CIL III, 12491. Nu suntem de părere că la Capidava este un simplu vicus militar (Al.Suceveanu, *Peuce*,VI,1977,149-150), ci trebuie luat în considerare o *civitas Capidavensis* cu centrul la Capidava -asezare civilă, nu c*astellum* avea acest nume (această părere mai firească idem, *Viata economică în Dobrogea romană*, 1977,67)

[39] V.Pârvan, *Inceputurile vietii romane la gurile Dunării*, 1923, 123-124; această ipotează a fost confirmată prin descoperirea unei inscriptii care defineste acest oras ca *municipium* Al.Barnea,*Dacia*,NS,XXXII,1988,53-60; nu putem fi de acord cu Al.Suceveanu că *quinquennalis* guverna întreg teritoriul acestei comunităti, iar cei doi *magistri* îsi exercitau atributiile atât în *vicus militar* cât si în *vicus - caput civitatis*; (cei doi *magistri* erau ai comunitătii civile, alesi anual, iar *quinquennales* erau magistratii din al cincelea an, când aveau atributii în *lectio ordinis*) cu atât mai putin se poate argumenta o dependentă, un control militar asupra teritoriului municipiului (Al.Suceveanu în *La Dobroudja Romaine*, Bucuresti,1991,49)

[40] AE, 1914,122 = IDR II, 190

[41] Pomponius, Dig.L,XVI,239,8 după P.Salvay,op.cit.189; Studiul citat al lui C.Rüger face pentru Germania Inferior evidentă o pătrundere a teritoriilor civile în ceea ce ar fi părut un territoriu militar de-a lungul Rhinului (op.cit.106)

[42] Mogontiacum -CIL XIII,6688

[43] Carriden - *vicani consistentes castello* - P.Salway,op.cit. Supplim. epigr

[44] Ulpian, Dig.L,1,30 - *qui ex vico ortus est, eam patriam intellegitur habere, cui reipublicae vicus ille respondit*

[45] *Legio VII Gemina*, Leon, 1970,345-346 citând si punctele de vedere anterioare; P.Salway, op. cit.,181 remarcă deja în 1967 că la Aquincum (CIL III, 10489) thermele erau pe *territorium legionis* în schimb *canabae* nu.

[46] Hermes, 29,1894,481

[47] *territorium contributum* din CIL III, 14370, 10 este considerat de A.Mocsy (*Militärgrenzen Roms*,I,1967,212) un rezultat al evolutiei în timp a conceptiei despre *prata legionis*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

hoheitsrechtlich dem jeweiligen Kommandeur unterstand, weil er auch ein Selbstverwaltungseinheiten übergeordneter Hoheitsträger war"[48].

O anume lipsă de precizie în utilizarea termenilor verbali privind *civitates* autonome, poate deriva din faptul că în lumea mediteraneană teritoriul era expresia orasului, pe când în Gallia si Britannia, orasul era centrul tribului[49].

Tocmai pentru că în spatiul daco-getic, structurile tribale fuseseră dizolvate într-un stat care avusese un anume grad de organizare, Romanii nu au folosit ca bază a formatiunilor administrativ - teritoriale triburi, am văzut cu câteva exceptii, ci subîmpărtiri teritoriale ale unitătilor statale, cu un centru, dar nu neapărat cu un singur *vicus.* Din punctul nostru de vedere această particularitate pe care am încercat să o descifrăm si să o punem în evidentă pentru toată perioada de după Burebista, este aceea care a determinat caracterul specific al organizării comunitătilor autonome peregrine din Dacia si după cum s-a văzut, si din Moesia inferioară, la nord de Balcani. As vedea în terminologia specifică a inscriptiilor din Dacia si Moesia Inferior, o deosebită atentie fată de continutul notiunilor, căci nu este folosit *civitas* echivalentul lui *gens* pentru *sucidavenses, noviodunenses,* ci doar pentru *ausdecenses;* este posibil ca prin identificarea în teren a acelui vicus *Anartorum*, să se descopere si inscriptii cu *civitas Anartorum*, la fel cum cercetări în asezările civile din nordul si estul Dacie intracarpatice si din Dacia Inferior, practic necunoscute sub aspect arheologic, să aducă date privind ipoteza noastră.

Deci, considerăm că nu ne lipsesc stirile indirecte privind existenta unor *civitates peregrinae* în Dacia si credem că în datele de care dispunem se ascund astfel de unităti teritoriale civile, autonome. Prin schitarea regimului de organizare a provinciei, am trasat coordonatele în care trebuie să abordăm situatia în regiunea de frontieră.

Vorbind de regiunea de frontieră pentru estul Daciei Inferior, ne referim la regiunea străbătută de Olt si la cea cuprinsă între râu si linia de fortificatii transalutane. Pe baza descoperirilor de până acum se poate constata o mare aglomerare de urme romane pe dreapta Oltului[50]. Sigur este că în această zonă propice desfăsurării agriculturii, si vecină marii artere comerciale - Dunărea - s-au dezvoltat numeroase asezări rurale, numeroase *villae.*

Prin cercetări arheologice s-ar putea stabili evolutia în timp a acestor asezări civile din preajma Oltului. Din punctul de vedere, din care privim noi problema, este deosebit de important a sti dacă aceste asezări au apărut si s-au dezvoltat încă de la cucerire, sau doar după crearea provinciei Dacia, sau, cel putin în unele cazuri reprezintă asezări anterioare, adaptate unor noi conditii de civilizatie; s-ar putea ca cel putin o vreme să fi existat o restrictie de asezare a populatiei civile în zona alutană; dar, cum singurele noastre date rămân inscriptiile, în mică măsură datate, si descoperirile monetare izolate, care nu indică o întrerupere a pătrunderii în aceste regiuni, nu ni se pare ca în acest moment al cercetării, avem vreun temei să propunem ipoteza

[48] F.Vittinghoff, *I diritti locali*,1974,110. P.Salway,op.cit. 189; J.Harmatta, în *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debrecen,* XXI,1974-1975,103-104 - merge spre negarea existentei unui *territorium legionis* ca "proprietate" a armatei pentru că aceasta nu este o persoană juridică. G.J.Luzzatto, *I diritti locali*,49 - observă că în provinciile dunărene, dar si n toate provinciile de frontieră interventia functionarilor militari este mai accentuată; F.Jacques, *Privilège de Liberté*,Paris,1984,619 sqq discută rolul militarilor în aristocratia locală

[49] Rivet, *Town and Country in Roman Britain*, London,1964,65; pentru J.Wacher, *The Town of Roman Britain*, 1974,23-24 - *civitas* este un district autonom de necetăteni, a cărui arie era liberă de controlul militar si era reprezentată de magistrati locali si ai guvernământului

[50] Cert este că studiul fotografiilor aeriene din această regiune, făcut cu scopul de a cunoaste drumul si fortificatiile romane de pe Olt, au pus în evidenta diferite forme de locuire, din păcate, majoritatea acestor observatii urmează sa fie controlate pe teren; mentiunile din TIR. L-35 si Repertoriul arheologic,ms , fac însă fermă afirmatia noastră, chiar dacă aceste lucrări sunt incomplete pentru că reflectă stadiul de cunoastere pe baza descoperirilor si semnalări întâmplătoare

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

unei rezervatii militare a malului vestic al Oltului; pe fotografiile aeriene, cu rezerva că nu au fost controlate pe teren, remarcăm până la Enoșești, există o multitudine de forme de locuire; în regiunea de la nord de Acidava, urmele sunt mai greu reperabile, în conditiile de relief, accidentat, totusi ele se înscriu în general în aceleasi coordonate.

Pe baza Tabulei Peutingeriana s-au propus identificări ale urmelor arheologice cu localitătile antice, de-a lungul Oltului. De la bun început s-a considerat că toate localitătile de-a lungul itinerariilor transmise sunt castella; fără să negăm întru totul posibilitatea ca în localitătile îndicate să fi existat la un moment dat si fortificatii militare, trebuie să atragem atentia că până la identificare acestora pe teren, este un fapt că Tabula Peutingeriana înregistrează, într-o epocă târzie[51], drumul principal între Drobeta si Apulum si nu o linie fortificată, fapt care trebuie să fie valabil pentru toate drumurile transmise[52].

Gr.Tocilescu a propus primele localizări[53] pentru drumul între Romula si Caput Stenarum, usor corectate de D.Tudor[54], dar pe baza aceleiasi documentări privind descoperirile de teren, asa încât există posibilitatea ca investigatiile viitoare să aducă necesarele corecturi, mai cu seamă în zona de munte mai putin cercetată.

Romula fiind sigur localizată la Reșca[55], distanta până la asezarea si *castellum* de la Enoșești este foarte apropiată. Diferenta poate proveni si aici ca si în cazul itinerariului Antonin pentru Britannia[56], unde cercetările au scos în evidentă faptul că măsurătorile dintre două asezări vecine nu se făceau dintr-un centru (groma), sau de la porti, ci de la limita exterioară a "town-zone" - teritoriul respectivei asezări; în acest caz, diferenta de câtiva kilometrii între Reșca si Enoșești poate reprezenta mărimea zonei urbane a Romulei, însumată cu a asezării de la Enoșești, despre care stim, din observatiile lui Gr.Tocilescu, ca mai păstra un aspect impozant, si la sfârsitul secolului treut[57]; o altă posibilitate este de a cerceta zona începând cu asezarea cunoscută la Brâncoveni, pentru a stabili unde ar putea fi Acidava civilă, deosebită de vicusul militar de lângă *castellum* de la Enoșești. Rostul Acidavei pe itinerar este subliniat prin coincidenta spatiului în care se afla, cu deschiderea drumului natural est-vest, apărat de fapt de trupa din *castellum* de la

[51] A.Levi, M.Levi, *Itineraria Picta*, 1967,172-172; E.Weber, *Tabula Peutingeriana*, Wien, 1976, Kommentar - originalul hârtii a fost retranscris în secolul IV-V, pe baza unor itinerarii dela începutul secolului III p.Chr.

[52] J.Baradez, *Limes Studien*,Basel, 1959,24 sqq a prezentat concluziile cercetărilor sale, efectuate în Numidia pentru reperarea localitătilor din Tabula Peutingeriana, afirmând că datele Tabulei sunt riguros exacte fată de ruinele si traseele drumurilor observate pe fotografiile aeriene. Un câstig deosebit al acestei întreprinderi este concluzia că pe Tabula sunt prezente doar "les carrefours et les embranchements ou une hésitation ainsi qu'une erreur de direction étaient à craindre".

[53] *Fouilles*, 120; idem, *Dacia înainte de romani*,1880,449-452, citează localizările propuse anterior oricăror identificări de teren, pe baza lungimilor distantelor dintre localitătile antice, care sunt mai mari pentru distanta Romula - Caput Stenarum, decât distanta pe Olt între Romula, sigur localizată la Resca si Boita

[54] *Oltenia romană* 45-46; Faptul că există o mare incertitudine pentru localizările propuse pentru cele de la nord de Acidava, reiese din schimbările de opinie pentru identificarea localitătii Castra Traiana si chiar Buridava (vezi D.Tudor, BCMI,33,106,1940,41)

[55] CIL III,8031; AE, 1957,334; D.Tudor, *Orase*,342 - consideră că la Romula au fost fixati "oficial" cei dintâi colonisti romani, în majoritate veterani."Atare colonie de împroprietăriti a luat fiintă în timpul lui Traian-Hadrian, când asezării i s-a dat numele oficial Romula" (op.cit. 344)

[56] W.Rodwel, *Milestones, civic territories and the Antonine Itinerary, în Britannia*,VI,1975,76 sqq, despre "town-zone" si despre tipurile de asezări: 1 minor towns and forts, 2 civitas capitals, 3 coloniae, 4 London - special 77-79; town -zone include necropolele si alte clădiri periferice; interesant că la castella această zonă este mai redusă decât la asezările mici

[57] Gr. Tocilescu, ms. 5139,39-40,127 (Academia Română); Raportul lui P.Polonic vorbeste de ruinele unei porti la 300 m est de lagăr, cu două bolti, cu o deschidere de 2,50 m si de 1 m înăltime. Astăzi nu se mai văd urmele acestor "porti"; nu excludem posibilitatea ca pomenitele ruine, construite din prundis de Olt si ciment (desigur, mortar) - tehnică neobisnuită pentru bolti în epoca romană, să fie medievale, căci se localizează în vecinătatea "culei" moderne

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Enoșești. Faptul că Tabula nu înregistrează fortificatiile de pe linia Oltului este întărit de realitatea că nu ne-a transmis echivalentul antic pentru Slăveni, cea mai importantă si stabilă fortificatie de pe acest drum. S-ar putea aduce obiectia la această afirmatie faptul că la data redactării itinerarului (secolul III p.Chr.) sau a copierii lui (secolul IV p.Chr.), acest *castellum* dispăruse; obiectia poate fi respinsă căci în zona lagărului s-a înfiripat o asezare civilă, care există în secolul IV p.Chr.[58]

Prin extinderea cercetărilor de fotografie aeriană si de teren se va putea schita întinderea teritoriilor urbane si a asezărilor mici; miliarul fragmentar descoperit la Băbiciul ar putea marca limita de sud a zonei orasului Romula.

Chiar dacă la Drăgășani nu este precizat locul identificat de Gr.Tocilescu cu Rusidava distanta pe itinerar corespunde, si nu există motive să ne îndoim că prin cercetarea atentă nu se va identifica o asezare, după câte este probabil de dimensiuni modeste în această zonă. Chiar dacă suntem siguri că la Ionestii Govorii există un *castellum,* distanta de pe Tabula vinezează este mai mică si Pons Aluti trebuie căutat în vecinătatea confluentei pârâului Nisipoasa cu Oltul, acolo unde probabil că era un vad propice pentru circulatia est-vest, pe un drum marcat de altfel si de tezaurul monetar descoperit la Sâmburești[59].

Pentru zona de la sud de Râmnicul Vâlcea, unde Oltul traversează o depresiune largă, fotografiile aeriene au pus în evidentă structuri arheologice ce pot fi atribuite epocii romane (Fig. 34), dovedind gradul de dezvotare al asezării, eventual asezărilor de aici[60]. In cazul în care identificăm asezarea dezvoltată la Stolniceni cu centrul acelor Buridavenses (Ptolemeu,III,8,3), care în epoca preromană îsi aveau sediul în asezarea fortificată de la Ocnița, putem presupune că s-a recunoascut un teritoriu aceastei comunitătii, în cadrul provinciei.

In acelasi sens putem avansa ipoteza recunoasterii în regiunea izvoarelor Oltului si pe Râul Negru a unui teritoriu al *cumidavenses* (cu centrul la Cumidava - Ptolemeu,III,8,4); în *territorium* acestei comunități sau civitas a fost cantonată (poate a fost si recrutată) *cohors VI Nova* devenită din acest motiv *Cumidavensis* si cunoscută din inscriptia din *castellum* de la Râșnov, pentru epoca lui Severus Alexander.

Cercetările noastre pe fotografiile aeriene puse la dispozitie prin bunăvointa IGFCOT, fotografii aeriene putin potrivite, însă pentru investigarea arheologică, din cauza faptului că au fost efectuate la o scară mult prea mică - au pus în evidentă la Boița, pe terasa Oltului, o zonă fortificată destul de întinsă. Aria largă pe care fotograma o indică a fi ocupată de constructii antice este cu atât mai necesar a se studia, cu cât săpăturile deja efectuate au pus în lumină existenta unui mic burg roman si a unor constructii civile, care par să fie în uz si după părăsirea oficială a Daciei de către Imperiu.

[58] D.Tudor,SCIVA,XXX,3,1979,433-457

[59] M.Chitescu, Eug.Popescu, în SCN, VI,1975,203-227 - tezaurul cuprinde monede emise între Traian si Septimius Severus

[60] D.Tudor, *Orase*, 367-369 afirmă că la Bârsești-Plută a existat un sat getic, distrus în timpul războaielor dacice, dar peste ruine s-a înfiripat o asezare romană. Observatiile pe fotografiile aeriene arată dimpotrivă o retea de drumuri si constructii, printre care se remarcă un amfiteatru; asezarea s-a dezvoltat pe marginea drumului ce urca spre băile Govora; tot D.Tudor,op.cit.369 afirmă că la locul numit La Priză s-au descoperit locuinte si gropi dace si romane si o constructie militară, ridicată între cele două războaie de cucerire ale Daciei, pentru comandamentul guvernatorului Moesiei inferioare, ce-si instalase acolo cartierul militar". Trebuie să remarcăm imposibilitatea coexistentei în timpul războaielor de cucerire, în strânsă vecinătate a "comandamentului" si locuintelor civile ale daco-getilor, asa încât este de presupus, o evolutie succesivă a lor, ori să ne îndoim de corecta interpretare a functionalitătii constructiilor. Ruine romane sunt vizibile si în localitatea vecină Râureni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Cu ocazia perieghezei din primăvara anului 1974, organizată tocmai în vederea reperării punctelor arheologice de pe cursul superior al Oltului, am constatat că în imediata apropiere a râului, cu exceptia zonei Hoghiz, nu sunt asezări romane mai însemnate, la sud de Olt.

La Hoghiz, lângă *castellum* s-a dezvoltat o locuire civilă a cărei cercetare va putea surprinde, dat fiind că nu există amenajări moderne care să fi deranjat constructiile specifice unei asezări civile legată direct de activitatea militarilor; desigur, importantă este epoca în care se dezvoltă această locuire, pentru că în restul Tării Făgărașului si Tării Bârsei, cu exceptia regiunii din fata pasului Oituz, lipsesc asezări civile. Locuirea de la Hoghiz trebuie pusă mai degrabă în rândul anexelor civile ale unui *castellum*, decât în seria unor vici civili.

Urmărind din directia sud spre nord, toate informatiile epigrafice, arheologice si în parte si cele numismatice, privind locuirea dindărătul granitei de sud-est a Daciei, putem trage concluzii în legătură cu trăsăturile caracteristice ale locuirii civile din această zonă de granită. Putinătatea informatiilor epigrafice ne obligă să trecem la folosirea analogiilor cu alte zone ale Imperiului pentru a le încadra în fenomnele specifice epocii si pe cele desfăsurate pe această portiune a limesului.

Se poate constata, ca preambul, de la început că de-a lungul Oltului apar resturile unei locuiri civile, bogate si variate, fapt ce demonstrează că zona s-a bucurat de la începutul stăpânirii romane de pacea pe care i-o asigura protectia unei apărări eficace. Constatăm că exista o locuire relativ uniformă, în toate zonele străbătute de Olt. Aglomerări masive se pot constata acolo unde bogătiile naturale au atras un număr mai mare de locuitori, dintre care unii cel putin sunt colonisti; punctele nodale ale circulatiei rutiere au fost de asemenea propice unei dezvoltări mai sustinute a asezărilor. Putinele cercetări arheologice au pus în evidentă un fapt relevant si anume continuitatea de viată a elementului autohton. Deocamdată au fost cercetate doar asezările rurale de la Fărcaăele (M.Babes) si Locusteni (Gh.Popilian), dar s-a definit o cultură materială[61] cu trăsături caracteristice pentru conlocuirea populatiei autohtone cu colonistii romani.

Deosebit de semnificativ ne pare faptul că se poate surprinde, în toate punctele, în care s-au cercetat castella: Slăveni, Enoșești, Stolniceni, o diferentiere teritorială între locuirea civilă din preajma acestora, legată într-o formă directă încă necercetată si explicată arheologic, de viata militară si locuirea civilă propriu zisă, care de cele mai multe ori depăseste amploarea unei aglomerări sătesti. Câteva din aceste asezări, se pare că sunt rezultatul dezvoltării centrului autohton - nu pe acelasi spatiu - în plină epocă romană; chiar în acest moment al cunoasterii este grăitor faptul că sunt cunoscute de-a lungul Oltului cetăti si fortificatii dacice în preajma siturilor propuse a fi Sucidava, Acidava si Buridava[62]. Geto-dacii din aceste zone trebuie să fi continuat să trăiască în calitate de peregini.

Abundenta urmelor de locuire civilă pe malul drept al Oltului, si cele de mai sus ne îndeamnă să considerăm că în afară de teritoriul din apropierea nemijlocită a lagărelor trupelor romane, pe care se aflau thermele, si alte constructii militare anexe, cea mai mare parte a teritoriului era sub autoritate civilă fiind constituite *territoria* al unor comunităti ca cea a Sucidavenses[63] si cel putin a celor de la Romula, Buridava si Cumidava[64]. Pentru asezarea de la

[61] Gh.Popilian,*Necropola Daco-romană de la Locusteni*, Craiova,1980; idem, *Tradition autochtone dans la céramique provinciale romaine de la Dacie méridionale*, în *Thraco-dacica*,1976,279-286

[62] C.Preda,*Geto-dacii din bazinul Oltului inferior, Dava de la Sprâncenata*, Bucuresti, 1986,119-122, harta-fig.1; asezarea fortificată de la Milcov (op.cit.113-114) este pendantul asezării de la sud de Enosesti, pandantul asezării de la Stolniceni este la Ocniăa (D.Berciu, *Buridava dacică*, Bucureşti,1981)

[63] AE,1914,nr.122 - inscriptie databilă la mijlocul secolului al III-lea (C.Daicoviciu, AISC,4,1941-1943,291 sqq; Gr.Florescu, SCIV,IX,2,1958,377).

[64] Cumidava, trebuie să fie găsită undeva în sud-estul Transilvaniei si nu este identică cu castellum de la Râşnov

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Celei dispunem de o monografie succintă[65], care pune pe baze stiintifice analiza rezultatelor cercetărilor din asezarea civilă, respingând în funcție de acestea numeroasele scheme preconcepute despre existenta unui castru[66], peste care s-ar fi dezvoltat un *vicus*[67] a cărui suprafată este de cca 24 ha. Asezarea nu va obtine niciodată statutul de oras roman, dar avea o incintă de piatră cu turnuri semicirculare iesinde, databilă la începutul secolului III p.Chr. Inregistrarea la mijlocul secolului III p.Chr. a teritoriului si a curiales nu este o dovadă că acesta este o creatie târzie[68], ci socotim că este surprins mometul uniformizării statutului juridic al oraselor, specific pentru această epocă. O inscriptie fragmentară:

---- Do/MITIO---/ I(ocus)/ D(atus) D(ecreto) D(ecurionum) -

poate fi dovadă a existentei teritoriului încă anterior secolului III[69].

Nu avem posibilitatea să judecăm valabilitatea fixării hotarelor[70] celor două *territoria* Romula si Sucidava de către D. Tudor, pentru că nu-si expune ratiunile; în fond, consideratiile preconizate de D.Tudor suferă din pricină că nu se face diferentierea dintre castra si asezări civile, dintre territorii civile si militare si din cauză că nu se privesc elementele concrete cunoscute sub aspectul dezvoltării lor în timp.

Functia de *curator civitatis Romulensium* detinută de Iulius Possessor concomitent cu comanda alei I Hispanorum[71] poate fi doar cea acordată unui personaj cu cel mai înalt grad în acel moment, în armata Daciei inferior[72].

Am cartat[73] descoperirile monetare izolate de pe teritoriul Munteniei si am obtinut date care confirmă absenta unei circulatii monetare constante[74] în regiunea duntre Olt si linia

65 O.Toropu, C.Tătulea,*Sucidava-Celei*,Bucuresti,1987,plansa A, 60-72;190-193

66 Negat de altfel deja de V.Barbu, în SCIV,24,1,1973,27-55

67 D.Tudor,*Orase*,325

68 D.Tudor,RIR,XI-XII,1940-1941,138,n.3 datează inscriptia în secolul IV p.Chr.; Em.Popescu *Inscriptiile din secolele IV-XIII descoperite în România*, Bucuresti, 1976,295, nr.277, desi include inscriptia în volum, arată motivele pentru care nu este sigură datarea târzie

69 IDR II,211 - Editorii volumului consideră, credem fără nici un temei, că inscriptia a fost adusă de la Oescus, ca material de constructie.

70 *Orase*,323-324

71 H.Wolff, op.cit.113-115,n.53

72 Despre datarea carierei lui Iulius Possessor si relatia ce se poate face cu transformările administrative din Dacia în acea vreme - Vittinghoff, ActaMN,VI,1969,143-147, care se alătură opiniei despre non-identitatea Romula-Malva. Discutia, credem că rămâne deschisă până nu se vor face cercetările de teren necesare pentru identificarea a marilor aglomerări civile din Oltenia si Banat.

73 Ioana Bogdan Cătăniciu, *In memoriam Constantini Daicoviciu*, 1975,51 sqq; eadem, *Militärgrenzen Roms*,II, 268 sqq Recunoscând relativitatea dattei de emisie a unei monede pentru fundamentarea unor concluzii, trebuie să aducem în sprijinul folosirii acestui tip de documente, pentru argumentarea tezei noastre, faptul că există o tranăantă deosebire între cantitatea de monedă Hadrian-Septimius Severus pătrunsă între liniile de fortificatii din sud-estul Daciei si cea mult mai numeroasă din Muntenia centrală; rarele monede descoperite, numai în acest spatiu, chiar în epoca de maximă înflorire a Daciei Inferior, dar si a geto-dacilor din Muntenia trebuie să oglindească o situatie de excepție

74 Completând lista alcătuită cu prilejul studiilor anterioare, cu noile descoperiri de monede,putem afirma că nu intervine nici o schimbare. Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, Bucuresti,1984,66-78, observă că între cele două drumuri paralele nu se constată o sporire a circulatiei în perioada în care teritoriul a făcut efectiv parte din imperiu (din punctul său de vedere doar între Antoninus Pius si Philippus Arabs). Prin această observaăie aduce o confirmare observatiilor noastre; interesant ar fi să se cerceteze asezări getice, anterioare cuceririi, care să fie evacuate la începutul domniei lui Hadrian. Săpăturile de la Sercaia la sud-vest de castellum de la Hoghiz, deci în partea transilvană a presupusei zone militare, s-a constatat abandonarea asezării cu specific de exploatare si prelucrare a fierului, se pare locuitorii plecând cu inventar I.Glodariu, F.Costea,în *Cumidava*, XIII,1983,24-25

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

transalutană, legată firesc de inexistenta unei locuiri[75], pe care am fixat-o doar pentru intervalul de la Hadrian si Septimius Seveus[76].

In Muntenia centrală si de nord, descoperirile monetare, după Hadrian apar în număr mare (Fig.82), înmultindu-se în prima jumătate a secolului III p.Chr.; pe această bază se poate conchide că o viată comercială activă se desfăsoară în câmpia înaltă, brăzdată de Argeș si Vedea si în zona subcarpatică a Munteniei. Aceste urme pot fi atribuite numai tribului geto-dac, care si-a continuat viata în regiunile de baștină, după ce Hadrian a "părăsit" Muntenia si sudul Moldovei[77]. Antichităti romane în mediu geto-dacic au fost semnalate în toată această zonă[78], confirmând observatia prilejuită de studiul răspândirii materialului numismatic. O îngrădire artificială trebuie să fi fost temeiul absenței semnelor de viețuire în stânga Oltului, până în apropierea fortificatiilor de la răsăritul râului si chiar câtive kilometriii dincolo de ele.

Tacitus (Ann,XII,54) vorbeste de *agri vacui et militum usui sepositi*, care constituiau un *territorium* militar, cum trebuie să fi fost si această regiune de care ne ocupăm. Numai după retragerea trupelor romane din Muntenia si sudul Moldovei, după crearea provinciei Dacia Inferior si ca urmare a incursiunilor sarmatilor nemultumiti de micsorarea subsidiilor[79], a devenit oportună interdictia locuirii civile pe o fâsie de teren la limita estică a provinciei.

Practica de creare a unui "spatiu de siguranță"[80], a unei zone de interceptie si control, în fata granitei, a fost folosită în tot timpul Imperiului, începând cu Augustus si este răspicat afirmată de Cassius Dio pentru un alt sector al limesului dacic, după războaiele marcomanice[81].

Observatia noastră anterioară[82] că Tara Bârsei, în care nu s-au aflat urme de locuire până în secolul III p.Chr., a fost lăsată *extra provinciam*, trebuie reinterpretată acum, fenomenul fiind unitar la nord si sud de Carpati, pe fâsia de la sud si est de Olt. S-a constatat de asemenea absenta locuirii civile de oarecare amploare, dezvoltată în jurul castella de pe linia transalutană[83].

Suntem în măsură să presupunem existenta unor drumuri de legătură între fortificatiile transalutane si cele de pe linia Oltului. Aceste drumuri sunt marcate, deocamdată doar de descoperiri numismatice. Un prim drum trebuie avut în vedere între Slăveni si lagărele de la Putineiu si Băneasa; credem că poate fi admis si un drum între *Romula* si Crâmpoaia, prin Alimănești[84], iar un al treilea drum este cel dintre *Acidava* si Urluieni, punctat de urmele romane de

75 TIR L -35, harta

76 Lista alcătuită cu prilejul efectuării studiilor anterioare, nu suferă nici o schimbare. La vest de Olt a fost cercetată doar asezarea fortificată de la Sprâncenata; datarea locuirii doar în secolul II a.Chr. -I p.Chr. (C.Preda, op.cit.118-123) nu trebuie să ne surprindă, date fiind repetatele actiuni romane la nordul Dunării în secolul I p.Chr., în cursul uneia din ele putând să cădă pradă cetatea. Pentru a confirma datarea propusă de noi actiunii de interzicere a locuirii în estul Oltului, ar trebui cercetate asezări cu caracter rural, acelea care au putut exista si după încheierea războaielor dacice si au fost, în conceptia noastră, evacuate la începutul domniei lui Hadrian; în această categorie ar putea intra asezarea getică, necercetată de la Scorniceăti Gh.Bichir, Geto-dacii,6.

77 C.Daicoviciu, *Dacia Capta* în *Klio*, 38,1960,180-181

78 *Repertoriul Arheologic al României*, ms.; R.Vulpe, *La Valachie în Dacia*, NS,V,1961,365-393; M.Tzony, *Les établissements du type Militar* (II-III s. de n.è,) sur le territoire de Bucarest în Actes du II Congrès International de *Thracologie, Histoire, Archéologie*, București,1980,II; Gh.Bichir, Geto-dacii, passim

79 SHA,*Vita Hadriani*,6,8

80 D.M.Pippidi,*Contributii la Istoria veche a României* 2,1967, 306-307

81 Cassius Dio, LXXII,3,2

82 ActaMN,VI,1969,480

83 Doar la Săpata de Jos sunt indicii despre thermae si necropolă; fireste toate acestea sunt urmarea lipsei de cercetări; la Urluieni pe malul Cotmenii sunt materiale ceramice romane, si un torent a distrus un cuptor de ars tigle; dar nu am descoperit urme ale unei locuiri civile în apropierea celor două castella.

84 Un drum actual de la Rețca spre nord-est trece pe la Mărunței-Bălănești la Alimănesti spre Crâmpoaia. Moneda Hadrian poate marca doar folosirea drumului, dar poate că în preajmă existase si o asezare

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

la Potcoava[85]; mai spre nord a fost descoperit tezaurul de la Sâmburești[86] pe traseul unui drum dintre *Pons Aluti* si Pitești[87].

In fâsia din stânga Oltului s-au găsit monede emise începând cu Alexander Severus, indicând pătrunderea populatiei civile, aici în al doilea sfert al secolului al III p.Chr.; pe baza materialelor arheologice s-a ajuns la aceeiasi constatare, observându-se că între "limes alutanus" si "limes transalutanus" lipsesc elementele de tip carpo-sarmatic si urmele de locuire din prima jumătate a secolului III[88].

Intre timp au apărut lucrările lui Gh.Bichir privind geto-dacii din Muntenia[89] si putem aprecia contra argumentele aduse tezei noastre. Nu contestăm datările propuse de Gh.Bichir si suntem de acord cu rezultatele cercetărilor sale, care sunt făcute cu netăgăduită competentă, dar suntem de părere că unele deformări ale specialistului în preistorie si-au pus amprenta asupra interpretării istorice a datelor. Deci, suntem întru totul de acord că populatia geto-dacă, creatoarea "culturii Chilia-Militari" a trăit în Muntenia neîntrerupt si credem că nu există nici un dubiu că sunt motive a data începutul culturii în epoca Traian-Hadrian[90], când elementele sale specifice trebuie să se fi definit ca urmare a intensificării influentei romane. Asezarea de la Mătăsaru se pare că a fost un centru important al populatiei din Muntenia centrală si de nord. Prezenta acelorasi materiale arheologice în asezările de la Chilia, Scornicești, Colonești-Mărunței (Maldăr), Coloneăti-Guiești si Vulturești nu înseamnă că toate aceste asezări debutează odată cu cea de la Mătăsaru. Dimpotrivă, analiza materialelor databile publicate duce la concluzia că sunt, cel mai devreme, de la sfârsitul secolului II p.Chr. si continuă si în secolul IV.[91]; folosind concluziile trase chiar de Gh.Bichir trebuie să observăm datarea în a doua fază a "culturii Chilia-Militari a asezărilor de pe banda de teren cuprinsă între cele două linii fortificate ale limesului din sud-estul Daciei; doar Scornicești, ar data de la mijlocul secolului II p.Chr. In ceea ce priveste Socetu, olarul Aurelius este prin numele său un personaj de secolul III p.Chr.; iar descoperirea vasului cu inscriptie la nici 3 km de *castellum* de la Gresia, pune problema, cine este acest olar, unde-si avea atelierul si cine a folosit strachina. Este tot o constatare a lui Gh.Bichir că influenta romană este extrem de puternică[92], la fel ca si abundenta importurilor romane, în cadrul acestei culturi. Din aceste elemente relevate de cercetările lui Gh.Bichir, noi ne permitem să găsim argumente la teza noastră despre o pătrundere a populatiei civile, abia la sfârsitul secolului II p.Chr. la vest de linia

85 Observatii pe fotografiile aeriene si cu ocazia perieghezei din 1973

86 vezi nota 59

87 Punct unde localizam noi pe baza măsurătorilor din Tabula Peutingeriana acest pod peste Olt. Observatiile noastre pe fotografie aeriană că ar exista burgi-castellum de mici dimensiuni, nu au fost controlate pe teren

88 S.Morintz în *Dacia*, NS,5,1961,395-414; Gh.Bichir, *Studii si Comunicări*, Pitesti,1,1968,91; idem în *Muzeul National de Istorie*, 1974,30; Idem, *Thraco-Dacica*,1976,300-304

89 Lucrarea a fost încheiată în 1980 si deja cu ocazia referatului asupra tezei de doctorat Gh.Bichir a adus observatii critice asupra concluziilor mele, bazate pe această realiiate că lipseste o locuire stabilă între cele două linii fortiificate, între Hadrian si Alexander Severus, deoarece prin cercetările sale a redatat asa zisa cultură Chilia-Militari si în secolul II. După aparitia studiului său din *Dacia*,NS,XXIV,1980,157-180 si a volumului *Geto-Dacii din Muntenia în epoca romană*,Bucuresti,1984 am putut studia argumentele pentru care a fost contestată ipoteza dezvoltată de mine.

90 Descoperirea unei fibule de tip Aucissa la Târgșor, unde putea apartine asezării autohtone, anterioare războaielor dacice, sau să provină din castellum îl face pe Gh.Bichir, (*Geto-dacii*,45) să se întrebe dacă nu trebuie coborâtă datarea asezării de tip Chilia-Militari de la Târgșor în primii ani ai lui Hadrian

91 Gh.Bichir în *Dacia*, NS,XXIV,1980,176-177 - asezarea si necropola de la Chilia apartine orizontului Mătăsaru III2 care este datat în al doilea sfert al secolului III- începutul secolului IV p.Chr.; la Scornicești I datarea este coborâtă la mijlocul secolului II ca urmare a descoperirii unei monede Antoninus Pius (două monede Antoninus Pius si una Geta - în *Thraco-dacica*, VII, 1986, 120), iar Scornicești 2, Colonești-Mărunței sunt contemporane tot cu Mătăsaru III2 ; nici Colonești-Guești nu este anterioară secolului III p.Chr.

92 idem, *Continuitatea dacilor la granita de sud-est a Daciei romane*, în *Revista de Istorie*, 39,9,1986,836-839

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

transalutană. Ni se pare de asemenea plin de semnificatie că asezările sunt pe trasee ale unor drumuri de legătură cu provincia.

Deoarece nu cunoastem planul acestor asezări, nu putem conchide asupra caracterului lor[93], dar nu este exclus ca unele din ele să fi fost chiar dependente de trupele auxiliare. Asezarea de la Scornicești ar putea să aducă lumină în problema locuirii civile în zona din vestul liniei transalutane, căci acolo s-a identificat si o asezare geto-dacă de sec. II-I a.Chr.; deoarece, nu stim dacă cele două locuiri sunt rezultatul dezvoltării aceleiasi comunități rurale de-a lungul secolelor, nu putem trage concluzia că numai prin hazard nu s-a descoperit legătura dintre ele; în asezarea de la Scornicești s-a descoperit un sesterț emis de Antoninus Pius, fiind un apropiat indiciu cronologic pentru desfăsurarea vietii în asezare; faptul că la granita de est a Daciei Inferior au loc tulburări, în care au fost implicati dacii[94] ar putea sugera ipoteza că după aceste evenimente unor grupuri restrânse de daci li s-a permis asezare în zona militară[95], eventual tocmai pentru exploatarea agricolă a solului fertil; majoritatea asezărilor de la est de Olt, vor apare însă la sfârsitul secolului III p.Chr.

Regiunea dintre cele două drumuri marcate de fortificatii, considerată a fi regiune de frontieră poate avea asezări de diferite tipuri[96] si va trebui să se abordeze sub toate aspectele cercetarea urmelor descoperite aici (Fig.83).

Cea mai mare parte a descoperirilor prezentate de Gh.Bichir[97] pentru zona de granită fac parte din tipul Mătăsaru III_2, prin datarea propusă se încadrează perfect ipotezei noastre; doar asezarea nr.I de la Scornicești, de tipul Mătăsaru III_1 poate fi anterioară. Faptul că materialul arheologic din asezările de la vest de Olt nu se deosebeste de cel din asezările din Muntenia centrală[98] sustine ipoteza noastră că populatia din Muntenia va fi admisă la un moment dat în spatiul anterior prohibit locuirii civile; acest fapt trebuie subliniat, căci ar fi putin probabil ca niste comunități îndelung asezate în provincie să fie atât de putin deosebite de cele *extra provinciam*.

In Britannia analiza mult mai completelor date arheologice a dus la observatia că în zona dintre valul lui Hadrian si valul lui Antoninus, cât si pe acesta din urmă, sunt foarte putine urme romane[99]. Explicatia propusă pentru această restrânsă viată civilă între cele două frontiere, este scurta perioadă în care regiunea a fost integrată imperiului. Dar deoarce în sudul *vallum* paralel cu zidul lui Hadrian, deci în zona neprohibită, a apărut deja în secolul II p.Chr. o locuire civilă, explicatia ni se pare caducă; mult mai degrabă este de presupus că s-a îngrădit oficial dezvoltarea

[93] Pentru majoritatea asezărilor de tip Chilia-Militari, între care sunt incluse si cele dintre cele două linii fortificate,nu s-au întreprins cercetări sistematice, si în orice caz nu de amploare, ca să se poată urmări toate aspectele privind tipul de asezare, organizarea în teren si evolutia spatială pe parcursul întregii perioade de locuire - Gh. Bichir,Geto-dacii,3. Chiar si în cazul săpăturilor sistematice de la Mătăsaru, în asezarea cercetată în cea mai mare măsură, nu s-a încercat stabilirea modului de organizare în fiecare etapă a asezării, asa încât locuintele sunt înecate într-o mare de gropi menajere, fără să poti aprecia dacă dispunerea în siruri aproximativ paralele este rezultatul păstrării unor drumuri, al căror trasee s-au schimbat în timp, sau nu

[94] *Aelius Aristides* 70; C.C.Petolescu, în *Thraco-dacica*,XIV, 1993,159-162

[95] Practica de a aseza grupe de "barbari" în zona militară a apărut deja în epoca lui Augustus-Tiberius vis-à-vis de castrele de la Stassbourg, *Rheingönheim*, Worms si Mainz - S.Sommer, în *Limeskongress*,Carnuntum, 1986,I,1990,124, n.11,14; R. Mac Millen, *Barbarian enclaves in the Northern Roman Empire în Antichité Classique*, 32,1963,552-556

[96] P.Salway, *The Frontier People of Roman Britain*,1967,9, consideră că exista o populatie oficială, una semi-oficială si alta privată

[97] Chronologie et datation de la civilisation Militari-Chilia, în *Dacia*, XXIV, 1980,157-180; idem, *Geto-dacii*,3-14;86-95 (lucrari apărută după susutinerea tezei noastre de doctorat)

[98] Gh.Bichir, *Continuitatea dacilor la granita de sud-est a Daciei Romane*, în *Revista de Istorie*, 39/9,835-839

[99] P.Salway, op.cit., 39,66,155, fig.3 O restrictie de locuire a existat pentru zona dintre zidul si vallum paralel din sistemul fortificat construit de Hadrian (ibidem,118), unde primele constructii autohtone (autohtonii priviti ca un amalgam de populatii) sunt din secolul III

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

unor asezări civile, care chiar si când apar, nu depăsesc dimensiunile unor mici sate[100]. Chiar si pe valul lui Hadrian, cea mai mare parte a asezărilor civile sunt databile în secolul III-IV p.Chr.[101].

In ceea ce priveste Germania si Raetia[102] se pare că în zona de granită, fără locuire apar în vremea lui Augustus-Tiberius grupe de germani, dar în vicii, autohtonii sunt exceptie, locuitorii fiind în parte veniti din Gallia (Tacit, Germ.29), din regiunea de recrutare, sau stationare anterioară a trupei[103].

Pentru granita de est a Daciei, suntem de părere că putem considera terenurile din estul Oltului ca teritoriu militar, rezervat în cea mai mare măsură păsunilor si probabil exercitiior[104], alcătuind o zonă de sigurantă pentru asezările civile de pe Olt.

R.Vulpe[105] îsi exprima părerea că Dacia Inferior cuprindea de la început aceste teritorii, fapt pe care îl putem sustine acum cu ajutorul argumentelor privind întinderea regatului dac din Oltenia de est si cele oferite de descoperirile monetare izolate. Această zonă a fost conceptă ca o completare a sistemului de fortificatii. Cu aceste consideratii privind *agri vacui* în zona de granită din estul Daciei, credem că putem aduce încă un argument, că această practică nu este limitată doar la perioada de început a imperiului[106], ci este o formă aplicabilă divers, în functie de conditiile si scopul local, constatându-se atât în timpul lui Hadrian, pe valul dintre Tyne si Salway, cât si ulterior pe valul lui Antoninus. Faptul că între Olt si fortificatiile de la est de râu monedele sporesc începând cu Severus Alexander, indicând o pătrundere importantă a populatiei civile la începutul secolului III, îsi găseste de asemenea paralelă pe limesul nordic al Imperiului. Sporirea însemnată a asezărilor în zona militară[107] se datoreste reformelor din armată si dezvoltării libere a populatiei băstinase după Constitutia Antoniniană. Regiunea de frontieră nu va fi abandonată administratiei civile, ci se păstrează un teritoriu militar, în care rolul beneficiarilor consulari[108] va creste într-o măsură remarcabilă. Si pentru sectorul de granită de care ne ocupăm pătrunderea populatiei civile are loc ca urmare a reformelor din epoca Severilor, deocamdată fără o ilustrare epigrafică[109].

100 In perioada de după sustinerea tezei noastre a avut loc o si mai intensă abordare a aspectelor legate de populatia civilă si impactul frontierelor asupra acesteia, pe întreg limesul de nord al Imperiului, fiind organizate dezbateri pe această temă la congresele limes din ultimii ani (la Aalen, Carnuntum si Canterbury).

101 P.Salway,în volumul *Rome and the Brigantes*, K.Branigam(ed),1980,11-12 observă o explozie a asezărilor civile pe valul lui Hadrian, unele fiind construite chiar peste santurile fortului - ca urmare a reformelor lui Septimius Severus, care a sters de fapt deosebirea între militari si civili; dar existând restrictia privind desfăsurarea unei activităti agricole de către soldati în provincia în care activau îl face să excludă o categorie de soldati jumătate fermieri. M.E.Snape, *Roman and Native; Vici on the North British Frontier, Roman Frontier Studies,Canterbury*, Exeter,1990, 468-470

102 S.Sommer,*Das römische Militärund sein Einfluss auf die Bevölkerung in Obergermanien und Raetien, rechts des Rheins und Nördlich der Alpen*, în *Limeskongress*,Carnuntum,1986,121 sqq; F.Kiechel, în *Historia*, XI,2,1962, 172 sqq.

103 S.Sommer, op.cit.125

104 E.Kornemann în *Klio*, IX,1909,438; A.Mocsy, *Militärgrenzen Roms*, I,1967,211; H.v.Petrikovits, *Das Römischer Rheinland*,1969,69; idem, *Militätisches Nutzland în Actes du VII-e Congrès Internationale d'Epigraphie grècque et latine*, Bucureşti, Paris,1979,230-242

105 *La Valachie et la Basse Moldavie sous les Romains, Dacia*, NS,V,1961,372, n.32

106 A.Mocsy, op.cit 211-212

107 P.Salway, *The Frontier People*, 192-197; idem, *The vici: urbanisation in the North în Rome and the Brigantes*, ed.K.Branigan, 1980, 11-12

108 A.v.Domaszewski, *Die Beneficiarierposten und die römischen Strassennetze în Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte und Kunst*, XXI,1902,158-211;

109 Putem considera, totuşi, numele olarului Aurelius de pe vasul descoperit la Socetu ca fiind o astfel de dovadă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Analogii putem obtine din zona din nordul Daciei Porolissensis, unde Istvan si Geza Ferenczi[110] au pus în evidentă în fata liniei de *castella*, un sistem de turnuri si burgi esalonati în adâncime, într-un teritoriu lipsit de locuire civilă[111].

Din vecinătatea *castellum*-ului de la Căşeiu provin câteva inscriptii[112] databile în al doilea sfert al secolului III p.Chr. si dezvăluind activitatea unor *beneficiari consularis* în *regio Ansamensium*. Această regio este atestată aproape simultan cu *territorium Sucidavense*, fapt care pune problema semnificatiei termenilor folositi în definirea aspectului administrativ-juridic al respectivelor unităti teritoriale, căci aparent si într-o considerare superficială, există o identitate între situatia celor două zone[113], asezate amândouă la frontieră si perpetuând un toponim dacic.

Punem voit problema paralelismului celor două notiuni, care nu pot fi decât expresie a unor situatii juridice diferite.

C.Daicoviciu completase observatiile lui I.I.Russu privind semnificatia inscriptiilor din nord-vestul Daciei, considerând că statio este un post stabilit în frontul *castellum*-ului de la Căăei, în teritoriul tribului dacic al Ansamenses - teritoriu care "mai mult depindea de provincie, (fiind supravegheată îndeaproape), decît făcea parte din teritoriul propriu-zis al Daciei romane, *statio* `Samensis` forma preambulul pentru anexarea regiunii ansamensilor si a centrului ei Samum la provincie"[114]. Această *statio* a fost identificată cu micul castellum de la Negrileşti[115] si s-a făcut o paralelă cu *statio* de la Negreni, din fata lagărului de la Bologa, unde a fost localizat *Resculum*, considerat[116] a fi vicus Anartorum. *Resculum* este o statio pomenită pe o tăblită cerată[117] si este undeva în apropiere de *Alburnus Maior*. Pe miliarul de la Almaşul Mare este precizată distanta până la *vicus Anartorum*, cu numele păstrat incomplet, care a fost întregit prin asimilare cu numele păstrat pe tăblita cerată si localizat la Bologa. *Statio Resculi* trebuie privită ca o statiune militară în

110 Cu privire la apărarea hotarului de nord al provinciei Dacia, în *Studii si Comunicări*, Satu Mare,II,1969,91-110; aceiasi, *File de Istorie*, Bistrita,II,1972,37-46; IV,1976,107-130; I.Ferenczi în *Apulum*, XI,1973,191-22; idem, *Sargetia*,X,1973,79-104; *Frontières Romaines*, Bucuresti, Köln, Wien,1974,201-206

111 In momentul pregătirii textului pentru tipar ne-a parvenit, prin amabilitatea autorului, un studiu privind circulatia monetară în sectorul de limes dintre Bologa si Tihău V.Mihăilescu-Bârliba, în ActaMP, XX,1996,76 sqq, studiu comparativ al situatiei anterioare organizării provinciei si în perioada de existentă a acesteia, alcătuit pe baza materialului numismatic publicat de A.Săşianu si S.Dumitraşcu; chiar dacă premizele studiului sunt umbrite de insuficienta cercetărilor, mai degrabă de lipsa unei cercetări de aceeiasi amploare în toate zonele discutate (lipsesc mai cu samă cercetările în spatele liniei de granită, în Hinterland), câteva rezultate sunt de luat în considrare: o primă observatie care se impune este intensa circulatie monetară în epoca anterioară cuceririi, fapt ce vine în sprijinul organizării superioare a vietii formatiunilor politice din aceste teritorii; descoperirile monetare din zona din fata limesului, cu exceptia unei aglomerări, chiar vis-à-vis de Porolissum, sunt la o distantă de 10-15 km, distantă corespunzând si adâncimii zonei de limes, în care pe granita de nord si est s-au pus în evidentă turnuri de pază si semnalizare. Al.Matei (ActaMP,IV,1980,241) observa pe baza cartării asezărilor băstinasilor din zona exterioară provinciei, posibilitatea ca locuitorii din fata imediată a liniei de castella din nord-vestul Daciei Porolissensis să fi avut o relatie stabilă cu Imperiul si să fi primit sarcini de pază, fiind un fel de militii în dependentă fată de oficialitătile romane de la Porolissum. Descoperirile monetare din fata Porolissum-ului sunt un efect al aceleiasi permisiuni dată unor populatii de a se aseza pe teritoriul militar. Numai studierea de detaliu a asezărilor si materialelor arheologice va îngădui concluzii privind data aparitiei acestor asezări si a provenientei locuitorilor, dintre membrii formatiunilor dace libere, sau dintre dacii din provincie

112 CIL III 825, 826,827=7633; AE,1957, 326-329; V.Pârvan, *Getica*, 275;I.I.Russu, *Activitatea Muzeelor*, Cluj,1956, 118-131; D.Tudor, *Orase*, 262; C.Daicoviciu, *Acta MN*,III, 1966,164 sqq; D. Isac,în *Der Römische Weihebezirk von Osterburken II, Kolloquium*, 1990, Stuttgart, 1994,205-215

113 Fapt pentru care cei doi termeni au fost socotiti echivalenti, acoperind una si aceeiasi situatie

114 C.Daicoviciu, op.cit,168 = *Dacica*,1969,399

115 In acel moment acesta era singurul cunoscut pe granita de nord; acum ne întrebăm, dacă *statio* din *regio Ansamensium* nu trebuie căutat în unul din punctele mai apropiate de Căşeiu, cu mici *castella*. Negrileşti ar putea fi o statio în teritoriul vecin celui al Ansamenses

116 C. Daicoviciu, op.cit.168, n.56 si 169

117 CIL III tab. cer. VIII = IDR,I, nr.1, 193-197 datată la 9 febr.167

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

apropiere de Roșia Montană[118] si nu poate fi identic cu burgul de la vest de Bologa - Negreni[119]; pe de altă parte *vicus Anartorum*, după părerea mea[120], *Rucconium*, nu este cătusi de putin o asezare militară, si cu atât mai putin pe teritoriul unei *regio Anartorum*, creată prin analogie cu cea a Ansamenses. Toate cele de mai sus nu schimbă însă paralelismul între situatia de la Negreni si Negrilesti, si acum putem adăuga că de regulă pe limesul nordic si estic al Daciei s-au construit mici statiuni militare în fata liniei de *castella* (la 10-15 km distantă). Deocamdată nu putem sti când anume a început practica întemeierii în Vorlandul liniei de *castella* a unei serii de stationes avansate; tăblita cerată de la Alburnus Maior ar putea fi un *terminus antequem* pentru existenta lor.

Revenind la inscriptiile de la Cășei, diferenta pusă în evidentă de C.Daicoviciu între termenii inscriptiilor anterioare lui Gordian si cele din vremea acestuia, a fost considerată o urmare a schimbării situatiei regiunii în care se afla *statio* - regiune care în acest moment va fi organizată administrativ, probabil soldatii fiind concomitent înzestrati cu pământ[121]. Cercetările privind locuirea populatiilor dace din fata liniei de *castella* de pe granița de nord sunt prea putin avansate, pentru a putea să clarficăm problemele puse de aparitia epigrafică a *Ans(amenses)*, si să definim teritoriul lor. Trebuie din capul locului să subliniem că din numele transmis nu este clară originea etnică a populatiei, fiind vorba de un nume creat dintr-un toponim, deci nu este vorba de un trib dacic, "nementionat" de Ptolemeu.

De altminteri nu credem că se poate sustine că *statio Samum* se afla pe un teritoriu în afara provinciei; suntem înclinati să credem că diferenta între situatia când un beneficiar consular activa aici, si momentul în care el administra o *regio* civilă constă în faptul că până la Severus Alexander nu era admisă locuirea civilă, zona - teritoriu militar de granită - apartinând trupei; după ce se va admite asezarea populatiei civile, poate în schimbul serviciului militar, teritoriul va deveni o *regio* în administratie militară, în afara organizării administrative autonome[122].

Deci, *statio* era un punct avansat în fata liniei de *castella*, care marca initial prima linie de apărare a provinciei, fără a fi însă limita exterioară a teritoriului provinciei; în fata acestei linii de castella se afla un teritoriu, de cele mai multe ori lipsit de locuire civilă, ori că romanii au preferat să-si puie fortificatiile în locuri potrivite, dar evitând zonele locuite intens de populatia civilă[123], ori că au evacuat populatia civilă din zona aleasă, pe o fâsie de câtiva kilometrii; evident, se poate ca ambele formule să se fi aplicat în functie de situatia concretă din fiecare sector de granită.

[118] Alburnus Maior si Bologa sunt singurele puncte în care au fost atestate trupe romane,în Carpatii Apuseni, dar nu este nici ocertitudine că acel *collegium funeraticium* să-si fi afisat dispozitiile în ambele localităti

[119] I.Ferenczi, SCIV, X,2,1959,347-349,359

[120] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Ephemeris Napocensis*, I,1991,63-64

[121] C.Daicoviciu, op.cit.168-169; A.Mocsy, *Militärgrenzen Roms*, I,1967,213, presupune că în teritoriul militar erau admisi doar "barbari" în calitate de dediticii si cu rolul de soldati-tărani (Bauer-miliz)

[122] R.Grosse, *Römische Militärgeschichte*, 1920,65; P.Salway, în *Rome and the Brigantes*, 1980,13 crede că vici din afara forturilor au stat sub autoritatea civilă cea mai apropiată; este de presupus totusi că teritoriul era *ager publicus*, în folosinta trupei, iar *vicani* alcătuiau un *conventus* cu administratie proprie, si beneficiau de *possessiones;* prin admiterea stabilirii unui vicus pe *territorium* militar autoritatea militară asupra respectivei portiuni trece asupra comunitătii locuitorilor, dar nu credem că această comunitate este afiliată comunitătii administrative civile vecine, fie ea civitas peregrină sau oras de drept roman; faptul se poate sustine deoarece din vici militari nu s-au creat orase, n-au apărut *civitates,* după cum observă atât P.Salway, cât si S.Sommer

[123] Trebuie să remarcăm că în Dacia, după câte stim în acest moment, nici un castellum nu s-a suprapus unei asezări autohtone anterioare, distrusă cu ocazia cuceririi (exceptie ocupatia cetătii dacice de la Grădiste, care însă face parte dintr-o categorie specială - I.Glodariu, colab, *Sarmizegetusa Regia, capitala Daciei preromane*, Deva, 1996,137; Eug.Iaroslavschi, *Vestiges romaines dans la zone de la Sarmizegetusa dace* în *ActaMN*,26-30,1989-1993,32.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Regio apare ca urmare a faptului că s-a permis asezarea civililor, în întreg teritoriul anterior rezervat exclusiv militarilor (si celor legati mai mult sau mai putin de trupă si care se asezau în vici militare). Cercetările pe care le întreprinde D.Isac la Căseiu, în asezarea dezvoltată pe lângă *castellum*, vor furniza desigur elemente de topografie pentru cunoasterea unui vicus militar, căci până în prezent doar asezarea militară de lângă *castellum* de la Porolissum-Pomăt a fost cercetată pe sectorul nordic al limesului dacic; ceea ce va aduce, însă o reală cunoastere a situatiei, vor fi cercetări de fotografie aeriană si de teren pentru a stabili dacă există sau nu alte asezări, care în conformitate cu ipoteza noastră ar trebui să apară la începutul secolului III p.Chr.

Renuntarea la principiul păstrării unei zone de sigurantă si control, nelocuită pe granită, atât în sud-estul Daciei cât si pe granita de nord, nu trebuie privită ca o slăbire a atentiei acordate apărării granitelor, ci poate decurge din agravarea crizei în asigurarea fortei militare necesară a fi dislocată pe granită.

Territorium Sucidavense nu poate fi asimilat acestui gen de teritorii militare, căci este localizat în spatele liniei de *castella*, fiind intens locuit si, esential, fiind organizat după model urban. Teritoriul sucidavensilor trebuie privit ca o unitate administrativă creată pe parcursul evolutiei organizării teritorial administrative a provinciei; să nu uităm că în Dacia, romanii nu au găsit o societate tribală, asa încât firesc, unitătile teritoriale nu s-au bazat, decât în cazuri exprese (si unul trebuie să fie cel al Anartorum), pe triburi - *gens*, ci pe subdiviziuni, eventual chiar anterioare cuceririi, cum pare a fi cea care a avut centrul în cetatea dacă de pe platoul înalt de la Celei - Sucidava.

In măsura în care am putut interpreta datele disparate si incomplete, sugerăm că în regiunea de granită a existat o departajare fermă a teritoriilor militare propriu-zise de cele civile si o anume esalonare a lor în spatiu, cu scopul protejării celor civile. Pe linia Oltului, cu exceptia unor mici suprafete din vecinătatea trupelor stabilite în cele câteva castella ce au existat permanent, pământul trebuie să fi fost lăsat în possessio unor comunităti de peregrini, fie ei autohtoni fie colonisti, dar semnificativ, numite după vechile centre fortificate dace (Sucidava si Buridava, cunoscute ca atare prin cercetări sistematice). Dacă aceste comunităti aveau un territorium ce trecea si la stânga Oltului, sau nu, este greu de spus pe baza informatiilor actuale; vis-à-vis de Romula sunt semnalate asezări civile (Drăgănesti Olt si Ipotesti), care pun problema dacă se aflau sau nu pe teritoriul orasului roman; aceiasi întrebare se poate pune si pentru asezările de la: Goranu, Budesti, Vulturesti, Dumitresti, Cucuieti, Comănisa, Curtisoara, Slatina si chiar Sprâncenata, dezvoltate chiar pe malul răsăritean al Oltului.

Un capitol rezervat pentru studiile viitoare rămâne zona subcarpatică dintre Olt si transalutan, zonă mult prea întinsă, ca să putem trage concluzii că ceea ce cunoastem astăzi, fortificatii sau asezări civile să reprezinte situatia antică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

MUNTENIA IN TIMPUL EXISTENTEI PROVINCIEI

Locul ocupat de Muntenia si sudul Moldovei după cucerire, în primele două decenii ale secolului II în cadrul Moesiei Inferior nu este decât urmarea stării de război[1]; supravegherea acestor teritorii pare o sarcină relativ minoră, deoarece constatăm existenta unui număr restrâns de *castella*, cea mai mare parte stabilite în cursul războaielor, si rostuite a asigura trecerea spre Dacia intracarpatică[2].

Retragerea trupelor romane din *castella* din nordul Munteniei are loc la începutul domniei lui Hadrian[3]. Nu se poate preciza dacă distrugerea lagărelor sudcarpatice a avut loc ca urmare a unor atacuri roxolane, asa cum în genere se presupunea, sau a hotărârii politice de a se retrage trupele[4], cum ni se pare mai îndreptătit.

S-a remarcat deja, că teritoriul ce apartinuse formatiunii statale getice din Muntenia centrală nu a făcut obiect al colonizării romane; nu este exclus ca deja anterior cuceririi să se fi asezat, cel putin temporar, *negotiatores*, sau "disidenti" romani, iar în timpul afilierii la Moesia Inferior să fi pătruns un număr si mai mare de romani, interesati în comertul cu produse agricole, cu animale, dar esentialmente nu se poate vorbi de o prezentă semnificativă a unei populatii de colonisti romani[5], nici măcar în jurul celor câteva *castella* nu s-au format asezări civile dependente.

Reamintindu-ne că pentru romani cucerirea însemna supunerea unei populatii, nu a unui teritoriu, retragerea dintr-un teritoriu trebuie corelată cu o serie de măsuri[6] care să asigure menajarea intereselor militare, politice si comerciale ale imperiului. Izvoarele nu pomenesc nici despre această retragere si nu aduc vreo lumină asupra situatiei din aceste regiuni. Singura modalitate de a răspunde întrebărilor ce se pot formula referitor la situatia populatiei din Muntenia, rămâne un studiu coordonat al tuturor aspectelor vietii desfăsurate pe acest teritoriu după retregerea hadriană din *castella* subcarpatice. Studiile de această natură trebuie să aibă în vedere semnificatia schimbărilor în aspectul manifestărilor de viată din secolele II-III p.Chr., fată de caracteristicile pentru perioada anterioară cuceririi Daciei, dar si persistenta unor trăsături definitorii, eventual si în deceniile de după restabilirea limesului imperial pe Dunăre. Evident, suntem doar în faza incipientă a unei astfel de întreprinderi si nu se poate pretinde solutionarea unor probleme, ci mai degrabă trasarea coordonatelor propuse pentru desfăsurarea investigatiilor.

[1] Gh.Stefan în *Dacia*,11-12,1945-1947,142,144

[2] I.Bogdan Cătăniciu, SCIVA, 25,2,1974,227-228; eadem, *Evolution*, 1981,8-10

[3] C.Daicoviciu în *Klio*, 38,1960,182; idem în *Istoria României*, I,1960, 523

[4] La părăsirea unei fortificatii trupe o incendia, pentru a nu fi folosită

[5] M.Comșa în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, 3,1965,25 atribuie materialul roman din asezările de tip Chilia-Militari unor romani-romanizati stabiliti alături de autohtoni, fapt greu de admis

[6] Th.Mommsen,*Römisches Staatsrecht*,III,1,1887,828 - *Die Grenze des Gebiets selber ist wandelbar; aber sowohl für das Vorrücken (preferre, propagare,augere) wie für das Zurücknehmen (referre) der Landesgrenze wird immer ein Act der Gemeinde oder ihrer competenten Magistrate erfordet. ...der Boden aber wechselt den Rechtskreis nur entweder durch einen zwischen den beideb Gemeinden abgeschlossenen Friedens- oder Unterwerfungsvertrag...*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Pentru că suntem în situatia de a avea nevoie de repere cronologice pentu înserierea problemelor istorice, trebuie să folosim obiectele ce asigură o datare cât de cât sigură asezărilor cercetate, sau doar semnalate.

Studiul materialului numismatic descoperit în interiorul Munteniei[7] ne-a permis să ne formăm o imagine (Fig.82) a vietii desfăsurate aici în cele două secole ce au urmat creerii provinciei nord-dunărene Dacia. In primele decenii ale secolului II p.Chr.se constată o răspândire modestă, dar uniformă, de monede imperiale în Muntenia centrală si subcarpatică. Consecinte ale evecuării unor geti de către Aelius Catus si Plautius Silvanus Aelianus, se constată încă în partea de sud a teritoriului ocupat de formatiunea statală de pe Argeș.

După domnia lui Hadrian, descoperirile monetare se înmultesc, fapt care indică desfăsurarea unei intense activitäti comerciale în câmpia brăzdată de Argeș si Vedea, în zona subcarpatică a Munteniei. Cercetările arheologice din ultimile decenii, si cele mai recente desfăsurate sistematic de Gh.Bichir, au permis stabilirea unor interesante concluzii privind caracterul traditional al culturii materiale a populatiei din Muntenia.

Prezenta populatiei geto-dace pentru primele decenii ale secolului II este atestată prin descoperirea în lagărele de la Drajna de Sus, Rucăr si Mălăiești a materialului arheologic specific dacic, în special vase de bucătărie, vase de gătit[8]. Aceste materiale ceramice au intrat în inventarul soldatilor prin raporturile cu populatia autohtonă din vecinătate, deoarece nici unul din aceste castella nu suprapun asezări autohtone, anterioare. Cercetările arheologice au lăsat relativ neabordat aspectul culturii materiale geto-dace în secolul II p.Chr., după cucerire, asa încât lipsea veriga de legătură între materialele tipic geto-dace, datate în general pînă la cucerire si cele cunoscute în literatura de specialitate sub numele de cultura Chilia-Militari, redatată de Gh. Bichir[9] în a doua jumătate a secolului II p.Chr. si până în secolul IV p.Chr.

Constatarea pe care am făcut-o asupra materialului ceramic specific geto-dacic din nivelurile timpurii[10] de la *Tropaeum Traiani*, că persistă îndelung aceleasi trăsături în ceea ce priveste formele si ornamentele, schimbările producându-se în general în calitatea pastei si abia după lungi decenii se transcriu la roată forme tipice pentru olăria lucrată cu mâna, credem că trebuie avută în vedere si atunci când se datează complexele autohtone din zona subcarpatică a Munteniei. Este evident că cele mai multe elemente de datare pentru asezările din această zonă constau din materiale romane de import. Trecerea în revistă a descoperirilor numismatice izolate din Muntenia (Fig.82) arată intensificarea schimbului comercial care se desfăsoară în această zonă, pe percursul secolului II p.Chr. Din păcate nu există suficiente cercetări arheologice în punctele în care s-au descoperit urme materiale geto-dace si obiecte de provenientă romană. Exemplele oferite de acele situri care s-au bucurat de o cercetare arheologică sunt, însă, grăitoare, cu toate că aceste cercetări nu si-au propus să urmărească dispunerea în spatiu, sau o anume diferentiere a locuintelor asezării si nici o ierarhizare a asezărilor după mărime si bogătie.

Gh. Bichir si-a consacrat cercetărilor acestei "culturi" materiale o bună parte din cariera sa, rezultatul fiind publicat în 1984, scopul fiind în esentă definirea aspectului culturii si datarea ei; socotim că pentru cunoasterea reală a situatiei geto-daci din Muntenia s-ar cuveni abordarea

[7] vezi capitolul anterior

[8] Drajna de Sus - Gh.Stefan în *Dacia*,XI-XII, 1945-1947,133; la Mălăiești Gr.Florescu,în SCIV,V,2,1956,274;la Rucăr - Ioana Bogdan Cătăniciu în *ActaMN*,XXII-XXIII,1985-1986,201-211

[9] *Materiale*,IX,1970,278; idem în *Muzeul National* ,I,1974, 385-395; idem în SCIVA,XXIX,3,1978,385-395; idem în Thraco-*dacica*,1976, 287-307

[10] *Tropaeum Traiani, Cetatea*,I, Bucureşti, 1979, cap *Incinta*, 60 sqq; cap. *Ceramica si descoperiri mărunte*, 225

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

etapei superioare, de o mai mare finete si profunzime de a extrage din particularitătile de locuire si de cultură materială acele concluzii care privesc starea socială si organizarea politică. Pentru moment doar asezarea de la Mătăsaru se poate preta prin amploarea cercetărilor la acest tip de studiu, dar nu se poate face fără datele complete privind fiecare locuintă sau bordei.

Numai o carentă de cercetare[11] ne face să nu posedăm datele arheologice privind populatia geto-dacă între 117-118 si mijlocul secolului IIp.Chr.[12]. In fond, trebuie mărit efortul de reperare pe teren, cu ajutorul fotografiei aeriene, a asezărilor geto-dace[13] si dirijarea cercetărilor spre acele puncte în care există o continuitate de locuire între epoca anterioară si posterioară cuceririi. Discretia izvoarelor literare asupra acestei popuatii, lasă liberă interpretarea datelor arheologice.

Intenția hadriană de a se retrage din Dacia (Eutropius, VIII,6,2) a fost explicată prin abandonarea Munteniei, prin dislocarea trupelor în Dacia Inferior. Sursele antice au transmis date despre tulburările produse în unele provincii la moartea lui Traian[14], stirile destul de imprecise au dus la crearea opiniei că întreaga Dacie era într-o situatie de criză. Este sigur că s-a putut confirma starea de război de la granitele vestice ale provinciei, dar este mai putin sigur că roxolanii au atacat si ei teritoriile romane apartinând Moesiei Inferior.

Textul transmis: *cum rege Roxolanorum, qui de imminutis stipendiis querebatur, cognito negotio pacem conposuit* nu poate fi un argument al luptelor cu roxolanii, care ar fi devastat tinuturile nord dunărene ale Moesiei Inferior, este mai degrabă de înteles că Hadrian a dezamorsat criza ivită între Imperiu si clientii roxolani[15]; distrugerea prin incendiu a tuturor *castella* din nordul Munteniei a fost considerată ca dovadă a luptelor din 117/118 cu roxolanii[16] si retragerea ar fi coincis cu instaurarea unei perioade de pătrundere a barbarilor în Muntenia.

Retragerea, plănuită, din Dacia, si cea realizată, din Muntenia si sudul Moldovei fac parte dintr-un sistem de măsuri luate de Hadrian, conform cu conceptia sa strategică, mai pragmatică si mai putin dispusă spre obtinerea de capital politic pe baza unor actiuni de extindere a teritoriului Imperiului. Renuntarea la Armenia, Mesopotamia si Asiria, provincii create de Traian nu a avut loc ca urmare a unor înfrângeri militare, ci pentru a economisi costurile pe care păstrarea lor le-ar fi impus si pentru a crea acele state, care au fost si anterior un tampon fată de marele dusman din est. Pentru aceste *exempla* stim că Hadrian a restabilit regalitatea si "conserva des relations bien établies"[17]. Avantajele sistemului de regate "clientelare" s-a dovedit de-a lungul secolelor si suntem de părere că acesta este motivul pentru care Hadrian s-a gândit să renunte la provincia Dacia, unde ar fi restabilit puterea unui rege cu care ar fi stabilit relatii de *amicitia* si i-ar fi

[11] S.Popescu-Ialomița, Vl.Zirra în *Analele Universității București*,5,1956, 81: "Faptul că mai bine de 30 de ani de cercetări de teren, în provincia extracarpatică nu s-a putut constata `de la sine`o locuire care să apartină evident celor două secole (sec.II-III p.Chr.,precizarea noastră) înseamnă probabil, că aspectele de cultură materială ale acestor vremi sunt foarte apropiate pe de o parte, în epoci mai vechi de manifestările materiale ale secolului I e n. pe de altă parte, într-o epocă mai nouă, de secolul IV en, încât s-au putut face erori de atribuire în dauna manifestărilor culturale ale secolului II si III, provocându-se aparent un vaccum de locuire"

[12] Fapt relevat de Gh-Bichir, *Muzeul Național*,I,1974,29

[13] Cele mai multe puncte semnalate M. Turcu, în *Dacia*, NS, XXII,1978,155; eadem,*Geto-dacii din Câmpia Munteniei*, București, 1979; Gh.Bichir, *Geto-dacii* sunt descoperiri întâmplătoare sau recunoasteri de teren, fără a se putea spune nimic despre caracterul asezării, etapele de locuire, evolutia în timp si spatiu

[14] SHA, Hadrian,5,2; 6,6; Cassius Dio, LXIX,5,2

[15] Gh.Stefan, în *Dacia*, XI-XII, 1945-1947,143-144 - nu vede în tulburările provocate de roxolani cauza sigură a retragerii trupelor de la Drajna de Sus

[16] Gr.Florescu, *Problema castrelor romane de la Mălăiești, Drajna de Sus si Pietroasa* în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București,1960,230

[17] M. Lemosse, *Le régime des rélations internationales dans le Haute Empire*,120-122

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

încredintat grija de a amortiza presiunile "barbarilor" asupra granitelor imperiului revenite la Dunăre; probabil, a contat si argumentul invocat de Eutropius[18], desi, în secolul III p.Chr. când era mult mai întemeiat n-a fost o piedecă la retragerea aureliană, dar este sigur că exploatarea bogătiilor provinciei au cântărit greu în a păstra provincia traiană, cu atât mai mult cu cât pe termen previzibil nu exista nici o amenintare semnificativă în regiune - iazigii, dacii liberi si roxolanii, nu puteau reprezenta o primejdie prea serioasă, fiind formatiuni statale deja marcate de războaiele cu Traian, dovadă că deceniile viitoare pacea nu va fi tulburată de războaie, ci de iute reprimată "paranoia" unor geti[19].

Retragerea din Muntenia si sudul Moldovei, din teritoriul care fusese cel al unui stat dac în relatii de *amicitia* si *societas* cu Imperiul, de un secol, este firesc a fi urmare a unei *restitutio* si acordarea puterii unui "rege" filo roman. Hadrian nu putea lăsa dezorganizată acea populatie geto-dacă - tocmai pentru a nu permite crearea unor nuclee ostile. Un *rex datus* get păstra linistea supusilor si asigura pacea frontierei romane preluând șocul presiunilor din est[20], în schimbul protectiei.

Deocamdată regatul get refăcut de Hadrian[21], succesor al celui din Muntenia centrală si de vest este[22] confirmat doar de descoperirile monetare izolate si de cultura materială intens influentată de cea romană, dezvoltată în asezările de secolul II-IV din acest teritoriu si mai cu seamă de faptul că teritoriul acestei formatiuni politice nu va fi afectat de pătrunderea populatiei sarmate, până în secolul III p.Chr.[23]. Cercetările arheologice[24] au pus capăt controverselor privind momentul pătrunderii sarmatilor în Muntenia[25], precum si aria la care s-a limitat ea.

Sarmatii au ocupat zona de răsărit si sud a Munteniei[26]; în regiunea subcarpatică primele urme sarmate se pot data abia în secolul III p.Chr. (Fig.84). Din *Vita Hadriani* (HA,6,8) stim că sarmatii roxolani au cerut lui Hadrian să reînnoiască tratatul de clientelă[27] pe care îl avuseseră cu

[18] Eutropius,VIII,6,2 - *amicii deterruerunt ne multi cives Romani barbaris traderentur*

[19] Aelius Aristides,XXVI,70

[20] R.Vulpe în *Dacia*,NS,V, 1961,381 consideră că populatia din Muntenia va rămâne dezorganizată, sub supravegherea armatelor din Moesia si Dacia; deja A.D. Xenopol, *Istoria Românilor* 3, 1914,157 presupunea că Muntenia era tributară Imperiului; mult mai concret, V.Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*,1937,36,48 socoteste că triburile dace - sensii si piefigii localizati în Muntenia, care s-au supus de îndată lui Traian au putut fi lăsate sub o slabă supraveghere militară, ca tinut clientelar; după Gh.Stefan (op.cit. 143) Hadrian lăsă "aux chalands barbares, payés à cet effet, le soin de la protéger contre les incursions d'autres peuples", subîntelegând că roxolanii vor fi cei ce ocupă Muntenia. Poate constitui o paralelă pentru situatia din Muntenia, prea putin oglindită în izvoarele antice, cea analizată pentru Dunărea mijlocie de Lynn F.Pitts, *Rome and the German 'Kings' on the Middle Danube* în JRS, 79, 1989,45-58

[21] I.Bogdan Cătăniciu, *In memoriam Constantini Daicoviciu*, 1975,53 sq

[22] R.Vulpe,în *Dacia*,NS,IV,1960,317

[23] Gh.Bichir în *Peuce*,II, 1971,142-143; idem, VII *Congrès International des sciences pre- et prothohistoriques*, Praga, 1966, 1032; Gh.Diaconu, SCIV,XIV,2,1963,323-324 - sarmatii pătrund în zona subcarpatică doar în secolul III p.Chr.

[24] Gh.Bichir în *Pontica*,V,1972,284 sqq; idem, *Peuce*,II,1971,142 sqq; idem, *Dacia*,NS,XI,1967,222; M.Tzony,SCIV, 26,2, 1975,284 sqq

[25] Despre ocuparea Munteniei de un "imperiu" sarmat - A.Alföldi, VI *International Kongress für Archäologie*, 1939,528 sqq; Harmatta, *Studies on the History of the Sarmatians*, 1950; Em.Condurachi, SCIV,IX,1,1958,125 sqq. Părerea contrară este sustinută de V.Pârvan, *Getica*,250; C.Patsch, *Beiträge*, V,1, 156-157 si 164; C.Daicoviciu,*Dacia*, VII-VIII, 1937-1938,456;idem, *Apulum*,I, 1942, 98; D.M.Pippidi,Contributii ,1967,307-308,n.69; idem,*Din Istoria Dobrogei*, I,214; I.Nestor, RRH,3,1964; Gh.Bichir în *Relations between the Autochtonous Populations and the Migratory Populaions on the Territory of Romania*, 1975,55-65; doar Hadrian, eventual, le permite asezarea în "stepele" din estul si sudul Munteniei (Militärgrenzen Roms, II,1977, 271). J.C.Mann, în prestigioasa si amplu folosita ANRW,II,1,521 sustine, totusi, că Muntenia n-a fost nici când ocupată, fiind ca si pusta ungară lăsată sarmatilor. A.Simonenko, *Sarmatian Tribes of the Great Hungarian Plain and the North Pontic Region, Probleb of Migration în Specimina Nova*,IX,1,1993,62 sqq discută toate aspectele arheologice si confirmă concluziile anterioare despre pătrunderea târzie a sarmatilor în Muntenia

[26] Gh.Diaconu, SCIV,XIV,2,1963,323-324; Gh.Bichir în *Actes VII Congr.Internat.*, Praga,1966,1035; idem, Actes du VIII *Congr.Intern, Beograd*,1971,275-285; idem, *Peuce* ,II, 1971,143; idem, *Pontica*, V, 1972,137-176

[27] J.Klose, *Klientelrandstaaten*,127

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Traian; din moment ce în vremea lui Traian, după primul război, Muntenia si sudul Moldovei[28] erau *intra provinciam Moesiae Inferioris*, pasajul din *Historia Augusta* nu poate fi decât o confirmare a rezultatelor arheologice - sarmatii nu puteau locui la acea dată în Muntenia. Asezarea sarmatilor în Muntenia nu poate fi luată în considerare decât ca o actiune îngăduită de Roma; faptul că urmele sarmate se concentrează în sud-estul Munteniei este o dovadă că permitând asezarea sarmatilor, Imperiul nu a lezat teritoriul geto-dacilor clienti[29].

Recunoasterea de către romani a teritoriului populatiei geto-dace în limitele pe care trebuie să-l fi avut deja ca urmare a actiunilor lui Aelius Catus si Plautius Silvanus Aelianus, i-a permis acesteia dezvoltarea în continuare si extinderea în secolul III p.Chr., către Dunăre, fapt dedus pe baza circulatiei monetare[30] si confirmată de descoperirile arheologice de la Râureanca, Zimnicea si Dulceanca[31]. Influenta romană se manifestă puternic asupra acestei populatii. Exemplele oferite de acele situri, care s-au bucurat de o cercetare arheologică sunt grăitoare.

La București-Lacul Tei[32] s-a distrus prin constructii moderne o asezare geto-dacă, deosebit de importantă, foarte activ influentată de civilizatia romană, după cum o dovedesc numeroasele obiecte de provenientă romană. Este de postulat un centru important al acestei *gens extra fines* din Muntenia, pe malurile lacului Tei. Din păcate, nu mai există posibilitatea de a cunoaste arheologic caracterul acestei asezări. Statuetele de bronz reprezentând pe Venus (?) si Apollo, în contextul geto-dacic de aici, sugerează o continuare a fenomenului sesizat în secolul I p.Chr., când la Sarmizegethusa Regia este înfătisată zeița Bendis sub chipul Dianei[33].

Datarea unor obiecte romane descoperite în asezările geto-dace permite o revizuire a începutului lor, de exemplu opaitul de bronz de la București-Străulești[34] aflat într-o locuinta databilă în secolul III p.Chr., nu poate fi explicat decât ca o transmitere directă în cadrul aceleiasi locuiri, de către aceiasi populatie.

Rezultatele cercetărilor de la Mătăsaru, în nord-vestul Munteniei, constituie de câtiva ani obiectul de studiu al lui Gh.Bichir, care datează[35] asezarea în a doua jumătate a secolului II p.Chr. si până în secolul IV. O piesă de o deosebită importană, care ne retine atentia este o lance de beneficiar în miniatură[36]. Piesa, constituind o garnitură romană de echipament, este un atribut simbolic al puterii[37].

Pe *limes* apar astfel de lăncii de beneficiar numai la sfârsitul secolului II si durează până la mijlocul secolului III p.Chr.[38]. Ritterling vede în acest obiect un atribut al beneficiarilor consulari,

[28] Papirul Hunt,J.F.Gilliam,în *Hommages A.Grenier*, 1962,750

[29] Th.Mommsen,op.cit.III,1,590;652;687

[30] I.Bogdan Cătăniciu,*In memoriam Constantini Daicoviciu*,1975, 58

[31] Gh.Bichir, SCIV,XVI,4,1965,691; M.Macrea, *Apulum*,VII,1, 1968,193; Gh.Bichir,*Thraco-dacica*, 1976,300-304

[32] D.V.Rosetti, în *Bucurestii de odinioară*,1959,31, pl.XXVIII 1 si 4

[33] H.Daicoviciu, I.H.Crisan în *Materiale*,V,1959,396-397; H.Daicoviciu în *Relations between the Autochtonous Populations and the Migratory*,1975,75

[34] M.Constantiniu, *Bucurestii*,VII,1969,fig.1/a-b - Productie a oficinelor italice D.Ivany, *Pannonische Lampen*, 1935,pl.LIX,6-8, 229,nr.4285 tip XXXI, datat în secolul I p.Chr.

[35] Gh.Bichir, Eug.Popescu în *Materiale*, IX, 271-279; Gh.Bichir, SCIV, XVI,4,1965,692

[36] Gh.Bichir,în *Thraco-dacica*, 1976,303,fig.10/3 - nu este comentată în text si nu ni se dau elemente despre conditiile de descoperire

[37] A.Alföldi,*Hasta- Summa Imperii*, în *American Journal of Archaeology*, 63,1959,1-27; idem în *Limes Studien*, Basel,1959,11, fig.1/37; J.Oldenstein, *Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten*, 1976, 153-154, Pl. 39/363

[38] J.Oldenstein, op.cit.156; cele mai numeroase piese se cunosc în Germania Superior

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

frumentariilor si speculatorilor[39]. Oricare din aceste functii militare romane ar fi reprezentată de descoperirea de la Mătăsaru ne pune în fata prezentei, desigur temporară, a unui grad inferior însotit de un detasament restrâns[40], în teritoriul geto-dacic din fata limesului[41]; activitatea[42] sa trebuie pusă în legătură cu o formă de manifestare a autoritătii romane ca urmare a tratatului încheiat cu acel *rex* ce am presupus că va fi fost pus în fruntea populatiei geto-dace din regiune[43]. Tratatul de clientelă presupune reînnoirea cu fiecare transmitere a puterii si depindea de interesele Romei dacă recunostea sau nu "statul", sau îl transforma într-o circumscriptie administrativă[44].

Luptele cu dacii liberi au afectat, în 142/143 (poate și în 157) Dacia Inferior, când probabil T.Flavius Priscus Gallonius Fronto Marcius Turbo a detinut functia[45] de *prolegato et praefectus Daciae Inferioris*.

I.Piso[46] subliniază faptul că autoritatea acestuia în calitate de *praefectus* se extinde si în afara provinciei, în Muntenia si sudul Moldovei. Noi am vedea în această functie a lui T.Fl.Priscus că la un moment dat, din cauza unor evenimente exterioare sau eventuala infidelitate a regelui client[47] Roma a trebuit să revină la o comandă militară directă asupra Munteniei.

Reconstituirea statului get din Muntenia centrală si acordarea unui statut clientelar a fost punctul de plecare al unei "istorii" proprii; de-a lungul timpului, forma juridică si continutul ei a putut suferi schimbări provocate si de soarta partidei filo-romane în cadrul formatiunii statale gete. "Nebunia getilor" poate fi o metaforă, care să ilustreze o actiune de răsturnare a ordinii stabilite de Hadrian[48], de la care getii obtinuseră anume clauze, pe care ori nu voiau a le pierde, ori voiau să

[39] BJ, 125,1919,9 sqq publicând o piesă de la Wiesbadem; L. Petculescu, *Dacia*,NS, XXXVII,1993,185 - 193-194 îsi manifestă îndoiala fată de opinia că lăncile miniatură sunt un simbol al puterii imperiale si că sunt o emblemă a rangului; nici reprezentarea pe stela de la Perinth a unui frumentarius cu acest stindard - prototip pentru piesele din Dacia, nu-i inspiră încredere, căci tipurile răspândite în provinciile de pe Rhin ar fi însemne pentru beneficiari, iar cele de la noi pentru frumentari; acest punct de vedere cred că duce peste limita admisibilă interpretarea unor diferente nereprezentative ale unor piese produse în ateliere din zone depărtate, pentru comanda locală

[40] L.Petculescu,op.cit. ne face bucuria de a fi de aceeiasi părere, chiar dacă nu face trimitere la studiul nostru din Acta MN, XXI,1984,141, dar între prieteni, chiar repetate, aceste omisiuni pot fi scuzate...

[41] Gh.Bichir, *Geto-dacii*, 1984, 58, preia datele prezentate de noi în teză, dar este de părere că nu se poate sustine actiunea unui detasament roman în afara epocii lui Traian; nu stim cum se poate sustine cu mai multe sanse de adevăr ipoteza pe care o lansează Gh.Bichir si anume că "localnicii, în strâns contact cu lumea romană,... adoptaseră si ei unele forme de manifestare romană în organizarea lor, si în acest fel oamenii însărcinati de obste cu păstrarea ordinii au început să poarte si ei asemenea insigne (procurate din imperiu) după modelul roman".

[42] Atât beneficiarii consulari, cât si frumentarii si speculatorii aveau sarcini de păstrare a ordinii, sarcini politienesti - A.v. Domaszewski, *Rangordnung*, ed. B.Dobson,1967,34

[43] Beneficiarii consulari au fost atestati până acum pe granita Daciei la Buciumi (CIL III 7645), la Sânpaul (CIL III 7719) si la Căsei (CIL III 825-827 si AE,1957,326-329); o lance de beneficiar în miniatură s-a descoperit la Răcari, fiind ilustrată, fără comentariu de D.Tudor, *Oltenia Romană* Ed.4 295,Fig.83/24

[44] Th. Mommsen,op.cit.594;652

[45] L.Lenschi, CRAI,1945,144sqq; R.Syme, JRS,LII,1962,87-96; M.Macrea, *Viata în Dacia romană*,1968,59-60

[46] RRH,12,6,1973,1006-1007

[47] Pentru paralelă este de folosit prezenta sotiei si descendentilor lui *Pieporus rex Costobocis* la Roma, ca ostateci sau ocrotiti, în cazul în care au fost victimele unor tulburări interne antiromane CIL VI 180 = ILS 854

[48] C.C.Petolescu, în *Thraco-dacica*, XIV, 1993,160-162 consideră că Dacia Inferior a detinut toată epoca lui Hadrian si Muntenia, abia Antoninus Pius abandonând-o, va fi în fata sarcinii de a construi linia transalutană; ideia nu-i poate ajuta,însă, să rezolve "ciudătenia" apartenentei sud-estului Transilvaniei la Dacia inferioară, căci ea este aceeiasi, indiferent dacă apare la 117/118 sau doar la 142/143. Este tipic pentru o "scoală" istorică de la noi să construiesti ipoteze neăinând cont de rezultatele cercetărilor, atâtea câte sunt ăi să invoci ca argumente păreri formulate asupra unor subiecte (sau monumente) necercetate (am închinat un articol în ActaMN, XXI,1984,125-143 acestei maniere de a lucra); temeinicia argumentelor astfel create sunt precare, chiar din punctul de vedere al celui, care de altfel este un respectabil epigrafist si îl fac să propună pentru "limes transalutan" toate variantele de datare, doar cea la Hadrian nu;ipoteză privind construirea "limesului transalutan" de către Antoninus Pius în *Revista de Istorie*, 35,1,1982,69 sqq, de către Marcus Aurelius - în *Symposia Thracologica*,Tulcea,7,1989, 186, Commodus sau Septimius Severus rămânând să o facă - în *Scurtă istorie a Daciei romane*,Bucuresti,1995,52-53

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

le îmbunătățească. Răzvrătirea getilor, este ea însăsi un prilej de a justifica revenirea la situatia de teritoriu ocupat, prin actiunea lui T.Flavius Priscus Gallonius Fronto Marcius Turbo, care în acest scop a dispus si de o vexilatie de legiune, si administrat de acesta în calitatea de *praefectus*. Cum această functie a fost efemeră, este de presupus, că după un nou act de *deditio* s-a restabilit o nouă "alianță".

In cursul războaielor marcomanice, când întreaga granită de nord a imperiului se afla sub amenintarea unei coalitii a neamurilor barbare[49], printre dusmani sunt enumereti si roxolanii; nendoios acestia au exercitat presiuni, pentru că vor obtine permisiunea de a face comeră cu iazygii prin provincia Dacia[50].

Situatia din acesti ani tulburi este ilustrată de pasajul din Historia lui Cassius Dio[51], în care sunt descrise tentativele populatiei barbare de a obtine prin presiuni unele avantaje din partea Imperiului; Tarbo cerea subsidii bănesti,iar altii doreau să fie primiti în interiorul provinciilor[52]. Găsim în acest pasaj o confirmare că pătrunderea unei populatii se face cu permisiunea imperiului,si nu se poate considera o infiltrare tolerată. Muntenia fiind un teritoriu de trecere spre Imperiu, pătrunderea roxolanilor trebuie să fi fost încuvintată de împărat, ea neîncălcând nici drepturile teritoriale ale geto-dacilor, căci s-a pus în evidentă o convietuire pasnică si o întrepătrundere a influentelor culturale.

Nu avem nici o confirmare expresă, dar este de presupus o continuare a raporturilor clientelare atât cu populatia geto-dacă din centrul si vestul Munteniei, cât si cu roxolanii din sud-estul câmpiei muntene.

Numai cercetări arheologice viitoare vor putea arunca o lumină asupra unor probleme ce se conturează pentru perioada următoare si anume relatiile pe care le va avea populatia autohtonă din Muntenia cu carpii si apoi cu gotii. Actiunile energice ale lui Caracalla[53], au avut menirea de a ocroti provinciile dunărene, pentru un scurt timp, de agresiunea carpă. Cu acest prilej teritoriul clientelar al Munteniei este folosit ca bază de actiune; este unul din exemplele că în tot cursul Principatului a rămas în uz principiul strategic conform căruia câmpul de luptă era departe în afara teritoriului imperiului.

Din faptul că, după câte se stie acum, prezenta gotică se limitează la regiunea din estul limesului Daciei Malvensis[54], se poate conchide caracterul dirijat, controlul exercitat de către Imperiu asupra stabilirii gotilor în teritoriile fostelor provincii.

Luând în considerare ipoteza lui E.K.Chrisos[55] că însăsi părăsirea Daciei nu este o renuntare juridică asupra teritoriului fostei provincii si că gotii vor trăi între Dunăre si Carpati ca *foederati*, putem deschide un deosebit de interesant capitol pentru cercetările viitoare, cu atât mai

[49] SHA, M.Ant,22,1

[50] Cassius Dio LXX,19,2

[51] idem,LXX,11,1

[52] Cassius Dio, LXX,11,4 - poate printre barbarii asezati în Moesia să fie si o parte din roxolanii identificati de Gh.Bichir la Varna si Novae (SCIVA,27,2,1976,212). Suntem înclinati să credem chiar, că numai cu permisiunea împăratului are loc stabilirea sarmatilor în Muntenia, stabilire care, cum s-a văzut, se fixează arheologic în această vreme; roxolanii vor fi în situatia de a cere azil în Imperiu din cauza miscărilor de populatii din regiunile estice care s-au amplificat tocmai acum - B.Mitrea, *Studia Gothica*, Stockholm,1970,82-83

[53] vezi mai sus

[54] B.Mitrea, op.cit.90; Gh.Diaconu, *On the Socio-economic Relations between Natives and Goths in Dacia în Autochthonous Populations and The Migratory Populations*,1975,67 sqq

[55] *Dacoromania*,3,1974,59,61; în acelasi sens V.Pârvan,*Getica*, 255-256, consideră că incluzându-se în Tabula Peutingeriana si în textul Geografului Ravennat teritoriile Daciei traiane, se precizează relatia de protectorat revendicată si exercitată de Imperiu asupra populatiilor din aceste regiuni

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

mult cu cât, până târziu, idea de eternitate a posesiunii romane asupra fostelor teritorii provinciale rămâne să domine relatiile de politică externă si după crearea regatelor germane[56].

Incercarea noastră de a cunoaste istoria populatiei geto-dace muntene si raporturile pe care ea le-a avut cu Imperiul, a strâns laolaltă informatiile antice care pot contribui la a o elucida si a reluat interpretările anterioare ale acestor izvoare, plecând de la convingerea că Imperiul roman, până la începutul secolului IV p. Chr., dar probabil si după aceea, a avut o fermă preocupare pentru a mentine controlul acestui punct nevralgic al granitei sale nordice, al acestei regiuni, care deschidea drumul popoarelor barbare spre sud. Credem că rostul principal al unei astfel de cercetări este de a releva unele probleme, pe care doar aprofundarea si rafinarea studiului arheologic vor fi în măsură să le rezolve.

[56] Th. Mommsen, *Ges. Schrift*, IV,334; G.Ostrogorski, *Histoire de l'état byzantin*, Paris,1956,98;

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

CONCLUZII

Despre linia de fortificatii din estul Oltului s-au scris numeroase pagini de interpretare, astfel încât nici una din ipotezele posibile asupra functiei, caracterului si datării ei nu a fost omisă. Toate aceste ipoteze sunt, însă, bazate pe analogii subiective cu alte sectoare ale limesului imperial, fără o cercetare aprofundată a datelor reale si a problemelor ridicate de existenta acestei linii fortificate.

In încercarea noastră de a studia această linie am tinut cont de faptul că fiecare element descoperit poate fi pe deplin înteles doar în legăturile cauzale cu toate celelalte, privite în mod cronologic si spatial.

Sintetizând rezultatul analizei cunostiintelor noastre actuale despre Muntenia în epoca romană, putem reafirma conceptia strategică unitară, care se constată în completarea măsurilor defensive prin actiuni diplomatice de control si neutralizare a "barbarilor" vecini[1].

In cadrul măsurilor defensive propriu zise, care în cele trei secole ale Principatului au evoluat sensibil, rămân constante procupările de apărare a drumurilor strategice, crearea unei zone de sigurantă paralelă cu granita, iar în exteriorul acesteia stabilirea unei serii de state tampon.

Limesul, în acceptiunea de granită fortificată, marca în fapt teritoriul imperial, fiind alcătuit din drumul de rocadă, care lega toate punctele ce supravegheau accesul în interiorul Imperiului.

Teritoriul imperial coincidea cu suma teritoriilor populatiilor supuse, limesul marcând doar relativ întinderea teritoriului, căci trupele aveau libertatea de a folosi facilitătile micro-geografiei respectivului teritoriu pentru a-si îndeplini rolul, în cadrul sistemului.

Muntenia a făcut din epoca lui Augustus, într-un grad mai mult, sau mai putin ferm, dar mereu, parte din sistemul de state clientelare din fata *termini Imperii.* In epoca anterioară refacerii statului puternic al lui Decebal, potentialul redus al fortelor geto-dace dispersate si îngrădite de relatii de clientelă, au permis Romei să-si concentreze fortele pe sectorul mult mai amenintat al Rhinului. Refacerea puterii statale dace, în vremea lui Domitian, desigur ca urmare a progresului civilizatiei dace, poate fi considerată o replică fată de actiunile repetate de impunere a *imperium populi Romani.*

Crearea provinciei Dacia si reorganizarea hadriană a teritoriilor a rezolvat problema amenintării crescânde pe care o reprezenta înflorirea statului dac si aceea a controlului aripei estice a frontului barbar în nordul imperiului. Aplicarea principiilor strategice generale în acest sector al limesului imperial a îmbrăcat forme determinate de specificul geografic si de rolul de "cheie de boltă"[2] al Daciei pentru apărarea activă din zonă.

[1] J.C.Mann,Power, *Force and the Frontier of the Empire*, JRS, 69,1979,175 sqq face o magistrală analiză a acestui principiu

[2] M.Macrea, SCIV,VIII,1957,215-251

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Sistemul de fortificatii din sud-estul Daciei al cărui început trebuie pus în vremea lui Hadrian, după crearea Daciei Inferior, cu folosirea unor fortificatii din timpul stării de ocupatie, nu oglindeste material amenintarea pe care o reprezentau populatiile din Muntenia, ci era menit să previnâ si să respingă, împreună cu limesul Moesiei Inferior, orice pătrundere din spre est prin această *via gentium*[3]; totodată fortificatiile erau menite să asigure desfăsurarea permanentă a circulatiei între sudul Dunării si Dacia intracarpatică. Legătura vitală, din punct de vedere strategic dintre sudul Dunării si Dacia intracarpatică prin Muntenia, drumul cel mai folosit în epoca preromană prin pasul Bran si cel de-a-lungul Oltului, pus în valoare în întregime prin arta constructorilor romani, au constituit baza sistemului defensiv si controlul lor n-a putut fi nici când neglijat.

Importanta drumului prin pasul Bran, chiar în conditiile noi, în care trecerea prin pasul Turnu Roșu era asigurată, ne face să excludem posibilitatea că, si cel putin pentru o scurtă perioadă, a fost abandonat controlului unei populatii clientelare.

Se poate retine că forturile, mari si mici, sunt dispuse în functie de conditiile de teren, pe cele două drumuri paralele, astfel încât ele să se completeze; chiar în acest moment când nu detinem informatia completă asupra componentelor acestui sistem, se poate constata că a existat o retea în profunzime, de puncte fortificate a căror trupe controlau toate posibilitătile de pătrundere spre interior. Teritoriul dintre aceste două linii, rezervat *militum usui* alcătuia o zonă de sigurantă în fata teritoriilor intens locuite din vest; atunci când se va admite locuirea civilă în aceste zone, teritoriu militar nu va dispare, îsi va schimba doar continutul.

Considerăm că din studiul analitic al datelor ce ne-au stat la dispozitie, se poate sustine ideea că primele elemente de fortificatie de la răsărit de Olt, de pe drumul transalutan au fost initiate în cursul războaielor dacice si în prima jumătate a secolului II p.Chr., iar prin dezvoltarea lor progresivă au atins forma pe care o cunoastem azi. Fără a avea încă cercetările necesare elaborării unei istorii a limesului pe acest sector, putem sustine existenta cel putin a două faze de locuire pentru acele *castella* care au constituit obiectul săpăturilor arheologice. In reconsiderarea totalitătii elementelor privind fortificatiile de pe linia transalutană, se poate respinge definitiv idea aparitiei ei la sfârsitul secolului II - începutul secolului III, p.Chr. ca o dublare târzie si de scurtă durată a limesului de pe Olt.

In faza în care încheiem această lucrare nu detinem, încă nici un element care să indice precis trupele de garnizoană de pe linia transalutană, cu exceptia Jidavei, unde un *turmaris* apartine unei *ala* sau *numerus equitum*; descoperirea unei însemnări a unui soldat din *cohors I Fl.Commagenorum*, la Jidava, ne permite să aducem un argument la asertiunea, logică, dar anterior fără suport, că trupele cunoscute pe Olt au fost distribuite si pe linia avansată spre est.

Vallum transalutan, cu cele două faze de existentă puse în lumină pentru regiunea de câmpie, a fost construit pentru a delimita teritoriul propriu-zis al imperiului. Absenta unui sant, care să secondeze vallum spre est, mult timp privită ca imposibilă si neînteleasă[4] este o certitudine și este explicabilă în momentul în care renuntăm să considerăm că în epoca Principatului au existat

[3] G.Forni, Limes,1269. Cercetarea fortificatiilor dintre Tomis si Axiopolis, prilejuită de studiul fotografiilor aeriene, germane din 1918, ne-a permis să avansăm ipoteza începuturilor unor lucrări de apărare în epoca Principatului, alcătuind, nu o granită, cum s-a preconizat (D.M.Pippidi a combătut această teză -Contributii, 338 sqq), ci un baraj în fată posibilitătii de pătrundere din spre Muntenia si din spre Mare, pe culuarul de circulatie deschis de Valea Carasu (studiu a fost în cele din urmă publicat în *Omaggio a Dinu Adamesteanu*, Cluj, 1996,201 sqq)

[4] D.Tudor, *Oltenia Romană*, Ed.3,260, opinie schimbată în editia a patra,253 - credem ca urmare a publicării rezultatelor cercetărilor noastre în *Frontières romaines*,1974,261

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

lucrări defensive de caracter static[5]. *Vallum* era menit să împiedece infiltrarea grupurilor izolate, a acelor *latrones* cunoscuti din inscriptii si marca teritoriul propriu zis al provinciei. Am putea presupune, prin dezvoltarea logică a urmărilor acestui principiu, că a existat o palisadă si în zonele în care nu s-a descoperit valul, dar nu detinem nici o informatie[6]. Absența palisadei în zona de dealuri îsi poate găsi, însă, cauza în caracterul sedentar, evoluat al populatiei getice din această regiune, în comparație cu zona de câmpie, unde erau oricând posibile raiduri rapide ale călăreților roxolani.

Oricum, *limes* pe sectorul de sud-est al Daciei este alcătuit din cele două drumuri de importantă strategică si fortificatiile adiacente, care au apărut progresiv, în functie de echilibrul de forte din regiune. Remarcăm ca dosebit faptul că în folclorul românesc s-a păstrat tocmai esenta notiunii de *limes* - drumul[7]; pentru a argumenta acest fapt vom aminti că Troian apare ca denumire si acolo unde sigur nu a existat valul de pământ[8].

Populatia getică din Muntenia, asa ca si vecinii ei din răsărit, roxolanii si costobocii[9], trebuie să fi fost obligată a păstra relatii clientelare cu Imperiul, teritoriile ei fiind astfel încadrate în sistemul de "state tampon", care alcătuiau forma exterioară de apărare a imperiului. Faptul că nu întotdeauna această populatie a acceptat docil starea de dependență este pus în relief de functia lui T. Flavius Priscus de *prolegato et paefectus* si de prezenta temporară a unor beneficiarii la Mătăsaru.

Relatiile economice decurgând firesc si necesar din pozitia geografică si raporturile politice permanente dintre populatia getică si provinciile înconjurătoare, au permis pătrunderea si asimilarea partială a culturii materiale si spirituale romane de către această populatie[10]. Romanizarea Munteniei a fost un produs al actiunilor de asigurare a linistii în această zonă si nu scopul politicii romane.

[5] E.Kornemann, *Klio*, VII,1907,89,n.2 si 97-98; acum în urmă G.Forni, *Limes* 1094; interesante deosebiri între HA, *vita Hadriani*, 12,6 si *vita Severi*, 18 despre scopul *vallum*-ului puse în evidentă de Forni, loc.cit.1105

[6] O atentă cercetare a punctului unde dispare valul la nord de Urluieni ar fi fost necesară pentru a răspunde acestei incitante probleme; trebuie doar să sperăm că în viitorul apropiat nu va mai fi o discrepantă atât de mare între cerintele cercetării si posibilitătile la dispozitie

[7] G.Forni, op.cit. 1086

[8] C.Schuchhardt,AEM,IX,1885,229 - un document de la Brâncoveanu vorbește de Troaian lângă Godeni, Câmpulung

[9] Izvoarele nu pomenesc nimic despre posibile relatii clientelare, care însă trebuie avute în vedere datorită cunoscutei inscriptii de la Roma CIL VI 1801 = ILS 854, pusă de familia regelui Pieporus. In functie de datarea inscriptiei (vezi bibliografia la A.Dobo,*Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*,1975,133,nr.688) aceste relatii pot începe înaintea sau după participarea costobocilor la marea conflagratie din timpul lui Marcus Aurelius. In functie de momentul în care s-a aflat familia acestuia la Roma ea a putut fi rezultat al protejării unui filo-roman, victimă a partidei anti-romane, sau captivi, după învingerea unui conducător al actiunilor agresive la adresa Imperiului

[10] Descoperirile mai elocvente au fost adunate de Gh. Bichir, SCIVA,29,3,1978,385-395

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

WALLACHIA IN THE DEFENSIVE SYSTEM OF THE ROMAN EMPIRE

INTRODUCTION

THE WORKING METHOD PROPOSED AND USED IN THE STUDY OF LIMES IN THE SOUTH EAST OF DACIA

Having proposed the study of the defence work system, in the south-east of Dacia we have started from the reality that a very important aspect of the Roman civilization in Dacia, with important consequences in the later development of the life on the Romanian territory was omitted from the rigorous and systematic research.

The monuments which constitute the line of fortifications in the west of Wallachia have been built from the most perishable materials - wood and earth; that is why, although their importance was not neglected, caused a delay in research which is foreseen for a long time and much meticulousety, without striking results at the first sight.

From the very beginning we have to know the topographic development of all the component elements, to establish the types of fortifications, to study their construction peculiarities, and the construction technique specific to each element as well as to establish their functions within the defensive system.

Then, as a superior stage there follows the detailed research of the discovered archeological materials to obtain chronological data of the fortified elements, concerning the human factor which served the defensive system. By enlarging the sphere, it is passed on to the study of the evolution in space and time of different fortification elements, the dating of the defensive system and to the recording of its history. The Roman limes thus conceived reflects the relations which the Empire had with the limitrophe "free peoples". For an understanding, as close as possible, to the historical truth of the material traces that constitute the objective of our study, the results of the archeological investigations concerning the peoples beyond the limes must be permanently turned into account. The analysis of the historical circumstances of erecting and functioning of the fortifications, circumstances known on the basis of numismatic, epigraphic and literary sources as well as the enclosing of the fortified system of the south-east Dacia in the imperial limes with the deepening of the investigation upon the relation between civilians and soldiers as an aspect of Romanization, is to be made by synthesizing the whole knowledge in this domain.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

THE RELATIONS OF THE EMPIRE WITH THE NATIVE IN WALLACHIA BETWEEN AUGUSTUS AND TRAJAN

Chronologically, after the Geto-Dacian sporadic raids in Macedonia, rejected by the Roman commanders, a period of direct contact follows; which will end by changing the largest part from the territories inhabited by the Dacians, into a Roman province.

The amplification of limes study led to the finding, that the fortified frontiers were but the marking of the Empire's own territory; even in the case of a defensive policy the defending line should be far, beyond the proper borders using, for this purpose, the peoples which by virtue of a treaty with Rome, obliged themselves to defend their own territory as well as the Roman one; the limits of these states have thus formed the "unsichtbahren Gränzen" of the Empire[1].

For the western regions of the northern frontier of the Empire, there have been debated and created an enough accurate picture of the evolution of the relations between the different gentes and Rome[2]; but, for the zone in the lower Danube the analysis was less profound, overlooking those epigraphic and literary sources which only make allusions at the relations of clientelle the Empire with the Dacians from the end of the 1st century BC till Domitian[3].

The Romanian historiography has approached only tangentially and only within some general topics, the juridical aspects of the relations between these peoples and the Romans so that, we consider necessary to try to run over all the moments within which can be supposed such relations, brought forward by the archeological researches, which come to clarify and exemplify the vagueness of the sources.

Only in the 1st century BC the sources deal more constantly, with the Geto-Dacian political entities got into contact with the Roman possessions in Balkan. Burebista, by the wide extension of his conquests, occupies the most special role in structuring a great Geto-Dacian state[4]; Burebista's kingdom has broken up into the four then five constitutive parts, covering only the central area of his Empire[5].

We have begun a reevaluation of the ancient data about the Dacian Kingdoms and of the archeological news concerning their extension in space, starting from the studies made by now but removing the mistake of considering that Ptolemy[6] inlists the Dacian tribes prior the conquest

[1] E. Kornemann, *Die unsichtbaren Grenzen der römischen Kaiserreich*, Budapest,1934,3 sqq

[2] J.Klose, op.cit,124-130; G. Walser, *Rom,das Reich und die Fremden Völker*, Baden-Baden,1951; R.Syme, in *Roman Papers*,III,1984; W.Will,B.J. 187,1987,1 sqq; J.Kunow,B.J,187,1987,63-77; D.Braund, *Rome and Friendly King*, London,1984; idem,*The King of the northern Frontier in Barbarians and Romans in NW Europe*, BAR,471,1989

[3] R. Syme, in *Danubian Papers*,Bucuresti,1971,148-151

[4] C.Daicoviciu,*Istoria României*,I,1960,282 sqq; R.Vulpe, *Le Géte Burébista, chef de tous les géto-daces,in Studia thracologica*,1976,39-61; H.Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la Decebal*,55-91; I.H.Crisan,*Burebista si epoca sa*.Bucureşti,1975

[5] M.Babeş, SCIVA,30,3,1979,328-34

[6] I. Bogdan-Cătăniciu, in *Dacia* XXXIV,1990,p.223-234;G.Schütte,*Ptolemy's maps of Northern Europe*, Kopenhagen,1917, 77-110; P.Schmitt, in *Colloque internationale sur la cartographie archéologique et historique*,Tours,1972 ed.R.Chevallier

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

when the ancient sources do not transmit, names of Dacian or Getic tribes. We have considered that this fact is the result of an early centralization of the Dacian tribes.

All the sources that reveal the contacts between Dacians and Romans transmit us the name of the "king" of the state entity and none topographical indication. All the localizations of these reges were made according to the context in which there was the reference to the very event.

From the point of view of the person who studies the Roman epoch we can further exploit and interpret a part of the obvious observations made by specialists in Dacians' civilization, who put into evidence four major areas: 1. that from central Wallachia; 2. that from south of Moldavia to which is probably added east of Transylvania; 3. that from Transylvania, with or without Banat and 4. that from the central and east Oltenia. (Fig. 1)

The results of the study upon the types of Geto-Dacian coins is thrown into the shade by the preconceived ideea that the Dacian tribes are those transmitted by Ptolemy. It is surprinsingly with how much ease it is stated the existence of the four large groups of coins which delimitates four big states and then, from Ptolemy's list of "peoples" four names are arbitrarily selected. From our point of view it is very important to notice that the areas of spreading each coin type, either from the first or from the second stage of development of these coins have a principal spreading area and discoveries in zones more or less far-off; the central spreading area is convincing for the limits of issuing political entities; because we have not at hand other artefacts with a greater significance in this action of delimitation of the territories we consider that we should underline that "Banat Type" marks a Celtic entity in Banat and west of Oltenia; the limits of this territory are also determined by the area of the issuing the Aninoasa-Dobrești coin type, fact that makes us to postulate the continuity within the same limits of some political bodies.

Taking into account that the evidence from Augustus epoch about the Dacian or Getic "kingdoms" must refer to these four political bodies determined on the basis of coins (Fig. 2) and confirmed as relatively stable[7] on the basis of other categories of artefacts and interpreting that the "temporary divisions" are produced by their joining or redismemberment in different combinations depending on the struggles among the dynasties but fa[illegible] relations, too we think that the ancient news for Augustus epoch can be revised[8].

[7] The known Dacian fortresses from the 1st century a.Chr. - I p.Chr. are grouped themselves in these four areas - I.Glodariu, *Arhitectura dacilor*; B.Mitrea's study (*Thraco-dacica*, Vi, 1985, 50 sqq, fig.1) brings out the centres of the same political organizations with the specification that in Transylvania, for this early epoch, are pointed out two centres - that on the Mureș and that from the south of Transylvania. C.Preda, in SCN, 1971, 76, particularly deals with the area of "union of tribes" from Wallachia comparised between Vedea and Ialomița. The archeological appearance is synthesized by G.Trohani, *Contribuții la istoria geto-dacilor din centrul Câmpiei române*, in *Studii dacice*, Cluj, 1981, 94-102. The territory of this entity is circumscribed later on by the massive penetration of the Macedonia Prima and Thasos coins, in Wallachia just between these same limits, too. The discovered Macedonia I and Thasos coins mark (I.Bogdan-Cătăniciu, SCN, VI, 1975, 186-187 the territory of the states from central Wallachia and south-west Transylvania, with the specification that it also extends in the area occupied by the Celtic mint from the north inter-Carpathian basin; we notice that Banat and the west of Oltenia are not a part of circulation and hoarding aria of these coin types. The spreading area of this type of coins to the north of Haemus might define the territory of Triballi (hypothesis published in ActaMN, XX, 1983, 70); at east of this area very clearly delimitated by the numerous discoveries of Macedonia I and Thasos coins or treasures appears a zone which comprises Dobrudja, practically without trading relations with these two town and which we can define just by this orientation. It deosn't seem to us totally unfounded to consider that the area defines the Getic territory which, after Cassius Dio's words, LI, 22, 6; Strabo, VII, 3,2 is called "of Moesi"

[8] C.Patsch, *Beiträge*, V/1, 1937,42-122 si F.Miltner, in *Klio*,3o,1937,213-226

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Cotiso[9], Dicomes[10], Coson[11] and, of course, Deceneu[12] were considered as Burebista's direct successors.

Coson coins were discovered especially in the south zone of Transylvania[13] and, although it is not impossible to come here from the south Carpathians, we consider that it could rather be an indication that Coson's residence was in that zone and being probably Apulii on the course of Mureș River (*Consolatio ad Liviam*, 385) one of the two Dacian entities in Transylvania[14]; the fact the Apulii are mentioned the only Dacian gens-is probably just a result of the fact that they have recently detached from a Dacian state. The temporary scission is implicated also in relating the Dacians attitude versus Octavian and Antoniu (Cassius Dio, LI, 22, 8). Otherwise, Apulii showed themselves hostile versus Rome being in a connection not possible to specify just with the Pontic zone. A "temporary" dismemberment (Strabon, VII, 3, 11) had just taken place then when Augustus sent an army against the Dacians. This reference might be connected to the statement, without any other specifications, about the beginning of the campaign of Crassus (Cassius Dio, LI 23) against Dacians and Bastarnes[15]. In this respect the Apulii's short way to Pont, through Oituz pass. could be understood, probably after an alliance with the Basternes, to attack the south of Danube. (Fig. 3)

Crassus's campaign brings about a thorough knowledge of the realities from the Danube. We have, at once, reference to three Getic dynasts. In general, all these kings were localized in Dobrudja[16]. Or, if we considered that Dobrudja had been very intensely populated it is still difficult to imagine that it had been able to provide the economic and military force for three political entities strong enough to be recorded during Crasssus's campaign. This remark of a good common sense is supported, in our opinion, by the other data transmitted by Cassius Dio.

Bastarnes' attack began in Moesia, in front of their kingdom - namely in Dobrudja, - either by a frontal attack through North, or, plausible, through the zone from the east of Wallachia was preferred being more accessible the fording the large rivers; The attack goes on to the west, along the Danube to the Triballi's country and then they made their way to the South against Denteletae. As a response Crassus follows the direction in opposite sense conquering Segetica[17], then devastating Moesia before fighting with the Bastarnes; this detail is of a special value in understanding the events, if Moesia is the territory in the neighbourhood of Basternes, that is, the zone between Balkan and Danube. Crassus attacks the Moeses cutting the Bastarnes' way of coming back and thus it is cleared why they have settled in the camp on Cebros-Ciabrus; the fights go on in the neighbourhood of Danube where, only with the help of the Getic king - Roles, Crassus conquers a stronghold. Roles' intervention looks surprisingly only if we don't take into consideration the fact that by blocking the road south of Danube by Crassus' troops, the Bastarnes

[9] Florus,II,28,18; Cassius Dio,LI,23,2; Strabon,VII,3, 11 (304); 5,2 (314); Horatiu,C.III,8; C.Daicoviciu in *Istoria României*, I,1960,274,289; R.Vulpe,*Studia Thracologica*,1976,130; M.Babes, SCIVA,25,2,1974, 224; A.Mocsy,*Historia*,15,1966, 511

[10] Plutarch,Antonius,LXIII;Appian,Bel.Civ.II,25;I.R.I,1960,274,289;D.Protase, SCIV,21,1,1970,145-155; M.Chitescu, SCIV,XIX,4,1968,655-664

[11] Suetoniu,Aug,63,2; H.Daicoviciu, *Dacia*,1972,107-109; idem, ActaMN,II,1967,109-110; I.H.Crisan,*Burebista si epoca sa*,1975,126

[12] Iordanes,XI,73; Strabo,VII,3,5; H.Daicoviciu,*Dacia*,102

[13] I.Winkler,*Consideratii despre moneda Koson*, SCIV,23,2, 1972,173-199,fig.1

[14] B.Mitrea,loc.cit

[15] E.Chirilă,*Relatiile dintre daci si romani până la expeditia lui Marcus Vinicius*, in ActaMN,I,1964,135

[16] V.Pârvan,Getica,88 ; R.Vulpe,*Din Istoria Dobrogei*,II,1968,33; Al.Suceveanu,*Thraco-dacica*,II,1981,217

[17] opinio communis Serdica - C.Patsch,*Beiträge*,V,1,1932,71

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

had to pass through Wallachia, through the Kingdom on the Argesis; this is one of our arguments that Roles was a Getic king in the north of Danube, even in central Wallachia.

The statements permits us to consider that at Corint a *foeudus aequum* has been concluded between Roles and Octavian (Cassius Dio L1, 24, 7); we consider that this fact was underestimated when it was stated that Roles was a chieftain from the south east of Dobrodja; the title obtained as well as the ampleness of the given help make us consider him a successor, not compulsorily a direct successor of Burebista, in one of the states in which his empire had been dismembered.

Moesia means the zone from the east of Triballi because the Bastarnes[18] started from Moldavia, they subjected Moesia and then the Triballia. This Moesia is defined in about the same terms by Cassius Dio (LI, 23, 3 and LI, 22, 7) and by Strabon (VII, 3, 2/295 and 3,13,301).

The absence of Roles from the detailed description of Crassus' campaign gives us the right to understand that the fights take place, only in the Kingdom of Dapyx. In fact, it is absolutely obvious that Crassus didn't come to a small king's aid from Dobrudja against one identical neighbour of his. In this modality of interpreting the very detailed data provided by Dio Cassius, the Romans have developed one of the most important wars under Crassus' command, Dapyx's defeating being only a stage followed by the attack of the other Getae, although between Dapyx and them there was not any connection.

We notice here the Roman action of arriving *ad ripam fluminis Danuvii* (*Res gestae*, V 30). Crassus continues his campaign attacking Genucla, a stronghold on the shore of Danube; where he has found the flags of Hybrida's army taken by Bastarnes; so that the third "state" was in the neighbourhood of Danube and had relations with the Bastarnes to who Zyraxes took a refuge. The traditional localization is north Dobrudja but it may be said the same about the kingdom in the south of Moldavia and in this case, Genucla was on the northern shore of the stream; the text doesn't permit, at all, the conclusion that Zyraxes' "state" was subjected completely.

In this interpretation of the text transmitted by Cassius Dio, we think that Roles can be enlisted among Burebista's successors from the north of Danube. Dapyx's state was completely subjected, the Romans reached the inferior Danube no matter if Genucla is at south, or at north of the river. Cassius Dio relates undoubtfully LI 27, 2-3: Long ago the Moesii and Getae inhabited all the county between Hemus and Istros, but in the course of time some had changed their names (we recall LI, 22,7). Then, the name of Moesia was given to the whole region, separated from Pannonia, by the river Sava which flows into Istru, region placed above Dalmatia, Macedonia and Thracia. The text presents in short, but as exact as possible, the phases through which the region betwen Haemus and Danube passes from the period in which the Getae were spreading their domination to the south of the river too and the later moments when this region together with the regions from west to the river Sava, will form the *provincia Moesia*.

Thanks to Licinius Crassus' actions the whole north-east of the Balcans was under military submission coordonating with that of desmembering the Barbarin world of attracting it on the basis of *foedus* in the sphere of influence of the limitrophe states; we have no explicit reference to the remaining in the zone of some troops to assure the Roman domination although that unidentified Lucius Caius would reject the Sarmates who pillaged the south of Danube (Cassius Dio, LIV, 20,3).

[18] O.Fiebiger OJh,XIV,1911 beibl.61-76; D.M.Pippidi,OJh,XLIII, 1956,Beibl,63-76; M.Babes, *Die Poienesti Lukasevka-Kultur, Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum Oestlich der Karpaten in den letzten Jahrhundert vor Christgeburt, Bonn,1993, Fig. 2*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Augustus' statement - *imperio populi Romani subiecti protulique fines Illyrici ad ripam fluminis Danubii* - is, by consensus, limited to the western part of the north of the peninsula, even if in the next sentences Augustus presents his campaigns against Dacians in the north of lower Danube where the action is both against the Basternes and Sarmates[19].

Lentulus continues the progressive action of domination at the inferior Danube, action that has no more the incidental character proper to the anterior stage but, it becomes a program followed step by step for throwing away and subduing the Getae (Tacit, Ann, IV, 44, 1) who often passed over the Danube (Iordanes, R, 247), and for the creation, on the shore, of some points strengthened with garrisons (Florus, II, 28, 18-19). To connect his actions against the Geto-Dacian (at Tacit, explicitly, against the Getae) with that measure of enstranging the Sarmates from the Danube (Iordanes, loccit.) must indicate us the Wallachian plain or, rather Dobrudja.

Lentulus and Aelius Catus's actions, have assured, as far as C.Patsch[20] concluded, the peace along the whole lower course of the Danube but, almost unanimously it is stated that the consequnce was that the territory from the east of the Triballi[21] to the Black Sea, was given up to the thrak client king.

Aelius Catus of the same ranks as Caecina Severus and acting in the west of Moesia may be also considered legatus exercitus and its action to transplant the Getae south of Danube is a proof that this territory appointed as Thracia was an imperial territory and not of the Thracian client.

If we eliminate the ancient writers' descriptions concerning the extension of the Thracian people and take Tacit's text (Ann, II, 64) ad literam, we'll have to understand only that the plains of the Hebrus and the Greek towns[22] in the south have been given back to Cotys and the Rhodope mountains and the zone till Haemus to his uncle. On the other hand the presence of the two Thracian kings at the lower Danube is not only to be understood but also to be expected, in their position of clienti, of socii; Ovidiu (ex. P IV, 7, 20-30) can clear up the position in which the king's soldiers were at Aegyssus, on the Danube shore. Vitellius and Vestalis come with Roman troops and liberate the fortress. In conditions in which Rome did not conceive a frontier defence but only the assurance of some strong points and the legions had the character of campaign troops, it is to be expected that the auxiliaries to provide the guard of some praesidia Tacit says it plainly (Ann, IV, 5).

For a long time, throughout Tiberius' reign, Cassius Dio says that Poppaeus Sabinus has governed two Moesiae (LVIII, 25, 4). It is logical to suppose that he knew which was the process of creating the two provinces which we know as existing only from 86 AD.; we propose to remake this model, starting from the parallel with the Germanies, which until Domitian has changed their statute they formed two military commands in which *legati Augusti exercitus* had administrative and juridical tasks, too[23].

After the conquest, the territories from the Danube had been a part of Macedonia but it is a certainty that in this stage the authority was hold by officers subordonated to the governor. For

[19] C.Patsch, op.cit. 164 si Gh. Bichir,Peuce,II,1971; D.M.Pippidi,*Contributii*,308

[20] op.cit. 91-94; V. Pârvan, *Getica*, 1926,121: M.Chitescu, in SCN,VI,1975,60

[21] C.Patsch,*Beiträge*,V,2, harta; A.Mocsy,*Actes du I Congrès International d'études Balkaniques*, Sofia,1966,85; F.Papazoglou, *Les tribus indigènes*, in Djela, XXX,1969,400-401

[22] B.Lenk,RE,VI A, 1936 sv Thrake,448

[23] H.v.Petrikovits, *Die Rheinlande in Römischer Zeit*,1980, 93-94;Ch.Rüger, *Germania Inferior*,1968,22-31

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

this early epoch we have an explicit description about *Musias arhon*, Caecina Severus being a consular[24] had under his command two legions.

The fact that at Aegyssus during the war, there was a troop of allied Thracians cannot be a proof that the territory between Danube and Haemus belonged to the Thracian kingdom. This situation is proved by the fact that a short interval after reconquering Aegyssos from the Getae with Vestalis's help, probable primuspilus of the IV Scythica legion[25], Troesmis is reconquered by Flaccus. The data given by Ovidiu (ex. P. IV, 9, 75-80) are very useful.

So, under the command of L Pomponius Flaccus, *Ripa Histrii* was in safe, keeping the Moesi from here, in peace which was respected. The reference to the peace brought about by Flaccus in Moesia arises the problem of his command at the lower Danube. The dating of the poem in 15 AD, generally accepted coincides with the date at which Moesia province was created[26]. At the same time when Tacit appoints Sabinus maximis provinciis ... impositus also indicates the replacement of Latinius Pandusa praepositus Moesiae with Pomponius Flaccus, who grew old in his duty; the whole passage becomes clear by refering to Flaccus's activity in Ripa Histri, where he collaborated and became friend with the Tracian allied king.

Ripa Histri with the significance of a territory under the command of a *praefectus* is to be read as such at Ovidiu, and on the inscription of Tibur *ripa quam tuebatur* confirms this reading because it is not understood only as the shore of the Danube but the military commandment *Ripa Histri, Danuvii* - which he governed as a part of Moesia. The enumeration of the acts of Tib. Plautius Silvanus Aelianus[27] is less the description of some military actions and it shows the active policy of subduing the peoples which come into contact with the Empire with peaceful means. We consider that we can regard the phrase *pacem et confirmavit et protulit* as a reflection of the Roman extension politics of the invisible borders of the Empire[28]. All these actions of external politics conferred to Tib. Plautius Aelianus may be localized if we take into consideration the fact that *Ripa quam tuebatur* - is *ripa Histri* whose peace was confirmed. The neighbourhood of the tribes with which alliances are concluded or hostages are changed - Dacians, Bastarnes, Roxolanii - supports the hypothesis that the whole region between Haemus and Danube was hold by the legate of Moesia, all these peoples are localized in the north of Lower Danube, in Wallachia, the south of Moldavia and the north of Pont.

Prefectus ripae Histri is undoubtedly both Asiaticus and Arruntius Flamma[29], those who were charged, by Flavius Sabinus to respect the ancient rights of Histria in comparison with the

[24] R.Syme,JRS,24 1934 = *Danubian Papers*,Bucuresti,1971,51-52

[25] E.Kornemann,RE,XII,1557A.v.Premerstein,*Die Anfänge der Provinz Moesien*,in OJ,I, 1888; R.Syme,*Lentulus and the Origine of Moesia*,in JRS,XXIV,1934, 113-137. A.Mocsy,*Gesellschaft und Romanisation*,1970,49.

[26] A.v.Premerstein,*Die Anfänge der Provinz Moesien*,in OJ,I, 1888; R.Syme,*Lentulus and the Origine of Moesia*,in JRS,XXIV,1934, 113-137. A.Mocsy,*Gesellschaft und Romanisation*,1970,49.

[27] CIL XIV,3608=ILS,986;T. Plautio M. f. Ani. Silvano Aeliano Pontif. sodali Aug. IIIvir. aa. a. f. f., q. Ti. Caesaris, legat. leg. V in Germania, pr. urb, legat. et comiti Claud. Caesaris in Brittannia, consuli, procos Asiae, legat. pro praet. Moesiae un qua plura quam centum mill. ex numero Transdanuvianor. ad praestanda tributa cum coniugib. ac liberis et principibus aut regibus suis tranduxit; motum orientem Sarmatar. compressit, quamvis parte magna exercitus ad expeditionem in Armeniam misisset; ignotos ante aut infensos p. R. reges signa Romana adoraturos in ripam quam tuebatur perduxit; regibus Bastarnarum et Rhoxolanorum filios, Dacorum fratrum captos aut hostibus ereptos remisit; ab aliquis eorum opsides acceplt; per quem pacem provlnclae et confirmavit et protulit....V. Pârvan, *Getica*, 103-105; D. M. Pippidi, *Contributii*, 287-328; R.Vulpe, *Din Istoria Dobrogei*, II,1968, 56-59

[28] J.Klose, op.cit.124; C.Daicoviciu, *Istoria României*,I,1960,292; Al.Suceveanu,*Pontica*,4,1971,112-114; idem, *Viata economică în Dobrogea romană*,1977,20-21

[29] Horotesia of Laberius Maximus-D.M.Pippidi,*Contributii*,1968,348-385; A.v.Premerstein,op.cit.194-195 Ensslin,RE,XXII,2,1333; D.B.Saddington,JRGZM,Mainz,35,1,1988

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

custom of the Danube bank. We think that from the content of the letters which confirm the priviledges of Histria in rapport with the imperial custom we should notice a change in the naming, the first mention coincides with that of the *praefectura ripae Histri* and only in Laberius Maximus's letter, in Trajan's epoch, *portorium ripae Thraciae* is mentioned. The custom of Danube "bank"[30], of *ripae Histri* must be a part of the Illyricum custom; the date of recording in Flavius Sabinus's time, having no more a significance for the date of its creation[31].

The organization of a *portorium* has a sense only in the territory annexed to the Empire[32]. But, the annexation is confirmed by Appian (III, 29, 89, 15; 27-28) "Moesi which stretch to Pontus Euxinus. They were not obliged to pay a tribute under Augustus, but only under Tiberiu". Contrary to the content, the statement was accepted only for the western territory, the Superior Moesia. Ripa Danuvii also appears on an inscription of an ignotus[33] *praefectus ripae Danuvii* and *tribunus of the legio IV Scythica*; if we take into account that the two functions must have been successive the more so as there have already been made speculations concerning the name of the legion which would have been given because it acted in "Scythia Minor", then the *ripa Danuvii* is already recognized for the region between Haemus and Danube[34], before the legion left Moesia.

The *praefectura* in the zone between Haemus and Danube continued to exist till the time of Domitian, a new attestation being that of Arruntius Claudianus[35] - *praefectus classis Moesiae et ripae Danuvii*; before the creation of Moesia Inferior, Iordanes, who knew well the region he came from relates very explicitely that Dorpaneus attacks *ripam Danubbi iam longe possessam ab impero Romano...*; the Getic king does not attack a province but the ripa Danuvii, the region which was only a possessio, was under occupation. Iordanes's assertion might constitute a confirmation of the zone in which a *praefectus ripae Danuvii* carried on his authority and a logical continuation would be that the anonimous on the altar in Adamclisi was the last one before the organization of the provinces Moesia inferior.

We cannot share Al.Suceveanu's opinion[36] that the organization of the defence of the Danube line east from Novae was postponed till Vespasian. We presume that the military potential of the eastern part of Moesia is relatively reduced due to the fact that the diplomatic measures succeded in impeding the development of a dreaded barbarian force in this zone. We attain this conclusion comparing the situation on the other sectors of the Empire's limes, where the concentration of forces is direct proportional with the external threatening upon the respective zone[37]. Of course, before Domitian it is premature to discuss about a *limes* in the sense of a frontier defensive system because the principle of strong points[38] was still governing, only this emperor initiating a linear fortification of the limes.

30 D.M.Pippidi, ISM, I, 1985, nr.68,202

31 V.Pârvan,*Histria*,IV,590-591

32 Vittinghoff,RE,XXII,359.360

33 Inscription from Antiochia - W.Ramsay,*Social basis of Roman Power in Asia Minor*,Amsterdam,1967,148

34 J.Wilkes, in *Rome and her Northern Provinces* (B.Hartley, J.Wacher Eds.),264,n.38 si 39

35 D.Knibbe, JOAI,49,1968-1971,Beibl.6-15; AE,1969-70,165, nr.595; G.Pflaum,AE,1972,572 Al.Suceveanu, SCIVA, 30,1, 1979,52-61K.Strobel,*Die Donaukriege Domitians*,1989,17,189,n.88 ; idem, ZPE,71,1988,271-273

36 *Pontica*,IV,1971,105 sqq

37 R.Syme, *Danubian Papers*, 1971, 103;"Preocupation with Roman frontiers and Roman-frontiers works sometimes leaves out of sight the land beyond the frontier. The nature of the relations with the border-tribes determines the caracter and the requirement of military defence. If the native can be isolated from one another,intimidated - or even conciliated - the task is easy enough". D. J. Breeze, *Roman Forces and Native Populations* in Pro Soc Antiq Scot, 115,1985,65-70.

38 H.Schönberger, in JRS,LIX,1969,153; J.C.Mann,ANRW, II,1, 1974,508-514

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

WALLACHIA DURING THE DACIAN WARS

Consequent to our hypotesis that the four political entities delimited by Getic monetary emission had a permanent character and played a part in the whole history of the Dacians at least till the conquest, we shall try to read the sources from this perspective. Domitian has the surprise of being attacked by Diurpaneus in 85 AD. in the east of Moesi, in *ripa Histri.* In the first part of Domitian's war with the Dacians, Decebal doesn't take part in and, we don't believe that it could be about only the fact that he wouldn't have been the Dacians's king[39].

Iordanes asserts (Get, 76) that the Getae led by Diurpaneus, "being afraid of Domitian's avidity, they disolved the foedus which they had closed formerly with other emperors... they sacked the regions that depended on the Empire" makes us think back to Roles, *amicus et socius.* We dare to read in Iordanes' text (XIII, 76) *Domitiano imperatore regnante eiusque avaritiam metuentes foedus, quod dudum cum aliis principibus pepigerant. Gothi solventes, ripam Danubii iam longe possessam ab impero Romano deletis militibus cum eorum ducibus vestaverunt* that the Getian kingdom[40] in the south of Carpathians attacked that part from Moesia, named ripa Danuvii being long ago in the possession of the Empire but depending only on it. This fact justifies also the formula used in Getica and on the inscription from Tibur ripa quam tuebatur as well.

Accepting the proposed identification[41] of Diurpaneus with Duras (Dio Cassius LXVII, 6, 11) we might have a proof of the unification action of the Dacian states under Decebal's authority. But, if the two kings are two distinct persons[42] as we think that it is much more probable, then Duras must not be implicitly Decebal's predecessor at Sarmizegetusa, but a third king possibly from Central Oltenia who considers opportune to associate himself with Decebal - Dacians' king against Roman's campaigns of punishing Diurpaneus. As from the concatenation of the data transmitted by Iordanes it is clear that at Domitian's initiative, Cornelius Fuscus attacks Diurpaneus and is defeated by him; the campaign must have been developed either on the road to Olt or on that from east, from Flămânda to north.

Cassius Dio introduces in the describing Domitian's wars a notice about Decebal's requirement to conclude peace before Fuscus started the fights with Diurpaneus. We consider that this requirement is not done by a belligerant but, on the contrary, by the king of Dacia, who wanted to keep the neutrality in a conflict which he didn't provoke and which he didn't want.

Yet, Fuscus crosses the Danube going on the road along the Olt river, who in the hypothesis that Diurpaneus is the king of the realm in Wallachia was a part of Decebal's territory and thus affects his sovereignity, reason for which he gives up the peaceful tone and he threatens with a furious fight and may be he will do it, contributing to Fuscus' desaster.

[39] Exc.UG 45,p.4oo si 44,p.399

[40] K.Strobel,Die Donaukriege Domitians,in *Antiquitas*,1,38,Bonn, 1989,40

[41] G.Brandis, RE, IV,1901,sv. Decebalus, 2247-2248; C.Patsch, Beiträge,V/2,5 si 11

[42] A.Stein, PIR,III,1943,26 sqq N.Gostar, SCIVA,35,1, 1984,50 K.Ströbel, *Donaukriege Domitians*,1989,40

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

We do not deny the centralization of the Dacian state but, we take into consideration the possibility that the process to have been developed simultaneously in the four Dacian Kingdoms, whose existence had been neglected by the modern scholars.

We cannot draw the conclusion that the developed political entity in these individualized regions in the previous periods was dispersed, losing completely its role. We also think that within a possible unitary state, under Decebal's guidance it would have preserved its individuality as administrative units having a well determined justification in the development of the events during the Dacian wars, if we take into consideration that *Traianus Dacicus gentem Dacorum et regem Decebalum bello superavit* (CIL III 1444). The inscription from Rome seems to us to be very exact in presenting a first stage - the defeat of the Dacians, may be of those who have already been integrated to the Empire during the first war and after the defeat of Decebal, the king of the central Dacian State.

Trajan's Column and Cassius Dio LXVIII, 8, 1 are of the same opinion in indicating Trajan's advance to Tapae, without Decebal's resistance and the Buri and the others συμμαχοι of Trajan, remind him the stipulations of their own agreement with the Empire, by virtue, of which they feel themselves justified to ask the stopping of the campaign and the renewal of the alliances.

Surprisingly, after the first battle, the Romans give evidence of a fury unfounded by the Dacian's facts, previously represented on the Column. A mission of Dacians and two Germans (Fig. 5) appears which could be one of de comati missions sent by Decebal LXVIII, 9, 1, to try once again the restauration of piece; the scene is just before Decebal takes over the initiative and moves the battle front from the land of Dacia to the imperial one. We think that the appearance here of the Germans is very eloquent to establish which of the Germans were the allies of Decebal; they are the old fellows of incursions in the south of the Danube - the Bastarnes; only the coincidence of names of the Dacians on the Olt, with the capital at Buridava and of the Germanic tribe in the Slovakian zone, could contribute to the formulation of the hypothesis that they will take part in the war led by Decebal. The fact that they are not the Germans from the west of Dacia may be concluded from their absence in the representation on the Column of the fights from Transylvania, where naturally, they had to be found; the Bastarnes and their neighbours in the east i.e. Sarmates Roxolani are those who will help the Dacian's king to attack Dobrudja which was in their immediate neighbourhood; the analysis of the fighters represented on the Monument from Adamclisi[43] confirms the participation of these allies of Dacians, at the fights in Dobrudja.

After the victory over the Dacians and Roxolani in Inferior Moesia, Trajan crossed the Danube on a bridge of ships to take back the campaign against Decebal, the advance taking place on three columns. The first column behind a wooden palisade was made from the luggage convoy, then there follows the pedestrians' column and, in the first plan in the van, the cavalery. On the bank of a river, the wall of caespites finishes with a circular tower. Because the fortifications start from the bank of Danube, opposite to a camp and because the next scenes retake the series of military constructions, we wonder if we are not in front of the fortifications from the vest of Wallachia and on the Olt; the scene L, on the other side of the river, where Trajan arrived with the van and meets the troops, could be at Castra Traiana[44] on the Olt; in this hypothesis, the second campaign towards Dacia developed through the

[43] A.Furtwängler, *Das Monument von Adamklissi und die ältesten Darstellungen von Germanen*, in *Abhandlungen der bayerischen Akademie*, XXI, III, Leipzig-Berlin, 1896, 67; C.Patsch, *Beiträge*, V/2,54; R. Vulpe, *Columna lui Trajan, Monument al etnogenezei românilor*, Bucuresti,1988 94-95 Florea Bobu Florescu, Monumentul de la Adamklissi, Tropaeum *Traiani*,Bucureşti, 1959,487 sqq

[44] Tabula Peutingeriana,VIII,1; C. Strobel,*Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans*,1984,73,168,186 sqq, W.Gauer,*Untersuchungen zur Trajanssäule*, Berlin,1977,30

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

territory of the kingdom of the western and central Wallachia as well as of the eastern Oltenia, territory in which is Buridava - Buri's dava - who in all probability had already had alliance treaties with Rome, since Tib.Plautius Silvanus Aelianus' time and who very likely were the allies from the episode of starting the war. May be the philoroman attitude of a part of these Getae, may be noticed in the hospitable gesture of the four Getae who although seem comati are in rich costumes (Fig. 6). If we don't neglect that in the scene LIX the Dacians are on the other side of the mountains, then, the scenes LVII-LXIII should be put in connection with the campaign from northern Wallachia and the building of the fortifications of penetrating through the passes from Bran and Oituz, Buzău Valey; this hypothesis is imposed to us if take into account that Trajan after the Dacian conteroffensive in Moesia Inferior, developed just though these counties had to conquer them or to assure them for him by diplomatic actions.

Going along the road from the western Wallachia, a well known commercial road, the Romans benefitted by the advantage offered by the dominant position of the eastern bank of the Olt; they could advance in a total security on the road along the Olt, only after they had assured that position. This latter road was accepted for the period of wars especially on the basis of the ancient information, the *cohors I Hispanorum veterana* has actioned at Sâmbotin, only some kilometres north of the fortress from Buridava (Ocnița), in a total agreement with data from pridianum.

The hypothesis of using the road from the Danube through the Bran pass to Transylvania may be supported by means of the data obtained by archeological researches.

Our researches in the Roman camp at Flămânda (Fig. 7), have remained in an initial stage; the large surface, initially of about 6-7 ha, makes us think that it has been created as a starting fort for a large number of troops. In fact, the trapezoidal form with the long side towards Danube and the short one towards "Barbaricum" is not determined by the land, but it is adapted to the needs of a long key, for boats.

Between Danube and Bran pass there still must exist fortifications from the epoch of wars; at Urluieni the researches indicate the early dating castellum. On the eastern and western sides of the northern castelum we have obtained statigraphic elements about a Bo phase anterior to that with a brick wall and which probably had a Holtz-Erdemauer, wide of about 3 m; on the basis of the discovered material we can date it from Trajan's time without precising if they were or not from the First War, so as we tend to believe.

After more than three decades of uninterrupted researches, we have not the objective data obtained in castellum from Jidava for which we sustain the existence of a phase from Trajan epoch, which we attribute to a detachment of the legion XI Claudia that activates after the Dacian counter-offensive in Wallachia, Dobrudja, and is present at Voinești too, in this period.

Our researches from Rucăr (Fig. 13) have approached a fortlet from caespites (30x53,8m) which sheltering a detachment of the *cohors II F! Commagenorum* protects the southern of Bran pass; its northern pendant was at Râșnov, where there is also proposed an earth fort from the beginning of the 2nd century, on the basis of the archeological context.

After Decebal's counter-attack in the inferior Moesia and the pursuit of the Bastarnes and Roxolanes beyond the Danube, the Roman troops were in the south Moldavia. So we must conclude that, in accordance with the strategic-geographical realities it is plausible the march of a Roman army to Transylvania, on the shortest way through the Oituz pass[45].

[45] Gr.Florescu, *Problema castrelor romane de la Mălăiesti, Drajna de Sus si Pietroasa*,in *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, 1960, 227-229; idem in *Studii si materiale privitoare la trecutul istoric al judetului Prahova*, 1968, 35-36

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Remaining true to the hypothesis that the army under the Trajan's command accompanied by Laberius Maximus acted in 102 in the east part of Dacia, we understand that for not permitting Decebal the concentration of forces in the east regions, Lusius Quietus attacks "from another side" (than Trajan did) from over the pass Vulcan[46].

We can assume that if Trajan had conquered the Dacian fortresses from Orăștie mountain in the first war it wouldn't have imposed the capitulation of Dacian state. It seems more plausible that the mountain after mountain assalt refers to the occupancy of the south and curvature of Carpathians, the encircling of the capital being much more complete than in the case it would have reduced itself to Tara Hațegului, especially if we do not forget don't Decebal's ability to produce diversions, with the help of the forces remained in the well developed Dacian regions, on Mureș and in the north. But Trajan accepts to conclude peace as a respite for preparing necessary to the final confrontation. To all appearances, peace was a *foedus*[47] and it was concluded after a previous *deditio in fidem*.

The peace from 102 confirms the occupation of some territories and especially of those from the south of Carpathians. Hunt's papyrus assures the belonging of Wallachia, south of Moldavia and east of Oltenia to Moesia Inferior[48]. If we take into account which are the stable and well circumscribed Dacian states it doesn't seem difficult to us to understand the total inclusion of these territories, in the Empire after the defeat.

As the scenes from the beginning of the war in 105 take place in the south of Danube, because only in scene XCVIII-XCIX Apollodor's bridge from Drobeta is crossed, we think that we should come back to the hypothesis that Trajan started his voyage from Ancona, crossing the Adriatic Sea, isthmus of Corint and through Egean and Black Sea[49], as well, reached the Moesia Inferior, probably the scene LXXXVI is a representation of Tomis, after which there follows a series of scenes in which the people saluted the Emperor and even takes part in the sacrifices celebrated (LXXXIX-XCI) in a locality where trophies exist[50]. Nothing of these scenes indicates Trajan's war intentions; it is rather about an inspection of the Inferior Moesia. It can't be totally improbable that this voyage made unlikely Decebal to understand that Trajan doesn't intend anymore to give chances to his state. The "paceful" visit being accompanied by the finishing of the works at Apollodor's bridge and also by troops mouvements in the immediate neighbourhood, so that it isn't astonishing that Decebal "called Longinus to him, ... and asked him, in some others' presence, about Trajan's plans". The episode became a pretext to start the second war, which Decebal must have not wanted, if we notice that Longinus has sent his libertus to Trajan for re-establishing their good relations (Cassius Dio, LXVIII, 12, 1).

In the view of a new war, some dissensions appeared among the Dacians - scene CXI (Fig. 20) ilustrating Dio Cassius' statement. Many Dacians sides with Trajan, consequently, Decebal tries to obtain peace again. Along the second war the "desertions" from Decebal's camp increase; after the resistance at the siege CXIII-CXIV, a group of Dacians (CXI) shown signs that they evade from the fight; a pileatus bends to Trajan in the scene CXVIII which could be in

[46] Cassius Dio, LXVIII,8,3; I. Ferenczi, *Tibiscus*,5,1978115 sqq

[47] B.Paradisi, op.cit. 43-45

[48] Gh.Cantacuzino, in *Revue Historique du sud-est Européen*, IV, 1928, 38-74; O.Fink, JRS, XLVIII,1958,102-116; R.Syme, JRS, XLIX,1959, 28-32; J.F.Gillam in *Hommage à A.Grenier*, Bruxelles, 1962, II,747-756 R.Syme, *Danubian Papers*,1971, 134; Maria Bărbulescu, A.Rădulescu, in *Dacia*, NS,XXV,1981,357-358

[49] F.Lepper, S.Frere, *Trajan's Column*, Alan Sutton, 1988,125-139

[50] Lepper, Frere, op.cit.139 R.Vulpe, Studii Clasice,VI,1964,205 sqq; idem, *Columna lui Traian*,București,1988,88 sqq

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

connection with the next one, where the Dacians set fire to dava (CXIX – Figs.21,22), may be as a result of a stipulation of an agreement with Trajan obtained by the pileatus who had commanded it; after the conquest of Sarmizegetusa and the dramatic representation of the alternative-death or life as subdued people (CXX-CXXII) - the submission of a large group of comati is registered; for them the fate of subdued has not been proved to be dishonouring, seemily the haughtiness of some pileati yields, because, a group of them subdue the emperor in the moment when he was getting ready to leave the mountainous zone and to find the auxiliary troops again; they are those who consider that the resistance is useless, because Dacia is already crowded with the Roman forts. The Dacians who are still trying to fight must attack the Roman camps (CXXXIII-CXXXIV); Decebal retired in the mountains, holds a "war council", a part of the Dacian troops try to run off (scene CXXXI-XI) but the Dacians are unforgiving with the traitors who they have caught (CXL the attitude of a Dacian that kneeled down waiting to be stabbed with the sword, has very little of what could be suggested that he consented to be killed, as it is usually foreseen). But the greatest part of tarabostes, arrive at Trajan, who in front of the tent, within a fort who, in all probabilities, Praetoria Augusta[51], is praying in a solemn frame, at which a part of the troops also participate (CXLI) (Fig. 24).

The scene represents Trajan for the last time, on the column. We think that this scene signifies the end of the war and explains in fact why it ends - the greatest part of the Dacians preferred to take refuge from the vanquished soldiers' fate - betraying Decebal. These will be those who in our opinion will make up, as in all territories conquered by Romans, the base of the civil society, the base of the local administration. As it seems, it is a graphic presentation of an deditio in fidem act[52].

By their submission, pileati - the Dacian aristocracy - profited by clementia and humanitas Augusta[53]. Thus, the second war, which has totally defeated the Dacian state, developed against its Transylvanian nucleus because, as admitting the presence of the Roman troops in the South-Carpathians territories and on the Transylvanian Olt[54] after the first war, the aim of the fights that took place "more with wisdom than with ardour" (Cassius Dio LXVIII, 14, 1) was the conquering of the Sarmizegetusa and the neutralization of the other Dacian strong points, among which the last was Ranistorum[55]. At the end of the war the conquered territories will form the province Dacia. It doesn't comprise all the territories inhabited by Dacians but only the central part which in all probability constitued Decebal's state. The fact that the territories in south-east Carpathians remain *intra provinciam Moesiae inferioris* reveals the fact that after the second Dacian war, there has been preserved the organization form as a consequence of the peace from 102, because the Dacians from these regions didn't interfere any more in the final conflict.

We haven't a clear picture about the population's situation of the two Geto-Dacian tribes subdued during the first Dacian war, but it is to be supposed that in this case too, the defeating cost the most zealous combatants and the clemency has manifestated upon a part of the people. This situation may be taken into account because in the camps in the north of Wallachia, Drajna de Sus, Rucăr and Râșnov, there appeared a large quantity of Dacian ceramics which we have to

51 Ptolemeu, III,8,4

52 A Piganiol, Venire in fidem, in Mélanges F.de Visscher = RIDA,5,1950,345 sq ; Cicero (de off.I,35 4)

53 W.Schadewaldt, Humanitas Romana,in ANRW,II,4,43-62

54 Ioana Bogdan Cătăniciu, ActaMN, VI,1969,478-480

55 M.Speidel, JRS, LX,1970,142 sqq

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

interpret as penetrating into the Roman fort at the same time with other products of the subdued population, in the form of annona or, on the basis of the trade.

Perhaps the land property of the Getae from Wallachia wasn't affected by the conquer this being, in our opinion, the reason for which there do not take place colonizations on the territory of the former political entity from here, as long as it was a part of the Empire. The situation of the state from east Oltenia is not essentially different; as far as we know there has not been founded any town by deductio and the individual colonializations, no matter how massive, couldn't affect entirely the possession of the land exerted by the Dacians who became subdued to the Empire.

LIMES IN THE SOUTH-EAST OF DACIA

After *universa Dacia devicta*[56] was changed into a province and a part of the troops which participated at the war established their *castra stativa* and made up *exercitus Daciae*.

For a long time there has been neglected Trajan's contribution to the territorial organization and to the creating of a new formula in order to obtain an internal order and the prosperity, being stressed only the role of the army. The change of the Dacian kingdom into a province[57], was naturally conceived to last and not exclusively owing to the military measures but, especially owing to those concerning the assurance of the prosper life of the provinces.

The modern historiography in the absence of the literary and epigraphic sources did not recognize the role of Dacian structures in the organization of the province; these Dacian structures[58] must have been superior[59], considering the Greek, Celtic and Roman influence.

Trajan will be that who founds autonomous administrative structure as a base of the life of the urban type - *civitates*[60] transmitted by Ptolomeu. *Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, being the only town created after the Etruscian rite was considered as having extremely vast territory[61], the rest of the provinces remaining in the "military administration"; this way of considering the situation in Dacia doesn't correspond with the reality established by Rome through redactio in provincia and is contradicted by the foundation of municipia in Hadrian's first years. The emperor's presence in Dacia was crowned by the establishment of the coordinates of developing the provincial life.

By virtue of our hypothesis concerning the survival of the great Dacian political entities as administrative parts of Decebal's state or as autonomous individual units of power, allied more or less with him, we can consider that Trajan gave to each a certain status, in accordance with their attitude towars Roma, but also according to imperial interest. The occupancy of the Dacian state from central Moldavia could do services from the military point of view, because the access way to

56 AE,1934,2

57 Eug.Cizek, *Epoca lui Traian*,Bucuresti,1980,258-264

58 W.Groenman-van Waateringe, *Urbanization and the North-West Frontier of the Roman Empire*, in *Roman Frontier Studies*, XII,1980, 1037 sqq; M.Millett in *Military and Civilian in Roman Britain*, BAR, 136,Oxford,1984, 69

59 H.Daicoviciu (Ed.), *Studii dacice*, Cluj,1981

60 Ioana Bogdan Cătăniciu, *A propos de civitates en Dacie*,in Ephemeris Napocensis,I,1991,189-195

61 I.Piso, *Le territoire de la colonia Sarmizegetusa*, in *Ephemeris Napocensis*,V,1995,63-82

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Wallachia and farther over the Danube would have been controlled. Trajan had preferred to confer it a treaty. None ancient source reveals any proof in this respect but if the Roxolani from the north Pontic steppes, the east neighbours of these Dacians will benefit by such an alliance[62] it is according to the Roman practices to imposed to the Dacians from Moldavia *imperia populi Romani*, as well.

Dacian people from Ciuc depression which may be a part of the "state" of central Moldavia has preserved a situation of "independence", because the forms of life continue not being practically embarassed at least, in the 2nd century p.Chr., too[63].

During Trajan's time, the military situations established during the wars perpetuated. Only Hadrian passes to a military reorganization at the same time with the administrative-territorial one. A first measure was to reduce the territory of the Moesia Inferior only at south of Danube. The Dacian territories occupied with troops of this province had a differite fate; the western and central Wallachia will be "abandoned", the troops from the camps in sub-Carpathians being retired and the fortifications were set on fire. The east Oltenia and south-east of Transilvania will make up the Dacia Inferior province. The new province is like a narrow zone of protection at superior Dacia against the possible inroads from the east. Olt river, the north-south axis of the province was the main connection between south of Danube and Transilvania, being transmitted to us by the painted itinerary from Viena; the discovered resorts along this road assured the traffic to the east to Bretcu where the shortest road to Dobrudja entered. Parallel to this strategic way, in the west of Wallachia, there is a second fortified road[64] which became known in the literature as "limes transalutanus".

We reviewed the scientific researches made beginning with the last century in order to know the Roman fortifications from Muntenia and Olt, emphasizing Gr.Tocilescu's merit in their systematic research.

THE STRUCTURE OF THE FORTIFIED LIMES IN THE SOUTH-EAST OF DACIA

THE ALUTANA LINE

The relief of Dacia Inferior was the one which determined the development of the road system of the province and the founding of the human settlements. The fortifications built during the war or afterwards, were meant to make use of the advantages of the ground in supervising all the possibilities of penetration as well as the control of the circulation inside the province, where there is to be noted a special attention for the former Dacian fortresses, as these met exactly the requirements of the same geographical configuration.

The Olt river permitting the most direct North-South communication and the link with Transylvania, after the building of the road through the Turnu Roşu pass, was permanently a strategical road and that's why many fortifications were built along it.

62 *Fontes Historiae Daco-romanae*,II,1970,11,Eusebius din Caesarea,194.

63 M. Macrea, SCIV,II,1,1951,308-309; I.Ferenczi, *Problème des daces libres dans l'est de la Transylvanie*, in *Specimina Nova*, IX,1,1993, 3 sqq.

64 V.Pârvan,BSH,1923,23,799; B.Mitrea, EDR, X,1945,148; Ioana Bogdan Cătăniciu, *Frontières romaines*,Bucuresti, 1974, 265

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

The Roman road can be identified on the aerial photos quite easily on the terraces west of the Olt river; in some of the areas in the neighbourhood of some developed settlements being also marked by aligned tumuli[65]. As we could realize, again, on the occassion of the research in the Izlaz-Romula area, the Roman road is not visible, maybe because of the destructions caused by the river, but also as a consequence of the Roman option for the variant from Celei-Scărișoara, especially if we take into consideration the fact that a bridge could have been built between Oescus and Celei ever since Trajan's epoch[66].

Reconsidering the data about the road on the banks of the Olt river and the fortifications which flank it, we used not only the results of the archaeological diggings and all the previous works but, also of the maps from the end of the 19th century and the aerial photos. We tried to include the exact observations into a logical structure, defined through the complex study of the North limes of the Empire.

Our point of view isn't always the same as the one expressed by those who dealt with this topic; the reason is also subjective, determined by our personal way of thinking, but also justified by the inaccuracy or the total absence of the arguments which support those hypotheses.

We point out the inefficiency of the protection of the area between the Danube and Enoșești of the alutana line, caused by the fact that the eastern bank dominates the western one. We notice especially the tendency, which had been expressed until not long ago, of attributing a military role to all the Roman traces of a greater importance in the Olt area. But for the provided fortifications from Tia Mare, Drăgășani and Câineni there is no defining element.

The only quadrilateral fortification from Resca is the central one, enclosing a surface of 216 x 182 square meters[67] and considered by D.Tudor as "the first defence enclosure which was re-built with a murus in the second phase of this quadrilateral fortification..." The discovered coins and the different stratigraphical elements seem to prove that the earth fortification dates from the first half of the 2nd century. It was re-built with brick walls some time before the beginning of the 3rd century. It is not necessary to deal in extenso with this fortification as we consider it as a civilian one, but some arguments to support our point of view have to be taken into consideration. The civilian character of the enclosure can be deduced from the fact that the wall is of 1.85 - 1.95 m and it is built without (!?) mortar; the corners of the enclosure are only thickened; the eastern gate is not defended by towers; on the longitudinal axis there is cloaca maxima, which makes us notice that the town plan had a central building not on the longitudinal asis as in the Roman camp plan, but on one of the sides of the intersection of the two axes, a typical urban plan[68]. If we accept D.Tudor's assumption according to which Romula is a municipium from Hadrian, we have to assume that at the same time with the honorary title, the settlement also gets the right of erecting an enclosure. The enclosure of the town of very small sizes shows the character of a political-administrative centre of the territory, which was not absolutely proportional to the surface of the town, but depended on the specific of the property on the land. The extension of the extramurane inhabitation is the expression of the richness of the territory and of the privileged position at the interesection of the imperial roads - the road from Drobeta and that from Oescus,

[65] The same remark is also made by P.Polonic at the end of the last century; today the majority of these hillocks have been flattened up, but by means of photograms there could be initiated a research of such necropoles

[66] D.Tudor, *Les Ponts Roumains du Bas Danube*, București, 1964, 40-46 considers that this possibility of crossing the Danube was used by Laberjus Maximus 101-102).

[67] D.Tudor, *Oltenia Romană*,176 sqq

[68] C.Mărgărit-Tătulea, *Romula-Malva*, București, 1994.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

with the variant through Sucidava and along the Olt. On the aerial photo we can see the entrance of the road from the south through a gate that must have been situated in the centre of the long side of the enclosure; the road from Drobeta, entering the gate on the polygonal enclosure was directed, according to the same image, towards the gate in the middle of the north-western side[69]. (Fig. 31)

At Enoșești, the earth fort was larger westwards than the brick one (Fig. 33) This fact makes us think that the troop who had built the earth fort was no more there when it was rebuilt in brick. The troop was replaced entirely or spread about the neighbouring fortifications. We have data about the COH I COM (magenorum) stamp, similar to the Drajna de Sus type[70] as well as about COH III [GAL](lorum), although in Tocilescu manuscripts, there still exists a piece of information about the same stamp, but it was completed *Commagenorum*, too. The troop was in Dacia Inferior in 129 and 140 A.D., and its stamps were also discovered at Ioneștii Govorei; there is no information available about the date when the earth camp was built, and the movement of the *cohors I. Fl.Commagenorum* between Drajna de Sus and Enoșești is also uncertain. Since the ford of the Olt, here, permitted the access to Wallachia, we cannot exclude the hypothesis according to which the earth fort had been built by the *Cohors I Thracum Syriaca*[71] since Trajan's time, or maybe even during the period of the first Dacian war, in order to provide this important crossroad.

Except the systematical diggings guided by Gh.Bichir[72] at thermae, all the researches at Stolniceni (Buridava) had a rescue character without having in view any topographical lay out of various monuments; archaeological prospecting should be started on in the area south of the road to Govora, where civilian settlement could be established, to which the amphitheatre depended on as well. East of the Roman road and on the bank of the Olt river where the thermae were dug, there still is to complete the information about the castella and the military settlement.

The Roman road crosses to the left bank of the Olt river in a place situated between Olteni and Sâmbotin where there are the ruins of a castellum identified with *Castra Traiana*. The first results of the diggings here made us doubt about the military character of discovered building[73]. After nine digging campaigns there has been revealed[74] the earth phase of this castellum, having two ditches; in a barrack belonging to this earth phase there was discovered a stamp of the cohors I Hispanorum, the troop whose pridianum had already made its activity at Buridava known after the year 102. If there was a earth phase from Trajan's epoch, we suppose that it couldn't be one with an agger but one with a Holz-Erdemauer, (a box rempart) - only such a type of building could be easily and efficiently replaced by stone, using the system of corbels perpendicular to the wall. (Figs. 35, 36)

We do not know exactly when the road was cut in rock and anchored on piers over the waters of the Olt river through the wild narrow pass. The first possible time is during the first war of Trajan, as the result of the Dacian intervention in Moesia Inferior and it could be illustrated on the Trajan's Column, scene LVI, and in scene LVIII, Trajan would go just through the Olt pass on the road suspended on wooden pillars. This hypothesis cannot be supported on the basis of the archaeological results obtained in castella on this road, but as we consider that it has been

69 Ioana Bogdan Cătăniciu, in *Analele Brăilei*,I,1,SN,1993,417-418,fig.2, 1 si 2

70 Al.Barnea, I.Ciucă, SCIVA, 40,2,1989,147-155

71 Al.Barnea, SCIVA, 40, 2, 1989, 147-155

72 Gh.Bichir, *Buridava*,4,1982,43-54; Gh.Bichir,P.Bardașu, *Materiale*,1983,255-268

73 Ioana Bogdan Cătăniciu, *Evolution*,27,n 245

74 *Cronica Cercetărilor arheologice, Campania*,1994, nr,117; *65 ani de arheologie militară*,62

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

demonstrated, the observations were unsatisfactory; the foundation inscriptions of the Roman camps at the end of Hadrian's epoch are not a proof that up to that date there did not exist earth and timber fortifications in any of those places or others not yet discovered.

The easiest road to pass the Carpathians was the one east of the Cozia massif; on this variant there have been built castella of small dimensions[75] at Rădăcinești, Perișani (?) Pripoarele (?) and Titești; the two linking roads between the south and the north of the Carpathians, made up one and the same military sector, surii sagittarii, acting both at Bivolari and at Rădăcinești and Copăceni.

The road cross to the Northern bank of the Transylvanian Olt, seemly, only by a bridge faced Boița.

The north end of the Olt pass is protected by a garrison at Boița. The fort has at least two phases of existence and it controls the crossroad towards Apulum and along the Olt river, eastwards, towards Angustia (Bretcu).

On the Transylvanian Olt, which in fact flows east-west, there were built castella at Feldioara, Cincsor, Hoghiz and Olteni. I.Glodariu[76] mentions that Hoghiz, Cincsor, Feldioara and Râșnov are Roman fortifications corresponding to the Dacian fortresses from Racoș, Breaza, Arpașul de Sus and Râșnov, considering that both the Dacian davae and the Roman camps ensured the supervising of some roads across the mountains; these mountain roads were not accessible, being rather field roads not quite useable and that's why we believe that the fortifications necessary for the carrying on neutralizing fights, of the Dacian centres of resistance, were used later, too, on the purpose to supervise the uncontrolled movement in the mountains; certainly, we can not speak about barbarian armies but about bands of discontented or malefactor people.

It is certain that these fortifications never made up any frontier line between Dacia Superior and Dacia Inferior, a fact which is also underlined by their placement on both sides of the river.

Between Bretcu, the western end of the Oituz pass and Transylvania the circulation was less direct because of the peaks directed north-east-south-west of the Bodoc, Baraolt and Perșani mountains. A special research of the roads in this area has not been made yet, but it could be broadly drawn, owing to its marking up with the castella from Boroșneul Mare and Olteni

Therefore, the road of the Olt is marked out by medium and small forts ; it is only at Slăveni and Hoghiz that the dimenssions are over 3.5 ha; towers haven't been confirmed by archaeological diggings besides the one at Arutela[77], but it is supposed that they existed, a fact which should be looked for among the hillocks registered in the old maps.

75 D.Tudor, *Buletinul Muzeului Militar*,V,1943,99-100; Gh.Poenaru-Bordea,Cr.Vlădescu, SCIV,23,3,1972,477 sqq; BMI,3, 1972, 28; *Frontières romaines*,1974,250-254; SCIVA,32,4, 1981,581-591; SCIVA,32,4,1981,543-552 and Evolution,25-29

76 Acta MN,XIX,1982,36

77 Cr.Vlădescu, *Fortificatiile*, 1986,60-61,Fig.52

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Therefore, since 1971, we have started the systematical study of the transalutan fortified line, starting from the re-identification of the archaeological objectives in the area, as from the recent publications we found out the degrading of the information taken over from indirect sources, the occurence of some confusions and assertions concerning situations uncontrolled in the land; we realized that in most of the situations Gr.Tocilescu's observations are absolutely exact and unfortunatly they haven't been published entirely, their value should not be wasted through out the time.

Our research has been made on the ground between the Danube and Pitești and we can assert for sure that *vallum* was built only where it was necessary a delimitation of the Roman estates from those extra provinciam.

The starting point of the *vallum* is the north-eastern corner of the great Roman camp from Flămânda, its direction following the one of its agger on the eastern side.

When we did the investigation in the spring of 1972, the whole area between the Danube and Putineiu was traced by ditches for the construction of an irrigation system; we realized that the missing of the core of burnt earth, considered as a characteristic of the vallum, so that it is not accidental in the section from Flămânda (Fig.58). Core of burnt earth exists only in some places, at unequal distances. It is very important to remember that the "burnt earth wall" does not have a homogenous structure; the burnt earth is granulous and its colours vary from yellow to scarlet or from grey to black, according to the burning temperature and the air current.

Above the stratum of ancient humus there has started the building of a palisade wall by thrusting wooden pillars of a 25-30 cm diametre into the subsoil; the pits being not much larger than the pillars and their depth into the earth varying between 0.30 - 0.45 m; The distance between the pillars of the first row is 1.50 - 1.70 m; at 0.70 m inwards there have been discovered two more pillars at a distance of 0.50 m one from the other; in the investigated area at Valea Mocanului (Figs. 60, 61) we have not found traces of other pillars to make up another row, so it is possible that the two interior pillars to be a consolidation or, maybe, a re-building; the inside edge of the palisade wall built on this wooden frame is very clearly marked by a coal trace, 5 cm thin, at 2 meters behind the row of the exterior pillars. Within 2.50 m from this remainder of a burnt board towards the exterior there were extracted smaller or bigger pieces of burnt earth, of the same consistency and aspect as in the parallel section investigated in 1972, or the same as at Urluieni S III/1973. Therefore, the palisade wall was set on fire in this place; fragments of burnt earth from the upper side being spread over the surface on both sides; in the next phase soon after the setting on fire, when a part of the burnt box rampart was like a massive structure up on a height, bigger than the one of 0.70 m which has been preserved up to present, they started to build an earth vallum supported outside by a row of pilots of 20-30 cm diametre deep into the virgin soil at about 15-20 cm, below the ancient level which we can deduce for this moment of reconstruction, the depths of the pilots must have been 0.90 - 1 m. The *vallum* is built of brown redish earth with adobe clods in a bigger or smaller quantity; east of the burnt rampart, on a width of 3.50 m, this stratrum is much richer in burnt earth clods, fallen down on the ancient level during the functioning of the first delimitation of the imperial border. This aspect of the vallum permitted us to assert that there is a second phase.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

During our researches we have not found the traces of the road that must have winding in parallel with the *vallum* fact, what makes us think that it was at 150-200 m distance, the same distance as between the castella and the vallum. Anyway, the road does not seem to have had a stone structure, at least in the southern zone, since we did not manage to locate it in the profiles of the ditches for the irrigation system.

We initiated a series of investigations on this places where we hoped to discover reference points for an approximate dating; at Flămânda we intersected the starting point of the *vallum* from the north-eastern corner of the Roman camp; in its fossa we discovered a Roman provincial fibula, dating to the first decades of the 2nd century[78]. Without considering this an absolute argument, we remark that on the surface behind the transalutane vallum, the fossa was filled in, a fact which would suggest the construction of the vallum after that of the Roman camp, the fibula being a terminus post quem of its raising.

In our opinion, the transalutan *vallum* must not have been built simultaneously with all the known castella, towers, etc. It might have been the initial delimitation of the imperial territory (the box rampart periode), as well as, it might have appeared some time later marking materially the limes imperii, previously established in front of some interception and control forts.

Through our investigations on the ground, undertaken along the vallum, we have located several possible towers; we chose for our research one tower situated north of Scrioastea village at a visual link point between the high terrace on which the castellum from Valea Urluii lies and the meadow where the castellum from Gresia, supervise the place where the abrupt bank of Vedea was to take over the function of the vallum. Here, too, we observed two towers of different sizes in the same place; the first tower set on fire was replaced by a tower of smaller size. (Fig.62)

Unfortunately, it seems that the "inhabitancy" took place only at the higher levels of the tower so that, by digging, we obtained rarely Roman ceramics fragments, which cannot be dated. The fire, which distroyed the first tower might be contemporary to the setting on fire here and there of the vallum, first period.

Coordinating our observations up to now with the results concerning the spreading of the isolated Roman coins and with the political arguments, we think that we can assert the hypothesis regarding the building of the vallum just on the limit between the Empire and the political entitiy (the successor of the one which had already minted Vârteju-Bucureşti type coins) from central Wallachia, which had been awarded a cliental treaty as a consequence of the Roman troops withdrawal from its territory, at the beginning of Hadrian's epoch.

In this case the observed destruction of vallum may be fixed in Antoninus Pius' time[79] or more probable during Costoboces attacks[80].

[78] O.Almgren, *Nordeuropäische Fibelformen*, 1923, Tof.I, fig.15, 106; A.Böhme in *Saalb Jhb.* 29, 1972, taf 3, 100.

[79] SHA,v.Ant.P. 5,4; AE,1946,113

[80] B.Gerov, *Acta Antiqua*, 16,1968,337

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

A characteristic of the tegular discoveries from castella on the alutana line is the fact that in the same camp stamps of several troops can be found; consequently, the conclusion which should be drawn is that the troops were very frequently dislocated.

Not all the troops attested in the province were included in the Palamarca diploma, the more complete one, out of the two diplomas issued for troops from Dacia Inferior. There have been discovered stamps with a *Numerus maurorum* Σ at Răcari[81] and a *Cohors I Thracum*[82] at Enoșești; on the other hand, cohors II Gallorum and *coh I Tyrorum* have not been certified epigraphically yet, though they are mentioned in both diplomas for Dacia Inferior.

Without being able to demonstrate that during the entire Roman period the troops who left their tracks on the road of the Olt had a garrison on the road Flămânda-Bran-Râșnov too, we take for an argument the example of the small castellum from Rucăr in which we have discovered the stamps of the *cohors II Fl Bessorum*, stamps of the same type as those discovered at Stolniceni[83].

We suggested the presence of a detachement of the *legio XI Claudia*, in the castellum from Jidava during Trajan's period[84]; for a later epoch, we had, as a clue, another inscription of *Aurelius miles turmaris* from *turma C---* (IDR, II 610) and we supposed that the troop be *numerus equitum Illicorum*[85]; in 1993, on a cursive inscription the name of the *cohors I Flavia Commagenorum* was discovered[86] too; this troop belonged to the army of Moesia Inferior and after 102 AD. it stationed for a while at Drajna de Sus, Târgșor and Voinești, where there have also been discovered stamps of the legion XI Claudia.

The presence of the Commageni at Jidava may be accepted any time after the conquest of Wallachia. The discovery in the barrack from Jidava complicates the problem of the distribution of the troops along the two fortification lines; but this is a new argument to demonstrate that the troops were divided between the castella on the Olt and the transalutana line even after Trajan's period.

The army of Dacia Inferior was exclusively formed of troops taken out from the command of the governor of Moesia Inferior, and it is supposed that it wasn't completed with dislocated troops from the south of the Danube in Hadrian's time, being rather the garrisons of the forts north of the Danube, in Trajan's epoch, redistributed as a result of the administrative-military reorganization. This situation was pointed out by comparing the troops in the diplomas from 129 and 140 with those from Moesia Inferior[87].

We cannot exclude a frequent dislocation of the troops on the line of the Olt, but large workshops for making bricks are more plausible to have existed in the area, workshops in which soldiers from different troops of the province could have worked simultaneously hence, the

[81] Gr.Florescu, *Castrul Răcari*,Craiova,1930,19; IDR, II, 168

[82] Al.Barnea, I.Ciucă, SCIVA,XL,2,1989, 147 sqq

[83] SCIVA,25,2,1974,184,fig.5

[84] Ioana Bogdan Cătăniciu, SCIVA,25,2,1974, 285,n.19; eadem, ActaMN,XXI,1984,130 si n.35

[85] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Militärgrenzen Roms*, III,1986,466

[86] C.C.Petolescu, SCIVA,46,3-4,1995,249

[87] B.Gerov, in *Klio*,37,1959,208-209

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

marking the bricks by stamps; thus we can explain the use of many troop stamps in building a castellum; no stamps on the *tegulae* have been discovered on the transalutana line; the only epigraphical references are still from the tegulae, but cursive inscriptions, rather of a personal character as those from Jidava (Fig. 81/5,6); on the transalutana line, it seems, however, that each castellum had a small workshop for making bricks like in Urluieni. If the stamping of the tegulae was done not to be possibly used by private people, then the absence of the stamps on the transalutana line would be a consequence of the absence of the civilian settlements..

Three alae were stationed in Dacia Inferior at the middle of the 2nd century; for two of them it is known the garrison place. *Ala I Hispanorum* had the fort at Slăveni, during the whole period of province's existence. *Ala I Asturum* built the camp at Hoghiz.

At Slăveni there is a stamp AL CL, which is assigned to *ala Claudia Gallorum Capitoniana*, but its tracks are concentrated in the south-eastern corner of Transylvania, where there haven't been discovered yet any camps of dimensions suitable for the accommodation of an ala quingenaria.

Perhaps it is to conclude that there was a delimitation of some sectors of the frontier system of Dacia Inferior, sectors which would gravitate around each praefectus of ala. The hypothesis was suggested to us by the presence of some troop stamps, which had the garrison in the neighbourhood of the camps of alla, in the case of those from Slăveni and Hoghiz and, to a certain extent, that of Boroșneu, provided that the investigated camp didn't belong to *ala Gallorum*. A lot of inscriptions might confirm this hypothesis - it is about equestrian personages who have the command of several troops simultaneously, making up a sort of tactical units - a fact that implies their stationing in a close neighbourhood. The proof that this is situation can be deduced from the inscription from Thyatira (ILS, 8853) in which TAnt. Cl. Alfenus Arignotus is praef. *Coh II Fl Numidarum* with the camp at Feldioara and praepositus *Coh II Fl Bessorum* with the camp at Cincșor.

Sex. Iulius Possessor (ILS 1403 and AE, 1983, 976) is praef. *Coh III Gallorum* and praepositus alae I Hispanorum and of a numerus surorum sagittariorum, all the three troops must have had the garrison in the vecinity of Romula at that time, to permit the high personage to exert the curatela over this town, too. The inscription allows us to locate the *cohors III Gallorum* at Enoșești, in the second part of the 2nd century AD, where we have discovered the fragmentary stamp of this pedestrian troop (Fig. 81/3) We do not know the exact dimensions of this castellum or those of the one which is suggested at Ioneștii Govorii, a reason for which we are not quite sure whether the troop was stationed in both fortifications at the same time or successively. Numerus surorum sag. might have had the garrison at Slăveni, but the barracks there, don't show this, at Islaz or at the advanced points on the transalutana line.

C.Nonius Caepianus *praefectus alae Asturum* is *praepositus numeri Illyricorum* (ILS 2739); the link among the troops situated in the neighbourhood is also underlined by the fact that at Hoghiz there is a stamp of this *numerus* created from the *vexillatio* attested in the diploma of 129. For the time being we don't have any piece of information concerning the place where this numerus had its camps but it is situated on the superior Olt or on the northern sector of the Flămânda road, not far from Brețcu, as *praefectus cohortis Bracaraugustanorum* is also praepositus of the illirian equites (ILS, 2738).

From among the troops reported at Stolniceni, the only stamp which can be dated back to the period of the existence of Dacia Inferior is CO(HO)RS M(illiaria) B(rittonum) - identified with *cohors I Augusta Nervia Pacensis Brittonum* from the diploma of Palamarca. Being a *milliaria*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

troop, the castellum in which it would have settled, could have had a surface of at least 2 ha.

Cohors I Hispanorum veterana, famous for the pridianum dated back at the end of the Dacian wars, was probably in the garrison at Sâmbotin - *Castra Traiana*; since Piroboridava was on the way to the Oituz pass, whose Transylvanian end was protected by the castellum from Brețcu, the presence of the stamp may be related just with the activity of the troop during the campaign of conquering the south-eastern corner of Dacia and its conquest.

THE EXISTENCE PHASES OF THE CASTELLA ON THE TRANSALUTANA LINE

The researches that have been carried on since 1975 in the castella on the line of transalutana fortifications had as a main target the obtaining of data concerning castrametatia, sizes, structure, inside accomodation and then the knowing of the existence phases of the castella as well as their chronological framing. We stoped on the small *castellum* from Putineiu, as we consider it typical for the fortlets and on the two *castella* from Urluieni, where, we think, one can obtain, especially chronological data, concerning the fortified transalutan system.

Constrained by the few resources obstained for our research, we tried to regain and turn to account all the data from the previous discoveries.

We think that at Băneasa[88], according to the profiles of the sections traced in the big castellum (Fig. 63), three phases of existence can be stipulated:

- the camp with earth agger whose width at the basis seems to have been 11.50 m;
- the camp with Holz-Erdemauer, 3 m wide, generally built on the outside edge of the previous wall, very flattened inwards; debris of the previous dwelling entered the mixture of the "route level" at the base of box rampart.
- a rebuilding upon the ruins of the box rempart.

Septimius Severus coin is a terminus antequem for the re-building of the camp with Holz-Erdemauer and a *terminus post quem* for the destroying fire.

The existence of the burnt traces in the composition of the agger makes us suppose that the re-building was caused by a violent destruction and not by time's action. The first period of the fort is relatively dated previously to Septimius Severus, based on the archaeological discoveries.

The brick wall of the castellum from Săpata de Jos[89] (Lângești) is also situated on an earth structure especially prepared, as it was believed, from a hard mixture of earth, gravel, fragments of brick and lime. Here, as at Băneasa, this layer spread over a 16-17 m width, on one side and the other of the murus, there is also the ruin of a previous fort. A very concise profile, without any key annexed to the plan published by Christescu, would support this hypothesis.

From the profile, it is undoubtful, that the so-called agger wasn't meant to be a round road, so we don't exclude the possibility that this might have been supported on wooden pilots, whose carbonized traces have been discovered everywhere during the diggings, but they haven't been recorded in the plan and profile.

[88] Gh.Cantacuzino in *Dacia*, IX-X, 1941-44, 441 sqq.

[89] V.Christescu in *Dacia*, V-VI, 1935-1937, 435 sqq; idem, *Istoria militară a Daciei romane*, 1937, 150-154.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

The second castellum, situated in the south-east of the big one, has the sides parallel with it, but its direction should be another one and we think that the carbonized traces (marked with B in the plan) in the centre of the north-western side, are the ruins of the decumana gate.

V.Christescu assumes that the two castella were contemporary all over the period of its functioning, which he established, according to the monetary hoard discovered in the praetentura of the big camp between 205-242. As it has already been mentioned[90], the beginning of the hoarding up, even if it coincides with the year of the first coin, it can't mean implicitely with the beginning of living in the castellum. In fact, at Săpata de Jos, in the close neighbourhood of the camp, there has also been discovered a monetary hoard with Trajanus-Valentinian coins[91].

The sections across the northern (SI 1973) eastern and western sides of the southern castellum (A) from Urluieni (Fig. 64) had similar results concerning the existence of an agger, 6.10 m wide at the base, a surface under which the ancient humus stratum, 10 cm thick, has been preserved. Via sagularis, 1 m wide, has two stages of existence; the first, chronologically speaking, AI - is at (a depth of) 0.85 m (Fig. 65) and it is covered with gravel, over which pieces of burnt adobe and tiles have fallen; the second level of this via sagularis - AII - is situated over an earth layer, 20-30 cm thick, brought to this level; well separated on the surface, a quantity of ash and fragments of an amphora were scattered. On the via sagularis of this phase we discovered a denary issued by Elagabal[92]. The coin is, at this stage of reserach, a terminus post quem for the destruction of the phasee A II of the castellum. The value of the coin related to the abandonment of the fort is emphasized by the fact that a lamp, datable back to the 3rd-4th centuries[93], has also been found at the same level.

The southern side, (Fig. 66) built on the steep slope (about 25 m level difference versus the large meadow of Cotmeana) of the plateau had a palisade wall (Holz-Erdemauer) and not an earth vallum; here, a fossa was no more necessary, but a berma was arranged; the agger has the maximum width at the base, of 3 m, towards the north being built of brown-yellow clay, while towards the south, on a width of 1 m, it was made up of earth, in which dark brown thin parallel stripes were revealed (possibly, caespites). The box rampart was re-built and, as a consequence, the earth used in the front also contained burnt adobe piecesremained from the previous stage.

The sizes of the northern camp B, from Urluieni, (Fig. 67), including the width of the walls, too, are 123 m directed north-south and 104 m east-west.

The fortification elements are generally identical on the four sides; the wall was built in a trench 1.60 - 1.90 m wide, in which two layers have been placed successively: Cotmeana sand and Vedea gravel (a river which flows at a distance of 3 km westwards). Over this isolating layer, mortar has been laid.

In the first phase of the enclosure, no agger was built behind the wall; but only a round road, supported by timber posts, 3 m wide, as it is suggested by the post holes filled with earth mixed with brick, debris and coal, registered in the eastern profile of the S IV northern section: In the campaigns of 1984 and 1985, we took into consideration the possibility that, during a second phase of existence, a Wehrgang on brick "contraforts" was built, as in the western part of section, we have found a perpendicular foundation trench of a wall; this foundation was dug without any

[90] B.Mitrea, SCN,IV,1968,197-205

[91] B.Mitrea, SCIV,XI,1960,1,192 = *Dacia*,NS,IV,1960,591

[92] RIC, IV,2,35, no.100, Roma

[93] Ioana Bogdan Cătăniciu, SCIVA,XL,4,1990,Fig.4/1; D.Ivany,LVI/8, 4197, typ 22,4;E.Alram-Stern in *Carnuntum*, 1989, no.599, Taf.41/4

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

direct link to the enclosure wall (Fig. 68); only by a surface investigation we were able to discover the elements necessary for deducing that the removed wall, perpendicular on the enclosure, was, in fact, the lateral wall of the eastern tower of the northern gate. It is very sure that the foundation trench for the tower was dug after the one for the northern wall of the castellum had been dug, being less deep and narrower than the latter; however, according to the observations made in the other sections, one cannot consider that the brick wall of the tower was built later, and only added to the curtine.

Under the round road from the first period, there was a layer of brown earth which had been laid over a layer of burn debris, which we marked B_0. The level B_I from the inside of the fort has been preserved, being marked on the surface by gravel mixed with mortar; ash and an archaeological material, relatively rich has fallen over this "pavement"; maybe as a consequence of a destruction which might have caused the fire, the system of the round road on timber posts or brick "contreforts" was abandoned and so, behind the wall, an agger was built, having 4.40 m width, at its base, from successive brown and brown-reddish earth layers.

A berma and fossa were already available at the level Bo which initially we considered only the forest clearing fire inside the fort there was a gravel layer over which debris fell. In this layer with ash and charcoal a fragment of a fibula datable at the beginning of the 2nd century was discovered.

The brick wall couldn't exist, because even if the foundation was 0,70 m deep, it was filled with two successive layers of gravel so that the brick layers started only at the berm level.

It is more plausible that at this Bo moment, a system of timber and earth box rampart was built; from its structure three postholes marked in the virgin soil by coal and burnt earth have been revealed.

We may assume that the yellow earth layer, which covers the burnt debris may have resulted from the flattenning up of the previous form of fortification; coresponding to berma inside the rampart there was a gravel layer, over which the burn fell. In the ash and burn layer we discovered a fragment of fibula[94], datable from the beginning of the 2nd century.

The foundation trench of the fort wall was dug from the level - B_I - arranged at 0.20 - 0.25 m over the burn layer - Bo. We consider that now the level of the berma is raised with about 0.30 m over the precedent one; not even in this phase an agger was built. As in the previous phase, the space under the round road which we should see still supported on timber posts, was not filled with earth, as another layer of ash is noticed over this second level, right near the wall.

The second phase of the brick-walled camp is revealed by the building of an agger of brown earth, mixed with yellow earth, 4.40 m wide at the base. The moment of the re-building - B II - might be estimated, lest the fibule[95], datable to the first half of the 3rd century, discovered in the SV in the earth of which the agger is made. The berm of the previous stage should be used during this second stage, too, as on it there are remainders of the final demolishing.

On the berm of the first stage, in front of the gate on the eastern side, we discovered a sestertius issued by Trajan[96]. The coin might be regarded as a reference point for dating the initial stage of the B_0 fortification.

[94] O.Almgren,*Studien über Nordeuropäischee Fibelformen*, Leipzig,1923 Pl.1,16; A.Böhme,in SJ,29,1972,Pl.5,315; D.Popescu, *Dacia*,V VI, 1935 1936,p.241,fig.1/7

[95] D.Popescu,op.cit. nr.61 62; I.H.Crisan,ActaMP,3,1979, 299 300, Pl.VIII/4; E.Riha,*Forschungen in Augst*,3,1979,Tip 6.3, p.165

[96] av. Trajan rev. mounted Emperor, AE, 17,95 g,32 mm identified by Bucur Mitrea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

The *fossa* is not at the same distance from the wall on all side; the width of the berma on the northern side is 5 m, on the western side 4 m and on the southern one 10 m. The opening of the first ditch is 4.20 - 4.50 m and the depth varies between 1.90 - 2.30 m, probably due to the fact that it was successively cleaned during a longer period; it is only on the western side that the depth versus the first berm is 1.40 m. Since the digging funds were always "poor", we couldn't afford to waste them for intersecting the second fossa too, a fossa which we noticed through a semi-section continuing the section S IV, north.

The towers of the eastern gate are of unequal dimensions (Fig.72); the southern tower has the outside dimensions of 5.5 x 5.5. m; the northern tower is only 4.7 x 5.5 m (the front of the tower is diminished in length than the southern tower). The gate towers, at the foundation level, project from the outside line of the enclosure with 0.60 m. The width of the foundation of the tower walls is 1.05 - 1.10 m; the interior space of the tower was very small, and we cannot consider that it was a room properly, but it may have sheltered an access staircase to the higher levels. In the southern tower we noticed two moments of usage - the first level in the tower coincides with the one outside the gate; the second level is about 15-20 cm higher and, over it there is earth, burnt at such a high temperature that it grew violet; this is the reason for which, we consider that inside the tower, besides log and board floors, there was also a wooden staircase.

The walls of the towers of the northern gate are completely demolished, and the undation are narrower and less profound than those of the enclosure wall. The level of construction of the western tower is marked by a layer of gravel mixed with mortar; under this layer there were two bricks which remained from Bo period. The agger built later on, the north side, is 5.70 m wide at its base, that is 2.50 m wider than the tower (Fig 71).

In 1988 we dug the north-eastern corner of the camp (Fig 73) The corner was rounded and the wall was thicker than on the wall, the width of the foundation being of 2 m. A particularity of the tracing system of the eastern side was revealed here, where the foundation trench, laid over with gravel and sand, was several metres longer than the corner - an engineering mistake or a replacement in the initial project of the fortification. We should pay special attention to the understanding the anomaly of the plan which we revealed in the north-eastern corner; it may be assumed that the northern side of the camp B was in project rather towards the north, the eastern line was traced longer and even giving up the several metres of dug foundation, the eastern and northern sides do not form a right angle.

The corner tower is quadrilateral behind the rounded corner, according to the good Roman tradition. The room in the tower is 2.40 - 2.60 x 1.50 m; the level in the tower is marked by some bricks and tiles placed at - 0.47 m. Since the gravel layer from the base of the south-western side is interrupted on a distance of 1 m, we consider that, here, there was an entrance into the tower. The tower is included in the agger which is wider on both sides. The agger was built over the suspended rampart walkway, without any earth filling under it, as here too, under the agger there was a gravel layer on which there were traces of dwelling.

In the Romanian archaeological literature, there is a very frequent assertion that the earth castella had a vallum, and in the stone period (brick in the areas which did not have stone) it was used as an agger. Or, at least, for a part of the castella in Dacia, one can observe that the first period was with a box-rampart, and when re-building it in stone, they used a round road supported on timber posts or stone; the fact is analogous in the German provinces, where Holz-Erdemauer is very spread as the turf were not available everywhere.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

The *principia* is 29.80 m wide (including the thickness of the walls) in measuring, and on the north-southern direction, the length is 31.5 m. The courtyard had the dimensions of 18 x 12.70 m and the portico on the eastern and western sides is 3.70 and respectively 4 m. The floor in the courtyard is marked by a gravel layer of 0.40 - 0.50 m. On this pavement there has been discovered a late silver fibule[97] (Fig. 80). The *basilica* is 8.50 m wide and 27.20 m long. In the central zone there have been preserved two fragments of wall with bricks which slided from their place and which could possibly be part of a platform - a tribunal or a foundation for an imperial statue. The eastern part of the rear range of the principia was warmed up by a hypocaust which had two periods. Only the northern half of the rooms had the pavement laid on *pilae,* while the southern half was supported on the ground; the rear range of principia consisted of five rooms; aedes, in the case of a perfect symmetry, might have been 6.40 x 5.50 m.

The fortlet from Putineiu (Fig.76) is square and it lies at about 150 m westwards from the vallum. The eastern half of this castellum is a vineyard. We intersected the north and south parallel sides and the western one, too. (Fig.77)

The cross-section over the southern side registered the image of the defences in the area in which the ditches got narrower until they broke off in front of the gate. Considering that the gate is in the middle of the southern side, its length is of 53 m (including the agger), being equal to the western side. The agger is made up of brown-reddish earth containing rare lens of yellow earth and some ceramics; on its crest there was a parapet revetted with clay, which was set on fire and the debris, marked the slope of the agger and of the *fossa*. At the base the agger is 6.50 m and having steep slopes because the brown-reddish earth is so dense that the slopes of the agger should not be supported by an exterior timber structure.

On the three sectioned sides, the defences were completed with two ditches, the first one having an opening of 3 m and the depth on the level from which it was excavated is of 1.20 - 1.50 m; its form reminds us the fossa punica; the exterior ditch is much bigger, it has an opening of 4 m and the depth from the same level is 1.75 m; the distance between the two ditches is of 2 m. The berm is 1.5 m wide; on the northern side on the edge of the plateau towards the Călmățui Valley, the interior ditch is followed by the second one at the distance of 7.5 m. The whole of this area was very disturbed by the diggings for the modern water pipe. It is to be mentioned that this second ditch was used for a garbage hole, as, here we have discovered an unusual great amount of artefacts, mainly ceramics.

The investigation of the southern gate, interrupted before being completed, had very interesting results. Two periods of the western tower have been revealed, both ended on fire. The gate way was cleaned and re-used in the initial level. The first shape of the tower hasn't been determined up to the virgin soil, but its burnt debris, partially left in situ was used as a base for the tower of the second periode. The width of the initial tower on the direction north-south is of 3.90 m and it was probably square. (Fig 78) If we interpreted the profile correctly, the second tower had the same limit northwards, but southwards, it was enlarged probably having a semicircular front, because its base was marked by a planked drainage canal, which at the moment of the final fire brought about the burning the earth from the inside.

The artefacts discovered in the SV on the first via sagularis suggests us that the first fort existed in the time of Antoninus Pius, in the middle of the 2nd century A.D.

[97] I.H.Crisan, op.cit.299,pl.X,11); A.K Ambroz,*Arheologiia SSSR*,1966, 72 73)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

The phases of the camp from Jidava are no more singular now and in the near future, we will have a more shaded picture of the changes occuring on the fortified line in the west of Wallachia. This line can no more be regarded as a period episode in the protection of the south-eastern Dacia.

From the above observations, one can underline the fact that the earliest transalutan defence works already occur at the beginning of the second century, existing for sure, in the middle of the century. When, exactly, they would take the complex form known today, is a problem which has to be clarified by further research.

It is certain that after Septimius Severus there occured events which determined an amplification of the Roman military control in Wallachia. About a war of Caracalla[98] against the Carpi. There are pro and contra hypotheses.

The discovery of a stamp, of the legion XI Claudia Antoniniana, in the thermae from Pietroasele[99], seems to us to be related to the military action in this area, maybe exactly the one denied by D.Tudor.

The absence of the coins issued by Trajanus Dacius in the castella from the limes in Dacia Inferior cannot constitute a proof of an early withdrawal. If we accept the idea of the abandonment of the fort at Slăveni in 249/250 and the evacuation of the camps on the transalutana line, as it is suggested, then it would free the way to Romula and the whole province.

At Slăveni, the rebuilding of the wall, dated back to 248, was made by using some mutilated marble statues. This situation is rather suitable to a period of an incipient christianism when the pagan temples are destroyed, and we consider that it should be correlated with the arrangement of a paleochristian basilica[100] in the principia. The basilica uses the absis of the principia and the pavement in the sacellum; unfortunately all the historical considerations about this impressive discoveries have been made without annexing the plan and the profiles. One can also imagine the situation, as D.Tudor considers it - in a castellum abandoned for several decades, the Daco-Roman population comes back and they dig in the ruin of the principia up to the pavement in order to re-use it; however, since in the 4th century A.D. there are ceramics, coins and objects of a Christian character. The question that it really existed a hiatus in the habitation when there was no trace of fire in the camp is perfectly justified. The monetary discoveries prove that after a pause of several decades, the monetary circulation starts again. The breaking off of the monetary circulation may have other explanations too, besides the absence of habitation. The two hoards which end with coins issued by Philippus the Arabs, are only the terminus post quem for a destruction and one cannot date the abandonment of the camp in 249, only by taking into consideration the last coins of the hoard. In fact, the whole theory is based on the hypothesis that the "transalutan limes" was lost in 245/247, but the data from Urluieni, and to a certain extent, the ones from Putineiu, do not support this hypothesis; on the other hand, the hoards ended with Philippus Arabs coins are nothing else but a confirmation of the fact that the coin issued after Philippus Arabs reaches Dacia only sporadically, especially in towns. Perhaps, besides the payment of the soldiers, Dacia was not envolved in trade which could bring extra money compared to the imports.

98 SHA,Ant.Car.10,6; B.Gerov,in *Acta of the V Epigraphic Congress*, 1967,431-436; Bodor,*In memoriam Constantini Daicoviciu*,48; Em.Dorutiu-Boilă,SCIV, 24,3,1975,435-441 and contra D.Tudor, *Latomus*,XIV,1960,350 sqq and C.C.Petolescu,SCIVA,39,3,1988,281-286

99 Gh.Diaconu, M.Tzony,V. Drîmboceanu, *Raport preliminar, Materiale*, Oradea,1979,320;Gh.Diaconu, *Revista de Istorie*, 36,1980,6,1065

100 D.Tudor, *Biserica paleocrestină de.la Slăveni*, Olt,SCIVA, 30,3,1979, 433-457

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

In opinio communis, any late rebuilding observed in the forts are exclusively dated till the withdrawal from Dacia; these camp would remain unused for a time and their inhabitation would rebegin in the 4th century AD when the artefacts of those days appeared. Without any thorough studies concerning the archaelogical material on the limes and because of neglecting the minute observations of the higher levels, we are still in the position of not being able to know objectively the last decades in the existence of the Dacia province.

THE FRONTIER ZONE AND THE CIVIL PEOPLE

Faithful to the adopted principle, according to which the limes must be studied in respect of the relationships which they create or impose during the process of development of the civilian life of the empire, of each province in part, we suggest to analyze, from this point of view, all the available elements concerning the civilian situation in Dacia Inferior.

Without any systematical research of the rural and urban life, we are in the possession of casual discoveries or observations on the ground.

We can only solve what exempla were used, from the available data about Dacia. In order to reconstitute as exactly as possible the organization and development, we should use the literary, epigraphical, archaeological, numismatical data in relationship and with those from other provinces.

After the conquest, numerous colonists[101] were settled in Dacia, and their presence is proved everywhere. The subjected Dacian population[102] is revealed through specific archaeological materials and epigraphical documents[103]. It is sure that those Dacians who had consented to bow in front of Trajanus[104] were, from the very beginning, included into a privileged category, certainly taking advantages of the Roman benevolence, at least the "chiefs" being rewarded with civitas romana, being included in the mass of the Ulpi (Virgilius, *Aen* 851-853; Aelius Aristides, *Oratio*, 66).

Once with the foundation of the *colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, the other territory units must have been established, their juridical condition being stated by lex provinciae.

No documents concerning civitates were preserved in Dacia until late, when the problem that the term could not refer to an autonomous peregrin community. The fact constituted a basis for a generalized thesis concerning a sui generis system of organizing Dacia[105]. In order to get to this scheme concerning the government subunits of the province, the situation revealed by the inscriptions on the northern border of Dacia Porolissensis is used as an analogy for Romula. The above situation refers to the epoch of Alexander Severus and Gordian III, a period in which many changes in the organization of the frontier territories[106] occured. In order to understand the

101 Eutropius, VIII,6,2; M.Macrea, *Viata în Dacia Romană*, Cluj, 1968, 251 sqq

102 D.Protase, *Problema continuitătii în Dacia*, 1966,15-90, idem, *Autohtonii în Dacia*, Bucureşti,1980,32-196; (I.Glodariu, *Asezări dacice si daco-romane la Slimnic*, 1981; idem, in ANRW,II,6,950-989

103 C.Daicoviciu, AISC,III,1936-1940,200-270 = *Dacica*, 1969,417; M.Macrea in Dacia,NS, I,1957,205-220

104 Cassius Dio, LXXVII,11,1

105 M.Macrea,op.cit.116; H.Wolff, ActaMN, XIII, 1976,116

106 P.Salway, *Frontier People in Roman Britain*, 1966, 186.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

aspects characteristic for the frontier region, it is necessary to define the organization parametres of the province territory.

Hadrianus starts by awarding the title of municipium to the first settlements in Dacia. Besides Malva whose location is still debated[107], and Napoca, it was appreciated that all the municipia in Dacia appear in the vecinity of some legion or auxiliary troop fortifications. The fact may be proved as being an exaggeration of the role of the military element, in a stage of the research when nothing was known about the civilian urban settlements in Dacia[108].

A certain lack of precision in using the verbal terms concerning autonomous *civitates,* may originate from the fact that in the Mediterranean world the territory was the expression of the town, while in Gallia and Britannia, the town was the centre of the tribe[109].

Just because in the Dacian-Getic area, the tribal structures had been dissolved into a state which had a certain degree of organization, the Romans didn't use gentes as a basis for the administrative-territorial formations, besides some exceptions, but some territorial sub-divisions of the statal units, having a centre, not necessarily a single vicus. From our point of view, this peculiarity we have to underline for the whole period after Burebista is the one which determined the specific character of the organization of the peregrines autonomous communities from Dacia and Moesia Inferior north of the Balkans.It is to be remarked in the specific terminology of the inscriptions of Dacia and Moesia Inferior, a special attention concerning the contents of the notions as civitas, the equivalent of gens is used only for ausdecenses. It is possible that by localizing that *vicus Anartorum* on the ground, to find inscriptions with *civitas Anartorum,* in the same way as the archaeological investigations in the civilian settlements from the north and east of the intra-Carpathian Dacia and Dacia Inferior, practically unknown from archaeological point of view, to bring new data related to our assumption.

So, we consider that we have indirect information concerning the existence of some civitates peregrinae in Dacia, and the data which we have, speak about such autonomous civilian territorial units.

Refering to the frontier region of the eastern Dacia Inferior, we mean to the region where the Olt flows and that enclosed between the river and the line of the transalutan defensive line. Based on the discoveries up to now, a great agglomeration of Roman traces on the right side of the Olt can be noticed[110]. It is sure that in this area, very suitable for practising agriculture and neighbouring the great commercial way - the Danube - many rural settlements and numerous *villae* developed.

By archaeological investigations one could estabilish the evolution, throughout the time, of these civilian settlements in the vecinity of the Olt. From our point of view, it is very important to know whether these settlements have appeared and developed since the conquest or only after the setting up of the Dacian province, or, at least, in some situations they represent previous settlements adapted to some new civilization circumstances. A restriction concerning the settlement of the civilian population in the alutane area is possible to have existed at least for a short while; since our only data are the inscriptions generally not dated, and the isolated monetary discoveries, which do not suggest an interruption in their circulation in these regions, we cannot

[107] I.I.Russu,*Inscriptiones Daciae Romanae*, I,1975,21,n 35

[108] Ioana Bogdan Cătăniciu,in *Historia Urbana*,I, 2, 1993; eadem,in *Analele Brăilei*,SN,I,1,1993,413-431

[109] Rivet, *Town and Country in Roman Britain*, London,1964,65

[110] TIR. L-35 si Repertoriul arheologic,ms

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

admit, at this moment of investigation, the existence of a military reservation on the western bank of the Olt.

Following the south-north direction all the epigraphical, archaeological and partly numismatic informnation concerning the habitation in the rear of the south-eastern frontier of Dacia, we may come to conclusions about the characteristic features of the civilian life in this zone. The scarcity of the epigraphical information determines us to make use of analogies with other areas of the Empire in order to include them in the specific phenomena of the epoch and the ones developed in this part of the limes.

As a preamble, it may be stated that along the Olt, there appear the remainders of a civilian life, which seems to have been rich and varied, a fact proving that the area enjoyed the peace granted by an efficient protection set up by the Roman rule from the beginning. There was relative uniform habitation in all the areas where the Olt flew. Massive agglomerations may be found where the natural resources attracted a greater number of inhabitants, a part of them being colonists; the crucial points of the roads were also fit for a more intensive development of the settlements.

The abundance of civilian settlements on the right bank of the Olt and the above mentioned facts, determine us to think that, besides the territory in the immediate vecinity of the Roman camps, on which the thermae, and other annexed military constructions were, the largest part of the area was under civilian authority, constituting territoria of some communities such as *Sucidavenses*[111] or, at least of those from Romula, Buridava and Cumidava.

In central and northern Wallachia, the monetary discoveries after Hadrian's epoch, occur in great number, increasing in the first half of the 3rd century A.D.; on this basis, we can draw the conclusion that an active commercial life was carried out in the high field, crossed by Argeș and the Vedea as well as in the sub-Carpathian area of Wallachia. These traces can be assigned only to the Geto-Dacian entity which continued its life in the native area, after Hadrian had "left" Wallachia and the south of Moldavia[112]. Roman antiquities in Geto-Dacian environment[113] have been noticed all over the area, proving the observation brought about by the study of the numismatic material. An artificial restriction must have been the reason for the absence of traces of life on the left bank of the Olt up to the fortifications from the east of the river and even several kilometres farther.

Tacitus (Ann, XII, 54) speaks about agri vacui et *militum usui sepositi* which constituted a military territorium; the same as this region had to be, too.

It was only after the withdrawal of the Roman troops from Wallachia and the south of Moldavia, after the foundation of the Dacia Inferior, and as a consequence of the raids of the Sarmatians, discontented with the decrease of the subsidies, that the interdiction of the civilian settlement on a strip of land at the eastern edge of the province became opportune.

We fully agree with the fact that the Geto-Dacian population, the creator of the "Chilia-Militari culture", lived in Wallachia uninterruptedly and, we think, there is no doubt concerning the reasons for dating the beginning of the culture in Trajan-Hadrian epoch, when its specific elements must have been defined as a consequence of the increasing of the Roman influence. The settlement at Mătăsaru seems to have been an important centre of the natives from central and

111 AE,1914,nr.122 C.Daicoviciu, AISC,4,1941-1943,291 sqq; Gr.Florescu, SCIV,IX,2,1958,377

112 C.Daicoviciu, *Dacia Capta, Klio*, 38,1960,180-181

113 R.Vulpe, *La Valachie, Dacia*, NS,V,1961,365-393; Gh.Bichir,*Geto-dacii*, passim

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

northern Wallachia. The presence of the same archaeological material in the settlements from Chilia, Scornicești, Colonești-Măruntei (Maldar), Colonești-Guiești and Vulturești does not mean that all these settlements started at the same time with the one at Mătăsaru. On the contrary, the investigation of the published datable artefacts leads to the conclusion that these settlements existed earlier at the end of the 2nd century A.D. and they continued in the 4th century[114]. Using Gh.Bichir's conclusions, we have to notice the dating to the second period of the "Chilia-Militari" culture of the settlements on the land strip between the two fortified lines of the limes from the south-east of Dacia. Only the settlement from Scornicești is dated from the middle of the 2nd century A.D. As far as Socetu is concerned, Aurelius, the potter, is according to his name, a personage belonging to the 3rd century A.D. and the discovery of the inscribed bowl within less than 3 km. from the castellum at Gresia, raises the question who this potter was, where he had his workshop and who used his products. Another conclusion of Gh.Bichir is that the Roman influence is extremly vigorous[115] just as the frequency of the Roman imports within this culture.From the elements revealed by Gh.Bichir's investigations, we can find arguments for our thesis concerning a penetration of the civilian population westwards from the transalutana line, only at the end of the 2nd century A.D. The fact that the settlements are on the linking roads with the province, seems to us very meaningful.

The region between the two ways marked by fortifications, considered to be a frontier region, may have settlements of different types[116] and the investigation of the traces dicovered here, should be approached from all points of view.

Most of the discoveries presented by Gh.Bichir[117] for the bordering line are part of the Mătăsaru III_2 type, according to the proposed dating, it suits perfectly our hypothesis; only the settlement no.1 from Scornicești of Mătăsaru III_1 type could be dated earlier.

The fact that the archaeological material from the settlements west of the Olt is not different from the one in the settlements from central Wallachia[118], supports our hypothesis according to which, at a certain moment, the natives from Wallachia are admitted in the area formerly prohibitted for the civilian life; this fact must be underlined, since it would be very unlikely that some communities, settled for a long time in the province, be so little different from the ones extra provinciam.

Concerning the eastern border of Dacia, in our opinion the lands east of the Olt might be considered as a military territory, preserved especially for the meadows and maybe for the exercises[119], assuring the safety for the civilian settlements on the Olt. R.Vulpe[120] said that Dacia Inferior included these territories from the beginning, a fact which we can support now, by means of the arguments concerning the spreading of the Dacian kingdom from eastern Oltenia and the arguments provided by the isolated monetary discoveries. This area was conceived as a complement of the fortification system. With these considerations concerning agri vacui in the frontier area from eastern Dacia, we think we can provide another argument, that this practice is

114 Gh.Bichir in *Dacia*, NS,XXIV,1980,176-177

115 idem, *Continuitatea dacilor la granita de sud-est a Daciei romane*, in *Revista de Istorie*, 39,9,1986,836-839

116 P.Salway, *The Frontier People of Roman Britain*,1967,9

117 *Chronologie et datation de la civilisation Militari-Chilia*, in *Dacia*, XXIV, 1980,157-180; idem, *Geto-dacii*,3-14;86-95

118 Gh.Bichir, *Continuitatea dacilor la granita de sud-est a Daciei Romane*, in *Revista de Istorie*, 39/9,835-839

119 E.Kornemann in *Klio*, IX,1909,438; A.Mocsy, *Militärgrenzen Roms*, I,1967,211; H.v.Petrikovits, *Das Römischer Rheinland*,1969,69; idem, *Militätisches Nutzland* in *Actes du VII-e Congrès Internationale d'Epigraphie grècque et latine*, București, Paris,1979,230-242

120 *La Valachie et la Basse Moldavie sous les Romains*, *Dacia*, NS,V,1961,372, n.32

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

not restricted only to the period from the beginning of the empire[121], but it is a form, differently applicable, according to the circumstances and local aims; this practice is encountered in Hadrianu's time, on the wall between Tyne and Salway, as well as later on Antoninus's *vallum.* The fact that between the Olt and the fortifications east of the river, the coins number increases since Severus Alexander onwards, indicating an important penetration of the civilian population at the beginning of the 3rd century[122], finds a parallel on the northern limes of the empire. The great increase of the settlements in the military area is due to the reforms in the army and the free development of the native population after the Antoninian Constitution. The frontier zone is not abandoned to the civilian administration; it is preserved as a military territory, in which the role of the consular beneficiaries raises to a great extent. The difference, pointed out by C.Daicoviciu, between the terms of the inscriptions from Căşei[123], previous to Gordian and those from his time, was considered as a consequence of the change in the situation of the area in which the *statio* lies - a region which begins to be administratively organized, possibly by allotting land to the soldiers[124]. The researches concerning the Dacian habitation in front of the line of the castella on the northern border are too little advanced to be able to clarify the problems related to the epigraphical appearance of *Ans(amenenses)* and to define their territory from the very beginning. We have to underline , that the recorded name doesn't give a clear idea about the ethnical origin of the population, since the name is created from a toponymical one, therefore we can't speak about a Dacian tribe 'unmentioned' by Ptolemy.

In fact, we don't consider as possible, the idea that *statio Samum* lay on a territory outside the province.We are inclined to think that the difference between the situation when a consular beneficiary activated here and the moment when he administrated a civilian regio, consists in the fact that up to Severus Alexander, the civilian settlementhad not been admitted here, since the area, a military territory, belonged to the troop. After admitting for the settlement of the civilian population, maybe, in exchange of the military service, the territory becomes a *regio* under military administration, besides the autonomous administrative organization[125].

Therefore, *statio* is an advanced point in front of the line of the castella which marked the incipient fortified line without being the external limit of the province. In front of the castella was a territory, usually unpopulated, either because the Romans preferred to raise their fortifications in suitable places, avoiding the areas intensely dwelt by civilian population, or that they evacuated the population on a strip of several kilometres in the chosen area. It is obvious that both situations may have been practised according to the concrete situation in each limes sector.

Regio appears as a result of the fact that the civilians were allowed to settle on the whole territory which was previosly reserved exclusively for the soldiers (and for those who were more or less connected with the troop and settled in military vici).

Territorium Sucidavense can not be compared to this type of military territories, as it is situated behind "castella" line. It was populated and its essential characteristic is its organization after an urban model. The territory of the *Sucidavenses* must be regarded as an administrative

121 A.Mocsy, op.cit.211-212

122 P.Salway, *The Frontier People*, 192-197; idem, *The vici: urbanisation in the North in Rome and the Brigantes* ed.K.Branigan, 1980, 11-12

123 C.Daicoviciu, Acta MN,III, 1966,164 sqq; D.Isac,in *Der Römische Weihebezirk von Osterburken II, Kolloquium,* 1990, Stuttgart, 1994,205-215

124 C.Daicoviciu, op.cit.168-169; A.Mocsy, *Militärgrenzen Roms,* I,1967,213

125 R.Grosse, *Römische Militärgeschichte,* 1920,65; P.Salway, in R*ome and the Brigantes*, 1980,13

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

entity which appeared throughout the evolution of the province's administrative territorial organization. We must not forget that in Dacia the Romans didn't find a society divided into tribes, so that the territorial units did not naturally based themselves on tribe - gens, except for speciale cases (one of them must be that of Anartes), but on territorial subdivisions existing before the Roman conquest; one of this seems to be the one which had the centre in the Dacian fortress on the high plateau at Celei-Sucidava.

As far as we could interpret the incomplete and disparate data, we suggest that in the frontier zone there was a strict separation between the so-called military territories and the civil ones. The former were disposed out on the border to protect the civilian ones. With the exception of some small areas round the castella, the ground have been left in the possessio of some pelegrins either natives or colonists, but significantly named after the old fortified Dacian centres (Sucidava and Buridava, known as such, by systematical investigations). According to the existing information, it is difficult to establish whether these communities had a territorium which crossed to the left side of the Olt. Opposite Romula there are recorded some civil settlements (Drăgănești Olt and Ipotești) which raise the question if the Romula's territory stretched on the left side of the Olt river, too.

WALLACHIA DURING THE EXISTENCE OF THE PROVINCE

The withdrawal of the Roman troops from the castella in the north of Wallachia takes place at the beginning of Hadrian's reign[126]. It cannot be stated precisely if the destruction of the south-Carpathian camps is a consequence of some Roxolan attacks, as it is generally presumed, or of some political decisions which seems to us a more justifiable explanation.

It was already remarked that the territory that had belonged to the Getic State from central Wallachia was not the reason of the Roman colonization. It is not excluded the possibility that some Roman "negotiatores" or "disidenti" have temporarily settled here even before the conquest or that a greater number of Romans, interested in the commerce with agricultural products or animals, could have come here during the affiliation to inferior Moesia.

But, essentially, it cannot be considered that the number of the Roman colonists was significant[127], not even dependent civil settlements existed round the few castella.

Remembering that for the Romans the conquest meant mainly the subjection of the people not of a territory, their withdrawal must be correlated with a series of measures[128] that ensured the protection of the military, political and commercial interests of the empire. The ancient sources do not mention either this withdrawal or bring to light anything about the situation of these areas. The only way of answering the questions (that can be formulated) regarding the situation of the natives of Wallachia, remains the co-ordination of all the aspects of the life led by the people on this territory after Hadrian's withdrawal from sub-Carpathian castella. The investigations of that

126 C.Daicoviciu in *Klio*, 38,1960,182; idem in *Istoria României*, I,1960, 523

127 M.Comșa, *Nouvelles Etudes d'Histoire*,3,1965,25

128 Th.Mommsen,*Römisches Staatsrecht*,III,1,1887,828

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

type must take into consideration the significance of the changes in the aspect of the life manifestations from the 2nd and 3rd centuries A.D. compared to the characteristics of the period previous to Dacia's conquest. The researches must also consider the persistence of some essential characteristics may be even in the decades after the restoration of the imperial *limes* on Danube.

The monetary discoveries after Hadrian's reign increase, fact that indicates the development of an intense commercial activity in the field crossed by Argeș and Vedea rivers from the sub-Carpathian area of Wallachia. The archaeological researches from the last decades as well as the most recent ones made systematically by Gh.Bichir, permitted to establish some interesting conclusions concerning the traditional character of the material culture of the people from Wallachia.

The presence of the Geto-Dacian people in the first decades of the 2nd century is attested by the discoveries in Drajna de Sus, Rucăr and Mălăiești camps of a specific Dacian archaeological material consisting mainly of cooking ware[129]. The pottery entered in the soldiers inventory through the relations with the native people from the neighbourhood, as none of these castella were superposed on previous native settlements. The archaeological researches left almost aside the logical aspect of the Geto-Dacian material culture from the 2nd century A.D., after the conquest, so that there was no linking chain between the typical Geto-Dacian materials generally dated till the conquest and those known in the literature of speciality under the name of Chilia-Militari culture redated by Gh.Bichir[130] in the second half of the 2nd century A.D. till the 4th century A.D.

The planned withdrawal from Dacia and that realized from Wallachia and south Moldavia belong to a system of measures taken by Hadrian in accordance with his strategic conception which was more pragmatic and less inclined to make political capital out of the Empire's extension. Armenia, Mesopotamia and Asiria provinces created by Trajan were not abandoned as a consequence of some military defeats but in order to save the costs involved by their keeping and to recreate those states which have previously been buffer states against the big enemy from the east. In this exempla Hadrian has restored the kingship and "conserva des relations bien établie"[131]. The system of "vasal" kingdoms proved to be advantageous along the centuries. This must have been the reason why Hadrian intended to leave Dacia, where he could have restored the power of a King and have friendly relations with him and also left him the worries of reducing the "barbarian's" pressures on the borders of the empire reestablished at Danube. Maybe the argument presented by Eutropius - amici deterruerunt ne multi cives Romani barbaris traderentur - also counted, though in the 3rd century A.D. when it was more motivated this argument was not an obstacle to Aurelian withdrawal from Dacia. Undoubtedly the exploitation of the Province's natural riches was an argument of great weight for keeping the Trajan province especially as there was no obvious threat in the region in the foreseeable future. The Iazyges, the free Dacians and the Roxolans could not represent a too serious danger as they were already marked by the wars with Trajan.

[129] Drajna de Sus - Gh.Stefan in *Dacia*,XI-XII, 1945-1947,133; la Mălăiești Gr.Florescu,in SCIV,V,2,1956,274; Ioana Bogdan Cătăniciu in ActaMN,XXII-XXIII,1985-1986,201-211

[130] *Materiale*,IX, 1970,278; idem, in *Muzeul National* ,I,1974, 385-395; idem, SCIVA,XXIX,3,1978,385-395; idem, *Thraco-dacica*, 1976,287-307

[131] M. Lemosse, *Le régime des rélations internationales dans le Haute Empire*,120-122

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

For the moment the Getic Kingdom restored by Hadrian[132] is a successor of the one from central and western Wallachia[133] and it is confirmed only by the isolated monetary discoveries and the material culture highly influenced by the Roman one and which was developed in the settlements of the 2nd-4th century on this territory. The Getic Kingdom is mainly confirmed by the fact that the territory of this political entity will not be affected by the penetration of the Sarmatian till the 3rd century. The archaeological researches put an end to the controversies regarding the time of Sarmatians, penetration[134] in Wallachia as well as the area to which it was limited. The Sarmatians occupied the eastertn and southern part of Wallachia. In the sub-Carpathian region the first Sarmatian traces can be dated only in the 3rd century.

The recognition of the territory of the Getic-Dacian population by the Romans in the limits must have already had as a result of the actions of Aelius Catus, and Plautius Silvanus Aelianus, gave it the possibility of developing on and extending towards Danube[135] in the 3rd century A.D. This fact is deduced from the monetary circulation and confirmed by the archaeological discoveries from Râureanca, Zimnicea and Dulceanca[136]. The Romans had a great influence on this population. The examples offered by those sites where an archaeologic research was carried out are very obvious.

The reconstitution of the Getic state from the central Wallachia and the granting of a cliental treaty to it was the starting point of an own "history". Throughout the time, the juridical form and its content could undergo changes also determined by the fate of the phylo-Roman party. The "Getae's paranoia" may be a metaphor that illustrates an upheaval of the order established by Hadrian from whom the Getas had obtained certain clauses. Which they either did not want to loose or they wanted to improve them. The Getae's rebellion itself is a reason for justifying their return to the situation of an occupied territory governed by a praefectus. T.Flavius Priscus Gallonius Fronto Marcius Turbo commanded a legion in this purpose.

As the function of praefectus was ephemeral it is supposed that after a new deditio a new "alliance" was established.

In our attempt to know the history of Geto-Dacian people from Wallachia and their relations with the Empire, we have gathered together all the ancient information that may contribute to a better understanding.

We have taken again the previous interpretations of these sources, starting from the conviction that the Roman Empire, up to the beginning of the 4th century A.D., may be after that period, too, was firmly preoccupied to ensure the control of this neuralgic point of its northern

132 I.Bogdan Cătăniciu, *In memoriam Constantini Daicoviciu*, 1975,53 sq

133 R.Vulpe,in *Dacia*,NS,IV,1960,317

134 Concerning the conquest of Wallachia by a Sarmatian "empire" A.Alföldi, *VI International Kongress für Archäologie*, 1939,528 sqq: Harmatta, *Studies on the History of the Sarmatians*, 1950; Em.Condurachi, SCIV,IX,1,1958,125 sqq.The opposite opinion is defended by V.Pârvan, Getica, 250; C.Patsch, *Beiträge*, V, 1, 156-157 and 164; C.Daicoviciu, *Dacia*, VII-VIII, 1937-1938,456;idem, *Apulum*,I, 1942, 98; D.M.Pippidi,*Contributii* ,1967,307-308,n.69; idem,Din Istoria Dobrogei, I,214; I.Nestor, RRH,3,1964; Gh.Bichir in *Relations between the Autochtonous Populations and the Migratory Populaions on the Territory of Romania*, 1975,55-65; the archaeological evidence confirm the interpretation of the text from *Vita Hadriani* 6,8, that the Roxolans can be localized only in the north of Pont (*Militärgrenzen Roms*, II, 1977, 271) as they received stipendia from Trajan. May be only Hadrian allows them to settle in the "steppe" from the east and south of Wallachia. In the famous and widely used ANRW, II, 1, 521 J.C.Mann however defends the fact that Wallachia was never conquered but it was left to the Sarmatians as well as the Hungarian steppe.

135 I.Bogdan Cătăniciu,*In memoriam Constantini Daicoviciu*, 1975, 58

136 Gh.Bichir, SCIV,XVI,4,1965,691; M.Macrea, *Apulum*,VII,1, 1968,193; Gh.Bichir,*Thraco-dacica*, 1976,300-304.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

border. This region opened the way of the barbarian peoples towards south. We believe that the main aim of such a research is to point out some problems which could be solved only by a thorough, subtle study of the archaeological researches.

CONCLUSIONS

Numerous pages of interpretation were written about the line of fortifications from east of the Olt river. So none of the possible assumptions regarding its function, character or dating, were omitted. But all these hypotheses base themselves on subjective analogies to other parts of the imperial limes without a attentive study of the real data or of the problems raised by the existence of this fortified line.

In our attempt of studying this line we took into consideration the fact that each discovered element may be completely understood only connected with all the others and regarded chronologically and in space.

Synthetizing the result of the analysis of our present knowledge about Wallachia in the Roman epoch we may restate the conception of the unitary strategy, which completes the defensive measures by diplomatic control and neutralization of the "barbarian" neighbours[137].

Within the proper defensive measures which developed considerably during the three centuries of the Early Empire, some preoccupations remained constant, namely the defence of the strategic roads, the creation of a safety zone parallel to the border and setting up a series of buffer states outside the border.

Limes, in the acceptance of a fortified frontier, marked in fact the empire territory. It consisted of the strategic road which linked all the points that watched the access to the interior of the Empire.

The empire coincided with the sum of the territories of the subjected people, the limes marking only relatively the area of the territory, as the troops had the liberty of using the facilities of the micro-geography of the respective territory in order to fulfil their function within the system.

Ever since Augustus's epoch, Wallachia belonged, more or less firmly but constantly, to the system of the cliental states in front of the terminii Imperii. Prior to the restoration of Decebal's powerful state, the reduced potential of Geto-Dacian forces dispersed and limited by the cliental relations permitted Rome to concentrate its forces on the more threatened region - the Rhine. The restoration of the power of the Dacian state in Domitian's time as a result, of course, of the progress of Dacian civilization, may be considered as a response to the repeated imposing actions of the imperium populi Romani.

The creation of Dacia province and Hadrian's military reorganization of the territories solved the problem of the ever growing threatening represented by the flourishing of the Dacian state, as well as that of controlling the eastern wing of the barbarian front in the north of the Empire. The application of the general strategic principles in this part of the Imperial limes took certain forms determined by the geographical features and the role of Dacia as "Keystone"[138] for the active defense in the region.

[137] J.C.Mann, *Power, Force and the Frontier of the Empire,* JRS, 69,175-183

[138] M.Macrea, SCIV,VIII,1957,215-251

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

The system of fortifications from the south-east of Dacia started in Hadrian's time after the creation of Dacia Inferior and it was not conceived against the Getae.

It was destined to prevent and reject any inroads from east through this via gentium[139] together with the army of Moesia Inferior. At the same time the fortifications were planned to ensure the permanent development of the circulation between the south of Danube and into the intra-Carpathian Dacia. The main strategic connection between them was made thorugh Wallachia, the most widely used road being that through the pass of Bran (in the pre-Roman epoch) and then another road was built along the river Olt, due to the art of Roman constructors. Both roads constituted the basis of the defensive system and their control was never neglected.

The importance of the road through Bran, even if in the new conditions the crossing through the pass of Turnu Rosu was ensured, makes us exclude the possibility that it could be abandoned to the control of the cliental state, even for a short period of time.

It may be remembered that the forts, big or small, are disposed depending on the geographical conditions on the two parallel roads so that they could complete each other. Even if we have not got a complete information on the components of this system we may ascertain that there existed a network of fortified points in the depth. Their troops controlled all the possibilities of entering inside the province. The area between these two lines, reserved for the militum usui was a zone of security in front of the densely populated regions from west. The military territory will not disappear when the civilians are permitted to live here but it will change its content.

We think that from the anlytical study of the data we had at our disposal, we may defend the idea that the first elements of fortification from east of the Olt river and on the transalutan road were built during the Dacian wars and in the first half of the second century A.D. By their progressive development they attained the form that we know today. Without having yet the researches necessary for the elaboration of a limes history in that region, we may defend the existence of at least two periods of existence for those castella which constituted the object of the archaeological diggings. Considering all the elements regarding the fortifications on the transalutana line, we may definitively reject the idea that it appeared late at the end of the 2nd century and the beginning of the 3rd century AD to double the limes on Olt river and only for a short period of time.

We haven't yet the necessary data that could determine precisely the troops in the garrison on the transalutana line with the exception of Jidava where there is a turmaris of an ala or of a numerus equitum. A recent discovery of a soldier's note from *cohors I Fl. Commagenorum* at Jidava, permits us to bring an argument for the logical statement which previously had no support, namely that the troops on the Olt river were also distributed on the advanced line to the east.

Vallum transalutan, with its two periods of existence and brought to light for the field region, was built in order to delimit the proper territory of the empire. The absence of a ditch near the east of *vallum* was for a long time regarded as impossible and couldn't be understood[140]. The fact is a certitude and can be explained from the moment we renounce to consider that in the early imperial epoch there existed defensive activities with a static character. Vallum was destined to prevent the infiltration of isolated groups, of those latrones known from inscriptions. We could suppose, by a logical development of the consequences of this principle, that there also existed a stockade in the regions where the *vallum* was not discovered. But we have no information in this

[139] G.Forni,*Limes*,1269

[140] D.Tudor, *Oltenia Romană* Ed.3,260

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

respect. The absence of the stockades in the hilly regions may be explained by the sedentary, advanced character of the Getae in this zone, compared to te region of fields where rapid raids of the Roxolan horsmen were possible any time.

Anyhow the limes in the south-eastern Dacia are made up of two roads of strategic importance and their adjacent fortifications which appeared progressively, depending on the equilibrium of forces in the region. We remark as significant the fact that the essence of the notion limes - the road[141] - was preserved in the Romanian folklore. In order to bring arguments for the fact we shall remind that the name *Troian* or Drumul lui Trajan appears even where there existed no vallum.

The Getic people from Wallachia like their neighbours from the east, namely Roxolani and Costoboces[142] must have been obliged to keep friendly relations with the Empire, this territory being thus integrated into the system of "buffer states" that made up the exterior defending system of the empire. The fact that this population did not always accept obediently the status of dependence is pointed out by T.Flavius Priscus's position of prolegato et praefectus and by the temporary presence of some beneficiarius at Mătăsaru.

The economic relations developing naturally and necessarily from the geographic position as well as from the permanent political relations between the Getic people and the one from the neighbouring provinces, permitted the penetration and the partial assimilation of the Roman material and spiritual culture[143]. The Romanization of Wallachia was the result of the activities of ensuring the peace in this region and it wasn't the aim of the Roman policy.

[141] G.Forni, op.cit. 1086

[142] ILS, 854; A.Dobo,*Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*,1975,133,nr.688

[143] Gh. Bichir, SCIVA,29,3,1978,385-395

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

LISTA PRESCURTARILOR

ACMIT = *Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice pentru Transilvania*, Cluj (I-VI, 1928-1931-1938)

Acta Classica, Debrezen = *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis*

AASH = *Acta Antiqua,Academiae Scientiarum Hungarica*, Budapest

Acta Arch.Hung.= *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest

AEM = *Arcäologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich*, Wien

AISC = *Anuarul Institutului de Studii Clasice*, Cluj,I-V,1928-1948

ActaMN = *Acta Musei Napocensis*, Cluj

ActaMP = *Acta Musei Porolissensis*, Zalău

AE = *Année Epigraphique*, Paris

AIIA,Cluj = *Anuarul Institutului de Istorie si Arheologie*, Cluj

AIIA,Ia_i = *Anuarul Institutului de Istorie si Arheologie*,Iași

ANRW = *Austieg und Niedergang der Römischen Welt*, H.Temporini, W.Haase Eds.

Apulum = *Apulum, Acta Musei Apulensis*,Alba Iulia

ARMSI = *Academia Română, Memoriile Sectiei Istorice*, București

BAR = *British Archaeological Reports*,Oxford BCMI,

BMI = *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*

Bericht RGK = *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts*, Frankfurt aM

D.Berciu,Buridava = *Buridava dacică*, Bucuresti,1981 Bichir,Gh., Geto-dacii = *Geto-Dacii din Muntenia în epoca romană*,București,1984

BJ = *Bonner Jahrbuch*, Bonn

Ioana Bogdan C_t_niciu, Evolution = *Evolution of the System Works in Roman Dacia*, BAR, Int.S.116,Oxford,1981

Bul Muz Milit = *Buletinul Muzeului Militar*, București

CRAI = *Comptes Rendus des séances le l`Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, Paris

V.Christescu, Istoria Militar_ = *Istoria Militară a Daciei Romane*, București,1937

C.Daicoviciu, La Transylvanie = *La Transylvanie dans l`antiquité*,București,1945

C.Daicoviciu, Dacica = *Dacica, Studii si articole privind istoria veche a pământului românesc*, Cluj,1970

H.Daicoviciu, Dacia = *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*,Cluj,1972

H.Daicoviciu, Dacii = *Dacii*, București,1972

EDR = *Ephemeris Daco-romana*, Roma,I-X,1923-1945

Frontières romaines=*Actes du IX Congrès sur les Frontières romaines*, Mamaia,1972, Bucuresti,Köln, 1974

Dessau, ILS = *Inscriptiones Latinae Selectae, Izvoarele Istoriei României,I = Fontes ad historiam Dacoromaniae pertinentes*,București,1964 *Fontes Historiae dacoromanae*,II,1970

JÖAI = *Jahreshefte des Österrichischen Archäologischen Instituts in Wien*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Jhb Deutsch Arch Inst = *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts*, Berlin

J.Klose,Roms Klientelrandstaaten = Roms Klientelrandstaaten am Rhein und an der Donau,Beiträge zu ihrer Geschichte und rechtlichen Stellung im 1 und 2 Jh, Breslau, 1934

Limes Studien,Basel = *Limesstudien,Vorträge d.3 Internationalen Limeslongresses in Rheinfelden-Basel*,1959

Limes,Szekesfehervar =*Limes, Akten des XI Internationalen Limeskongresses, Szekesfehervar*, 1976, 1978

Limeskongress, Carnuntum,1990 = *Akten des 14 Internationalen Limeskongresses 1986 in Carnuntum,eds.H.Vetters, M.Kandler,Der Römisce Limes in Oesterreich*,Heft 36

M.Macrea, Via_a = *Viața în Dacia romană*, București,1969

J.C.Mann,Power =

Materiale = *Materiale si cercetări arheologice privind istoria veche a României*

Militärgrenzen Roms,I = *Studien zu den Militärgrenzen Roms, Vortr.des 6 Int.Limeskongresses in Süddeutschland*,BJ,Beiheft,Köln,Graz, 1967

Militärgrenzen Roms,II = *Studien zu den Militärgrenzen Roms, Vortr.d.10 Int.LimesKongresses in der Germania Inferior*,BJ,Beiheft,38,Köln, Bonn,1977

Militärgrenzen Roms,III = *Studien zu den Militärgrenzen Roms, Vortr.d.13 int.Limeskongresses,Aalen*, 1983,Stuttgart,1986

OJh = *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts*,Wien

V.Pârvan,Getica = *Getica,O protoistorie a Daciei*, București,1926; republicată sub îngrijirea lui R.Florescu în 1982

C.Patsch,Beiträge = *Beiträge zur Völkerkunde von Süd-osteuropa*, Wien, Leipzig,1932 ,V.1

C.Patsch,Der Kampf= *Der Kampf um der Donauraum unter Domitian und Traian*, Beiträge,V/2,Wien, Leipzig,1937

D.M.Pippidi, Contributii = *Contributii la istoria veche a României*,Bucuresti,Ed.2, 1967

Revue Arch. = *Revue Archéologiques*,Paris

RE = *Paully-Wissowa,Real Encyclopädie der Klassischen Altertums Wissenschaften*

RESEE = *Revue des Etudes Sud.Est Européennes*, București

RIC = *H.Mattingly, E.A.Sydenham, Roman Imperial Coinage*, London,1924

Roman Frontier Studies,1949 = *Roman Frontier Studies*,Durham,1952

Roman Frontier Studies,1967 = *The Proceeding of the Seventh International Congress held at Tel Aviv*,1971

Roman Frontier Studies,1974 = *Papers presented to the 8th International Congress of Limes*, Cardiff,1969

Roman Frontier Studies,1980 = *Papers presented to the 12th International Congress of Roman Frontier Studies*,1979, Eds. W.S.Hanson, L.J.F.Keppie, BAR,Int.S.71

Roman Frontier Studies,Canterbury = *Papers presented to the 15th International Congressof Roman Frontier Studies*, Canterbury, 1989, Universitry of Exeter, Eds.M.Dobson, V.A.Maxfield, 1991.

SCN = *Studii si Cercetări Numismatice*,București

SCIV, SCIVA = *Studii si Cercetări de Istorie Veche si Arheologie*, București

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

SMMIM = *Studii si Materiale de Muzeografie si Istorie Militară*, București
Specimina Nova = *Dissertationum ex Instituto Historico Universitatis Quinqueecclesiensis de Iano Pannonio Nominatae,Evkönyve*, Pecs
K.Strobel,Dakerkriege Trajans = *Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans în Antiquitas*,1,33,Bonn,1984
K.Strobel,Die Donaukriege *Die Donaukriege Domitians,în Antiquitas*,1,38,Bonn, 1989

Al.Suceveanu,Viata = *Viata economică în Dobrogea romană* ,Bucuresti,1977
TIR = *Tabula Imperii Romani, Romula, Durostorum*,Tomis - L,35,Bucuresti, 1969.
Gr.Tocilescu,Fouilles=*Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, 1900
D.Tudor, Orașe = *Orașe,târguri si sate în Dacia romană*, București,1968
C.Vlădescu, Fortificatiile = *Fortificatiile romane din Dacia Inferior*, Craiova, 1986
C.Vlădescu,Armata = *Armata romană în Dacia Inferior*,Bucuresti,1983
R.Vulpe, Columna = *Columna lui Traian,Monument al etnogenezei românilor*, Bucuresti,1988

W.Wagner,Die Dislokation = *Die Dislokation der Römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum,Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin,1938

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

INDICE

Abrittus - 20

Acidava (Enoșești) -66-67, 112, 114, 117, 120, 125, 127, 162, 163, 167, 168

Aegyssus - 20,21,23,24,152,153

Aelius Catus -19,23,27,28,137,152,182

ala Asturum -76,111,115,168

ala Batavorum - 16

ala Cl.Gall.Capitoni ana - 63,114,168

ala Hispanorum -63,114,115,128,168

ala Palmyrenorum - 110

Albota - 80,84

Alburnus Maior-133

Apuli13,16,55,119,150

Apulum - 55,108,125

Asiaticus - 24,153

Augustus-
16,19,20,22,24,25,27,28,33,150,151,152

T.Ant.Cl.Alfenus Arignotus -114,168

M.Arruntius Claudianus - 25,153,154

Arruntius Flamma - 24

Arutela vezi Bivolari

Bastarni-
16,18,19,21,24,28,34,38,41,150,153,157

Băneasa -41,53,64,79,82,92-94,117,169

Bărboși - 50

Brzovia (Berzobis) - 40,55

Bivolari (Arutela) - 59,70-72,112,115,164

Boița (Caput Stenarum) - 51, 74, 77, 112, 126, 164

Bologa -41,111

Borosneul Mare -76-77,110,114,164

Bran (pas) -39,40,41,45,47,57,76,157,184

Brazda lui Novac de nord - 84-85

Brazda lui Novac de sud - 83

Bretcu (Angustia) -
49,51,57,74,76,115,164,168

București-Străulești - 140

București-Lacul Tei - 140

Bumbești - 41

Burebista - 14,15,18,33,55,119,148

Buri - 37,39,156,157

Buridava (Stolniceni) - 38,39,40,47,59,68-69, 112,115,119,127,156,157,163,167,177,180

Buridavenses - 115,126

Caecina Severus - 22,23,152

Callatis -20,21

canabenses - 122

Caput Stenarum -125

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Castra Traiana (Sâmbotin) -40,69-70, 112, 115, 156,163,169

Căşei -132,135,179

Câineni -74,162

Cebros - 16,150

Celei vezi Sucidava

celti - 15

Chilia (cultura) - 130,137-138,177-178,181

ciagisi - 119

civitas Ausdecenses -123

civitas Romulensium - 128

civitates în Dacia - 120,123,124,176

Cincşor -47,75,112,114,164

cohors I Bracaraugustanorum -63,115,168

cohors II Fl. Bessorum- 45,47,69,76,112,114,115

cohors I Brittonum -63,115,168

cohors I Fl.Commagenorum - 63,66,113,116,120,163,167

Cohors II Gallorum -112,167

Cohors III Gallorum -66,114,168

Cohors I Hispanorum - 39,70,71,115,117,169

cohors VI nova Cumidavensis - 110,116,126

Cohors II Fl.Numidarum - 75,114,168

Cohors I Thracum Syriaca - 67,112,116,162

cohors Tyrorum - 75,112,116,167

cohors Vindelicorum116

Comălău - 110

Cornelius Fuscus - 31,35,155

Cornelius Nigrinus Curiatius Maternus - 31,36

Coson - 15,16,150

Cotiso - 15,150

Cotys - 20,23,152

Colonești - 130,178

Costobocii - 146,166

Crâmpoaia- Ghioca - 61,79,80,83

Cumidava - 146,166

cumidavenses - 119,126

Dapyx -17,18,151

Decebal - 31,34,35,36-38,39,41,51-53,155-156,157,158-159

Deceneu - 15,150,155

Dicomes - 15,150

Diurpaneus - 34,35,155

Domitian - 30,31,34,35,37-38

Drajna de sus - 49,66,76,137,159,181

Drăgăşani -68,126,162

Drobeta - 40,52,122,125,158

Drumul Carului - 81,108,110

drumul Drobeta-Bumbeşti -41,51,158

drumul pe Olt - 39,61-67,72-74,145,161,162

drumul Celei-Scşrişoara - 62,162,

drumul Flămânda-Bran - 39,40,57,58,78-80, 145,157,167

drumul Bşrboşi-Oituz -39,50-51

drumuri Dacia Inf.- Muntenia - 66,79,80,116,126,120-130

Dulceanca - 140,182

Duras - 34,155

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Fâlfani-Izbășești - 59,80

Flămânda - 35,40, 42-44,58,61,78,82,86-87,90,117,157,165,166

T.Flavius Proculus - 121

T.Flavius Priscus Gallonius Fronto Marcius Turbo - 141, 142,146,182,185

Flavius Sabinus - 24, 153

Feldioara - 59,75,112,164,168

Filipești - 50

foedus - 17,34,35,52,151,155,158

formatiuni politice dace - 13-20,27,30,33-35,39,55-56.91,136-139,141,149,155-156,160,178

Genucla - 18

Gresia - 61,79,80,83,90,166

Greblești - 74

histrianorum rex - 14

Hoghiz -41,51,75,76,77,112,114,115,126,164

Iazigi142,181

Ioneștii Govorii (Pons Aluti) - 68,108,114,162,168

Iulius Possessor - 114,128,168

Izlaz -62,145

Jidava (Pescșreasa) - 41,44-45, 60, 80, 95, 106, 113, 114, 117, 157, 167, 168, 184

Jiblea - 70

M.Laberius Maximus - 24,45,51,158

Latinius Pandusa - 23

legio I Italica - 113

legio III Gallica - 36

legio IIII Fl.Felix - 41,55

legio IIII Scythica - 23,25,153,154

legio V Alaudae - 29,36

legio V Macedonica - 63,113,122

legio XI Claudia - 44,51,63,106,107,113,157

legio XIII Gemina - 55,63,77

Lentulus - 19,27,152

M.Licinius Crassus - 16-18,24,158

Lusius Quietus -39,51,158

mauri gentiles - 117

Mălăiești - 41,49,137,181

Mătăsaru - 131,140,177

Micia - 41

moesi - 16-18,19,21,23,24,150,151,155

Moesia (provincia)18,19,21,22,27,29,31,151,152,153

Moesia Inferior - 22,27,37,38,39,40,52,54,55,107,123,136,138,145,156,158,159

Negreni - 133

Negrilești - 133

Nicopolis ad Istrum -38

C.Nonnius Caepianus -115,168

Novae - 29,36,154

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

numerus burgariorum et veredariorum - 72,116

numerus equitum Illyricorum - 113,115,167,168

numerus surorum sagit. - 107,114,115,117

numerus maurorum *S - 112,116

Oescus - 17,27,41,62,110,162

Oituz-Pas16,39,41,50,51,110,115.126,157,164

Olteni - 76,164

C.Oppius Sabinus -31

palmyreni sagit. - 117

pedites singulares - 69,115

Perișani - 74,164

piefigi -119

Pietroasele - 49,107

Cn.Pinarius Aemilius Cicatricula

Pompeius Longinus - 52

Piroboridava -39,115,169

Piscul Crăsani -27

Ti.Plautius Silvanus Aelianus - 28-29,30,34,39,50,137,153,157,182

Pojejena - 40

Pomponius Flaccus - 23,153

Pomponius Labco - 23

Pons Aluti - 68,126

Pons Vetus - 74

Poppaeus Sabinus - 22,23,152

Porolissum - 110,135

portorium 24-25,154

praefectura orae maritimae - 26

praefecura ripae Danuvii - 24-25,154

Praetoria Augusta - 53

Pripoarele74,164

Claudius Ptolemaios - 13,56-57,118-120,160

Purcăreni - 80,117

Putineiu61,82,87,92-94,105-106,109,115,165,173,174

Racovița - 71,73,112

Ranistorum - 54,159

Răcari - 112,116,167

Rădăcinești - 59,74,112,115,164

Râșnov - 41,48-49,58,60,75,81,110,116,126,157,159,164

Râureanca - 140,182

regio Ansamensium - 132,134

Resculum - 133

ripa Danuvii, Histri - 23-28,3o,34,36,52,120,153,155

ripa Thraciae - 20,25,26

Rhescuporis - 20,21,23

Rhoemetalces - 20,23

Roles - 16-17,19,25,34,150,155

Romula (Reșca) - 59,64-66,70,110.120-121,125,126,162,175.177

Roșia Montană - 133

roxolani 21,28,34,38,41,104,138,139-140,146,156,157,160,180,181,185

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Rubrius Gallus - 29,30

Rucconium - 134

Rucăr - 45-47,60,81,85,112,137,157,159,181

Rusidava126

sarmati - 19,28,139,151,152,153,182

Săpata de Jos - 41,59,80,86,92,95-96,108

Scornicești - 130,131,178

Scrioaștea - 79,83,90,166

Slăveni - 63-64,109,110,112,114,120,164,168,174

Socetu - 79,130,178

statio Resculi - 133

statio Samum - 133,179

Sucidava - 62,127-128,135,180

sucidavenses - 119,124,177,179

Surduc - 40

suri sagittari - 71,74,115,117,120

Scythia Minor - 21,154

Segetica - 16,150

P.Silius

Tapae - 37,39,156

Târgșor - 49,113

teritoriu militar - 65,122,123,129,132,134,145,177,179

territorium Sucidavense - 132,135,179

L.Tettius Iulianus - 31,36

Tia Mare - 62,162

Titești - 59,74,112,164

Thracia - 18-23

Tomis - 2o,21,52

triballi - 16,17,20,21

Traian - 34,36-39,41,49,52-53,57,138,158-159,160

Troesmis - 23,122

troesmenses - 122

Troian - 42,78,84,89,146,185

Tropaeum Traiani (Adamclisi) - 25,137,154

Urluieni (Afrimești) - 41,59,61,80,84,86,88-89,96-105,109,114,117,157,167,170-172,174

M.Ulpius Herculanus - 121

Valea Bascovului - 79

Valea Mocanului - 86,88-89

Valea Totiții - 61,79,82

Valea Urluii - 61,83,86,90,166

Vărădia (Arcidava) - 40

P.Vellaeus - 23

Vestalis - 21,23,24,152,153

vicus Anartorum - 123,124,133,134,176

vicus Patavisensium - 123

P.Vinicius -21,23

Vitellius - 21,24,152

Voinești - 45,80,113,157

Vulturești - 130,135,178

Zimnicea - 27,140,182

Zyraxes - 18

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

LISTA FIGURILOR

Planșa I Fortificatiile romane în Dacia în vremea lui Traian
1.castre de marș 2.castra stativa

Planșa II Dacia romană
1.oraș roman 2.castrum legionis 3.castellum pentru ala 4.castellum pentru mai multe trupe 5.castellum pentru cohorte, sau trupă necunoscută 6.castellum de mici dimensiuni

1. Formatiunile politice geto-dace circumscrise pe baza răspândirii tipurilor de monede dacice
1. tezaure de monede dacice si monede dacice emise între 150-70 a.Chr. 2.tezaure de monede celto-dace si monede celto-dace emise între 250-150 a.Chr. 3.triburi celto-dace 4.aria statului dac din Transilvania 5.aria statului geto-dac din Transilvania 6.aria statului getic din Muntenia centrală 7. aria statului geto-dac din Oltenia de est

2. Aria de pătrundere a monedelor Macedonia Prima și Thasos în zona Dunării Inferioare

3. Campaniile lui M. Licinius Crassus la Dunărea de jos
1.traseul parcurs de bastarni în 28 a.Chr. 2. traseul parcurs de trupele lui M.Licinius Crassus 3.interventia lui Roles

4. Războaiele dacice ale lui Traian cu dacii, călătoria lui Traian spre Moesia Inferior la începutul celui de al doilea război cu dacii

5. Scena XXVI de pe Columna Traiană-reprezentând solia de germanici si daci, propunând pace înainte de contraofensiva dacă în Moesis Inferior

6. Inaintând pe trei drumuri spre Transilvania, după campania din Dobrogea, Traian este salutat de un grup de patru comati (?), scena LII pe Columna Traiană

7. Fotografia aeriană a castrului de la Flămânda si a Troianului (vallum transalutan), efectuată de Directia Topografică Militară

8. Latura de est a castrului de la Flămânda în cursul cercetărilor arheologice din 1977; sus sectiunea S I, în prim plan sectiunea S III, peste vallum transalutan, chiar la coltul castrului

9. Planul castrului de la Fămânda cu sectiunile arheologice

10. a. Profilul de sud al sectiunii S I peste latura de est a castrului de la Flămânda; încercare de reconstituire
b. Profilul se sud al sectiunii S II peste latura de est a lagărului de la Flămânda
c. Profilul de sud al sectiunii S III, peste vallum si fossa castrului la coltul de nord-est
1.pământ negru din agger 2.pământ galben 3.pământ brun-negru 4.pământ din fossa 5.umplutura primei faze a unei fossa 6.humus antic 7.pământ virgin, galben 8.pământ brun 9.pământ de amenajare a unui ascensus 10.cărbune si cenuăe 11.stratul de cultură roman 12.pământ vegetal

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

11. 1.Fibulă descoperită în pământul de umplutură al fossei castrului de la Flămânda, în spatele vallumului transalutan, în S III 2.piesă de bronz, reprezentând un călus, descoperit în fossa castrului de la Fămânda, S III 3.statuetă de bronz Apollo (?) cu lira (a.față, b.spate) descoperită în castellum de la Rucăr 4.fragment vas din pastă gri cu litera N si hedera distinguens, descoperită la Putineiu; 5.ostraca pe un ciob din pastă rosie, descopeit la Putineiu 6.relief votiv descoperit la Săpata de jos, după V.Christescu, Dacia,V-VI,1938,447 Fig.17

12. Schita de situatie cu cele două castella de la Jidava. Câmpulung după Gr.Tocilescu Fouilles,1900, 134,Fig.77; planul castellumului de piatră de la Jidava, după Em.Popescu, Materiale, IX,1970

13. Planul micului castellum de la Rucăr

14. Profilul sectiunii S I peste latura de vest a castellumului de la Rucăr
1.sol virgin 2. pământ negru de agger 3. pământ de agger degradat 4. pământ cu fragmente ceramice romane 5.pământ de umplutură a santului fără material arheologic 6.stratul de cultură roman 7.pământ vegetal 8.gropi de stâlpi, marcate de arsură 9.caespes 10.pietre de râu 11.cărbune si cenuse 12.gropi de stâlpi în plan

15. Sectiunea S I/1971 peste latura de vest, fotografie din timpul săpăturii; se disting în vallum urmele de caespites

16. Imagine a zonei centrale, privită din spre sud, sus în dreapta platforma patrulateră, pentru un altar sau statuie

17. Plan si profil al sectiunii pe latura de nord-est a lagărului de la Râșnov, după N.Gudea, AIIA,17,1975,78

18. Columna lui Traian, scena LVII trupele romane revenind de pe frontul din Dobrogea pe trei drumuri, ajung într-un punct unde-i asteaptă Traian, care a înaintat cu avangarda

19. Columna lui Traian, scena LXXXXIX - la debarcarea după voiajul pe mare, Traian este salutat de geto-dacii din Dobrogea - locuitori ai Moesiei Inferior

20. Columna lui Traian, scena CXI - neîntelegerile dintre daci, în momentul declanăării celui de al doilea război dacic

21. Un pileatus se închină lui Traian, scena CXVIII

22. Ca urmare a întelegerii convenite între pileatul din scena anterioară si Traian, dacii îăi incendiază cetatea,scena CXIX

23. Columna lui Traian, scena CXXX - dacii se supun lui Traian, după distrugerea Sarmizegetusei

24. Columna lui Traian, scena CXLI - cea mai mare parte a dacilor renunță să-l urmeze pe Decebal si se supun lui Traian, imagine a unei deditio in fidem

25. Columna Traiana, scena CXLIX - dacii din munti sunt adusi (nu sunt înlănțuiți), sub privirea zeitei *Clementia* să adopte o viată de tip roman, ca cei doi, un comatus si un pileatus care discută într-o clădire civilă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

26. Limesul în sud-estul Daciei
1.fort presupus 2.castellum 3.castellum de mici dimensiuni 4. turn 5.oraş roman 6.vestigii romane 7.vallum 8.drum roman 9.traseul probabil al drumului roman

27. Desen după harta limesului pe granita răsăriteană a Daciei Inferior desenată de P.Polonic aflată în arhiva Institutului de Arheologie, Bucureşti; sunt marcate drumurile antice cercetate de Gr.Tocilescu

28. Planul castrului de la Slăveni după desenul lui P.Polonic, din arhiva Institutului de Arheologie, Bucureăti

29. Planul castrului de la Slăveni după D.Tudor, Militärgrenzen II, 402,Fig.2 si schita profilului peste elementele de fortificatie ale castrului, după D.Tudor, Oltenia Romană,ed.3, 308, Fig.82

30. Romula, schita de situatie a ruinelor după Marsigli, si spre comparatie ridicarea topografică a lui P.Polonic de la sfârsitul secolului XIX

31. Planul orasului roman Romula, cu fazele de dezvoltare ale ariei cuprinsă de incintă, după fotografia aeriană

32. Fotografia aeriană a coltului de sud-vest al castellumului de la Enoăeăti, efectuată de IGFCOT

33. Profilul sectiunii efectuate în 1975 peste latura de vest a fortului complet escavat, cu ocazia amenajării Oltului
1.humus 2.pământ de agger aplatizat 3.pământ de umplutură în fossa 4.față anterioară a șanțului 5.țigle si cărămizi 6.mortar 7.morminte feudale 8.sol virgin

34. Drumul roman în zona Stolniceni și situl,după construirea combinatului chimic de la Râmnicu Vâlcea, fotografie aeriaană efectuată de IGFCOT

35. Planul săpăturilor de la Sâmbotin - Castra Traiana, după Revista Muzeului Militar National, Supl.I,8,Fig.3

36. Incinta de la Sâmbotin, fotografie realizată cu ocazia Colocviului asupra frontierelor romane, Râmnicu Vâlcea, 1983

37. Planul castellum de la Bivolari, după Frontières romaines, 248, Fig.2

38. Profilul nord-sud prin castellum de la Arutela, după SMMIM,2-3,12,Fig.3

39. Castellum de la Bivolari, reconstruit, fotografie realizată în 1983

40. Planul castellum de la Copăceni, desenul lui P.Polonic la sfârsitul secolului XIX

41. Planul castellum de la Racovița, desen P.Polonic

42. Planul castellum de la Rădăcinești după SCIV,23,2, 1972,480,fig.2

43.a. Planul castellum de la Titești, executat de P. Polonic, la sfârșitul secolului XIX, sunt detalii ale portilor b.Planul aceluiași castellum după Frontières romaines,253,Fig.7, completările noastre marcate de stelute

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

44. Planul castellum de la Boița după N.Lupu,Materiale, VII,412,pIII

45. Planul coltului de sud-vest al castellum de la Cincsor, după D.Isac,colab, Eph.N.IV,1994,105, Fig.2

46. Planul si castellum de la Olteni, profilul sectiunii SI, după Z.Szekely, Aluta,X-XI,1980,Fig.3 si 4

47. Traseul vallumului transalutan, la nord de Flămânda, schiță după fotografiile aeriene, executate de Directia Topografică Militară

48. Vallum transalutan, la sud de Putineiu; un mic castellum supraveghea Valea Totiții, schită după fotografiile aeriene; am marcat si tumulii, dinte care unii ar putea ascunde resturile unor turnuri de pază si semnalizare

49. Zona celor două castella de la Băneasa,schită după fotografia aeriană, am marcat si tumulii, dintre care pe unii îi putem considera ,prin pozitie, turnuri

50. Schita cu vallum la sud de castellum de pe Valea Urluii si locul de intersectie cu Brazda lui Novac de sud

51. Vallum la sud-vest de castellum de la Gresia, deasupra satului Scrioaștea turnul cercetat partial de noi

52. Fotografia aeriană a celor două castella de la Băneasa, efectuată de Directia Topografică Militară

53. Fotografia aeriană cu vallum în zona Scrioaștea, realizată de IGFCOT

54. Fotografia aeriană cu castellum de la Crâmpoaia-Ghioca, realizată de IGFCOT

55. Detaliu din harta ridicată la sfârsitul secolului XIX cu castella de la Urluieni si Brazda lui Novac de Nord, si pe malul celălalt al Cotmenii vallum transalutan
1.turn 2.castellum 3.val de pământ 4.drumuri moderne

56. Detaliu de pe harta de la sfârsitul secolului XIX cu castella de la Fâlfani-Izbășești si Săpata de Jos

57. Drumul roman la nord de Rucăr, urmele rotilor sunt vizibile în stâncă la distanta de 1,50 m

58. Imagine a sectiunii S I, peste vallum la 1,5 km nord de Dunăre, la Fămânda,1971

59.a. Sectiunea SI din 1971, peste vallum transalutan în lunca Dunării
1.pământ vegetal arat 2.straturi succesive de pământ aluvionar 3.pământ brun-gălbui din care s-a construit aggerul 4.pământ brun 5. pământ galben
b. Sectiunea prin vallum la nord est de Urluieni
1.pământ vegetal 2.pământ de umplutură a primei faze de existentă a vallumului (Holtz-Erdemauer) 3.pământ brun din care s-a construit vallum 4.pământ amestecat cu bulgări de pământ ars în mai mare cantitate 5.pământ brun-roscat 6.pământ galben 7.pământ din vallum 8.pământ ars

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

60. Planul cercetărilor pe vallum transalutan la Valea Mocanului, într-un punct unde a fost incendiat; profilul de nord al sectiunii prin vallum
1.pământ provenind din săpăturile anterioare 2.pământ vegetal 3.agger 4.pământ virgin 5.pământ ars 6.gropi de stâlpi incendiati din prima fază 7.stâlpi din a doua fază 8. pământ înrosit în urma arderii unei scânduri

61. a. Imagine din timpul cercetărilor la Valea Mocanului, se observă formele neregulate de pământ ars, rezultat din incendierea unui zid-palisadă; b. detaliu din aceiasi sectiune cu urma de pământ ars de pe marginea structurii de lemn care îmbrăcase zidul-palisadă

62. Turnul de semnalizare de la Scrioaștea; 1.faza I 2.faza II

63. Profilele secțiunilor efectuate de Gh. Cantacuzino, peste laturile castellum-ului mare de la Băneasa după Dacia IX-X, 1945
1.sol virgin 2.pământ vegetal 3.pământ bătut,foarte dur 4.dărâmături 5.pământ ars 6.pietriă
7.cărbune si cenuăe 8.strat de pământ tare, amestecat cu pământ ars si uneori cu var 9.pământ negru

64. Castellum de sud - A de la Urluieni

65. Profilul sectiunii S II pe latura de vest
1.pământ din agger, faza A I 2.pământ din agger faza A I 3. pământ din agger faza A II 4.pământ cu multe fragmente de tigle sau chirpic ars 5.pământ cu material ceramic sporadic 6.chirpic amestecat cu pământ 7.humus antic 8.strat de cultură A I 9.stratul de cultură A II 10.arsură 11.fragmente de tigle

66. Profilul sectiunii pe latura de sud SIII (aceeasi legendă ca la Fig.65)

67. Planul castellum de nord - B de la Urluieni

68. Sectiunea pe latura de nord, a. profilul de vest
1.pământ arabil 2.strat de pământ cu material roman 3.pământ brun-cenuăos 4.pietriă 5.nisip 6.dărâmătură din zidul de cărămidă 7.pământ negru din fossa I 8.arsură 9. tigle si cărămizi
b. profilul pe latura de est
1.pământ arabil 2.pământ brun-roăcat cu mortar cu cărămidă pisată 3.pământ galben 5.pământ galben-brun 6.bucăti mari de mortar 7.dărâmătură cu mortar si cărămizi 8.pământ brun-roşcat fără material arheologic 9 pietriă 10.nisip

69. Profilul de nord al sectiunii pe latura de vest
1.pământ arabi 2.pământ brun-roşcat 3.pământ brun închis 4.pământ afânat 5.pietriă de pavaj 6.umplutura şanțului 7.pietriă 8.nisip 9.mortar de var 10.fragmente de tigle si cărămizi 11.arsură 12.strat de cultură roman

70. Profilul sud al sectiunii S X, pesta latura de est
1.pământ arabil 2.groapă de scoatere a zidului 3.pământ din agger 4.pământ amestecat cu cenuse si cărbune 5.pământ brun cu material roman 6.pământ cenuăos 7 nivelul de călcare din pietriă si pământ bătut 8 arsură 9.pământ afânat cu cenuşe si cărbune 10.lut 11.pământ brunroşcat cu material roman 12.pământ cu dărâmătură 13.umplutura şanțului 14.pământ viu 15.cărămizi sau cărămizi nearse

71. Turnul de vest al portii de nord si profilul peste turn
1.pământ arabil 2.groapă de scoatere a zidului 3.pământ negru 4.pietriă 5.pământ brun cu material roman 6.pământ cenuăos 7.strat de cultură roman 8.podzol 9.cărămizi

72. Planul portii de est

73. Coltul de nord-est al castellumului de la Urluieni

74. Coltul de nord-est în cursul săpăturilor

75. Fotografie cu resturile hipocaustului din principia

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

76. Planul micului castellum de la Putineiu

77. a.Profilul sud al sectiunii pe latura de vest a micului castellum de la Putineiu b. Profilul vest al sectiunii nors sud prin castellum, peste latura de sud c. Profilul vest al sectiunii nord-sud, latura de nord

Legenda comună: 1.pământ arabil 2.pământ brun 3.umplutura ăanăurilor 4.pământ brun-roşcat din agger 5.pământ de amenajare, brun-gălbui 6.pământ negru cu mult material roman 7.pământ brun-roăcat pe care s-a amenajat primul nivel de călcare 8.strat de cultură roman 9.groapă modernă 10.sol virgin brun-roşcat 11.chirpic si lutuială arsă 12.cenuşe 13.pământ negru afânat,în jurul fântânii 14.pietre 15.cărbuni si cenuăe 16. fragmente de tigle si cărămizi 17.oase 18.fragmente de amforă

78. Profil pe turnul de răsărit al portii de sud de la Putineiu

1.pământ arabil 2.pământ din agger 3.pământ cu resturi de la Incendierea turnului din faza I 4.cenuşe 5.pământ brun roşcat cu fragmente de ţigle,.ceramică etc. 6.pământ brun-roşcat cu rare urme de pământ ars 7. cărbune si cenuăe 8.pietre de râu 9.stratul de cultură roman

79. Descoperiri mărunte de pe linia transalutană:

1-3 Putineiu, 4-7 Săpata de Jos, după V. Christescu, Dacia,V-VI, 1938,444,Fig.13

80. Descoperiri mărunte din castellum de la Urluieni

81. Materiale epigrafice referitoare la trupele stationate pe linia transalutană: 1-2 Rucăr; 3-4 Enoşeşti; 5-6 Jidava; 8.Râşnov

82. Harta cu răspândirea monedelor imperiale în Muntenia

83. Asezări geto-dace între cele două linii fortificate din estul Daciei Malvensis

84. Descoperiri sarmatice la Dunărea de jos după Gh.Diaconu, SCIVA, 31,2,1980,276

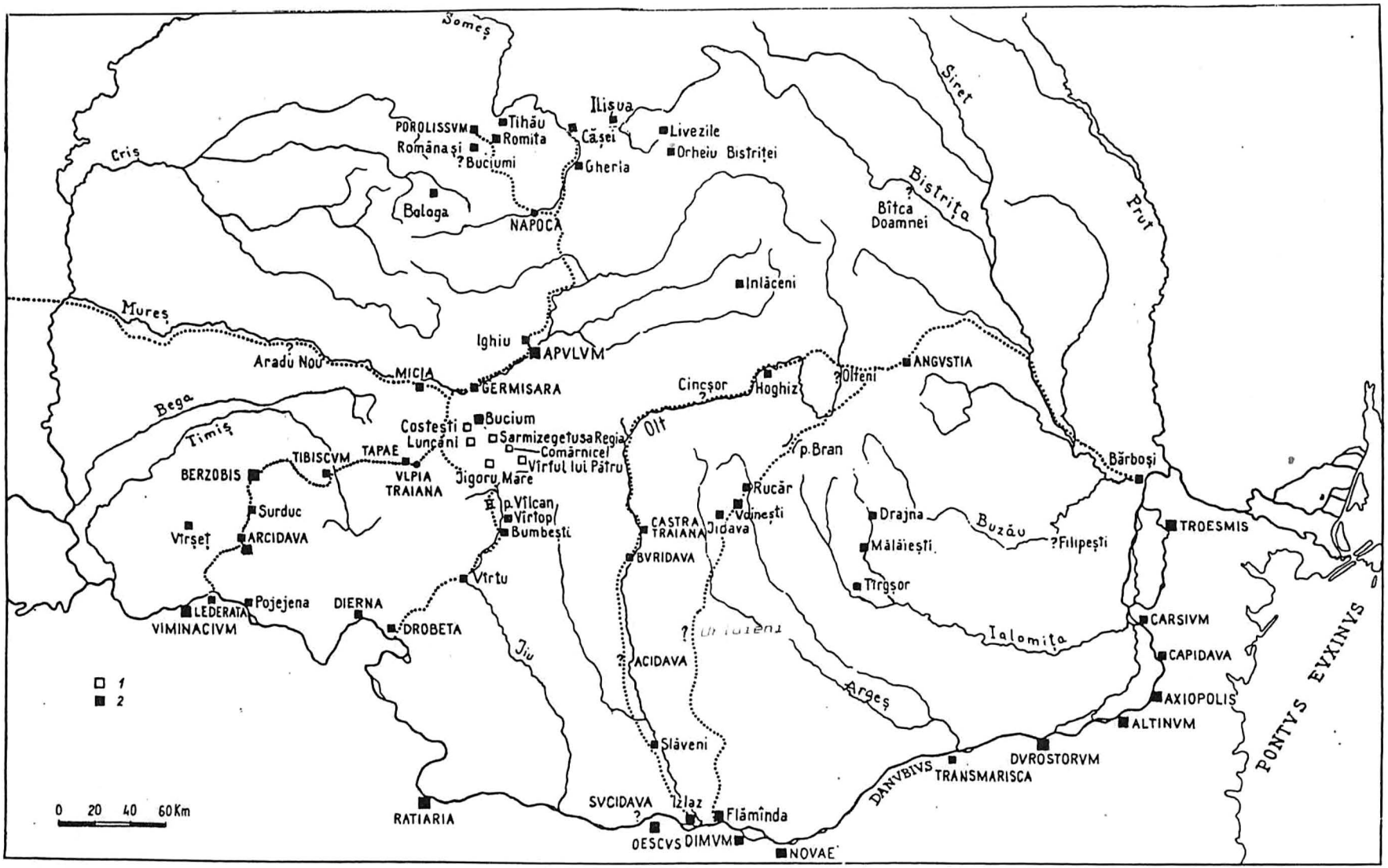
1.cranii deformate 2.oglinzi în morminte sarmatice 3.oglinzi în complexe apartinând dacilor liberi 4.mărgele din lapislazuli 5.mărgele din lapislazuli în compllexe apartinând dacilor liberi 6.limesul provinciei Dacia

La Fig.83: Asezări de epocă romană în vestul Munteniei:

1 Bod; 2Brebeni - (Sârbi; Români; Puturoasa); 3 Budeş (Leasa;Sălişte); 4 Chilia;5 Cireaşov - (Leasa;Sălişte); 6 Colonești (5 asezări); 7 Corbeni; 8 Comănişa; 9 Costeşti Stârci; 10 Crizbav; 11 Cungrea; 12 Curţişoara; 13 Cucuieţi; 14 Dobrotineţ; 15 Drăgăneşti-Olt; 16 Dumitreşti; 17 Găieşti; 18 Goranu; 19 Hărman; 20 Ibăneşti; 21 Ipoteşti; 22 Mătăsaru; 23 Piteşti; 24 Podul Dâmbovitii; 25 Priseaca; 26 Sâmbureşti; 27 Scornicești; 28 Slatina - (Cărămidărie si Crişan); 29 Socetu; 30 Sprâncenata; 31 Rosiorii de Vede; 32 Tecuci;33 Teslui; 34 Vulturești; 35 Făgăraş

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Planșa I

https://biblioteca-digitala.ro/ | https://www.muzeuteleorman.ro

COSTOBOCI
TRANSMONTANI
TEURISCI
ANARTI
COSTOBOCES
CAUCOENSES
PREDAVENSES
RATACENSES
COTENSES
ALBOCENSES
POTULATENSENS
BURIDAVENSES
SALDENSES
SENSES
CIAGISI
PIEFIGII
POROLISSVM
Romita
Românaşi
Buciumi
Zutor
OPTATIANA
Tihău
Cășei
SAMVS
Livezile
Orheiul Bistriței
Oherla
Bologa
Bilțau
NAPOCA
Brâncovenești
Călugăreni
Sărăteni
Inlăceni
POTAISSA
Cristești
Războieni
Abrud
ALBVRNVS MAIOR
Sighișoara
Sărpaul
Ighiu
AMPELVM
APVLVM
Hoghiz
Olteni
ANBVSTIA
Bretcu
MICIA
BERMISARA
Cigmău
Cincșor
Feldioara
Comăiau
Boroșneul Mare
Buciumi
Costești
AQVAE
Lunçani - Tirsa
Muncelul
Jigorul Mare
Comănicești
Vf. lui Pătru
Bolta
Răşnov
ZÁVOL
TAPAE
VLPIA TRAIANA
Sarmizegetusa
Căineni
Recea
Capăceni
Titești
Perișani
Rucăr
Voinești
Jidava
Rădăcinești
Drajna de Sus
Ciolan
Mălăiești
Nâeni
Șoaringa
Vârtopu
Bumbești
BURIDAVA
CASTRA TRIANA
Târgșoru
Purcăreni
Albota
Săpata de Jos
Fălfani
Izbașești
Urlueni
Răzvani
Enoșești
Craiova
ROMVLA
Stăveni
Greșiea
Fețeni de Vede
TRANSMARISCA
Bănească
Putineiu
V. Tarții
Zăvoi
SVCIDAVA
Bistrițu
Desa
RATIARIA
Cioroiu Nou
Pietrișani
ROVAE
Târgșor
Ghergheșa
Rădulești
Arcidava
Varădia
Surduc
Mehadia
Orșova
LEDERATA
VIMINACIVM
DIERNA
PONTES
DROBETA
TALMATA
AQVIS
HARGVM
BESCVS
ADMVTRIVM
Răcari
SORIVM
RVSIDAVA
Drăgășani
Ionești-Govori
Cătunele
1 Mastaban
2 castru
3
4
5
6

Planşa II

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Fig. 1

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

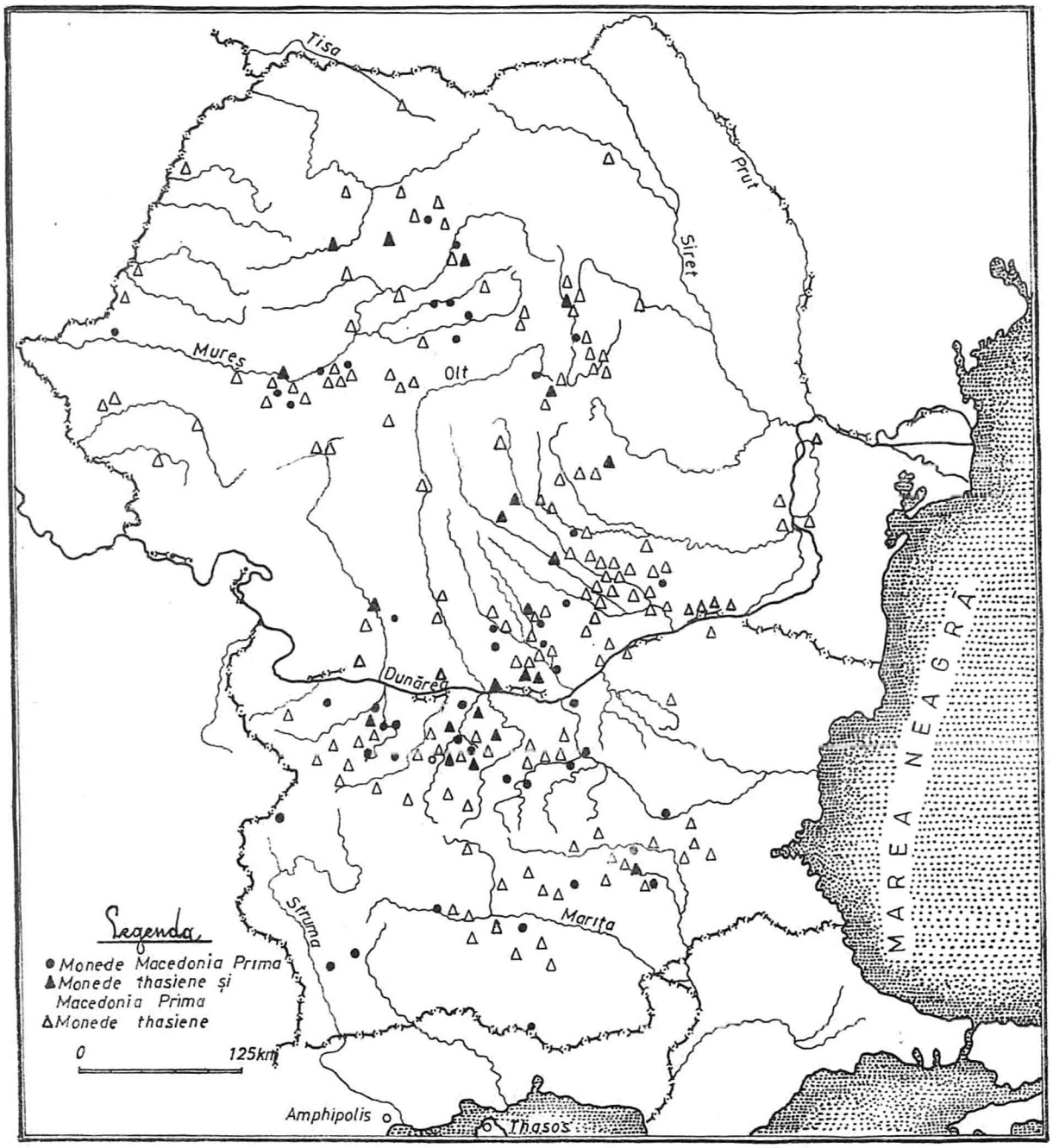

Fig. 2

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

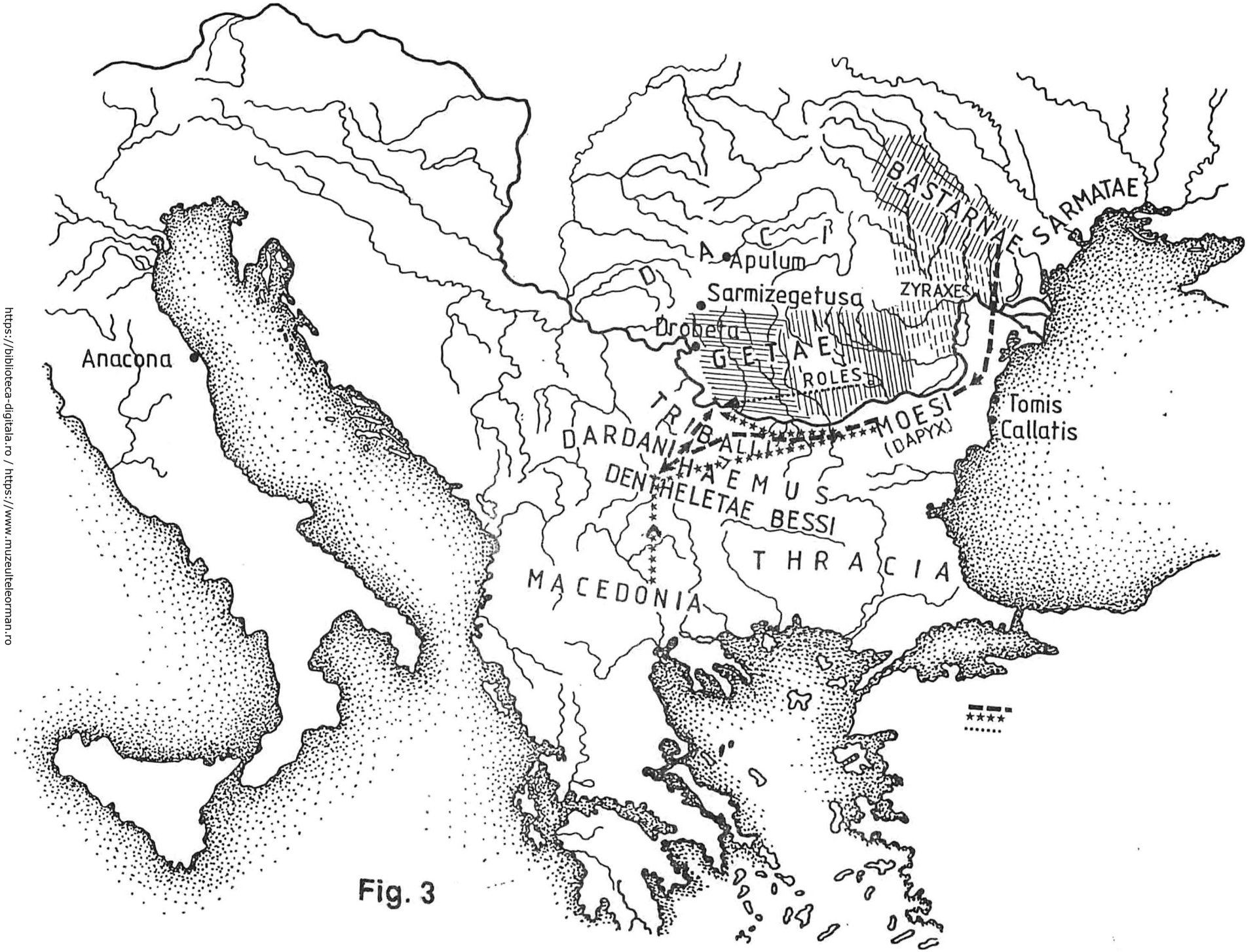

Fig. 3

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

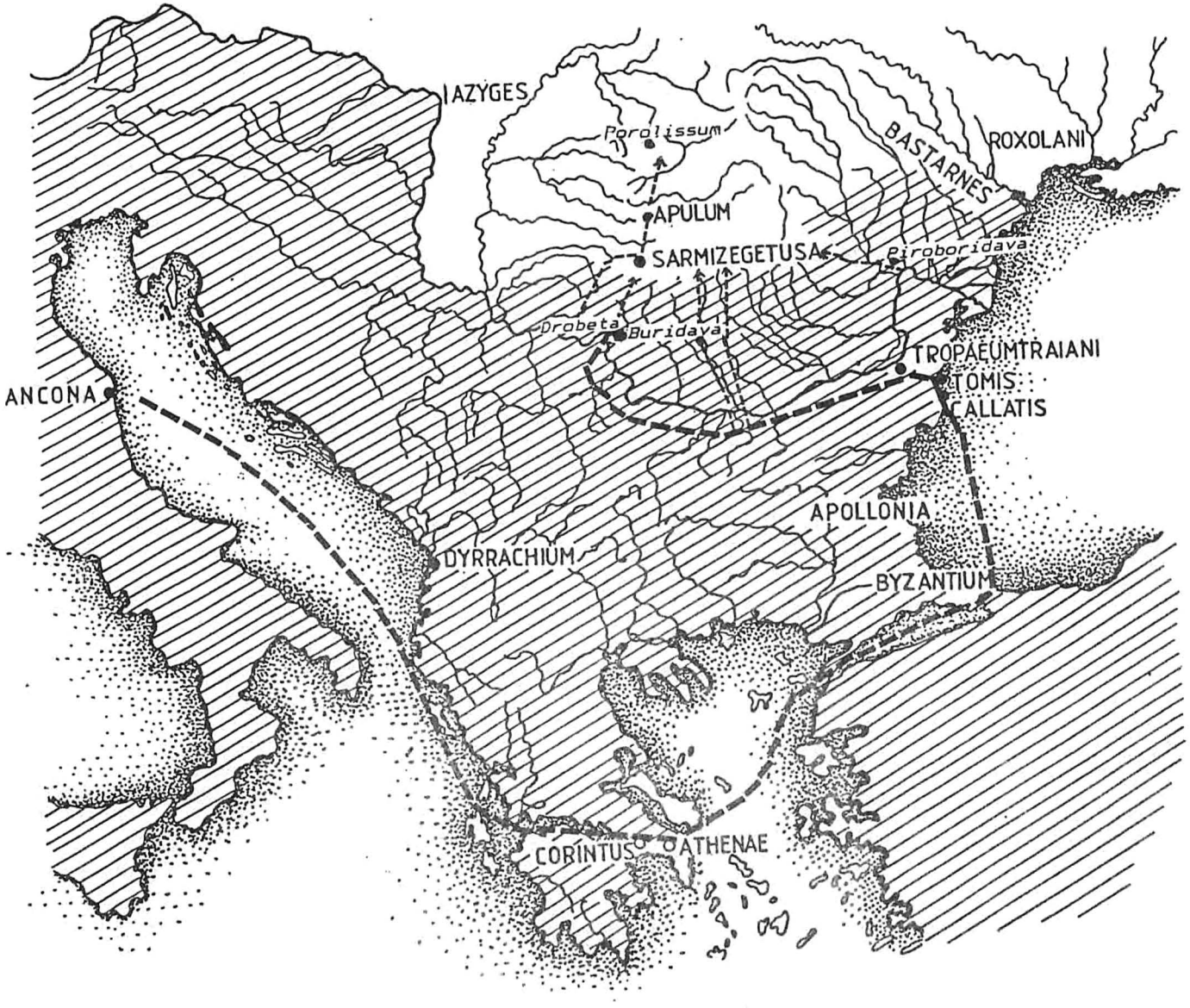

Fig. 4

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

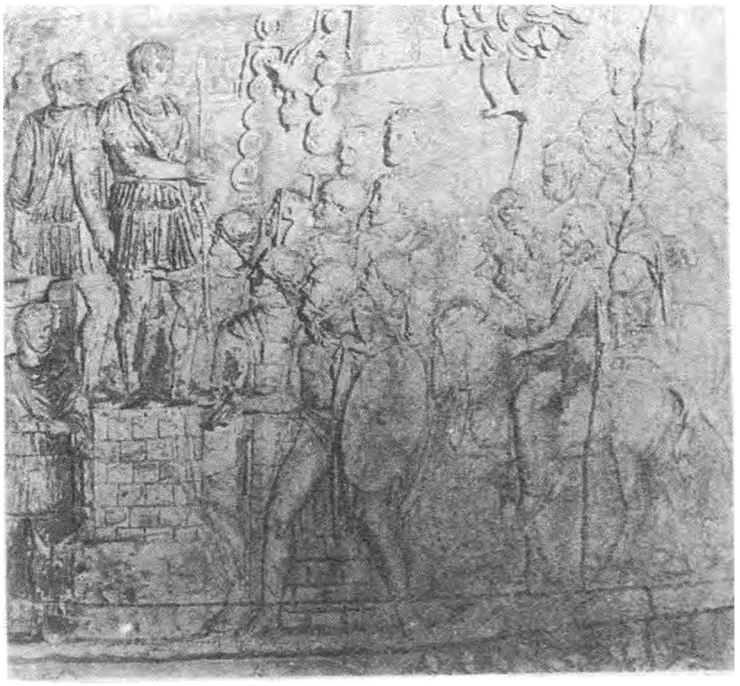

Fig. 5

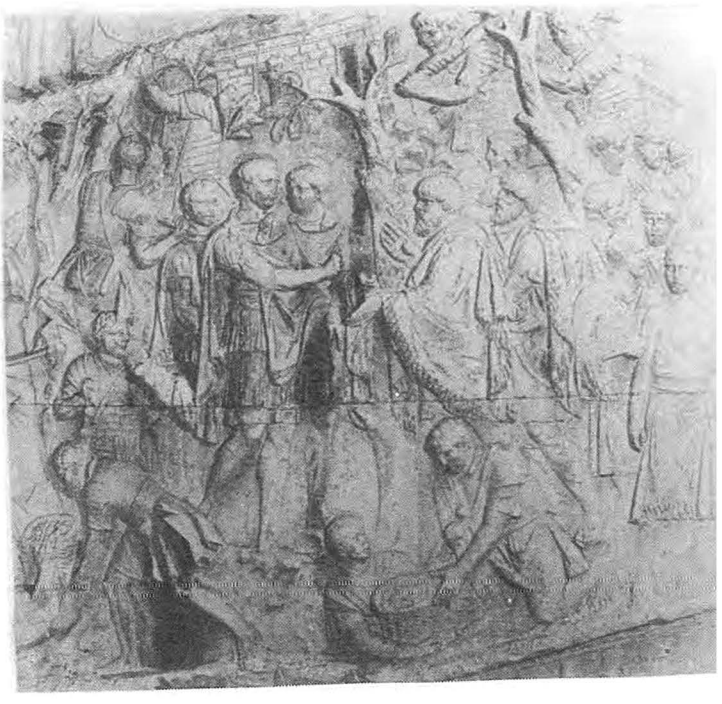

Fig. 6

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

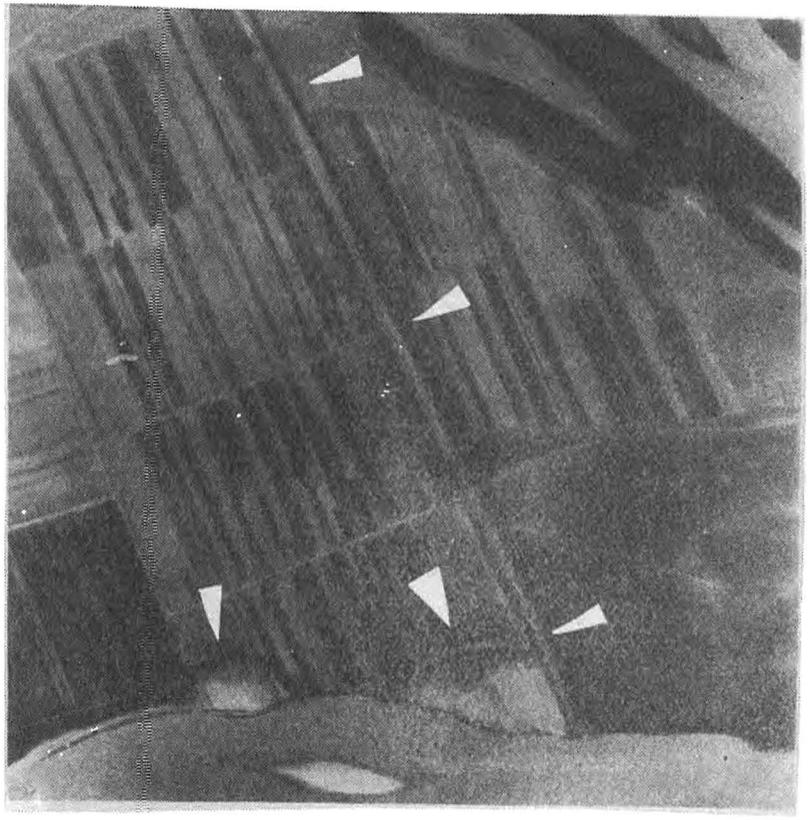

Fig. 7

Fig. 8

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleormanro

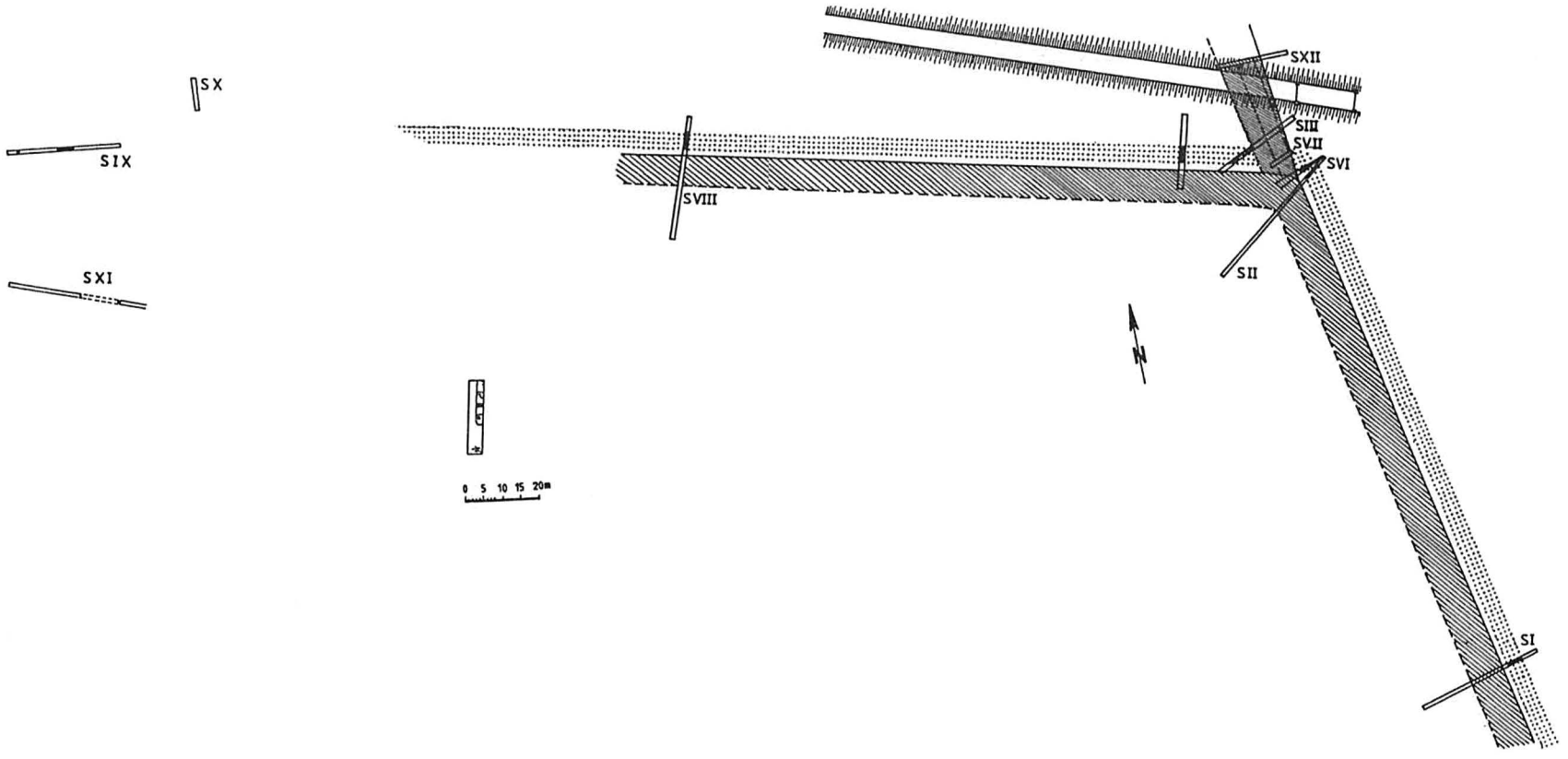
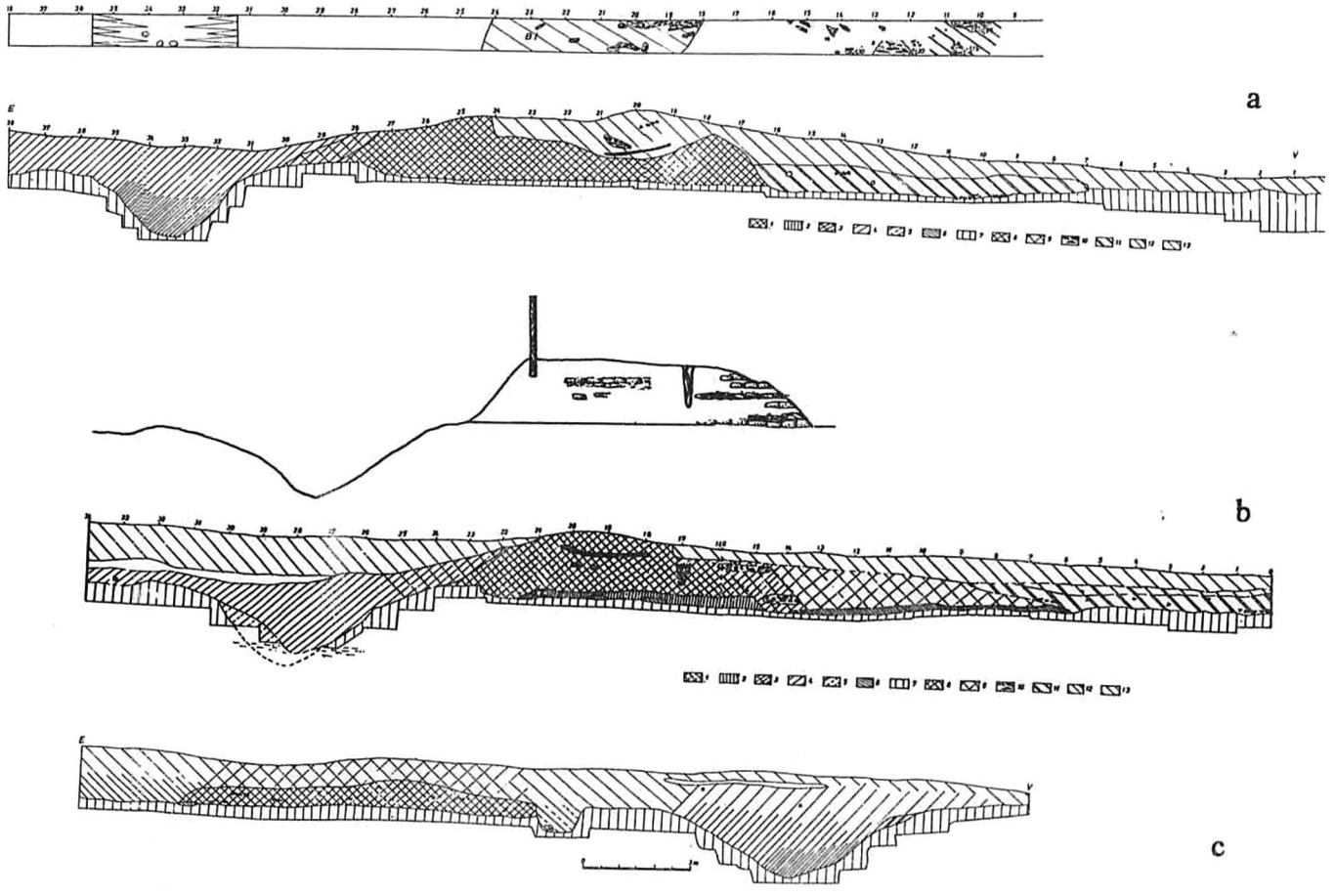

Fig.9

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

a - S II

Fig. 10 b - S I

c - S III

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

1

2

3 a

3 b

3 cm

6

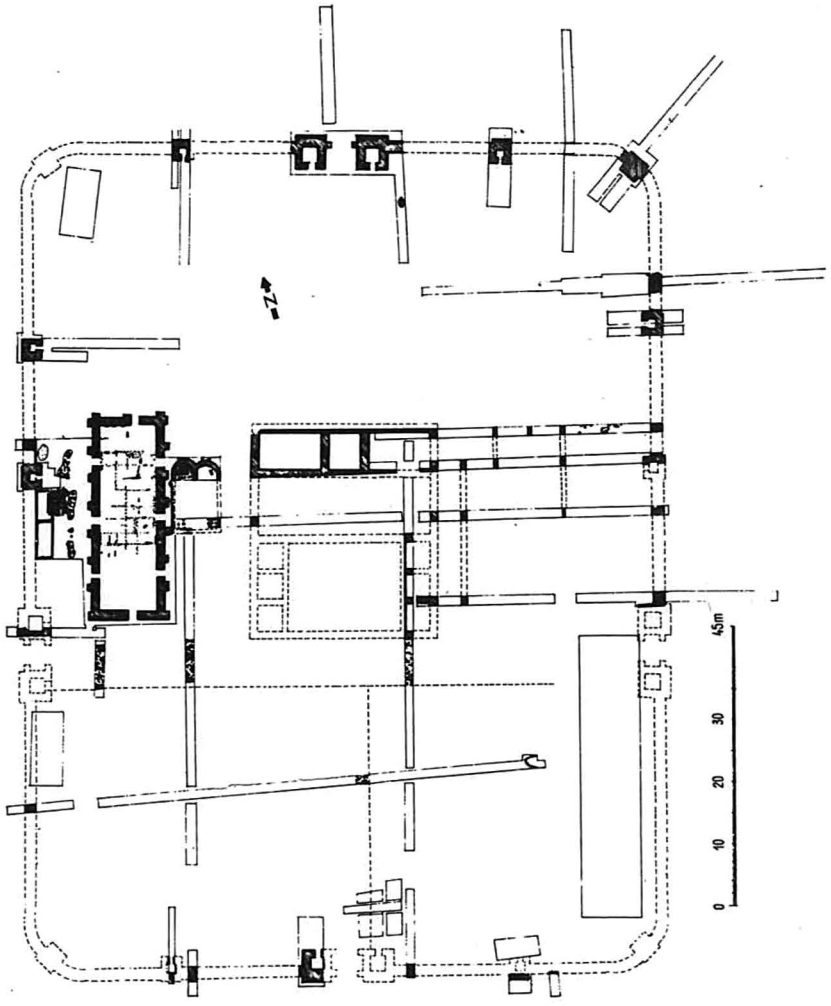
4

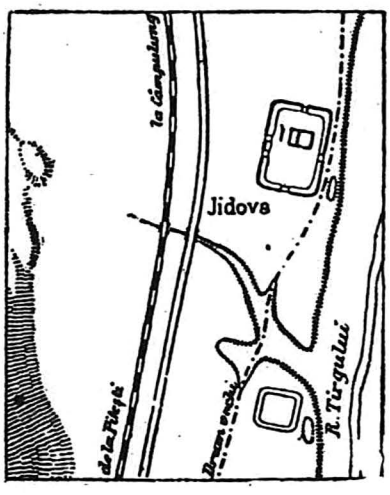

5

Fig. 11

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleormanro

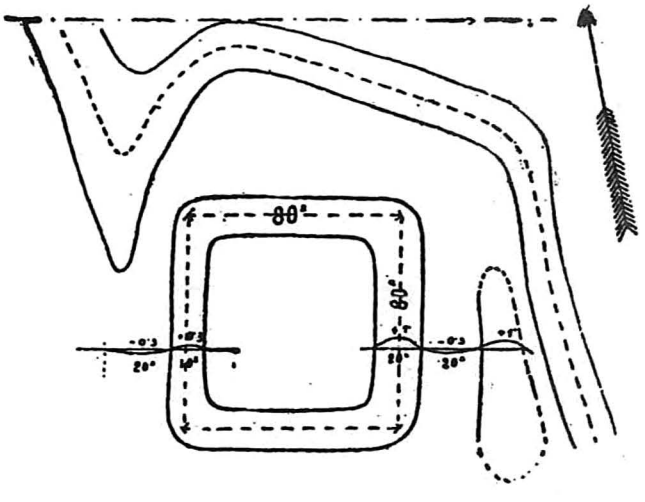

Fig. 12

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Fig. 13

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

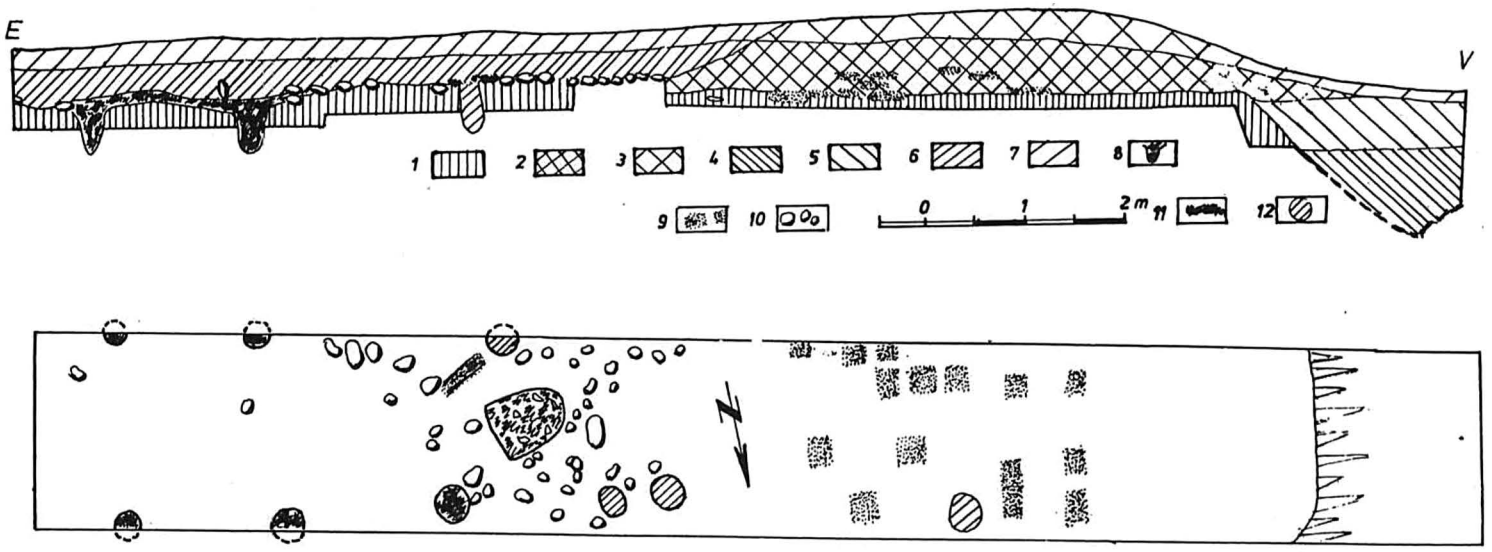

Fig. 14

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

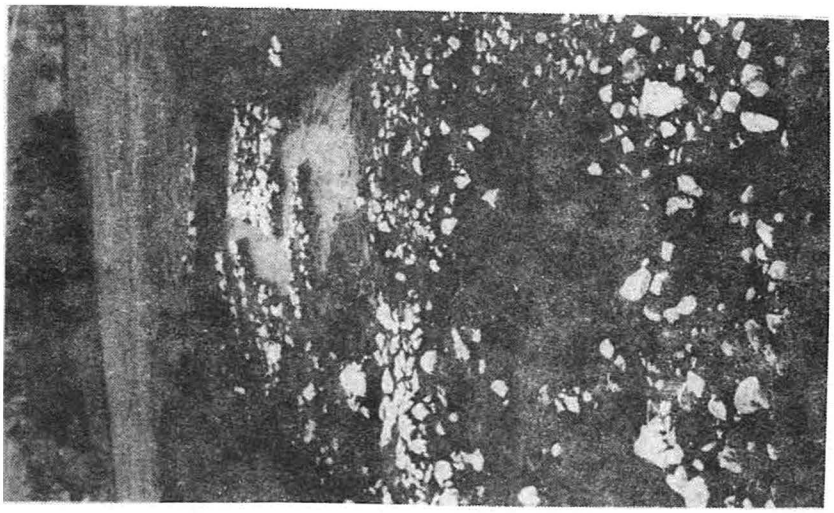

Fig. 15

Fig. 16

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

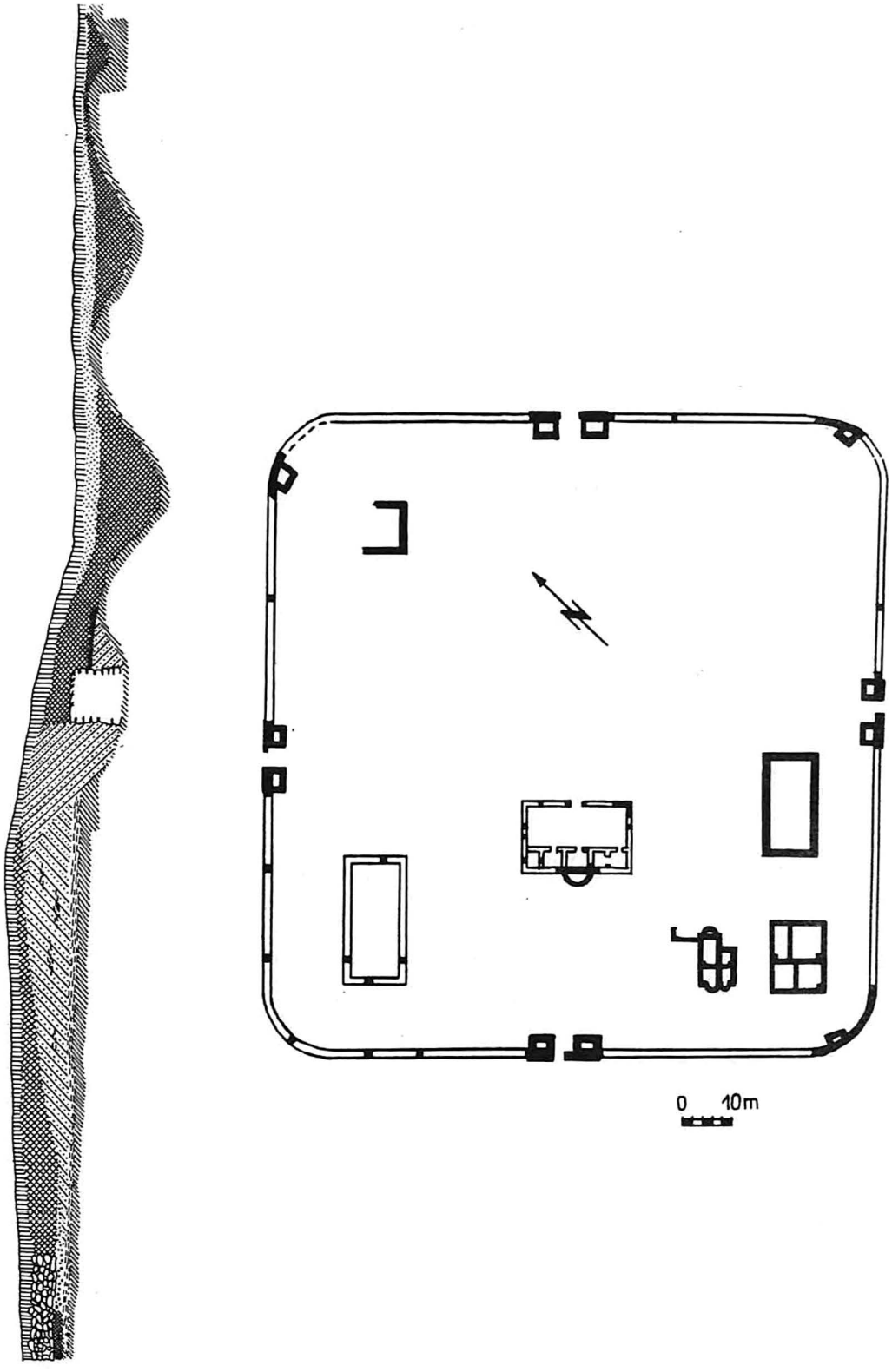

Fig. 17

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

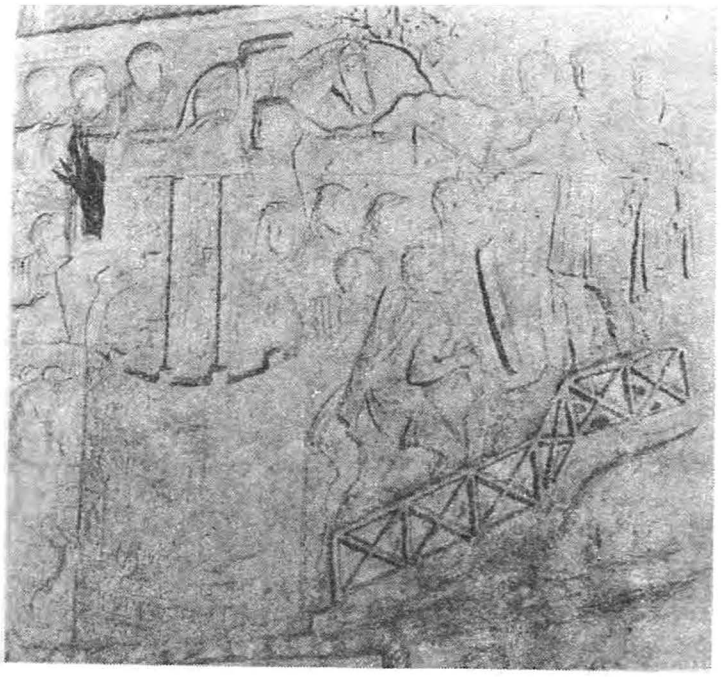

Fig. 18

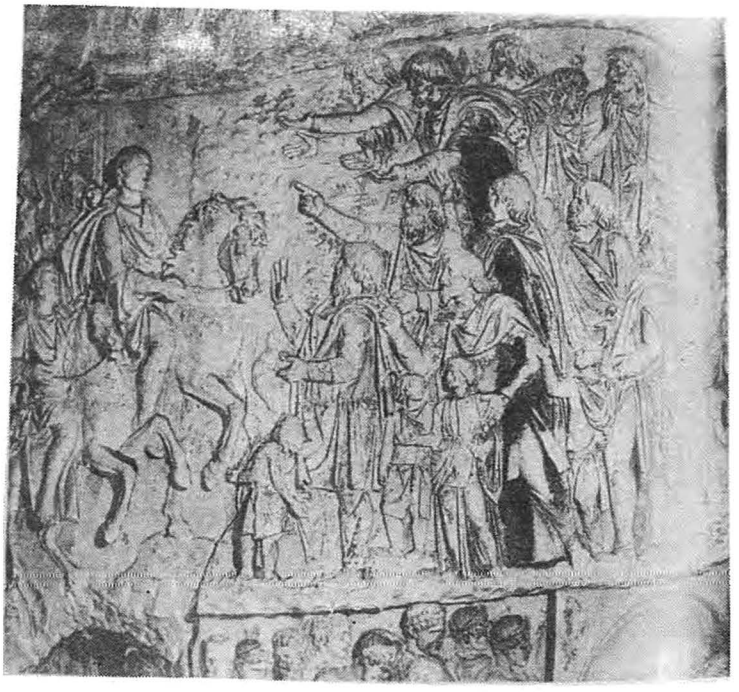

Fig. 19

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Fig. 20

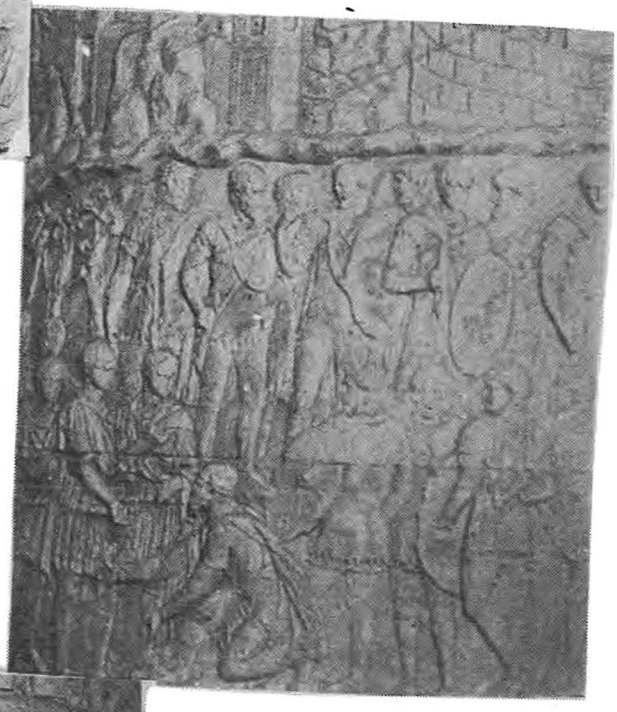

Fig. 21

Fig. 22

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

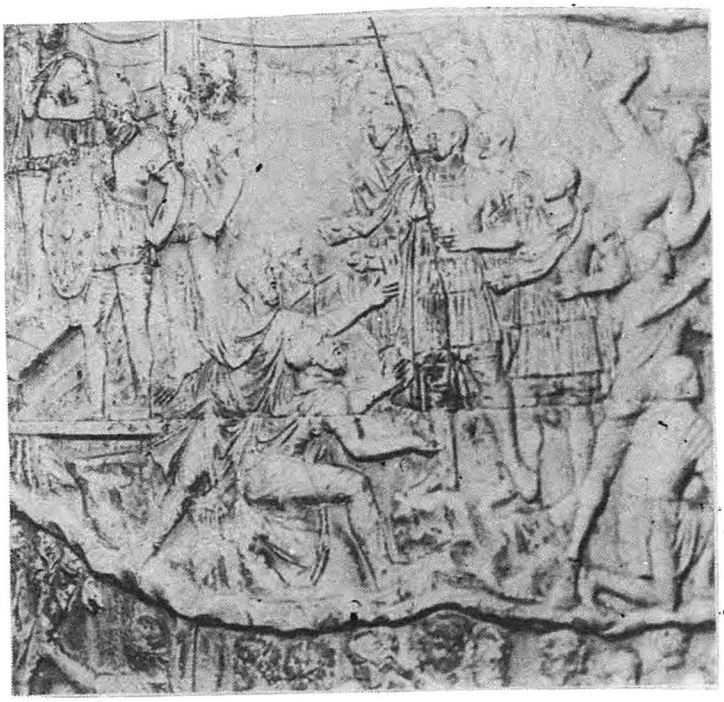

Fig. 23

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

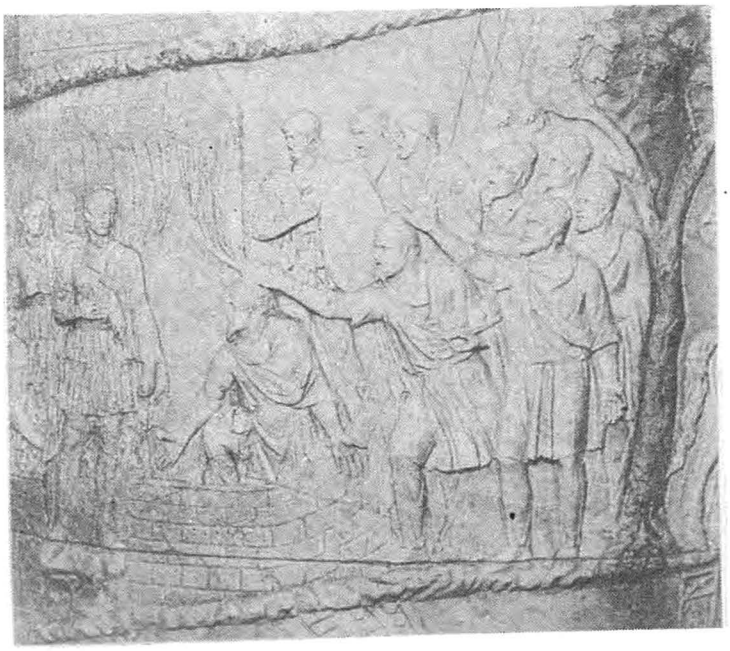

Fig. 24

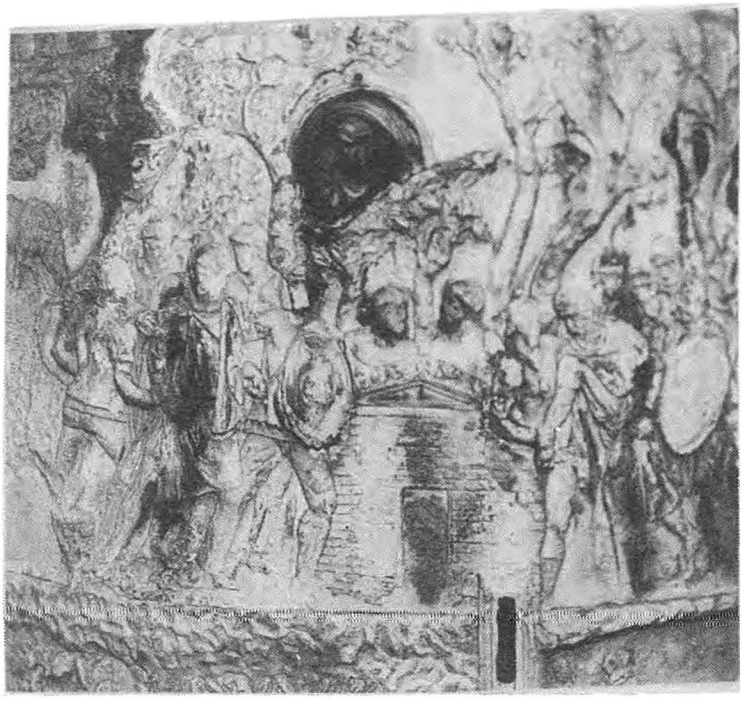

Fig. 25

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

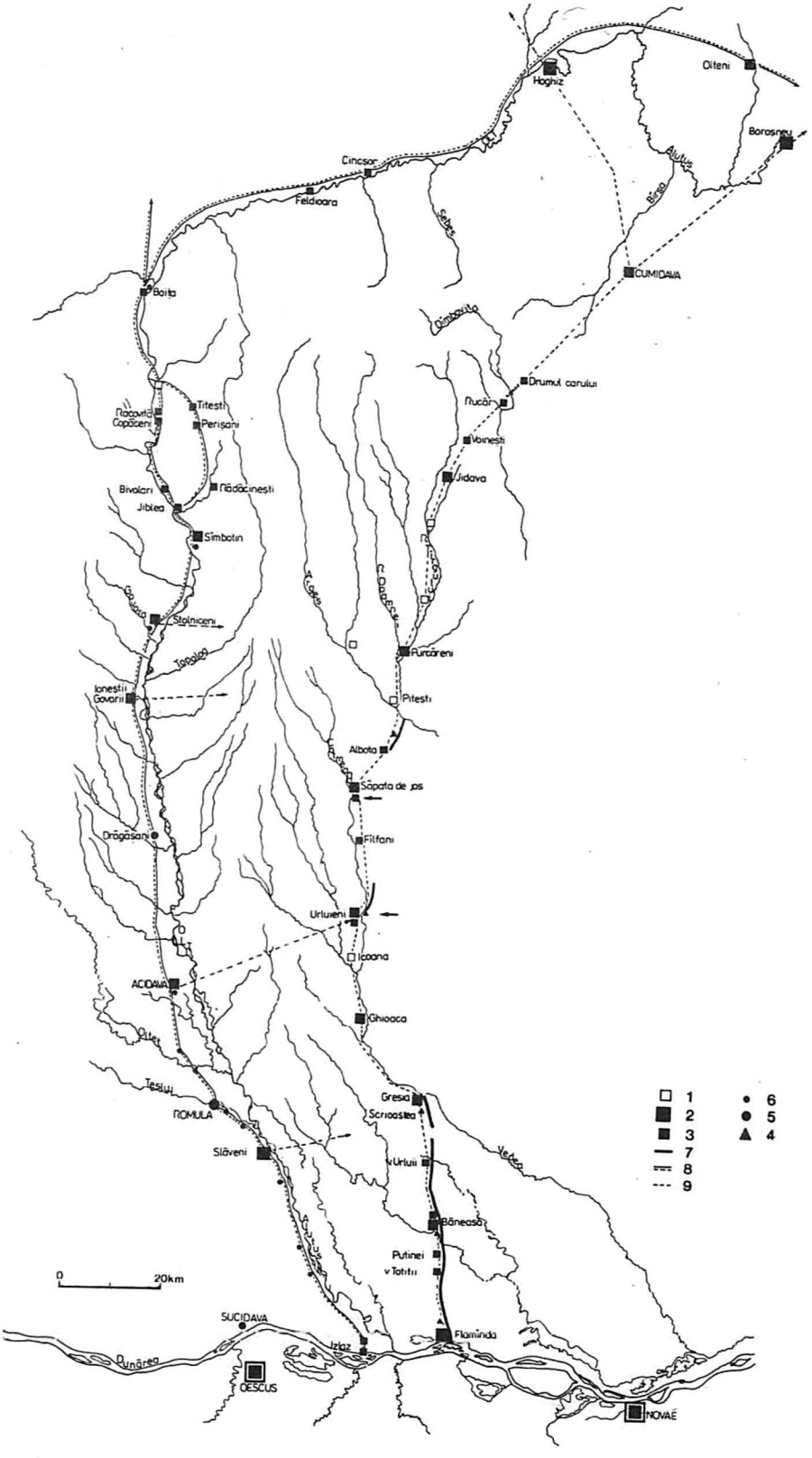

Fig. 26

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

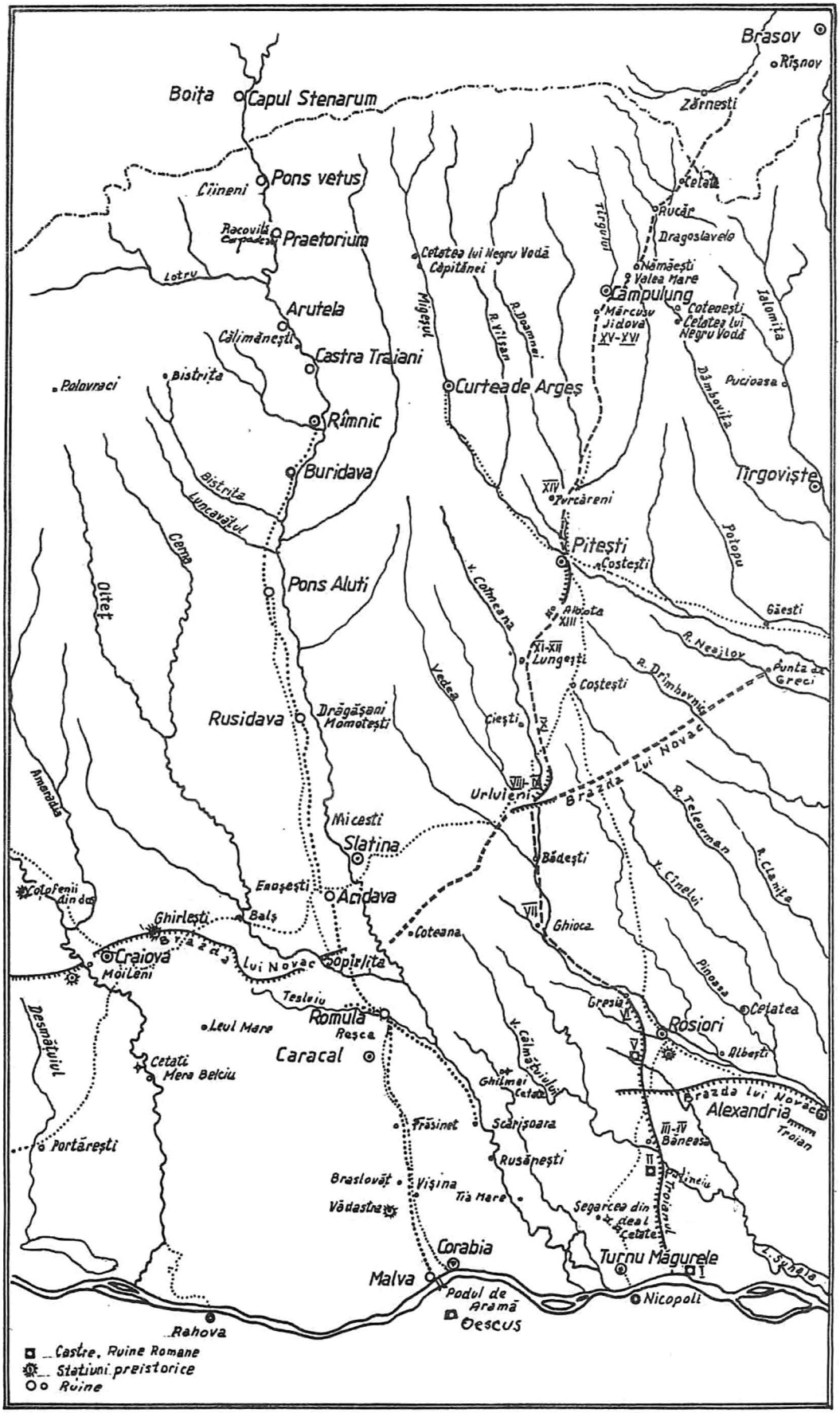

Fig. 27

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

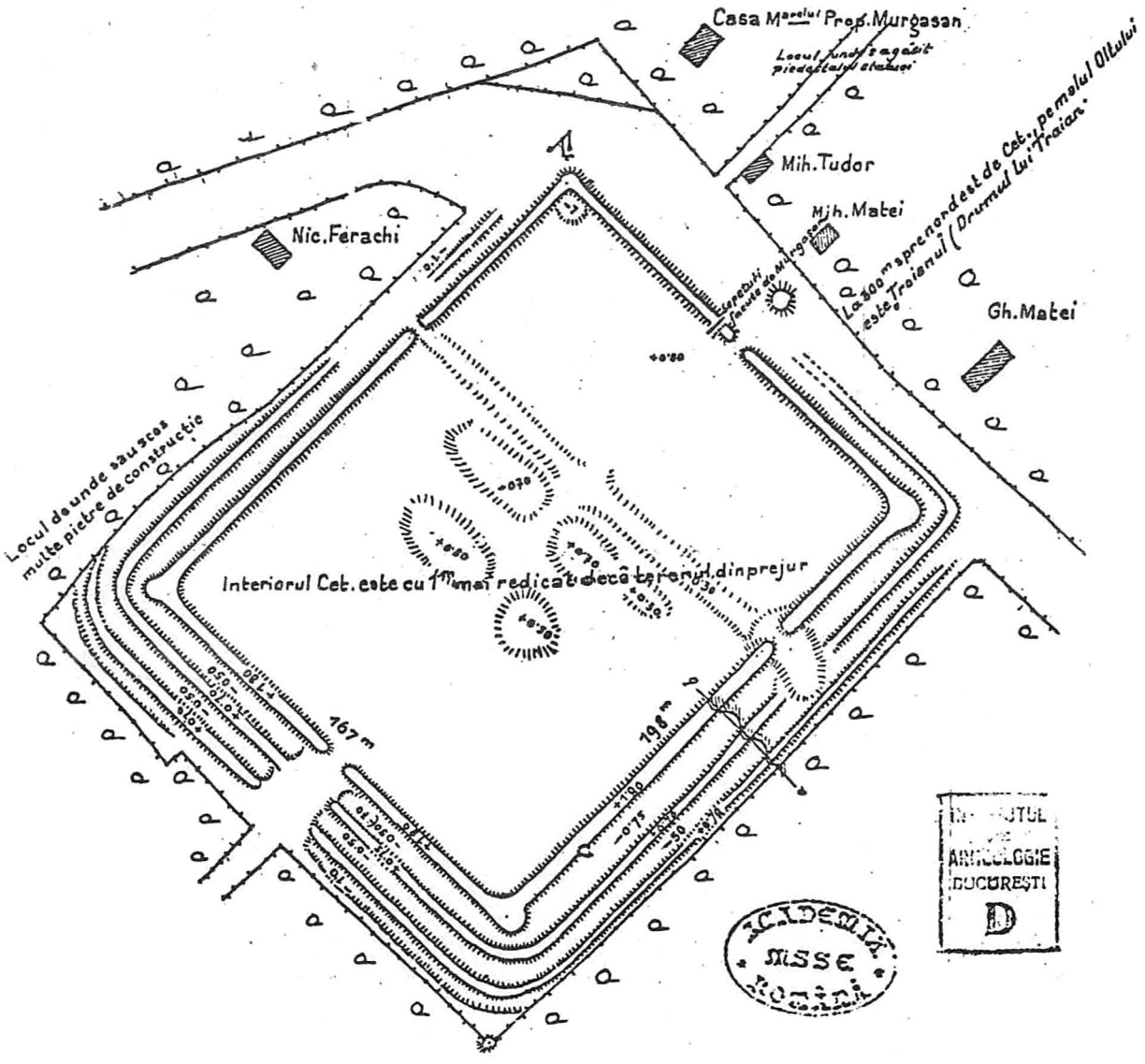
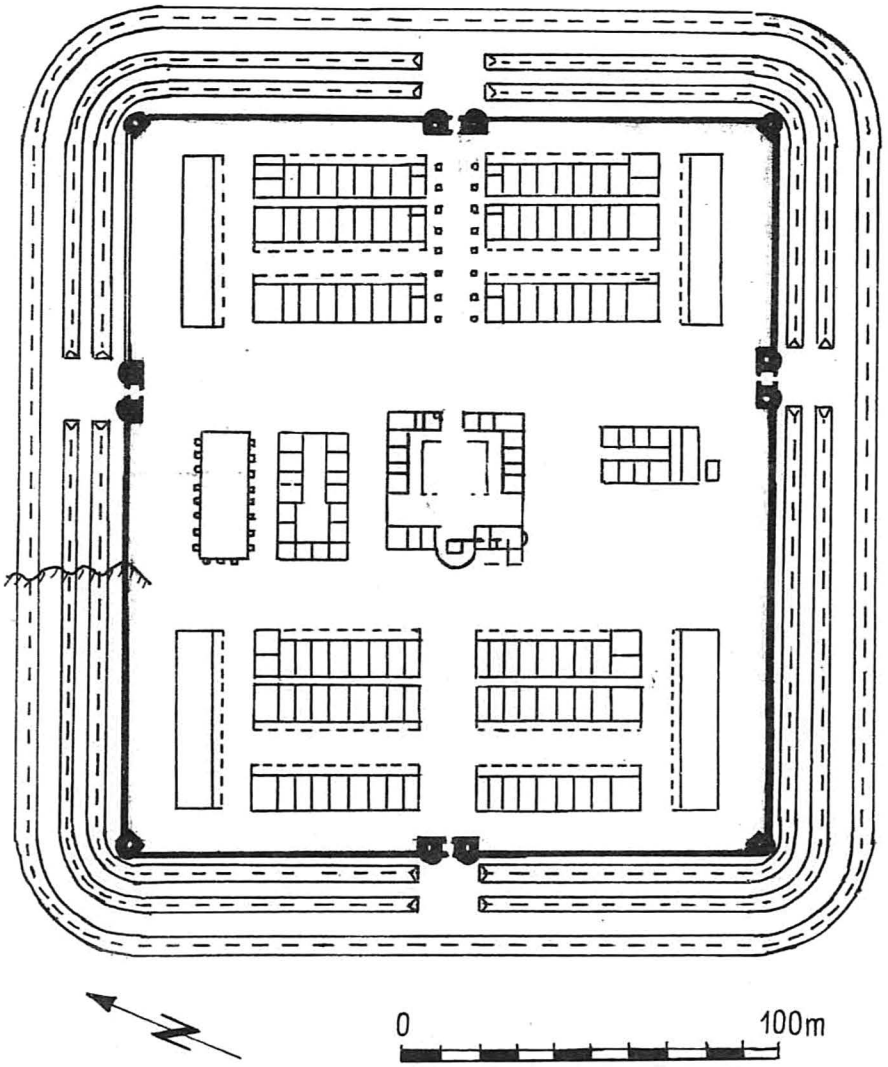

Fig. 28

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

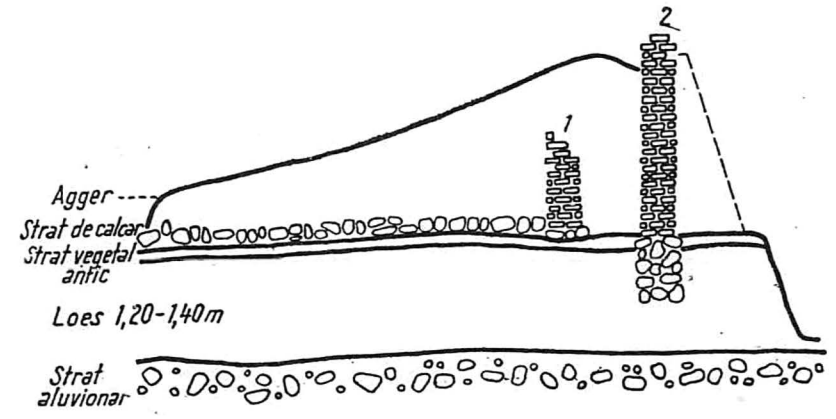
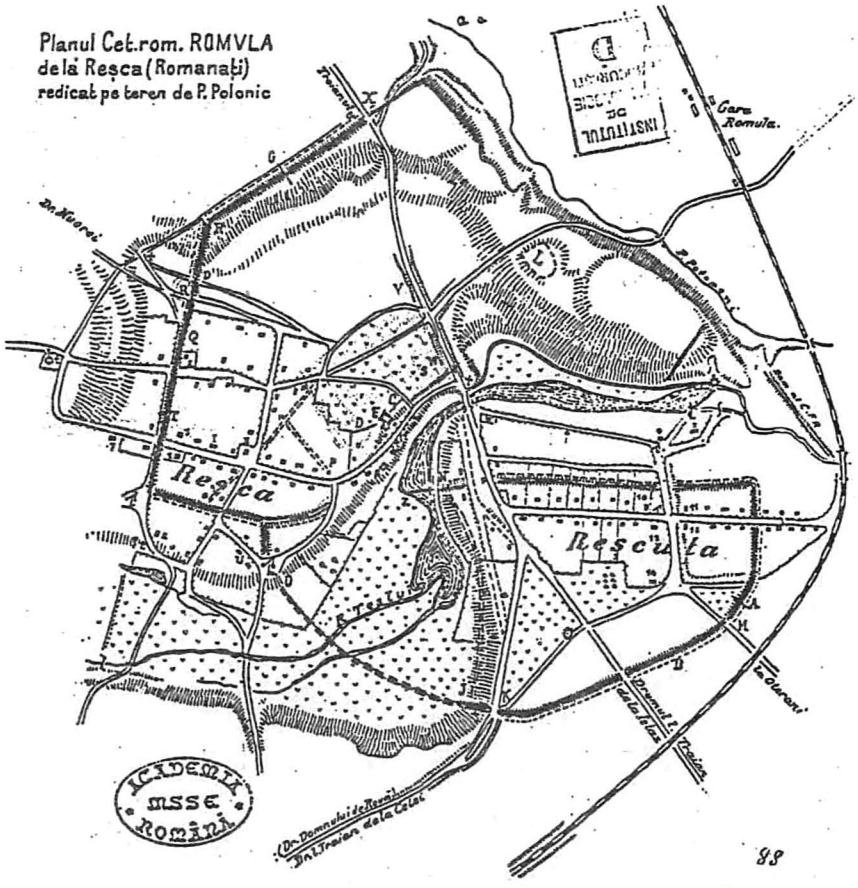

Fig. 29

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

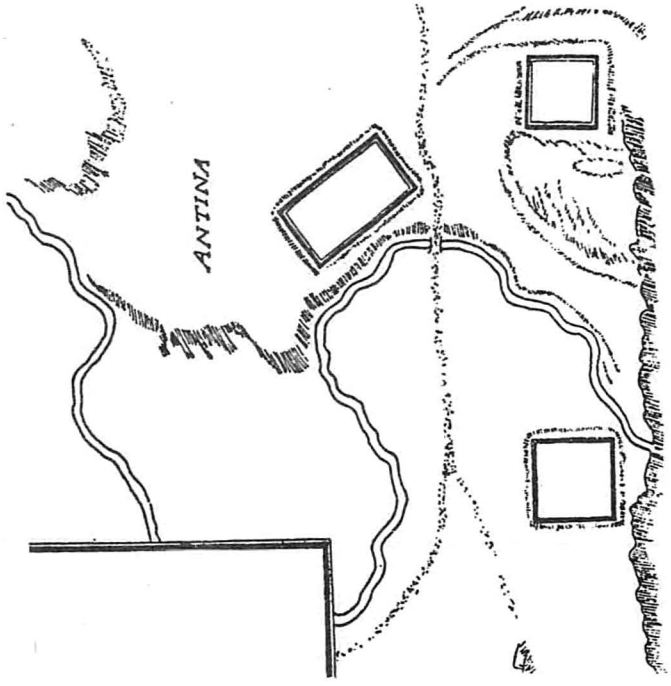

Fig. 30

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

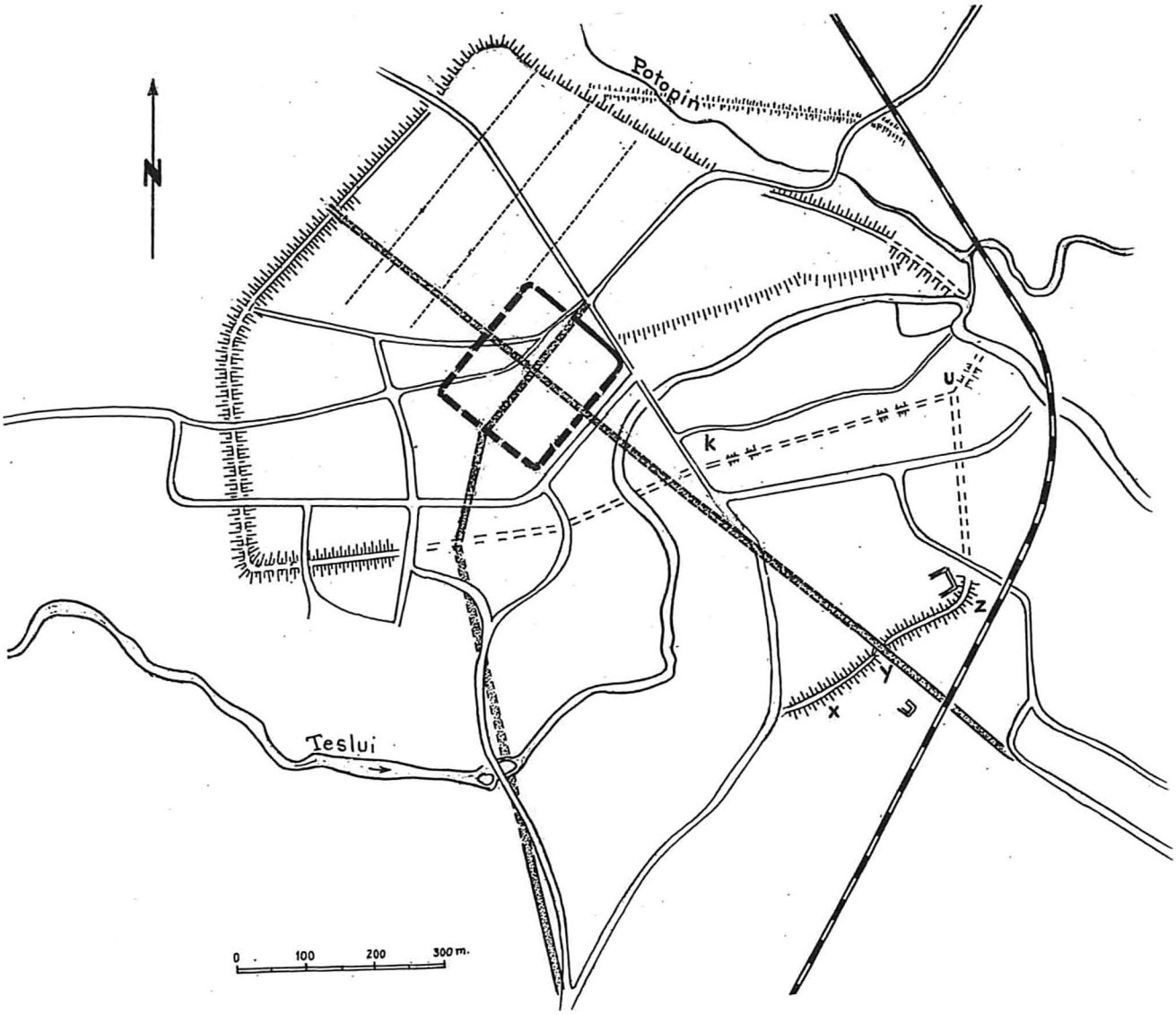

Fig. 31

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

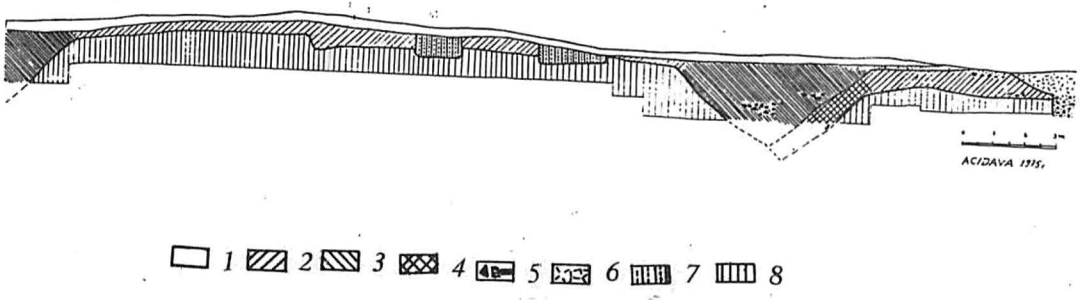

Fig. 33

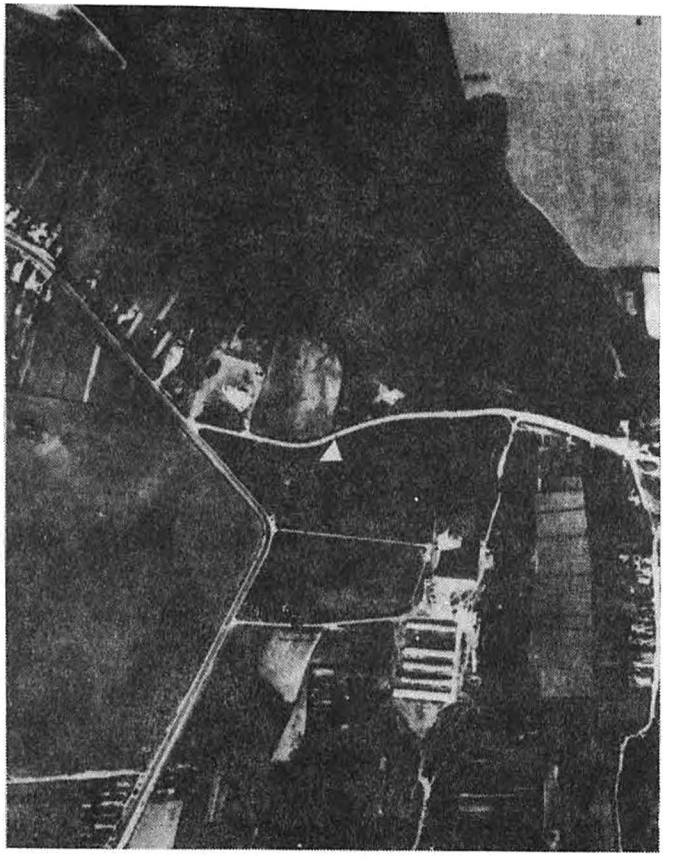

Fig. 32

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

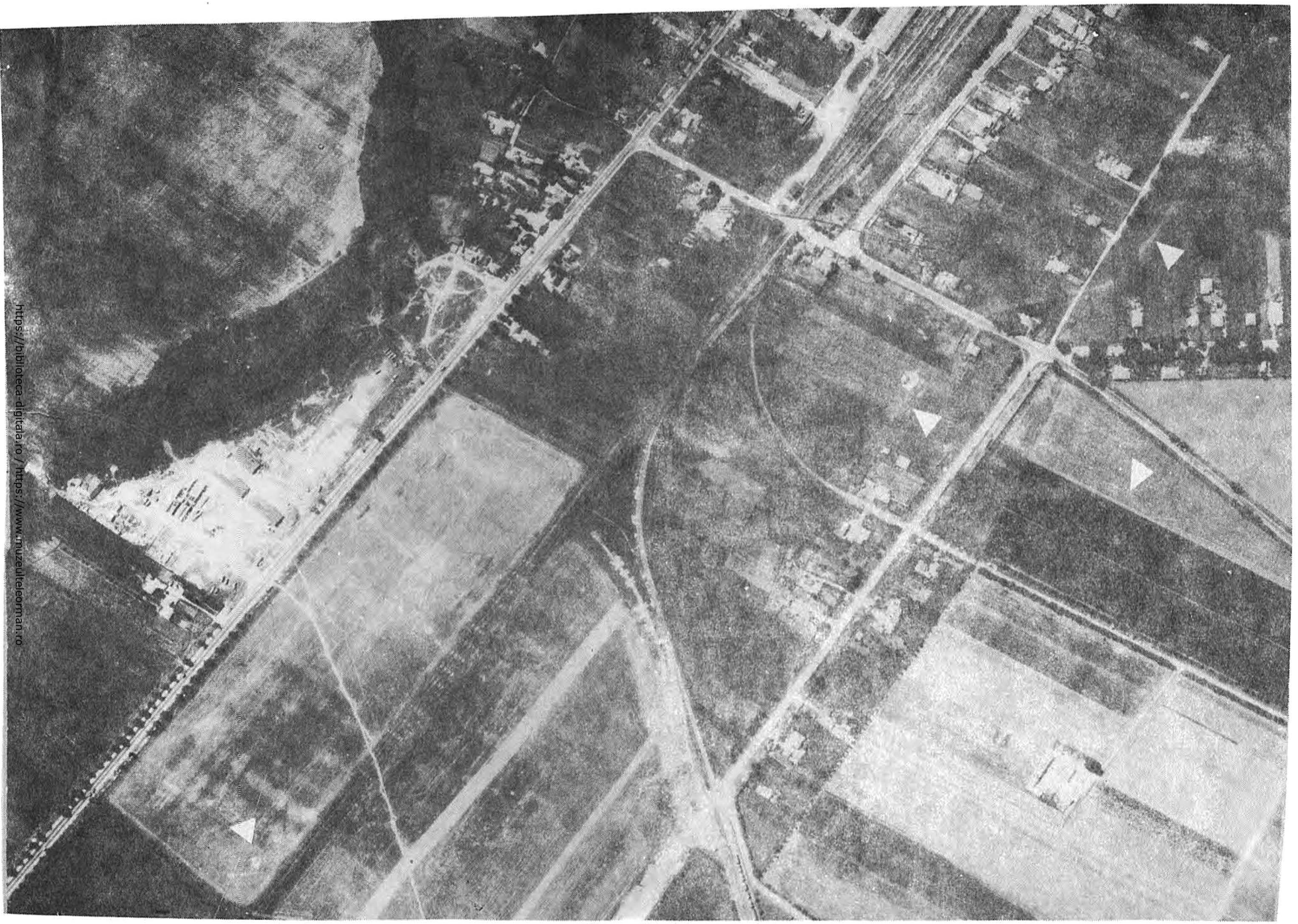

Fig. 34

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeultteleormanin.ro

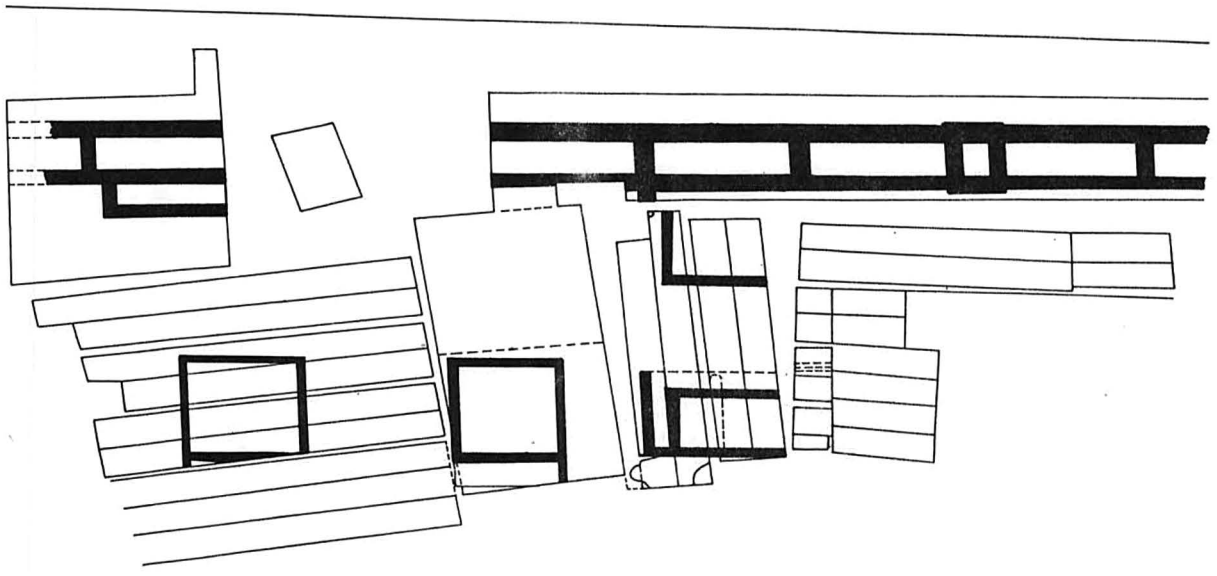

Fig. 35

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleormanului.ro

Fig. 36

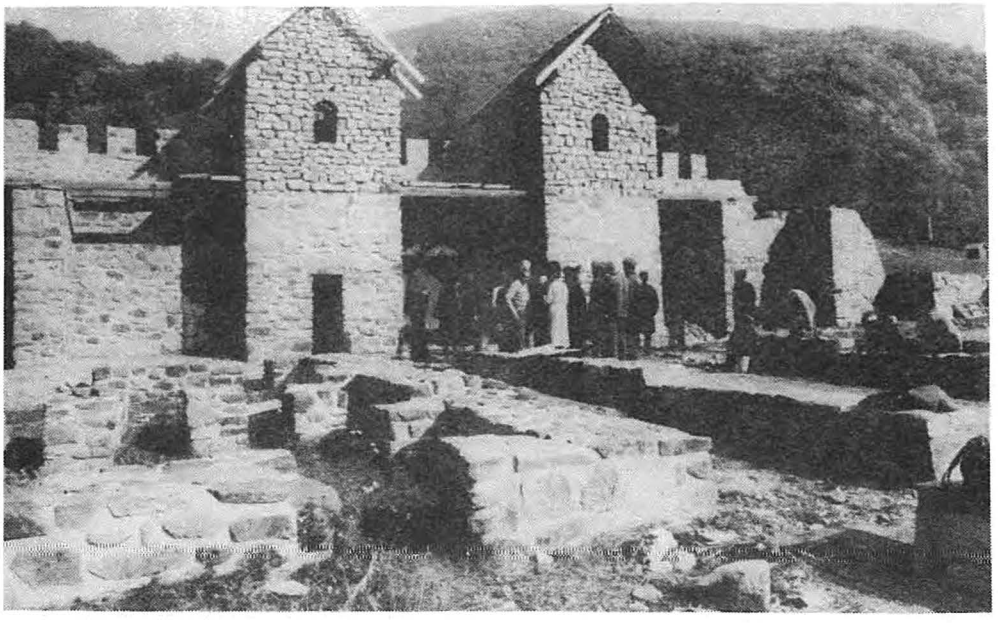

Fig. 37

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

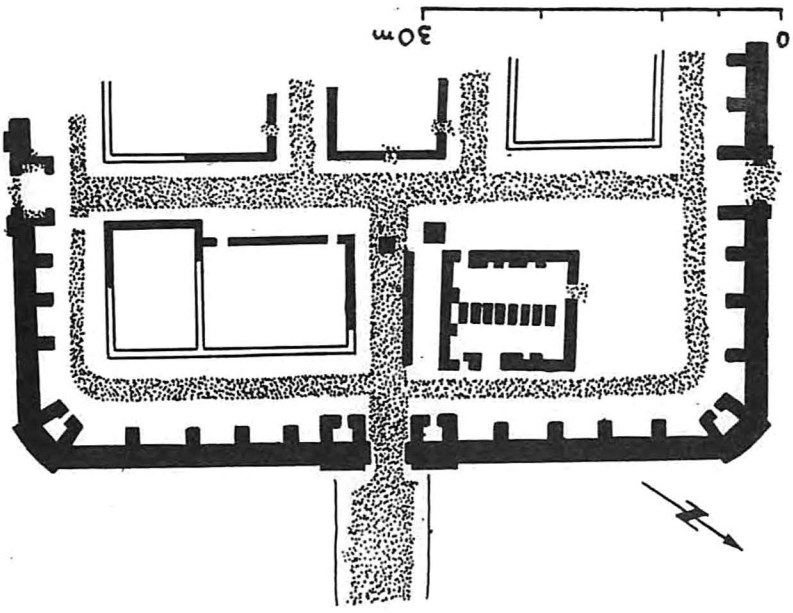

Fig. 38

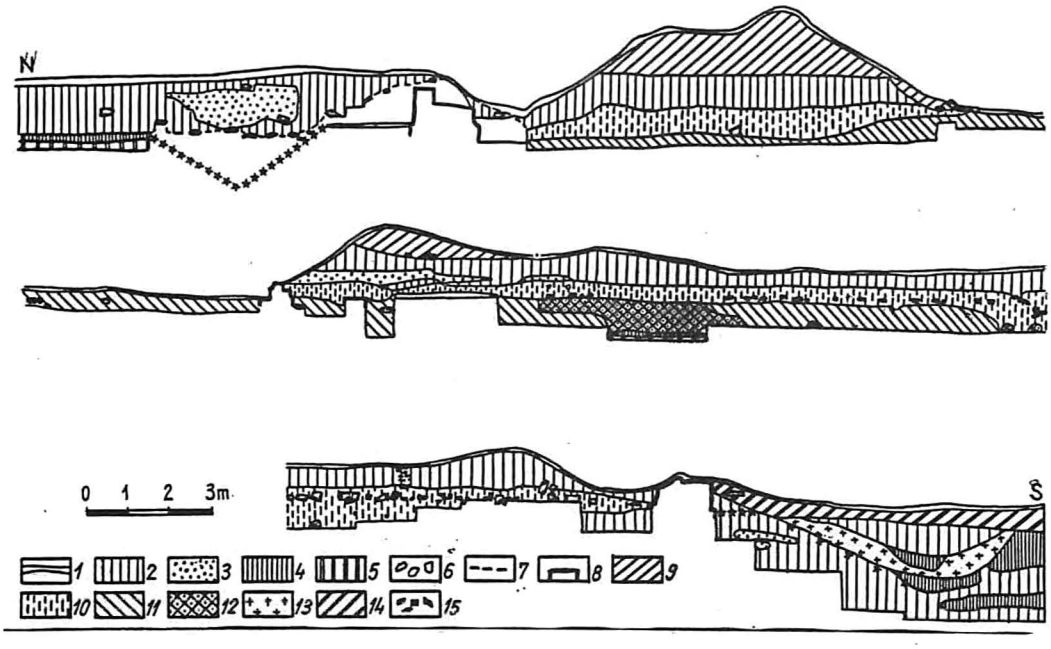

Fig. 39

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

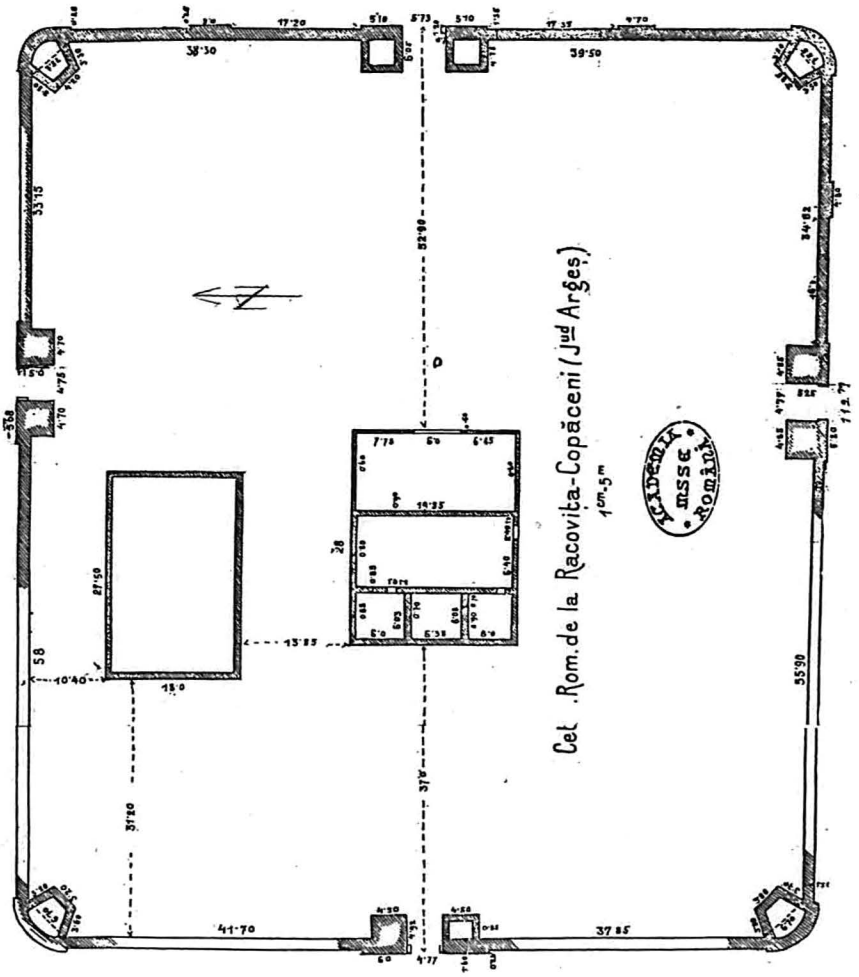

Fig. 41

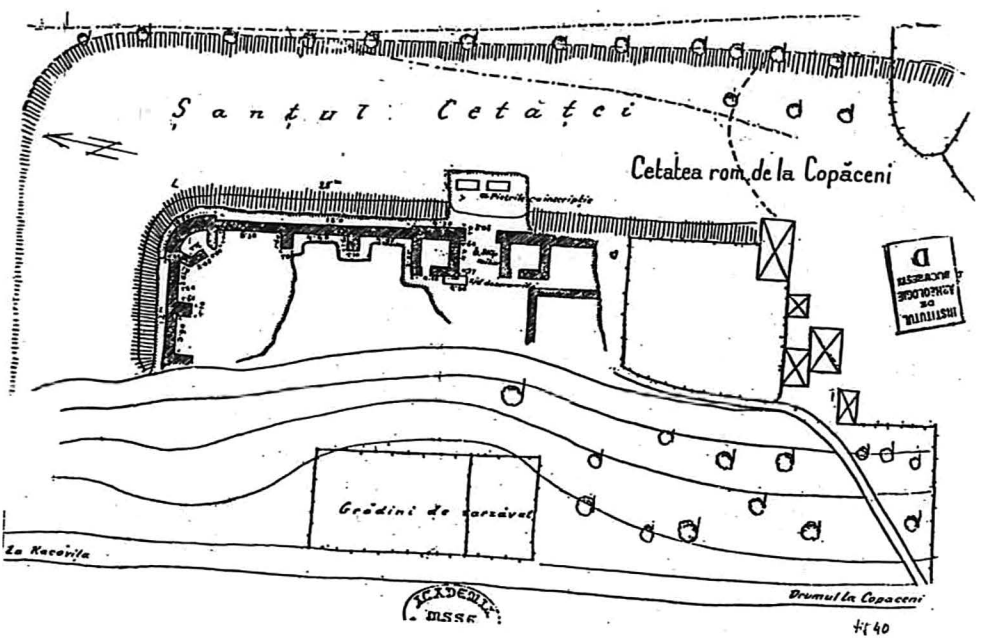

Fig. 40

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

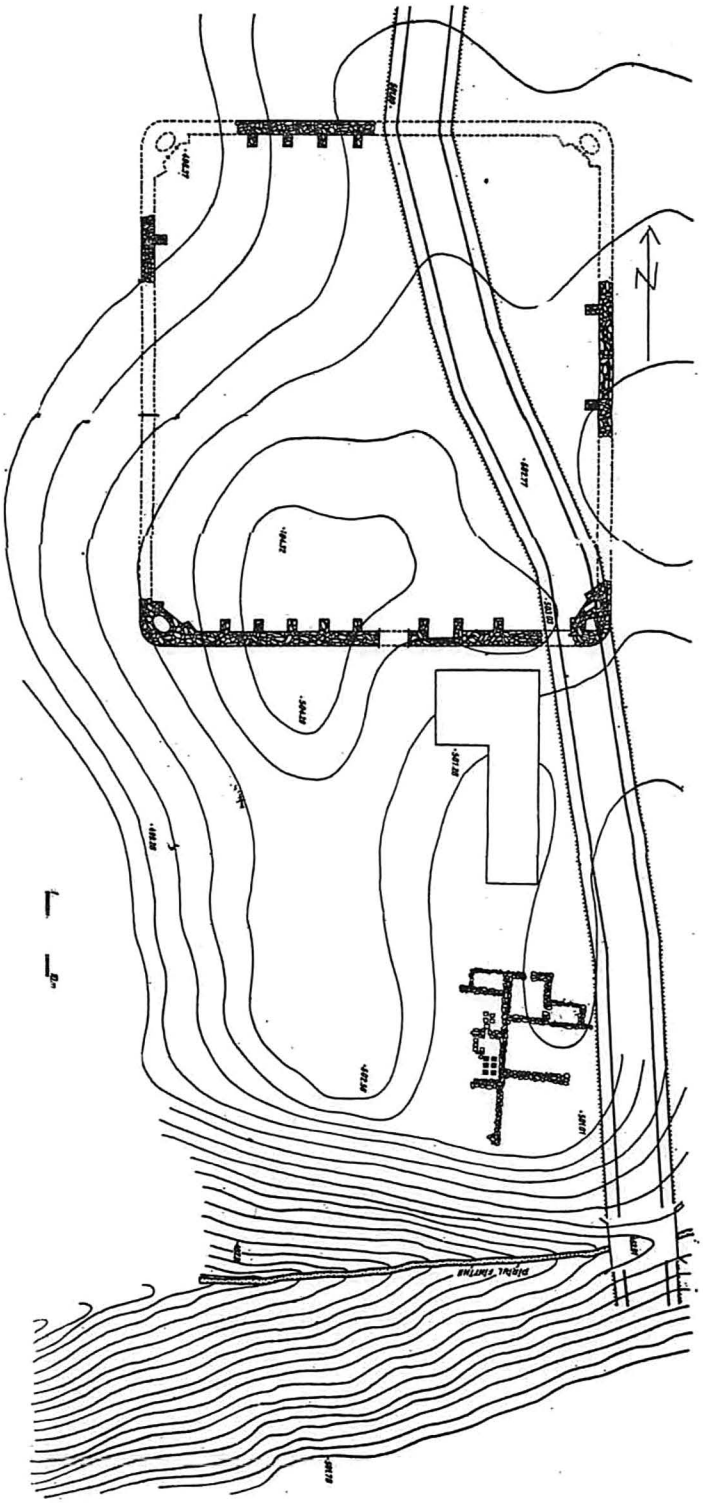
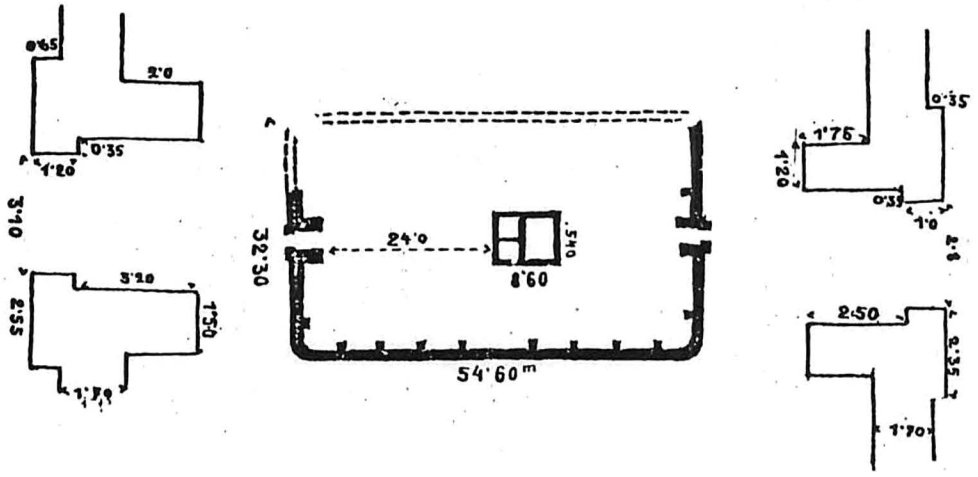

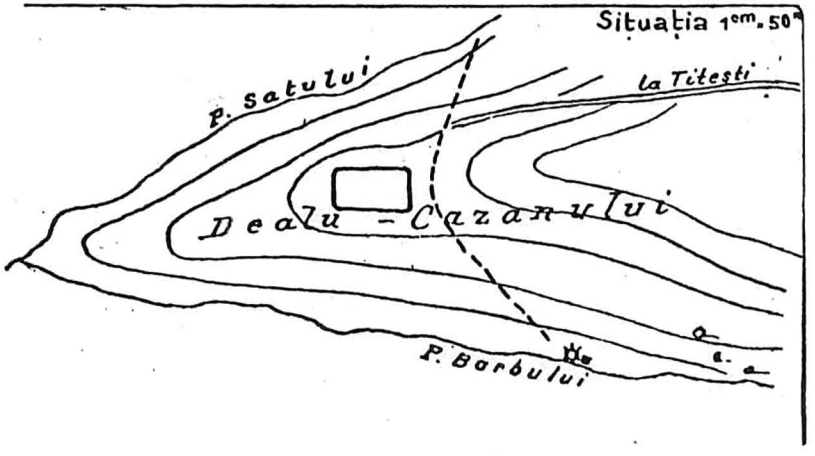
Fig. 42

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

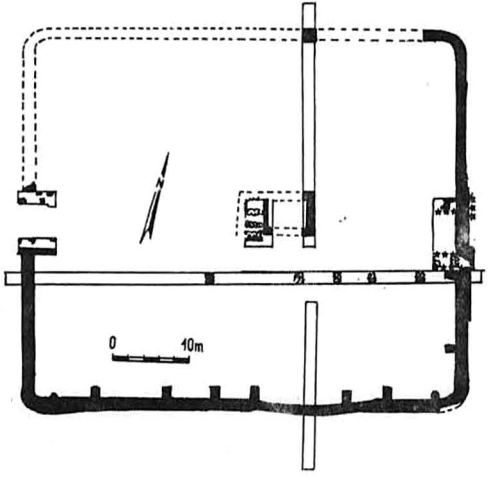
Poarta de vest.

Poarta de est

a

b

Fig. 43

https://biblioteca-digitala.ro/ https://www.muzeulteleorman.ro

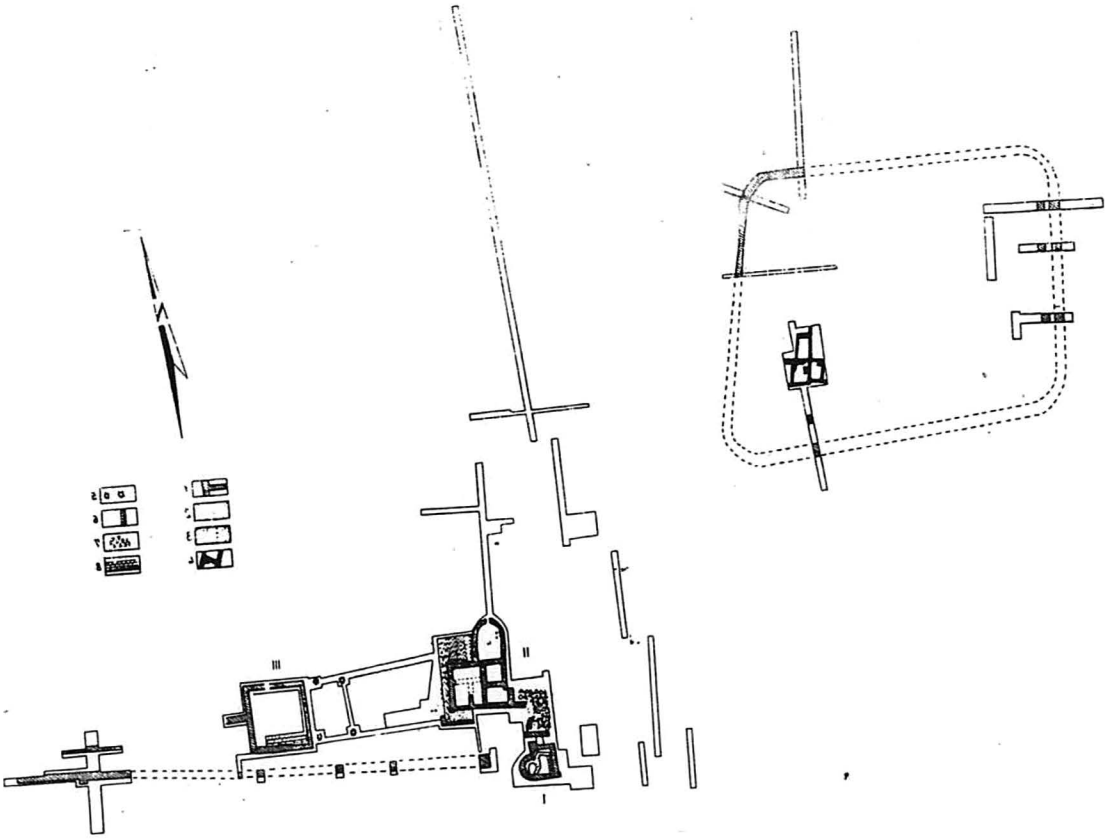

Fig. 44

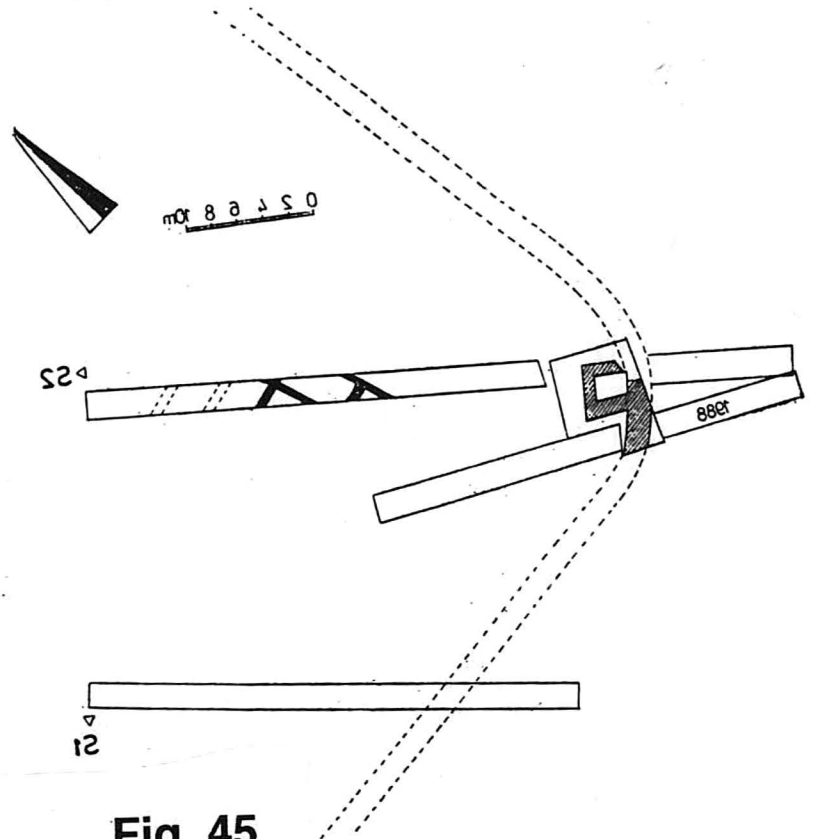
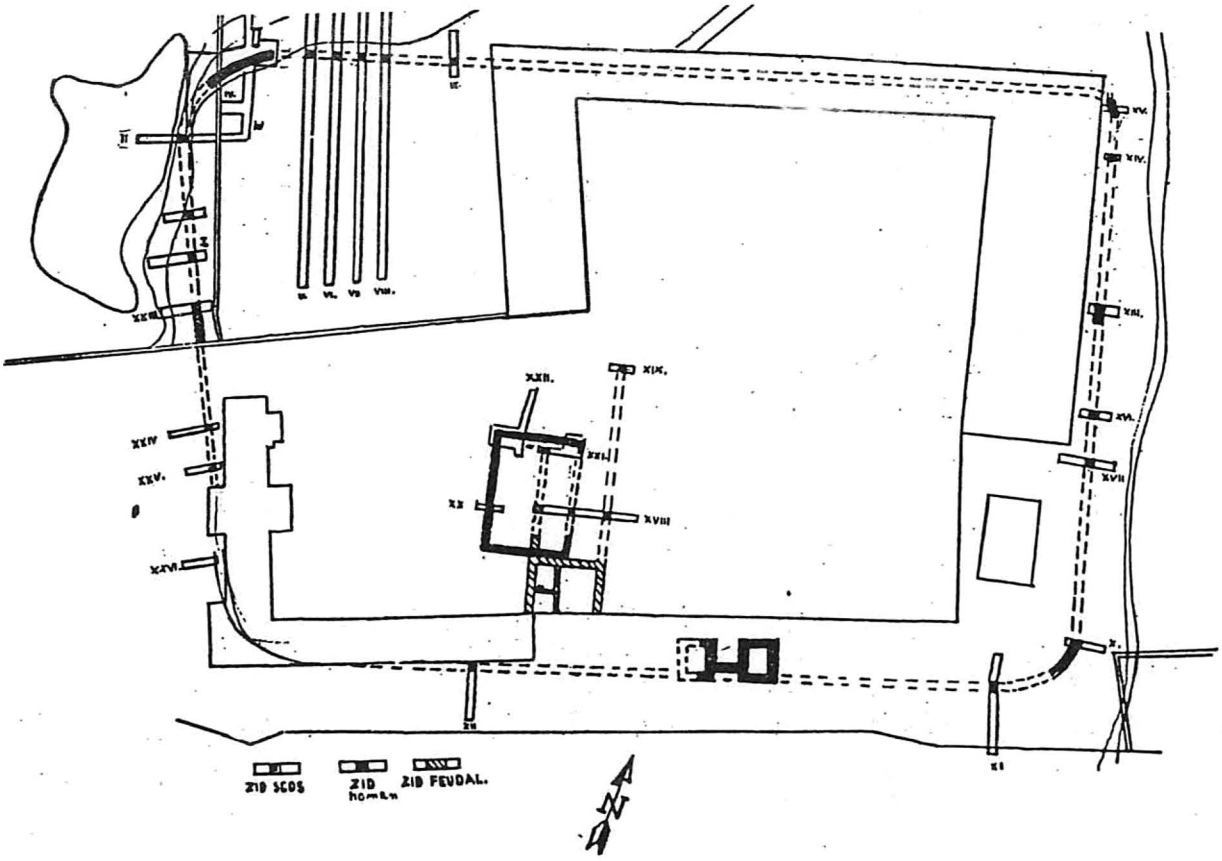

Fig. 45

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

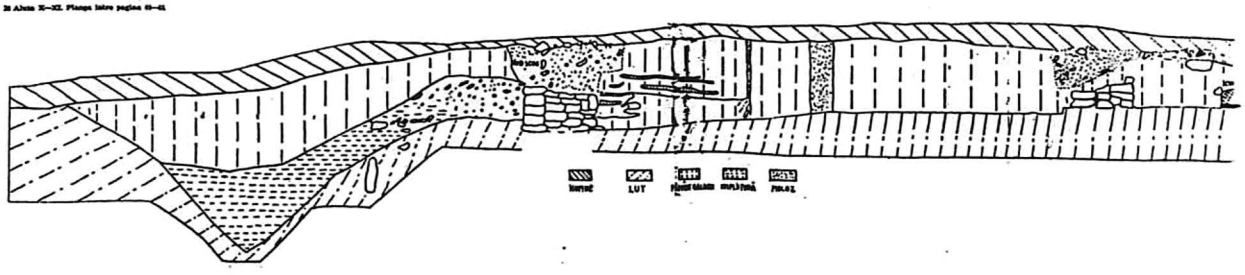

Fig. 46

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

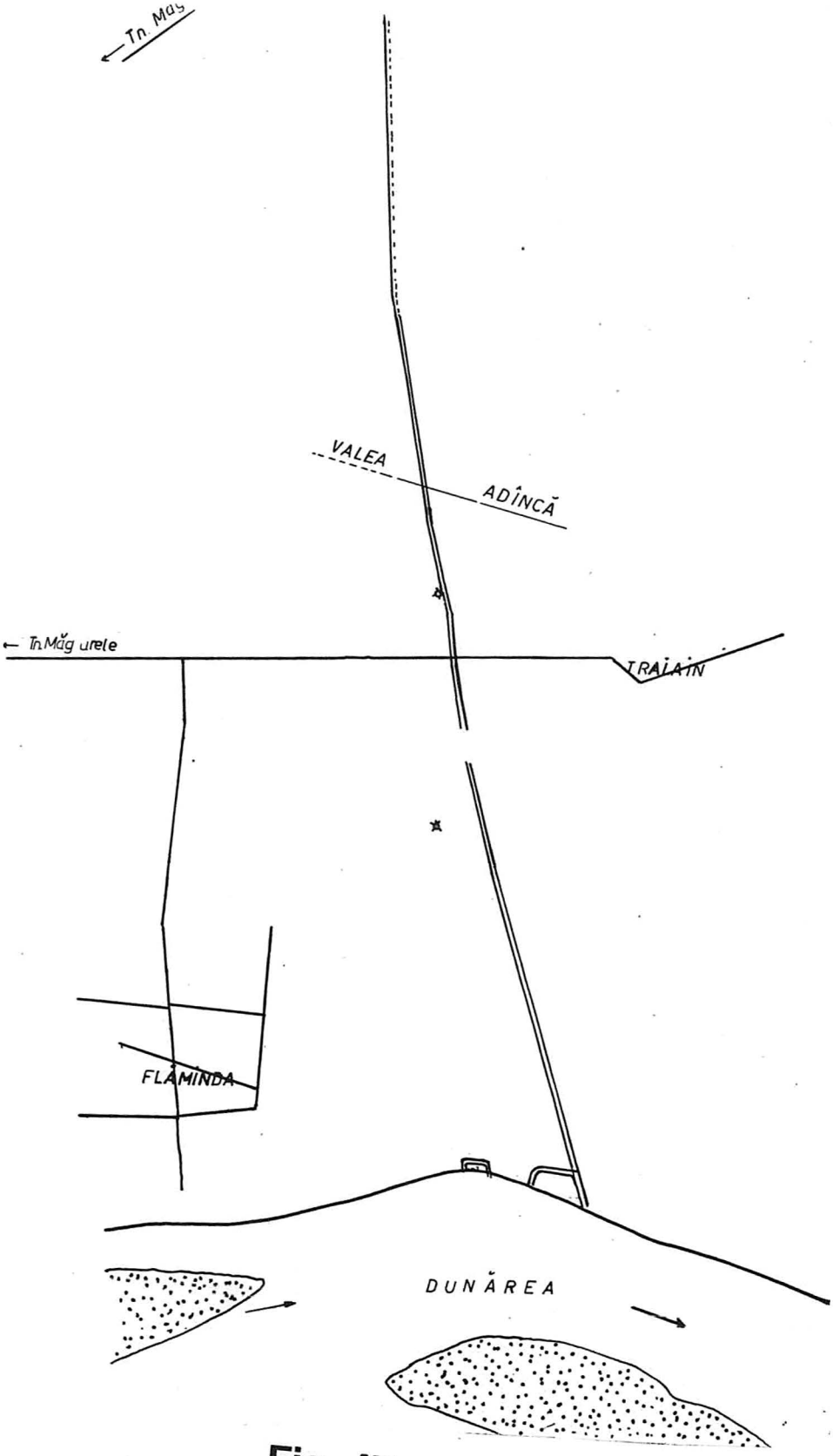

Fig. 47

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

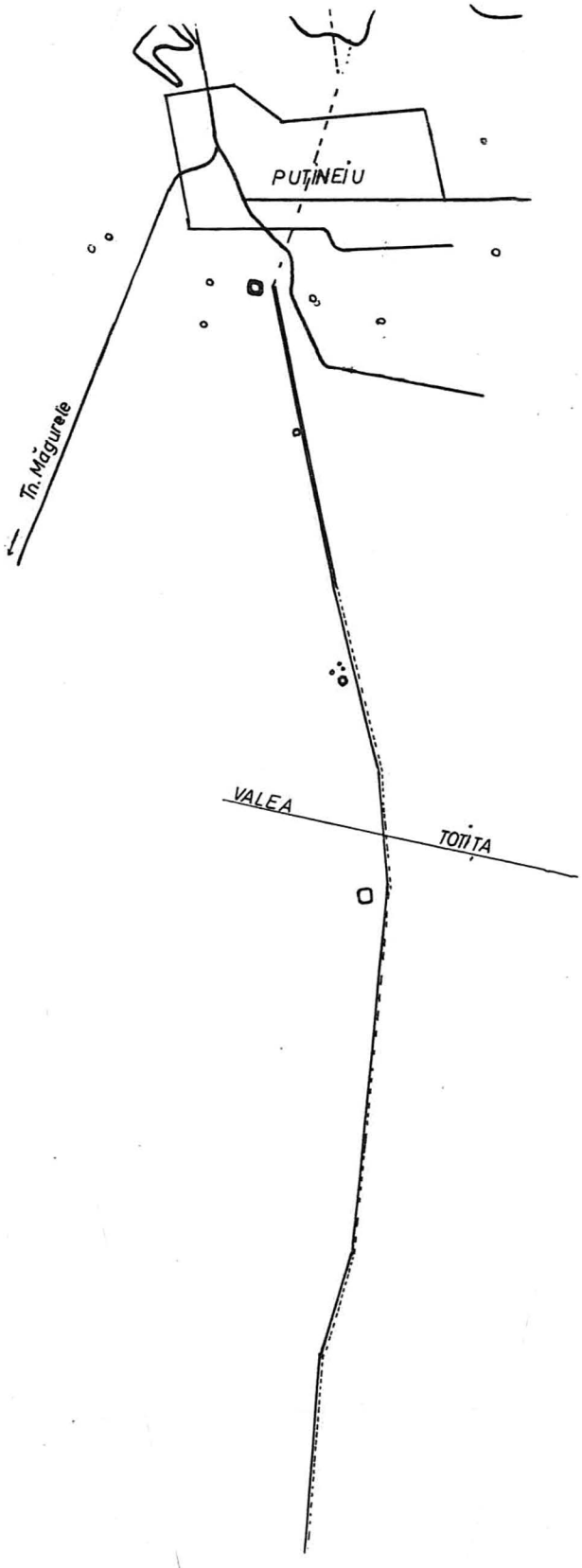

Fig. 48

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

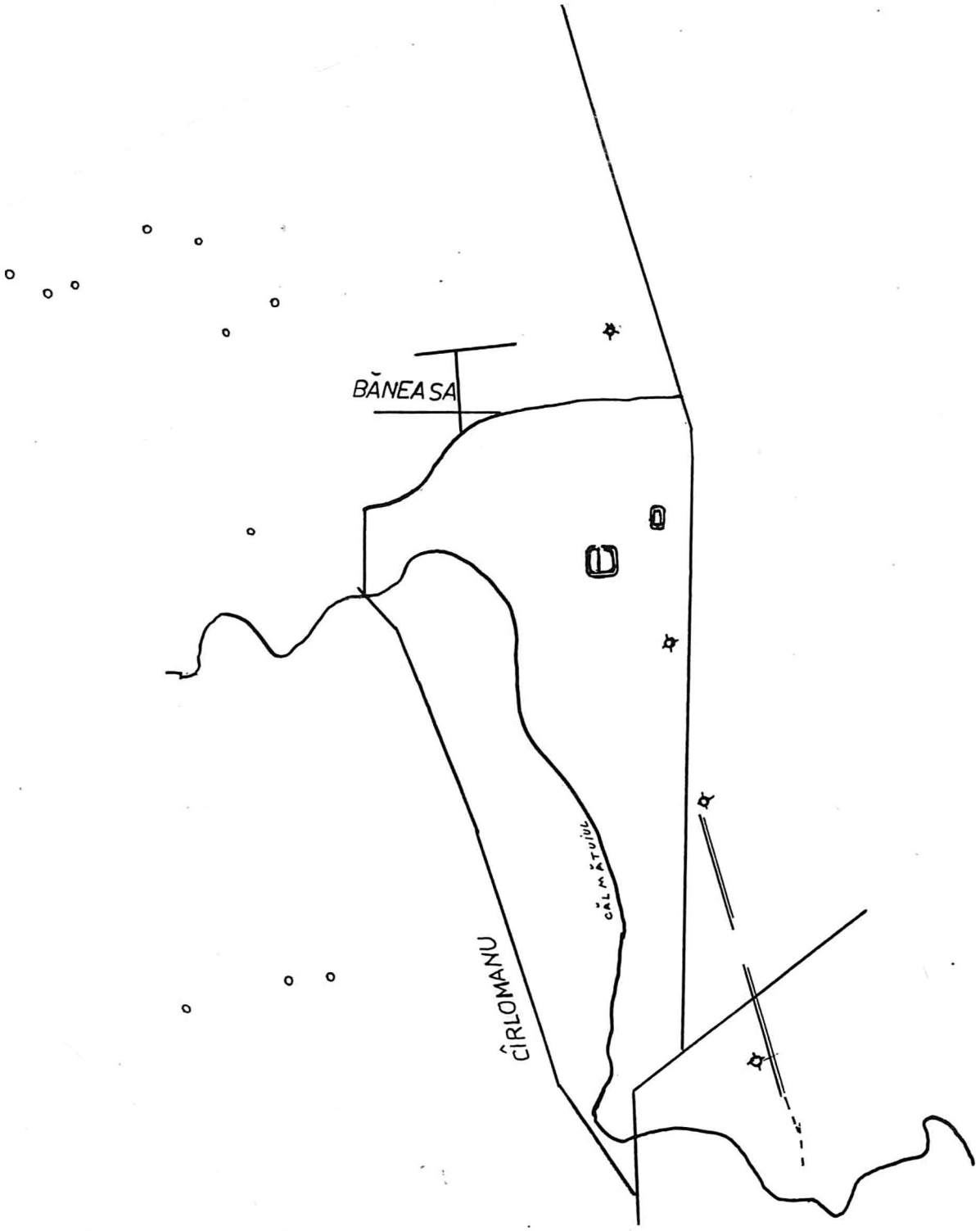

Fig. 49

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

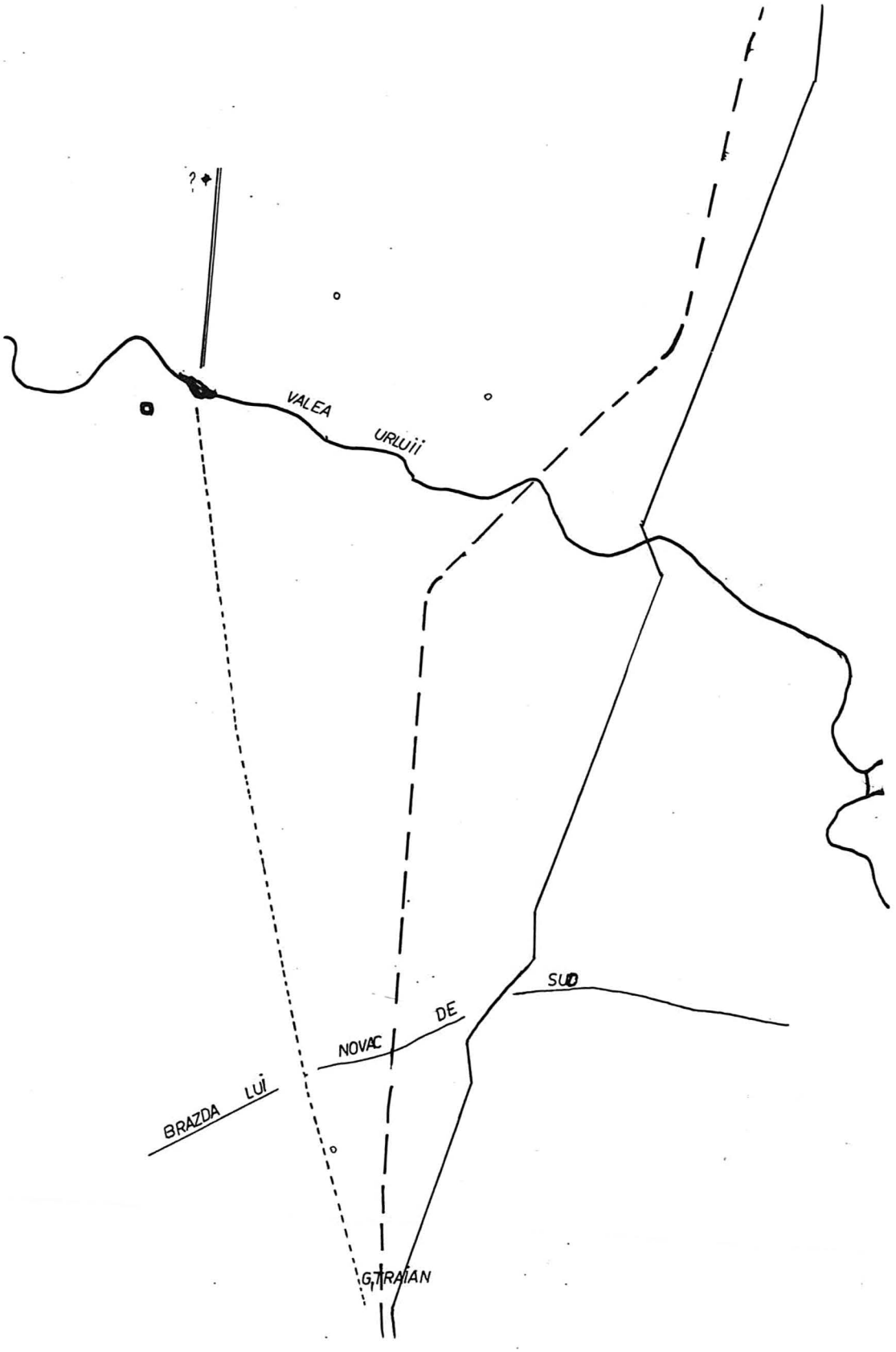

Fig. 50

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

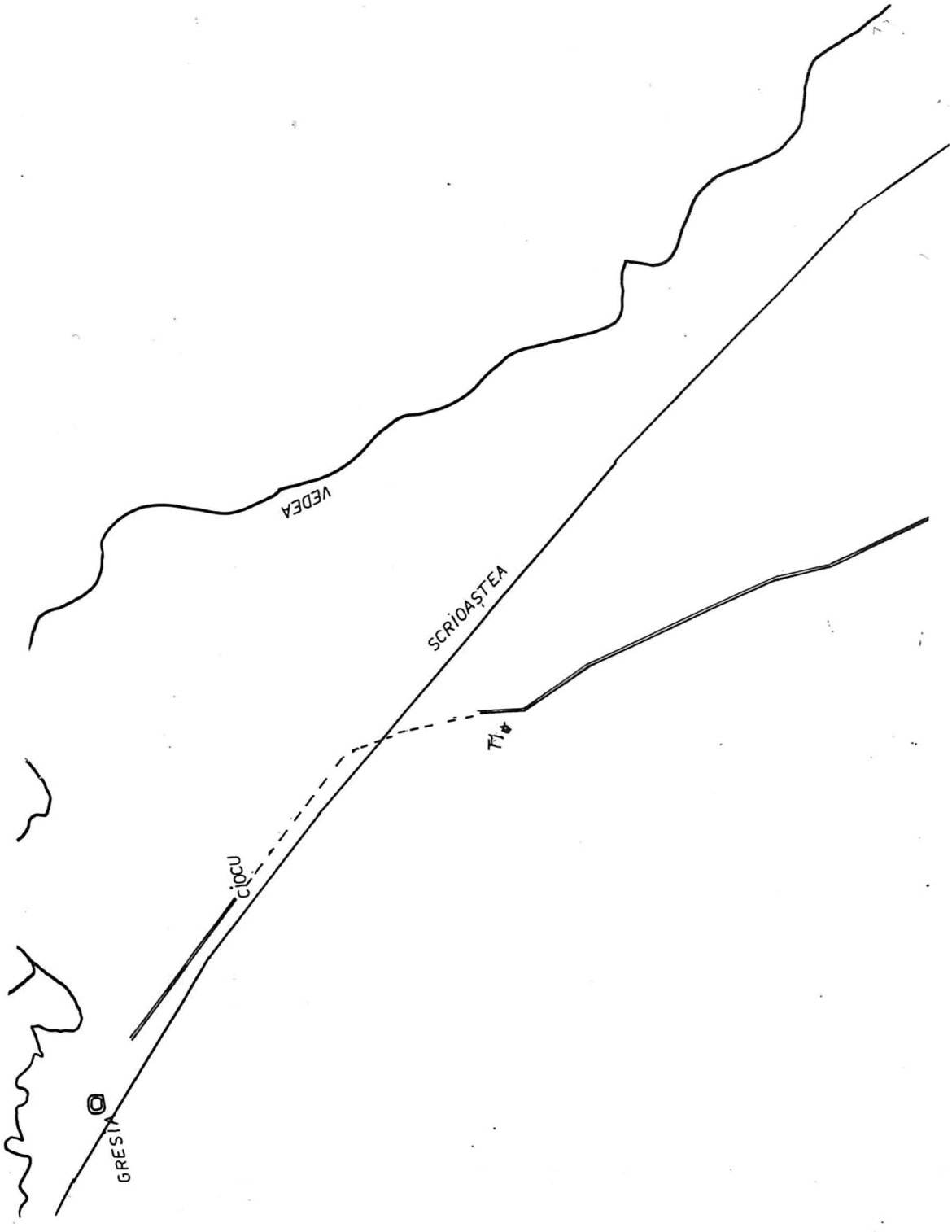

Fig. 51

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

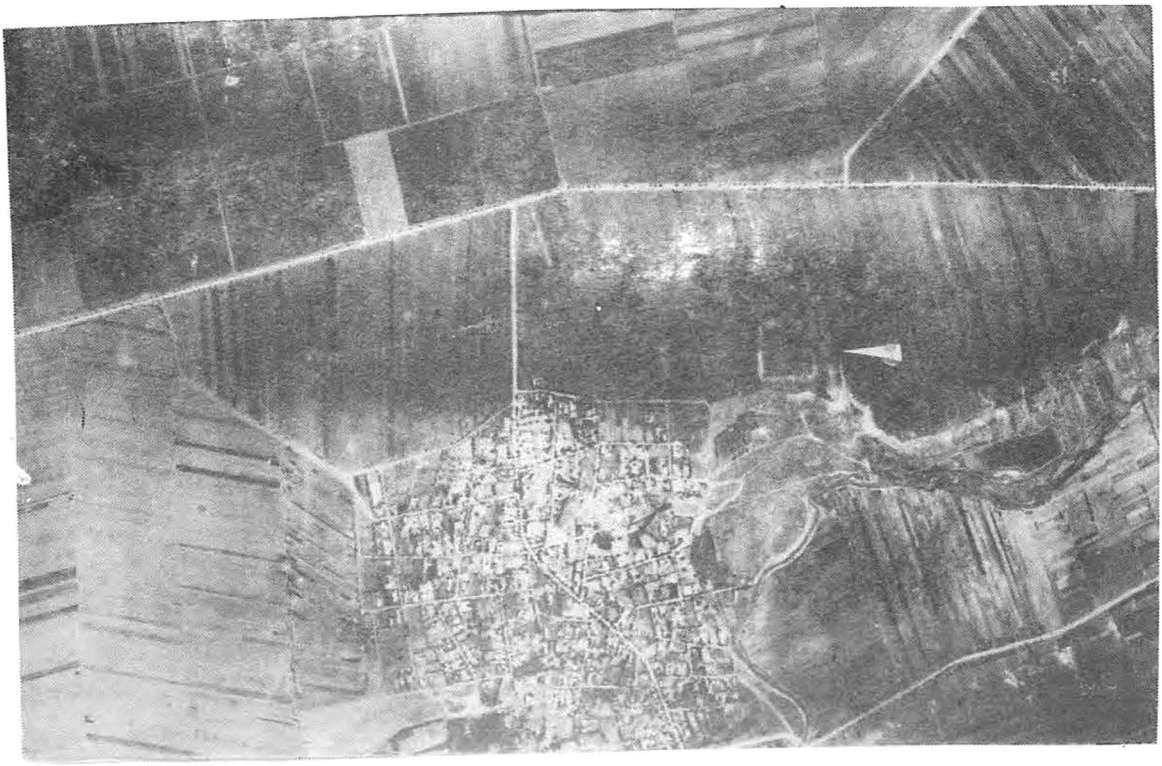

Fig. 52

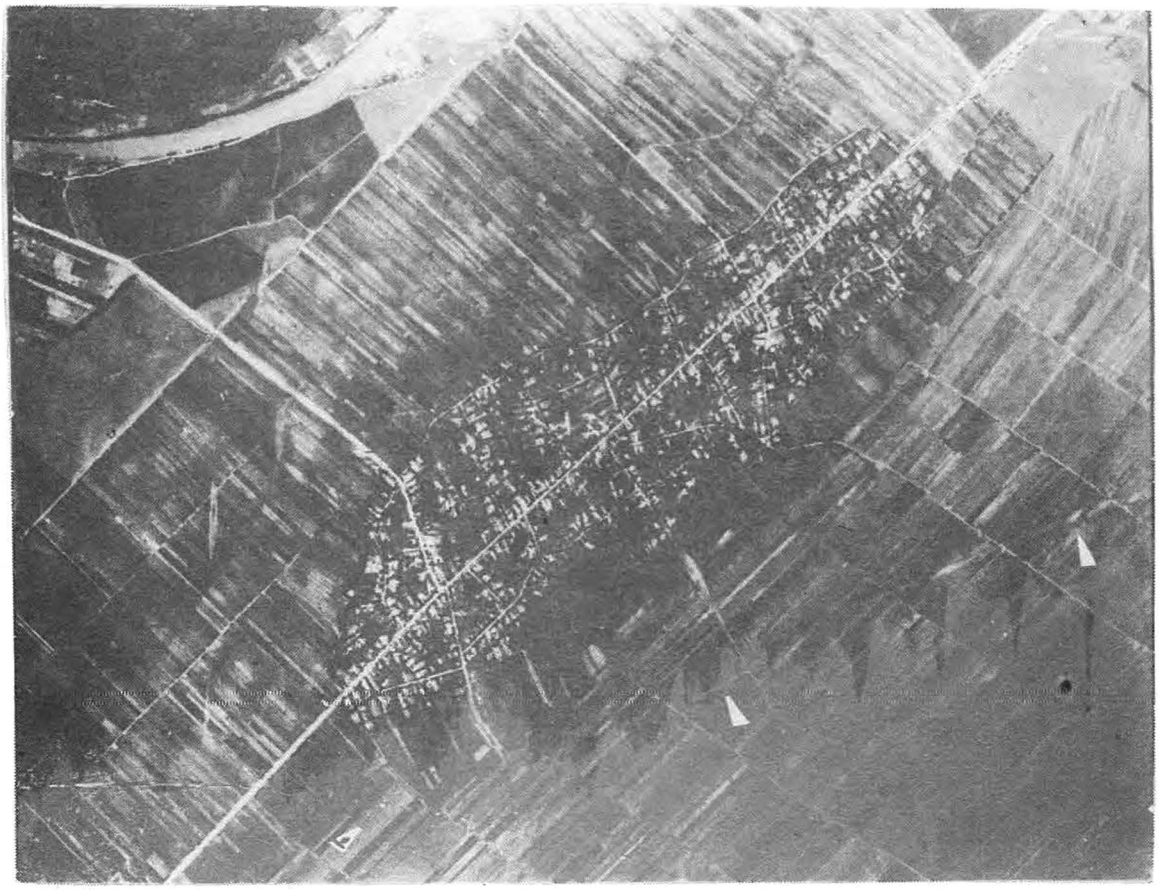

Fig. 53

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

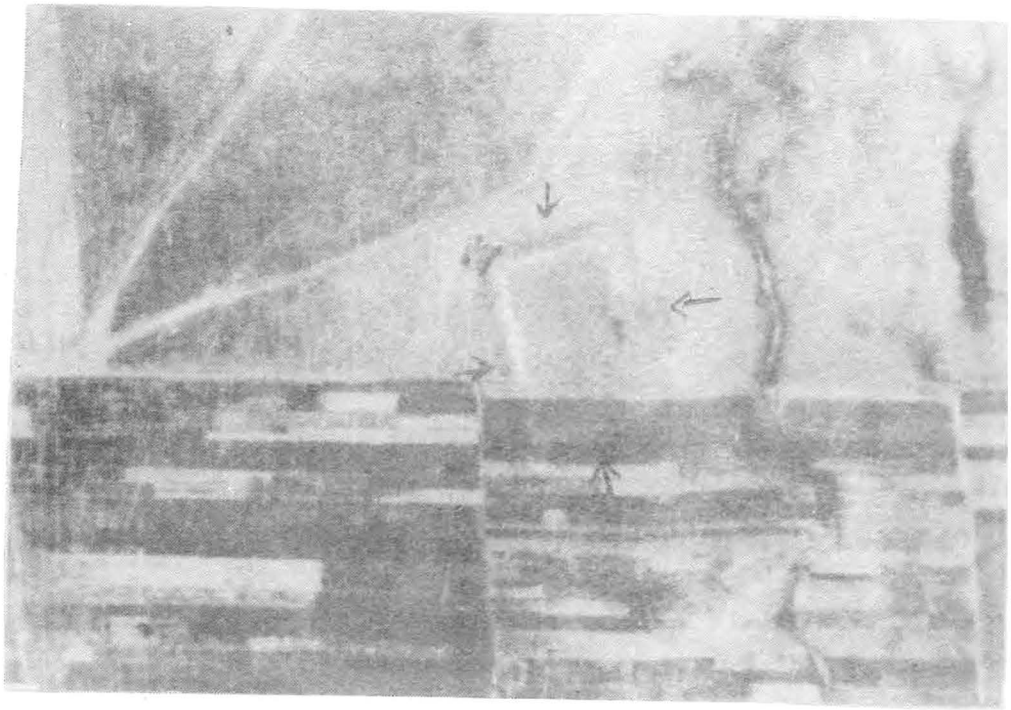

Fig. 54

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

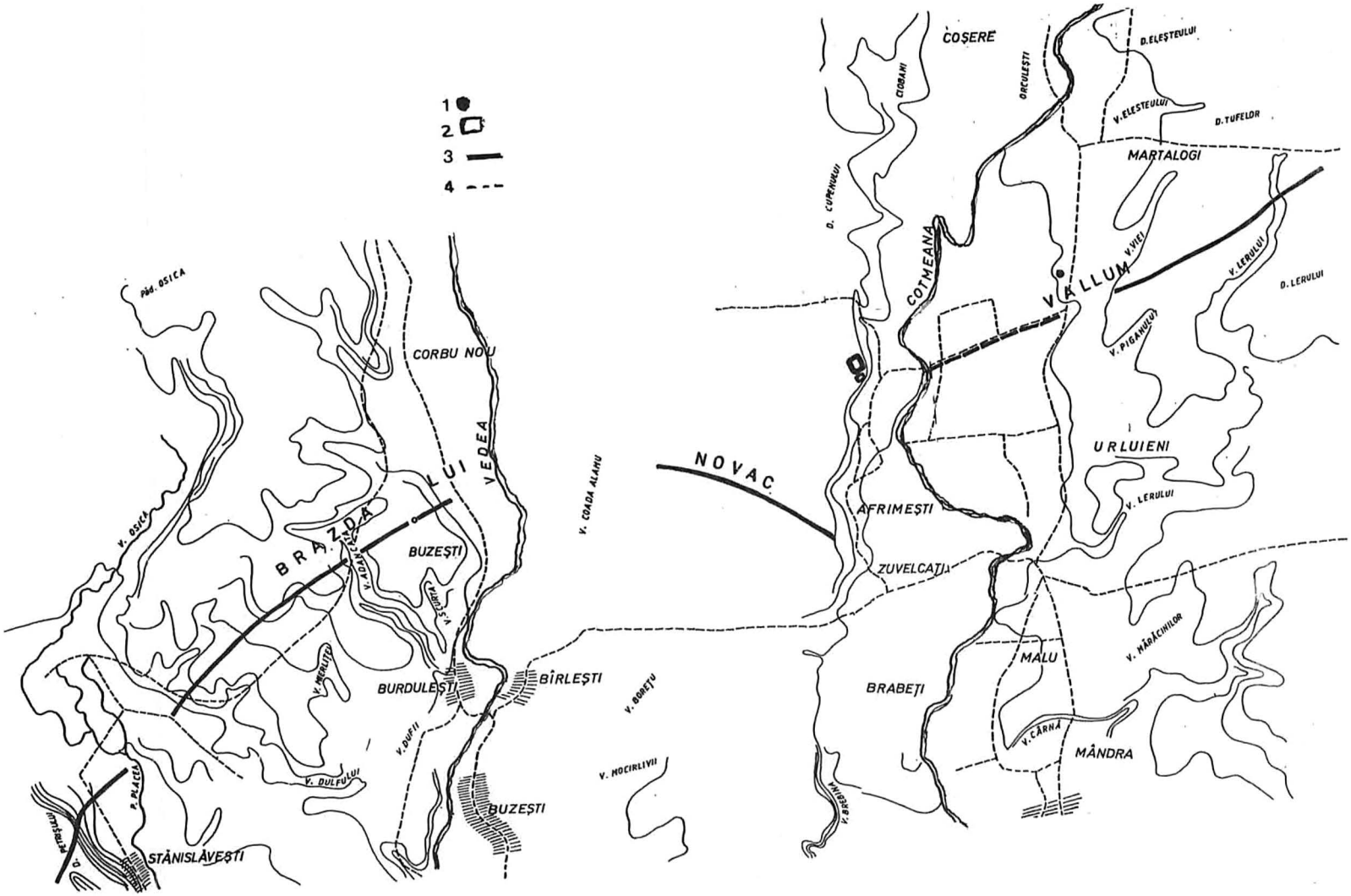

Fig. 55

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeultteleorman.ro

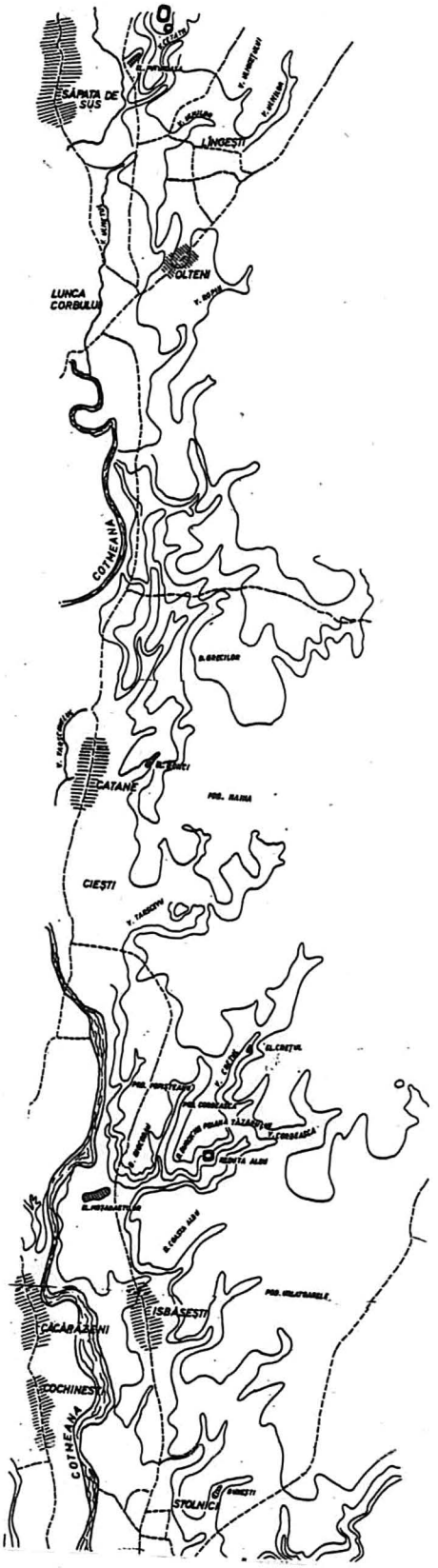

Fig. 56

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Fig. 58

Fig. 57

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

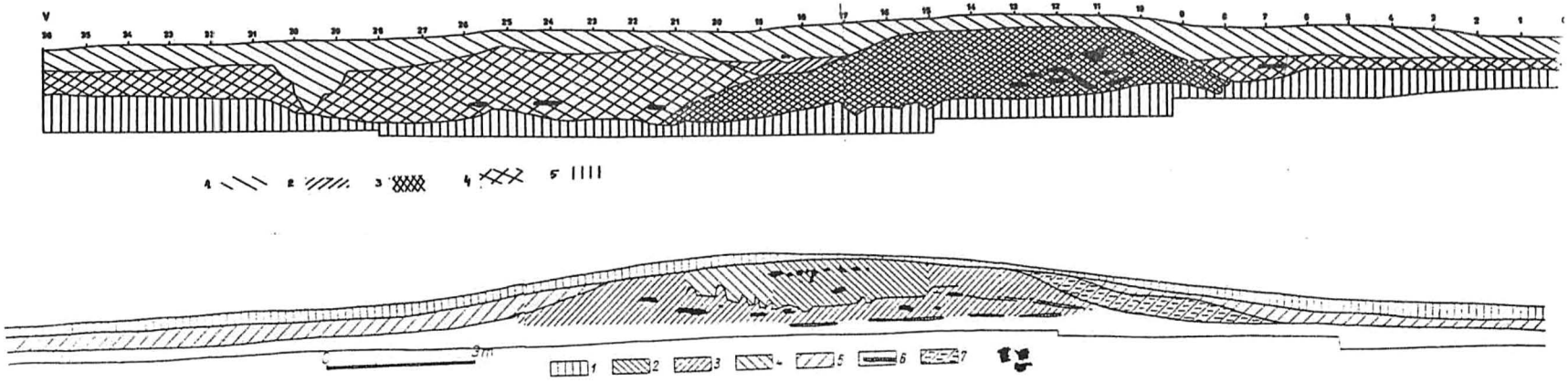

Fig. 59

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

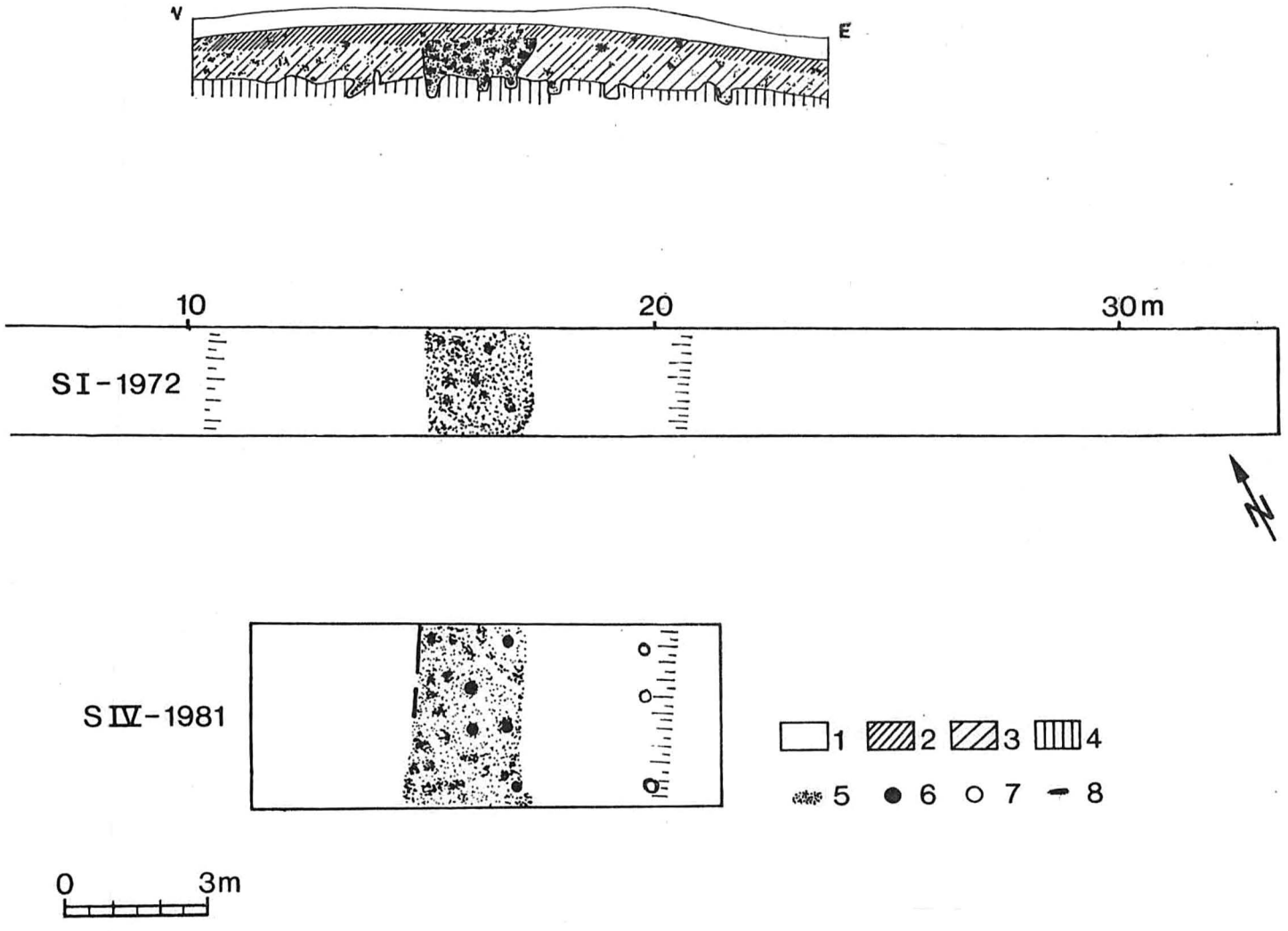

Fig. 60

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleormanro

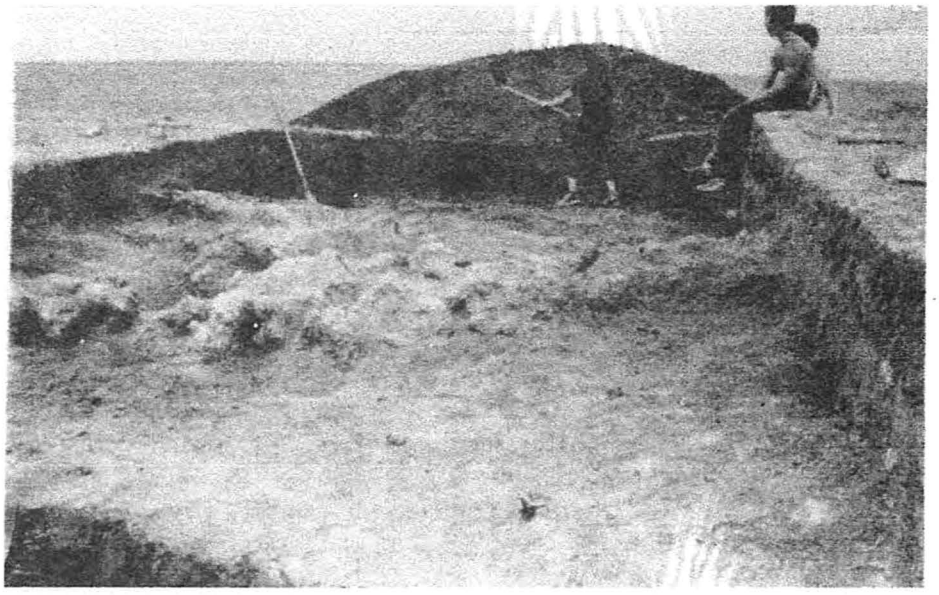

Fig. 61.a

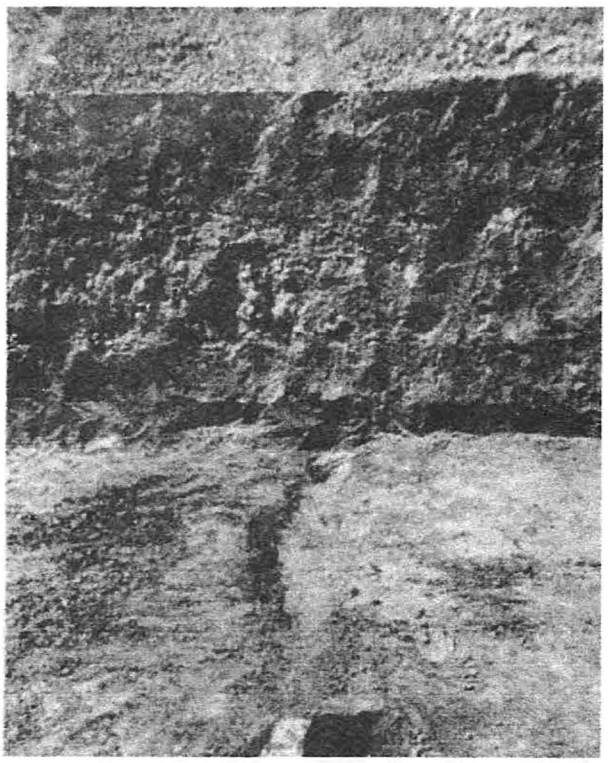

Fig. 61.b

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

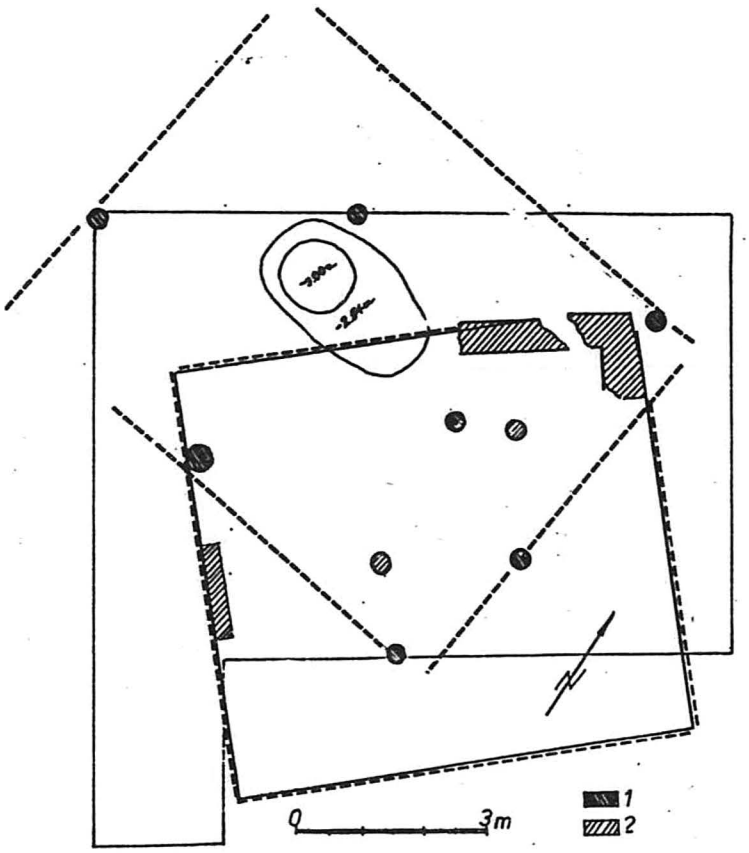
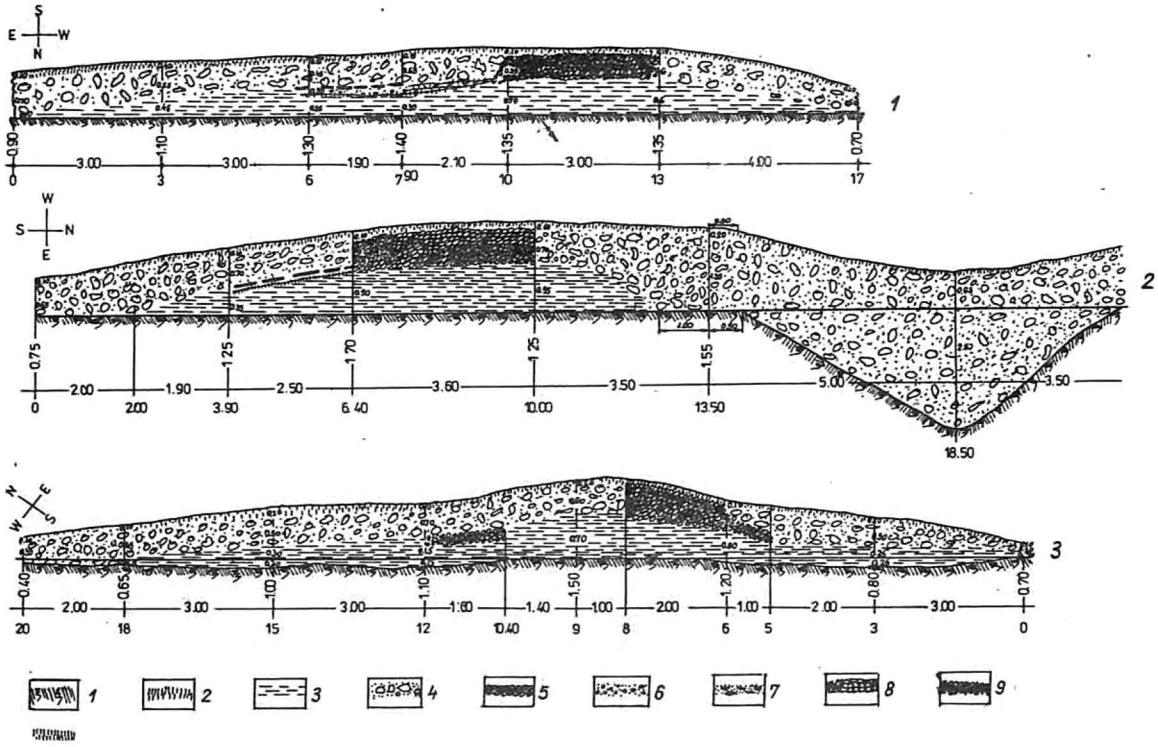

Fig. 62

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

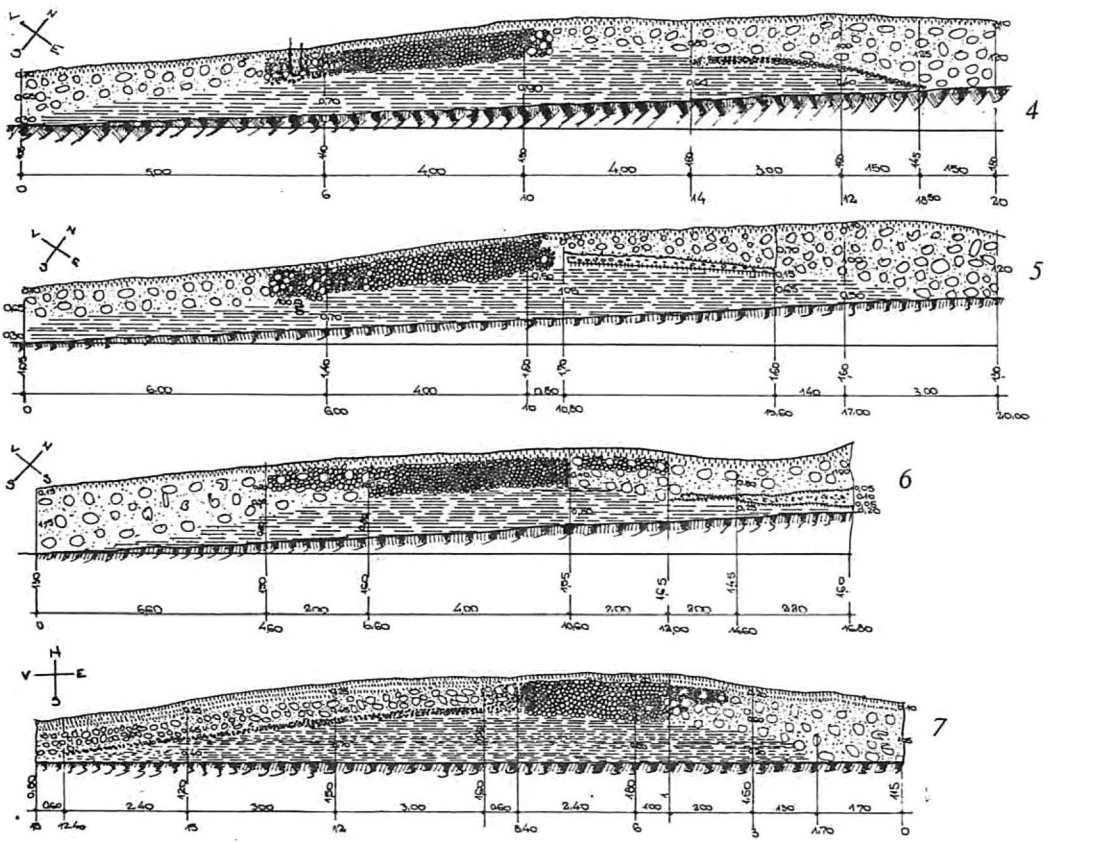

Fig. 63

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

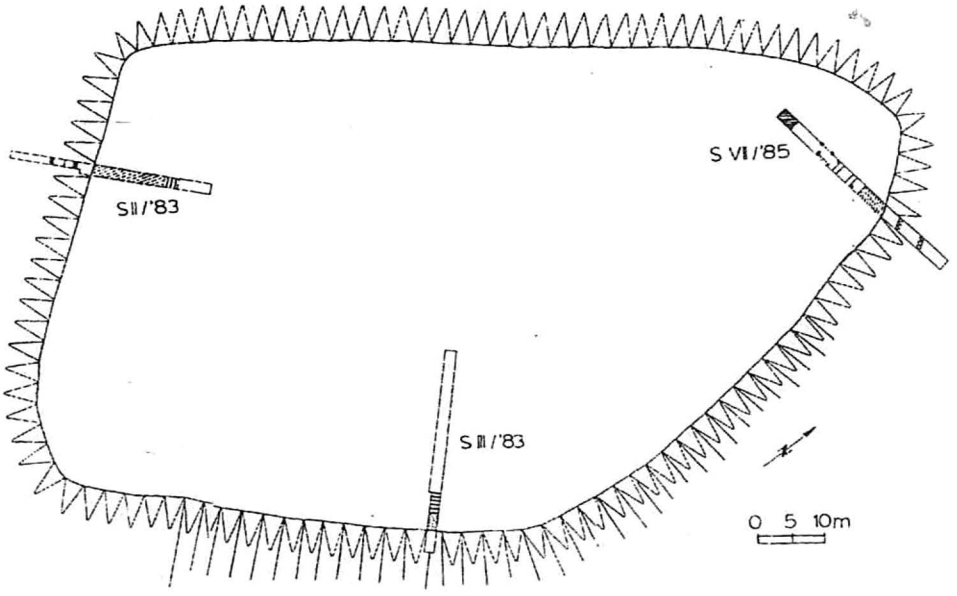

Fig. 64

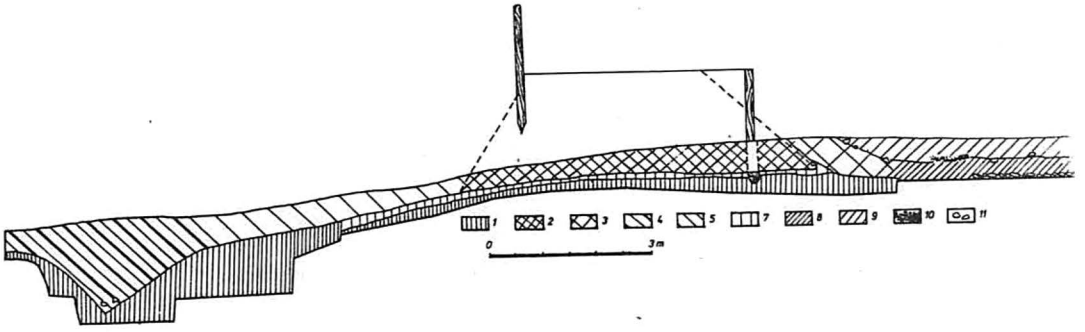

Fig. 65

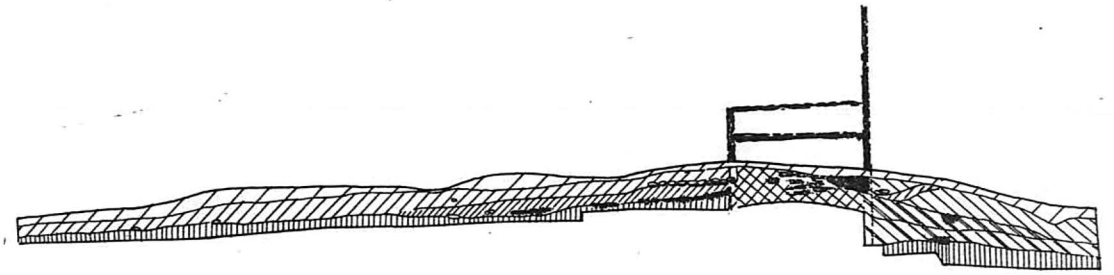

Fig. 66

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

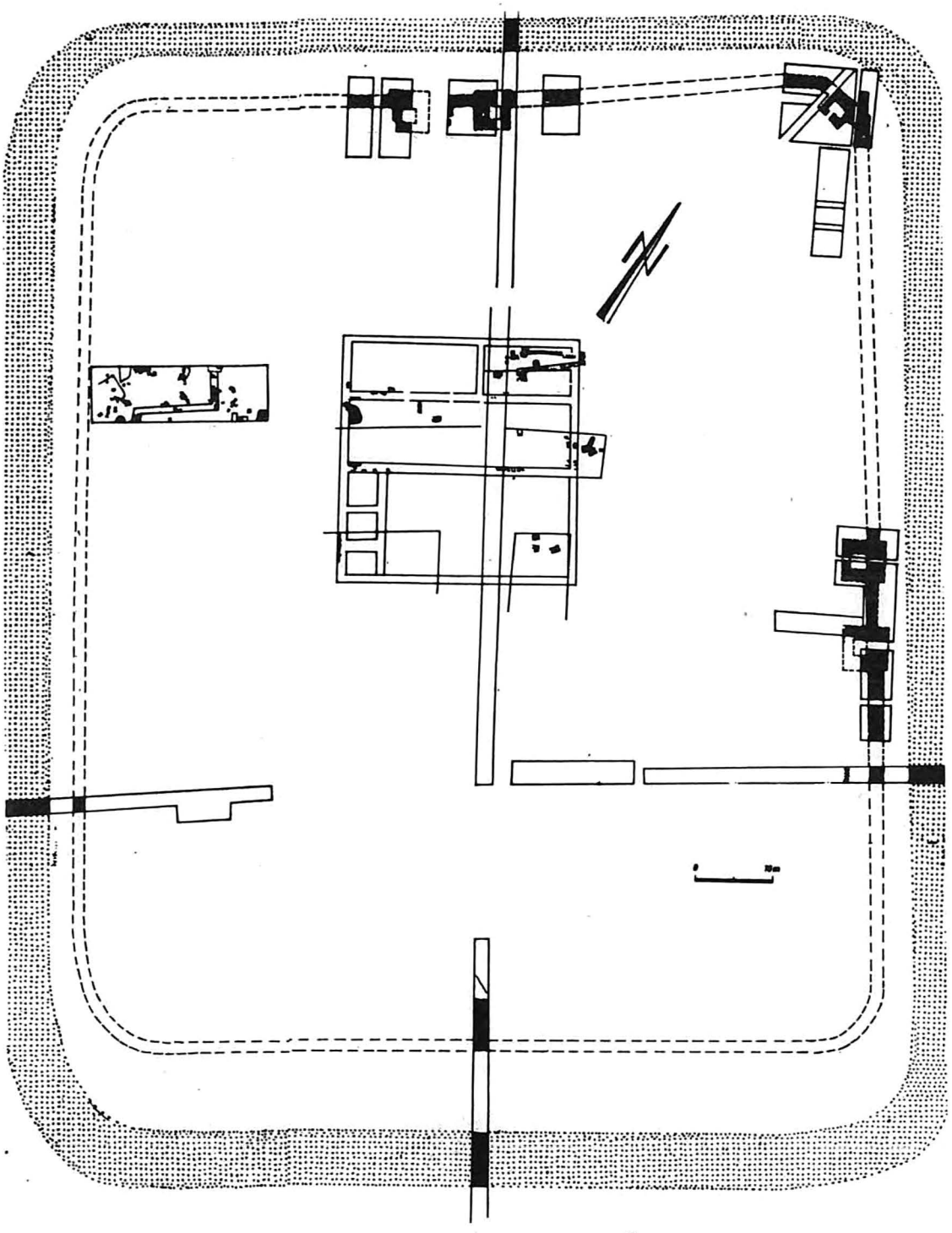

Fig. 67

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

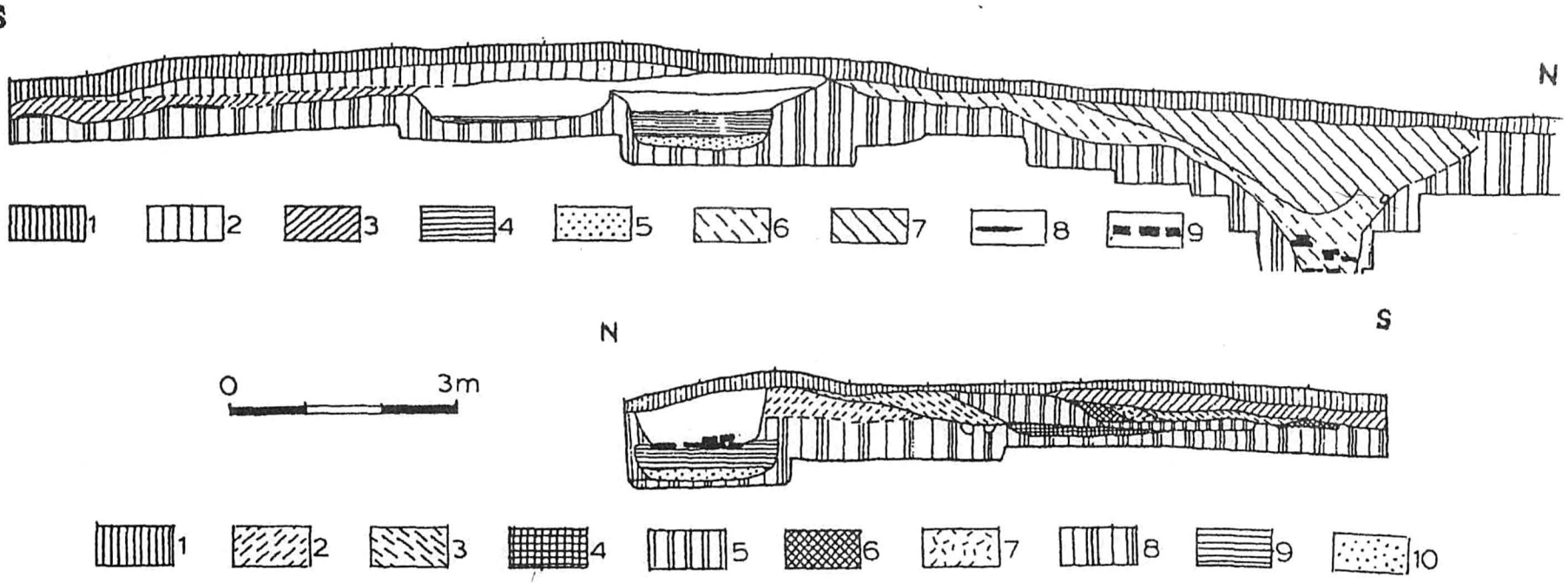

Fig. 68

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

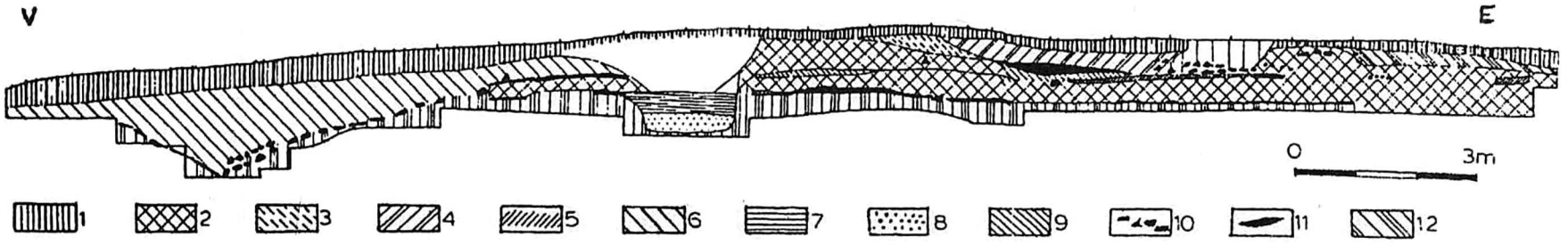

Fig. 69

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

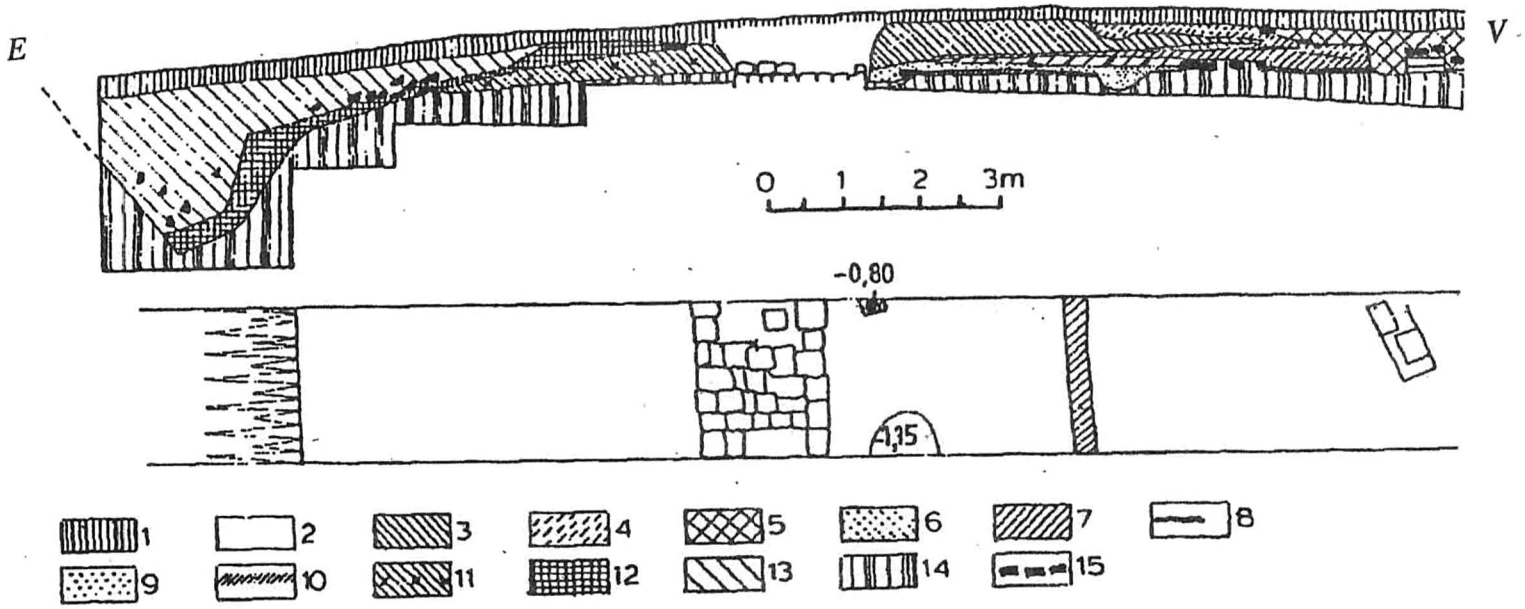

Fig. 70

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

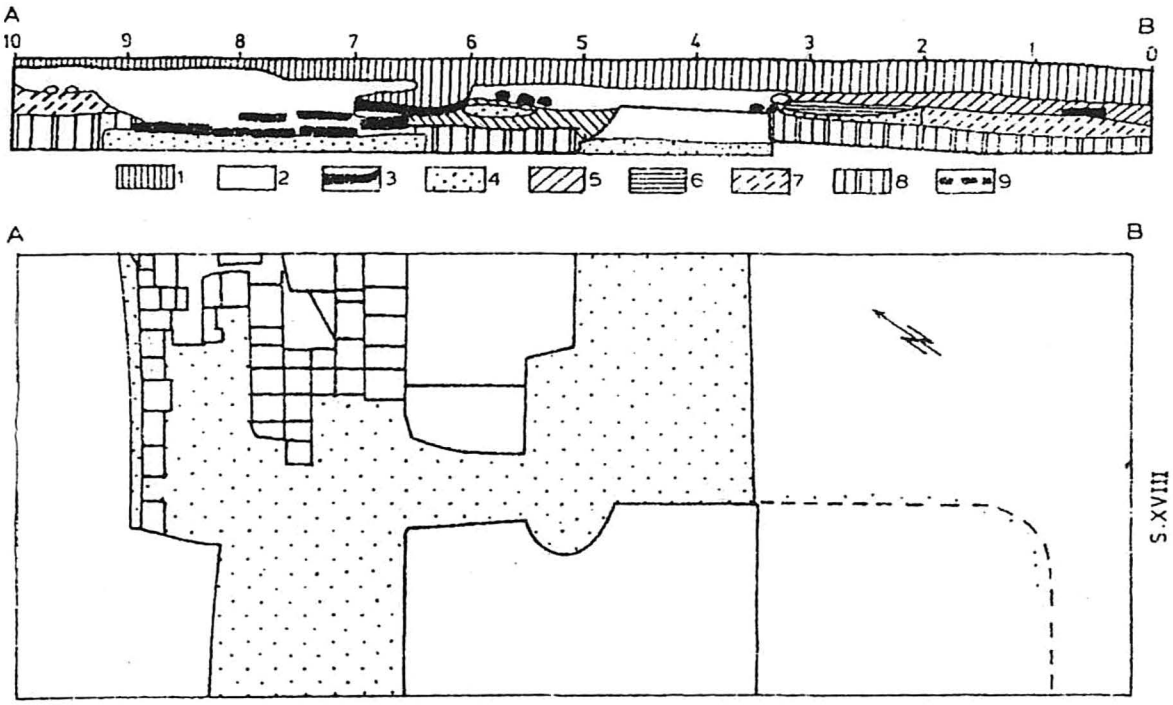

Fig. 71

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

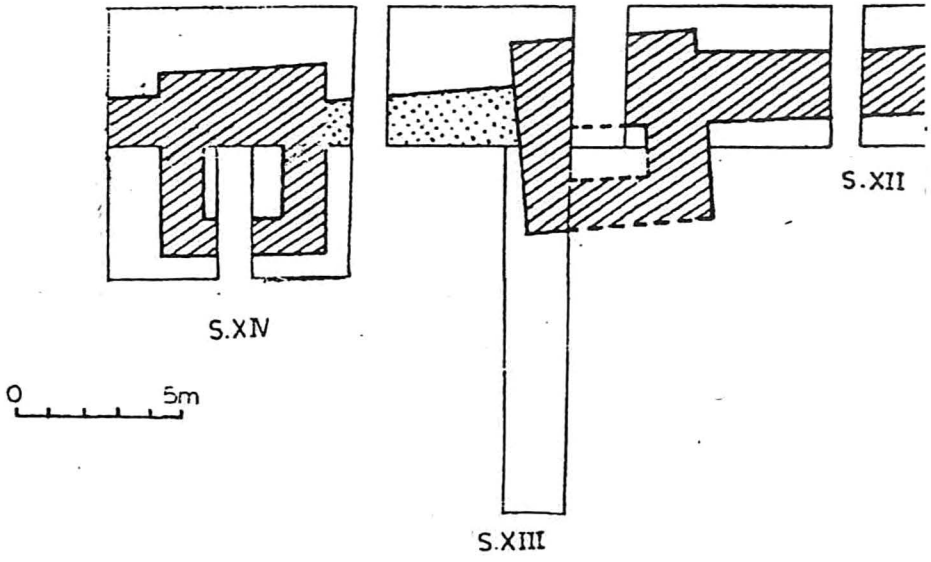

Fig. 72

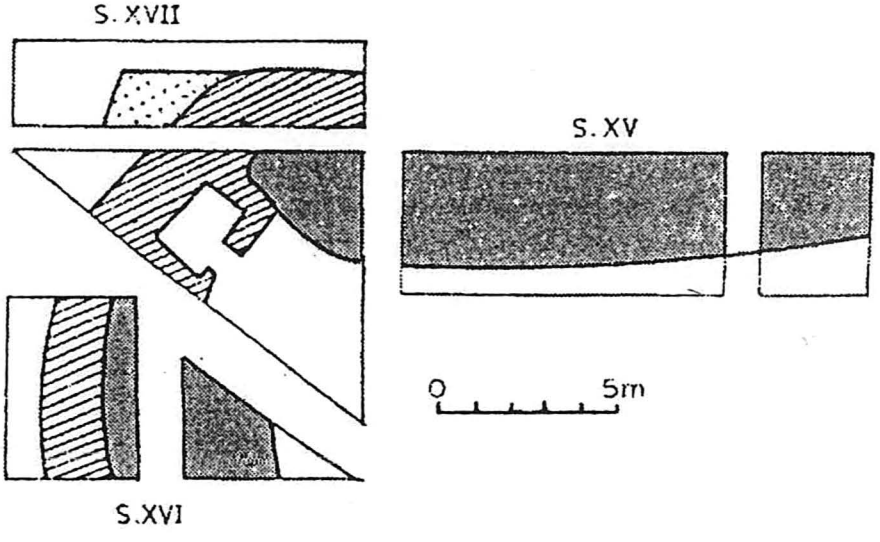

Fig. 73

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

Fig. 75

Fig. 74

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

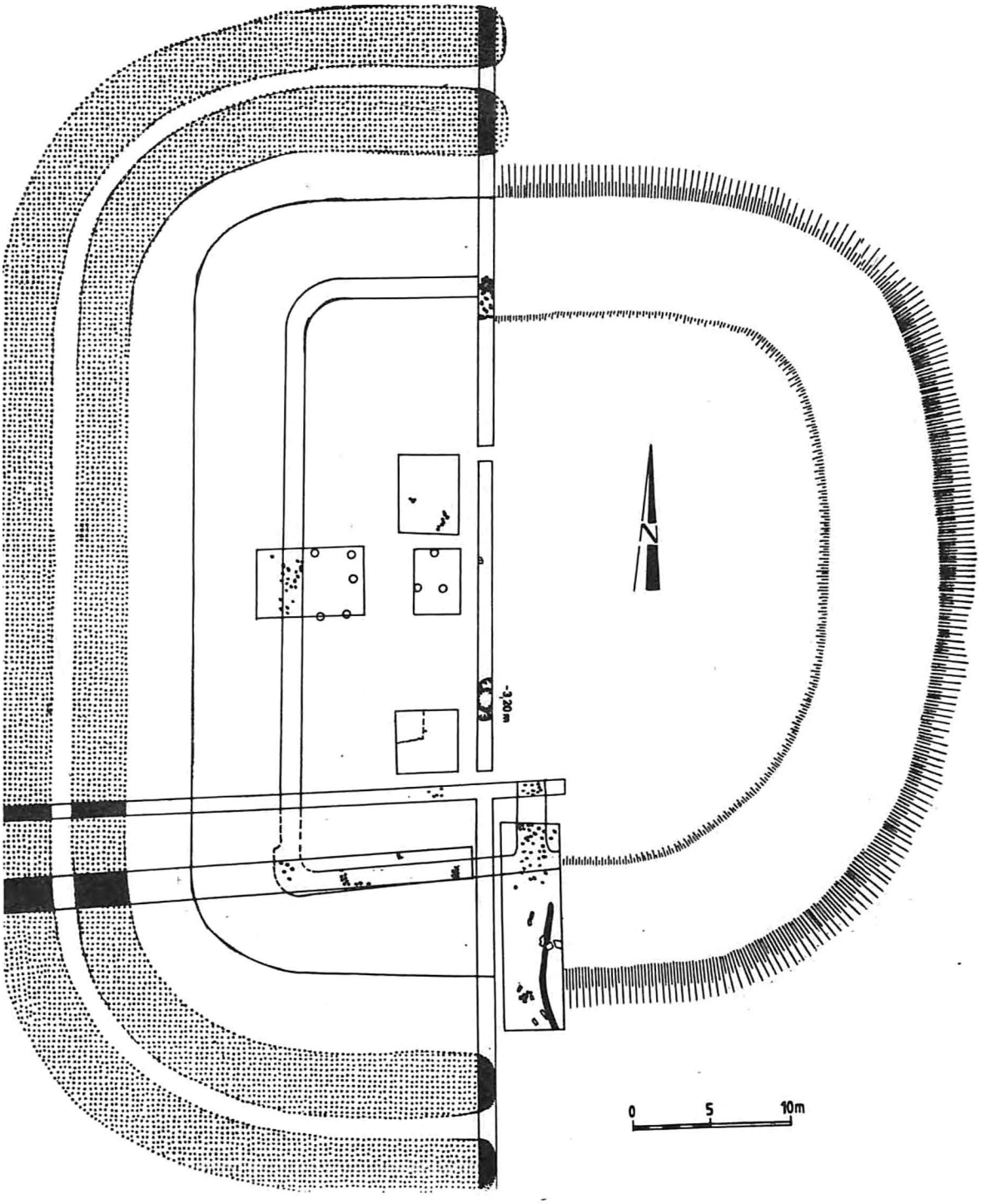

Fig. 76

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

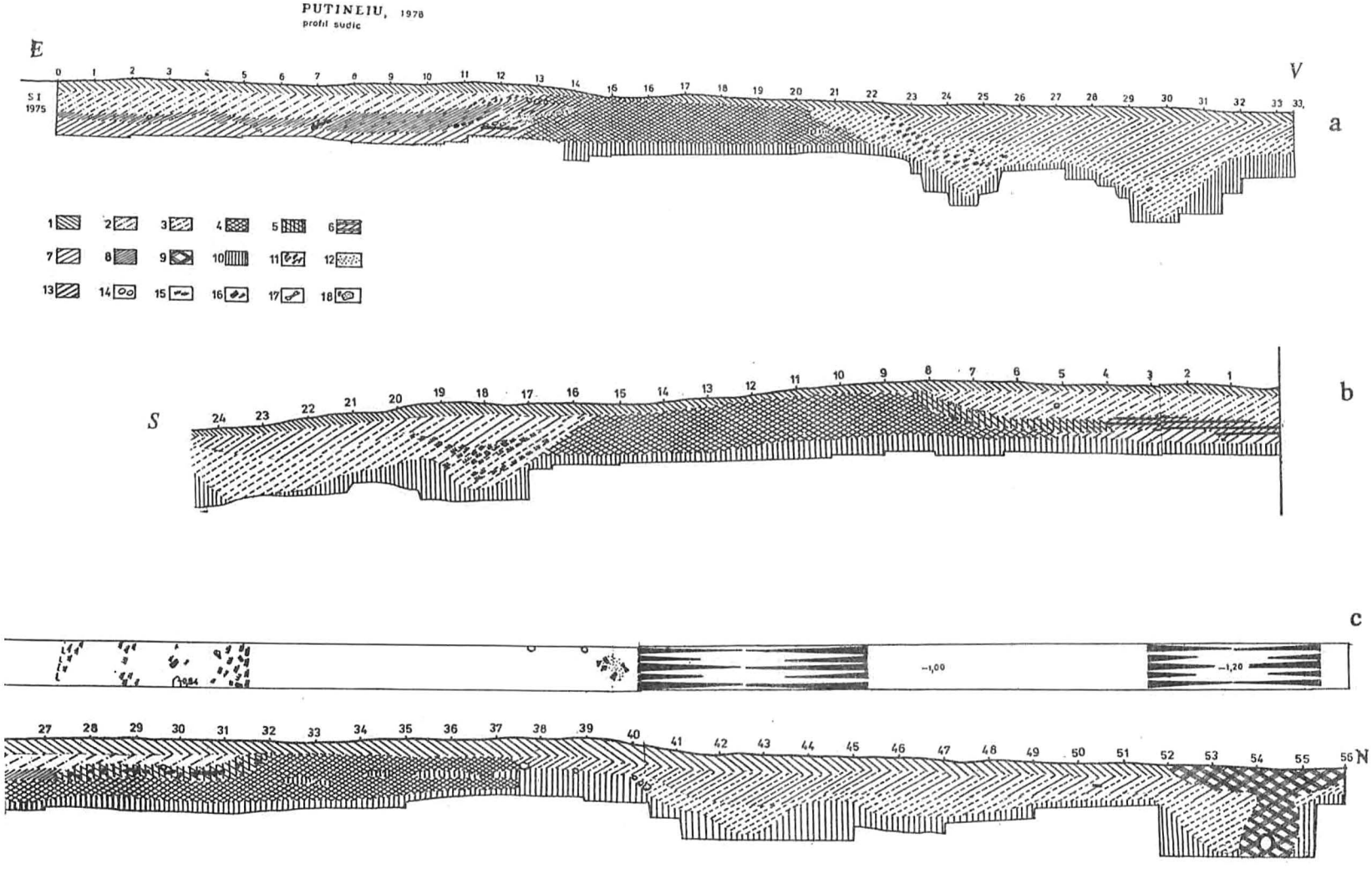

Fig. 77

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleormanro

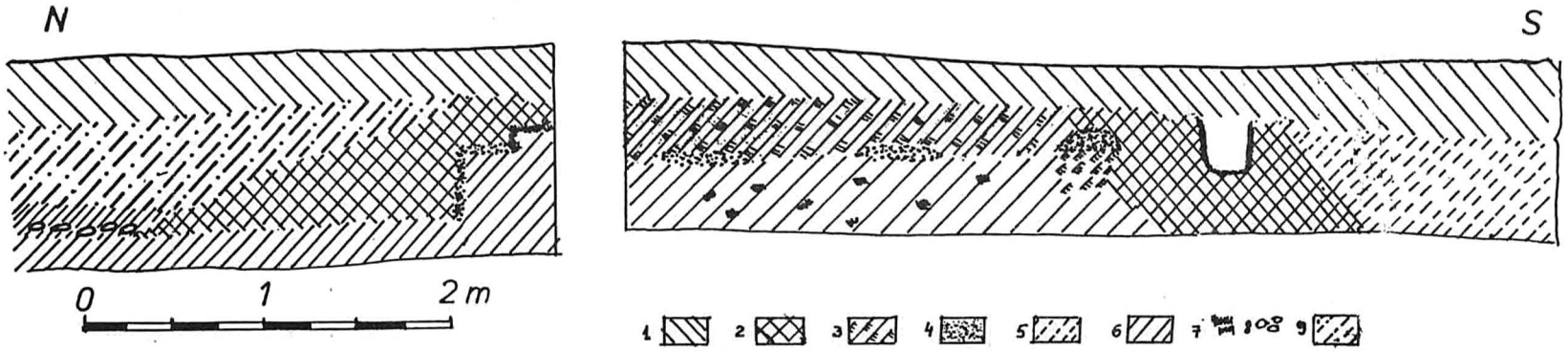

Fig. 78

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleormanro

Fig. 79

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

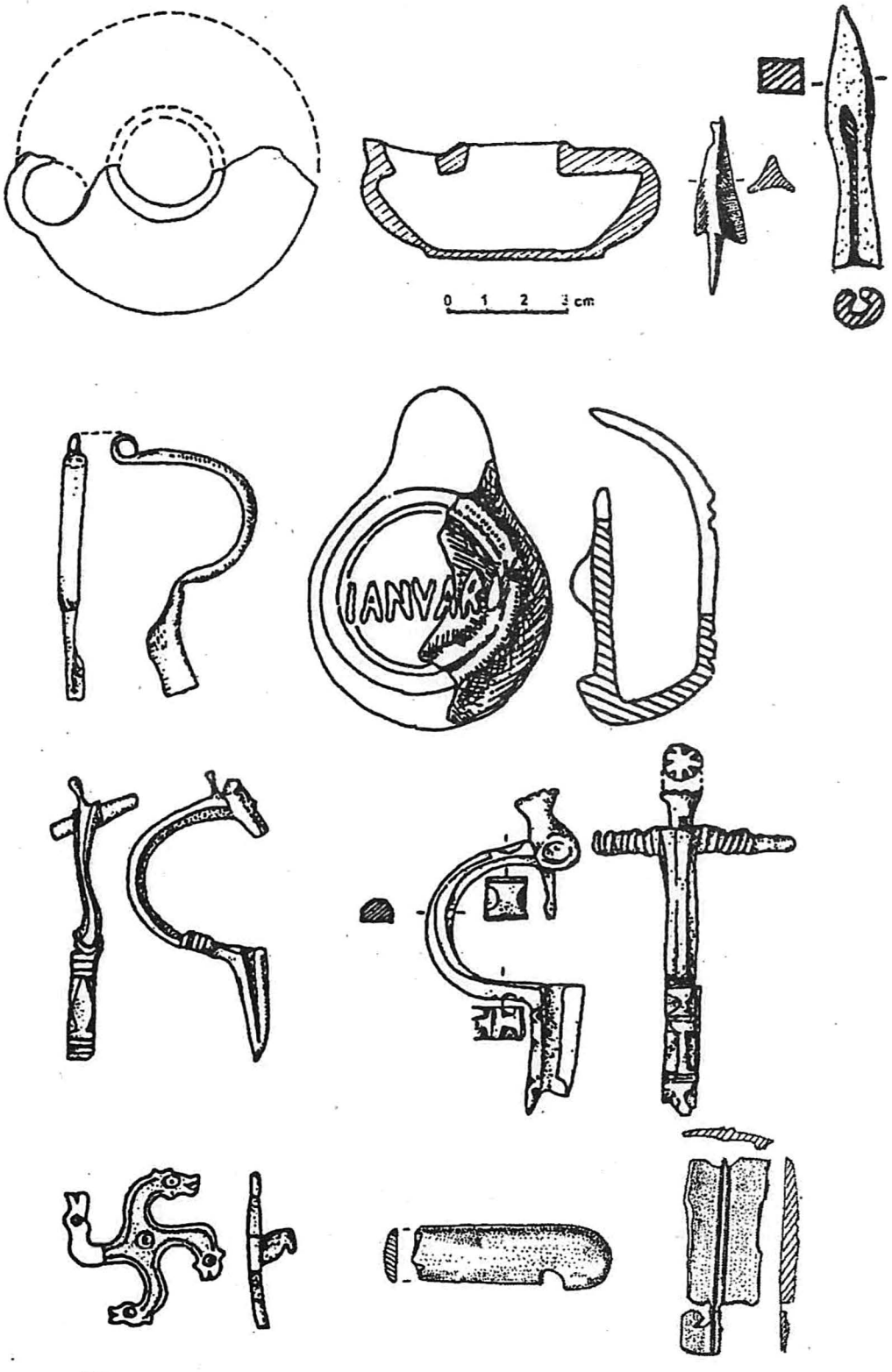

Fig. 80

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

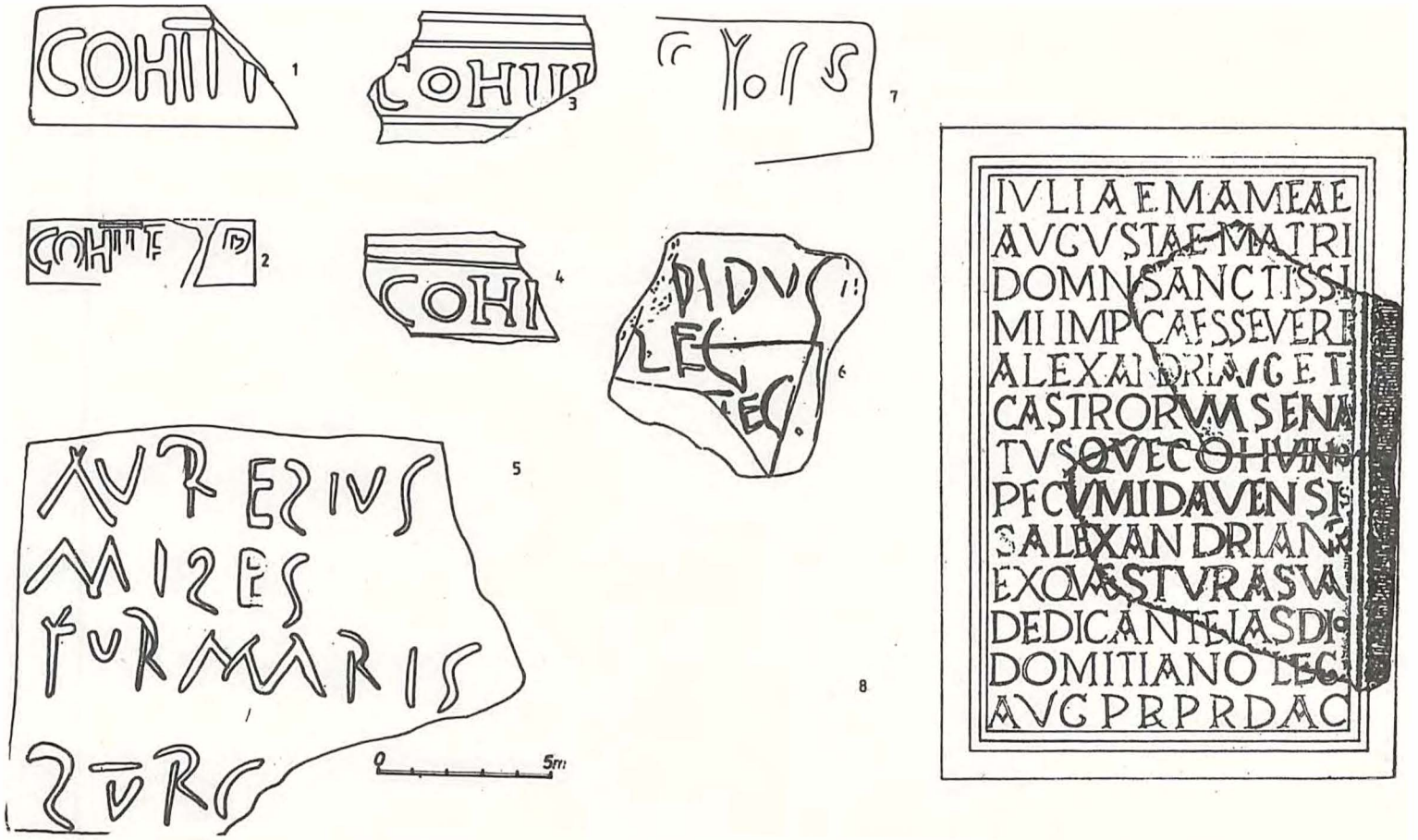

Fig. 81

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

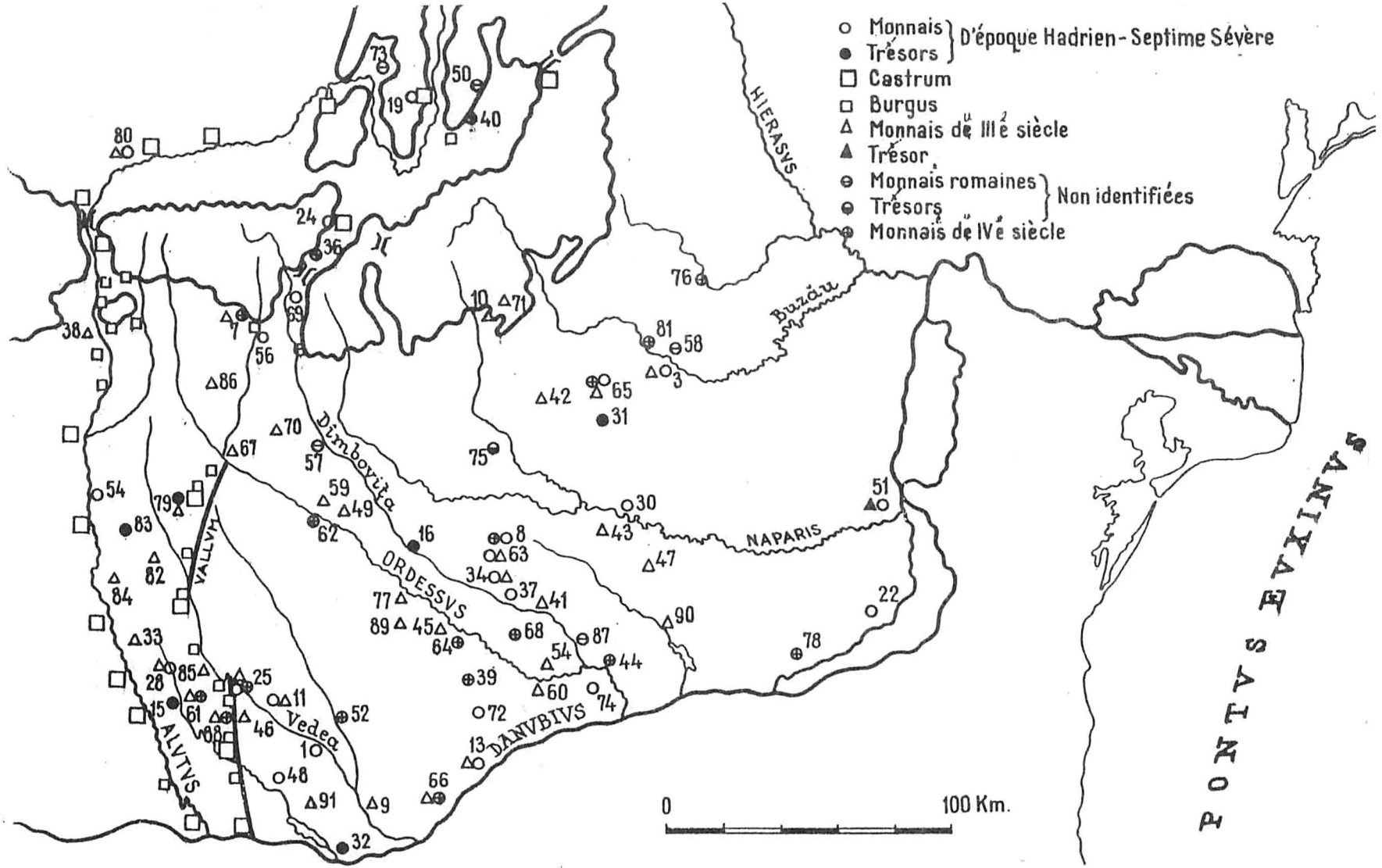

Fig. 82

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

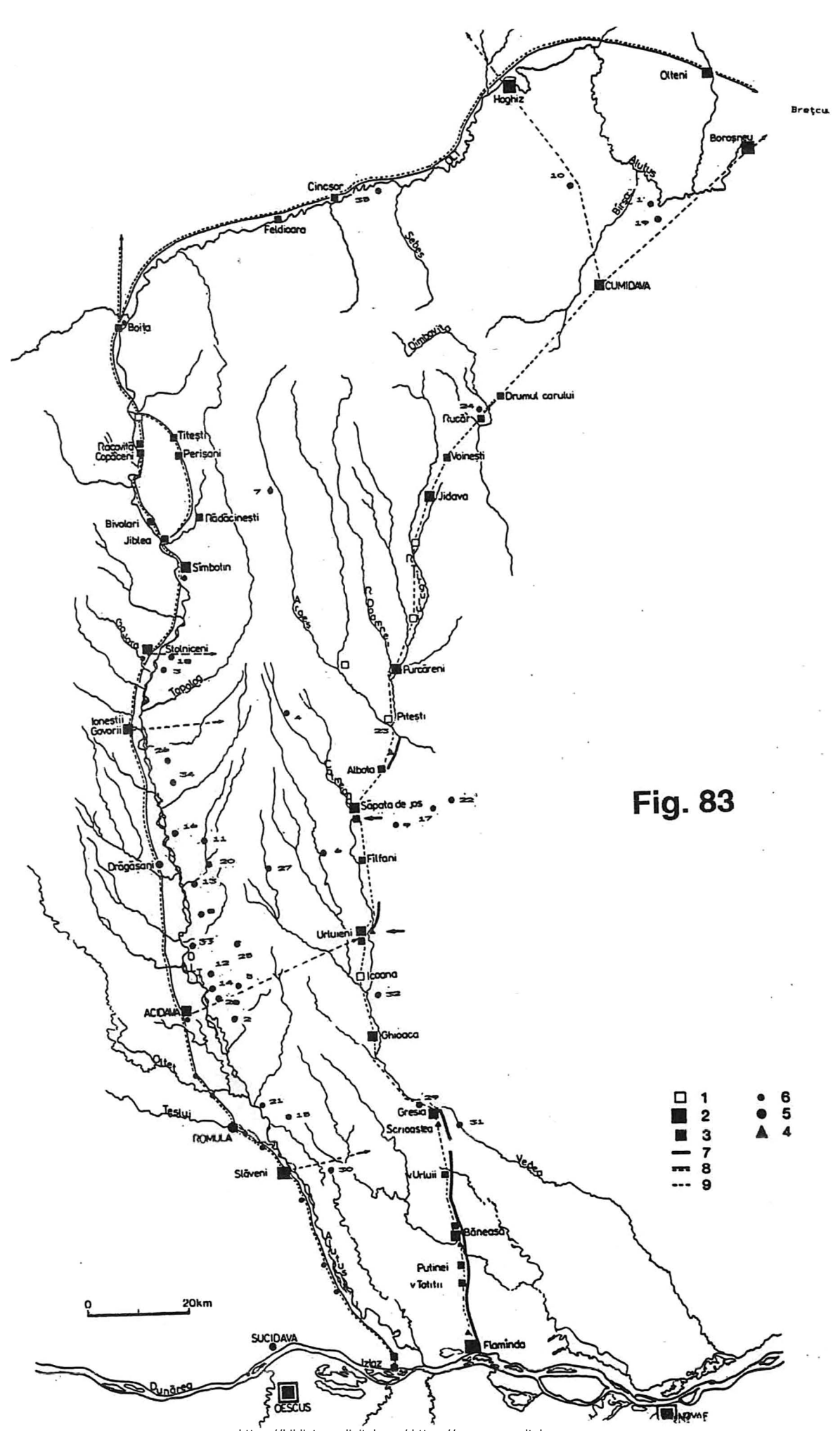

Fig. 83

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

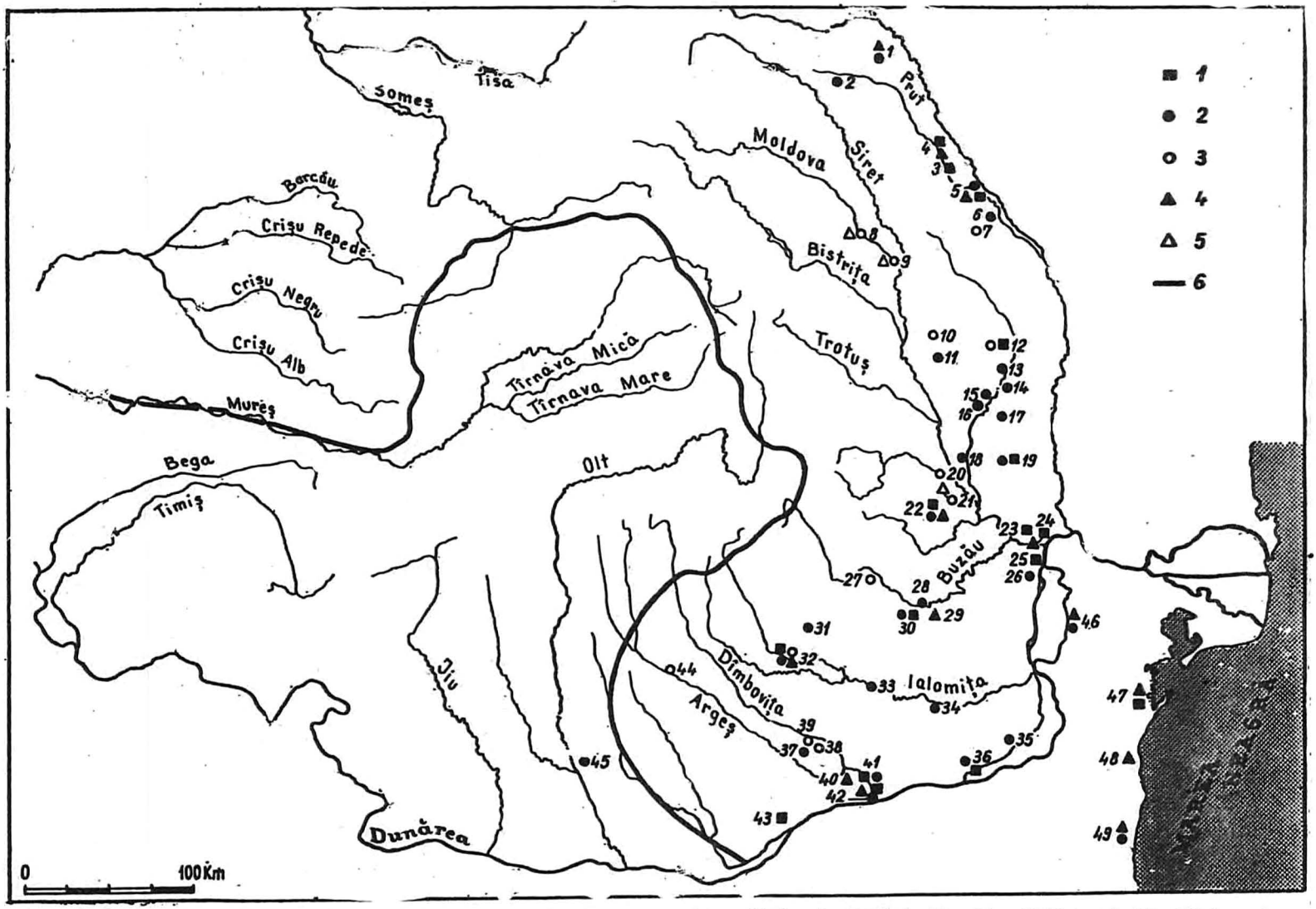

Fig. 84

Fig. 1. Harta răspîndirii antichităţilor sarmate la Dunărea de Jos. 1 craniî deformate; 2 oglinzi în morminte sarmatice; 3 oglinzi în complexe aparţinînd dacilor liberi; 4 mărgele din lapislazuli în morminte sarmatice. 5 mărgele din lapislazuli în complexe aparţinînd dacilor liberi; 6 limes. *Lista localităţilor*: 1. Mitoc. 2. Broscăuţi. 3. Pogorăşti. 4. Truşeşti. 5. Probota. 6. Holboca. 7. Dumitreştii Gălăţii. 8. Poiana Dulceşti. 9. Butnăreşti. 10. Bărboasa-Gălăneşti. 11. Onţeşti. 12. Poieneşti 13. Unţeşti. 14. Ghermăneşti. 15. Băcani. 16. Ciocani. 17. Epureni. 18. Tecuci. 19. Cioinagi Balinteşti. 20. Pădureni. 21. Vîrteşcoiu, 22. Focşani. 23. Şendreni. 24. Galaţi (cartierul „Dunărea"). 25. Brăila. 26. Chişcani. 27. Gura Nişcovului (Cîrlomăneşti). 28. Luciu. 29. Ruşetu. 30. Largu. 31. Bucov. 32. Tîrgşoru Vechi. 33. Dridu. 34. Borduşelu. 35. Pietroiu. 36. Călăraşi. 37. Măgura Jilavei. 38. Militari. 39. Străuleşti. 40. Căscioarele. 41. Olteniţa (cartierele „Iordoc" şi „Puţu cu cărămizi"). 42. Olteniţa (cartierele „Ulmeni" şi „Renie"). 43. Oinac. 44. Mătăsaru. 45. Mărunţei. 46. Piatra Frecăţei. 47. *Histria*. 48. Constanţa. 49. Mangalia.

Biblioteca digitală a MNIR / https://www.muzeulieromanilor.ro

SUMAR

Prefață 3
Cuvânt înainte 4

Introducere, Metoda de lucru propusă și folosită în studiul limesului din sud-estul Daciei 7
Cap. I Relațiile Imperiului cu populațiile din Muntenia între Augustus și Traian 11
Cap. II Muntenia în epoca războaielor dacice și în primele decenii ale secolului II p. Chr. 33
Cap. III Limesul din sud-estul Daciei. Structura liniilor fortificate din sud-estul Daciei
1. Linia alutană 55
2. Linia transalutană 61
Elemente de datare ale *vallumului* transalutan 78
Fazele de existență ale *castella* de pe linia transalutană 86
3. Trupele Daciei Inferior 92
Cap. IV Regiunea de frontieră și populația civilă 112
Cap. V Muntenia în timpul existenței provinciei 118
Concluzii 136
Rezumat 144
Lista prescurtărilor 185
Indice
Lista figurilor
Figuri

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

SUMMARY

Introduction, Working method proposed and used in the study of limes in the south-east 7

Cap. I The relations of the Empire with the native in Walachia between Augustus and Trajan 11

Cap. II Walachia during the Dacian wars 33

Cap. III Limes in the south-east of Dacia. The structure of the fortified limes in the south-east of Dacia

1. Alutana Line 55
2. Transalutana Line 61

The existence phases of the *castella* on the Transalutane Line 86

3. The troops of Dacia Inferior 92

Cap. IV The frontier zone and the civil people 112

Cap. V Walachia during the existence of the province Dacia 118

Conclusions 136

Contents 144

Abbreviations 185

Index

Plates

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

TEHNOREDACTOR: DANIELA IACOVACHE

Tiparul executat la
S.C. "TIPOALEX" S.A.
Alexandria
Comanda nr. 2361

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro

ISBN 973-0-00509-5

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.muzeulteleorman.ro